

חוברת על מסכת אבות

פרקי אבות

א) מקומה

ב) המנהג לומר בקיץ

שו"ע אורח חיים סימן רצב
הגה ונהגו שלא לקבוע מדרש בין מנחה למעריב (טור) אבל אומרים פרקי אבות בקיץ ושיר המעלות
בחורף וכ"מ לפי מנהגו:

זכויותיהם של עם ישראל (הקדמה)

א) הקדמה

משנה מסכת סנהדרין פרק י
(א) כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא
שנאמר ועמד כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר :

מחזור ויטרי סימן תכד
 ונהגו העם לשנותה בבית הכנסת בין מנחה למעריב בשבת. לפי שעמי הארץ נאספים לקרית התורה. ומשמיעים אותם מידות תרומות השנויות במסכת זו פרק ליום. כלפי שאמרו חכמים בהמניח את הכד. הניחוהו חסיד. מאן דמקיים מילי דאבות. והן הנהיגו להתחיל בה כל ישראל יש להם חלק. לפי שהתחלה יפה היא. **וכדי להמשיך לב עמי הארץ שלא יתייאשו מן התשובה ומן הגאולה לומר שאבדה תקוותם מחמת קצת עבירה שבידם.** אבל אין בבא זו ממסכת' זו. ותחילת פרק היא במסכת סנהדרין.

מדרש שמואל עמ' 36
 ועוד אני אומר טעם אחר לזה כי בהיות שכל המוסרים הלל ניתנו למשה מסיני והאדם צריך לקיימם ואיפשר שכשישמע האדם יכבד עליו עול כובד המשא **ואולי יתייאש מן הרחמים בחושבו שלא יזכה לחיי העולם הבא עד שיקיים כל מילי דאבות** ויראה בעיניו כי אפילו מעט מזעיר ממילי דאבות קשה לקיימם לאדם וכ"ש כולם ויתייאש לומר שאי אפשר לו לזכות לחיי העוה"ב לכן הקדימו הבבא הזאת ללמד דעת את העם שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ואף אם לא יקיימו כל מילי דאבות שאי אפשר לכל ישראל שיקיימו את כולם ואעפ"כ יש להם חלק לעולם הבא.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י"א
 הקדוש ברוך הוא הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה שנאמר בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו' מאי כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא אמר ליה מאי כולי האי אמר ליה משום דלא עסקת בפריה ורביה אמר ליה משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלו אמר ליה בהדי כבשי דרחמנא למה לך מאי דמפקדת איבעי לך למעבד ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד אמר ליה השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי בנין דמעלו אמר ליה כבר נגזרה עליך גזירה אמר ליה בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים אתמר נמי רבי יוחנן ורבי (אליעזר) [אלעזר] דאמרי תרוייהו אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר הן יקטלני לו איחל :

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף צ"ט ב
 גמרא תניא רבי יוסי אומר אפי' סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום אלא מה אני מקיים לפני תמיד שלא ילין שלחן בלא לחם
 א"ר אמי מדבריו של ר' יוסי נלמוד אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות לא ימוש (את) ספר התורה הזה מפיו
 אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי אפי' לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ
ורבא אמר מצוה לאומרו בפני עמי הארץ

שפת אמת מסכת מנחות דף צ"ט עמוד ב
 שם בגמ' ורבא אמר מצוה לאומרו בפני ע"ה נראה הפ"י כדי שלא יחשוב הע"ה כיון דיומם ולילה א"א לו ללמוד יתיאש לגמרי מן התורה לכן מצוה להודיעו דאפי' בפרק א' הוא בכלל לא ימוש :

ב) הצד הסגולי

1) המשנה בסנהדרין

משנה מסכת סנהדרין

פרק ט

(א) וְאֵלוֹ הֵן הַנְּשָׁרְפִין, הַבָּא עַל אִשָּׁה וּבִתָּהּ, וּבֵת כְּהֵן שְׁזֵנְתָהּ. יֵשׁ בְּכֻלָּל אִשָּׁה וּבִתָּהּ, בֵּיתוֹ, וּבֵת בֵּיתוֹ, וּבֵת בְּנוֹ, וּבֵת אִשְׁתּוֹ, וּבֵת בִּתְּהָ, וּבֵת בְּנָהּ, (חֲמוֹתוֹ, וְיֵאֵם חֲמוֹתוֹ, וְיֵאֵם חֲמִיו). וְאֵלוֹ הֵן הַנְּהַרְגִים, הַרוֹצֵחַ וְאֲנָשִׁי עֵיר הַנְּדָחַת.

פרק י

(א) **כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים** לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצוניים והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה רבי יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעולם הבא שנאמר ויתפלל אליו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו אמרו לו למלכותו השיבו ולא לחיי העולם הבא השיבו ארבעה הדיוטות בלעם דואג ואחיתופל וגחזי :

רש"י סנהדרין דף צ/א

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא - מעיקרא איירי בארבע מיתות ומפרש ואזיל להו לכולהו, והדר מפרש הני דאין להם חלק לעולם הבא :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת סנהדרין פרק י משנה ג

ונזכר זה הענין כולו בזו המסכת לפי שקדם לו זכרון מיתות ב"ד ומחוייב כרת ומיתה, והודיעך כי כשיחטא האדם ונהרג באחד מהמיתות **שלא תחשוב שאין לו חלק אבל יש לו חלק**, ולפיכך סמך לזה המאמר ואלו שאין להם חלק לעולם הבא וחזר לכוונת המסכת, והוא לידע מי הם הנהרגים והיאך נהרגים ואומר :

2) רשעים ועמי הארץ

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז/ב

תניא בית שמאי אומרים שלש כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ונחתמין לאתער לחיי עולם **רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאתער לגיהנם** שנאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם בינוניים יורדין לגיהנם (דף יז/א) ומצפצפין ועולין שנאמר והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל

בית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' את קולי ועליהם אמר דוד כל הפרשה כולה דלותי ולי יהושיע

פושעי ישראל בגופן ופושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה **שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים** שנאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם

תוספות ראש השנה דף יז/א

כי לית להו תקנה ברוב עונות - ואית בהו עון דפושעי ישראל בגופן והא דאמר לעיל רשעים דהיינו רובן עוונות נכתבים ונחתמים לאתער לגיהנם אע"ג דכתיב בקרא לדראון עולם **לא שלא יהא להם תקנה** אלא נדונים שנים עשר חדש ועולים והא דאמר בפרק הזהב (ב"מ דף נח: ושם) שלשה יורדים ואינם עולים היינו לאתער והא דאמר ריש לקיש בסוף חגיגה (דף כז: ושם) פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט בהן הא אמר עלה בריש עושין פסין (עירובין דף יט: ושם) דנחית אברהם ומסיק להו :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נז/א
הרואה רמונים בחלום זוטרי פרי עסקיה כרמונא רברבי רבי עסקיה כרמונא פלגי
אם תלמיד חכם הוא יצפה לתורה שנאמר אשקך מיין הרקח מעסיס רמני
ואם עם הארץ הוא יצפה למצוות שנאמר כפלח הרמון רקתך
מאי רקתך **אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון**

[/http://www.aquaphoenix.com/misc/pomegranate](http://www.aquaphoenix.com/misc/pomegranate)

3) הצד הסגולי

ספר שמות פרק יט

(ה) וְעֵתָּה אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמָעוּ בְּקִלִּי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהִיִּיתֶם לִי סֹגְלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ :
(ו) וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶּת כְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבַּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל :

ספר הכוזרי - מאמר ראשון אות צא - קיז

אולם **בני יעקב היו כלם סגלה כלם יחד ראויים לענין האלוהי** ולכן היה להם המקום ההוא המיוחד
בהתגלות הענין האלוהי לנחלה מאותה שעה התחיל הענין האלוהי שעד הנה לא כל כי אם על יחידים
שוכן בקרב קבוץ והאלוה השגיח על בני יעקב גם בהיותם במצרים להפרותם ולהרבותם ולגדל את
בניהם

ספר ישעיה פרק מד

(א) וְעֵתָּה שָׁמַע יַעֲקֹב עֲבָדֵי וְיִשְׂרָאֵל בְּחַרְתִּי בּוֹ :
(ב) כֹּה אָמַר יְדוֹד עֲשֵׂה וְיִצְרָף מִבֶּטֶן יַעֲזָרָךְ אֶל תִּירָא עֲבָדֵי יַעֲקֹב וְיִשְׁרוּן בְּחַרְתִּי בּוֹ :
(ג) כִּי אֶצְק מַיִם עַל צְמָא וְנוֹזְלִים עַל יַבְשָׁה אֶצְק רוּחִי עַל זָרְעֶךָ וּבִרְכָתִי עַל צְאֲצָאֶיךָ :
(ד) וְצִמְחוּ בְּבֵין חֲצִיר כְּעֶרְבִים עַל יַבְלֵי מַיִם :
(ה) **זֶה יֹאמֵר לִידוֹד אֲנִי זֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב זֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לִידוֹד וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה :**

צדקת הצדיק אות מד

עיקר היהדות היא הקריאה בשם ישראל כמו שנאמר ובשם ישראל יכנה, שאפילו אם לא יהיה לו
אלא רק מעלה זו שמכונה בשם ישראל, די בזה

ספר יונה פרק א

(ח) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו הַגִּידָה נָא לָנוּ בְּאֲשֶׁר לָמִי הִרְעָה הַזֹּאת לָנוּ
מה מלאכתך ומאין תבוא מה ארצך ואי מזה עם אתה :
(ט) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם **עֲבָרִי אֲנִכִּי וְאֶת יְדוֹד אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרָא אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת הַיָּם וְאֶת הַיַּבְשָׁה :**

יונה עונה רק על השאלה האחרונה - עברי אנכי כי זו הנקודה החשובה

אגרות הראי"ה ב: תקנה (עמ' קפו)

ידע הדר"ג ששני דברים עיקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת ישראל וההתקשרות האלוקית עמהם :
הא' הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מיושנת אבות כאמור 'לא בצדקתך', רק
באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם' והייתם לי סגולה מכל העמים, והסגולה
הוא כח קדוש פנימי מונח בטבע הנפש ברצון ה', כמו טבע כל דבר מהמציאות, שאי אפשר לו להשתנות
כלל 'כי הוא אמר ויהי' וייעמידם לעד לעולם.

והב' הוא ענין בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד תורה,

החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה, אלא שברית
כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כי אם לפי אותה המדה שהבחירה מסייעת את
גילוייה, ע"כ הכל תלוי לפי רוב המעשה, וקדושת האמונה ותלמוד תורה...

ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ שהן שפלות מאד בענין-הבחירה, ועל כן הם נגועים במעשים
רעים רבים ובדעות רעות מאד ד' ישמרנו, מכל מקום אור-הסגולה מאיר בהם, ועל כן הם מחבבים
מאד את כללות ישראל וחושקים בארץ ישראל, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמדות שהם באים
מסגולת ישראל בטבע-נפשם הם מצוינים בהם...

4) ועמד כלם צדיקים

ספר דברים פרק יד

(א) בניכם אתם לידוד אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת:
(ב) כי עם קדוש אתה לידוד אלהיך ובך בחר ידוד להיות לו לעם סגולה מפל העמים אשר על פני האדמה:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף יג/ב

תנן התם מגילה נקראת באחד עשר ובשלושה עשר ובארבעה עשר ובחמשה עשר לא פחות ולא יותר אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן איקרי כאן לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות

אורות התחייה אות כ' ערפלי טוהר עמ' קא-קב

מחלקת הדעות על-דבר הדרך הקל, אם בזמן הזה, שרבו פריצים נושאי דגל ההפקרות ביד רמה, ראוי להפריד את האמה, שהפשרים נושאי דגל שם ד' לא יהיה להם שום יחש עם פורקי-העל הפושעים, או שמא כח השלום הכללי מכריע את הכל, כל עקרה של פלגתא זו באה מפני השפלות הכללית, שעדן לא נגמרה הסהרה לגמרי ביסוד האפי של האמה, מצד היצוניות נפשה, והיא מטהרת והולכת.

אלה הכתות יחדו הן בזה במדרגת שתים נשים זנות שבאו אל שלמה: הדבור "הביאו חרב" נסיון הוא מחכמת אלהים שבמלכות ישראל: אותה הראויה להדחות, היא הטוענת: "גזרו", ובהתמרמרה מבטטת היא את אמתת הטינא שבלב שהיא חשה בעצמה, שכל ענינה הוא רק "גם לי גם לך לא יהיה, – גזרו!", והאם הרחמניה, אם האמת, אומרת: "תנו לה את הילוד החי, והמת לא תמיתהו", ורוח-הקדש צוחת: "תנו לה את הילוד החי, היא אמו!". אין קץ לרעות הגשמיות והרוחניות של התפרדות האמה לחלקים, אף-על-פי שפרוד גמור, כהעולה על לב המנתחים באכזריות אי-אפשר הוא והיה לא יהיה. **זאת היא ממש מחשבה של עבודה זרה כללית**, שהננו בטוחים עליה שלא תתקיים, "אשר אתם אמרים: נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן, מי אני נאם ד' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוד עליכם!", וככל מחשבה של עבודה זרה היא מחריבה ומדאיבה – אפלו כשלא באה ולא תבוא לידי מעשה.

יסוד צדקת הצדיקים בכל דור ודור נתמד הוא גם על-ידי הרשעים, שעם כל רשעתם כל זמן שהם דבוקים בחפץ לבם לכללות האמה, עליהם נאמר, "ועמד כלם צדיקים", והיצוניות הרשעות שלהם מועילה היא לאמץ פחם של צדיקים "בדורדיא לחמרא", והפרוד המדמה חותר הוא תחת יסוד הקדשה פלה, כמעשה עמלק שזגב את הנחשלים, פליטי הענו, "שלח ידיו בשלמיו, חלל בריתו".

ב) הזכויות של תורה ומצוות

מחזור ויטרי סימן תכד
 וכמו כן הנהיגו לסיים בכל פרק ופרק: ר' חנניא בן עקשיא ואף אותה בבא אינה ממסכתא זו אלא סוף פרק היא במסכתא מכות פרק אילו הן הלוקין.
ולפי שיש בה סיום נאה נהגו העם לומר בסוף כל פרק ופרק:

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כג/ב
 ר' חנניא בן עקשיא אומר **רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות**
 שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

ספר הכוזרי - מאמר שני אות א - ל
 המעלה המיוחדת באה ראשונה לעם אשר הוא הסגלה והגרעין (כמו שהזכרתי למעלה)
ואחרי זה יש גם לארץ חלק במעלה הזאת וכן למעשים ולמצוות התלויים בארץ שהם מעין עבודת הכרם לכרם

1) הקשר בין קדושה ושמירת מצוות

ספר שמות פרק יט
 (ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ:
 (ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש **אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל:**

ספר דברים
 פרק ז
 (ג) ולא תתחתן בם בַּתְּךָ לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבִּנְךָ:
 (ד) כי יסיר את בְּנֵךָ מאחרי וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אֵף יְהוָה בְּכֶם וְהִשְׁמִידְךָ מֵהָר:
 (ה) כי אם כה תעשו לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתְצוּ וּמִצִּבְּתֵיהֶם תִּשְׁבְּרוּ וְאֲשִׁירֵיהֶם תִּגְדְּעוּ וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן
 בָּאֵשׁ:
 (ו) **כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך בך בחר יהוה אלהיך להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה:**

פרק יד
 (א) **בנים אתם ליהוה אלהיכם** לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת:
 (ב) **כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך ובך בחר יהוה להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני האדמה:**

(כא) לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך ותתננה ואכלה או מכר לנכרי **כי עם קדוש אתה ליהוה אלהיך** לא תבשל גדי בחלב אמו:

ספר שמות פרק כב
 (ל) **ואנשי קדש תהיו לי** ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשלכון אתו:

ספר ויקרא פרק יט
 (א) וידבר יְדוּד אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:
 (ב) דַּבֵּר אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם **קדשים תהיו** כי קדוש אני יְדוּד אֱלֹהֵיכֶם:

2) קדוש וקודש

זוהר פרי משפטים
 ואנשי קדש תהיון לי וגו', רבי יהודה פתח (איוב כח יב) והחכמה מאין תמצא, ואיזה מקום בינה, זכאין אינון ישראל דקב"ה בעי ליקרא לון, יתיר (נ"א ביקרא דלהון) על כל שאר בני עלמא, בקדמיתא אמר לון (שמות יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, לא אעדי רחילותא סגיא מנהון עד דקרא לון וגוי קדוש, דאיהו יתיר, לא אעדי רחילותא מנהון עד דקרא לון (דברים יד ב) כי עם קדוש אתה, לא אעדי רחילותא מנהון עד דקרא לון ואנשי קדש תהיון לי, דאיהו יתיר מכלא. כתיב והחכמה מאין תמצא, אורייתא מחכמה נפקת, מאתר דאקרי קדש, והחכמה נפקת מאתר דאקרי קדש הקדשים, רבי יצחק אמר, וכן יובלא אתקרי קדש, דכתיב (ויקרא כה יב) יובל היא קדש תהיה לכם, וישראל כלילן מנייהו, הדא הוא דכתיב ואנשי קדש תהיון לי. **בקדמיתא קדוש והשתא קדש, מה בין האי להאי, אמר רבי יוסי, דא לעילא לעילא, ודא לאו הכי, דכתיב (ישעיה ד ג) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו, בהאי אתר אקרי:**

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף נו/ב
 משנה המקדש בערלה בכלאי הכרם בשור הנסקל ובעגלה ערופה בצפורי מצורע **ובשער נזיר** ופטר חמור ובשר בחלב וחולין שנשחטו בעזרה אינה מקודשת **מכרן וקידש בדמיהן מקודשת:**

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף נו/ב
 בשער נזיר: מנלן דאמר קרא קדש יהיה גדל פרע שער ראשו גידולו יהיה קדוש אי מה קדש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שער נזיר תופס את דמיו ויוצא לחולין **מי קרינן קודש קדוש קרינן:**

רש"י קידושין דף נו/ב
 קדוש קרינן - להכי קרינן קדוש למעוטי דמיו שאין דין קדושה עליו **קודש משמע שם קדושה קדוש משמע הוא קדוש:**

3) למען צדקו

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת מכות פרק ג משנה טז
 (טז) רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל כו' - **מעקרי האמונה בתורה כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך הנה זכה בה לחיי העולם הבא,**
 ועל זה אמר רבי חנניא כי המצות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה,
 וממה שיורה על העיקר הזה מה ששאל ר' חנניא בן תרדיון מה אני לחיי עוה"ב, והשיבו המשיב כלום בא מעשה לידך, כלומר נזדמן לך לעשות מצוה כהוגן השיבו כי נזדמנה לו מצות צדקה על דרך שלמות ככל מה שאפשר וזכה לחיי העוה"ב,
 ופירוש הפסוק (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו, לצדק את ישראל, למען כי יגדיל תורה ויאדיר:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח/א
 תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו...
 אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך?
 אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים
אמר לו אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי

4) יגדיל תורה

אורות התורה פרק ב' אות א'
 והנה כל הלומד תורה הוא מוציא מהכח אל הפעל את מציאות חכמתה מצד נפשו **ובודאי אינו דומה האור המתחדש מצד חיבור התורה לנפש זו לאור הנולד מהתחברותה לנפש אחרת,** ואם כן הוא מגדיל התורה ממש בלמודו

ספר אדיר במרום (לרמח"ל) ח"א - למגזר מלין דקשות
 ואודיעך בכאן סוד גדול. כי הנה ודאי כל אחד נוטל חלקו בתורה,
 ונמצא שסיני אינו נשלם אלא כשכל אחד בא לעולם וגילה את חלקו.
וא"כ מי שבא לעולם ולא נשתדל בתורה לגלות חלקו, איך התורה נשלמת.

פרק ראשון

משה קבל תורה... (א:א)

משנה מסכת אבות פרק א

(א) משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סיג לתורה:

המאירי על מסכת אבות פרק א משנה א

וקודם שנתחיל ביאור המסכתא ראוי להתעורר מה היתה הסיבה להודיע סדר הקבלה מאיש לאיש ויראה לי בתשובת זה שלא נעשה אלא למעלת המסכתא והוא שמצד שעניניה כוללים דברים לא תבא ראייה פרטית מן המקראות ולא מדרכי המחקר וההקש ושאר המדות כדרך שאר הדרכים התלמודיים רק זירוז על מידות חמודות ואזהרה על מידות הנמאסות **אולי יחשוב עליהן שאין המדות המשובחות גוף מצוה ולא המגונות גוף עבירה ויקל עינים באזני' השומעים ויבוזו לשכל מליהם עם היות הם הם מדריכות לאדם לאמת או להפכו כמו שביארנו בילדותינו בחיבור התשובה ומתוך כך הוצרכו הדברים להיותם נסעדים במעלות ולהודיע שהם דברים מבוררים מחכמי קדם ומקובלים מפי הנבואה איש מאיש כדי לעיין בהם בעין ההדור להביט אל צור חוצבו ואל מקבת בור נוקרו ורמזו העיקר הזה בשם הספר ר"ל אבות כלומר שהם דברים יצאו מאבות העולם העמודים אשר בית התורה נכון עליהם או דברים שהם אבות ויסוד ושורש ועיקר לכל חכמה ומצוה ודרך ושביל לכל מעלה כאומרם ז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא כו' כמו שכתבנו למעלה כל שכן בהיות גנוזות בקרבה הרבה מפינות התורה ומשורשי האמונה שעם היות המאמרים האמתים אמיתותם בעצמם ונימוקם עמהם יהיה האומר מי שיהיה מ"מ יש קצת פינות דתיות תקיפם מבוכה ותסובבם לחיצה מצד העיון עד שיצטרך המשפיעם לזולתו ומלמדם להועיל לחזק אמיתתם בהודיע מעלת האומר להודיע כי מה' היתה לו כמאמר הכתוב סוד ה' ליראיו וזו היא סיבת רצותו לבאר התיחסות הדברים לשלמים המקבלים איש מפי איש מפי הנביאים עד נביא האמת אדון הנביאים והוא משה רבנו ע"ה מפי הגבורה:**

קבל תורה (א:א)

הו מתונים (בדין) (א:א)

משנה מסכת אבות פרק א
(א) משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מקרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סג לתורה:

אבות דרבי נתן פרק ראשון
(ד) הו מתונין בדין כיצד מלמד שיהא אדם ממתין בדין שכל הממתין בדין מיושב בדין שנא' (משלי כה) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה ולא שהעתיקו אלא שהמתינו.

אבא שאול אומר לא שהמתינו אלא שפירשו.
בראשונה היו אומרים משלי ושיר השירים וקהלת גנוזים היו שהם היו אומרים משלות ואינן מן הכתובים ועמדו וגנוזו אותם עד שבאו אנשי כנסת הגדולה ופירשו אותם שנאמר (משלי ז) וארא בפתאים אבינה בבנים נער חסר לב [וגו'] והנה אשה לקראתו שית זונה ונצורת לב הומיה היא וסוררת בביתה לא ישכנו רגליה פעם בחוץ פעם ברחובות ואצל כל פנה תארוב והחזיקה בו ונשקה לו העיזה פניה ותאמר לו זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך מרבדים רבדתי ערשי חטבות אטון מצרים נפתי משכבי מור אהלים וקנמון לכה נרוה דודים עד הבקר נתעלסה באהבים כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו ליום הכסא יבא ביתו. וכתוב בשיר השירים לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרח הגפן [פתח הסמדר] הנצו הרמונים שם אתן את דודי לך וכתוב בקהלת שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט וכתוב בשיר השירים אני לדודי ועלי תשוקתו הו לא שהמתינו אלא שפירשו
ד"א הו מתונים בדין כיצד מלמד שיהא אדם ממתין בדבריו ואל יהי מקפיד על דבריו שכל המקפיד על דבריו משכח את דבריו (והיכן) [שכן] מצינו במשה רבינו ששכח את דבריו שנא' (במדבר לא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר צוה ה' את משה משה צוה ולא אותי (צוה את משה אחי אבא צוה ואותי לא צוה). והיכן מצינו במשה שהקפיד על דבריו הרי הוא אומר בפקודי החיל (שם) ויקצוף משה על פקודי החיל ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה. א"כ מה ת"ל כל נקבה. אלא זו עצה שיעץ בלעם הרשע על ישראל

א) פירשו

תלמוד בבלי מסכת יומא דף סט/ב
אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה אתא משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא אתא דניאל אמר נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור אתו אינהו ואמרו אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה אמר רבי אלעזר מתוך שיודעין בהקדוש ברוך הוא שאמתי הוא לפיכך לא כיזבו בו:

משנה מסכת אבות פרק ו
גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהונה בעשרים וארבע והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בתלמוד בשמיעת האוזן בעריכת שפתים בבינת הלב בשכלות הלב באימה ביראה בענוה בשמחה בשימוש חכמים בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים בישוב במקרא במשנה במיעוט שינה במיעוט שיחה במיעוט תענוג במיעוט שחוק במיעוט דרך ארץ בארך אפים בלב טוב באמונת חכמים ובקבלת היסורין:

תפארת ישראל אבות ו: ב אות פט
שאינו מאמין לכל דבר ששומע, דזהו מדת פתי יאמין לכל דבר, אבל יאמין לחכמים בחכמת התורה, אפילו לא ישיגם בשכלו

שרידי אש חלק א סימן קיג

ורגיל אני לפרש מה שמנו חז"ל בפרקי אבות פרק ו משנה ה בין מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם :
 פלפול התלמידים ואמונת חכמים. ולכאורה הם סותרים זה את זה! ובכלל מה שייך אמונת חכמים
 לקנין התורה? אבל זהו הדבר : אם אינם מאמינים בחכמים, אז עוברים על דבריהם בקלות דעת
 וביהירות של שטות, לומר בזחיחות הדעת : הם לא הבינו, ונמצא שאין אדם יגע כלל להתעמק
 ולהעמיד דבריהם ז"ל, וסוף הדבר מתברר שאנחנו טעינו ולא הם.
ולכן מדרכי החכמה הוא להאמין שהם לא טעו, ח"ו, ורק אנחנו קצרי ראות ומעוטי דעת. אבל
להאמין סתם ולא להוגיע את המוח בעיון ובמחשבה, אלא לומר סתם : הם ידעו ויכולים אנחנו לסמוך
עליהם בלא מחשבה - גם כן לא נכון, אלא צריך לפלפל בסתירה ובספיקות כאלו היו אנשים משלנו,
ועי"ז באים להעמקה יתירה ולחדירה עיונית.
 נמצא ששתי המידות יחד, אמונת חכמים ופלפול עד קצה האחרון, מביאים לקנין התורה.

ב) לא להקפיד

ספר במדבר פרק לא

(יא) ויקחו את כל השלל ואת כל המלקוח באדם ובבהמה :
 (יב) ויבאו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל עדת בני ישראל את השבי ואת המלקוח ואת השלל אל
 המחנה אל ערבית מואב אשר על ירדן ירחו :
 (יג) ויצאו משה ואלעזר הכהן וכל נשיאי העדה לקראתם אל מחוץ למחנה :
 (יד) ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה :
 (טו) ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה :
 (טז) הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בידוד על דבר פעור ותהי המגפה בעדת ידוד :
 (יז) ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו :
 (יח) וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם :
 (יט) ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת מים כל הרג נפש וכל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום
 השביעי אתם ושביכם :
 (כ) וכל בגד וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי כלי עץ תתחטאו :
 (כא) ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה ידוד את משה :

העמידו תלמידים הרבה (א:א)

משנה מסכת אבות פרק א
 (א) משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סג לתורה:

1 הרבה

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב/ב
 ר"ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו שנאמר בבקר זרע את זרעך וגו' אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה והיה העולם שמש עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע והם הם העמידו תורה אותה שעה

ספר קהלת פרק יא
 (א) שלח לחמך על פני המים כי ברב המים תמצינו:
 (ב) תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ:

אבות דרבי נתן פרק שני
 (ט) [והעמידו תלמידים הרבה] שבי"ש אומרים אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו וכן אבות ועשיר
 וב"ה אומרים לכל אדם ישנה שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרב לתלמוד תורה ויצאו מהם צדיקים וחסידים וכשרים:

2 העמידו

א. עולה מאליו

ספר במדבר פרק ח
 (א) וידבר ידוד אל משה לאמר:
 (ב) דבר אל אהרן ואמר את אליו בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה ואירו שבעת הנרות:

רש"י על במדבר פרק ח פסוק ב
 בהעלתך - על שם שהלהב עולה כתוב בהדלקתן לשון עליה שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה מאליה ועוד דרשו רבותינו מכאן שמעלה היתה לפני המנורה שעליה הכהן עומד ומטיב:

ב. להראות לו פנים

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד/ב
 רבי עקיבא אומר מנין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו שנאמר ולמדה את בני ישראל ומנין עד שתהא סדורה בפניהם שנאמר שימה בפניהם ומנין שחייב להראות לו פנים שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

רש"י עירובין דף נד/ב
 להראות לו פנים - ללמדו, לתת טעם בדבריו בכל אשר יוכל, ולא יאמר כך שמעתי, הבן אתה הטעם מעצמך, וחבירו בפרק ראשון (יג, ב) שהיה אומר על טמא טהור, ומראה לו פנים:

עשו סייג לתורה (א:א)

משנה מסכת אבות פרק א
 (א) משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה א
 ועשו סייג לתורה. ר"ל הגזירות והתקנות אשר ירחיקו האדם מן העבירות כמו שאמר יתברך ושמרתם את משמרת (יבמות כא.), ונאמר בפירושו עשו משמרת למשמרתי

ספר ויקרא פרק יח
 (ל) ושמרתם את משמרתתי לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם: ולא תטמאו בהם אני יהוה אלהיכם:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף כא/א
 רב כהנא אמר מהכא ושמרתם את משמרתתי עשו משמרת למשמרתי

רש"י על במדבר פרק ו פסוק ב
 (ב) כי יפלא - יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפי סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף (סוטה ב)

מדרש רבה שמות פרשה טז פסקה ב
אמר הקב"ה אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון או שאני מגפפה ואין לי עון אני נושקה ואין לי עון
אמר הקב"ה כשם שאם נזיר שלא לשתות יין אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגופן היין אף אשה שאינה שלך אסור ליגע בה כל עיקר שכן שלמה אומר (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה
לכך סמך הקב"ה פרשת נזיר לפרשת סוטה שהן דומות זו לזו
וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה על עצמו שנאמר (שם ז) כי רבים חללים הפילה וכתוב (שם ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו הואיל ויש בה כל המדות הללו היאך יכולה היא ליתן חיים לחולה לכך אין מתרפאין בה עבודת כוכבים כיצד שאם היה

הקופסה שאולי מחשמלת

מדרש רבה שמות פרשה טז פסקה ב
אמר הקב"ה אל תאמר הואיל ואסור לי להשתמש באשה הריני תופשה ואין לי עון או שאני מגפפה ואין לי עון אני נושקה ואין לי עון
אמר הקב"ה כשם שאם נזיר שלא לשתות יין אסור לאכול ענבים לחים ויבשים ומשרת ענבים וכל היוצא מגופן היין אף אשה שאינה שלך אסור ליגע בה כל עיקר שכן שלמה אומר (משלי ו) היחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה
לכך סמך הקב"ה פרשת נזיר לפרשת סוטה שהן דומות זו לזו
וכל מי שנוגע באשה שאינה שלו מביא מיתה על עצמו שנאמר (שם ז) כי רבים חללים הפילה וכתוב (שם ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו הואיל ויש בה כל המדות הללו היאך יכולה היא ליתן חיים לחולה לכך אין מתרפאין בה עבודת כוכבים כיצד שאם היה

סדור תפלה - נוסח אשכנז - ברכות השחר
 ויהי רצון מלפניך יידי אלהינו ואלהי אבותינו שתרגילנו בתורתך. ודבקנו במצותיך. ואל תביאנו לא לידי חטא. ולא לידי עברה ועון. ולא לידי נסיון. ולא לידי בגיון.
 ואל תשלט בנו יצר הרע. והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע. ודבקנו בנצח הטוב ובמעשים טובים. וכף את יצרנו להשתעבד לך.
 ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו. ותגמלנו חסדים טובים:

אמונה ובטחון ד: ט

וקרוב הדבר לומר כי דקדוק הדין היא הדרך היחידה לתיקון המדות, כי בבחינות אחרות **המצוה להתרחק מנסיונות** ואין שוה לאדם לחפש נסיונות כדי להתרגל בתיקון המדות, ואדרבה חובות המוסריות שלא להכנס למקום שעלול לבוא לידי נסיון, **כמו שאדם נזהר שלא לעמוד במקום סכנה**, וכמו שאמרו שבת ל"ב א' לא יעמוד אדם במקום סכנה, ואם בסכנת הגוף כן כש"כ בסכנת הנפש, וגם במדת דרך ארץ כן, שאין נכנסין לעסק בספק השקול של ריוח והפסד בזמן שההפסד הפסד עולם אף שהריוח ריוח עולם...

ואין הנזיר רשאי ליכנס לכרם לעורר תאותו לענבים האסורים עליו כדי לכוף ליצרו ולהשתלם במדה המתוקנה במבחן התאוה, וכמו שאמרו סחור סחור אמרינן לנזירא לכרמא לא תקרב, וקירוב למקום התורף הקירוב עצמו עבירה וכמו שאמרו עשו משמרת למשמרתי, וכל זה בכלל מה שאמרו סנהדרין ק"ז א' לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון כו' ור"ל אפי' בשביל להתרגל לנסיונות ולעלות בעבודתו ית'

הצורך להשתמש בפילטר לאינטרנט

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף נז/ב

ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה היכי דמי **אי דאיכא דרכא אחריתא רשע הוא** אי דליכא דרכא אחריתא אנוס הוא **לעולם דליכא דרכא אחריתא ואפ"ה מיבעי ליה למינס נפש**

על שלשה דברים (א:ב)

משנה מסכת אבות פרק א
(ב) שְׁמַעוֹן הַצְּדִיק הָיָה מְשִׁירֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה.
הוא הָיָה אוֹמֵר, עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף י/א
רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה אמר מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה
והוא סבר זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד

אלשיך ויקרא פרק ט
במה שיראה הרואה בחינות מחולפות לאישי ישראל. יש חשקה נפשו בתורה, ויש בצדקה ויש בגמילות חסדים, וההיקש ביתר מצות.
וגם בתופשי התורה יהיה חילוף, זה חושק בתורה ויש במשנה וזה בתלמוד וזה באגדה, ויש במעשה מרכבה, ומה נשתנו זה מזה.

ספר חרדים - פרק סא
להחזיק במצוה אחת בשלימות בכל עוז:
ואף על פי שחייב אדם להזהר בכל המצות, מכל מקום יש לו להחזיק באחת מכל המצות בכח גדול והתמדה שלא יעבור עליה כל ימי חייו,
לפי שכללות התורה שהם תרי"ג מצות נקרא עץ חיים כדכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה, והאוחז ענף אחד מן האילן יפה אוחז בכולו, שכל שאר הענפים נמשכים אחר אותו ענף שכלם גוף אחד, אבל אם יבא לאחוז בכל הענפים יחדיו לא יוכל לאחוז כלום.
היינו דגרסינן במס' שבת פרק כל כתבי אמר רב נחמן תיתי לי דקיימית שלש סעודות בשבת, אמר רב מהודה תיתי לי יקיימית עיון תפלה, אמר רב הונא בריה דרב יהושע תיתי לי דלא סגינא די אמות בגילוי הראש, אמר רב ששת תיתי לי דקיימית מצות תפילין, ואמר רב נחמן תיתי לי דקיימית מצות ציצית (אמר רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה, אבוך במאי זהיר טפי אמר להה בציצית, יומא חד הוה קא סליק בדרגא איפסיק ליה חוטא ולא נחית ואתא כמה דלא רמיא, ופרש"י דקיימית מצות תפילין שלא הלך די אמות בלא תפילין וכן לענין ציצית עד דרמייה שתסנה וזה לשון תליית ציצית כדאמרלן בעלמא לא רמי חוטי עכ"ל:

ספר נועם אלימלך - פרשת בשלח
ועתה הרם מטך ונטה ידך כו'. נראה לפרש בהקדים הפסוק ויאמר ה' אליו מזה בידך ויאמר מטה כו' דאיתא בגמרא ששאל אחד לחבירו במה אביך זהירן טפי. **ולכאורה מה שאלה זאת הלא צריך אדם לזהר בכל המצות?**
אך זה בלתי אפשרי שיזהר אדם בכל המצות לקיימם בכל פרטיהם ודקדוקיהם רק כשאדם נזהר במצוה אחת לעשותה בכל פרטיה ודקדוקיה התלויים בה זה הוא **מסייעו לו שהשם יתברך יהיה בעזרו לקיים כל המצות.**

מוסר אביך עמי ל"ט-מ'
בכל דרכיך דעהו, צריך לבקש את הקב"ה **בתוך הדרכים שהוא מתנהג בהם.**
כשהוא עוסק בתפלה אז יבקש את הקב"ה בהבנת ענייני תפלתו וכוונה רצויה באמונת הלב, באותם העניינים של תפלתו. ולא יבקש את הידיעה בשעה ההיא בעניינים אחרים, כי כיון שהוא עוסק בעבודה זו, הקב"ה כביכול שורה מצידו בזו העבודה דוקא, ובה ימצאנה ולא במקום אחר.
וכשהוא עוסק בתורה יידע שימצא את הקב"ה בהיותו מעמיק ומעיין להבין דבר על בוריו ולזכור ולשנן היטב, ובוזה הוא יודע אותו יתברך, בתורתו ולא באופן אחר, כי בשעה זו הוא מתגלה בעבודה זו. וכן בהיותו עוסק בגמילות חסדים להיטיב לחברו, אז יבקש את הקב"ה רק בהעמקת עצה איך להיטיב לו טובה גדולה הגונה וקיימת.
וכן בכל הדברים שעושה **הרי באמת אין דבר בעולם שאינו לכבודו יתברך**, על כן כל מה שעושה יהיה הכל דברי מצותו ורצונו, ויבקש בהם את שמו יתברך, כשישתדל בכל שכלו וכחותיו לעשות את מה שהוא עושה בתכלית השלימות בכל צדדי השלימות, ונמצא שהוא יודע את השי"ת בכל הדרכים... כי בזה יעשה הכל כשורה ומזה ימצא כבודו של הקב"ה בתכלית,

ורמזו חז"ל בדבריהם: זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד, והבן...
 הוספה מכתב יד קדשו: כשאדם פועל איזה דבר של שלימות, בין במחשבה בין במעשה,
צריך לשמוח בחלקו ולא ירדוף אז אחר דבר אחר, כי כל העולם כולו מתקפל לפניו אז דוקא בפרט זה

משנה מסכת אבות פרק א
(יח) רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום,
שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

משנה מסכת עקצים פרק ג
(יב) אומר רבי יהושע בן לוי, עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לך צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה
עולמות, שנאמר (משלי ח), להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא.
אמר רבי שמעון בן חלפתא, לא מצא הקדוש ברוך הוא פלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום,
שנאמר (תהלים כט), יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

אורות התשובה מאמר שלום בשם
 שלום, השם הנערץ והנקדש הזה, נמצאהו מושאל ברוב הפעמים רק לשלילת המחלוקת והמדנים,
אבל לא זהו השלום שהוא האחד מעמודי העולם, ולא על דבר של שלילה נוכל לומר שרק הוא יהיה
הכלי האחד המחזיק ברכה לישראל. אבל השלום שאנחנו חייבים להיות רודפים אחריו הוא השלום
המצוי במציאות מצד עצם שלמותו, לא בעבור החסרונות הקודמים להעדרו. השלום הוא היחס
האמיתי שראוי להיות בין חלקי האומה הפרטיים... בין העוסקים בגמילות חסדים להעוסקים
בעבודה ובין שניהם אל העוסקים בתורה היחש הראוי להמצא בין כל אחד מישראל לרעהו...

ביאור הגר"א - משלי פרק טז פסוק ד
כל אדם ואדם יש לו דרך בפ"ע לילך בו כי אין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומין זה לזה ואין
טבע ב' בני אדם שוה

וכשהיו נביאים היו הולכין אצל הנביאים לדרוש את ה' והיה הנביא אומר ע"פ משפט הנבואה דרכו
 אשר ילך בה לפי שורש נשמתו ולפי טבעת גופו וזהו לאדם מערכי לב שלו לא היה רק לערוך לבבו
 לדרוש את ה' בכל לבבו ומה' הי' מענה לשון ע"י הנביא איך יתנהג וכשבטלה הנבואה היה רוח הקודש
 ישראל ואיש רוחו הוא יודיענו איך להתנהג ורוה"ק יש לכל אדם ואדם אך אשרי אדם אדם לא יחשוב
 ה' לו עון ואין ברוחו רמיה כלומר כי מחשבות אדם הוא מ"ד טבעות אמר"ע והן נגד ד' רוחות השמים
 והן נגד ד' אותיות ה' וכאשר יש באדם רוח שלים שכל הד' רוחות וכן הד' יסודות הן מרכבה לד'
 אותיות ה' ואין ברוחו שום דופי אז תוכן רוחות ה' וכל דרכי איש זך בעיניו וזהו רבות מחשבות בלב
 איש ועצת ה' היא תקום

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א
 מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה
 אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו
כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו
ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים

על התורה, על העבודה ועל גמילות חסדים (א:ב)

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה ב
 על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים - אמר **שבחכמה** והיא התורה, **ובמעלות המדות** והם
 גמילות חסדים, **ובשמירת מצות התורה** הם הקרבנות, תהיה התמדת תיקון העולם וסידור מציאותו
 על הדרך השלם:

תפארת ישראל - יכין מסכת אבות פרק א
 דתכלית בריאת האדם הוא שישלים נפשו ע"י גופו, בג' דברים:
 (א) בהשכלה לאסוף חכמות [והוא **חיוביו לעצמו**],
 (ב) בשמירת המצות [הוא **חיוביו להקב"ה** לשמוע בקולו כתורתו, אף שלא יבין לפעמים טעם דבריו]:
 (ג) ובמדת החסד ונדיבות [הוא **חיוביו לחבירו**],
וכולם כללם התנא בדבריו, דתורה היינו ההשכלה, דהיא עומדת בראש כל החכמות וכולם כלולות בה,
 ועבודה, הוא עבודת ה' לשמור מצותיו, וג"ח הוא חיוביו לחבירו, דכ"ש שלא ירע לו, והנזהר בג' אלו
 יתרומם ויתנשא בעה"ז ובעה"ב:

על התורה (ב')

רע"ב על מסכת אבות פרק א משנה ב
על התורה - שאלמלי לא קבלו ישראל את התורה לא נברא שמים וארץ.
דכתיב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי:

ספר ירמיה פרק לג
(כה) כה אמר יְדוֹד אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה חֻקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שִׁמְתִי:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סח/ב
אמר רבי אלעזר אילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ
שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי

ספר בראשית פרק א
(ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

(לא) וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג/א
ואמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר **אם ישראל מקבלין את תורתו מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו**

ספר נפש החיים - שער א - פרק טז
וכל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק על ידי התורה הקדושה כשישראל עוסקים בה, שהיא נהירו דכל עלמין ונשמתא וחיותא דכלהון, ואלו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתוהו ובהו כמו שאמרו ז"ל בשביל התורה וכו' כמ"ש וחי עולם נטע בתוכנו, כי מקור שורשה העליון היא למעלה מכל העולמות, לכן בה תלוי החיות של כולם

מנהג וולז'ין

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף טז/ב
אמר רב יוסף גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות דמעיקרא חשיב ליה למרדכי בתר ארבעה ולבסוף בתר חמשה מעיקרא כתיב אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן ולבסוף כתיב הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן
אמר רב ואיתימא רב שמואל בר מרתא גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה
אמר רבה אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם שכל אותן שנים שהיה יעקב אבינו בבית עבר לא נענש

משנה מסכת אבות פרק ו

(א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו, נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות, ומלבישתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לדי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה, שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה, ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין, ומגליון לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, והנה צנוע וארץ רוח, ומוחל על עלבונו, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים:
(ב) אמר רבי יהושע בן לוי, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבוניה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף, שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואומר והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת, אל תקרא חרות אלא חרות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה, שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות:

ספר מסילת ישרים - פרק א - בבאור כלל חובת האדם בעולמו
 ואם תעמיק עוד בענין תראה כי **העולם נברא לשימוש האדם**.
 אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול. כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, **הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו**.
 כי הנה עילוי גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר תפלת שלש רגלים
 אַתָּה בְּחַרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים אֲהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וְרוֹמַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְשׁוֹנוֹת וְקִדְשָׁתָנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וְקִרְבָּתָנוּ מִלְּכָנוּ לְעִבּוֹדְתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְדוֹשׁ עָלֵינוּ קִרְאתָ

ספר במדבר פרק טו
 (ל) וְהִנֵּפֶשׁ אֶשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיַד רָמָה מִן הָאֲזָרָח וּמִן הַגֵּר אֶת יְהוָה הוּא מִגִּדְף וְנִכְרַתָּה הִנֵּפֶשׁ הַהוּא מִקָּרֵב עִמָּה :
 (לא) כִּי דָבָר יְהוָה בָּזָה וְאֶת מִצְוֹתוֹ הִפְרָה תִּכְרַת הִנֵּפֶשׁ הַהוּא עֲוֹנָה :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/א
 תנו רבנן **כי דבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תכרת** זה האומר אין תורה מן השמים דבר אחר כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס דבר אחר כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר הכרת תכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא מכאן אמר רבי אליעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חבירו ברבים אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זה הוא כי דבר ה' בזה תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר ה' בזה רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה רבי נהוראי אומר **כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק**

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ה/ב
 תנו רבנן שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהן בכל יום **על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק** ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק

ספר דברים פרק טז
 (ו) וְעִשִׂיתָ חַג שִׁבְעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסֹּת נֹדֶבֶת יָדָךְ אֶשֶׁר תִּתֵּן פָּאֶשֶׁר יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ :
 (יא) וְשִׂמַחַת לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֵתָהּ וּבִנְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי אֶשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיְתוֹם וְהָאֵלְמָנָה אֶשֶׁר בְּקִרְבְּךָ בְּמִקוֹם אֶשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׂכֵּן שְׁמוֹ שָׁם :

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סח/ב
 תניא רבי אליעזר אומר אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה רבי יהושע אומר חלקו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש ואמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב אחד אומר עצרת לה' אלהיך וכתוב אחד אומר עצרת תהיה לכם רבי אליעזר סבר או כולו לה' או כולו לכם ורבי יהושע סבר חלקו חציו לה' וחציו לכם :
 אמר רבי אלעזר הכל מודים **בעצרת** דבעינן נמי לכם מאי טעמא **יום שניתנה בו תורה הוא** אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם מאי טעמא וקראת לשבת ענג אמר רב יוסף הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתיב ביה מר בריה דרבינא כולה שתא הוה יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי עצרת יום שניתנה בו תורה פוריא ימי משתה ושמחה כתיב מעלי יומא דכיפורי דתני חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה (הם) מתענין והלא בעשירי מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשעה בו מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי
רב יוסף ביומא דעצרתא אמר עבדי לי עגלא תלתא אמר **אי לא האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא**

רב ששת כל תלתין יומין מהדר ליה תלמודיה ותלי וקאי בעיברא דדשא ואמר **חדאי נפשאי חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי**

איני והאמר רבי אלעזר אילמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה
חקות שמים וארץ לא שמתי
מעיקרא כי עביד איניש אדעתא דנפשיה קא עביד

רש"י פסחים דף סח/ב
דבעינן נמי לכם - שישמח בו במאכל ומשתה, **להראות שנוח ומקובל יום זה לישראל** שנתנה תורה בו :
אי לאו האי יומא - **שלמדתי תורה ונתרוממתי** הרי אנשים הרבה בשוק ששמן יוסף, ומה ביני לבינם :

על העבודה (א:ב)

ספר בראשית פרק ב
(טו) וַיִּקַּח יְדֹוֹד אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיְנַחֲהוּ בְּגֵן עֵדֶן לְעִבְדָהּ וּלְשִׁמְרָהּ :

(א) קרבנות

רע"ב על מסכת אבות פרק א משנה ב
ועל העבודה - **עבודת הקרבנות** שכך שנינו במסכת תענית שאלמלא מעמדות לא נקיימו שמים וארץ.
ומצינו שבשביל הקרבנות שהקריב נח נשבע (הקדוש ברוך הוא) שלא יביא מבול לעולם. הרי שהעולם
עומד על הקרבנות:

רמב"ם יד החזקה - הלכות מעילה פרק ח
אמרו חכמים שבשביל עבודת **הקרבנות** העולם עומד

מדרש רבה בראשית פרשה טז פסקה ד
לעבדה ולשמרה **אלו הקרבנות**
שנאמר (שמות ג) תעבדון את האלהים וכתוב (במדבר כח) תשמרו להקריב לי במועדו:

ספר במדבר פרק ג
(ה) וַיְדַבֵּר יְדֹוֹד אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר :
(ו) הַקָּרִב אֶת מִטָּה לְוִי וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לְפָנַי אֶהְרֶן הַכֹּהֵן וְשָׂרְתוּ אֹתוֹ :
(ז) וְשָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרְתּוֹ וְאֶת מִשְׁמֶרְתָּ כָּל הָעֵדָה לְפָנַי אֶהְיֶה מוֹעֵד לְעַבְדְּךָ אֶת עֲבַדְתְּ מִשְׁשָׁכֶן :

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כז/ב
אמר רבי יעקב בר אחא אמר רב אסי **אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ**
שנאמר ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה
אמר אברהם רבונו של עולם שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה
אמר ליה לאו
אמר לפניו רבונו של עולם הודיעני במה אירשנה אמר ליה קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וגוי
אמר לפניו רבונו של עולם תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא
עליהם
אמר לו **כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקוראין בהן לפני, מעלה אני עליהם כאילו הקריבום**
לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם

שו"ע אורח חיים - סימן מח
סימן מח - אומרים פרשת התמיד, ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד :
הגה - ואומרים פרשת התמיד, (במדבר כח, א ח) וי"א סדר המערכה ורבון העולמים אתה צויתנו וכו'

משנה ברורה סימן מח
(א) התמיד - והיא במקום הקרבת קרבן התמיד שכן קבלו חז"ל שבזמן שאין בה"מ קיים ואין יכולין
להקריב קרבנות מי שעוסק בהן ובפרשיותיהן **מעלה עליו הכתוב כאילו הקריבום**

ספר בראשית פרק ח
(כ) וַיְבִרֵן נֹחַ מִזֶּבֶחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ :
(כא) וַיִּרַח יְדֹוֹד אֶת רִיחַ הַנְּיִיחַח וַיֹּאמֶר יְדֹוֹד אֶל לְבֹו **לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר**
לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות את כל חי פֶּאֶשֶׁר עֲשִׂיתִי :
(כב) עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וְחָם וְקָיִץ וְחָרֵף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ :

ב) תפילה

ספר הושע פרק יד

(ב) שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד יִדְוֹד אֱלֹהֶיךָ כִּי כָשַׁלְתָּ בְּעֹנֶךָ :

(ג) קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵל יְדֹוֹד אֱמָרוּ אֵלָיו כָּל תִּשְׁאָא עֹן וְקַח טוֹב וּנְשַׁלְמָה פְּרִים שְׁפָתֵינוּ :

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פ/ב

אמר רבי יצחק אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם מקניט את חבירו בדברים ספק מתפייס הימנו ספק אין מתפייס הימנו ואם תאמר מתפייס הימנו ספק מתפייס בדברים ספק אין מתפייס בדברים אבל הקדוש ברוך הוא אדם עובר עבירה בסתר מתפייס ממנו בדברים שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה שנאמר וקח טוב ולא עוד אלא שמעלה עליו הכתוב כאילו הקריב פרים שנאמר ונשלמה פרים שפתינו שמא תאמר פרי חובה תלמוד לומר ארפא משובתם אהבם נדבה

ספר תהילים פרק קמא

(א) מִזְמוֹר לְדָוִד יְדֹוֹד קְרָאתֶיךָ חוֹשָׁה לִי הָאֲזִינָה קוֹלִי בְּקִרְאֵי לָךְ :

(ב) תִּכּוֹן תִּפְלִיתִי - קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מִשְׁאֵת כְּפִי - מִנְחַת עֶרֶב :

ספר דברים פרק יא

(יג) וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ שִׁמְעוּ אֵל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֶנְכִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם

לְאַהֲבָה אֶת יְדֹוֹד אֱלֹהֵיכֶם וּלְעֲבֹדוֹ בְּכָל לִבְבְּכֶם וּבְכָל נַפְשְׁכֶם :

ספרי פרשת עקב פיסקא ה

וכי יש לו עבודה בלב? הא מה ת"ל ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה.

וכן בודד הוא אומר תהלים קמא תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב.

ואומר דניאל ו דניאל כד ידיע די רשים כתבא על לביתיה וכיון פתיחין ליה בעוליתיה נגד ירושלם וזמנין תלתא ביומא הוה בריך על ברכוהי ומודי קדם אלהא כל קבל דהוה עבידא מקדמת דנא. ואומר שם ובמקריה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק ענא מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חייא אלהיך די אנת פלח ליה בתדירא היכל לשזבותך מן אריותא.

וכי יש פולחן בבבל הא מה ת"ל ולעבדו זו תפלה כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כו/א

איבעיא להו טעה ולא התפלל מנחה מהו שיתפלל ערבית שתיים אם תמצא לומר טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתיים משום דחד יומא הוא דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אבל הכא תפלה במקום קרבן היא וכיון דעבר יומו בטל קרבנו או דילמא כיון דצלותא רחמי היא כל אימת דבעי מצלי ואזיל

ספר המצות להרמב"ם - מצות עשה - מצוה ה

מצוה ה - היא שצונו לעבדו וכבר נכפל צווי זה פעמים באמרו ועבדתם את ה' אלהיכם ואותו תעבדו ואמר ואתו תעבוד ואמר ולעבדו ואף על פי שזה הצווי הוא גם כן מהצוויים הכוללים כמו שביארנו בשורש ד' הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפלה ולשון ספרי ולעבדו זו תפלה ואמרו גם כן ולעבדו זה תלמוד ובמשנתו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרו מנין לעיקר תפלה בתוך המצות מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ואמרו עבדוהו בתורתו ועבדוהו במקדשו כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגדו כמו שבאר שלמה ע"ה :

ספר ישעיה פרק א

(ו) שִׁמְעוּ דָבָר יְדֹוֹד קִצִּינִי סֹדֶם הָאֲזִינוּ תוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עִם עֲמֹרָה :

(יא) לָמָּה לִי רֵב זְבָחֵיכֶם יֹאמֶר יְדֹוֹד שְׁבַעְתִּי עֲלוֹת אֵילִים וְחִלְבֵי מְרִיאִים וְדָם פְּרִים וְכִבְשִׁים וְעֵתוּדִים לֹא חִפְצָתִי :

(יב) כִּי תִבְאוּ לְרֵאוֹת פָּנֵי מִי בְקֹשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם רִמַּס חֲצָרִי :

(יג) לֹא תוֹסִיפוּ הִבִּיא מִנְחַת שְׁוֹא קְטֹרֶת תוֹעֵבָה הִיא לִי חֲדָשׁ וְשִׁבְתָּ קִרְאָה מִקְרָא לֹא אוֹכַל אֲנִי וְעֲצָרָה :

(יד) חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאָה נִפְשִׁי הָיוּ עָלַי לְטָרַח נְלֹאִיתִי נִשְׂאָה :

(טו) וּבְפָרְשְׁכֶם כְּפִיכֶם אֲעֵלִים עֵינֵי מִכֶּם גַּם כִּי תִרְבוּ תִּפְלָה אֵינְנִי שֹׁמֵעַ יְדִיכֶם דְּמִים מְלֹאוּ :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לב/ב

ואמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתוב ובפרשכם כפיכם

אמר רבי יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנאמר ידיכם דמים מלאו :

רש"י ברכות דף לב/ב

ובפרשכם כפיכם - אי לאו דגדולה תפלה, כיון דאמר למה לי רוב זבחיכם למה לי תו ובפרשכם,

הא אפילו זבחיכם לא ניחא ליה :

ג) עבודה בשדה/עולם

ספר בראשית פרק ב

(ד) אֱלֹהִים תֹּלְדוֹת שְׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְדוֹד אֱלֹהִים אָרֶץ וְשָׁמַיִם :
 (ה) וְכָל שֵׂיחַ הַשָּׂדֶה טָרֵם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר יְדוֹד אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ
וְאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה :
 (ו) וַיֹּאד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה :

(ז) וַיִּצְרָ וְדוֹד אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְר מִן הָאֲדָמָה וַיַּפֵּח בְּאֶפְיוֹ נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה : (ח)
 וַיִּטַּע יְדוֹד אֱלֹהִים גֶּן עֵדֶן מִקֶּדֶם וַיִּשְׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר :
 (ט) וַיִּצְמַח יְדוֹד אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל עֵץ נִחְמָד לְמִרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעַץ הַחַיַּים בְּתוֹךְ הֵגוֹן וְעַץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע :

(י) וַיִּנְהָר יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהִשְׁקוֹת אֶת הֵגוֹן וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רְאשִׁים :
 (יא) שֵׁם הָאֲחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסָּבִב אֶת כָּל אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר שָׁם הַזָּהָב :
 (יב) וְהָיָה הָאָרֶץ הַהוּא טוֹב שֵׁם הַבְּדֵלַח וְאֶבֶן הַשֵּׁהָם :
 (יג) וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁנַי גִּיחוֹן הוּא הַסָּבִב אֶת כָּל אֶרֶץ כּוּשׁ :
 (יד) וְשֵׁם הַנְּהָר הַשְּׁלִישִׁי חֲדַקָּל הוּא הַחֲלָד קִדְמַת אֲשׁוּר וְהַנְּהָר הַרְבִּיעִי הוּא פָּרַת :

(טו) וַיִּקַּח יְדוֹד אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וַיִּנְחָהוּ בְּגֵן עֵדֶן לַעֲבֹדָה וּלְשִׁמְרָה :
 (טז) וַיִּצְוֵ וְדוֹד אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הֵגוֹן אֲכָל תֹּאכַל :
 (יז) וּמִעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת :

מדרש תנחומא תזריע פרק ה

מעשה ששאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא איזו מעשים נאים של הקב"ה או של בשר ודם?
 אמר ליה של בשר ודם נאים

אמר ליה טורנוסרופוס הרי השמים והארץ יכול אדם לעשות כיוצא בהם?
 אמר ליה ר"ע לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו אלא אמור דברים שהם מצויין בבני אדם.

אמר ליה למה אתם מוליין?
 אמר ליה אני הייתי יודע שעל דבר זה אתה שואלני ולכך הקדמתי ואמרתי לך שמעשה בני אדם נאים משל הקב"ה

הביא לו ר"ע שבליים וגלוסקאות אמר ליה אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה ידי אדם אמר ליה אין אלו נאים יותר מן השבליים?

אמר ליה טורנוסרופוס אם הוא חפץ במילה למה אינו יוצא מהול ממעי אמו?
 א"ל ר"ע ולמה שוררו יוצא עמו והוא תלוי בבטנו ואמו חותכו ומה שאתה אומר למה אינו יוצא מהול לפי שלא נתן הקב"ה את המצות לישראל אלא לצרף אותם בהם ולכך אמר דוד (תהלים יח) כל אמרת ה' צרופה :

ספר החינוך - מצוה ב

ורצה להיות ההשלמה על ידי האדם, ולא בראו שלם מבטן, לרמוז אליו כי כאשר תשלום צורת גופו על ידו, כן בידו להשלים צורת נפשו בהכשר פעולותיו :

מדרש רבה בראשית פרשה לט פסקה ח

וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט אמר רבי לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותן אוכלים ושותים ופוחזים אמר הלואי לא יהא לי חלק בארץ הזאת וכיון שהגיע לסולמה של צור ראה אותן עסוקין בניכוש בשעת הניכוש בעידור בשעת העידור אמר הלואי יהא חלקי בארץ הזאת אמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב

תנו רבנן ואספת דגנך מה תלמוד לומר לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפידך יכול דברים ככתבן תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל

אבות דרבי נתן נוסחה ב' לא

אם היתה נטיעה בידך, ויאמרו לך- הרי לך משיח, בא ונטע את הנטיעה, ואחר כך צא והקבילו.

ספר דברים פרק יג

(ה) **אַחֲרַי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם תִּלְכוּ וְאֹתוֹ תִירָאוּ וְאֶת מִצְוֹתָיו תִּשְׁמְרוּ וּבְקִלּוֹ תִשְׁמְעוּ וְאֹתוֹ תַעֲבֹדוּ וְבוֹ תִדְבְּקוּן :**

מדרש רבה ויקרא פרשה כה פסקה ג

ר"י ב"ר סימון פתח (דברים יג) אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לבשר ודם להלך אחר הקב"ה אותו שכתוב בו (תהלים עז) בים דרכך ושילך במים רבים ואתה אומר אחרי ה' תלכו ובו תדבקון? וכי אפשר לבי"ו לעלות לשמים ולהדבק בשכינה אותו שכתוב בו (דברים ד) כי ה' אלהיך אש אוכלה וכתוב (דניאל ז) כורסיה שביבין דינור וכת"י (שם) נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי ואתה אומר ובו תדבקון?
אלא מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחלה הה"ד (בראשית ב) ויטע ה' אלהים גן בעדן אף אתם כשנכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה הה"ד כי תבאו אל הארץ :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כד/ב

משנה ואלו הן הפסולין המשחק בקוביא והמלוה בריבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית אמר רבי שמעון בתחילה היו קורין אותן אוספי שביעית משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית אמר רבי יהודה אימתי בזמן שאין להן אומנות אלא הוא אבל יש להן אומנות שלא הוא כשרין :
 גמרא משחק בקוביא מאי קא עביד אמר רמי בר חמא משום דהוה אסמכתא ואסמכתא לא קניא רב ששת אמר כל כי האי גוונא לאו אסמכתא היא אלא לפי שאין עסוקין ביישובו של עולם

רמב"ם יד החזקה - הלכות גזלה ואבדה פרק ו

(יא) והמשחק בקוביא עם הגוי אין בו איסור גזל אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה ובישובו של עולם.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף נט/ב

משנה ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה מצעת לו המטה ועושה בצמר הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת שתיים אין מבשלת ואין מניקה את בנה שלש אין מצעת לו המטה ואין עושה בצמר ארבע יושבת בקתדרא רבי אליעזר אומר אפי' הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה לידי זימה רבן שמעון בן גמליאל אומר אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה יוציא ויתן כתובה שהבטלה מביאה לידי שיעמום :

ספר שמות פרק כ

(ט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעֵשֶׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתְךָ :

אבות דרבי נתן פרק אחד עשר

(א) שמעיה ואבטליון קבלו מהם שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתוודע לרשות. אהוב את המלאכה כיצד מלמד שיהא אדם אוהב את המלאכה ואל יהי שונא את המלאכה כשם שהתורה נתנה בברית כך המלאכה נתנה בברית שנא' (שמות כ) ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך.
 ר"ע אומר עתים שאדם עושה מלאכה ומתנצל מן המיתה ועתים שאין אדם עושה מלאכה ומתחייב מיתה לשמים. כיצד ישב אדם כל השבוע ולא עשה מלאכה ולע"ש אין לו מה יאכל היו לו מעות של הקדש בתוך ביתו ונטל מהם ואכל מתחייב מיתה לשמים. אבל אם היה פועל והולך בבנין בית המקדש אע"פ שנתנו לו מעות של הקדש בשכרו ונטל מהם ואכל מתנצל מן המיתה.
 רבי דוסתאי אומר מניין שאם לא עשה מלאכה כל ששה שיעשה כל שבעה הרי שישב כל ימות השבת ולא עשה מלאכה ולערב שבת אין לו מה שיאכל הלך ונפל בין הגייסות ותפשוהו ואחזו אותו בקולר ועשו בו מלאכה בשבת כל זאת שלא עשה כל ששה.
 ר"ש בן אלעזר אומר אף אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה שנא' (בראשית ב) ויניחהו בגן עדן לעובדה ולשמרה והדר מכל עץ הגן אכול תאכל.
 ר"ט אומר אף הקב"ה לא השרה שכירתו על ישראל עד שעשו מלאכה שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם
 רבי יהודה בן בתירא אומר מי שאין לו מלאכה לעשות מה יעשה אם יש לו חצר חרבה או שדה חרבה ילך ויתעסק בה שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ומה תלמוד לומר ועשית כל מלאכתך להביא את מי שיש לו חצרות או שדות חרבות ילך ויתעסק בהן

ר' [טרפון] אומר **(אין אדם מת) אלא מתוך הבטלה** (שנאמר (בראשית מט) ויגוע ויאסף אל עמיו [רבי יוסי הגלילי אומר] הרי שנכפה ונפל על אומן שלו ומת הא אינו מת אלא מתוך הבטלה) היה עומד על ראש הגג [ועל ראש הבירה ועל ראש הבניין] [וועל שפת הנהר] ונפל ומת אינו מת אלא מתוך הבטלה. (שכן) שמענו לאנשים ולנשים מניין שנאי (שמות לו) איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש לטפלים מניין שנאמר (שם) ויכלא העם מהביא.

חובת התלמידים

ה' יתברך לא נתן לנו עבודה למעלה מכוחותינו ויכלתינו, רק שצריכים להתאמץ ולהתחזק בה, **לא לעבוד בלבד בשעה שבאה עבודה לידו, רק להיות איש עובד בעצם ולא מתרפה**

משנה מסכת אבות פרק ג

(יז) רבי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אֹמֵר, אִם אֵין תּוֹרָה, אֵין דְּרֹךְ אֶרֶץ. אִם אֵין דְּרֹךְ אֶרֶץ, אֵין תּוֹרָה :

ד) עבודת ה' בכלל

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה ב
(ב) שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר על ג' דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים - אמר שבחכמה והיא התורה, ובמעלות המדות והם גמילות חסדים, ובשמירת מצות התורה הם הקרבנות, תהיה התמדת תיקון העולם וסידור מציאותו על הדרך השלם:

ספר שמות פרק כט
(יח) וְהִקְטַרְתָּ אֶת כָּל הָאֵיל הַמְזֻבָּחָה עֲלֶיהָ הוּא לַיהוָה רִיחַ נִיחֹחַ אֲשֶׁה לַיהוָה הוּא :

רש"י על שמות פרק כט פסוק יח
(יח) ריח ניחוח - נחת רוח לפני **שאמרתי ונעשה רצוני** :

ספר ויקרא פרק א
(ט) וְקָרְבוּ וּכְרָעוּ יָרְחָץ בְּמַיִם וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת הַכֹּל הַמְזֻבָּחָה עֲלֶיהָ אֲשֶׁה רִיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה :

רש"י על ויקרא פרק א פסוק ט
ניחוח - נחת רוח לפני **שאמרתי ונעשה רצוני** :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א
רבי יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה **ועושה נחת רוח ליוצרו**

השגות הרמב"ן לספר המצוות מצות עשה ה
ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה **שתהיה כל עבודתינו לאל ית' בכל לבבנו** כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע, לא שנעשה המצות בלא כונה או על הספק אולי יש בהם תועלת. כענין ואהבת את י"י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך שהמצוה היא לאהוב את השם בכל לב ולב ושנסתכן באהבתו בנפשנו ובממונו.

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת מכות פרק ג משנה טז
(טז) רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל כו' - **מעקרי האמונה בתורה כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך הנה זכה בה לחיי העולם הבא**, ועל זה אמר רבי חנניא כי המצות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה, וממה שזכרנו על העיקר הזה מה ששאל ר' חנניא בן תרדיון מה אני לחיי עוה"ב, והשיבו המשיב כלום בא מעשה לידך, כלומר נזדמן לך לעשות מצוה כהוגן השיבו כי נזדמנה לו מצות צדקה על דרך שלמות ככל מה שאפשר וזכה לחיי העוה"ב, ופירוש הפסוק (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו, לצדק את ישראל, למען כי יגדיל תורה ויאדיר :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח/א
תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו... אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך? אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים **אמר לו אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי**

ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק נא
ודע שמעשי העבודות האלו כולם, כקריאת התורה, והתפילה, ועשות שאר המצוות, **אין תכלית כונתם - רק להתלמד להתעסק במצוות האלו ית' ולהפנות מעסקי העולם, וכאילו אתה התעסקת בו ית' ובטלת מכל דבר זולתו.**

אבל אם תתפלל בהנעת שפתיך ופניך אל הכותל - ואתה חושב במקחך וממכרך, ותקרא התורה' בלשונוך - ולבך בבנין ביתך, מבלי בחינה במה שתקראהו; וכן כל אשר תעשה 'מצוה' - תעשה באברך - כמי שיחפור חפירה בקרקע או יחטוב עצים מן היער, מבלי בחינת ענין המעשה ההוא, לא מי שצוה

לעשותו ולא מה תכלית כונתו - לא תחשוב שהגעת לתכלית. אבל תהיה אז קרוב ממי שנאמר בהם, "קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם":

ספר מלאכי פרק ג
 (יח) וְשַׁבְּתֵם וְרֵאִיתֶם בֵּין צְדִיק לְרָשָׁע
 בֵּין עֶבֶד אֱלֹהִים לְאִשָּׁר לֹא עֲבָדוּ:

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ט/ב
 אמר ליה בר הי הי להלל מאי דכתיב ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו-
 היינו צדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו אשר לא עבדו?
 אמר ליה עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו
 מאה ואחד

ספר רות פרק ד
 (יז) וַתִּקְרָאנָה לוֹ הַשְּׂכָנֹת שֵׁם לְאִמֵּר יֵלֶד בְּן לְנַעֲמִי וַתִּקְרָאנָה שְׁמוֹ עוֹבֵד הוּא אָבִי יְשִׁי אָבִי דָּוִד

גמילות חסדים (א:ב)

(א) חשיבות

ספר תהילים פרק פט
 (א) משכיל לאיתן האזרחי :
 (ב) חסדי ידוד עולם אשירה לדר ודר אודיע אמונתך בפי :
 (ג) כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכן אמונתך בהם :

מדרש רבה בראשית פרשה ח פסקה ה
 (ה) א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראות את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא
 הה"ד (תהלים פה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה

ספר ישעיה פרק טז
 (ה) והוכן בחסד פסא וישב עליו באמת באהל דוד שפט ודרש משפט ומהר צדק :

מדרש תהילים מזמור פט
 משכיל לאיתן האזרחי. חסדי ה' עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך בפי.
 זה שאמר הכתוב (ירמיה ט, כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וגו'.
 אמר איתן האזרחי, אני השכלתי משכיל לאיתן וגו'.
 אמר לו הקב"ה, השכלת, (שם) כי באלה חפצתי. כל מי שמקלסני לא יקלסני אלא באלה.
 וכן הוא אומר, (הושע ו, ו) כי חסד חפצתי ולא זבח.
 אמר לו דוד, חסד חפצת בחסד אני מקלסך. לכך נאמר, (תהלים סב, יג) ולך ה' חסד. ולא חסד אחד בלבד, אלא חסדים הרבה.
 וכן ישעיה אומר, (ישעיה סג, ז) חסדי ה' אזכיר. לכך אמר אותן חסדי ה'.
 אמרו לאיתן, על מה העולם עומד. אמר להם, כי אמרתי עולם חסד יבנה אף שמים תכין.
 ולא השמים בלבד, אלא אף הכסא אינו עומד אלא בחסד, שנאמר (שם טז, ה) והוכן בחסד כסא.
 משל למה הדבר דומה, לכסא שיש לו ארבע רגלים והיה אחד מתמוטט, נטל צרור וסמכו.
 כך היה הכסא של מעלה, כביכול, מתמוטט. עד שסמכו הקב"ה. ובמה סמכו, בחסד. הוי, עולם חסד יבנה. וכן דוד אומר, (תהלים קלו, ה) לעושה השמים בתבונה.
 ועל ידי מי הם עומדים, על החסד. שנאמר (שם) כי לעולם חסדו. וכן כל המזמור.

ספר מיכה פרק ו
 (ז) הירצה ידוד באלפי אילים ברבבות נחלי שמן האתון בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי :
 (ח) הגיד לך אדם מה טוב ומה ידוד דורש ממה כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לקת עם אלהיך :

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יד/א
 דרש ר' שמלאי תורה תחלתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים תחילתה גמילות חסדים דכתיב ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם וסופה גמילות חסדים דכתיב ויקבר אותו בגיא

אבות דרבי נתן פרק רביעי
 (ה) על גמ"ח כיצד הרי הוא אומר (הושע ו) כי חסד חפצתי ולא זבח. העולם מתחלה לא נברא אלא בחסד שנאמר (תהלים פט) כי אמרתי עולם חסד יבנה שמים תכין אמונתך בהם.
 פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים והיה רבי יהושע הולך אחריו וראה בית המקדש חרב [ארי"י אוי לנו על זה שהוא חרב] מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל.
 א"ל בני אל ירע לך יש לנו כפרה אחת שהיא כמותה ואיזה זה גמ"ח שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מט/ב
אמר רבי אלעזר גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח

מדרש רבה רות פרשה ב פסקה יד
(יד) יעשה ה' עמכם חסד ר' חנינא בר אדא אמר יעשה כתיב כאשר עשיתם עם המתים שנטפלתם בתכריכיהון ועמדי שויתרו לה כתובותיהן א"ר זעירא מגלה זו אין בה לא טומאה ולא טהרה ולא איסור ולא היתר ולמה נכתבה ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים:

מדרש רבה שמות פרשה א פסקה כו
ותקרא שמו משה- **מכאן אתה למד שכרן של גומלי חסדים** אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה לא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה ואף הקב"ה לא קראהו בשם אחר:

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מט/ב
אמר רבי אלעזר גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח ואמר רבי אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד אדם זורע ספק אוכל ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל
ואמר רבי אלעזר **אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה** שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד תנו רבנן **בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה** צדקה בממונו גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו צדקה לעניים גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים צדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים ואמר רבי אלעזר כל העושה צדקה ומשפט כאילו מילא כל העולם כולו חסד שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ תלמוד לומר מה יקר חסדך אלהים (חסד ה' מלאה הארץ) וגוי יכול אף ירא שמים כן תלמוד לומר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו

ב) כהשלמה לתלמוד תורה

משנה מסכת אבות פרק ו

(ו) אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶן קֶסְמָא, פַּעַם אָחַת הֵייתִי מְהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ וַפְגַע בִּי אָדָם אֶחָד, וְנָתַן לִי שְׁלוֹם, וְהִחֲזַרְתִּי לוֹ שְׁלוֹם, אָמַר לִי, רַבִּי מֵאִיזָה מְקוֹם אָתָּה, אָמַרְתִּי לוֹ, מֵעִיר גְּדוּלָה שֶׁל חַכְמִים וְשֶׁל סוֹפְרִים אֲנִי, אָמַר לִי, רַבִּי רְצוּנְךָ שֶׁתְּדוּר עִמָּנוּ בְּמִקְוָמֵנוּ וְאֲנִי אֶתֶן לְךָ אֶלֶף אֶלְפִים דְּנָרִי זָהָב וְאַבְנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, אָמַרְתִּי לוֹ אִם אֶתָּה נוֹתֵן לִי כָּל כֶּסֶף וְזָהָב וְאַבְנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת שֶׁבְעוֹלָם, אֵינִי דָר אֶלָּא בְּמִקְוֵם תּוֹרָה, וְכֵן כְּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֶלְפֵי זָהָב וְכֶסֶף, וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁבִשְׁעַת פְּטִירְתּוֹ שֶׁל אָדָם אֵין מְלוּיִן לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, אֶלָּא תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים בְּלֶבֶד, שֶׁנֶּאֱמַר, בְּהִתְהַלֵּךְ תִּנְחָה אוֹתְךָ בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ וְהִקְצִיּוֹת הֵיא תְּשִׁיחֶךָ, בְּהִתְהַלֵּךְ תִּנְחָה אוֹתְךָ, בְּעוֹלָם הִזָּה, בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ, בְּקָבֶר, וְהִקְצִיּוֹת הֵיא תְּשִׁיחֶךָ, לְעוֹלָם הַבָּא, וְאֹמַר, לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נָאִם יְדוּד צְבָאוֹת:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יז/ב

תנו רבנן כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון אמר ליה רבי אלעזר בן פרטא לרבי חנינא בן תרדיון אשריך שנתפסת על דבר אחד אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים אמר ליה רבי חנינא אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול שאת עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואיני לא עסקתי אלא בתורה [בלבד] וכדרב הונא דאמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת [וגו'] מאי ללא אלהי אמת שכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה

ובגמילות חסדים לא עסק והתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא יתן אדם מעותיו לארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליו תלמיד חכם כרבי חנינא בן תרדיון הימנוה הוא דהוה מהימן מיעבד לא עבד והתניא אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים מיעבד עבד כדבעי ליה לא עבד... (יחא) תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר לו חנינא אחי (אחי) אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדיין היא קיימת ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה [ומקהיל קהלות ברבים] וספר מונח לך בחיך אמר לו מן השמים ירחמו אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי...

הביאוהו וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה אמרה לו בתו אבא אראך בכך אמר לה אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי מי שמבקש עלבונה של ספר תורה הוא יבקש עלבוני אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה אמר להן גלין נשרפין ואותיות פורחות אף אתה פתח פיד ותכנס [בך] האש אמר להן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העולם הבא אמר לו הן השבע לי נשבע לו מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו יצאה נשמתו במהרה אף הוא קפץ ונפל לתוך האור יצאה בת קול ואמרה רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים

מדרש רבה קהלת פרשה ז פסקה ד

כתוב אחד אומר וימת שמואל וכתוב אחד אומר (שם א' כ"ח) ושמואל מת א"ר אסי ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנא' (שם א' כ"ה) וימת שמואל וגו' ואיש במעון א"ר שמואל בר נחמן הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק וזה הרשע עושה לו מרזיחין אמר ר' יהודה ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד כאילו כופר בעיקר אבל דוד המלך עליו השלום מה היה עושה גומל חסד לכל אומר כן אפי' הורג או נהרג או רודף או נרדף גומל אני לו חסד כמו לצדיק הה"ד (תהלים י"ג) ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי:

ספר שמואל א פרק ג

(יא) ויאמר יהוה אל שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אַזְנֵי: (יב) ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה: (יג) והגדתי לו כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בגויו ולא כהה בם: (יד) ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח/א
 אמר רב שמואל בר אמי ואמרי לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע שנאמר (לכן) [ולכן] נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה אמר רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה אביי אמר בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים רבה ואביי מדבית עלי קאתו רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין **אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שיתין שנין**

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צח/ב
 תניא שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח?
יעסוק בתורה ובגמילות חסדים

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר ברית מילה
 קָשָׁם שְׁנַכְנַס לְבָרִית. כֵּן יִכְנַס לְתוֹרָה וּלְחֶפֶז וּלְמַעֲשֵׂים טוֹבִים :

סדר תפלה - נוסח ספרד - סדר הדלקת נרות
 יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי. שֶׁתְּחַוֶּנּוּ אוֹתִי (וְאֶת אִישִׁי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת אָבִי וְאֶת אִמִּי) וְאֶת כָּל קְרוֹבֵי. וְתִתֶּן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאַרְפִּים. וְתִזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבְרָכָה. וְתִפְקְדֵנוּ בְּפִקְדוֹת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְתִבְרַכְנוּ בְּרָכוֹת גְּדוֹלוֹת. וְתִשְׁלַח בְּתוֹכֵנוּ. וְתִשְׁכַּח שְׂכִינְתְּךָ בֵּינֵינוּ.
 וְזַכְּנֵי לְגִדְל בָּנִים וּבָנִים חֲכָמִים וְנְבוֹנִים. אוֹהֲבֵי יי. יְרֵאֵי אֱלֹהִים. אֲנָשֵׁי אֶמֶת. זָרַע קֹדֶשׁ בְּנֵי. דְּבָקִים וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשֵׂים טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אֲנָא שְׁמַע אֶת תְּחִנָּתִי בְּעַת הַזֹּאת. בְּזִכְרוֹת שְׁרָה וְרַבְּקָה וְרַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ. וְהָאֵר גִּרְנוּ שְׁלֵא יִכְבְּה לְעוֹלָם וְעַד וְהָאֵר פְּנִיד וְנִשְׁעָה. אָמֵן :

אל תהיו כעבדים המשמשין על מנת לקבל פרס (ג')

משנה מסכת אבות פרק א
(ג) אַנְטִיגֵנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ קִבֵּל מִשְׁמֵעוֹן הַצְּדִיק.
הוא הָיָה אוֹמֵר, אֵל תְּהִי כְעֶבְדִים הַמְשִׁמְשִׁין אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרִס,
אֲלֵא הָיוּ כְעֶבְדִים הַמְשִׁמְשִׁין אֶת הָרֵב שְׁלֵא עַל מְנַת לְקַבֵּל פְּרִס, וַיְהִי מוֹרָא שְׁמַיִם עֲלֵיכֶם:

(א) שכר מצוה בהאי עלמא?

ספר דברים פרק ה
(טז) כִּבְדוּ אֶת אֱבִידְךָ וְאֶת אִמְךָ כְּאִשְׁרֵךְ צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לִמְעַן יֵאָרִיכוּ יְמֵיךָ וּלְמַעַן יֵיטֵב לְךָ עַל הָאֲדָמָה
אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ:

ספר דברים פרק כב
(ו) כִּי יִקְרָא קוֹן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ בְּכָל עֵץ אוֹ עַל הָאָרֶץ אֶפְרָחִים אוֹ בְּיָצִים וְהָאֵם רִבְצָת עַל הָאֶפְרָחִים אוֹ
עַל הַבְּיָצִים לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבְּנִים:
(ז) שְׁלַח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם וְאֶת הַבְּנִים תִּקַּח לְךָ לְמַעַן יֵיטֵב לְךָ וְהֵאֲרַכְתָּ יָמִים:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לט/ב
משנה **כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ** וכל שאינו עושה מצוה אחת
אין מטיבין לו ואין מאריכין לו ימיו ואינו נוחל את הארץ:
גמרא ורמינהי אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא אלו הן
כבוד אב ואם וגמילות חסדים והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד
כולם אמר רב יהודה הכי קאמר כל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו מטיבין לו ודומה כמי
שמקיים כל התורה כולה מכלל דהנך אפילו בחדא נמי אמר רב שמעיה לומר שאם היתה שקולה
מכרעת וכל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו מטיבין לו ורמינהו כל שזכויותיו מרובין מעונותיו
מריעין לו ודומה כמי ששרף כל התורה כולה ולא שייר ממנה אפילו אות אחת וכל שעונותיו מרובין
מזכויותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל התורה כולה ולא חיסר אות אחת ממנה אמר אביי מתניתין
דעבדין ליה יום טב ויום ביש

רבא אמר הא מני רבי יעקב היא דאמר **שכר מצוה בהאי עלמא ליכא**
דתניא רבי יעקב אומר **אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית**
המתים תלויה בה בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך בשילוח הקן כתיב למען
ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם
ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה אלא למען ייטב
לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך ודלמא לאו הכי הוה
ר' יעקב מעשה חזא... אמר רב יוסף **אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיא לא חטא**
ואחר מאי הוא איכא דאמרי כי האי גוונא חזא ואיכא דאמרי לישנא דחוצפית המתורגמן חזא דהוה
גריר ליה דבר אחר אמר פה שהפיק מרגליות ילחך עפר נפק חטא

אבות דרבי נתן פרק חמישי
(ב) אַנְטִיגֵנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ הָיוּ לוֹ שְׁנֵי תַלְמִידִים שֶׁהָיוּ שׁוֹנִין בְּדַבְרֵיו וְהָיוּ שׁוֹנִים לְתַלְמִידִים וְתַלְמִידִים
לְתַלְמִידֵיהֶם עִמְדוּ וְדַקְדְּקוּ אַחֲרֵיהֶן וְאָמְרוּ מֵהָ רָאוּ אַבּוּתֵינוּ לֹמַר [דבר זה] **אפשר שיעשה פועל**
מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית אלא אילו היו יודעין אבותינו שיש עולם [אחר] ויש תחיית
המתים לא היו אומרים כך. **עמדו ופירשו מן התורה** ונפרצו מהם שתי פרצות צדוקין וביתוסין
צדוקים על שום צדוק ביתוסין על שום ביתוס. והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם שלא
היתה דעתן גסה עליהם אלא צדוקים אומרים מסורת הוא ביד פרושים שהן מצערין עצמן בעוה"ז
ובעוה"ב אין להם כלום:

ב) השכר כמטרה

1) במצותיו ולא בשכר מצותיו

ספר תהילים פרק קיב

(א) הַלְלוּיָהּ אֲשֶׁרִי אִישׁ יֵרָא אֶת יְדוֹד בְּמִצְוֹתָיו חֲפֵץ מְאֹד :

(ב) גְבוּר בְּאֶרֶץ יִהְיֶה זֶרְעוֹ דוֹר יִשְׂרָאֵל לְבָרֵךְ :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יט/א

במצותיו חפץ מאד אר"א **במצותיו ולא בשכר מצותיו**

והיינו דתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס כי אם בתורת ה' חפצו

תלמוד ירושלמי מסכת פאה דף ג/ב

רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנה כתיב אורח חיים פן תפלו נעו מעגלותיה לא תדע
סילטל הקב"ה מתן שכרן של עושי מצות כדי שיהיו עושין אותן באמונה

סדור תפלה - נוסח ספרד - סדר עמידה דשחרית

אֱלֹהֵי. נֶצַח לְשׁוֹנֵי מִרְעַ וּשְׁפָתַי מִדְּבַר מִרְמָה. וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תַדִּים. וְנַפְשֵׁי כְּעַפְרָ לְכָל תַּהֲיָה.
פָּתַח לְבִי בְּתוֹרָתֶךָ. וְאַחֲרֵי מִצְוֹתֶיךָ תִּרְדֹּף נַפְשִׁי.

ספר תהילים פרק קכח

(א) שִׁיר הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁרִי כָּל יֵרָא יְדוֹד הַהֲלֵךְ בְּדַרְכָּיו :

(ב) יִגִּיעַ כְּפִיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרִיךָ וְטוֹב לָךְ :

(ג) אֲשֶׁתֶּךָ כְּגֶפֶן כְּפִרְיָהּ בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בְּנֵיךָ כְּשֵׁתִילֵי זֵיתִים סָבִיב לְשִׁלְחָנֶךָ :

(ד) הִנֵּה כִּי כֹן יִבְרַךְ גְּבוּר יֵרָא יְדוֹד :

(ה) יְבָרְכֶךָ יְדוֹד מִצִּיּוֹן וְיֵרָאָה בְּטוֹב רְוִשְׁלָם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ :

(ו) וְיֵרָאָה בְּנִים לְבְנֵיךָ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל :

בית הלוי על בראשית פרק ו פסוק ה

אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך.
ובמס' [ע"ז] (ש) איתא אשרי איש ולא אשרי אשה אלא אשרי המתגבר על יצרו כשהוא איש,
הפסוק בא ליתן ההבדל בין זה ההולך בדרך התורה בנערותו ובין זה השב בתשובה בזקנותו,
דאע"ג דגם הוא מועיל לו וכמו שאה"כ (תהילים ה) תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם ודרשו עד
דכדוכה של נפש דגם אז מועיל התשובה מ"מ אינו דומה זה הכובש את יצרו בבחרותו בזמן שהיצה"ר
בתוקפו וזה מתגבר עליו וכובשו, ונוכל לומר עליו מה שאמרו באבות (פרק ד משנה ו) איזהו גבור
הכובש את יצרו, וזה ששב בזקנותו שכבר כלו כחותיו והלך לו חוזק התאוה ממנו ואין לקרותו להאדם
גבור. שנית נ"מ גדולה בהבנים שנולדו לו, דזה שהלך בדרך הטוב בבחרותו הרי הדריך בניו בדרכי
התורה והיראה וגם בניו למדו דרכיו ממנו, אבל אם בבחרותו לא הלך בדרך הטוב ולא הדריך בניו
לטובה הגם כי בזקנותו שב וניחם על רעתו אבל מי יחזיר בניו לטובה דהא אין בידו להחזירם למוטב.

2) היחס לגמרא בראש השנה

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ד/א
תניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העולם הבא (דף ח/ב) **הרי זה צדיק גמור**

תוספות ראש השנה דף ד/א
בשביל שיחיו בני - והא דתנן פרק קמא דמסכת אבות (מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס **היינו באומות העולם שתוהין על הראשונות** :

א. צדיק/חסיד

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ט/ב
אמר ליה בר הי להלל מאי דכתיב ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו?
היינו צדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו אשר לא עבדו
אמר ליה עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד

ספר דרך חיים - פרק א משנה ג
ושואלים על זה איך אמר אל תהיו כעבדים המשמשים לקבל פרס, והלא כל התורה מלא מזה למען ייטב לך ולמען יאריכון ימך וכן במקומות הרבה, ועוד הרי אמרינן בפרק קמא דבבא בתרא (י' ע"ב) האומר סלע זו לצדקה על מנת שיחיה בני הרי זה צדיק גמור, ואיך אמר אלא הוה כעבדים המשמשים את הרב שלא לקבל פרס?
ועוד קשה שאמר אלא כעבדים המשמשים את הרב שלא לקבל פרס, וכי איזה הם העבדים המשמשים שלא לקבל פרס לא היה צריך לומר רק אל תשמשו לקבל פרס ולא שלא לקבל פרס?
ועוד קשה מה שאמר ויהא מורא שמים עליכם ולא אמר ויהא מורא המקום עליכם או מורא הקב"ה עליכם?

ופירוש מאמר הזה שוודאי עיקר העבודה שיעבוד הש"י מאהבה, ואם יעשה בשביל שכר, דבר זה אינו עיקר העבודה, אמנם מ"מ אף אם עובד בשביל השכר שייגע לו הוא צדיק גמור, כי הטוב לישראל היא רצונו יתברך, וא"כ בזה שאמר שיהיה בן עולם הבא זהו רצון הש"י, ואין פ"י צדיק גמור גדול, **אבל פירושו צדיק בלי חסרון ובלי תוס' חסידות, אבל מדה העליונה שיהיה נקרא עובד מאהבה לגמרי אין לו אם משמש על מנת לקבל פרס, ובפ"י אמרו כן בפ"ק דע"ז (י"ט ע"א) במצותיו חפץ מאוד אמר רבי אליעזר במצותיו חפץ ולא בשכר מצותיו כדתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, הרי לך מבואר כי עיקר המצוה שיחפץ במצותיו, וע"ז אמר דוד (תלים א') אשרי האיש, כלומר שהוא האיש המאושר על כל כאשר במצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו, אלא דמ"מ צדיק הוא אף אם עובד שיהיה בן עולם הבא, והתורה דברה מזה הצדיק ולכך אמר למען ייטב לך. ואפשר לפרש שאין הכתוב מדבר שיעשה תכלית כונתו אל הטוב דהיינו השכר, אבל הכתוב אמר שכך יהיה נמשך מהש"י הטוב, אבל שיעבוד בשביל זה להקב"ה זה אינו, אבל עיקר העבודה שיהי' עובד הש"י בשביל אהבה ולא ישים תכליתו כלל אל השכר המגיע, רק שהשכר נמשך מן הש"י מעצמו. ואין פ"י למען ייטב לך שיעשה המצוה בשביל זה, שכן כתיב ג"כ למען ספות הרוה וגוי' וכמו שפ"י הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה, רק שהכתוב ר"ל כי דבר זה נמשך ממנו. וכן למען ייטב לך, ואין הפירוש שיעבוד את הש"י בשביל הטוב רק שהטוב נמשך מזה, ופ"י ברור הוא שאין ראוי שיהיה עיקר העבודה בשביל זה. ומה שלא אמר תהיו עובדים מאהבה, כי לא היה משמע שיהיה אוהב הש"י מצד עצמו ולא בשביל טוב שעשה לו או שיעשה לו, רק היה משמע שכל מי שעשה הש"י טוב אליו יש לו לאהוב אותו ויעבוד אליו, כי גם זה אהבה היא שהרי אוהב אותו יתברך בשביל הטוב שעשה לו, ולפיכך אמר שיהיו משמשים שלא לקבל פרס שאין עיקר העבודה כן, אף כי בוודאי וברור שהוא צדיק גמור כאשר עובד הש"י הן בשביל הטוב שעשה או בשביל הטוב שיעשה, אבל עיקר העבודה שיהיה את הש"י ויחפץ לעשות מצותיו ובה יש לו דביקות בו יתברך מצד עצמו. ויש אשר האריכו דברים בפ"י זה, ונטו מדברי חכמים ומדרך האמת, כי הדברים האלו ברורים. ואיך לא יהי' הדבר הזה פשוט, שעיקר האהבה כאשר אוהב את הש"י מצד עצמו כאשר יכיר גדולתו ורוממותו, והוא אמת ודבריו ומצותיו אמת ולכך הוא אוהב לעשות מצותיו, וזהו בודאי יותר ממי שהוא עובד הש"י בשביל הטובה שעשה לו או שיעשה לו, ולפיכך אותן הדברים הם יוצאים מדעת חכמים ז"ל :**

תו"ט על מסכת אבות פרק א משנה ג
 אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס - פירש הר"ב אלא מאהבה בלבד. כלומר שעל זה
 הזהיר שתהא העבודה מאהבה בלבד לפי שזו היא עיקר העבודה **אבל לא שהוא ר"ל שהעבודה שעל**
מנת לקבל פרס היא אסורה. שמ"מ עובד ה' הוא. ומפני כן לא נמנעה התורה השלמה להודיע השכר
והעונש. אלא שאם יעבוד לתקות שכר או מניעת ההיזק. הנה אינו במעלה כמו העובד מאהבה שאין לו
 בעבודתו שום פנייה כלל. ורצה התנא להזהירנו שנהיה מן העובדים מאהבה. אבל לא שיוציא העובד
 לתקות שכר מכלל העובדים. לא כן הוא. וכמאמרם בפ"ק דבי"ב [דף י' ע"ב] האומר סלע זו לצדקה
 בשביל שיחיה בני. כדי שיהיה לי חלק לעולם הבא. הרי זה צדיק גמור.

ב. שכר/פרס

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה ג
 אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת
 לקבל פרס אלא הוּו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם -
פרס יקרא הגמול אשר יגמול האדם מי שאין לו טובה עליו, אבל יעשה זה על דרך החסד והחנינה
 כמו שיאמר אדם לעבדו או לבנו הקטן או לאשתו עשה לי כך וכך, ואתן לך דינר או שנים זהו **ההפרש**
אשר בין פרס לשכר כי השכר הוא שינתן בדין, ואמר זה החסיד שאתם לא תעבדו הש"י ע"מ שייטיב
 לכם ויגמלכם חסד ותקווה לגמול ותעבדוהו בעבורו, ואמנם עבדוהו כעבדים שאינם מקוים להטבה ולא
 לגמילות חסד, רצה בזה שיהו עובדין מאהבה כמו שאמרנו בפרק י' מסנהדרין, ועם כל זה לא פטרן מן
 היראה, ואמר עם היותכם עובדים מאהבה לא תניחו היראה לגמרי, ויהי מורא שמים עליכם, כי כבר
 בא בתורה המצוה ביראה, והוא אמרו את ה' אלהיך תירא.

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק י
(א) אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או
כדי שאזכה לחיי העולם הבא ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות
 הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה שהעובד
 על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים ואין עובדים ה' על דרך זה
 אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה :
(ב) העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת
הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה
 ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה
 אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה'
 אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה :

See article by Yitzi Blau (Purity of Motivation and Desiring the World to Come) in Torah
 U'madda Journal vol 14 (2006-2007) for a comprehensive analysis

הוי מתאבק באבק רגליהם (משנה ד')

משנה מסכת אבות פרק א
 (ד) יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם.
 יוסי בן יועזר איש צרדה אומר, יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה
 בצמא את דברייהם:
 (ה) יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר, יהי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך...

1) הליכה אחרי

רע"ב על מסכת אבות פרק א משנה ד
 והוי מתאבק בעפר רגליהם - כלומר שתלך אחריהם. שהמהלך מעלה אבק ברגליו. וההולך אחריו
 מתמלא מאבק שהוא מעלה ברגליו. פ"א שתשב לרגלים על הארץ שכך היו נוהגים שהרב יושב על
 הספסל והתלמידים יושבים לרגליו על גבי קרקע:

2) באימה וביראה

אבות דרבי נתן פרק ששי
 (ב) והוי מתאבק בעפר רגליהם - כיצד בזמן שת"ח נכנס לעיר אל תאמר איני צריך לו אלא לך אצלו
 ואל תשב עמו לא על גבי המטה ולא על גבי הכסא ולא על הספסל אלא שב לפניו על הארץ
 וכל דבר שיצא מפיו קבלהו עליך באימה ביראה ברמת ובזיע כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני באימה
 ביראה ברמת ובזיע.

ספר דברים פרק ד
 (ט) רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשפח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל מי חניף
 והודעתם לבניך ולבני בניך:
 (י) יום אשר עמדת לפני דוד אלהיך בחרב באמר דוד אלי הקהל לי את העם ואשמעם את דברי אשר
 ילקמדון ליראה אתי כל הימים אשר הם חיים על האדמה ואת בנייהם ללמדון:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כב/א
 והודעתם לבניך ולבני בניך וכתוב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב
 מה להלן באימה וביראה וברמת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברמת ובזיעה

ספר דברים פרק ו
 (יב) השמר לך פן תשפח את דוד אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים:
 (יג) את דוד אלהיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשבע:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף כב/ב
 דתניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה
 כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן
 אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה
 עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים

3 מאבק

ספר בראשית פרק לב
(כה) וַיִּתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֵּאבֶּק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר :

ספר תהילים פרק קכז
(ד) פָּחַצִים בְּיַד גִּבּוֹר כִּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים :
(ה) אֲשֶׁרִי הִגְבַּר אֲשֶׁר מָלֵא אֶת אֲשַׁפְתּוֹ מָהֶם לֹא יִבְשׁוּ כִּי יִדְבְּרוּ אֶת אוֹיְבֵים בְּשֶׁעַר :

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל/ב
אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער מאי את אויבים בשער אמר רבי חייא בר אבא אפי' האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה שנאמר את והב בסופה אל תקרי בסופה

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף יג/ב
אמר רבי אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלהים חיים הן והלכה כבית הלל

משנה מסכת אבות פרק ו
גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות נקנית בשלשים מעלות והכהונה בעשרים וארבע והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים בתלמוד בשמיעת האוזן בעריכת שפתים בבינת הלב בשכלות הלב באימה ביראה בענוה בשמחה בשימוש חכמים בדקדוק חברים ובפלפול התלמידים בישוב במקרא במשנה במיעוט שינה במיעוט שיחה במיעוט תענוג במיעוט שחוק במיעוט דרך ארץ בארץ אפים בלב טוב באמונת חכמים ובקבלת היסורין :

תפארת ישראל אבות ו: ב אות פט
שאינו מאמין לכל דבר ששומע, דזהו מדת פתי יאמין לכל דבר, אבל יאמין לחכמים בחכמת התורה, אפילו לא ישיגם בשכלו

שרידי אש חלק א סימן קיג
ורגיל אני לפרש מה שמנו חז"ל בפרקי אבות פרק ו משנה ה בין מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם : פלפול התלמידים ואמונת חכמים. ולכאורה הם סותרים זה את זה! ובכלל מה שייך אמונת חכמים לקנין התורה? אבל זהו הדבר : אם אינם מאמינים בחכמים, אז עוברים על דבריהם בקלות דעת וביהירות של שטות, לומר בזחיחות הדעת : הם לא הבינו, ונמצא שאין אדם יגע כלל להתעמק ולהעמיד דבריהם ז"ל, וסוף הדבר מתברר שאנחנו טעינו ולא הם. ולכן מדרכי החכמה הוא להאמין שהם לא טעו, ח"ו, ורק אנחנו קצרי ראות ומעוטי דעת. אבל להאמין סתם ולא להוגיע את המוח בעיון ובמחשבה, אלא לומר סתם : הם ידעו ויכולים אנחנו לסמוך עליהם בלא מחשבה - גם כן לא נכון, אלא צריך לפלפל בסתירה ובספיקות כאלו היו אנשים משלנו, ועי"ז באים להעמקה יתירה ולחזירה עיונית. נמצא ששתי המידות יחד, אמונת חכמים ופלפול עד קצה האחרון, מביאים לקנין התורה.

הוי שותה בצמא את דבריהם (משנה ד')

משנה מסכת אבות פרק א

(ד) יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם.
יוסי בן יועזר איש צרדה אומר, יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם,
והוי שותה בצמא את דבריהם:

ספר דברים פרק ח

(א) כל המצוה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשיתם את הארץ
אשר נשבע ידוד לאבותיכם:
(ב) וזכרת את כל הדרך אשר הולכת ידוד אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את
אשר בלבבך התשמור מצותו אם לא:
(ג) ויענף וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעו אבותיך למען הודיעך כי
לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ידוד יחיה האדם:

ספר עמוס פרק ח

(יא) הנה ימים באים נאם אדני ידוד והשלחתי רעב בארץ
לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי ידוד:
(יב) ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ידוד ולא ימצאו:

ספר דברים פרק ל

(יט) העדתי בכס היום את השמים ואת הארץ החיים והמנות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת
בחיים למען תחיה אתה וזרעך:
(כ) לאהבה את ידוד אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו כי הוא חייד וארץ ימיד לשבת על האדמה אשר
נשבע ידוד לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא/ב

תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי
עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה אמר ליה עקיבא אי אתה מתירא מפני מלכות אמר
לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים
ממקום למקום אמר להם מפני מה אתם בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם אמר
להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא
שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום
מיתנתנו על אחת כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי הוא חייד
ואורך ימיד כך אם אנו הולכים ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה
אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן
יהודה וחבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן אמר ליה אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי
תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים
בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של
ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי
מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא
לידי לא אקיימנו

יהי ביתך פתוח לרוחה (משנה ה')

משנה מסכת אבות פרק א

(ה) יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר, **יהי ביתך פתוח לרוחה**, ויהיו עניינים בני ביתך, ואל תרבה שיחה עם האשה. באשתו אמרו, קל וחומר באשת חברו. מפאן אמרו חכמים, כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה, גורם רעה לעצמו, ובוטל מדברי תורה, וסופו יורש גיהנם:

ספר בראשית פרק יח

- (א) וירא אליו ידוד באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום:
- (ב) **וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם** מפתח האהל וישתחו ארצה:
- (ג) ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך:
- (ד) יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ:
- (ה) ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על פי עברתם על עבדכם ויאמרו בן תעשה פאשר דברת:
- (ו) **וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת לוישי ועשי עגות:**
- (ז) **ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו:**
- (ח) ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא עמד עליהם תחת העץ ויאכלו:
- (ט) ויאמרו אליו **איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל:**
- (י) ויאמר טוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו:

רמב"ן על בראשית פרק יח פסוק ז

(ז) וטעם ואל הבקר רץ אברהם **להגיד רוב חשקו בנדיבות** כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלוש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם, ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו, ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו:

ספר בראשית פרק כד

- (יב) ויאמר ידוד אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם:
- (יג) הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יצאת לשאב מים:
- (יד) **והנה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדני:**
- (טו) ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יצאת אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם ויבדה על שכמה:
- (טז) והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותרד העינה ותמלא כדה ותעל:
- (יז) וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאני נא מעט מים מכדך:
- (יח) ותאמר שתה אדני ותמהר ותרד כדה על ידה ותשקהו:
- (יט) ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב עד אם פלו לשותת:
- (כ) ותמהר ותער כדה אל השקת ותרך עוד אל הבאר לשאב ותשאב לכל גמליו:
- (כא) והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח ידוד דרכו אם לא:
- (כב) ויהי פאשר פלו הגמלים לשותות ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושיני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם:
- (כג) ויאמר בת מי את הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללון:
- (כד) ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור:
- (כה) ותאמר אליו **גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון:**
- (כו) ויקד האיש וישתחו לידוד:
- (כז) ויאמר ברוך ידוד אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני אנכי בדרך נחני ידוד בית אחי אדני:
- (כח) ותרך הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה:
- (כט) ולרבקה אח ושמנו לבן וירץ לבן אל האיש החוצה אל העין:
- (ל) ויהי כראת את הנזם ואת הצמידים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו לאמר כה דבר אלי האיש ויבא אל האיש והנה עמד על הגמלים על העין:
- (לא) ויאמר בוא ברוך ידוד למה תעמד בחוץ ואנכי פניתי הבית ומקום לגמלים:

אל תרבה שיחה עם האשה (משנה ה')

משנה מסכת אבות פרק א
(ה) יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר, ?הי ביתך פתוח לרוחה, ויהיו עניים בני ביתך, **ואל תרבה שיחה עם האשה**. באשתו אמרו, קל לחמר באשת חברו.
מפאן אמרו חכמים, כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה, גורם רעה לעצמו, ובוטל מדברי תורה, **וסופו יורש גיהנם** :

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נג/ב
רבי יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורחא אשכחא לברוריה אמר לה באיזו דרך נלך ללוד אמרה ליה גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים **אל תרבה שיחה עם האשה היה לך לומר באיזה ללוד ברוריה**

מדרש רבה בראשית פרשה ס פסקה ח
א"ר אחא יפה **שיחתן** של עבדי בתי אבות מתורתן של בניס פרשתו של אליעזר שנים וגי דפיס הוא אומרה ושונה ושרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא

ספר משלי

פרק ב

(טז) להצילך מאשה זרה מנכריה אמריה החליקה :

פרק ה

(א) בני לחכמתי הקשיבה לתבונתי הט אָזְנְךָ :

(ב) לשמור מזמות ודעת שפתיך ינצרו :

(ג) כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה :

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף כ/א
ואל תרבה שיחה עם האשה **שסופך לבא לידי ניאוף**

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א
באשתו אמרו. **ידוע שהשיחה עם הנשים על הרוב הוא בעיני המשגל מפני זה אמר שהרבות השיחה עמהן אסור**, כי הוא גורם רעה לעצמו, ר"ל שיקנה פחיתות מדות לנפשו והוא רוב התאוה :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא/א
תניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין **וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא**

תוספות ברכות דף סא/א
וכל העובר אחרי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא - פי' אם רגיל בכך **לפי שיבא לידי נאוף וסופו יורד לגיהנם** :

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף נז/ב
ועוצם עיניו מראות ברע א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה היכי דמי **אי דאיכא דרכא אחריתא רשע הוא** אי דליכא דרכא אחריתא אנוס הוא **לעולם דליכא דרכא אחריתא ואפ"ה מיבעי ליה למינס נפש**

הקשר לחברה (משנה ו-ז)

משנה מסכת אבות פרק א

(ו) יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי קבלו מהם :
 יהושע בן פרחיה אומר, עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות :
 (ז) נתאי הארכלי אומר, הרחק משכון רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפרענות :

ספר דרך חיים - פרק א משנה ו

ופירוש דבר זה, אחר שהזוג שלפניהם תקנו את האדם בענין הנהגת ביתו כי ביתו קרוב אל האדם גם ביארנו לך לפני זה כי הנהגת ביתו דומה ומתיחס אל הנהגת האדם כמי"ש, **בא הזוג אשר אחריהם והם תלמידים שלהם לתקן ענין האדם איך ינהג עם הבריות**, ודבר זה חוץ מביתו. וזה ג"כ קרוב אליו, כי הרב והחבר חוץ לביתו אך הם קרובים לו ביותר, ואח"כ שאר האדם כי האדם נמצא עם רבו ואח"כ עם חבירו ואח"כ עם שאר האדם.

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ו

(א) **דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו נוהג כמנהג אנשי מדינתו**

קנה לך חבר (א:ו)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ט) אָמַר לְהֵם, צָאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹהֵי דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּדְבַק בָּהּ הָאָדָם.
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, עֵין טוֹבָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, חֵבֵר טוֹב. רַבִּי יוֹסֵי אָמַר, שָׁכֵן טוֹב.

ספר בראשית פרק ב
(יח) וַיֹּאמֶר יְדָד אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ אַעֲשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ:

רד"ק בראשית פרק ב פסוק יח
לא טוב היות האדם לבדו - לא טוב שיהיה לבדו בלא חברה,
כי אין לו חברה עם הבהמות החיות והעופות כי אינו שווה עמהם בבריאה:

אבן עזרא על בראשית פרק ב פסוק יח
(יח) ויאמר - טעם לא טוב לאדם ועזר כטעם טובים השנים מן האחד:

ספר קהלת פרק ד
(ז) וְשִׁבְתִּי אֲנִי וְאָרְאָה הֶבֶל תַּחַת הַשָּׁמַשׁ:
(ח) יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי גַם בֵּן וְאָח אֵין לוֹ וְאֵין קוֹץ לְכָל עֲמָלוֹ גַם עֵינָיו וְעֵינָיוֹ {עֵינָיוֹ} לֹא תִשְׁפַּע עֲשֶׂר וּלְמִי אֲנִי עֲמַל וּמְחַסֵּר אֶת נַפְשִׁי מִטוֹבָה גַם זֶה הֶבֶל וְעֵנָן רָע הוּא:
(ט) טוֹבִים הַשָּׁנִים מִן הָאֶחָד אֲשֶׁר יֵשׁ לָהֶם שָׂכָר טוֹב בְּעַמְלָם:
(י) כִּי אִם יִפְלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת חֵבְרוֹ וְאֵילוֹ הָאֶחָד שִׁיפוֹל וְאֵין שְׁנֵי לְהַקִּימוֹ:
(יא) גַם אִם יִשְׁכְּבוּ שְׁנַיִם וְחָם לָהֶם וְלְאֶחָד אֵיךְ יָחָם:
(יב) וְאִם יִתְקַפּוּ הָאֶחָד הַשָּׁנִים יַעֲמְדוּ נִגְדּוֹ וְחַחִיט הַמְשַׁלֵּשׁ לֹא בְמַחְרָה יִנְתַּק:

ספר תהילים פרק קיט
(סג) חֵבֵר אֲנִי לְכָל אֲשֶׁר יִרְאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פְקוּדֶיךָ:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה ו
הכוונה בזה שצריך לאדם שיקנה אוהב לעצמו שיתקנו בו מעשיו וכל עניניו כמו שאמרו (תענית כג.) או חברותא או מיתותא.
ואם לא ימצאהו צריך להשתדל בכך ואפילו ירכשהו לחברות תחלה עד שיהא חבר ולא יחדל מלנהוג לפי רוחו עד שתחזק חברותו כמו שיאמרו בעלי המוסר אם התחברת אל תתחבר לפי דרכך אלא התחבר כפי דרכו של חברך וכשיכוין כל אחד משני האהובים אל זאת הצואה יהיה כוונת כל אחד משניהם להפיק רצון חבירו ויהיה כוונת שניהם יחד דבר אחד בלא ספק.
ומה טוב מאמר אריסטוטלוס האהוב אחד הוא והאהובים ג' מינים - אוהב תועלת, אוהב מנוחה, ואוהב מעלה: אמנם אוהב תועלת כאהבת שני השותפים ואהבת המלך ומחנהו, ואמנם אוהב מנוחה הוא ב' מינים אוהב הנאה ואוהב בטחון - אמנם אוהב הנאה כאהבת הזכרים לנקבות וכיוצא בהם. ואמנם אוהב בטחון הוא שיהיה לאדם אוהב תבטח נפשו בו לא ישמר ממנו לא במעשה ולא בדיבור ויודיעהו כל עניניו הטוב מהם והמגונה מבלתי שירא ממנו שישגיחהו בכל זה חסרון לא אצלו ולא זולתו כי כשיגיע לאדם בטחון באיש זה השיעור ימצא מנוחה גדולה בדבריו ובאהבתו הרבה.
ואוהב מעלה הוא שיהיה תאות שניהם וכוונתם לדבר אחד והוא הטוב, וירצה כל אחד להעזר בחבירו בהגיע הטוב ההוא לשניהם יחד, וזה האוהב אשר צוה לקנותו והוא כאהבת הרב לתלמיד והתלמיד לרב:

ספר בראשית פרק לח
(כ) וַיִּשְׁלַח יְהוָה אֶת גְּדֵי הָעֵזִים בְּגֵד רַעֲיוֹ הַעֲדָלְמִי לְקַחַת הָעֶרְבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מִצָּאָה:

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר ברכות אירוסין ונשואין
שִׁמְחַת תְּשִׁמַּח רַעִים הָאֲהוּבִים. כְּשִׁמְחָה יִצְרִיךָ בְּגוֹן עֲדוֹן מִקְדָּם. בְּרוּךְ אַתָּה יְדוֹד מְשִׁימַח הַחֵתוֹ וְכֹלָה:

עשה לך רב (א:ו)

(א) המטרה

1) משנה טז - הסתלק מן הספק

משנה מסכת אבות פרק א
(טז) רבן גמליאל היה אומר, **עשה לך רב, והסתלק מן הספק**, ואל תרבה לעשר אַמְדוֹת:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה טז
(טז) רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות - זה אשר צוה הנה לעשות רב אינו לענין הלמוד אבל להוראה שים לך רב שתסמוך עליו באיסור והיתר והסתלק אתה מן הספק, כאמרם בירושלמי זיל אייתי לי זקן מן השוק דאסמוך עליה ואשרי לך, וכן צוה שיברח מהוצאת המעשרות באומד מפני שהוא מן הספקות:

רע"ב על מסכת אבות פרק א משנה טז
(טז) עשה לך רב - לענין הוראה מדבר עכשיו. אם בא דין לפניך ונסתפקת בו עשה לך רב

2) משנתינו - הצד ה'חברתי'

ספר דרך חיים - פרק א משנה ו
כלל הדבר בזה שלמד מוסר האדם הנהגתו עם הבריות, כי א"א שיהיה האדם בלבד רק יש חבור אל הבריות לכל אשר ראוי לו הן לרב הן לחבר הן לשאר בני אדם.
ומדה זאת נמצא באדם מפני שהוא מקרב את הבריות ואוהב אותם, ובשביל כך עושה לו רב

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה ו
עשה לך רב. ר"ל אפי' לא יהיה ראוי להיות לך לרב אבל שים אותו לך לרב עד שתדמה בו שהוא מלמד ויעלה בידו בעבור זה למוד החכמה כי אין למוד האדם מעצמו כלמודו מזולתו שהלמוד מעצמו טוב הוא אבל למודו מזולתו יתקיים בידו יותר והוא יותר מבואר אפי' היה כמוהו בחכמה או למטה הימנו וכן ביארו בפירוש זאת המצוה.

רמב"ם יד החזקה -

הלכות דעות פרק ו

(א) דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו נוהג כמנהג אנשי מדינתו לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד ממעשיהם
הוא ששלמה אומר הולך את חכמים ירחם ורועה כסילים ירוע ואומר אשרי האיש וגו'

הלכות תשובה פרק ד

(ב) ומהן חמשה דברים הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהן ואלו הן
(א) הפורש מן הצבור לפי שבזמן שיעשו תשובה לא יהיה עמהן ואינו זוכה עמהן בזכות שעושיין
(ב) והחולק על דברי חכמים לפי שמחלוקתו גורמת לו לפרוש מהן ואינו יודע דרכי התשובה
(ג) והמלעיג על המצות שכיון שנתבזו בעיניו אינו רודף אחריהן ולא עושן ואם לא יעשה במה יזכה
(ד) והמבזה רבותיו שדבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו כנחזי ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת (ה) והשונא את התוכחות שהרי לא הניח לו דרך תשובה שהתוכחה גורמת לתשובה שבזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכילימין אותו חוזר בתשובה כמו שכתוב בתורה זכור ואל תשכח ממרים הייתם ולא נתן ה' לכם לב עם נבל ולא חכם וכן ישעיהו הוכיח את ישראל ואמר הוי גוי חוטא ידע שור קונהו מדעתי כי קשה אתה וכן צוהו האל להוכיח לחטאים שנאמר קרא בגרון אל תחשוך וכן כל הנביאים הוכיחו לישראל עד שחזרו בתשובה לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה

וזה ששונא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאתיו שהם בעיניו טובים :

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד/ב
 רבי עקיבא אומר מנין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו שנאמר ולמדה את בני ישראל ומנין עד שתהא סדורה בפיהם שנאמר שימה בפיהם ומניין שחייב להראות לו פנים שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז/ב
 ואמר רבי יצחק חייב אדם להקביל פני רבו ברגל
 שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף עה/א
 זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא סימן קנג
 ענין קבלת פני תלמיד חכם. כי הלבנה אין לה אור מעצמה כלל, רק היא מקבלת אור מהשמש. היינו על ידי שהלבנה היא כמראה מלוטשת, על ידי זה מקבלת אור מהשמש, ומתנוצץ ממנה אור להאיר על הארץ. אך אם היה גשמה עב וחשוך בלתי מלוטשת, לא היתה יכולה לקבל אור השמש כלל. וכן התלמיד והרב, הם בחינת חמה ולבנה כמבאר במקום אחר :
 וזהו דוקא אם יש להתלמיד פנים, היינו אנפין נהירין, שהם בחינת מראה מלוטשת כנ"ל. אך אם אין לו פנים, היינו שהוא בחינת אנפין חשוכין, אזי אין יכול לקבל פנים, כנ"ל לענין חמה ולבנה. ובודאי אין מתראה בתוכו פני הרב, כמו העומד נגד כל דבר עב וחשוך. ועל ידי זה אפשר לדעת, אם הוא משוקע בתאות ממון, כי אם אין רואה את עצמו בו, יודע שהוא בבחינת אנפין חשוכין, שהוא בחינת המשוקע בתאות ממון כמבאר במקום אחר (לעיל בסימן כ"ג עין שם). וכן כל אחד נגד חברו, אפשר לו לדעת על ידי זה. כי כל אחד שיצא מתאות ממון יותר מחברו, נקרא כנגדו צדיק, כמבאר במקום אחר (שם) :

וזה שכתוב (דברים ה) : פנים בפנים וכו', היינו בשעת מתן תורה היו ישראל בבחינת אנפין נהירין, והיו יכולים לקבל פנים דקדושה, היינו שיתראה בתוכם פנים דקדושה כנ"ל. וזהו פנים בפנים, שפנים דקדושה היה בתוך פניהם, בחינת קבלת פנים כנ"ל. וזהו דבר ה' עמכם, שהדבור היה מדבר עם כל אחד, ויוצא מכל אחד מישראל, מאחר שנכלל בתוכו פנים דקדושה כנ"ל : אך מי שהוא עזות פנים, אין לו פנים דקדושה, ואינו יכול לקבל פנים כנ"ל, ועל כן אמרו רבותינו, זכרונם לברכה (נדרים כ) :
 "כל מי שיש לו עזות בידוע שלא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני" :

ב) הצורך ברב אחד

רע"ב על מסכת אבות פרק א משנה ו ואני שמעתי עשה לך רב **שיקבל לו רב אחד שילמוד ממנו תמיד**. ולא ילמוד היום מאחד ולמחר מן האחר. ואע"ג דבמסכת ע"א (דף יט) אמרו הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה כבר פירשו ואמרו הני מילי בסברא שטוב לו לשמוע סברת הרבים. אבל לענין גמרא מחד רב מעלי כי היכי דלא ליפגום לישינה:

אבות דרבי נתן פרק שמיני

(א) יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות.
עשה לך רב כיצד מלמד **שיעשה לו את רבו קבע** וילמד ממנו מקרא ומשנה מדרש הלכות ואגדות. טעם שהניח לו במקרא סוף שיאמר לו במשנה טעם שהניח לו במדרש סוף שיאמר לו בהלכות טעם שהניח לו בהלכות סוף שיאמר לו בהגדה נמצא האדם ההוא [יושב במקומו] ומלא טוב וברכה:
(ב) היה **רבי מאיר** אומר הלומד תורה מרב אחד למה הוא דומה לאחד שהיה לו שדה אחת וזרע מקצתה חטים ומקצתה שעורים [ובמקצתה זיתים ובמקצתה אילנות **ונמצא האדם ההוא מלא טובה וברכה**

ובזמן שלומד מבי ג' דומה למי שיש לו שדות הרבה אחת זרע חטין ואחת זרע שעורים] ונטע אחת זיתים ואחת אילנות **ונמצא אדם ההוא מפוזר בין הארצות בלא טוב וברכה** :

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נג/א

בני יהודה **גמרו מחד רבה נתקימה תורתן בידם**
בני גליל דלא גמרי מחד רבה לא נתקימה תורתן בידם

אבות דרבי נתן פרק שלישי

(ו) ר' ישמעאל ברבי יוסי אומר (למוד תורה בזקנותך) אם למדת תורה בילדותך אל תאמר איני לומד בזקנותי אלא למוד תורה כי אינך יודע איזה יכשר אם למדת תורה בשעת העושר אל תשוב לך בשעת העוני. אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשוב לך בשעת רעבה. אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק. לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח (שנאמר כי אינך יודע אם שניהם כאחת טובים) שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך.
ר' עקיבא אומר למדת תורה בילדותך (למוד תורה בזקנותך) אל תאמר איני למד תורה בזקנותי כי אינך יודע איזה יכשר אם שניהם יתקיימו בידך או שניהם כאחת טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך [וגו'].

רבי מאיר אומר אם **למדת מרב אחד אל תאמר דיי אלא לך אצל חכם ולמוד תורה** ואל תלך אצל הכל אלא למי שהוא קרוב לך מתחלה שנאמר (משלי ה) שנה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך
חובה הוא לאדם שישמש שלשה תלמידי חכמים כגון ר"א ורבי יהושע ור"ע שנא' (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי אל תקרי דלתותי אלא דלת דלתותי כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך אם שניהם כאחד טובים שנא' בבקר זרע את זרעך.
ר' יהושע אומר שא אשה בילדותך ושא אשה בזקנותך הוליד בנים בילדותך והוליד בנים בזקנותך. אל תאמר איני נושא אשה אלא שא אשה והוליד בנים ובנות והרבה פריה ורביה בעולם כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך אם שניהם כאחד טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך :

משנה מסכת אבות פרק ד

(א) **בן זומא אומר, איזהו חכם, הלומד מפל אדם, שנאמר (תהלים קיט), מפל מלמדי השכלתי פי עדותיך שיתח לי. איזהו גבור, הכובש את יצרו, שנאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר. איזהו עשיר השמח בחלקו, שנאמר (תהלים קכח), יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך, בעולם הזה. וטוב לך, לעולם הבא. איזהו מכבד, המכבד את הבריות, שנאמר (שמואל א ב), פי מכבדי אכבד ובזי יקלו:**

אורות הקודש א' יג (עמ' 17)

כל המחשבות הגיוניות הן, ובקשר סיסתמתי הן נקשרות. גם אותן שאין אנו מכירים בהן כ"א בצבוץ רעיוני לבד, כשנחתור יפה אחרי שרשן נמצא איך שהן משתלשלות ממקור ההגיון. כי כך היא תכונת המחשבה.

וממילא יודעים אנו שאין שום מחשבה בטלה בעולם כלל, אין לך דבר שאין לו מקום, כי כולן ממקור החכמה הן יוצאות. ואם ישנן מחשבות של דופי או של ריקניות, זה הדופי והריקניות הוא רק בסגנון החיצון, אבל כשירדדים עד פנימיותן מוצאים אנו בהן יסודי חיים, כי חכמה מקור חיים. וכל אדם מלאים הם אוצרות מחשבותיו המון חיים עליונים, שעתידים להיות מזדקקים ועומדים חיים וקיימים בפאר מעלה, ליום אשר יבא העולם לתיקונו. וכל מה שיתעלה האדם יותר, כל מה ששייכותו היא יותר גדולה לתוכן הפנימי של ההויה והחיים, הרי הוא לוקח מכל מחשבה בין שהיא שלו, בין שהיא של אחרים, את גרעינה הנצחי, ההגיוני, הטוב, הנובע ממקור החכמה, והולך ומתעלה על ידו, והן מתעלות בו. איזהו חכם הלומד מכל אדם, בלא שיור כלל.

ספר תהילים פרק א

- (א) אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הֵלֵךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים וּבְדַרְךְ חָטָאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לִצְיִים לֹא יָשָׁב:
 (ב) כִּי אִם בְּתוֹרַת יְדֹד חָפְצוֹ וּבְתוֹרַתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה:
 (ג) וְהָיָה כְּעֵץ שְׁתוּל עַל פְּלִגֵי מַיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יְבוּל וְכֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יט/א

אמרי דבי רבי ינאי כעץ שתול ולא כעץ נטוע כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם אמר להו רב חסדא לרבנן בעינא דאימא לכו מלתא ומסתפינא דשבקיתו לי ואזליתו כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם שבקוהו ואזול קמיה דרבא אמר להו הני מילי סברא אבל גמרא מרב אחד עדיף כי היכי (דף יט/ב) דלא ליפלוג לישני

רש"י עבודה זרה דף יט/ב

סברא - ללמוד חריפות וחיזוק הלב לאחר שלמד ושגורה בפיו גירסת התלמוד:
 דלא ליפלוג לישני - שלא יתחלקו הלשונות דהאי גריס שמעתא בהאי לישנא והאי גריס לה בלישנא אחרינא וחדא מילתא היא ומיהו תלמיד דגריס מתרוייהו (לישני) משתבש בגירסיה משום דמבלבל לישני:

הלכה כגמרא (שצריך להיות אחידה)

הוי דן את כל האדם לכף זכות (א:ו)

(א) לפי האדם

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה ו
והוי דן את כל האדם לכף זכות. ענינו כשיהיה אדם שלא תדע בו אם צדיק הוא אם רשע ותראהו שיעשה מעשה או יאמר דבר שאם תפרשהו על דרך אחת יהיה טוב ואם תפרשהו על דרך אחרת יהיה רע, **קח אותו על הטוב ולא תחשוב בו רע,**

אבל אם יהיה האדם נודע שהוא צדיק מפורסם ובפעולות הטובות ונראה לו פועל שכל עניניו מורים שהוא פועל רע ואין אדם יכול להכריעו לטוב אלא בדוחק גדול ואפשר רחוק הוא ואוי שתקח אותו שהוא טוב אחר שיש שום צד אפשרות להיותו טוב ואין מותר לך לחשוד, ועל זה אמרו [שבת צז] כל החושד בכשרים לוקה בגופו. וכן כשיהיה רשע ויתפרסמו מעשיו ואחר כך ראיוהו שיעשה מעשה שכל ראיותיו מורות שהוא טוב ויש בו צד אפשרות רחוק לרע ראוי להשמר ממנו ושלא תאמן בו שהוא טוב אחר שיש בו אפשרות לרע ועל זה נאמר כי יחנן קולו אל תאמן בו וגוי

וכשיהיה בלתי ידוע והמעשה בלתי מכריע לאחד משני הקצוות צריך בדרך החסידות שתדין לכף זכות איזה קצת שיהיה משני הקצוות:

פירוש רבינו יונה על אבות פרק א משנה ו
והוי דן את כל האדם לכף זכות - זה מדבר עם אדם שאין יודעין בו אם הוא צדיק ואם הוא רשע. ואם מכירין אותו והוא איש בינוני פעמים עושה רע ופעמים עושה טוב ואם יעשה דבר שיש לדונו לכף חובה ויש לדונו לזכות בשיקול או אפי' (לידי) לפי הנראה נוטה לכף חובה יותר אם משום צד ענין יכול לדונו לזכות יש לו לומר לטובה נתכוון אבל אין הדברים בצדיק גמור ולא ברשע גמור כי הצדיק אפי' במעשה שכלו רע ונוטה לכף חובה מכל עבר ידינהו לטובה לאמר כי שגגה היתה שיצאה מלפני השליט והנה ניחם והביט ובקש מחילה וכמו שאמרו חז"ל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא ס"ד אלא אימא ודאי עשה תשובה פי' שמא ס"ד כיון שהוא ת"ח ועד עתה לא אירע דבר קלקלה בידו על כל פנים מיד עשה תשובה. הנה לך כי אין לדון לכף חובה הצדיק גמור לעולם וממנו לא הוצרך לו והוי דן את כל האדם לכף זכות גם מן הרשע הגמור לא אמר. אפי' מעשהו כלו טוב ואין נראה לחוש עליו משום צד עון יש לאדם לדונו לכף חובה ולומר לפניו עשה ואין תוכו כברו וכמו שנאמר [משלי כ"ו כ"ה] כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו וכ"כ הרמב"ם ז"ל ועל ענין זה אמר שלמה בחכמתו [משלי כ"א י"ב] משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע. ר"ל בני אדם חושבים כי הצדיקים מפני שאינם יודעין לעשות רע אינם מכירים דרכי רשע כי לא יבינו העושים אותו. ואין הדבר כן כי הצדיק משכיל לבית רשע ויודע ומכיר ומשגיח רוע מעלליו יותר משאר בני אדם שיודעין ולא יתנו אותו על לבם מסלף רשעים לרע הצדיק כשרואה מעשה רשעים הנראים בדרך טוב מסלף אותו ומטהו לדונו לאמר פעל און כי לא נתכון למצוה אך לשום עצמו בחזקת הטובים:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כא/ב

אבא אומנא הוה אתי ליה שלמא ממתיתבא דרקינא כל יומא ולאביי כל מעלי יומא דשבתא לרבא כל מעלי יומא דכיפורי הוה קא חלשא דעתיה דאביי משום דאבא אומנא אמרו ליה לא מצית למיעבד כעובדיה ומאי הוה עובדיה דאבא אומנא דכי הוה עביד מילתא הוה מחית גברי לחוד ונשי לחוד ואית ליה לבושא דאית ביה קרנא דהוות בזיעא כי כוסילתא כי הוות אתיא ליה איתתא הוה מליש לה כי היכי דלא ניסתכל בה ואית ליה דוכתא דצנינא דשדי ביה פשיטי דשקיל דאית ליה שדי ביה דלית ליה לא מיכסיף כי הוה אתרמי ליה צורבא מרבנן אגרא מיניה לא שקיל ובתר דקאי יהיב ליה פשיטי ואמר ליה זיל בריא נפשך יומא חד

שדר אביי זוגא דרבנן למיבדקיה אותבינהו ואשקינהו ומך להו ביסתרקי בליליא (דף כב/א) לצפרא כרכינהו ושקלינהו וקמו ונפקו להו לשוקא ואשכחינהו אמרו ליה לשיימיה מר היכי שוו אמר להו הכי והכי אמרו ליה ודלמא שוו טפי אמר להו בהכי שקלינהו אמרו ליה דיך ניהו ושקלינהו מינך אמרו ליה **במטותא מינך במאי חשדתינן**

אמר להו **אמינא פדיון שבויים איקלע להו לרבנן ואכסיפו למימר לי**

רב נבנצל

אמנם הראשונים כתבו, שמי שמוחזק לרשע גמור, אסור לדונו לכף זכות, וצריך לדונו לכף חובה (עיי' רמב"ם ורבינו יונה בפירושים לאבות פ"א מ"ו), **וכן אלה שמסיתים נגד התורה ונגד קיום המצוות, מותר וצריך לדון לכף חובה,** אבל שאר המון בית ישראל, אסור לדונם לכף חובה

רב שלמה אבינר

לא דנים את האדם על פי המעשה, אלא **המעשה על פי האדם.**

למשל מה שאומרים למשה ולאחרן 'לא האמנתם בי' - ברור שאין הכוונה לאתאיזם

פירוש השפת אמת

את כל האדם - הוי ליה למימר כל אדם. ונראה דהפירוש דוודאי הגם שבדבר פרטי אינו עושה טוב, מכל מקום את כל האדם בכלל יש בו דברים ומדות אחרים של זכות המכריע זה הדבר ופירוש כל האדם לפי המצב הכללי

ב) המשמעות

1) על ידי זה מעלה אותו באמת לכף זכות

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא סימן רפב
דע כי צריך לדון את כל אדם לכף זכות, ואפילו מי שהוא רשע גמור, צריך לחפש ולמצא בו איזה מעט טוב, שבאותו המעט אינו רשע, ועל ידי זה שמוצא בו מעט טוב, ודן אותו לכף זכות, על ידי זה מעלה אותו באמת לכף זכות, ויוכל להשיבו בתשובה,
 וזה בחינת (תהלים ל"ז): "ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו" היינו שהפסוק מזהיר לדון את הכל לכף זכות, ואף על פי שאתה רואה שהוא רשע גמור, אף על פי כן צריך אתה לחפש ולבקש למצא בו מעט טוב ששם אינו רשע וזהו ועוד מעט ואין רשע, שצריך אתה לבקש בו עוד מעט טוב שיש בו עדין, ששם אינו רשע, כי אף על פי שהוא רשע, איך אפשר שאין בו מעט טוב עדין, כי איך אפשר שלא עשה איזה מצוה או דבר טוב מימיו, ועל ידי זה שאתה מוצא בו עוד מעט טוב ששם אינו רשע, ואתה דן אותו לכף זכות, **על ידי זה אתה מעלה אותו באמת מכף חובה לכף זכות, עד שישוב בתשובה על ידי זה, וזהו ועוד מעט ואין רשע, על ידי שמוצא בהרשע עוד מעט טוב, ששם אינו רשע, על ידי זה והתבוננת על מקומו ואיננו, היינו כשתתבונן ותסתכל על מקומו ומדרגתו, ואיננו שם על מקומו הראשון, כי על ידי שמוצאין בו עוד מעט טוב, איזה נקודה טובה, ודנין אותו לכף זכות, על ידי זה מוציאין אותו באמת מכף חובה לכף זכות.** וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו כנ"ל, והבן... **ודע שמי שיכול לעשות אלו הנגונים, דהיינו ללקט הנקודות טובות שנמצא בכל אחד מישראל, אפילו בהפושעי ישראל כנ"ל, הוא יכול להתפלל לפני העמוד, כי המתפלל לפני העמוד, הוא נקרא שליח צבור, וצריך שיהיה נשלח מכל הצבור, דהיינו שצריך שיקבץ כל נקודה טובה שנמצא בכל אחד מהמתפללין, וכל הנקודות טובות יהיו נכללין בו, והוא יעמד ויתפלל עם כל הטוב הזה, וזהו שליח צבור...**

2) דנין אותו לזכות

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכז/ב
 תנו רבנן הדן חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות

Rav Frand

The Chofetz Chaim asks a basic question here: How is it possible to make such an analogy and say that Heaven will "judge you favorably" for judging someone else favorably? When you see a Jew eating a hamburger at the airport, you really do not know what the circumstances are. Maybe he brought it from home. Maybe there is a kosher hamburger stand in this airport. Maybe anything... So consequently, you need to give this person the benefit of the doubt. However, by the Almighty, how can there be a concept of giving anyone the benefit of the doubt? There is no doubt. He not only knows all our deeds, He knows our thoughts!

The Chofetz Chaim answers that the Gemara is not speaking of a case where a particular set of circumstances are subject to interpretation in one of two ways and you give the benefit of the doubt and interpret the circumstances in the most favorable way.

Such an interpretation would have no parallel with G-d such that we could say, "G-d would likewise judge such a person favorably by giving him the benefit of the doubt."

Rather, this Gemara is referring to after 120 years when we are all going to take "the big test."

The Almighty will then *pasken* regarding our lives.

Some teachers grade strictly and other teachers grade leniently. In the future, we will come to Heaven and the *Ribono shel Olam* will grade our life. We all *daven* three times a day, but many times our mind was here, our mind was there, and all over the place.

We give charity, but sometimes it is begrudging and sometimes it is far less than we can afford.

How is the *Ribono shel Olam* going to grade us for these *mitzvos*? Do we get credit for them or not?

This is how the Chofetz Chaim interprets the Gemara. A person who, during his life, judged his fellow man favorably, giving him the benefit of the doubt – who was a "lenient grader", will cause G-d to be a "lenient grader" towards him. This is not a question of His doubt about what you did, but rather He will give you more credit for your *davening*, *tzedakah*, and other *mitzvos* than perhaps you would have received if He were acting as a "strict grader."

3) עד שתגיע למקומו

הבעש"ט הסביר שמי שלא דן לכף זכות משנים את חייו 'עד שתגיע למקומו' כדי שיוכל להבין. ונראה שמוקד מפרשת משפטים

הרחק משכן רע (א:ז)

משנה מסכת אבות פרק א

(ו) יהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי קבלו מהם :
 יהושע בן פרחיה אומר, עשה לך רב, וקנה לך חבר, וְהָיָה דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּתוֹ :
 (ז) נתאי הארכלי אומר, **הרחק משכן רע**, ואל תתחבר לרשע, ואל תתנאש מן הפרענות :

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נו/ב

תנו רבנן הנכנסין חולקין בצפון כדי שיראו שהן נכנסין והיוצאין חולקין בדרום כדי שיראו שהן יוצאין :
 בילגה לעולם חולקת בדרום : תנו רבנן מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יוונים כשנכנסו יוונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח ואמרה לוקוס לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה ויש אומרים משמרתו שוהה לבא ונכנס ישבב אחיו עמו ושימש תחתיו אף על פי ששכיני הרשעים לא נשתכרו שכיני בילגה נשתכרו שבילגה לעולם חולקת בדרום וישבב אחיו בצפון בשלמא למאן דאמר משמרתו שוהה לבא היינו דקנסינן לכולה משמר אלא דאמר מרים בת בילגה שהמירה דתה משום ברתיה קנסינן ליה לדידיה אמר אביי אין כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה ומשום אבוה ואימיה קנסינן לכולה משמרה אמר אביי **אוי לרשע אוי לשכיניו** טוב לצדיק טוב לשכיניו [שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו] :

מדרש רבה במדבר פרשה ג פסקה יב

(יב) והחונים לפני המשכן קדמה זכה קהת שהקיפו בניו המשכן מב' רוחות הרי נעשו שבט לוי ד' מחלוקות להקיף ד' רוחות המשכן כנגד ד' דגלים ולפי מעשיהם היו הלויים חונים לד' רוחות כמו שהיו הדגלים סדורים הא כיצד מערב משם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וכנגדן היו חונים דגל אפרים ובנימין ומנשה שהיו גבורים כדי לעמוד בכולם וכן השרה המקום לרוח מערב גרשון שהיה עבודתו בקודש האהל מכסהו ומסך מי יעמד לפני שלג וברד וקור וחום אהל ומכסה ומסך ולכך נקרא גרשון מי יגור נגד שלג וברד וקור וחום מי שהוא חזק כשן ואין שן אלא לשון חזק כדכתיב (שיר ה) מעיו עשת שן דרום טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם ושם חונים דגל ראובן שהוא בעל תשובה שבזכות התשובה הגשמים יורדין וכן השרה הקב"ה לאותו רוח דרום בני קהת שהיו נושאים הארון שבו התורה שאין הגשמים תלויים אלא על התורה שנאמר (ויקרא כו) אם בחקותי תלכו וגוי ונתתי גשמיכם וגוי ואם בחקותי תמאסו וגוי ונתתי את שמיכם כברזל ולכך נקרא קהת כמה דתימא (קהלת י) אם קהה הברזל אם ראית שקהו השמים מלהוריד מטר ונעשו ברזל כמה דתימא (ויקרא כו) ונתתי את שמיכם כברזל הוי יודע בעבור עונש התורה שלא קיימו דכתיב והוא לא פנים קלקל על שלא קיימו התורה שנתנה להם פנים בפנים כמה דתימא (דברים ה) פנים בפנים דבר ה' עמכם וגוי וקלקלו מעשיהם הוי קלקל צפון משם החשך יוצא לעולם ושם היו חונים שבט דן שהיו חשך בעי' שעשה ירבעם והניח בן דן לכך היו חונים שם בני מררי שהיתה עבודתם העצים קרשי המשכן ובריהיו ועמודיו כמה דתימא (ירמיה י) מוסר הבלים עץ הוא ולכך נקרא שמו מררי על מירור משם האור יוצא לעולם ושם היו חונים דגל יהודה שהיו בעלי מלוכה בעלי תורה בעלי מצות לכך היו חונים שם משה ואהרן ובניו שהיו בעלי תורה בעלי מצות מכפרים על ישראל בתפלתם ועליהם נאמר אשרי צדיק ואשרי שכנו אלו שבטים שהיו סמוכים למשה ולאהרן יהודה ויששכר וזבולן היו כולם גדולים בתורה (בראשית מט) לא יסור שבט וגוי (דה"א י"ב) ומבני יששכר יודעי בינה וגוי (שופטים ה) ומזבולון מושכים בשבט סופר על שהיו שכנים לתורה נעשו כולן בני תורה גוי של דרום שהיו לבעלי מחלוקת סמוכין אבדו עמהם ועליהם נאמר אוי לרשע אוי לשכנו ומי היו בעלי מחלוקת קרח בן יצהר בן קהת ולפי שהיו סמוכים להם ראובן ושמעון וגד היו כולם בעלי מחלוקת שכן הוא אומר (במדבר טז) ויקח קרח בן יצהר וגוי וכן בני גד ובני שמעון אף הם היו בעלי מריבה ושמרו משמרת המקדש למשמרת בני ישראל היו שומרים שלא יכנסו שם ישראל כל כך למה שאם היו נכנסין לשם היו נענשים מיתה הה"ד (שם א) והזר הקרב יומת :

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ו

(א) דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו נוהג כמנהג אנשי מדינתו לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד ממעשיהם הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע ואומר אשרי האיש וגוי וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה **ילך למקום שאנשיה צדיקים** ונוהגים בדרך טובים

ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה **כמו זמנינו** או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי **ישב לבדו יחידי** כענין שנאמר ישב בדד וידום ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע **יצא למערות ולחוחים ולמדברות** ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים :

אל תתחבר לרשע (א:ז)

משנה מסכת אבות פרק א
(ז) נְתַאי הָאֲרָבְלִי אָמַר, הִרְחַק מִשְׁכָּן רָע, וְאַל תִּתְחַבֵּר לְרָשָׁע, וְאַל תִּתְנַאֵשׁ מִן הַפְּרָעָנוֹת:

א) חומרת הרשע

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף ס/א
אמר רבי יוחנן אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה
שנאמר כי תצא אש ומצאה קוצים אימתי אש יוצאה בזמן שקוצים מצוין לה
ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה שנאמר ונאכל גדיש ואכל גדיש לא נאמר אלא ונאכל גדיש
שנאכל גדיש כבר:

ב) הצורך להתרחק

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח/א
אמר רבי יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע שנאמר לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך
רבי אלעזר אמר עיניו כהות שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות משום דאסתכל בעשו הרשע

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כו/א
שבנא הוה דריש בתליסר רבוותא חזקיה הוה דריש בחד סר רבוותא כי אתא סנחריב וצר עלה
דירושלים כתב שבנא פתקא שדא בגירא שבנא וסיעתו השלימו חזקיה וסיעתו לא השלימו שנאמר כי
הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר הוה קא מסתפי חזקיה אמר דילמא חס ושלום נטיה
דעתיה דקודשא בריך הוא בתר רובא כיון דרובא מימסרי אינהו נמי מימסרי בא נביא ואמר לו לא
תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר כלומר קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המנין

ג) היקף הצורך

אבות דרבי נתן פרק תשיעי
אל תתחבר לרשע ואפילו לתורה

משנה מסכת אבות פרק א
(יב) הִלֵּל וְשִׁמְאֵי קִבְּלוּ מִהֶם.
הִלֵּל אָמַר, הִיּוּ מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אֶהְרֹן, אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמִקְרָבָן לַתּוֹרָה:

תפארת ישראל - יכין מסכת אבות פרק א משנה ז
(לא) ואל תתחבר לרשע. דברע רק לשמים, דין כשלא תתחבר עמו שלא תלמוד ממעשיו,
אבל לא תתרחק ממנו מחשש שיחטיאך, דהרי אין אדם חוטא ולא לו [כקידושין ס"ג ב'],
וגם אולי כשיראה שאינך שונאו, תזכה להחזירו בתשובה:

לחם שמים (להגאון ר' יעקב עמדין) על מסכת אבות פרק א משנה ז
מה דתנן אל תתחבר לרשע היינו להשתתף עמו בעסקיו כענין יהושפט עם אחזיה, אבל הבא (מתני'
דאזהב את הבריות ומקרבן לתורה) מיירי להתקרב אליו בדברי אהבה וחיבה... שלא כל הרשעים
שוין

הון עשיר (להגה"ק בעל משנת חסידים)

אל תתחבר לרשע- אבל הרחק אל תרחקהו בשתי ידיים אלא תהא שמאל דוחה וימין מקרבת אותו תחת כנפי השכינה בתוכחה ראויה...

שלא אמר ענין ההתרחקות גבי רשע בא להורות לענין אשר **עיקר האיסור של התחברות היינו בלי להיות טפל אצלו** לכך אמר אל תתחבר לרשע היינו אשר הוא עיקר ואתה טפל אז בודאי לא ישמע לדברך משא"כ להיפך אזי שפיר יש תקוה אשר ישמע לדברך וא"צ להתרחק ממנו

נוצר חסד (להגה"ק מקמרנא) על מסכת אבות פרק א משנה ז

ואל תתחבר לרשע- שיהי' לך אהבה וחברות עמו אל תרחיקהו דילמא יעשה תשובה על ידך שתקרב אותו או שלא ילך ויחריב העולם על כן **הנכון לקרב הרשעים אבל לא להיות עמם חברים בשום שותפות בסחורה או שאר ענינים אף שדרכו מוצלח**

אל תתיאש מן הפורענות (א:ז)

משנה מסכת אבות פרק א
(ז) נתאי הארכלי אומר, הרחק משכון רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפורענות:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לט/ב

משנה **כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ** וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין לו ימיו ואינו נוחל את הארץ:

גמרא ורמינהי אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא אלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם אמר רב יהודה הכי קאמר כל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו מטיבים לו ודומה כמי שמקיים כל התורה כולה מכלל דהנך אפילו בחדא נמי אמר רב שמעיה לומר שאם היתה שקולה מרעת וכל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו מטיבין לו ורמינהו כל שזכויותיו מרובין מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף כל התורה כולה ולא שייר ממנה אפילו אות אחת וכל שעונותיו מרובין מזכויותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל התורה כולה ולא חיסר אות אחת ממנה אמר אביי מתניתין דעבדין ליה יום טב ויום ביש רבא אמר הא מני רבי יעקב היא דאמר **שכר מצוה בהאי עלמא ליכא** דתניא רבי יעקב אומר **אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה** בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה?

אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך
ודלמא לאו הכי הוה ר' יעקב מעשה חזא... אמר רב יוסף **אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברתיה לא חטא** ואחר מאי הוא איכא דאמרי כי האי גוונא חזא ואיכא דאמרי לישנא דחוצפית המתורגמן חזא דהוה גריר ליה דבר אחר אמר פה שהפיק מרגליות ילחך עפר נפק חטא

דיני דיינים (א:ח-ט)

משנה מסכת אבות פרק א
 (ח) יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם.
 יהודה בן טבאי אומר, אל תעש עצמך כעורכי הדיין.
 וכשיהיו בעלי דינין עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים.
 וכשנפטרים מלפניך, יהיו בעיניך כזכאיו, כשקבלו עליהם את הדין:

(ט) שמעון בן שטח אומר, הוי מרבה לחקור את העדים,
 והוי זהיר בדבריך, שפא מתוכם? למדו לשקר:

א) הוי זהיר בדבריך

משנה מסכת אבות פרק א
 (יא) אבטליון אומר, חכמים, הזהרו בדבריכם, שפא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים,
 וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו, ונמצא שם שמים מתחיל:

אהוב את המלאכה (משנה י')

משנה מסכת אבות פרק א
(י) שְׁמַעְיָה וְאַבְטָלְיוֹן קָבְלוּ מֵהֵם.
שְׁמַעְיָה אָמַר, **אַהוּב אֶת הַמְּלָאכָה**, וְשִׁנְאָה אֶת הַרְבֵּנוּת, וְאַל תִּתְּנֶדַע לְרְשׁוֹת :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יט/א
ואמר רבי יהושע בן לוי בעשרים וארבעה מקומות בית דין מנדין על כבוד הרב וכולן שנינו במשנתנו אמר ליה רבי אלעזר היכא אמר ליה לכי תשכח נפק דק ואשכח תלת המזלזל בנטילת ידים והמספר אחר מטתן של תלמידי חכמים והמגיס דעתו כלפי מעלה המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים מאי היא דתנן הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת וחכמים אומרים משקין ואמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון
ואמר להם דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו

ספר דרך חיים - פרק א משנה י
והבן איך הפליגו חכמים באהבת המלאכה, בפרט כאשר אוהב לעשות מלאכה כמו שאמר אהוב את המלאכה, ור"ל **שעיקר המעלה כאשר אוהב את המלאכה ולא אמר בחור לך המלאכה**.
ובפרק קמא דברכות (ח' ע"א) אמר גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים דאלו בנהנה מיגיע כפו כתיב אצלו אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ואלו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא ה' ע"כ.

ספר קהלת פרק ג
(יא) **אֵת הַכֹּל עֲשֵׂה יָפֵה בְּעֵתוֹ** גַּם אֵת הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלֵי אֲשֶׁר לֹא יִמְצָא הָאָדָם אֵת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עֲשֵׂה הָאֱלֹהִים מֵרֵאשִׁית וְעַד סוֹף :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מג/ב
ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב את הכל עשה יפה בעתו?
מלמד שכל אחד ואחד יפה לו הקדוש ברוך הוא אומנתו בפניו
אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי תלה ליה קורא לדבר אחר ואיהו דידיה עביד

רש"י ברכות דף מג/ב
יפה לו אומנתו - ואפילו בורסי נאה לו אומנתו בעיניו, ועשה הקדוש ברוך הוא כן שלא יחסר העולם אומנות:

ספר חובות הלבבות - השער הרביעי - שער הבטחון - פרק ג
ומי שהוא מבני אדם חזק בגופו וחלש בהכרתו ראוי לו מהן מה שיש בו מן היגיעה, כפי שיכול לסבול, ומי שהוא חלש בגופו והכרתו חזקה, אל יבקש מסיבות הטרף מה שמייגע גופו, אך יטה אל מה שיהיה קל על גופו ויוכל להתמיד עליו.

ולכל אדם יש חפץ במלאכה או סחורה מבלתי זולתה, כבר הטביע האל לה בטבעו אהבה וחיבה.
וכן בשאר החיים, כמו שהטביע בטבע החתול צידת העכברים, ובטבע הנץ צידת מה שראוי לו מן העוף, ובטבע האיל צידת הנחשים. וכן יש מן העופות שיצודו הדגים לבד, וכן בטבע מין ומין ממעי החיים נטייה ותאוה אל מין ממני הצמחים והחיים, הוטבע עליו להיות סיבה למזונו, ותכונות גופו ואבריו ראויין לדבר ההוא...

ומי שמוצא במידותיו וטבעו כוסף אל מלאכה מהמלאכות, ויהיה גופו ראוי לה, ויוכל לסבול את טרחה, יחזור עליה וישים אותה סיבה להבאת מזונו, ויסבול מתקה ומרירותה,
ואל יקוץ כשיימנע ממנו הטרף בקצת העתים, אך ובטח באלהים, שיספיק לו טרפו כל ימי חייו. ויכוין בטרדת לבו וגופו בסיבה מן הסיבות והסיבוב עליה, לעמוד במצות הבורא, שציוה האדם להתעסק בסיבות העולם, כעבודת האדמה וחרישתה וזריעתה,
כמו שכתוב (בראשית ב טו): ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה

ואת תתודע לרשות (א:י)

משנה מסכת אבות פרק א
(י) שְׁמֵעִיָּה וְאַבְטָלְיוֹן קִבְּלוּ מֵהֶם.
שְׁמֵעִיָּה אָמַר, אֲהוּב אֶת הַמְּלָאכָה, וְשִׁנְאֵה אֶת הַרְבָּנוּת, וְאֵל תִּתְּוֹדַע לְרִשׁוֹת:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה י
וכן ידיעת השלטון בימים הקדמונים וקרבתו רחוק היה מאד להנצל ממנה בעולם הזה **והיא מפסד**
אמונתו כי לא ישגיח בדבר רק במה שיקרבהו אליו ואתה יודע ענין דואג ואעי"פ שהשליט אשר קרב
אליו דואג היה משיח השם ונביא ובחיר השם יתברך:

חכמים הזהרו בדבריכם (א:יא)

משנה מסכת אבות פרק א
(יא) אבטליון אומר, **חכמים, הזהרו בדבריכם**, שפא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים, וישתו התלמידים הבאים אחרים וימותו, ונמצא שם שמים מתחיל:

אוהב שלום ורודף שלום (א:יב)

משנה מסכת אבות פרק א
(יב) הַלֵּל וְשִׂמְאֵי קִבְּלוּ מֵהֶם.
הֵלֵל אֹמֵר, הָיוּ מִתְלַמְּדֵי שְׁל אֶהְרֹן, אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקַרְבֵּן לַתּוֹרָה:

הוי מתלמידיו של אהרן

ההזדהות עם האדם ולא רק עם המידות

אוהב שלום ורודף שלום (א:יב)

א) חשיבות השלום

משנה מסכת אבות פרק א
(יח) רבן שמעון בן גמליאל אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

משנה מסכת עקצים פרק ג
(יב) אמר רבי שמעון בן חלפתא, לא מצא הקדוש ברוך הוא כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר (תהלים כט), יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

ספר מלאכי פרק ג
(כג) הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ההוא הגדול והנורא:
(כד) והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם פן אבוא והפיתי את הארץ חרם:

ספרי פרשת נשא פיסקא מב
גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום שנאמר שופטים ו ויקרא לו ה' שלום.
רבי חנניה סגן הכהנים אומר גדול השלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית
שנאמר עמוס ד כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ישעיה מה עושה שלום ובורא רע

מסכת דרך ארץ זוטא פרק השלום
אמר רבי"ל גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאור לעיניה אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ היתה החרב והחיה משכלת את האדם מה טעם דכתיב (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ ואין ארץ אלא ישראל שנאמר (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ ואומר (זכריה א) (והנה כל הארץ יושבת ושוקטת) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א) מלכות באה ומלכות הולכת וישראל לעולם קיימים אבל שלמה אע"פ שדור הולך ודור בא מלכות הולכת ומלכות באה גזירה הולכת גזירה באה ומתחדשת על שונאי ישראל הארץ לעולם עומדת ישראל לעולם עומדין לא עזבן ולא מיעזבן לא כלין ולא מיכלין שנאמר (מלאכי ג) כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם כשם שאני לא שניתי ולא אני עתיד להשנות כך אתם בית יעקב לא כליתם ולא עתידין אתם ליכלות אלא (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום:
תמן תנינן רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום א"ר מונא ושלשתן דבר אחד הן נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום ושלשתן בפסוק אחד נאמרו שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם כל מקום שיש משפט יש שלום (וכל מקום שיש שלום יש משפט):
א"ר יהושע גדול הוא השלום שבשעה שעמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ושמעו (שמות כד) שמח בהן הקב"ה ונתן להם תורתו וברכם בשלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

אמר חזקיה גדול הוא השלום שכל מצוה שבתורה כתוב בהן (שמות כג) כי תראה (שם) כי תפגע (דברים כב) כי יקרא (שם) כי תבנה כשבאה המצוה לידך אתה זקוק לעשות אבל השלום מה כתיב בו (תהלים לד) בקש שלום ורדפהו בקשהו ממקומך ורדפהו במקום אחר
(חזקיה אמר) גדול הוא השלום שבכל המסעות כתיב ויסעו ויחנו נוסעין במחלוקת וחונין במחלוקת בזמן שבאו לסיני חנו חנייה אחת ויחן שם ישראל (שמות יט) אמר הקב"ה הואיל ושנאו ישראל את המחלוקת ואהבו את השלום ונעשו חנייה אחת הרי השעה שאתן להם את תורתך:
אדניה לא נהרג אלא בשביל שהיה בעל מחלוקת ומותר לומר לשון הרע על בעל מחלוקת שכן נתן הנביא אמר לבת שבע (מ"א א) ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריך וא"ר כל השקרים אסורים ומותר לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחבירו:

אמר בר קפרא גדול השלום שכן מצינו שדברה תורה לשון בדאי כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה שנאמר (בראשית יח) ותצחק שרה בקרבה לאמר וגוי ואדני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנתו
אמר בר קפרא גדול השלום שכן מצינו שדברו הנביאים לשון בדאי כדי להטיל שלום בין מנוח לאשתו דמעיקרא כתיב (שופטים יג) הנה נא את עקרה ולבסוף כתיב הנך הרה) ולא אידכר שום עקרה
אמר בר קפרא גדול הוא השלום שהמלאכים אין ביניהם לא איבה ולא קנאה ולא שנאה ולא מינות ולא תגרות ולא מחלוקת שהקב"ה עושה עמהן שלום מה טעם המשל ופחד עמו עושה שלום במרומו

(איוב כה) המשל זה מיכאל מה טעם ופחד זה גבריאאל לא זה מחזיק את זה ומהן מן אש ומהן מן מימי בני אדם שיש ביניהן כל המדות האלו על אחת כמה וכמה :

א"ר ישמעאל גדול הוא השלום שמצינו שויתר הקב"ה על שמו שנכתב בקדושה שימחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו

א"ר יהושע גדול הוא השלום שברית כהנים כרותה בשלום שנא' (במדבר כה) הנני נותן [לו] את בריתי שלום :

א"ר יהושע גדול הוא השלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום שנאמר (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום (א"ר חייא בר אבא מכאן שאסור לשאול בשלום חבירו במקום מטונף מה טעם (שם) ויבן שם גדעון מזבח ויקרא לו ה' שלום) מה מזבח שאינו אוכל ולא שותה ולא מריח ולא נבנה אלא לכפרתן של ישראל נקרא שלום מי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום ומטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה

רבי יוסי הגלילי אומר אף שמו של משיח נקרא שלום שנאמר (ישעיה ט) אבי עד שר שלום א"ר יהושע גדול הוא השלום שישראל נקראין שלום שנאמר (זכריה ח) כי זרע השלום למי השלום לזרע השלום

רבי יוסי הגלילי אומר גדול הוא השלום שבשעה שמלך המשיח נגלה לישראל אין פותח אלא בשלום שנאמר (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום

רבי יוסי הגלילי אומר גדול הוא השלום שבשעת מלחמה אין פותח אלא בשלום שנאמר (דברים כ) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום :

א"ר יהושע גדול הוא השלום שעתיד הקב"ה לסמוך צדיקים בשלום שנאמר (ישעיה כו) יצר סמוך תצר שלום :

א"ר יהושע גדול הוא השלום שהיא תלויה לחיים ותלויה למתים לחיים מנין ויאמר יתרו למשה לך לשלום (שמות ד) למתים מנין ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית טו)

רשב"ג אומר גדול הוא השלום שמצינו שדברו השבטים דברי בדאות כדי להטיל שלום בין יוסף לאחיו שנאמר (בראשית נ) ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה וגו' אין אנו מוצאין שצוה להם כלום

רשב"ג אומר גדול הוא השלום שהרי אהרן הכהן לא נשתבח אלא בשביל השלום שהיה אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום שנאמר (מלאכי ב) בשלום ובמישור הלך אתי (מה כתיב בתריה ורבים השיב מעון אלא) מלמד כשהיה רואה שני בני אדם שונאין זה את זה הולך אצל אחד מהן ואמר לו למה שונא אתה את פלוני כבר בא אלי לביתי ונשתטח לפני ואמר לי חטאתי לפלוני לך ופייס עליו ומניח לזה והולך אצל השני ואומר לו כראשון והיה משים שלום ואהבה וריעות בין אדם לחבירו ורבים השיב מעון : א"ר יהושע הנביא נקרא מלאך והחכם נקרא מלאך הנביא נקרא מלאך שנאמר (חגי א) ויאמר חגי מלאך יי' והחכם נקרא מלאך שנאמר (מלאכי ב) מלאך יי' צבאות הוא יכול יהא כהן עם הארץ תי"ל (שם) ותורה יבקשו מפיהו :

ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר גדול השלום שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום ק"ש חותמין בשלום ופרוס סכת שלומיך ברכת כהנים חותמין בשלום וישם לך שלום (במדבר ו) (כל הברכות חותמים בשלום עושה השלום) :

ספר ויקרא פרק כו

(ה) וְאֶכְלֶתֶם לְחֶמְקֶם לְשִׁבְעַת יָמִים וְיִשְׁבְּתֶם לְבֶטֶח בְּאַרְצְכֶם : (ו) וְנִתְתִּי שְׁלוֹם בְּאַרְצְךָ וְיִשְׁכַּבְתֶּם וְאֵין מִחְרִיד...

ספרא פרשת בחוקותי פרק א

(ח) שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר ונתתי שלום בארץ. מגיד שהשלום שקול כנגד הכל :

מדרש רבה בראשית פרשה לח פסקה ו

רבי אומר גדול השלום שאפילו ישראל עובדים עבודת כוכבים ושלום ביניהם אמר המקום כביכול איני יכול לשלוט בהן כיון ששלום ביניהם שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו אבל משנחלקו מה הוא אומר (שם) חלק לבם עתה יאשמו הא למדת גדול השלום ושנואה המחלוקת

מדרש רבה במדבר פרשה יט פסקה ב

רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור והיה דוד מתפלל עליהם ואומר (תהלים יב) אתה ה' תשמרם נטר אורייתיהון בלבהון תנצרים מן הדור זו לעולם ואחר כל השבת הזה יוצאין למלחמה ונופלין ע"י שהיה בהן דילטורין הוא שדוד אמר (שם נז) נפשי בתוך לבאים אשכבה לזה הטיס נפשי בתוך לבאים זה אבנר ועמשא שהיו לבאים בתורה אשכבה לזה הטיס זה דואג ואחיתופל שהיו להוטים

אחר לשון הרע ולשונם חרב חדה אלו הזיפים שנא' (שם נד) בבוא הזיפים ויאמרו לשאול באותה שעה אמר דוד (שם נז) רומה על השמים אלהים סלק שכיתך מבינותם
אבל דורו של אחאב כולו עובדי עבודת כוכבים היו וע"י שלא היו בהם דילטורין יוצאין למלחמה ונוצחין

ספר החינוך - מצוה רמא
 שלא לנקום: ... ועוד נמצא במצוה תועלת רב להשבית ריב ולהעביר המשטמות מלב בני אדם,
ובהיות שלום בין אנשים יעשה השם שלום:

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר עמידה
 שִׁים שְׁלוֹם טוֹבָה וּבְרָכָה. הֵן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל עַמָּךְ. בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ כְּלָנוּ כְּאֶחָד בְּאוֹר פְּנִיךָ

אורות התשובה מאמר שלום בשם
 שלום, השם הנערץ והנקדש הזה, נמצאהו מושאל ברוב הפעמים רק לשלילת המחלוקת והמדנים, **אבל לא זהו השלום שהוא האחד מעמודי העולם, ולא על דבר של שלילה נוכל לומר שרק הוא יהיה הכלי האחד המחזיק ברכה לישראל.** אבל השלום שאנחנו חייבים להיות רודפים אחריו הוא השלום המצוי במציאות מצד עצם שלמותו, לא בעבור החסרונות הקודמים להעדרו.
השלום הוא היחס האמיתי שראוי להיות בין חלקי האומה הפרטיים... בין העוסקים בגמילות חסדים להעוסקים בעבודה ובין שניהם אל העוסקים בתורה היחש הראוי להמצא בין כל אחד מישראל לרעהו...

אורות ישראל ותחייתו אות כו
האמון המשפחתי הוא תולדה והמשכה קוית מאותה האמונה הגדולה השרויה בעומק האהבה, הפועלת ברוח חיים, בשכל עליון ומפואר, בסדר והתאמה, בכללות המון היצורים והעולמים כולם. **המעילה המשפחתית היא מעילה מהרסת את האושיות המעמידות את היצירה וכחותיה ביחושם הכללי, לשכלל את העולם המעשי הרוחני.** האותיות המבטאות את שם ד' אלהי ישראל, הכוללות בקרבן את כל חיי העולמים כולם עם מקוריותם ושרשם העליון, עם סדרם והרמוניותם, כוללות בקרבן את כל האמון היסודי, שהתוכן התאורי והמעשי של משפחת האדם המשוכללה נובע מהם. בלכתם בדרך ישרה, בהיות החיים מבונים כהוגן בתיקון, ונמשכים בפנימיותם ברגשות האמון האידיאליים, המשוטטים בכל המון הבריאה ממעל ומתחת, הרי הם מפכים מעינות של ברכה, של אושר, ושל הופעות נשמתיות עדינות לכל, בשיבורם, בעכירתם, במרידת הסדר האידיאלי שלהם, הרי הם יסוד ההרוס, ההרוס העולמי, ההרוס האורגני, ההרוס המשפחתי, ההרוס הנשמתי, עכירת החיים ומארתם. בדיקת מי סוטה ממקור החיים העליונים היא לקוחה, מכל אשרה וברכתה של תורה אשר דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום.
העולם הולך ותועה בנתיבותיו, אבל מבקש הוא את האמון האלהי, את הנתיב של אור החיים, ובא יבא האור, והחוסן האמוני בבנין משפחתי בין ד', אל עולם, ובין כל מעשיו יופיע על ידי התגלות אמונת אמון, אשר בישראל מאז היא אצורה. וארשתיד לי לעולם, וארשתיד לי בצדק ובמשפט, בחסד וברחמים, וארשתיד לי באמונה וידעת את ד'. והאמון המשפחתי בהבנותו בשכלולו, יסוב ויעבור את כל גבוליו, וימצא את משקלו הנכון בכל הערכים היחשיים, ימצא את מעמדו הבלתי מעול בין איש לאיש, בין שכיר לשוכרו, בין עובד לנותן עבודה, בין חכמי חידות לעמלי כפים, בין עמים רבים, בין אקלימים ומדינות שונות, בין התביעות הברשיות לתביעות הנשמתיות אשר לאדם, בין האדם ובין כל היצור, בין חיי שעה לחיי עולם, בין הכל אל הכל. האמונה הפנימית, היודעת את כבודה, את אשרה וגבורתה, המדושנת עונג פנימי, המכירה שהיא בכל מושלת, שהיא מחלקת במידה ובמשקל של צדק ויושר, אור חיים לכל המון יצורים לאין תכלית, על פי סדר וערך של יחושים נאמנים, ערוכים ברוח שלום ואמת, אמונת עולמים זו תהיה תפארת הכל, עטרת תפארת ביד ד', אשת חיל עטרת בעלה.

ב) הצורך לרדוף שלום

ספר תהילים פרק לד
 (יג) מי האיש הקפץ חיים אהב ימים לראות טוב:
 (יד) נצר לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה
 (טו) סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו:

מסכתות קטנות מסכת כלה רבתי פרק ג
 תנן התם, הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות, ומקרבן לתורה. בשלמא אוהב שלום כדאמרן, אלא רודף שלום היכי דמי, כדתניא בקש שלום ורדפהו, ומאי שנא כל המצות, שאין אדם מחויב אלא אם כן באה לידו, דכתיב כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך, כי תבנה בית חדש, אבל שלום בכל מקום, בקש שלום ורדפהו.

משנה מסכת ברכות פרק ט
 והתקינו, שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם, שנאמר (רות ב) והנה בעז בא מבית לחם, ויאמר לקוצרים ?? עמכם, ויאמרו לו, וברוך ?? ויאמר (שופטים ו) ?? עמך גבור החיל. ויאמר (משלי כג) אל תבזו פי זקנה אמה. ויאמר (תהלים קיט) עת לעשות ליני הפרו תורתך. רבי נתן אומר, הפרו תורתך עת לעשות ליני:

רש"י מסכת ברכות דף נד/א
 שיהא אדם שואל לשלום חברו בשם - בשמו של הקדוש ברוך הוא, ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו, ולמדו מבעז שאמר ה' עמכם, ומן המלאך שאמר לגדעון ה' עמך גבור החיל:
 ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך - פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה', אף זה, המתכוין לשאול לשלום חברו זה רצונו של מקום, שנאמר בקש שלום ורדפהו, מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף יד עמוד ב
 ת"ש: אע"פ שנחלקו ב"ש וב"ה בצרות, ובאחיות, בגט ישן, ובספק אשת איש, ובמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדק, בכסף ובשוה כסף, בפרוטה ובשוה פרוטה,
 לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מבית הלל, ולא ב"ה מבית שמאי,
 ללמדך, שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר: +זכריה ח'+ האמת והשלום אהבו

ג) אהרן כרודף שלום

אבות דרבי נתן פרק שנים עשר

(ג) אוהב שלום כיצד מלמד שיהא אדם אוהב שלום בישראל בין כל אחד ואחד כדרך שהיה אהרן אוהב שלום בין כל אחד ואחד שנא' (מלאכי ב) תורת אמת היתה בפייה ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (ר"מ אומר מה ת"ל ורבים השיב מעון) כשהיה אהרן מהלך בדרך פגע בו באדם רשע ונתן לו שלום למחר בקש אותו האיש לעבור עבירה אמר אוי לי היאך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן בושתי הימנו שנתן לי שלום נמצא אותו האיש מונע עצמו מן העבירה. וכן שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה הלך אהרן וישב אצל אחד מהם אמר לו בני ראה חברך מהו אומר מטרף את לבו וקורע את בגדיו אומר אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. והלך אהרן ויושב אצל האחר וא"ל בני ראה חברך מהו אומר מטרף את לבו וקורע את בגדיו ואומר אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מלבו. וכשנפגשו זה בזה גפפו ונשקו זה לזה לכך נאמר (במדבר כ) ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל:

מסכת כלה פרק שלישי

כך היתה אומנותו של אהרן הצדיק

היה שומע על שנים שהן מריבים הלך אצל האחד ואומר לו פלוני שלום עליך רבי והוא אומר לו שלום עליך רבי ומורי מה מבקש מורי כאן והוא אומר לו פלוני חברך שגרני אצלך לפייסך מפני שאמר אני סרחתי על חברי מיד אותו איש מהרהר בדעתו וכי כזה הצדיק בא אלי לפייסני והיה אומר לו ר' סרחתי עליו והלך אצל האחר ואמר לו כן פגעו שניהם בדרך זה אומר לזה ימחול לי מה שאני סרחתי וזה אומר לזה כן

שמע על בעל ואשתו שעשו מריבה הולך אצל הבעל ואומר לו בשביל ששמעתי שנתרצית עם אשתך אם אתה מגרשה ספק תמצא כמותה ספק לא תמצא ועוד אם אתה מוצא ממתנת עמה תחלת דבר היא אומרת לך כך עשית לאותה ראשונה

ועל זאת היו כל ישראל אנשים ונשים אוהבים אותו תדע לך שכן הוא כיון שנפטר משה רבינו מה כתיב ביה ויבכו בני ישראל את משה ובאהרן כתיב כל בית ישראל ואפילו נשים ולא נשים בלבד אלא שהיו מפלשין טיט ועפר לטף לקיים מה שנאמר כל תאנא שמונים אלף בחורים קרואים בשם אהרן יצאו אחרי מטתו אמאי מרחמייה ומאן דאיהדר ואיתעברה
תנן התם הלל אומר הוי מתלמידי של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה בשלמה אוהב שלום כדקאמרן אלא רודף שלום היכי דמי כדתניא בקש שלום ורדפהו ומ"ש כל המצות שאין אדם מחויב אלא א"כ באה לידו דכתיב כי תפגע שור אויבך כי תראה חמור שונאך [כי יקרא] כי תבנה בית חדש אבל שלום בכל מקום בקש שלום ורדפהו:

ספר במדבר פרק כ

(כט) וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גָעַ אֶהְרֹן וַיִּבְכוּ אֶת אֶהְרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל:

רש"י על במדבר פרק כ פסוק כט

כל בית ישראל - האנשים והנשים לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו:

ספר גור אריה על במדבר פרק כ פסוק כט

[כג] האנשים וכו'. דאם לא כן, למה נאמר כאן "כל בית ישראל", ובמשה לא נאמר אלא "כל ישראל" (ר' דברים לד, ח).

ואם תאמר, סוף סוף היה משה גם כן מפרנס כל ישראל, וגם הנשים היה מפרנס, ולמה לא היו בוכים גם כן הנשים?

ויש לומר, דודאי משה היטיב הוא לאנשים ולנשים, אבל הטבה אחת, ולא היה רק ענין אחד. אבל באהרן, אשר רדף שלום בין איש לאשתו, עשה שני דברים מתחלפים; לדבר עם האיש ענין מיוחד, ועם האשה ענין מיוחד, עד שהיה עושה שלום ביניהם. כי מי שהוא רוצה לעשות שלום בין שנים, צריך לדבר ביניהם בענינים מתחלפים. וכן בין איש לחבירו. ומפני זה היו בוכים האנשים בכיה מיוחדת, והנשים גם כן בכיה מיוחדת. אבל במשה, אף על גב שודאי היו בוכים האנשים והנשים, מפני שטובה אחת לשניהם - לאיש ולאשה, בכייה אחת גם כן היה:

ויש לומר עוד, דמזונות חייב הבעל לפרנס אשתו, אם כן לא היה טובה זאת אלא לאנשים בלבד:

ד) הלל כענוותן

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ל/ב

תנו רבנן לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי

מעשה בשני בני אדם (דף לא/א) שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז אמר אחד מהם אני אקניטנו אותו היום ערב שבת היה והלל חפץ את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה ראשיהן של בבליים סגלגלות אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שאין להם חיות פקחות הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדריין בין החולות הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות אמר לו בני שאלה גדולה שאלת מפני שדריין בין בצעי המים אמר לו שאלות הרבה יש לי לשאול ומתירא אני שמא תכעוס נתעטף וישב לפניו אמר לו כל שאלות שיש לך לשאול שאל אמר לו אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל אמר לו הן אמר לו אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל אמר לו בני מפני מה אמר לו מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז אמר לו הוי זהיר ברוחך **כדי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז והלל לא יקפיד :**

תנו רבנן מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה אמר לו שבכתב אני מאמינך ושבעל פה איני מאמינך גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנזיפה בא לפני הלל גייריה יומא קמא אמר ליה א"ב ג"ד למחר אפיך ליה אמר ליה והא אתמול לא אמרת לי הכי אמר לו לאו עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי :
שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור :

שוב מעשה בנכרי אחד שהיה עובר אחורי בית המדרש ושמע קול סופר שהיה אומר ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד אמר הללו למי אמרו לו לכהן גדול אמר אותו נכרי בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישמיני כהן גדול בא לפני שמאי אמר ליה גיירני על מנת שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר לו כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות הלך וקרא כיון שהגיע והזר הקרב יומת ליה מקרא זה על מי נאמר אמר לו אפילו על דוד מלך ישראל נשא אותו גר קל וחומר בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום ומתוך אהבה שאהבם קרא להם בני בכורי ישראל כתיב עליהם והזר הקרב יומת גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה בא לפני שמאי אמר לו כלום ראוי אני להיות כהן גדול והלא כתיב בתורה והזר הקרב יומת בא לפני הלל אמר לו **ענוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה** לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד אמרו **קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה :**

אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (משנה יב)

משנה מסכת אבות פרק א
(יב) הָלַל אוֹמֵר, הָיוּ מִתְלַמְּדֵיו שֶׁל אֶהְרֹן, אוֹהֵב שְׁלוֹם וְרוֹדֵף שְׁלוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת וּמְקַרְבֵן לַתּוֹרָה:

(א) יסוד החיוב

ספר חומת הדת - מאמר חיזוק הדת - הקדמה
[חיזוק הדת] הוא כעין פתיחה לספר "חומת הדת", ובו ארבעה מאמרים (פרקים) בביאור החיובים לחיזוק הדת: חיזוק הדת, בו יבואר כמה גדול החיוב לחזק את הדת בזמנינו מפני כמה סיבות: (א) מפני כבוד השם; (ב) מפני הערבות המוטלת עלינו; (ג) מפני **אהבת עם ישראל**, שנצטוונו לחוס על ממונם וכל שכן על נפשם; (ד) מפני המאמר האחרון האמור בהר גריזים ובהר עיבל:

משנה מסכת אבות פרק ו
(א) רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר כָּל הַעוֹסֵק בַּתּוֹרָה לְשִׁמְהָ, זוֹכֵה לְדַבְּרִים הַרְבֵּה, וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁכָּל הָעוֹלָם כְּלוֹ פְּדָאֵי הוּא לוֹ, כְּקָרָא רַע, אֶהוֹב, אוֹהֵב אֶת הַמְּקוֹם, אוֹהֵב אֶת הַבְּרִיּוֹת, מְשַׁמֵּחַ אֶת הַמְּקוֹם, מְשַׁמֵּחַ אֶת הַבְּרִיּוֹת

(ו) גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות, שהמלכות נקנית בשלשים מעלות, והכהונה בעשרים וארבע, והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן, בתלמוד, בשמיעת האזן, בעריכת שפתיים, בבינת הלב, באימה, ביראה, בענוה, בשמחה, בטרה, בשמוש חכמים, בדקדוק חברים, בפלפול התלמידים, בישוב, במקרא, במשנה, במעוט סחורה, במעוט דרך ארץ, במעוט תענוג, במעוט שנה, במעוט שיחה, במעוט שחוק, בארץ אפים, בלב טוב, באמונת חכמים, בקבלת היסורין, הפכיר את מקומו, והשמח בחלקו, והעושה סיג לדבריו, ואינו מחזיק טובה לעצמו, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, אוהב את הצדקות, אוהב את המישרים, אוהב את התוכחות, ומתרחק מן הכבוד, ולא מגיס לבו בתלמודו, ואינו שמח בהוראה, נושא בעל עם חברו, ומכריעו לכף זכות, ומעמידו על האמת, ומעמידו על השלום, ומתישב לבו בתלמודו, שואל ומשיב שומע ומוסיף, הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות, המחפץ את רבו, והמכונן את שמועתו, והאומר דבר בשם אומרו, הא למדת כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

שיחות רב צבי יהודה קוק

אהבת ה' אמתית כוללת בחובה אף את אהבת הבריות, כמו שנאמר 'אוהב את המקום - אוהב את הבריות'... (אדם שהאהבת ישראל שלו איתנה יש לו גם אהבת הבריות, בכללן אהבת האנושות כולה ואהבת כל היקום כולו, ומתוך אהבה זו מזדקרת אהבת ישראל הגבוהה בקומתה לאין שיעור

ספר בראשית פרק כא

(כב) וַיְהִי בַעֲתָהּ הַהוּא וַיֹּאמֶר אַבְרָמָלֶךְ וַפִּיכֵל שֶׁר צָבָאוּ אֵל אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמָּךְ כָּל אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה: (כג) וַעֲתָה הַשָּׂעָה לִּי בְּאֱלֹהִים הֲנֵה אִם תִּשְׁקֶר לִי וּלְיִנִּי וּלְכַדִּי כְּחֶסֶד אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר גִּרְתָּהּ בָּהּ: (כד) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֲנֹכִי אֲשַׁבֵּעַ: (כה) וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת אַבְרָמָלֶךְ עַל אֲדוֹת בָּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עִבְדֵי אַבְרָמָלֶךְ:

מדרש רבה בראשית פרשה נד פסקה ג

(ג) והוכיח אברהם את אבימלך וגוי א"ר יוסי בר חנינא **התוכחת מביאה לידי אהבה** שנאמר (משלי ט) הוכח לחכם ויאהבך היא דעתיה דרבי יוסי בר חנינא דאמר **כל אהבה שאין עמה תוכחה אינה אהבה**

ספר משלי פרק ט

(ח) אֵל תוֹכַח לֹץ פֶּן יִשְׁנֹאֲךָ הוֹכַח לְחָכֵם וַיֵּאֱהָבֶךָ:
(ט) תֵּן לְחָכֵם וַיְחַכְּמוּ עוֹד הוֹדַע לְצַדִּיק וַיִּוֹסֵף לְחַח:

ספר דרך חיים - פרק א משנה יב

ואמר שיהיה אוהב את הבריות, ומדה זאת ראוי למי שהוא רודף שלום שהוא מקשר את הבריות עד שהם אחד, ומכ"ש שהוא אוהב את הבריות ויהיה אחד עם הבריות כמו שאמרנו אצל אהרן. ואמר ומקרבן לתורה, שכשם שיעשה שלום בין איש לחבירו כך יהיה עושה שלום וחבור בין בני אדם שרחקו מן התורה וממצות הש"י ויעשה שלום ויקרב אותם לתורה ולמצות הש"י, עד שיהיה שלום בין ישראל ובין אביהם שבשמים.

ב) הדרך להצליח

מדרש רבה שיר השירים פרשה א פסקה כב
אמר רבי חוניה אברהם היה מגייר אנשים ושרה הנשים ומה ת"ל אשר עשו בחרן מלמד שהיה אברהם
אבינו מכניסן לביתו ומאכילן ומשקן ומאחיבן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א
אמרו שאהרן עליו השלום כשהיה מרגיש באדם שתוכו רע או שהיו מספרים לו שתוכו רע ושבידו
עבירה היה מתחיל לו לשלום והיה מתאהב אליו היה מרבה לספר עמו **והיה האיש ההוא מתבייש**
בנפשו ואומר אוי לי אילו היה ידוע אהרן צפון לבי ורוע מפעלי לא היה מתיר לעצמו להסתכל בי כל
שכן שידבר עמי, ואמנם אני אצלו בחזקת אדם כשר, לכן אני אאמת את דבריו ומחשבתו ואהיה חוזר
למוטב ונעשה מתלמידיו הלומדים ממנו

ספר קדושת לוי - פרשת חקת
והנה יש שני בחינות במוכיח שמוכיח את ישראל שיעשו רצון הבורא ברוך הוא :
אחד **שמוכיח בדברים טובים דהיינו שאומר לכל איש ישראל גודל מעלתו ומקום מקור מחצב נשמתו**
אשר באמת נשמת ישראל הצובה למעלה מכסא כבוד וגודל הנחת רוח אשר להבורא יתברך כביכול
ממצות כל איש ישראל וגודל השמחה אשר בכל העולמות בעשות איש ישראל מצות הבורא בזה
ובזה התוכחי מטה את לב בני ישראל לעשות רצון הבורא ב"ה לקבל כל איש מישראל עול מלכות
שמים עליו
ויש שמוכיח את ישראל בדברים קשים ובדברי ביושים עד שהם מוכרחים לעשות רצון הבורא
והחילוק שביניהם זה שמוכיח את ישראל בטוב מעלה את נשמת ישראל למעלה למעלה ומספר תמיד
בצדקת ובגדולת ישראל כמה גדול כוחם למעלה וראוי הוא להיות מנהיג על ישראל
וזה שמוכיח את ישראל בדברים קיטים אינו בבחינה הזאת

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא סימן כז
[א] **כי למשך את כל העולם לעבודתו לעבדו שכס אחד**, וכולם ישליכו אלילי כספם וזהבם ויתפללו אל
השם יתברך לבד זה **הדבר נעשה בכל דור ודור לפי השלום שבדור**.
כי על ידי השלום שיש בין בני האדם, **והם חוקרים ומסבירים זה לזה האמת**, על ידי זה משליך כל
איש את שקר אלילי כספו...

נגד שמה, אבד שמה (משנה יג)

משנה מסכת אבות פרק א
(יג) הוא היה אומר, **נגד שמה, אבד שמה**.
ודלא מוסיף, יסיף. ודלא יליף, קטלא חגיב. ודאשתמש בתגא, חלף:

ספר בראשית פרק ו

(א) ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו להם:
(ב) ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו:
(ג) ויאמר ידוד לא ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה:
(ד) הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי כן אשר נבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם
המה הגברים אשר מעולם אנשי השם:
(ה) וירא ידוד כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רק רע כל היום:
(ו) וינחם ידוד כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו: (ז) ויאמר ידוד אמחה את האדם אשר בראתי
מעל פני האדמה מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים כי נתמתי כי עשיתם:

ספר בראשית פרק ט

(כ) ויחל נח איש האדמה ויטע כרם:
(כא) וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה:
(כב) וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני אחיו בחוץ:
(כג) ויקח שם ויפת את השמלה וישלמו על שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם
אחרנית וערות אביהם לא ראו:
(כד) וייקח נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן:
(כה) ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו:
(כו) ויאמר ברוד ידוד אלהי שם ויהי כנען עבד למו:
(כז) ויפת אלהים ליפת וישפן באהלי שם ויהי כנען עבד למו:

ספר בראשית פרק יא

(א) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים:
(ב) ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שגער וישבו שם:
(ג) ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ונחיה להם הלבנה לאבן והחמר היה להם
לחמר:
(ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ:
(ה) וירד ידוד לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם:
(ו) ויאמר ידוד הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו
לעשות:
(ז) הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו:
(ח) ויפץ ידוד אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנת העיר:
(ט) על כן קרא שמה בבבל כי שם בלל ידוד שפת כל הארץ ומשם הפיצם ידוד על פני כל הארץ:
(י) אלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול:

ספר בראשית פרק יב

(א) ויאמר ידוד אל אברם לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך:
(ב) ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה:
(ג) ואברכה מברכיך ומקללך אאר ונברכו בד כל משפחות האדמה:
(ד) וילך אברם כאשר דבר אליו ידוד וילך אתו לוט ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן:
(ה) ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן
ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען:
(ו) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ:
(ז) וירא ידוד אל אברם ויאמר לזרעך אתו את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לידוד הנראה אליו:
(ח) ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח לידוד
ויקרא בשם ידוד:

ספר בראשית פרק כא

(לג) וַיִּטַע אִשָּׁל בְּבֶאֱר שְׁבַע וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יְדֹד אֵל עוֹלָם:

(לד) וַיִּגַר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יא

ויטע אשל בבאר שבע אמר ריש לקיש מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר פרדס וחד אמר פונדק בשלמא למ"ד פרדס היינו דכתיב ויטע אלא למ"ד פונדק מאי ויטע כדכתיב ויטע אהלי אפדנו וגו'

ויקרא שם בשם ה' אל עולם אמר ריש לקיש אל תיקרי ויקרא (דף יב) אלא ויקריא **מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקדוש ברוך הוא בפה כל עובר ושב**

כיצד לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי אכלתם משל אלהי עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם

מדרש רבה בראשית פרשה פד פסקה ד

א"ר חוניא **אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים** ומה ת"ל אשר עשו אלא מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לתוך ביתו ומאכילן ומשקן ומקרבן ומכניסן תחת כנפי השכינה

מדרש רבה בראשית פרשה ל פסקה ח

(ח) תמים היה בדורותיו בר חטייא אמר כל מי שנאמר בו תמים השלים שניו למדת שבוע היה אמר רבי יוחנן כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק התיבון ליה והכתיב אחד היה אברהם וירש את הארץ מעתה הוא תחלתו והוא סופו אמר להון אף היא לא תברא דהא רבי לוי בשם ריש לקיש אמר בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו וכי ר' חנינא ור' יוחנן תרוויהון אמרין בן ארבעים וחי' שנה הכיר אברהם את בוראו ומה אני מקיים היה **שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה**

ספר בראשיתפרק יד

(יד) וישמע אברהם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו וילדי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות וירדף עד דן: (טו) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויבדו ויבדו ויבדו עד חובה אשר משמאל לדמשק: (טז) וישב את כל הרקש וגם את לוט אחיו ורקשו השיב וגם את הנשים ואת העם: (יז) ויצא מלך סדם לקראתו אחרי שובו מהכות את כדלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שנה הוא עמק המלך:
(יח) **ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון:**
(יט) ויברכהו ויאמר ברוך אברהם לאל עליון קנה שמים וארץ:
(כ) וברוך אל עליון אשר מגן צריף בידך ויתן לו מעשר מכל:
(כא) ויאמר מלך סדם אל אברהם תן לי הנפש והרקש קח לך:
(כב) ויאמר אברהם אל מלך סדם **הרמתי ידי אל ידוד אל עליון קנה שמים וארץ:**
(כג) אם מחויט ועד שרוד נעל ואם אקח מכל אשר לך **ולא תאמר אני העשיתי את אברהם:**
(כד) בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי עגר אשכל וממרא הם יקחו חלקם:

פרק טו

(א) אחר הדברים האלה היה דבר והנה אל אברהם במחנה לאמר אל תירא אברהם **אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד:**

(ט) ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותן וגוזל:
(י) ויקח לו את כל אלה ויבחר אתם בתנוך ויתן איש בתרו לקראת רעהו ואת הצפר לא בחר:
(יא) וירד העיט על הפגרים וישב אתם אברהם:
(יב) והי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברהם והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו:
(יג) ויאמר לאברהם **ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה:**
(יד) וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן **יצאו ברקש גדול:**
(טו) ואתה תבוא אל אבתיך בשלום תקבר בשיבה טובה:

רש"י על בראשית פרק יד פסוק יח
(יח) ומלכי צדק - מ"א הוא שם בן נח (נדריים לב) :

ספר בראשית פרק כו

- (א) ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם וילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה :
- (ב) וירא אליו דוד ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך :
- (ג) גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך :
- (ד) והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצות האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ :
- (ה) עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתתי :
- (ו) וישב יצחק בגרר :
- (ז) וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחתי הוא כי ירא לאמר אשתי פן והרגני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה הוא :
- (ח) ויהי כי ארכו לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו :
- (ט) ויקרא אבימלך ליצחק ויאמר אף הנה אשתך הוא ואיך אמרת אחתי הוא ויאמר אליו יצחק כי אמרתי פן אמות עליה :
- (י) ויאמר אבימלך מה זאת עשית לנו כמעט שכב אחד העם את אשתך והבאת עלינו אשם :
- (יא) ויצו אבימלך את כל העם לאמר הנגע באיש הזה ובאשתו מות יומת :
- (יב) ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו דוד :
- (יג) ויגדל האיש וילך הלוח וגדל עד כי גדל מאד :
- (יד) ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רבה ויקנאו אתו פלשתים :
- (טו) וכל הבארת אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו סתמום פלשתים וימלאום עפר :
- (טז) ויאמר אבימלך אל יצחק לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד :
- (יז) וילך משם יצחק ויחן בנחל גרר וישב שם :
- (יח) וישב יצחק ויחפר את בארת המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו :
- (יט) ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים :
- (כ) ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו :
- (כא) ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה :
- (כב) ויעתק משם ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחבות ויאמר כי עתה הרחיב דוד לנו ופרינו בארץ :
- (כג) ויעל משם באר שבע :
- (כד) וירא אליו דוד בלילה ההוא ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי :
- (כה) ויבן שם מזבח ויקרא בשם דוד ויט שם אהלו ויכרו שם עבדי יצחק באר :
- (כו) ואבימלך הלך אליו מגרר ואחזת מרעהו ופיכל שר צבאו :
- (כז) ויאמר אלהים יצחק מדוע באתם אלי ואתם שגאתם אתי ותשלחוני מאתכם :
- (כח) ויאמרו ראו ראינו כי היה דוד עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך :
- (כט) אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענו ו כאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך דוד :
- (ל) ויעש להם משתה ויאכלו וישתו :
- (לא) וישכימו בבקר וישבעו איש לאחיו וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום :
- (לב) ויהי ביום ההוא ויבאו עבדי יצחק ויגדו לו על אדות הבאר אשר חפרו ויאמרו לו מצאנו מים : (לג)
ויקרא אתה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה :

ספר ויקרא פרק כב

(לא) וְשִׁמְרֶתֶם מִצְוֹתַי וְעִשְׂתֶּם אֹתָם אֲנִי יְהוָה :

(לב) וְלֹא תַחֲלֹלוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדְּשְׁכֶם :

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ה**(א) כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה** שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי...

(יא) ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילול את השם כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן או שירבה בשחוק או באכילה ושתייה אצל עמי הארץ וביניהן או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס וכיוצא בדברים האלו הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפניו משורת הדין וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם מכבד להן ואפילו למקילין לו ונושא ונותן באמונה ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפניו משורת הדין והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם **עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את ה' ועליו הכתוב** **אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר :**

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו/א

אביי אמר כדתניא ואהבת את ה' אלהיך **שיהא שם שמים מתאהב על ידך** שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבריות שלא למדו תורה פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר

ספר ישעיה פרק מא

(ח) וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עֲבָדִי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זָרַע אֲבֹרָהִם אֱהָבִי :

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה ג

והמצוה השלישית היא שצונו לאהבו יתעלה וזה שנתבונן ונשכיל מצותיו ופעולותיו עד שנשיגהו ונתענג בהשגתו תכלית התענוג וזאת היא האהבה המחוייבת. ולשון סיפרי (פי שמע) לפי שנאמר ואהבת את יי' אלהיך איני יודע כיצד אוהב את המקום תלמוד לומר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם. הנה כבר בארו לך כי בהשתכלות תתאמת לך ההשגה ויגיע התענוג ותבא האהבה בהכרח.

וכבר אמרו **שמצוה זו כוללת גם כן שנדרוש ונקרא האנשים כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו. וזה כי כשתאהב אדם תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהוב אותו.** וזה על צד המשל כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו הנה אתה בלא ספק תדרוש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה. ולשון סיפרי (שם) ואהבת את יי' וכו' אהבהו על הבריות כאברהם אביך שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. ר"ל כמו שאברהם בעבור שיהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב (ישעי' מא) **אברהם אוהבי שהיה גם כן לגודל השגתו דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו כן אתה אוהב אותו** עד שתדרוש האנשים אליו :

סידור תפילה סדר קדושה

נְקַדְּשׁ אֶת שְׁמִיךָ בְּעוֹלָם. בְּשֵׁם שְׁמִיךָ יְשִׁימ אֹתוֹ בְּשִׁמִּי מְרוֹם. כְּפָתוּב עַל יַד נְבִיאֶיךָ :
וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר :

ודלא מוסיף יסיף... (משנה יג)

משנה מסכת אבות פרק א
 (יג) הוּא הָיָה אוֹמֵר, נִגְדַּד שְׁמָא, אֲבָד שְׁמָה.
 וְדָלָא מוֹסִיף, יָסִיף. וְדָלָא לְלִיף, קִטְלָא חֲבִיב. וְדָאֲשֵׁתְמֵשׁ בְּתַנְגָּא, חֲלָף :

תלמוד בבלי מסכת תענית דף לב
 אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים :
 בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה יום שניתנו בו לוחות האחרונות
 אלא חמשה עשר באב מאי היא?
 אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה מאי דרוש זה הדבר אשר צוה ה' לבנות
 צלפחד וגו' דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה
 אמר רב יוסף אמר רב נחמן יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל שנאמר ואיש ישראל נשבע במצפה
 לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה מאי דרוש אמר רב ממנו ולא מבנינו
 (אמר) רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן יום שכלו בו מתי מדבר דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא
 היה דבור עם משה שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי אלי היה הדבור
 עולא אמר יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל
 לרגל ואמר (דף לא/א) לאיזה שירצו יעלו
 רב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה ואמר רב מתנה אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה
 תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה
 רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה
 (תניא) [דתניא] רבי אליעזר הגדול אומר מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתין
 עצים למערכה לפי שאינן יבשין
 אמר רב מנשיא וקרו ליה יום תבר מגל מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יאסף
 תני רב (יאסף) [יסיף] (תני רב יוסף) מאי יאסף אמר רב יוסף תקבריה אימיה :

ודאשתמש בתגא חליף (משנה יג)

משנה מסכת אבות פרק א
(יג) הוא הָיָה אוֹמֵר, נֶגְדַּ שְׁמָא, אֲבָד שְׁמָה.
וְדָלָא מוֹסִיף, יִסִּיף. וְדָלָא לְלִיף, קִטְלָא חֲבִיב.
וְדָאשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַגָּא, חֲלִיף:

א) האיסור

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח/ב
תנן התם ודאשתמש בתגא חליף תני ריש לקיש זה המשתמש במי ששונה הלכות כתרה של תורה ואמר עולא לשתמש איניש במאן דתני ארבעה ולא לשתמש במאן דמתני ארבעה כי הא דריש לקיש הוה אזיל באורחא מטא עורקמא דמיא אתא ההוא גברא ארכביה אכתפיה וקא מעבר ליה אמר ליה קרית אמר ליה קרינא תנית תנינא ארבעה סידרי משנה אמר ליה פסלת לך ארבעה טורי וטענת בר לקיש אכתפך שדי בר לקישא במיא אמר ליה נוחא לי דאשמעינן למר אי הכי גמור מיני הא מלתא דאמר רבי זירא בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים

משנה מסכת אבות פרק ד
(ה) רבי ישמעאל (בנו) אוֹמֵר, הַלּוֹמֵד תּוֹרָה עַל מְנַת לְלַמֵּד, מִסְפִּיקוּן בְּיָדוֹ לְלַמּוֹד וְלַלְמוֹד. וְהַלּוֹמֵד עַל מְנַת לְעִשׂוֹת, מִסְפִּיקוּן בְּיָדוֹ לְלַמּוֹד וְלַלְמוֹד לְשִׁמּוֹר וְלַעֲשׂוֹת.
רַבִּי צְדוֹק אוֹמֵר, אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהַתְגַּדֵּל בָּהֶם, וְלֹא קָרְדִים לְחַפּוֹר בָּהֶם.
וְכַךְ הָיָה הַלֵּל אוֹמֵר, וְדָאשְׁתַּמֵּשׁ בְּתַגָּא, חֲלִיף. הָא לְמַדְתִּי, כֹּל הַנְּהַנְהָ מִדְּבָרֵי תּוֹרָה, נוֹטֵל חַיִּיו מִן הָעוֹלָם:

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב/א
אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם קל וחומר ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש שנעשו כלי חול שנאמר ובאו בה פריצים וחיללוה כיון שפרצום נעשו חול נעקר מן העולם דכתיב בה בליליא קטיל בלשצר המשתמש בכתרה של תורה שהוא חי וקיים לעולם על אחת כמה וכמה...
רבי אליעזר בר רבי צדוק אוֹמֵר עֲשֵׂה דְבָרִים לְשֵׁם פְּעֵלָם וּדְבַר בָּהֶם לְשֵׁם אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהַתְגַּדֵּל בָּהֶם וְאַל תַּעֲשֵׂם קוֹרְדוֹם לְהִיּוֹת עוֹדֵר בּוֹ וְקַל וְחוֹמֵר וּמַה בְּלִשְׁצָר שֶׁלֹּא נִשְׁתַּמֵּשׂ אֲלָא בְּכֵלִי קֹדֶשׁ שֶׁנֶּעֱשׂוּ כֵלֵי חוֹל נֶעְקָר מִן הָעוֹלָם הַמִּשְׁתַּמֵּשׂ בְּכַתְרָהּ שֶׁל תּוֹרָה עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
(ו) מִי שֶׁנִּשְׂאָו לְבוֹ לְקִיּוּם מִצְוָה זֹו כְּרָאוּי וְלֵהִיּוֹת מוֹכְתָר בְּכַתֵּר תּוֹרָה לֹא יִסִּיחַ דַּעְתּוֹ לְדְבָרִים אַחֲרִים וְלֹא יִשִּׂים עַל לְבוֹ שִׁיקְנָה תּוֹרָה עִם הָעוֹשֵׂר וְהַכְּבוֹד כְּאַחַת כֵּךְ הִיא דְרַכָּה שֶׁל תּוֹרָה פֶּת בְּמַלְחָתָא וְכֵל וְכֵל בְּמִשְׁוֹרָה תִּשְׁתָּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיִּי צַעַר תַּחֲיָה וּבַתּוֹרָה אַתָּה עֹמֵל וְלֹא עֹלֵךְ הַדְּבַר לְגַמּוֹר וְלֹא אַתָּה בֶן חוֹרִין לִיבְטֵל מִמֶּנָּה וְאִם הִרְבִּית תּוֹרָה הִרְבִּית שָׂכָר וְהַשְׂכָּר לְפִי הַצַּעַר:

(ז) כָּל הַמְּשִׂים עַל לְבוֹ שִׁיעֲסוֹק בְּתוֹרָה וְלֹא יַעֲשֵׂה מְלָאכָה וַיִּתְפָּרַס מִן הַצְּדָקָה הִרִי זֶה חָלַל אֶת הַשֵּׁם וּבִזָּה אֶת הַתּוֹרָה וְכֵבֵה מְאוּר הַדָּת וְגַרְם רַעָה לְעַצְמוֹ וְנוֹטֵל חַיִּיו מִן הָעוֹלָם הַבָּא לְפִי שֶׁאֲסוּר לִיהֲנוֹת מִדְּבָרֵי תּוֹרָה בְּעוֹלָם הַזֶּה אֲמָרוּ חַכְמִים כָּל הַנְּהַנְהָ מִדְּבָרֵי תּוֹרָה נֹטֵל חַיִּיו מִן הָעוֹלָם וְעוֹד צוּו וְאֲמָרוּ אַל תַּעֲשֵׂם עֲטָרָה לְהַתְגַּדֵּל בְּהֵן וְלֹא קָרְדוֹם לְחַפּוֹר בְּהֵן וְעוֹד צוּו וְאֲמָרוּ אַהוּב אֶת הַמְּלָאכָה וְשִׁנָּא אֶת הַרְבֵּנוֹת וְכָל תּוֹרָה שֶׁאֵין עִמָּה מְלָאכָה סוֹפָה בְּטִילָה וְגוֹרֶרֶת עוֹן וְסוֹף אָדָם זֶה שִׁיחָא מְלַסְטָם אֶת הַבְּרִיּוֹת:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ד משנה ה

(ה) אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצוואה מפני שהיא מבוארת, ולדעתי ג"כ שדברי בה לא יאותו לרוב חכמי התורה הגדולים ואפשר לכולן, חזרתי מהסכמתי ואדבר בה מבלתי שאשיח לקודמים או לנמצאים.

דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו, כלומר לא תחשבהו כלי לחיות בו וביאר ואמר כי כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מן העולם פירוש מחיי העולם הבא והתענותו בני האדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גיוס ונתלו בפשטי הדברים שלא יבינום ואני אפרשם וקבעו להם חוקים על יחידים ועל קהלות והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחוייב וראוי שיעזרו חכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתן ואומנותן, וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל שאנחנו כשנעיין בדברי רז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם ולא היו מקבצים ממון לישיבות הנכבדות והיקרות ולא לראשי גליות לא לדייניהם ולא למרביצי התורה ולא לאחד מהגדולים ולא לשאר בני אדם מן העם אבל נמצא בכל דור ודור בכל קהלותיהם שהיה בהן עני בתכלית עניות ועשיר גדול בתכלית העושר, וחלילה לי לחשוף הדורות ההם שהם לא היו גומלי חסד ונותני צדקה, כי אמנם העני ההוא אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ופנינים אלא שלא היה רוצה אבל היה מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס בה אם בריוח אם בדוחק, והיה בז למה שבידי אדם כי התורה מנעתו מזה, וכבר ידעת (יומא לה:) שהלל הזקן היה חוטב עצים והיה לומד לפני שמעיה ואבטליון והיה עני בתכלית העניות, ומעלתו היתה כאשר ידעת מתלמידי אשר נמשלו כמשה ואהרן והיושע והקטן שבתלמידי (ב"ב קלד. סוכה כא.) רבן יוחנן בן זכאי, ואין ספק למשכיל שאילו היה מורה לאנשי דורו ליהנות מהן לא היו מניחין אותו לחטוב עצים. ור' חנינא בן דוסא (ברכות יז:) תענית כד:/ חולין פו.) שיצאה בת קול ואמרה כן העולם אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש ולא היה מבקש מבני אדם, (כתובות קה.) וע"ש דרב הונא היה אומר כך) וקרנא היה דיין בא"י והוא הוה דלי דולא וכשהיו באין בעלי הדין לפניו היה אומר תנו לי מי שידלה במקומי או תנו לי כדי בטילתי ואדון לכם ולא היו ישראל שבדורם לא אכזרים ולא בלתי גומלי חסדים ולא מצאנו חכם מן החכמים עניים שהיה מגנה אנשי דורו על שלא היו מעשירים אותם חלילה לשם, אבל הם בעצמם היו חסידים מאמינים האמת לעצמם והיו מאמינים בהשי"ת ובתורת משה אשר בה יזכה האדם לחיי העוה"ב, ולא היו מתירים לעצמם לבקש ממון מבני אדם והיו רואים שלקחתן היה חילול השם בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יחיה בהם אדם ותתבזה בעיניהם ויהיה מי שעושה זה דבר השם בזה, ואמנם התעו אלה המתגברין לחלוק על האמת ועל הפסוקים הפשוטים והנגלים בלקיחת ממון בני אדם ברצונם או על כרחם מהמעשים אשר ימצאו בגמ' מאנשי בעלי מומין בגופותיהם או זקנים באו בימים עז' שא"ל להם לעשות מלאכה שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון מאחרים ואם לא מה יעשו הימותו זה לא צותה התורה

ספר דרך חיים - פרק א משנה י

ודבר זה גורם בעונותינו בטול כבוד התורה, שאם לא היו הלומדים מתפרנסים מהם היתה התורה מתעלה מעלה מעלה, גם היו מוכיחים את הצבור כי אשמת הצבור בראשם ולא היו נושאים פנים, אך עתה כיון שצריכים להם כל רב קנה אדון לעצמו. ולכך אמר שמעיה אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות שהוא המרחיק את המלאכה. ואל יחשוב כי המלאכה אינה כבודו, אדרבא המלאכה נותנת לאדם כבוד

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמז

על כך אני אומר שיש בזה ב' דברים הא' הנה בכבוד תור' והשני השתמשו' בכתרה של תורה וההנא' בכבוד תור' אינו בחומר זה שיהא נעקר מן העולם כמו ההשתמשו' בכתרה של תור' אבל הוא היתר גמור אלא שמדרכי החסידו' יש נמנעין מזה

שולחן ערוך הרב הלכות תלמוד תורה פרק ד סעיף טו

וגם למי שיש בו יראת שמים לא הזהירו ומנעו מלעשות קרדום אלא שלא יהיה תחלת לימודו בשביל להיות לו לאומנות להתפרנס בה שנמצא משתמש בכתר תורה תשמיש של חול לצרכו ועושהו כקרדום אבל אם למד לשם שמים ואח"כ אין לו במה להתפרנס אם לא במלמדות או דיינות והוראות הרי זה משתמש בה לצרכו שאם לא יהיה לו מה לאכול לא יוכל לעסוק בה כראוי כשהוא מעונה ברעב ועירום או נפשות ביתו. ואם יכול לעסוק באיזה מלאכה לפרנס את עצמו ומניח מלאכתו מלהתפרנס בה ומתפרנס מלימוד התורה לתלמידים כ"ש שהוא משתמש בה לצרכו בלבד כי כדי שלא יבטל מלמוד תורה הוא מניח מלאכתו שהיה יכול לעסוק בה ולהתפרנס ממנה והוא נוטל שכר בטלה ולא שכר תורה כמ"ש למעלה ואף שלא יוכל לבא לידי ידיעת התורה כולה כשעוסק במלמדות מ"מ מקיים הוא מצות ודברת בם שתעשם עיקר ולא טפלה משא"כ כשיתפרנס ממלאכתו ויעשה אותה עיקר ותורתו עראי וטפלה בקביעות עתים לבד:

שו"ת אבקת רוכל סימן ב

והנני משיב ואומר כי זה שלשי' שנה כשכתבתי ביאור להרמב"ם ז"ל כשהגעתי להלכות ת"ת פ"ג כתבתי על דברי הרמב"ם שם ובפ"י המשנה שהאריך למעניתו נגד האומרים שראו שיעזרו לחכמים ולתלמידים שתורתם אומנותם ועם היות כי רוב חכמי התורה היו נוהגים כן כמו שמבואר בדבריו סתר ראייתיהם והביא ראיות לדבריו ואני טענתו בעד מנהג חכמי התורה ותירצתי כל מה שהק' עליהם והבאתי כמה ראיות לדבריהם כי ה' הטובה עלי והעולה מכלל דברי שם כי מי שילמד לש"ש ואח"כ אי אפשר לו אם לא יטול שכר מותר זה נחלק לגי' חלקים אם שיטול שכר מאבי הים או ללמוד בנו או ללמודו ואם שיושב ולומד וכל הבא לקורבה אל המלאכה יקרבהו לתורה ולמצות ואם שיושב ודן דין אמת לאמתו וכל אלו החלקים למדנו התרם מפ' שני דייני גזרות כו' ע"כ לשוני

ה) הלכה

טוב יורה דעה סימן רמו

מקום שנהגו ללמוד תורה שבכתב בשכר מותר ללמוד בשכר **אבל תורה שבע"פ אסור ללמד בשכר** לא מצא מי שילמדנו בחנם ילמד בשכר ואע"פ שהוצרך ללמד בשכר לא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר אלא ילמדה לאחרים בחנם

וכתב א"א הרא"ש ז"ל **שנהגו האידנא ללמד הכל בשכר אם אין לו במה להתפרנס שרי ואפי' יש לו אם הוא שכר בטלה דמוכח שמניח כל עסקיו ומשאו ומתנו שרי וללמוד לקטנים שרי משום שכר שימור ושכר פיסוק טעמים ע"כ**

וכל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מהצדקה ה"ז חילל את השם וביזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונוטל חייו מן העולם לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעה"ז אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם ועוד צו ואמרו לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לאכול מהם ועוד צו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון וסוף אדם זה מלסטם את הבריות. מעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו ומדת חסידים הראשונים היא ובה זוכה לכל כבוד וטובה בעוה"ז ובעוה"ב שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך בעוה"ב שכולו טוב

שו"ע אורח חיים סימן קנו

(א) **אח"כ ילך לעסקיו** דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון כי העוני יעבירו ע"ד קונו ומ"מ לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע וזה וזה יתקיים בידו

שו"ע/רמ"א יורה דעה סימן רמו

(כא) אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שנה לעיניו ותנופה לעפעפיו : הגה ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל וגו' כל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה הרי זה מחלל השם ומבזה התורה שאסור ליהנות מדברי תורה וכל תורה שאין עמה מלאכה גוררת עון וסופו ללסטם הבריות (לשון הטור)

1) וכל זה בבריא ויכול לעסוק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו (רבינו יונה ורבינו ירוחם נתיב ב' וכ"כ הרמ"ה) אבל זקן או חולה מותר ליהנות מתורתו ושיספקו לו (לכ"ע)

2) ויש אומרים דאפילו בבריא מותר (בית יוסף בשם תשובת רשב"ץ) ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון (אברבנאל בפירוש מסכת אבות)

ודוקא חכם הצריך לזה **אבל עשיר אסור**

3) ויש מקילין עוד לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח

ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא אך אין זה מדת כל אדם שא"ל לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו (גם זה בתשובה הנזכרת)

וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה אבל אין לו לקבל דורונות מן הבריות והא דאמרי' כל המביא דורון לחכם כאלו מקריב בכורים היינו בדורונות קטנים שכן דרך בני אדם להביא דורון קטן לאדם חשוב אפי' הוא עם הארץ (רבינו ירוחם בשם רבינו יונה) ושרי לתלמיד חכם למטעם מידי

מהוראתו כדי לברר הוראתו אבל ליקח מתנה דבר חשוב ממה שהתיר אסור (הגהות אשיר"י פ"ק דעבודת כוכבים) ודאשתמש בתגא חלף (הג"מ וסמ"ג) וי"א דזהו המשתמש בשמות (שם בשם אבות דר' נתן) ומותר לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה (בנדרים דף ס"ב וסמ"ג והג"מ שם ות' רשב"א סי' פ"ד) אם צריך הוא לכך :

ש"ך יורה דעה סימן רמו ס"ק כ

...ועוד אני אומר מי שהוא בעל ישיבה ומרבין תורה ברבים וצריך עתים קבועים מחולקים חציה לו וחציה לאחרים ואי אפשר לו שילך מביתו כי אם לדבר מצוה **עון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים** אפילו יודע מלאכה וחכמה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בוז יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה כי אי אפשר שיבטל מלמודו אכן אם יש לו ממון כבר המספיק לו להחיות את עצמו ולהלות ברבית והדומה לו שאין ביטול תורה כלל אז עון הוא בידו ליהנות משל צבור אלא יגיע כפו יאכל ומה שמקבל מהצבור יוציא להוצאת תלמוד תורה גם מחויבים הקהל ליקח מן החכם את מעותיו ולהרויח בהם ע"כ, וכן הב"ח האריך בהתורות אלו :

בענין קבלת פרס לפרנסתם מהכוללים כדי שיוכלו להתגדל בתורה ט"ז אלול **תשכ"ד**.
מע"כ ידידי מר אהרן יהושע דאראבנער שליט"א.

הנה בדבר ת"ח הרוצים להתעסק בתורה ולהחכים בה בידיעת התורה בכמותה ואיכותה ונהנים לפרנסתם ממה שנוטלים פרס בכוללים וכן הרבנים הנוטלים פרס והמלמדים עם תלמידים וראשי הישיבות הנוטלים פרס לפרנסתם אם שפיר עבדי או שיש מה להרהר אחר זה ויהיה מדת חסידות שלא להתפרנס מזה אלא ממעשה ידיו?
הנה ודאי שפיר עבדי זכן איפסק ברמ"א יו"ד סימן רמ"ו סעיף כ"א שאפילו בריא מותר ומותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שע"ז יכולין לעסוק בתורה בריוח.

והש"ך סק"כ הביא אף מהכ"מ שפסק כן אפילו אם נימא שאין כן דעת הרמב"ם משום שכל חכמי ישראל קודם זמן רבנו ואחריו נוהגין ליטול שכרם מהצבור,
ואף אם לדינא הלכה כרמב"ם **הסכימו כן חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך** שאילו לא היה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולין לטרוח בתורה כראוי **והיתה התורה משתכחת מישראל** ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר והוא לשון הכ"מ בפ"ג מת"ת ה"י בסופו.
וכן הביא ממהרש"ל שכתב ואמת שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל כי א"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו, ומסיק יותר **דעון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בוז יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה כי א"א שיבטל מלמודו עיי"ש**
ולכן הוא דין ברור ופשוט שנתקבל בכל הדורות אם מדינא אם מתקנה דעת לעשות לה' הפרו תורתך שמותר לעסוק בתורה ולהתפרנס מקבלת פרס או ממה שהוא מלמד תורה לאחרים או שהוא רב ומורה הוראה, ואין להמנע מזה אפילו ממדת חסידות.

ואני אומר כי **אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת**, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, **כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי** וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצה"ר שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה.

ומי יתן והיו נמצאים אנשים מתנדבים לפרנס הרבה ת"ח היו מתרבים בני תורה גדולי ישראל ובעלי הוראה כרצון השי"ת שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. ידידו מברכו בכוח"ט, משה פיינשטיין

אם אין אני לי, מי לי? (משנה יד)

משנה מסכת אבות פרק א
 (יד) הוא הָיָה אֹמֵר, **אִם אֵין אֲנִי לִי, מִי לִי**. וְכִשְׁאַנִּי לְעַצְמִי, מֶה אֲנִי. וְאִם לֹא עֲכָשְׁיוּ, אֵימַתִּי:

א) אחריות

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יז/א
 תניא אמרו עליו על ר"א בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה
 הלך וישב בין שני הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה
 אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים אמרו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה
 אמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה
 אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר ונמקו כל צבא השמים
 אמר **אין הדבר תלוי אלא בי** הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו יצתה בת קול ואמרה ר"א בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא [והא הכא בעבירה הוה ומית] התם נמי כיון דאביק בה טובא כמינות דמיא
בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת
 ואמר רבי לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן אלא שקורין אותן רבי

ספר דברים פרק ל

(יא) כִּי הִמְצָנָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מֵצֹנֵד הַיּוֹם לֹא נִפְלְאת הוּא מִמֶּנֶךָ וְלֹא רָחֵק הוּא :
 (יב) לֹא בְשָׁמַיִם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשָּׁמַיְמָה וְיִקְחֶהָ לָנוּ וְיִשְׁמַעֵנוּ אֶתְּהָ וְנַעֲשֶׂנָה :

ספורנו עה"ת ספר דברים פרק ל פסוק יא

לא נפלאות היא ממך. **שתצטרך לנביאים**.
 לא רחוקה היא **שתצטרך לחכמי הדור** הרחוקים שיפרשו לך באופן שתוכל לעשותה אפי' בעודך בגלות ובאר זה באמרו לא בשמים היא לאמר. לא יקרה לך בענין התשובה שתצטרך בה להגדת נביא :

ב) זיהות

שפת אמת ספר במדבר - פרשת קרח - שנת [תרמ"ז]
 במשנה כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים זו מחלוקת שמאי והלל ושאנינה לשם שמים מחלוקת קרח כו' וכן הוא בזוה"ק דפליג על שבת שנק' שלום ואחיד במחלוקת ע"ש.
 כי בודאי יש מקום לחילוקי דיעות שנמצא בבני"י כמ"ש כשם שאין פרצופיהם שוה כך אין דיעותיהם שוות.

והענין עפ"י מ"ש א"י מו"ר ז"ל על המשנה אם אין אני לי מי לי
כי כל אדם נברא לתקן דבר מיוחד שאין אחר יכול לתקן וכן בכל זמן וזמן מיוחד תיקון אחר.
 עכ"ז כשאני לעצמי מה אני שצריך כל אחד לבטל חלק פרטי שלו אל הכלל ע"כ דפח"ח.

הרבי מקוצק

אם אני מפני שאני אני, ואתה אתה מפני שאתה אתה, אז אני אני ואתה אתה
 אבל אם אני מפני שאתה אתה ואתה אתה מפני שאני אני אז אני לא אני ואתה לא אתה

וכשאני לעצמי, מה אני (משנה יד)?

משנה מסכת אבות פרק א
(יד) הוא (הלל) הִזָּה אוֹמֵר, אִם אֵין אֲנִי לִי, מִי לִי. וְכִשְׁאֲנִי לְעַצְמִי, מֶה אֲנִי?

שערי יושר הקדמה
והנה אם בהשקפה ראשונה רגשי אהבת עצמו ורגשי אהבת זולתו הם כצרות זו לזו, אבל עלינו להשתדל להעמיק בזה, למצוא הסגולה המאחדת אותם אחרי כי שניהם דורש ה' מאתנו. וסגולה זו היא, שיתברר ויתאמת אצל האדם איכותו של ה"אני" שלו. כי בזה יומדד מעלת כל האדם לפי מדרגתו.

האיש הגס והשפל, כל 'אני' שלו מצומצם רק בחומר וגופו.
למעלה ממנו, מי שמרגיש ש"אני" שלו כולל את כל עם ישראל. שבאמת כל איש ישראל הוא רק כאבר מגוף האומה הישראלית.
ועוד יש בזה מעלות של איש השלם, ראוי להשריש בנפשו, להרגיש שכל העולמות כולם הוא ה"אני" שלו, והוא בעצמו רק כאבר קטן בתוך הבריאה כולה. ואז גם רגש אהבת עצמו עוזר לו לאהוב את כל עם ישראל ואת כל הבריאה כולה.

ולדעתי מרומז ענין זה במאמרו של הלל עליו השלום שהיה אומר אבות א יד: "אם (אין) אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני?" היינו שראוי לכל אדם להתאמץ לדאוג תמיד בעד עצמו, אבל עם זה, יתאמץ להבין שאני לעצמי מה אני. שאם יצמצם את ה"אני" שלו בחוג צר כפי מראית עין, אז "אני" זה מה הוא, הבל הוא וכאין נחשב. אבל אם תהיה הרגשתו מאומתת, שכללות הבריאה הוא האדם הגדול, והוא גם כן כאבר קטן בגוף הגדול הזה, אז רם ונישא גם ערכו הוא. שבמכונה גדולה גם מסמר היותר קטן, אם רק משמש כלום להמכונה, הוא דבר חשוב מאד. שהכלל בנוי מפרטים, ואין בכלל אלא מה שיש בפרט

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא/א
שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו
בא לפני הלל גייריה אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור:

ספר התניא - חלק ראשון - פרק לב
והנה ע"י קיום הדברי' הנ"ל להיות גופו נבזה ונמאס בעיניו רק שמחתו תהיה שמחת הנפש לבדה הרי זו דרך ישרה וקלה לבא לידי קיום מצות ואהבת לרעך כמוך לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן. כי מאחר שגופו נמאס ומתועב אצלו והנפש והרוח מי יודע גדולתן ומעלתן בשרשן ומקורן באלקיי חיים. בשגם שכולן מתאימות ואב א' לכולנה ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש מצד שורש נפשם בה' אחד רק שהגופים מחולקיי.

ולכן העושיי גופם עיקר ונפשם טפלה אי אפשר להיות אהבה ואחווה אמיתית ביניהם אלא התלויה בדבר לבדה. וז"ש הלל הזקן על קיום מצוה זו זהו כל התורה כולה ואידך פירושה הוא כו'. כי יסוד ושורש כל התורה הוא להגביה ולהעלו' הנפש על הגוף מעלה מעלה עד עיקרא ושרשא דכל עלמין

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נג/א
תניא אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן אם אני כאן הכל כאן ואם איני כאן מי כאן?

אורות עמי קמז
אדם מישראל שהוא רוצה לזכות לאור חיים באמת, צריך הוא שיסכים להיות שותל עצמו בכנסת ישראל בכל לבו בכל חושיו וכחותיו הגשמיים והרוחניים

מאמרי הראי"ה חלק א' עמ' 76 ("היסוד" גליון ס', כ"ו אלול תרצ"ג)

דומה לנו שהננו מחולקים לשני מחנות תמיד רגילים לצלצל אצלנו בשני השמות המהויס את הקהל שלנו בכללו, והם 'חרדים' ו'חפשים' שמות חדשים אשר מאז לא היו רגילים להיות מתבטאים אצלנו כלל ידענו שאין בני האדם שוים במדרגותיהם, ביחוד במה שנוגע לתוכנם הרוחני, שהוא יסוד החיים, אבל שיהיה שם מוגבל ומיוחד לכך המתאר סיעות ומפלגות, מזה לא ידענו.

וכדומה שבזה ודאי יש לנו לומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה, והלואי שנוכל להשכיח מאתנו, בכלל, את אלה שני השמות העומדים לנו לשטן על דרך החיים האיתנים והטהורים הראויים להיות שבים אלינו באור ד' אשר יאיר לנו

ההבלטה של שני השמות הללו וההסכמה הדמיונית המקשרת את האישים הפרטיים שכל אחד מהם יתאמר לומר: אני הנני ממחנה זה, השני אומר גם הוא: אני הנני ממחנה זה, וכל אחד ואחד הוא מרוצה מעמדתו הרי הוא סותם את הדרך של התיקון ושל ההשתלמות משני הצדדים:

"החרד", כלומר מי שהוא חושב את עצמו שהוא שייך למחנה זה שקוראים לו "חרדים", הרי הוא מביט הבטה מלמעלה למטה אל המחנה השני "החפשים". ובמה שנוגע למחשבות של תיקון, של חיפוש מעשים ושל תשובה הלא מיד הוא שולח סקירת עין אל המחנה השני העומד לפניו בכל מערומיו מתורה ומצוות והוא חושב בדעתו, שהתשובה במלוא מובנה הלא שם היא דרושה, אליהם הדברים מכוונים, להם ולא לו.

ו"החפשי", כלומר, מי שהוא עומד בזה המחנה שהוא מתאמר בשמו המודרני הזה, הרי הוא בודאי חושב, שכל הרעיון של תשובה הרי הוא נוסח "חרדי" שאינו שייך לו כלל.

ונמצא, שמכאן ומכאן הננו עומדים קרחים, ומוצא לרפואת מכאובינו הנפשיים מאין יבוא? זהו העיכוב האחד.

ועוד עיכוב שני, מה שהוא איננו קל מן הראשון, כמו קיר ברזל עומד לפנינו בין מחנה למחנה, וההארה הכללית ממקור האחדות האלקית הקדושה המוכרחת להיות שורה על ישראל הגוי כולו, הרי היא כמו מתעלמת מעינינו, והננו ממששים כעורים באפילה. אין לנו עצה אחרת, אמנם. כי אם להסיר את שמות הבעלים הללו מעל מחנותינו.

באמת, לא שני מחנות כי אם שלשה מחנות הננו מונים מאז. מסורת ישנה היא ש"צבור" הוא כולל במובנו כפי הנוטריקין שלו "צדיקים בינונים ורשעים", אבל זהו דוקא תיאור אישי, ועל כל אדם בפרט למדנו ש"אפילו כל העולם כולו אומרים עליך צדיק אתה, היה בעיניך כרשע".

וטוב מאד לאדם שיהיה שקוע לחשב חשבון עצמו, ולחטט במומיו הנפשיים ולהביט בעין יפה על אחרים שיוכל באמת להיות שיש במצפונם גם אוצר טוב הסמוי מן העין. והננו צריכים להחליט, כי כוח כמוס של הצעדה לטובה ישנו בכל המחנות ובכל אישי האומה, וביחוד בכל אלה שהערך הכללי של ישראל ותקותו יקרים להם באיזו מדה שהיא.

נתודע איש אל אחיו בשם ישראל הכללי, לא בשם מפלגתי ומחנתי. נדע, שיש לנו בכל מחנה הרבה מה לתקן והרבה מה לקבל מהאור והטוב זה מזה, ואז תופיע עלינו האורה העליונה הכללית אשר בה נושע תשועת עולמים, ותתקיים בנו התפילה המוקדשת קודש קדשים, שהננו עתידיים להביעה בכל כך המית נפש "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם".

מאמרי הראי"ה חלק ב' עמ' 365 - לשבר בת עמי

את שם קדשי אל תחללו עוד. הרפו מאף, התלמדו להביט איש על אחיו, מפלגה על מפלגה, בעיניים של אחים חומלים, הנתונים יחד בצרה גדולה, והמוכנים להתאחד למטרה קדושה אחת: עזרת הכלל כולו, כבודו ומשמרתו.

אם לא עכשיו, אימתי (משנה יד)

משנה מסכת אבות פרק א
(יד) הוא הנה אומר, אם אין אני לי, מי לי. וכשאני לעצמי, מה אני. **ואם לא עכשיו, אימתי :**

משנה מסכת אבות פרק ב
(ד) הוא הנה אומר, עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיקבל רצון אחרים מפני רצונך.
הלל אומר, אל תפרוש מן הצבור, ואל תאמן בעצמך עד יום מותך, ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע.
ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמה לא תפנה :

ספר שערי תשובה - שער שני אות כו
והנה נחתום הענין הזה במאמר נכבד אשר לחכמי ישראל זכרונם לברכה (אבות פרק א, משנה יד) :
היה הלל עליו השלום אומר : אם אין אני לי מי לי? וכשאני לעצמי מה אני? ואם לא עכשיו אימתי?
ביאור הדבר - אם האדם לא עורר נפשו מה יועילוהו המוסרים, **כי אף על פי שנכנסים בלבו ביום שמעו, ישכחם היצר ויעבירם מלבבו**, כענין שנאמר (הושע ו, ד) : "וחסדכם כענן בקר", ונאמר (משלי י, כ) : "כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט". פירוש : מוסר הצדיק זך בלי סיג ולשונו נבחר, אבל לב הרשעים השומעים מוסרו רגע אחד הוא, מלשון (תהלים פא, טו) : "כמעט אויביהם אכניע", ענינו - כרגע אויביהם אכניע. ויקרא "לב" הלב הנבון והמתקן, כמו שנאמר (משלי טו, לב) :
"ושומע תוכחת קונה לב", (שם יז, טז) : "לקנות חכמה ולב אין".
אכן צריך האדם בשמעו המוסר לעורר נפשו ולשום הדברים אל לבו, ולחשוב בהם תמיד, ועליהם יוסיף לקח, ומלבו יוציא מלין, ויתבודד בחדרי רוחו, וישבו יהפוך יד תוכחתו על נפשו, ולא יסמוך על תוכחת המוכיח לבדו. ותוכחתו לבקרים ולרגעים תהיה, עד אשר תקבל נפשו המוסר, ועד אשר תטהר. "וכשאני לעצמי מה אני" - גם כשאני לי להשתדל לתקן נפשי בכל כחי, ואני הוגה בחכמה בכל עת, מה אני? כי השגת האדם קצרה ודלה, ועם הטורח והתקון ישיג מעט מן המעלות, ראה מי אנכי ומה חיי כשאין אני לעצמי להשתדל ולטרוח לתקן נפשי!

משנה מסכת אבות פרק ב
(י) רבי אליעזר אומר, יהי כבוד חברך חביב עליך כשליך, ואל תהי נוח לקעוס.
ושוב יום אחד לפני מיתתך ...

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנג/א
תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך
שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע איזהו יום ימות?
אמר להן **וכל שכן ישוב היום שמה ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה**
ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר
אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן **פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך** אמרו כלום חסר לבית המלך טיפשין שבהן הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה בלא טורח בפתאום ביקש המלך את עבדיו פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשיים נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פיקחים וכעס לקראת טיפשיים אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו

עשה תורתך קבע (משנה טו)

משנה מסכת אבות פרק א
(טו) שְׁמַאי אָמַר, עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קֶבֶעַ.
אָמַר מֵעַט וְעֲשֵׂה הַרְבֵּה, וְהָיָה מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֶבֶר פְּנִים לְפִוֹת:

א) קביעת עתים

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא/א
אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה **קבעת עתים לתורה** עסקת בפריה ורביה צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ז/א
אמר רב המנונא **אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה** שנאמר פוטר מים ראשית מדון אמר רב הונא האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא כיון דרווח רוח אביי קשישא אמר דמי לגודא דגמלא כיון דקם קם:

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק א
(ח) כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים **חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום** ובליילה שנאמר והגית בו יומם ולילה:
(ט) גדולי חכמי ישראל היו מהן חוטבי עצים ומהן שואבי מים ומהן סומים ואף על פי כן היו עוסקין בתלמוד תורה ביום ובליילה והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לה/ב
תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני הייתי יותר מהלל...
עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר הייתי יותר מרבי אלעזר...
רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי (היה) [הייתי] אומרים לו כלום נאה הייתי מיוסף...
נמצא הלל מחייב את העניים רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים יוסף מחייב את הרשעים:

תלמוד ירושלמי מסכת סוטה דף מה/ב
ופסקו אנשי אמנה. אמר רבי זעירא אנשי אמנה תורה. כהדא חד רבי הוה קרי ליה לאחור בצור והוון צווחין בפרגמטיי והוה אמר **לית אנא מבטלה ענתי אין חמי למיתי, מיתי הוא:**

קרבן העדה מסכת סוטה פרק ט
והוון וכו'. שהיו צועקים הקונים שיבא עם סחורתו למכור:
והוה אמר. והי' אומר אין אני מבטל השעה שקבעתי ללימוד התורה בשביל הרווחת ממון:
אין. אם ראוי שיבוא לי ריוח יבוא הוא מעצמו מהקב"ה אף לאחר שאגמור קביעה.
וזהו הנקרא תורתו אומנותו שמבזה כל האומנות ובוטח בה' שיתן לו פרנסתו והן הנקראים אנשי אמנה:

שו"ע אורח חיים - סימן קנה
(א) **אחר שיצא מבהכ"נ, ילך לבה"מ; ויקבע עת ללמוד,**
וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירונו אף אם הוא סבור להרויח הרבה:
הגה - ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבה"מ ושכר הליכה בידו, או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שידוע ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים (הר"י פ"ק דברכות):

שערי תשובה סימן קנה
[א] לבהמ"ד. עיין בה"ט וכתב בר"י בשם מו"ה דן את הדין בלא נטילת שכר עולה לקביעת עתים
אבל בשכר וכן מלמד תינוקות בשכר אינו עולה
וע"ש שמסופק הלומד בישיבה בעת קבוע ומקבל פרס אם עולה וע"ש שמה שאמרו כל השונה כו' מיעוט הלכות שנים וכ"כ בספר המנהיג והביא הרשב"ש בתשובה סי' נ"ב והסכים עמו ע"ש:

ב) קבוע לעומת עראי

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה טו
אמר עשה תלמוד תורה השרש והעיקר
וכל שאר עסקיך נמשכים אחריו אם נזדמן נזדמן ואם לא הזדמן לא הזדמן ואין נזק בהבצרו:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב
אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים
דורות האחרונים דורות הראשונים **עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי** זו וזו נתקיימה בידן
דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
(א) **בשלושה כתרים נכתרו ישראל** כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות כתר כהונה זכה בו אהרן
שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה
וכסאו כשמש נגדי כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה
קהלת יעקב כל מי שירצה יבא ויטול שמה תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר
בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו **הא למדת שכתר תורה גדול משניהם**:
(ב) אמרו חכמים ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ שנאמר יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס
לפני ולפנים:
(ג) **אין לך מצוה בכל המצות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה** אלא תלמוד תורה כנגד כל המצות
כולן שהתלמוד מביא לידי מעשה לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום:
(ד) היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו
ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו:
(ה) **תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד** ואחר כך על שאר מעשיו לפיכך אמרו חכמים
לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה:
(ו) **מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה** לא יסיח דעתו לדברים אחרים
ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים
במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן
חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר והשכר לפי הצער:
(ז) שמה תאמר עד שאקבץ ממון אחזור ואקרא עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור
ואקרא אם תעלה מחשבה זו על לבך אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם
אלא **עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולא תאמר לכשאפנה אשנה שמה לא תפנה**:

ספר דברים פרק ו
(ו) וְשִׁנְתֶם לְבַבְיָהּ וְדַבַּרְתֶּם בָּם בְּשִׁבְתְּכֶם בְּבֵיתְכֶם וּבְיֹצְאֵיכֶם וּבְיָשׁוּבְכֶם וּבְקוֹמְכֶם:

רש"י על דברים פרק ו פסוק ז
ודברת בם - שלא יהא עיקר דבורך אלא בם **עשם עיקר ואל תעשם טפל**:

עין אי"ה ברכות ב' פרש ששי יא
עיקר שם עראי וקבע אין תלוי כל כך בזמן כמו בהסכמת הדעת,
שהדבר שמחזיק האדם לעיקר הוא קבע, גם (אע"פ) שמסיבות (שוונות) יעסוק בה מעט זמן

ספר במדבר פרק טו
(ל) וְהִנָּפֵשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיַד רָמָה מִן הָאֲזָרָח וּמִן הַגֵּר אֶת הַיְהוָה הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב
עַמָּה:
(לא) **כִּי דָבָר יְהוָה בָּזָה וְאֶת מִצְוֹתוֹ הִפְרָה הִפְרַת תִּפְרַת הַנֶּפֶשׁ הַהוּא עֹנָה בָּה**:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט עמוד א
תניא אידך: **כי דבר ה' בזה** - זה האומר אין תורה מן השמים. ואפילו אמר: כל התורה כולה מן
השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו - זהו כי דבר ה' בזה.
ואפילו אמר: כל התורה כולה מן השמים, חוץ מדקדוק זה, מקל וחומר זה, מגזרה שוה זו - זה הוא כי
דבר ה' בזה. תניא, היה רבי מאיר אומר: הלומד תורה ואינו מלמדה - זה הוא דבר ה' בזה. רבי נתן
אומר: כל מי שאינו משגיח על המשנה. רבי נהוראי אומר: **כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק**.

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ה/ב
 תנו רבנן שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהן בכל יום **על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק**
 ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק

ספר ויקרא פרק כו
 (ג) **אם בחקתי תלכו** ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם :
 (ד) ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ בוללה ועץ השדה יתן פריו :

רש"י על ויקרא פרק כו פסוק ג
 (ג) אם בחקתי תלכו - יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו הרי קיום המצות אמור
 הא מה אני מקיים **אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה** :

ספר ויקרא פרק כו
 (יד) **ואם לא תשמעו לי** ולא תעשו את כל המצות האלה :
 (טו) ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את
 בריתי :
 (טז) אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת
 נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם :

רש"י על ויקרא פרק כו פסוק יד
 (יד) ואם לא תשמעו לי - **להיות עמלים בתורה**. ולדעת מדרש חכמים יכול לקיום המצות כשהוא אומר
 ולא תעשו וגוי הרי קיום מצות אמור הא מה אני מקיים ואם לא תשמעו לי להיות עמלים בתורה...
 (טו) הרי **שבע עבירות הראשונה גוררת השנייה וכן עד השביעית** ואלו הן.
 לא למד. ולא עשה. מואס באחרים העושים. שונא את החכמים. מונע את האחרים. כופר במצות. כופר
 בעיקר :

ספר הפלאה על כתובות - פתחא זעירא (המשך)
 ולשון קבעת הוא לשון גזל כמו שכתוב היקבע אדם וגוי ואמרו חז"ל שהוא לשון קבען פלניא
וצריך לקבוע ולגזול עת לתורה

סיומו של רב זעליג ראובן בענגיס על לימוד 18 שנים בחתונות ותחנות אוטובוסים

אמור מעט (טו/יז)

משנה מסכת אבות פרק א
(טו) שְׁמַאי אוֹמֵר, עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קָבֵעַ.
אָמור מְעַט וְעֲשֵׂה הַרְבֵּה,
וְהָיוּ מְקַבְּלִים אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֵבֶר פְּנִים יְפוֹת:

- (יז) שְׁמַעוֹן בְּנוֹ אוֹמֵר, כָּל יָמֵי גְדֻלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים,
1) **וְלֹא מִצְאָתִי לְגוֹף טוֹב אֶלֶּא שְׁתִּיקָה.**
2) **וְלֹא הַמְדַרְשׁ הוּא הָעֵקֶר, אֶלֶּא הַמַּעֲשֵׂה.**
3) **וְכָל הַמְרַבֵּה דְבָרִים, מְבִיא חֲטָא:**

ספר קהלת פרק ה
(א) אֶל תִּבְהַל עַל פִּיךָ וְלִבְךָ אֶל יְמִינְךָ לְהוֹצִיא דְבַר לְפָנֵי הָאֱלֹהִים
כִּי הָאֱלֹהִים בְּשִׁמְיָם וְאֶתְּהָ עַל הָאָרֶץ **עַל כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים:**

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יח/א
כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא מלה בסלע **משתוקא בתרין**

מדרש רבה ויקרא פרשה טז פסקה ה
אריב"ל מלה בסלע ומשתוקא בשתיים
דתנן שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף עא/ב
אמר ליה היכי נעביד אמר ליה זיל בתר שתיקותא כי האי דבדקי בני מערבא כי מינצו בי תרי בהדי הדדי חזו הי
מנייהו דקדים ושתיק אמרי האי מיוחס טפי אמר רב **שתיקותיה דבבל היינו יחוסא**

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה יז
(יז) שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה ולא המדרש הוא העיקר אלא
המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא - כבר אמר החכם ברוב דברים לא יחדל פשע,
וסיבת זה שרוב הדברים תוספת מותר וחטא כמו שאבאר עתה, כי כשירבה האדם דברים יפשע על כל פנים,
שא"א שלא יהיה בדבריו דיבור אחד שאין ראוי לאומרו
וממופתי החכמים מיעוט הדברים וממופתי הסכלים רוב הדברים שנאמר וקול כסיל ברוב דברים.
וכך אמרו החכמים שמיעוט הדברים ראייה על מעלת האבות והיות אדם מיוחס אמרו (קידושין עא.) מיחסותא
דבבל שתיקותא

ספר חסידים - סימן פו
כללה של חכמה שתיקה, מלה בסלע שתיקותא בתרין. **כשאני מדבר אני מתחרט, וכשאני מדבר איני מתחרט.**
עד שלא דברתי אני שליט ומושל על דבורי, אבל כשיצא הדבר מפי אז הדבור מושל בי:

ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק נב
אין ישיבת האדם ותנועתו ועסקיו והוא לבדו בביתו - כי שיבתו ותנועתו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא
דיבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדיבורו במושב המלך.
ומפני זה מי שיבחר בשלמות האנושי ושיהיה איש ה'אלוקים' באמת - יעור משנתו וידע שהמלך הגדול המחופף
עליו והדבק עמו תמיד הוא גדול מכל מלך בשר ודם, ואילו היה דוד ושלמה;
והמלך ההוא הדבק המחופף הוא השכל השופע עלינו, שהוא הדיבור אשר בינינו ובין האלוה ית'. וכמו שאנחנו
השגגנוהו באור ההוא אשר השפיע עלינו - כאמרו, "באורך נראה אור" - כן באור ההוא בעצמו הוא משקיף עלינו,
ובעבורו הוא תמיד עמנו, משקיף ורואה, "אם יסתר איש במסתרים, ואני לא אראנו?" - והבן זה מאד:
ודע כי כאשר ידעו זה השלמים הגיע אליהם מן היראה והכניעה ופחד האלוה ויראתו ובשתם ממנו, בדרכים
אמיתיים, לא דמיוניים, מה ששם צפונותיהם עם נשותיהם ובבית המרחץ כנגליהם עם שאר בני אדם - כמו
שתמצא מנהג חכמינו המפורסמים עם נשותיהם, "מגלה טפח ומכסה טפח"; ואמרו גם כן, "אי זה הוא צנוע?
כל הנפנה בלילה כדרך שנפנה ביום". וכבר ידעת הזהירם מילכת בקומה זקופה' - "משום מלא כל הארץ
כבודו" - לישב בלב בני אדם באלו המעשים כולם הענין אשר זכרתי לך, והוא, שאנחנו תמיד בין ידי האלוה
ית', ולפני שכינתו נלך ונשוב. וגדולי 'חכמינו ז"ל' היו נמנעים מלגלות ראשם, להיות ה'שכינה' מחופפת על
האדם ומסוככת אותו.
וכן היו ממעטים בדבריהם לזאת הכונה - וכבר בארנו מה שראוי לבארו במיעוט הדברים - ב'אבות', "כי
האלוהים בשמים ואתה על הארץ, על כן יהיו דבריך מעטים":

אמור מעט ועשה הרבה (טו)

משנה מסכת אבות פרק א
 (טו) שִׁמְאֵי אֹמְרִי, עֲשֵׂה תוֹרַתְךָ קָבֵעַ.
אִמּוֹר מְעַט וַעֲשֵׂה הַרְבֵּה,
 וְהָיִי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסִבָּר פְּנִים יְפוֹת :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה טו
 ואמרו צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה **כאברהם אבינו** שיעד בפת לחם אחת והביא חמאה וחלב
 ובן הבקר וג' סאין קמח סלת, ורשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושים, כעפרון שנתן הכל
 בדבריו ובמעשה לא הניח אפילו פרוטה אחת מן הדמים :

ספר בראשית פרק יח
 (ג) וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אִם נָא מְצִאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדְּךָ :
 (ד) יִשְׁחַח נָא מֵעַט מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֵנִי תַחַת הָעֵץ :
 (ה) וְאָקְחָה פֶת לְחֶם וְסִעְדוּ לְבָבְכֶם אַחֵר תַּעֲבֹרוּ כִּי עַל כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֹּן תַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר
 דִּבַּרְתָּ :
 (ו) וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֱהֱלָה אֶל שָׂרָה וַיֹּאמֶר מִהְרֵי שָׁלַשׁ סָאִים קִמַּח סֵלֶת לְיוֹשֵׁי וַעֲשֵׂי עֲגוֹת :
 (ז) וְאֶל הַבָּקָר רֹץ אַבְרָהָם וַיִּשְׁחַח בֶּן בָּקָר רֹד וְטוֹב וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ :
 (ח) וַיִּשְׁחַח חֲמָאָה וְחֵלֶב וּבֶן הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לְפָנֶיהֶם וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ :

הוי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות (משנה טו)

משנה מסכת אבות פרק א
זכור(טו) שמאי אומר, עשה תורתך קבע.
אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות :

בסבר' - לא רק פנים יפות, אלא שהאדם משתמש בסברתו למצוא את הטוב בזולת כדי שיש בסיס לפנים היפות

א) רב ותלמידו

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ח/א
רבא אמר אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים
שנאמר והוא לא פנים קלקל
מאי תקנתיה ירבה עליו רעים שנאמר וחילים יגבר

ב) כל אדם

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא/א
תנו רבנן מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה אמר לו שבכתב אני מאמינך ושבעל פה איני מאמינך גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בניזיפה בא לפני הלל גייריה יומא קמא אמר ליה א"ב ג"ד למחר אפיך ליה אמר ליה והא אתמול לא אמרת לי הכי אמר לו לאו עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי :
שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור :
שוב מעשה בנכרי אחד שהיה עובר אחורי בית המדרש ושמע קול סופר שהיה אומר ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד אמר הללו למי אמרו לו לכהן גדול אמר אותנו נכרי בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישמינוי כהן גדול בא לפני שמאי אמר ליה גיירני על מנת שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר לו כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות הלך וקרא כיון שהגיע והזר הקרב יומת ליה מקרא זה על מי נאמר אמר לו אפילו על דוד מלך ישראל נשא אותו גר קל וחומר בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום ומתוך אהבה שאהבם קרא להם בני בכורי ישראל כתיב עליהם והזר הקרב יומת גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה בא לפני שמאי אמר לו כלום ראוי אני להיות כהן גדול והלא כתיב בתורה והזר הקרב יומת בא לפני הלל אמר לו ענוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד אמרו קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה :

משנה מסכת אבות

פרק א

(טו) שמאי אומר... והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות :

פרק ג

(יב) רבי שמעאל אומר, הוי קל לראש ונוח לתשחרת, והוי מקבל את כל האדם בשמחה :

פרק ד

(טו) רבי מתנא בן חרש אומר, הוי מקדים בשלום כל אדם...

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח/א

אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלים וחמורים וגזרות שוות תקופות וגימטריאות שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת

דקלים משלות כובסין משלות שועלים דבר גדול ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבי לקיים מה שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א

מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי **שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק**

Rav Yaakov Kaminetsky

Stories range from instances when an elderly Reb Yaakov played ball with a young boy in a doctor's waiting room, to how a nun visited Reb Yaakov's children while they were sitting shiva for their father because, on his daily walks, he always made certain to greet her pleasantly.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיג/ב

שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא נגדיה לזיגוד אמר ליה טוביה חטא וזיגוד מינגד אמר ליה אין דכתיב לא יקום עד אחד באיש ואת לחוד אסהדת ביה שם רע בעלמא קא מפקת ביה אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב **מותר לשנאתו** שנאמר כי תראה חמור שנאך רבך תחת משאו מאי שנא אילימא שנא נכרי והא תניא שנא שאמרו שנא ישראל ולא שנא נכרי אלא פשיטא שנא ישראל ומי שריא למסניה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שנא האי אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה רב נחמן בר יצחק אמר **מצוה לשנאתו** שנאמר יראת ה' (שנאת) רע

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף לב/ב

תא שמע אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא **כדי לכוף את יצרו**

תוספות פסחים דף קיג/ב

שראה בו דבר ערוה - ואם תאמר דבאלו מצואות (ב"מ דף לב: ושם) אמרינן אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו והשתא מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאתו וי"ל כיון שהוא שונא גם מחבירו שנא **אותו דכתיב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר:**

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא סימן כז

[א] כי למשך את כל העולם לעבודתו לעבדו שכס אחד, וכולם ישליכו אלילי כספם וזהבם ויתפללו אל השם יתברך לבד זה הדבר נעשה בכל דור ודור לפי השלום שבדור. כי על ידי השלום שיש בין בני האדם, והם חוקרים ומסבירים זה לזה האמת, על ידי זה משליך כל איש את שקר אלילי כספו... אות ב

[ב] ואי אפשר לבוא לבחינת שלום, אלא על ידי הארת פנים

עשה לך רב והסתלק מן הספק (משנה טז)

משנה מסכת אבות פרק א
(טז) רבן גמליאל היה אומר, עשה לך רב, והסתלק מן הספק, ואל תרבה לעשר אומדות:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה טז
(טז) רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות –
זה אשר צוה הנה לעשות רב אינו לענין הלמוד אבל להוראה שים לך רב שתסמוך עליו באיסור והיתר
והסתלק אתה מן הספק, כאמרם בירושלמי זיל אייתי לי זקן מן השוק דאסמוך עליה ואשרי לך, וכן
צוה שיברח מהוצאת המעשרות באומד מפני שהוא מן הספקות:

לא מצאתי לגוף טוב מן השתיקה (משנה יז)

משנה מסכת אבות פרק א
(יז) שִׁמְעוֹן בֶּנוֹ אוֹמֵר, כָּל יָמַי גִּדְלֵתִי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מָצָאתִי לְגוֹף טוֹב אֶלָּא שְׁתִּיקָה.
וְלֹא הַמְדַרְשׁ הוּא הַעֶקֶר, אֶלָּא הַמַּעֲשֵׂה. וְכָל הַמְרַבֵּה דְבָרִים, מְבִיא חֲטָא :

לא המדרש העקר, אלא המעשה (משנה יז)

משנה מסכת אבות פרק א
(יז) שִׁמְעוֹן בֶּנִי אֱמִיר, כָּל יָמַי גִּדַּלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מָצָאתִי לְגוֹיף טוֹב אֶלָּא שְׁתִּיקָה.
וְלֹא הַמְדִּירֵשׁ הוּא הָעֵקֶר, אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה. וְכָל הַמְרַבֵּה דְבָרִים, מְבִיא חֲטָא :

כל המרבה דברים, מביא חטא (משנה יז)

משנה מסכת אבות פרק א
(יז) שִׁמְעוֹן בֶּנוֹ אוֹמֵר, כָּל זָמִי גִדְלֵתִי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מִצָּאתִי לְגוֹף טוֹב אֶלָּא שְׁתִּיקָה.
וְלֹא הַמְדִּירֵשׁ הוּא הָעֵקֶר, אֶלָּא הַמַּעֲשֶׂה.
וְכָל הַמְרַבֵּה דְבָרִים, מְבִיא חֲטָא :

על שלשה דברים העולם עומד (א:יח)

משנה מסכת אבות פרק א
 (יז) שמעון בן גמליאל אומר, כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב אלא שתיקה. ולא המדרש הוא העקר, אלא המעשה. וכל המרבה דברים, מביא חטא (יח)
 רבן שמעון בן גמליאל אומר, **על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:**

טוב חושן משפט סימן א
 רבן שמעון בן גמליאל אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום
פי' ה"ר יונה ז"ל אין פירוש שבשביל ג' דברים אלו נברא העולם שהרי בתחילת הפרק אומר על ג' דברים העולם עומד ואינם אלו שזוכר כאן
אלא מתחלה אמר שבשביל ג' דברים נברא העולם ואלו הן התורה והעבודה וגמילות חסדים תורה דכתיב ה' קנני ראשית דרכו אמרה תורה אני נבראתי לפני כל הנבראים ובעבורי נבראו כל הנבראים וכן בשביל העבודה שבחר הקב"ה בישראל מכל האומות ובחר בבית המקדש מבכל המקומות שיעבדוהו בו ובשבילו נברא העולם וכן גמילות חסדים שהיא מדת חסד שגורמת להיות לרצון לפני השי"י
וכאן אמר העולם קיים פירוש אחר שנברא מתקיים על ידי אלו שעל ידי הדיינין שדנין בין איש לחבירו העולם קיים כי אלמלא הדין כל דאלים גבר וכן האמת כמו שאמרו (עי' שבת קד.). שקר אין לו רגלים אבל האמת הוא יסוד ומעמד גדול לכל הדברים וכן השלום כמו שאמרו (אבות פ"ג) הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מורא מלכות איש את רעהו חיים בלעו ע"כ

הדין (משנה א:יח)

משנה מסכת אבות פרק ג

(ב) רבי חנינא סגן הפהנים אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו. רבי חנינא בן תרדיון אומר, שנים שיושבין ואין ביניהן דברי תורה, הרי זה מושב לצים, שגאמר (תהלים א), ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, שכנה שרויה ביניהם, שגאמר (מלאכי ג), אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע ויקתב ספר זכרון לפניו ליראי יי ולחשבי שמו. אין לי אלא שנים. מנין שאפלו אחד שיושב ועוסק בתורה, שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר, שגאמר (איכה ג), ישב בדרך וידם כי נטל עליו:

ספר בראשית פרק יח

(יז) ויהיה אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה:
 (יח) ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ:
 (יט) כי ידעתיו למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו ושמו דרך יהיה לעשות צדקה ומשפט למען הביא יהוה על אברהם את אשר דבר עליו:
 (כ) ויאמר יהוה זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד:
 (כא) ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה:

ספר דברים

פרק טז

(יח) שפטים ושטרות תתן להם בכל שעריך אשר יהוה אלהיך נתן להם לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק: (יט) לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד כי השחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים: (כ) צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר יהוה אלהיך נתן להם:

פרק כה

(יג) לא יהיה להם בכיסף אבן ואבן גדולה וקטנה: (יד) לא יהיה להם בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה:
 (טו) אבן שלמה וצדק יהיה להם איפה שלמה וצדק יהיה להם למען יאריכו ימיהם על האדמה אשר יהוה אלהיך נתן להם: (טז) כי תועבת יהוה אלהיך כל עשה אלה כל עשה עול:

רש"י על דברים פרק טז פסוק כא

למען תחיה וירשת - כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן:

ספר הושע פרק ב

(כא) וארשתיה לי לעולם וארשתיה לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים:
 (כב) וארשתיה לי באמונה וידעת את יהוה:

ספר שמואל ב פרק ח

(טו) וימלך דוד על כל ישראל ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו:

ספר מלכים א פרק י

(א) ומלכת שבא שמעת את שמע שלמה לשם יהוה ותבא לנסתו בחידות:
 (ב) ותבא וירושלמה בחיל כבוד מאד גמלים נשאים בשמים וזהב רב מאד ואבן יקרה ותבא אל שלמה ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה:
 (ג) ויגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נעלם מן המלך אשר לא הגיד לה:
 (ד) ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה והבית אשר בנה:
 (ה) ומאכל שלחנו ומושב עבדיו ומעמד משרתו {משרתיו} ומלבשיהם ומשקיו ועלתו אשר יעלה בית יהוה ולא היה בה עוד רוח:
 (ו) ותאמר אל המלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דברך ועל חכמתך:
 (ז) ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי החצי הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי:
 (ח) אשרי אנשיך אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך:
 (ט) יהי יהוה אלהיך ברוך אשר חפץ בך לתתך על כסא ישראל באהבת יהוה את ישראל לעלם וישמך למלך לעשות משפט וצדקה:

ספר תהילים פרק קכב

- (א) שיר המעלות לדוד שמחתי באמרים לי בית יהוה גלד:
 (ב) עמדות היו רגלינו בשערך ירושלים:
 (ג) ירושלים הבנויה פעיר שחברה לה יחדו:

- (ד) ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להדות לשם יהוה:
 (ה) **כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד:**

- (ו) שאלו שלום ירושלים ישליו אהבך:
 (ז) יהי שלום בחילך שלוה בארמנותך:
 (ח) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך:
 (ט) למען בית יהוה אלהינו אבקשה טוב לך:

ספר ישעיה

פרק א

- (א) חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלים בימי עזיהו יותם אהז יחזקיהו מלכי יהודה:
 (ב) שמעו שמעו והאזיני ארץ כי יהוה דבר בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי:
 (ג) ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן:
 (ד) הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים בנים משחיתים עזבו את יהוה נאצו את קדוש ישראל נזרו אחרו:
 (ה) על מה תכפו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דני:
 (ו) מכף רגל ועד ראש אין בו מתם פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רפכה בשמן:
 (ז) ארצכם שממה עריכם שרפות אש אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה ושממה כמהפכת זרים:
 (ח) ונותרה בת ציון כסכה בכרם כמלונה במקשה פעיר נצורה:
 (ט) לולי יהוה צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדם היינו לעמרה דמינו:
 (י) שמעו דבר יהוה קציני סדם האזינו תורת אלהינו עם עמרה:

- (כא) **איכה היתה לזונה קריה נאמנה מלאתי משפט צדק יליו בה ועתה מרצחים:**
 (כב) כספה היה לסיגים סבאף מהול במים: (כג) שריד סוררים וחברי גנבים פלו אהב שחד ורדף שלמנים יתום לא ישפטו וריב אלמנה לא יבוא אליהם:
 (כד) לכן נאם האדון יהוה צבאות אביר ישראל הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי:
 (כה) ואשיבה ידי עליך ואצרך פבר סיגך ואסירה כל בדילך:
 (כו) **ואשיבה שפטיך כבראשנה ויעציד כבתחלה אחרי כן יקרא לך עיר הצדק קריה נאמנה:**
 (כז) **ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה:**
 (כח) ושבר פשעים וחטאים יחדו ועזבי יהוה יכלו: (כט) פי יבשו מאילים אשר חמדתם ותחפרו מהגנות אשר בחרתם: (ל) כי תהיו כאלה נבלת עלה וכגנה אשר מים אין לה:
 (לא) והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ ובערו שניהם יחדו ואין מכבה:

פרק ה

- (א) אשירה נא לידידי שירת דודי לכרמו כרם היה לידידי בקרון בן שמון: (ב) ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שרק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויקו לעשות ענבים ויעש באשים: (ג) ועתה יושב ירושלים ואיש יהודה שפטו נא ביני וביני כרמי: (ד) מה לעשות עוד לכרמי ולא עשיתי בו מדוע קניתי לעשות ענבים ויעש באשים: (ה) ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עשה לכרמי הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס: (ו) ואשיתהו בתה לא יזמר ולא יעדר ועלה שמיר ושית ועל העבים אצנה מהמטיר עליו מטר: (ז) כי כרם יהוה צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו ויקו למשפט והנה משפח לצדקה והנה צעקה:

ספר ירמיה פרק לג

- (יד) הנה ימים באים נאם יהוה והקמתי את הדבר הטוב אשר דברתי אל בית ישראל ועל בית יהודה:
 (טו) בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ:
 (טז) בימים ההם תושע יהודה וירושלים תשכון לבטח וזה אשר יקרא לה יהוה צדקנו:

ספר שמות פרק יח

(יג) וַיְהִי מִמָּחֳרַת וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה לְשֹׁפֵט אֶת הָעָם וַיַּעֲמֵד הָעָם עַל מֹשֶׁה מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב :
 (יד) וַיֵּרָא חֲתָן מֹשֶׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה לָּעָם וַיֹּאמֶר מָה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָּעָם מִדּוּעַ אַתָּה
 יוֹשֵׁב לְבַדָּךְ וְכָל הָעָם נֹצֵב עָלֶיךָ מִן הַבֹּקֶר עַד הָעֶרֶב :
 (טו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחַתְּנוֹ כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לְדָרֹשׁ אֵלַיִם :
 (טז) כִּי יִהְיֶה לָּהֶם דָּבָר בָּא אֵלַי וְשִׁפְטֹתַי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ וְהוֹדַעְתִּי אֶת חֻקֵי הָאֱלֹהִים וְאֶת תּוֹרֹתָיו :
 (יז) וַיֹּאמֶר חֲתָן מֹשֶׁה אֵלָיו **לֹא טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה :**

ספר בראשית פרק א

(ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד :

תלמוד בבלי מסכת שבת דף י עמוד א

רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כוליה יומא, הוה קא חליש ליביהו.
 תנא להו רב חייא בר רב מדיפתי ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב,
 וכי תעלה על דעתך שמשא יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית,
 אלא לומר לך **כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף
 להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית,**
 כתיב הכא ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב, וכתוב התם ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

עין אי"ה על מסכת שבת א ט

**התשוקה היותר גדולה שממלאת את לב הגדולים שבבני האדם, השלמים והצדיקים, היא להיות
 תמיד עובד עבודת הכלל, להיטיב כפי כחו אל הכלל כולו כפי אשר תשיג ידו, שזוהי עבודת ד'
 התמימה במובנה האמיתית.**

והנה כאשר מצאו מקום השלמים הללו לפעולתם במערכת המשפט להיות להועיל לעדתם, לא רצו
 בשום אופן לחדול מעבודתם בקודש גם חלק זמן היותר קטן, באשר חשבו למשפט, כי איך יעמוד לבם
 במנוחה בהיותם מסיחים דעתם מטובת הכלל כולו הסובב אותם, ולהצטמצם בהשלמתם היחידית.
 והנה רעיונם זה מנע מהם מנוחת נפשם, עד שהוכרחו למנע מפני תדירות עסקי הכלל במשפטיהם,
 מעסוק בהשלמתם הגופנית וגם הרוחנית, (לפי שתי ההוראות שבי"ח לש ליביהו").
 על כן תנא להו רבי חייא בר רב, שאמנם ודאי אמת הדבר שהתעודה היותר עליונה שבחיים היא להיות
 פועל עובד עבודת הכלל, אבל בשום אופן אין להשקיף על ערך עבודת הכלל במושג צר, כלומר רק
 להתייחד באותן העבודות המונחות לפניו בהעמסת עול כבד עד שהשלמות הפרטית תדחה לגמרי, כי
 אם צריך להשכיל שאמנם כיון שתעודת האיש השלם היא הטובה הכללית שיוצאת ממנו בחייו, אם כן
 לא רק השעות שבהן הוא מתייחד בפועל בעבודת הכלל הן מלאות מתעודת חייו, כי אם כל שלשלת
 חייו, כל צרכי השלמתו, בין הרוחנית בין החמרית, כולם יהיו לתועלת להגדיל טוב הכלל.
 על כן במנוחת לב צריך לפנות אל השלמות הפרטית שלו, הרוחנית והגשמית, ולדעת שאמנם מהשפעת
 הפעולות של השלמות הפרטית, בין בחומר בין ברוח, תצא שעה אחת ביום שבה יוכל ברכוש כחותיו
 הפרטיים לעבוד את עבודת הכלל, נמצא שכל עניניו הפרטיים המה ממלאים את המטרה הרמה הזאת.
 על כן אדונינו משה, באשר כל חייו נתונים נתונים היו לעם ד', על כן העם עמד עליו, ובכחו התקיים,
 בפעולותיו מבקר עד ערב, אף שבמשך הזמן שמבקר ועד ערב נתמזגו גם כן פעולות להשלמתו הפרטית,
 אבל כולן היו נשואותו הנשגבה. על כן לא זאת היא המרגעה, שההשתוקקות להשלמת הכלל
 תעיק ולהשלמה הפרטית, כי אם האיש הגדול וטוב הלב, **העובד ד' עבודה תמה, צריך שיעלה למדה
 זו להשכיל כי כל אשר יותר ירחיב את השלמתו הפרטית, כן יותר יוכל להשתלם בה בעבודת הכלל.
 על כן אין מדת עבודת הציבור נערכת לפי כמות הזמן כי אם כפי איכות הפעולה, וטובה יותר פעולה
 של שעה אחת היוצאת במנוחת נפש ומחומשת בגוף בריא, מעבודה תדירה המחלשת את הגוף
 ומבזבזת יותר מדאי את הכח הרוחני.**

כי כך היא מדתו של הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, שכל הבריאה כולה אחוזה היא בחלקיה יחד,
 וכל הדרוש לאיזה השלמה כללית מושפע הוא במדה רחבה באוצר הפרטי שממנו בא השפע.
 הבקר והערב יום אחד הוא, אף על פי שהיום הוא האוצר בקרבו את הוד החיים, את העבודה והרגשת
 החיים. אמנם הערב מספיק למנוחה וחליפת הכח, על כן הם יחד יום אחד בכללותם, שוים במעלתם
 לענין ההשלמה הכוללת.

על כן גם העוסק בטובת הכלל, ודן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת, **הרי כל פעולותיו הפרטיות
 נותנות בו כח להפיק בטוב טעם את ערך הדין, אם מצדו העיוני, אם מצדו המעשי בהיותו מלא אומץ
 לב הנמצא רק בגוף בריא, למען יהיו דבריו נשמעים, ובין במילואו המוסרי בזיכוך מעשיו ומדותיו
 שפועלות להרשים יותר את דבריו בעם.**

על כן כל פעולותיו הפרטיות מתרכזות ביסוד הכללי, וכאשר זהו משפט הבריאה כולה שחלקיה אחוזים ונצרכים זה לזה, על כן הוא נעשה באמת שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, שותף קבוע שכל שיחו ושיגו וכל מעבדיו המה סובבים על יסוד השלמת המציאות בשכלולה. כי הטבת המצב החברותי במעמדו המוסרי, שהוא יסוד דיני ומשפטי תורה, הוא המעמד היותר תכליתי להשלמת מעשה בראשית. וכל זה הוא קונה בעסקו בזה בלב נאמן אפילו שעה אחת, למען יוכל לפנות ביתר חלקי הזמן אל השלמתו הפרטית, שממנה יהיו תוצאות יותר טובות להשלמה הכללית של הציבור שהוא חפץ בה באמת ובתמים:

סידור תפילה נוסח אשכנז- סדר העמידה

הַשִּׁיבָה שׁוֹפְטֵינוּ כְּבְּרָאשׁוֹנָה וַיּוֹעֲצֵינוּ כְּבְּתַחֲלָה. וְהִסֵּר מִמֶּנּוּ יְגוֹן וְאָנְחָה. וּמָלַךְ עָלֵינוּ אֱתָהּ יְהוָה לְבַדָּךְ בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים. וְצַדִּיקֵנוּ בְּמִשְׁפָּט. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה. מְלֶכֶךְ אוֹהֵב צְדָקָה וּמִשְׁפָּט ...:

את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח. וקרנו תרום בישועתך. כי לישועתך קוינו כל היום. ברוך אתה יהוה. מצמיח קרן ישועה:

מדרש רבה דברים פרשה ג פסקה ז

(ז) ד"א ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אר"ש בן חלפתא למה"ד למלך שנשא למטרונה והכניסה לו שנים אריסין אף המלך זקף לה כנגדן שני אריסין איבדה מטרונה את שלה אף המלך נטל את שלו לאחר ימים עמדה וכשרה את עצמה והביאה אותן שני אריסין אף המלך הביא את שלו אמר המלך אלו ואלו יעשו עטרה ויתנו בראשה של מטרונה כך אתה מוצא אברהם נתן לבניו שני אריסין שנא' (בראשית יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרי אף הקב"ה זקף להן כנגדם שני אריסין חסד ורחמים שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד ואוי' ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו' אבדו ישראל את שלהם שנא' (עמוס ו) הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה אף הקב"ה נטל את שלו שנא' (ירמיה טז) כי אספתי את שלומי וגו' את החסד ואת הרחמים **עמדו ישראל וכישרו את עצמן והביאו אותן שני אריסין מנין שכך כתיב (ישעיה א) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה** אף הקב"ה הביא את שלו מנין שכך כתיב (שם נד) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וגו' וכיון שיביאו ישראל את שלהן והקב"ה נותן את שלו אומר הקב"ה אלו ואלו יעשו עטרה וינתנו בראשם של ישראל שנא' (הושע ב) וארשתיד לי לעולם וארשתיד לי בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים וארשתיד לי באמונה וידעת את ה'

השלום (א:יח)

משנה מסכת עקצים פרק ג
(יב) אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן חֶלְפָתָא, **לֹא מֵצֵא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּלִי מַחְזִיק בְּרִכָּה לְיִשְׂרָאֵל אֶלָּא הַשְּׁלוֹם**,
שְׁנַאמַר (תהלים כט), יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום :

ספרי פרשת נשא פיסקא מב
גדול השלום ששמו של הקב"ה קרוי שלום שנאמר שופטים ו ויקרא לו ה' שלום.
רבי חנניה סגן הכהנים אומר **גדול השלום ששקול כנגד כל מעשה בראשית**
שנאמר עמוס ד כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ישעיה מה עושה שלום ובורא רע

מסכת דרך ארץ זוטא פרק השלום
אמר ריב"ל גדול הוא השלום שהשלום לארץ כשאוור לעיסה אלמלא שנתן הקב"ה שלום בארץ היתה
החרב והחיה משכלת את האדם מה טעם דכתיב (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ ואין ארץ אלא ישראל
שנאמר (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ ואומר (זכריה א) (והנה כל הארץ
יושבת ושוקטת) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהלת א) מלכות באה ומלכות הולכת
וישראל לעולם קיימים אבל שלמה אע"פ שדור הולך ודור בא מלכות הולכת ומלכות באה גזירה
הולכת גזירה באה ומתחדשת על שונאי ישראל הארץ לעולם עומדת ישראל לעולם עומדין לא עזבן
ולא מיעזבן לא כלין ולא מיכלין שנאמר (מלאכי ג) כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם כשם
שאני לא שניתי ולא אני עתיד להשנות כך אתם בית יעקב לא כליתם ולא עתידין אתם ליכלות אלא
(דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום :
תמן תנינן רשב"י אומר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום א"ר מונא ושלשתן
דבר אחד הן נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום ושלשתן בפסוק אחד נאמרו שנאמר (זכריה ח) אמת
ומשפט שלום שפטו בשעריכם כל מקום שיש משפט יש שלום (וכל מקום שיש שלום יש משפט) :
א"ר יהושע גדול הוא השלום שבשעה שעמדו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ושמע (שמות כד)
שמח בהן הקב"ה ונתן להם תורתו וברכם בשלום שנאמר (תהלים כט) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את
עמו בשלום :

אמר חזקיה גדול הוא השלום שכל מצוה שבתורה כתוב בהן (שמות כג) כי תראה (שם) כי תפגע
(דברים כב) כי יקרא (שם) כי תבנה כשבאה המצוה לידך אתה זקוק לעשות אבל השלום מה כתיב בו
(תהלים לד) בקש שלום ורדפהו בקשהו ממקומך ורדפהו במקום אחר
(חזקיה אמר) גדול הוא השלום שבכל המסעות כתיב ויסעו ויחננו נוסעין במחלוקת וחוננין במחלוקת
בזמן שבאו לסיני חנו חנייה אחת ויחן שם ישראל (שמות יט) אמר הקב"ה הואיל ושנאו ישראל את
המחלוקת ואהבו את השלום ונעשו חנייה אחת הרי השעה שאתן להם את תורתך :
אדניה לא נהרג אלא בשביל שהיה בעל מחלוקת ומותר לומר לשון הרע על בעל מחלוקת שכן נתן
הנביא אמר לבת שבע (מ"א א) ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך וא"ר כל השקרים אסורים ומותר
לשקר בשביל להטיל שלום בין אדם לחבירו :

אמר בר קפרא גדול השלום שכן מצינו שדברה תורה לשון בדאי כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה
שנאמר (בראשית יח) ותצחק שרה בקרבה לאמר וגו' ואדני זקן ולבסוף כתיב ואני זקנת
אמר בר קפרא גדול השלום שכן מצינו שדברו הנביאים לשון בדאי כדי להטיל שלום בין מנוח לאשתו
דמעיקרא כתיב (שופטים יג) הנה נא את עקרה ולבסוף כתיב הנך הרה) ולא אידכר שום עקרה
אמר בר קפרא גדול הוא השלום שהמלאכים אין ביניהם לא איבה ולא קנאה ולא שנאה ולא מינות
ולא תגרות ולא מחלוקת שהקב"ה עושה עמהן שלום מה טעם המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו
(איוב כה) המשל זה מיכאל מה טעם ופחד זה גבריאל לא זה מחזיק את זה ומהן מן אש ומהן מן מים
בני אדם שיש ביניהן כל המדות האלו על אחת כמה וכמה :

א"ר ישמעאל גדול הוא השלום שמצינו שיותר הקב"ה על שמו שנכתב בקדושה שימחה על המים
כדי להטיל שלום בין איש לאשתו
א"ר יהושע גדול הוא השלום שברית כהנים כרותה בשלום שנא' (במדבר כה) הנני נותן [לו] את בריתי
שלום :

א"ר יהושע גדול הוא השלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום שנאמר (שופטים ו) ויקרא לו ה' שלום
(א"ר חייא בר אבא מכאן שאסור לשאול בשלום חבירו במקום מטונף מה טעם (שם) ויבן שם גדעון
מזבח ויקרא לו ה' שלום) מה מזבח שאינו אוכל ולא שותה ולא מריח ולא נבנה אלא לכפרתן של
ישראל נקרא שלום מי שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום ומטיל שלום בין
ישראל לאביהם שבשמים על אחת כמה וכמה

רבי יוסי הגלילי אומר אף שמו של משיח נקרא שלום שנאמר (ישעיה ט) אבי עד שר שלום
א"ר יהושע גדול הוא השלום שישראל נקראין שלום שנאמר (זכריה ח) כי זרע השלום למי השלום
לזרע השלום

רבי יוסי הגלילי אומר גדול הוא השלום שבשעה שמלך המשיח נגלה לישראל אין פותח אלא בשלום
שנאמר (ישעיה נב) מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום

רבי יוסי הגלילי אומר גדול הוא השלום שבשעת מלחמה אין פותח אלא בשלום שנאמר (דברים כ) כי
תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום:

א"ר יהושע גדול הוא השלום שעתידי הקב"ה לסמוך צדיקים בשלום שנאמר (ישעיה כו) יצר סמוך
תצר שלום:

א"ר יהושע גדול הוא השלום שהיא תלויה לחיים ותלויה למתים לחיים מנין ויאמר יתרו למשה לך
לשלום (שמות ד) למתים מנין ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית טו)

רשב"ג אומר גדול הוא השלום שמצינו שדברו השבטים דברי בדאות כדי להטיל שלום בין יוסף
לאחיו שנאמר (בראשית נ) ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה וגוי אין אנו מוצאין שצוה להם כלום

רשב"ג אומר גדול הוא השלום שהרי אהרן הכהן לא נשתבח אלא בשביל השלום שהיה אוהב שלום
ורודף שלום ומקדים שלום ומשיב שלום שנאמר (מלאכי ב) בשלום ובמישור הלך אתי (מה כתיב

בתריה ורבים השיב מעון אלא) מלמד כשהיה רואה שני בני אדם שונאין זה את זה הולך אצל אחד
מהן ואמר לו למה שונא אתה את פלוני כבר בא אלי לביתי ונשתטח לפני ואמר לי חטאתי לפלוני לך

ופייס עליו ומניח לזה והולך אצל השני ואומר לו כראשון והיה משים שלום ואהבה וריעות בין אדם
לחבירו ורבים השיב מעון: א"ר יהושע הנביא נקרא מלאך והחכם נקרא מלאך הנביא נקרא מלאך

שנאמר (חגי א) ויאמר חגי מלאך יי' והחכם נקרא מלאך שנאמר (מלאכי ב) מלאך יי' צבאות הוא יכול
יהא כהן עם הארץ ת"ל (שם) ותורה יבקשו מפיחו:

ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר גדול השלום שכל הברכות והתפלות חותמין בשלום-
ק"ש חותמין בשלום ופרוס סכת שלומיך ברכת כהנים חותמין בשלום וישם לך שלום (במדבר ו)

(כל הברכות חותמים בשלום עושה השלום):
(עוד דוגמאות- ברכת המזון, קדיש, הטבת חלום)

ספרא פרשת בחוקותי פרק א

(ח) שמא תאמרו הרי מאכל והרי משתה אם אין שלום אין כלום תלמוד לומר ונתתי שלום בארץ.
מגיד שהשלום שקול כנגד הכל. וכן הוא אומר עושה שלום ובורא רע. מגיד שהשלום שקול כנגד הכל:

ספר תהילים פרק לד

(טו) סור מרע וְעֲשֵׂה טוֹב בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרִדְפֵהוּ:

משנה מסכת ברכות פרק ט

וְהִתְקִינוּ, שִׁיחָא אָדָם שׁוֹאֵל אֶת שְׁלוֹם חֲבֵרוֹ בְּשֵׁם, שְׁנֵאמַר (רות ב) וְהִנֵּה בָעוֹ בָּא מִבֵּית לָחֶם, וַיֹּאמֶר
לְקוֹצְרִים יֵי עִמְכֶם, וַיֹּאמְרוּ לוֹ, בְּרַחֲמֵי יְיָ. וַאֲמַר (שופטים ו) יֵי עִמְךָ גִבּוֹר הַחֵיל. וַאֲמַר (משלי כג) אֵל
תְּבִיבוּ כִי יִקְנֶה אִמְךָ. וַאֲמַר (תהלים קיט) עֵת לַעֲשׂוֹת לִי הַפְּרוֹ תוֹרָתְךָ. רַבִּי נֶתַן אֹמֵר, הַפְּרוֹ תוֹרָתְךָ עֵת
לַעֲשׂוֹת לִי:

רש"י מסכת ברכות דף נד/א

שיחא אדם שואל לשלום חבירו בשם - בשמו של הקדוש ברוך הוא, ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של
מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו, ולמדו מבעז שאמר ה' עמכם, ומן המלאך שאמר
לגדעון ה' עמך גבור החיל:

ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך - פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה', אף זה, המתכוין
לשאול לשלום חבירו זה רצונו של מקום, שנאמר בקש שלום ורדפהו, מותר להפר תורה ולעשות דבר
הנראה אסור:

דומה למחיקת שם לפתור בעיית סוטה

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף יד עמוד ב

ת"ש: אע"פ שנחלקו ב"ש וב"ה בצרות, ובאחיות, בגט ישן, ובספק אשת איש, ובמגרש את אשתו ולנה
עמו בפונדק, בכסף ובשוה כסף, בפרוטה ובשוה פרוטה,

לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מבית הלל, ולא ב"ה מבית שמאי,

ללמדך, שחיבה וריעות נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר: +זכריה ח'+ האמת והשלום אהבו

עקידת יצחק במדבר שער עד (פרשת נשא)

הנה לשלום יאמרו ההמוניים שהוא הסכמה בין הכתות המתקוטטות תחלה כאמרם ז"ל עמון ומואב עשו שלום ביניהם (סנהדרין ק"ה א) וכדומה.

והנה באמת לא הכירו את יופיו ולא דברו בשבחו שאז יהיה השלום אצלם כענין הבושה שאמר החכם עליה שאינה מעלה לפי שאינה באה אלא אחר חטא קודם. וכמו שאמר הכתוב כבושת גנב כי ימצא (ירמיה ב') ולכן לא שבחוה כי אם בנערים שמדרכן לחיות חיי הפעלות וכן השלום לדבריהם יורה על קטטה ומריבה קודמת שאין סירכא בלא נקב והרי הוא מגונה.

אבל האמת שאין מתנאי השלום שיהא שם מצות או קטטה קודמת אולם ענינו הוא מה שימנעם לפי שהשלום הוא טוב משותף הכרחי בין האישים הצריכים חבור ודבוק. והנה הוא אצלם כחוט הכסף או הזהב וזולתם אשר בו יתחרזו הרבה מאבני האקדח וכיוצא להעמיד מצב כל החלקים ההם על תוכן החרוז ההוא הכללי ותקון צורתו וצביונו כי על כן נקרא ה' שלום שהשלום שלו (מדרש חזית פ"א) כי הוא ית' הקושר העולמות כולן ומקיימן על צורתן ומצבן בצביון ובקומתן

אורות התשובה מאמר שלום בשם

שלום, השם הנערץ והנקדש הזה, נמצאהו מושאל ברוב הפעמים רק לשלילת המחלוקת והמדנים, אבל לא זהו השלום שהוא האחד מעמודי העולם, ולא על דבר של שלילה נוכל לומר שרק הוא יהיה הכלי האחד המחזיק ברכה לישראל.

אבל השלום שאנחנו חייבים להיות רודפים אחריו הוא השלום המצוי במציאות מצד עצם שלמותו, לא בעבור החסרונות הקודמים להעדרו.

השלום הוא היחס האמיתי שראוי להיות בין חלקי האומה הפרטיים...

בין העוסקים בגמילות חסדים להעוסקים בעבודה ובין שניהם אל העוסקים בתורה היחש הראוי להמצא בין כל אחד מישראל לרעהו...

פרק שני

איזו היא דרך ישרה? (ב:א)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (א) רבי אומר, **איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם**, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.
 והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרו של מצות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד
 שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה.

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ז
 (ג) אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה כגון זנות וגזל וגניבה
 אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן
 האיבה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן מן הכל צריך
 לחזור בתשובה
ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה שבזמן שאדם נשקע באלו קשה הוא לפרוש מהם וכן הוא
 אומר יעזוב רשע וגו':

(א) ישרות

ספר דברים פרק ו

(יז) שְׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת מִצְוֹת יְדֹד אֱלֹהֵיכֶם וְעֲדֹתַי וְחֻקֵּי אֲשֶׁר צִוֵּיתִי :
 (יח) וְעֲשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינַי יְדֹד לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וּבָאתָ וְיָרִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַטְּבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְדֹד לְאַבְרָהָם :

רש"י על דברים פרק ו פסוק יח

(יח) הישר והטוב - זו פשרה לפני משורת הדין:

רמב"ן על דברים פרק ו פסוק יח

(יח) ועשית הישר והטוב בעיני ה'

על דרך הפשט יאמר תשמרו מצות השם ועדותיו וחקותיו ותכוין בעשייתן לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד ולמען ייטב לך, הבטחה, יאמר כי בעשותך הטוב בעיניו ייטב לך, כי השם מטיב לטובים ולישרים בלבנותם

ולרבותינה בזה מדרש יפה, אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין והכוונה בזה, כי מתחלה אמר שתשמרו חקותיו ועדותיו אשר צוה, ועתה יאמר גם באשר לא צוה תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר :
 וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותקוני הישוב והמדינות כלם, אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון לא תלך רכיל (ויקרא יט טז), לא תקום ולא תטור (שם פסוק יח), ולא תעמוד על דם רעך (שם פסוק טז), לא תקלל חרש (שם פסוק יד), מפני שיבה תקום (שם פסוק לב), וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין, וכגון מה שהזכירו בדינא דבר מצרא (ב"מ קח), ואפילו מה שאמרו (יומא פו) פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל ענין תם וישר :

רמב"ם יד החזקה - הלכות תמורה פרק ד

ורוב דיני התורה אינן אלא עצות מרחוק מגדול העצה לתקן הדעות וליישר כל המעשים וכן הוא אומר הלא כתבתי לך שלשים במועצות ודעת להודיעך קושט אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשולחך...

אגרות הראי"ה קע

מטרת החינוך היא להכשיר את האדם לצורתו המתקנת, שהנקודה המרכזית היא לעשותו טוב וישר

ספר שמואל ב פרק א

(יז) וַיִּקְרָן דָּוִד אֶת הַקִּינָה הַזֹּאת עַל שְׂאוֹל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ :
 (יח) וַיֹּאמֶר לְלֵמַד בְּנֵי יְהוּדָה קִשְׁתֵּי הַנָּה כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כה/א

כתיב ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר

מאי ספר הישר אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים דכתיב בהו תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו והיכא רמיזא יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף הוי אומר זו קשת רבי אלעזר אומר זה ספר משנה תורה ואמאי קרו ליה ספר הישר דכתיב ועשית הישר והטוב בעיני ה'

העמק דבר הקדמה לספר בראשית

ישר הוא נאמר להצדיק דין הקב"ה

בחורבן בית שני שהיה דור עקש ופלתול... שהיו צדיקים וחסידים ובעלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים... שהקב"ה ישר הוא, ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם, ולא בעקמימות, אף על גב שהוא לשם שמים... וזה היה שבח האבות, שמלבד שהיו צדיקים וחסידים ואוהבי ה'... עוד היו ישרים."

ב) תפארת לו לעושיה

1) לעושיהו

גירסת התשב"ץ (מגן אבות)
תפארת לו לעושיהו

המאירי על מסכת אבות פרק ב משנה א
(א) רבי אומר כו' כל שהיא כו' **יש מפרשים לעושיה על הקב"ה שהוא נקרא פועל ועושה** (על) [של] כל דבר וייחס מילת פעולה על המדות דרך הרחבה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן כלומר אשר השלימו ותקנו עניניהם וכוונת המאמר שיבחר האדם במעשהו שיהיה באותו מעשה נחת רוח לשמים ולבריות שפעמים יהיה פועל האדם רע לשמים וטוב לבריות ופעמים בהפך ועיקר הדברים שהכל מוסב על בעל מעשה ואמר שיבחר לו הדרך הממוצע שאם יטה לקצה הא' ממנה יקרא כסיל ולא יהא לו תפארת מצד המעשה בעצמו שהוא רע ואם יטה אחר קצה האחרון יותר מדאי אף על פי שהמעשה טוב לא יהיה לו תפארת אצל האדם אדרבא יחזיקוהו בחסיד שוטה המשל בזה אם יהיה כילי יותר מדאי לא תהיה תפארתו מצד המעשה בעצמו ואם יהיה מפזר יותר מדאי אף על פי שהוא מפזר לצדקות ודומיהן והמעשה טוב בעצמו מ"מ בני אדם לא ישבחוהו בכך אבל יהיה אצלם עניינו מותר ומין ממיני השטות וכן בכל הדברים :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א
רבי יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח **ליוצרו** וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו

פירוש הגר"א למסכת אבות
כמו שנאמר ומצא שכל טוב בעיני אלוקים ואדם

ספרי פרשת ראה פיסקא כז
וכי תעשה הטוב והישר. הטוב **בעיני שמים** והישר **בעיני אדם** דברי ר' עקיבא.
ר' ישמעאל אומר הישר **בעיני אדם** והטוב **בעיני שמים**.
וכן הוא אומר משלי ג ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: (סליק פיסקא):

ספר במדבר פרק לב
(כ) ויאמר אליהם משה אם תעשו את הדבר הזה אם תחלצו לפני ידוד למלחמה :
(כא) ועבר לכם כל חלוץ את הידוד לפני ידוד עד הורישו את איביו מפניו :
(כב) ונכבשה הארץ לפני ידוד ואחר תשובו והייתם נקים מידוד ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ידוד :
(כג) ואם לא תעשו פן הנה חטאתם לידוד ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם :

משנה מסכת אבות פרק ג
(י) הוא (רבי חנינא בן דוסא) הנה אומר, **כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו.**
וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו...

ספר ויקרא פרק כב
(לא) ושמתם מצותי ועשיתם אתם אני יהוה :
(לב) ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני יהוה מקדשכם :

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו/א
שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש אמר שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו שנאמר שובו בנים שובבים עבר על לא תעשה ועשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם **אבל מי שיש חילול השם ביזו אין**

לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת
 שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון
 היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא אי שקילנא בישראל מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר
 אמר אביי לא שנו אלא באתרא דלא תבעי אבל באתרא דתבעי לית לן בה אמר רבינא ומתא מחסיא
 אתרא דתבעי הוא אביי כדשקיל בישראל מתרי שותפי יהיב זוזא להאי וזוזא להאי והדר מקרב להו גבי
 הדדי ועביד חושבנא רבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין יצחק דבי
 רבי ינאי אמר כל שחביריו מתביישין מחמת שמועתו (היינו חילול השם) [היכי דמי] אמר רב נחמן בר
 יצחק כגון דקא אמרי אינשי שרא ליה מריה לפלניא
 אביי אמר כדתניא ואהבת את ה' אלהיך **שיהא שם שמים מתאהב על ידך** שיהא קורא ושונה ומשמש
 תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו
 תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבריות שלא למדו תורה פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים
 דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר אבל מי
 שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה
 הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה
 פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו ועליו הכתוב אומר באמר להם עם
 ה' אלה ומארצו יצאו

תוספות נדרים דף כב/ב
 לעושיה - להקב"ה ותפארת לו מן האדם שבני אדם מקלסים אותו:

2) לנפשו

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה א
 מבואר הוא שדרך הישרה הוא הפעולות הטובות אשר ביארנו בפי הרביעי
 והם מהמעלות הממוצעות מפני שבהם יקנה האדם **לנפשו** תכונה חשובה ויהיה מנהגו טוב עם בני
 אדם,
 והוא אמרו תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם:

הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע... (ב:א)

משנה מסכת אבות פרק ב

(א) רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. **והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות.** והוי מחשב הפסד מצוה פנגד שכרה, ושכר עברה פנגד הפסדה. והסתפל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עברה, דע מה למעלה ממך, עין רואה ואזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין:

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה א

שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות - לא נתפרש בתורה שכר המקיים מצות עשה ולא עונש המבטל מעשייתן דאילו ענין של מצות לא תעשה מפורשות הם סקילה. שריפה הרג. וחנק. כרת. ומיתה בידים שמים. ומלקות. העונש הקל לעבירה הקלה. והחמור לחמורה:

מדרש רבה דברים פרשה ו פסקה ב

(ב) זשי"ה (משלי ה) אורח חיים פן תפלו נעו מעגלותיה לא תדע מהו אורח חיים פן תפלו אמר רבי אבא בר כהנא אמר הקב"ה לא תהא יושב ומשקל במצותיה של תורה כענין שנאמר (ישעיה מ) ושקל בפלס הרים לא תהא אומר הואיל והמצוה הזו גדולה אני עושה אותה ששכרה מרובה והואיל וזו מצוה קלה איני עושה אותה

מה עשה הקב"ה לא גילה לבריות מהו מתן שכרה של כל מצוה ומצוה כדי שיעשו כל המצות בתום מנין שנאמר (משלי ה) נעו מעגלותיה לא תדע למה"ד למלך ששכר לו פועלים והכניס אותן לתוך פרדסו סתם ולא גילה להן מהו שכרו של פרדס שלא יניחו דבר ששכרו מועט וילכו ויעשו דבר ששכרו מרובה בערב קרא לכל אחד ואחד א"ל תחת איזה אילן עשית א"ל תחת זה א"ל פלפל הוא שכרו זהוב אחד קרא לאחר אמר לו תחת איזה אילן עשית א"ל תחת זה אמר לו שכרו חצי זהוב פרח לבן הוא קרא לאחר א"ל תחת איזה אילן עשית א"ל תחת זה א"ל זית הוא שכרו מאתיים וזו אמרו לו לא היית צריך להודיע אותנו איזה אילן שכרו מרובה כדי שנעשה תחתיו אמר להם המלך אילו הודעתני היאך היה כל פרדסי נעשה כך לא גילה הקב"ה מתן שכרן של מצות חוץ משתי מצות החמורה שבחמורות והקלה שבקלות כבוד אב ואם חמורה שבחמורות ומתן שכרה אריכות ימים שנא' (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך למען יארכו ימיך והקלה שילוח הקן ומהו שכרה אריכות ימים שנא' שלח תשלח את האם וגוי הוי כי יקרא קן צפור:

משנה מסכת אבות פרק ד

(ב) בן עזאי אומר, הוי רץ למצוה קלה (כבחמורה), ובורח מן העברה. שמיצוה גוררת מצוה, ועברה גוררת עברה. ששכר מצוה, מצוה. ושכר עברה, עברה:

הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה (ב:א)

משנה מסכת אבות פרק ב

(א) רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרך של מצות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה. והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עברה, דע מה למעלה ממך, עין רואה ואזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין :

שו"ע אורח חיים סימן א

הגה שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלהים כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו כשיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו כדבורו במושב המלך כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו כמו שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה' מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד (מורה נבוכים ח"ג פ' נ"ב) ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת גם בהצנע לכת ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב ומיד שיעור משנתו יקום בזריזות לעבודת בוראו יתברך ויתעלה (טור) :

ביאור הגר"א אורח חיים סימן א סעיף א

ובמעלת הצדיקים אשר כו'. כמ"ש איש צדיק תמים את האלהים התהלך נח וכן בחנוך וכן באבות אשר התהלכו אבותי לפניו (בראשית מ"ח) וזהו כל מעלת הצדיקים :

המאירי על מסכת אבות פרק ב משנה א

ואמר אח"כ הסתכל בשלויה דברים ואי אתה בא לידי עבירה כלומר אחר שהודיע דרך כלל לאדם הנהגתו במידות היאך ראוי שתהיה והוא במצוה הדרכים ושהעירו אח"כ להיותו זהיר בעשיית המצות הקלות כבחמורות מצד העלם מתן שכרם ושהעירו אחר כך בעשיית המצוה ומניעת העבירה מדרך אחרת הפליגו עוד בהערה להיות מחשבתו תמיד פונה אל אלו הדברים אשר הזכיר ולא יבא לידי חטא כלל ואמר ע"ז הסתכל בג' דברים ואין אתה בא לידי עבירה והם :

א' דע מה למעלה ממך כלומר שתאמין מציאותו ית'

ב' עין רואה ואזן שומעת כו' ר"ל שיאמין בהשגחתו וביושר משפטיו לדעת ולהבין כי גבוה מעל גבוה ה' ושפל יראה ר"ל שהוא משגיח בתחתונים להאכיל כל איש פרי מעלליו וכגמול ידיו ישיב לו ג' וכל מעשיך בספר נכתבים ר"ל שאם עשית עבירה אי אפשר שלא תענש עליהם אם לא תשוב ממנה ואז תזהר מעשייתה שאם תבא לעשותה על סמך התשובה כבר הוא מדרכי ה' שלא להספיק בידך לעשותה וכן שיש עבירות דאין התשובה מונעת עונשם לגמרי כמו שביארנו בחיבור התשובה וזהו ענין וכל מעשיך בספר נכתבים כלומר דאין החוב נמחק בלי פרעון כך דרך משל דאין העון נמחק לגמרי בלא עונש קצת וכן שעשיית מצוה לא תעבירהו כאומרם ז"ל אשר לא יקח שוחד זה שוחד מצוה אלא נענש על העבירה ונגמל על המצוה ויש מפרשים בענין כתיבת המעשים בספר שהוא משל על היותם נודעים אצלו ית' ואין נ"ל כן שאלו כן זהו ענין עין רואה ואזן שומעת אלא הג' דברים הוא שיאמין מציאותו ית' וידיעתו והשגחתו בעולם התחתון ושאין לו מנוס להצלת העונש ע"ד שביארנו :

הסבר החפץ חיים ליצירת הקלטות וק"ו בימינו

יפה ת"ת עם דרך ארץ - תורה שאין עמה מלאכה (ב:ב)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ב) רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר, יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משפחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון. וכל העמלים עם הצבור, יהיו עמלים עמם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד. ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה פאלו עשיתם:

(א) יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ - משכחת עון

משנה מסכת כתובות פרק ה
(ה) אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה, טוחנת, ואופה, ומכבסת, מבשלת, ומניקה את בנה, מצעת (לו) המטה, ועושה בצמר. הכניסה לו שפחה אחת, לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת. שתים, אינה מבשלת ואינה מניקה את בנה. שלש, אינה מצעת (לו) המטה ואינה עושה בצמר. ארבע, יושבת בקתדרא. רבי אליעזר אומר, אפלו הכניסה לו מאה שפחות, כופה לעשות בצמר, שהבטלה מביאה לידי זמה. רבן שמעון בן גמליאל אומר, אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה, יוציא ויתן כתבתה, שהבטלה מביאה לידי שעמום:

מי שעסוק, אין לו זמן לחטוא

(ב) תורה שאין עמה מלאכה - גוררת עון

משנה מסכת אבות פרק ד
(ה) רבי ישמעאל (בנו) אומר, הלומד תורה על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד. והלומד על מנת לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. רבי צדוק אומר, אל תעשם עטרה להתגדל בהם, ולא קרדם לחפור בהם. וכך היה הלל אומר, ודאשתמש בתגא, חלף. הא למדת, כל הנהנה מדברי תורה, נוטל חייו מן העולם:

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב/א
אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם קל וחומר ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש שנעשו כלי חול שנאמר ובאו בה פריצים וחיללוהו כיון שפרצום נעשו חול נעקר מן העולם דכתיב בה בליליא קטיל בלשצר המשתמש בכתרה של תורה שהוא חי וקיים לעולם על אחת כמה וכמה... רבי אליעזר בר רבי צדוק אומר עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם אל תעשם עטרה להתגדל בהם ואל תעשם קורדום להיות עודר בו וקל וחומר ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו כלי חול נעקר מן העולם המשתמש בכתרה של תורה על אחת כמה וכמה

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ד משנה ה
(ה) אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצוואה מפני שהיא מבוארת, ולדעתי ג"כ שדברי בה לא יאותו לרוב חכמי התורה הגדולים ואפשר לכולן, חזרתי מהסכמתי ואדבר בה מבלתי שאשיח לקודמים או לנמצאים.

דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו, כלומר לא תחשבהו כלי לחיות בו וביאר ואמר כי כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מן העולם פירוש מחיי העולם הבא והתעותו בני האדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גיום ונתלו בפשטי הדברים שלא יבינום ואני אפרשם וקבעו להם חוקים על יחידים ועל קהלות והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחוייב וראוי שיעזרו חכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתן אומנותן, וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל שאנחנו כשנעייין בדברי רז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם ולא היו מקבצים ממון לשיבות הנכבדות והיקרות ולא לראשי גליות לא לדייניהם ולא למרביצי התורה ולא לאחד מהגדולים ולא לשאר בני אדם מן העם אבל נמצא בכל דור ודור בכל קהלותיהם שהיה בהן עני בתכלית עניות ועשיר גדול בתכלית העושר, וחלילה לי לחשוך הדורות ההם שהם לא היו גומלי חסד

ונותני צדקה, כי אמנם העני ההוא אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ופנינים אלא שלא היה רוצה אבל היה **מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס בה אם בריוח אם בדוחק, והיה בז למה שבידי אדם כי התורה מנעתו מזה**, וכבר ידעת (יומא לה:) שהלל הזקן היה חוטב עצים והיה לומד לפני שמעיה ואבטליון והיה עני בתכלית העניות, ומעלתו היתה כאשר ידעת מתלמידיו אשר נמשלו כמשה ואהרן ויהושע והקטן שבתלמידיו (ב"ב קלד. סוכה כא.) רבן יוחנן בן זכאי, ואין ספק למשכיל שאילו היה מורה לאנשי דורו ליהנות מהן לא היו מניחין אותו לחטוב עצים. ור' חנינא בן דוסא (ברכות יז:) תענית כד: / חולין פו.) שיצאה בת קול ואמרה כן העולם אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש ולא היה מבקש מבני אדם, (כתובות קה. וע"ש דרב הונא היה אומר כך) וקרנא היה דייך בא"י והוא הוה דלי דולא וכשהיו באין בעלי הדין לפניו היה אומר תנו לי מי שידלה במקומי או תנו לי כדי בטיילתי ואדון לכם ולא היו ישראל שבדורם לא אכזרים ולא בלתי גומלי חסדים ולא מצאנו חכם מן החכמים עניים שהיה מגנה אנשי דורו על שלא היו מעשירים אותם חלילה לשם, אבל הם בעצמם היו חסידים מאמינים האמת לעצמם והיו מאמינים בהשי"ת ובתורת משה אשר בה יזכה האדם לחיי העוה"ב, ולא היו מתירים לעצמם לבקש ממון מבני אדם והיו **רואים שלקיחתן היה חילול השם בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יחיה בהם אדם ותתבזה בעיניהם ויהיה מי שעושה זה דבר השם בזה, ואמנם התעו אלה המתגברין לחלוק על האמת ועל הפסוקים הפשוטים והנגלים בלקיחת ממון בני אדם ברצונם או על כרחם מהמעשים אשר ימצאו בגמ' מאנשי בעלי מומין בגופותיהם או זקנים באו בימים עד שא"א להם לעשות מלאכה שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון מאחרים ואם לא מה יעשו הימותו זה לא צותה התורה**

ספר דרך חיים - פרק א משנה י

ודבר זה גורם בעונותינו בטול כבוד התורה, שאם לא היו הלומדים מתפרנסים מהם היתה התורה מתעלה מעלה מעלה, גם היו מוכיחים את הצבור כי אשמת הצבור בראשם ולא היו נושאים פנים, אך עתה כיון שצריכים להם כל רב קנה אדון לעצמו. ולכך אמר שמעיה אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות שהוא המרחיק את המלאכה. ואל יחשוב כי המלאכה אינה כבודו, אדרבא המלאכה נותנת לאדם כבוד

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג

(ו) **מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר והשכר לפי הצער:**
 (י) **כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם ועוד צוו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות:**

שו"ת תשב"ץ חלק א סימן קמז

על כן אני אומר שיש בזה ב' דברים הא' **הנאה בכבוד תור' והשני השתמשו' בכתרה של תורה וההנא' בכבוד תור' אינו בחומר זה שיהא נעקר מן העולם כמו ההשתמשו' בכתרה של תור' אבל הוא היתר גמור אלא שמדרכי החסידו' יש נמנעין מזה**

שו"ת אבקת רוכל סימן ב

והנני משיב ואומר כי זה שלשי' שנה כשכתבתי ביאור להרמב"ם ז"ל כשהגעתי להלכות ת"ת פ"ג כתבתי על דברי הרמב"ם שם ובפ"י המשנה שהאר"ך למעניתו נגד האומרים שראו שיעזרו לחכמים ולתלמידים שתורתם אומנותם ועם היות כי רוב חכמי התורה היו נוהגים כן כמו שמבואר בדבריו סתר ראיותיהם והביא ראיות לדבריו ואני טענתי בעד מנהג חכמי התורה ותירצתי כל מה שהק' עליהם והבאתי כמה ראיות לדבריהם כי ה' הטובה עלי והעולה מכלל דברי שם כי **מי שילמד לש"ש ואח"כ אי אפשר לו אם לא יטול שכר מותר** וזה נחלק לג' חלקים אם שיטול שכר מאבי הבן ללמוד בנו או ללמדו ואם שיושב ולומד וכל הבא לקורבה אל המלאכה יקורבה לתורה ולמצות ואם שיושב ודן דין אמת לאמתו וכל אלו החלקים למדנו התרם מפ' שני דייני גזרות כו' ע"כ לשוני

טור יורה דעה סימן רמו

מקום שנהגו ללמוד תורה שבכתב בשכר מותר ללמוד בשכר אבל תורה שבע"פ אסור ללמד בשכר לא מצא מי שילמדנו בחנם ילמד בשכר ואע"פ שהוצרך ללמד בשכר לא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר אלא ילמדה לאחרים בחנם וכתב א"א הרא"ש ז"ל **שנהגו האידנא ללמד הכל בשכר אם אין לו במה להתפרנס שרי ואפי' יש לו אם הוא שכר בטלה דמוכח שמניח כל עסקיו ומשאו ומתנו שרי וללמוד לקטנים שרי משום שכר שימור ושכר פיסוק טעמים ע"כ**
וכל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מהצדקה ה"ז חילל את השם וביזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונוטל חייו מן העולם לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעה"ז אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם ועוד צוו ואמרו לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לאכול מהם ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון וסוף אדם זה מלסטם את הבריות. מעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו ומדת חסידים הראשונים היא ובה זוכה לכל כבוד וטובה בעוה"ז ובעוה"ב שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך בעה"ב שכולו טוב

שו"ע אורח חיים סימן קנו

(א) **אח"כ ילך לעסקיו** דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון כי העוני יעבירו ע"ד קונו ומ"מ לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע וזה וזה יתקיים בידו

שו"ע/רמ"א יורה דעה סימן רמו

(כא) אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שנה לעיניו ותנופה לעפעפיו: הגה ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל וגו' כל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה הרי זה מחלל השם ומביזה התורה שאסור ליהנות מדברי תורה וכל תורה שאין עמה מלאכה גוררת עון וסופו ללסטם הבריות (לשון הטור)
 (1) וכל זה בברייתא ויכול לעסוק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו (רבינו יונה ורבינו ירוחם נתיב ב' וכ"כ הרמ"ה) **אבל זקן או חולה מותר ליהנות מתורתו ושיספקו לו (לכ"ע)**
 (2) **ויש אומרים דאפילו בבריא מותר** (בית יוסף בשם תשובת רשב"ץ) ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון (אברבנאל בפירוש מסכת אבות) **ודוקא חכם הצריך לזה אבל עשיר אסור**
 (3) **ויש מקילין עוד לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא אך אין זה מדת כל אדם** שא"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו (גם זה בתשובה הנזכרת) וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה אבל אין לו לקבל דורות מן הבריות והא דאמרי' כל המביא דורות לחכם כאלו מקריב בכורים היינו בדורות קטנים שכן דרך בני אדם להביא דורות קטן לאדם חשוב אפי' הוא עם הארץ (רבינו ירוחם בשם רבינו יונה) ושרי לתלמיד חכם למטעם מידי מהוראתו כדי לברר הוראתו אבל ליקח מתנה דבר חשוב ממה שהתיר אסור (הגהות אשרי' פ"ק דעבודת כוכבים) ודאשתמש בתגא חלף (הג"מ וסמ"ג) וי"א דזהו המשתמש בשמות (שם בשם אבות דר' נתן) ומותר לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה (בנדרים דף ס"ב וסמ"ג והג"מ שם ות' רשב"א ס"י פ"ד) אם צריך הוא לכך:

שו"ת אגרות משה חלק יו"ד ב סימן קטז

בענין קבלת פרס לפרנסתם מהכוללים כדי שיוכלו להתגדל בתורה ט"ז אלול **תשכ"ד**. מע"כ ידידי מר אהרן יהושע דאראבנער שליט"א.

הנה בדבר ת"ח הרוצים להתעסק בתורה ולהחכים בה בידיעת התורה בכמותה ואיכותה ונהנים לפרנסתם ממה שנוטלים פרס בכוללים וכן הרבנים הנוטלים פרס והמלמדים עם תלמידים וראשי הישיבות הנוטלים פרס לפרנסתם אם שפיר עבדי או שיש מה להרהר אחר זה ויהיה מדת חסידות שלא להתפרנס מזה אלא ממעשה ידיו?

הנה ודאי שפיר עבדי דכן איפסק ברמ"א יו"ד סימן רמ"ו סעיף כ"א שאפילו בריא מותר ומותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שע"ז יכולין לעסוק בתורה בריוח.

והש"ך סק"כ הביא אף מהכ"מ שפסק כן אפילו אם נימא שאין כן דעת הרמב"ם משום שכל חכמי ישראל קודם זמן רבנו ואחריו נוהגין ליטול שכרם מהצבור, ואף אם לדינא הלכה כרמב"ם **הסכימו כן חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך** שאילו לא היה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולין לטרוח בתורה כראוי **והיתה התורה משתכחת מישראל** ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר והוא לשון הכ"מ בפ"ג מת"ת ה"י בסופו. וכן הביא ממהרש"ל שכתב ואמת שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל כי א"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו, ומסיק יותר **דעון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בוז יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה כי א"א שיבטל מלמודו עיי"ש**

ולכן הוא דין ברור ופשוט שנתקבל בכל הדורות אם מדינא אם מתקנה דעת לעשות לה' הפרו תורתך שמוותר לעסוק בתורה ולהתפרנס מקבלת פרס או ממה שהוא מלמד תורה לאחרים או שהוא רב ומורה הוראה, ואין להמנע מזה אפילו ממדת חסידות.

ואני אומר כי **אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת**, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצה"ר שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה.

ומי יתן והיו נמצאים אנשים מתנדבים לפרנס הרבה ת"ח היו מתרבים בני תורה גדולי ישראל ובעלי הוראה כרצון השי"ת שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. ידידו מברכו בכוח"ט, משה פיינשטיין

העמלים עם הציבור... כאלו עשיתם (ב:ב)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ב) רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר, לפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שגייעת שגייהם משפחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון. וכל העמלים עם הציבור, יהיו עמלים עמהם לשם שמים, שזכות אבותם מסייעתן וצדקתם עומדת לעד. ואתם, מעלה אני עליכם שכר הרבה **כאלו עשיתם** :

רש"י סנהדרין דף צט/ב
אשר עשו בחרן - דמתרגמינן דשעבידו לאורייתא בחרן, **וקרי להו עשייה** :

מדרש רבה בראשית פרשה פד פסקה ד
(ד) ד"א וישב יעקב וגוי אברהם גייר גיורים הה"ד (בראשית יב) ויקח אברם את שרי אשתו א"ר אלעזר בשם ר' יוסי בן זימרא אם מתכנסין כל באי העולם לבראות אפילו יתוש אחד אינן יכולין ואת אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן אלא אלו הגרים שגייר אותם אברהם ולמה אמר עשו ולא אמר גיירו ללמד שכל מי שהוא מקרב את הגר כאלו בראו תאמר אברהם היה מגייר ושרה לא היתה מגיירת תלמוד לומר ואת הנפש אשר עשו בחרן אשר עשה אין כתיב כאן אלא אשר עשו א"ר חוניה אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים ומה ת"ל **אשר עשו** אלא מלמד שהיה אברהם אבינו **מכניסן** לתוך ביתו ומאכילן ומשקן ומקרבן **ומכניסן** תחת כנפי השכינה

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/ב
אמר ריש לקיש **כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו** שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן רבי (אלעזר) [אלעזר] אומר **כאילו עשאו לדברי תורה** שנאמר ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אתם רבא אמר **כאילו עשאו לעצמו** שנאמר ועשיתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם אמר רבי אבהו כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה שנאמר ומטך אשר הכית בו את היאר וכי משה הכהו והלא אהרן הכהו אלא לומר לך כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה :

אור תורה - ליקוטים
אמר ריש לקיש, כל המלמד את בן חברו תורה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו, שנאמר, ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית יב, ה). ר' אלעזר אומר כאלו עשאו לדברי תורה, שנאמר, ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם (דברים כט, ח). רבא אמר כאלו עשאו לעצמו, שנאמר, ועשיתם אותם, אל תקרי אותם אלא אתם.
והוא מבואר גם כן על פי מה שכתבתי למעלה, שעל ידי שמלמד את בן חברו תורה, **בזה מגדיל את אברי נפשו מה שהיה תחלה בכח ולא בפעל, והרי הוא עושהו ממש בריה חדשה בעולם, וגם כאלו עשאו לתורה**, שתחלה היה חלק תורתו בכח ולא יצא עדין לאור, עד שבא הוא וחדשו מה שלא היה יכול להתגלות על ידי אחר, מאחר שכל אחד יש לו חלק מיחד בתורה כמו שכתבתי למעלה באריכות :

ספר בראשית פרק א
(ז) **ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן** :

רש"י על בראשית פרק א פסוק ז
(ז) ויעש אלהים את הרקיע - **תקנו על עמדו** והיא עשייתו כמו ועשתה את צפרניה :

רמב"ן על בראשית פרק א פסוק ז
(ז) ויעש אלהים את הרקיע לשון עשייה **בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו** :

עשה רצונו רצונך (ב:ד)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ד) הוא הנה אומר, עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיקבל רצון אחרים מפני רצונך.

ספר במדבר פרק כה
(י) וידבר ידוד אל משה לאמר:
(יא) פינחס בן אלעזר בן אהרן הלחן השיב את חמת מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי:

(א) מצוות

משנה מסכת אבות פרק ד
(ב) בן עזאי אומר, הוי רץ למצוה קלה (כבחמורה), ובורח מן העברה. שמיצוה גוררת מצוה, ועברה גוררת עברה. ששכר מצוה, מצוה. ושכר עברה, עברה

ספר בראשית פרק יח
(א) וירא אליו ידוד באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום:
(ב) וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה:
(ג) ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך:
(ד) יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ:
(ה) ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על כן עברתם על עבדכם ויאמרו בן תעשה כאשר דברת:
(ו) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת לנשי ועשי עגות:
(ז) ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו:

רמב"ן על בראשית פרק יח פסוק ז
(ז) וטעם ואל הבקר רץ אברהם להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלוש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם, ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו, ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו:

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות עשה ה
אלא ודאי כל ענין התפלה אינו חובה כלל אבל הוא ממדות חסד הבורא ית' עלינו ששומע ועונה בכל קראינו אליו. ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה שתהיה כל עבודתינו לאל ית' בכל לבבנו כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע, לא שנעשה המצות בלא כוונה או על הספק אולי יש בהם תועלת.

Rav Frand

I recently read a story of a young Yeshiva student who was learning in Radin (in Poland). One Thursday night, he made a Mishmar [late night study session] and was on his way home from the Beis Medrash [study hall]. The city of Radin is cold in the winter. It was a snowy cold night. The young man was walking home late at night and saw another man walking up and down the street. At first, he was afraid – who is this person? When he came a little closer, he noticed that the person was the Chofetz Chaim (Rav Yisrael Meir Kagan). The Chofetz Chaim asked him "What are you doing up so late at night? It is cold. Go to sleep!" The boy returned to the host where he was staying, which happened to be the house of the sister of the Chofetz Chaim.

The Yeshiva student woke up Friday morning and told his host – "You know, last night I saw an amazing sight. It was two o'clock in the morning and your brother was running back and forth in the street. What was he doing there?" The sister told the young man, "This is already the third night in a row he is doing this. He has been trying to say the Blessing over the New Moon (Kiddush Levana) for

the last three nights. There was not a clear night during those days of the Polish winter to enable him to see the moon."

The Chofetz Chaim was walking the streets at two o'clock in the morning on a cold snowy night. He told the student, "Do not be crazy. Go home already." but he kept walking the streets trying to catch a glimpse of the new moon. Our attitude – in the winter months – is "Nu, this month we will not be able to say Kiddush Levana. There is always next month." It is not our fault. It does not bother us in the slightest. The Chofetz Chaim's attitude was that of the Temei Mes who complained to Moshe. Why should we miss out?

תלמוד בבלי מסכת נויר דף כג/ב
אמר ר"י בר יצחק גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה שנאמר תבורך מנשים יעל אשת חבר
הקיני מנשים באהל תבורך מאן נינהו נשים באהל שרה רבקה רחל ולאה

1) עבירות

ספר משלי פרק ג

(ה) בָּטַח אֶל יְדוֹד בְּכָל לֶבָב וְאֶל בֵּינְתָךְ אֶל תִּשְׁעוֹן :
 (ו) **בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יַיִשָּׁר אַרְחֻתֶיךָ :**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/א

דרש בר קפרא איזוהי **פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה** בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך
 אמר רבא **אפילו לדבר עבירה**

משנה מסכת ברכות דף נד/א

חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו'
 בכל לבבך **בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע**
 ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך
 ובכל מאדך בכל ממונך דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו

רש"י ברכות דף סג/א

דעהו - תן לב אם צורך מצוה הוא, **כגון אליהו בהר הכרמל** עבור עליה :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת ברכות פרק ט

ומה שאמר ביצר טוב וביצר רע, רוצה לומר להשיב אל לבו אהבת האל ולהאמין בו, **ואפי' בשעת העברה והכעס והאף שכל זה הוא יצר רע, כמו שאמר בכל דרכיך דעהו אפי' בדבר עברה.**

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף פא/ב

רבי חייא בר אשי הוה רגיל כל עידן דהוה נפל לאפיה הוה אמר הרחמן יצילנו מיצר הרע
 יומא חד שמעתינהו דביתהו אמרה מכדי הא כמה שני דפריש ליה מינאי מאי טעמא קאמר הכי
 יומא חדא הוה קא גריס בגינתיה קשטה נפשה חלפה ותנייה קמיה אמר לה מאן את אמרה אנא
 חרותא דהדרי מיומא תבעה אמרה ליה אייתי ניהליה להך רומנא דריש צוציתא שוור אזל אתייה
 ניהלה כי אתא לביתה הוה קא שגרא דביתהו תנורא סליק וקא יתיב בגויה אמרה ליה מאי האי אמר
 לה הכי והכי הוה מעשה אמרה ליה אנא הואי לא אשגח בה עד דיהבה ליה סימני אמר לה **אנא מיהא**
לאיסורא איכווני כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה עד שמת באותה מיתה
 דתניא אישה הפרם וה' יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בניזיר ושמע בעלה והפר לה והיא
 לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה יין ומטמאה למתים
 רבי עקיבא כי הוה מטי להאי פסוקא הוה בכי אמר ומה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר
 טלה אמרה תורה צריכה כפרה וסליחה מי שנתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר חזיר על אחת
 כמה וכמה

כיוצא בדבר אתה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו כשהיה רבי עקיבא מגיע לפסוק זה היה בוכה ומה
 מי שנתכוין לאכול שומן ועלה בידו חלב אמרה תורה ולא ידע ואשם ונשא עונו מי שנתכוין לאכול חלב
 ועלה בידו חלב על אחת כמה וכמה

איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו על דבר זה ידו כל הדווים :

המאירי על מסכת נזיר דף כג/א

אסור לאדם להדריך יצרו לשום הרהור עבירה שההרהור מביא לידי מעשה
 וכל שהרהר בעבירה והשביע את יצרו מצד הרהורו אף על פי שנודמן לידו דבר היתר **הואיל ועשה**
מעשה במחשבת עבירה עון הוא וצריך כפרה
 באחרון של קדושין ביארנו באחד מגדוליהם שנזקק לאשתו והיה סבור שאחותו היתה ואף כשנודע לו
 שאשתו היתה הזקיק עצמו לתשובה
 והוא שאמרו כאן אישה הפרם וה' יסלח לה במה הכתוב מדבר באשה שנדרה בניזיר והיפר לה בעלה
 והיא לא ידעה שהפר לה והולכת ושותה יין ומיטמאה למתים ואף על פי שהפר לה בעלה צריכה כפרה
 הה"ד וה' יסלח לה

מצוות (2)

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב/א
רבי אליעזר בר רבי צדוק אומר עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם
 אל תעשם עטרה להתגדל בהם ואל תעשם קורדום להיות עודר בו
 וקל וחומר ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו כלי חול נעקר מן העולם המשתמש
 בכתרה של תורה על אחת כמה וכמה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א
 מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו
 ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל
 עושיהם לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה
וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז/א
 תניא היה רבי בנאה אומר **כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים** שנאמר עץ חיים היא
 למחזיקים בה ואומר רפאות תהי לשרך ואומר כי מצאי מצא חיים
וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות שנאמר יערף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה
 שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל

(ג) מעבר למצות- דברים לא כתובים

משנה מסכת אבות פרק ה
(כ) יהודה בן תימא אומר, הוי עז פנמר, וקל פנשור, ורץ פצבי, וגבור פארי לעשות רצון אביד שפשמים:

ספר בראשית פרק יט
(א) ויבאו שני המלאכים סדמה בערב ולוט ישב בשער סדם וירא לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה: (ב) ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשפמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נליו:
(ג) ויפצר בם מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו:

רש"י על בראשית פרק יח פסוק א
פתח האלה - לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו:
כחום היום - (ב"מ פו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים
ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים:

ספר בראשית פרק כב
(א) ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני:
(ב) ויאמר קח נא את בנד את חידד אשר אהבת את יצחק ולדך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד הקרים אשר אמר אליך:
(ג) וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים:
(ד) ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק:
(ה) ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד פה ונשתחוה ונשובה אליכם:

(יב) ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה פי עתה ודעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנד את חידד ממני: (יג) וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבד בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעלה תחת בנו: (יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ידוד יראה אשר יאמר היום בהר יראה: (טו) ויקרא מלאך ידוד אל אברהם שנית מן השמים:
(טז) ויאמר בי נשבעתי נאם ידוד כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנד את חידד:
(יז) כי ברך אברהם והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וירש זרעך את שער איביו: (יח) והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמעת בקלי:

רש"י על בראשית פרק כב פסוק ד
וירא את המקום - ראה ענן קשור על ההר:

מדרש תנחומא וירא פרק כג
(כג) וירא את המקום מרחוק אמר ליה ליצחק רואה אתה מה שאני רואה א"ל אני רואה הר נאה משובח וענן קשור עליו אמר לנעריו רואין אתם כלום אמרו לו אין אנו רואין אלא מדברות אמר להם שבו לכם פה עם החמור הואיל והחמור אינו רואה ואינכם רואין כמותו עם הדומה לחמור שבו לכם פה עם החמור שאתם כמותו ואני והנער נלכה עד כה

רש"י על בראשית פרק כב פסוק יג
(יג) והנה איל - מוכן היה לכך מששת ימי בראשית:

ספר תהילים פרק כה
(יב) מי זה האיש ירא יהוה ירנו בדרך יבחר:

ספר מסילת ישרים - פרק יח - בביאור מדת החסידות

אך מציאות החסידות עצמו הוא דבר עמוק מאד להבינו על נכון, והוא מיוסד על יסודות חכמה רבה ותיקון המעשה בתכלית אשר ראוי לכל חכם לב לרדוף אחריו, כי רק לחכמים להשיגו באמת, וכן אז"ל (אבות פ"ב): לא עם הארץ חסיד.

ונבאר עתה ענין זה על הסדר, הנה שורש החסידות הוא משאמרו חז"ל (ברכות י"ז): אשרי אדם שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. והענין הוא כי הנה המצות המוטלות על כל ישראל כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת, **אמנם מי שאוהב את הבורא ית"ש אהבה אמתית לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו שאילו יגלה אביו את דעתו גילוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל.** ואע"פ שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובחצי דיבור, הנה די לאותו הן להבין היכן דעתו של אביו נוטה לעשות לו, גם את אשר לא אמר לו בפירוש, כיון שיוכל לדון בעצמו שיהיה הדבר ההוא נחת רוח לפניו ולא ימתין שיצוהו יותר בפירוש או שיאמר לו פעם אחרת:

והנה דבר זה אנחנו רואים אותו בעינינו שיוולד בכל עת ובכל שעה בין כל אוהב וריע, בין איש לאשתו, בין אב ובנו, כללו של דבר בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה באמת. שלא יאמר לא נצטויתי יותר, די לי במה שנצטויתי בפירוש, אלא ממה שנצטוה ידון על דעת המצוה וישתדל לעשות לו מה שיוכל לדון שיהיה לו לנחת. והנה כמקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו ג"כ אהבה נאמנת, כי גם הוא מסוג האוהבים ותהיינה לו המצות אשר צוויים גלוי ומפורסם לגילוי דעת לבד לדעת שאל הענין ההוא נוטה רצונו וחפצו ית"ש, ואז לא יאמר די לי במה שאמור בפירוש, או אפטור עצמי במה שמוטל עלי עכ"פ, אלא אדרבא יאמר כיון שכבר מצאתי ראיתי שחפצו ית"ש נוטה לזה, יהיה לי לעינים להרבות בזה הענין ולהרחיב אותו בכל הצדדין שאוכל לדון שרצונו יתברך חפץ בו, וזהו הנקרא עושה נחת רוח ליוצרו:

נמצא כלל החסידות הרחבת קיום כל המצות בכל הצדדין והתנאים שראוי ושאפשר,

והנך רואה שהחסידות ממין הפרישות, אלא שהפרישות בלאוין והחסידות בעשין ושניהם ענין אחד, שהוא להוסיף על המפורש מה שניכל לדון לפי המצוה המפורשת שיהיה נחת רוח לפניו יתברך, זהו גדר החסידות האמתית ועתה נבאר חלקיו הראשיים:

ספר אסתר פרק ד

(ז) ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודיים (ח) ואת פתשגן כתב הדת אשר נתן בשושן להשמידם נתן לו להראות את אסתר ולהגיד לה ולצוות עליה לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה: (ט) ויבוא התד ויגד לאסתר את דברי מרדכי: (י) ותאמר אסתר להתד ותצוהו אל מרדכי: (יא) כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך אל החצר הפנימית אשר לא יקרא אחת דתו להמית לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחי' ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלוש יום: (יב) ויגידו למרדכי את דברי אסתר:

(יג) ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים:

(יד) כי אם חרש תחרישי בעת הזאת רוח והצל'ה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובי'ת אבי'ת תאבדו ומי יודע אם לעת פזאת הגעת למלכות:

(טו) ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי:

(טז) לך פנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה

ויום גם אני ונערתי אצום פן ובכן אבוא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי:

(יז) ויעבר מרדכי ויעש ככל אשר צויתה עליו אסתר:

מדרש רבה במדבר פרשה כב פסקה ו

וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים והיה להם מקנה גדול וחבבו את ממונם וישבו להם חוץ מארץ ישראל לפיכך גלו תחלה מכל השבטים שנא' (ד"ה א ה) ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ומי גרם להם על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קנינם מנין ממה שכתוב בתורה ומקנה רב היה לבני ראובן וגו':

ספר במדבר פרק לב

(א) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד ויראו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה:

(ב) ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה ואל אלעזר הכהן ואל נשיאי העדה לאמר:

(ג) עטרות ודיבן ויעזר ונמרה וחסבון ואלעלה ושבם ויבן ובען:

(ד) הָאֶרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְדוּד לִפְנֵי עֲדַת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מְקַנָּה הוּא וְלַעֲבָדֶיךָ מְקַנָּה :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מג/ב
 ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב את הכל עשה יפה בעתו?
 מלמד שכל אחד ואחד יפה לו הקדוש ברוך הוא אומנתו בפניו
 אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי תלה ליה קורא לדבר אחר ואיהו דידיה עביד

רש"י ברכות דף מג/ב
 יפה לו אומנתו - ואפילו בורסי נאה לו אומנתו בעיניו, ועשה הקדוש ברוך הוא כן שלא יחסר העולם
 אומנות:

(ד) בטל רצונך - היחס לעשייה

(1) ביטול כרמה גבוהה יותר

ספר התניא - אגרת הקודש - פרק יא
 ארז"ל בטל רצונך כו' דהיינו שיהי רצונו בטל במציאות ולא יהי לו שום רצון כלל בעניני עולם הזה
 כולם הנכללים בבני חיי ומזוני וכמארז"ל שע"כ אתה חי

(2) ביטול הוא בדיעבד

דומה לדברי בעל התניא בקשר להמשך היום לעומת תפילת שחרית
לקוטי תורה שיר השירים דף כד
 דאילו בעת התפילה שנפשו צמאה לה' אין שייך ביטול רצון זר,
 רק אחר כך כשחלפה נעימות האהבה רבה ושייך רצון זר, אז 'בטל רצונך' על כל פנים

אל תפרוש מן הציבור (ב:ד)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (ד) הוא הנה אומר, עשה רצונו כרצונו, כדי שיעשה רצונו כרצונו. בטל רצונו מפני רצונו, כדי שיבטל רצונו אחרים מפני רצונו. הלל אומר, אל תפרוש מן הציבור, ואל תאמן בעצמך עד יום מותך, ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע. ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה:

א) מדרכי הציבור

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז/ב
 תניא בית שמאי אומרים שלש כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורין ואחת של רשעים גמורין ונחתמין לאתרת לחיי עולם רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאתרת לגיהנם ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם בינוניים יורדין לגיהנם (דף יז/א) ומצפצפין ועולין שנאמר והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל בית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' את קולי ועליהם אמר דוד כל הפרשה כולה דלותי ולי יהושיע פושעי ישראל בגופן ופושעי אומות העולם בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה שנים עשר חדש לאחר שנים עשר חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים שנאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם אבל המינין והמסורות והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור ושנתנו חיתיתם בארץ חיים ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחביריו יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו' גיהנם כלה והן אינן כלין שנאמר וצורם לבלות שאול (מזבול לו)

רש"י ראש השנה דף יז/א
 המינין - תלמידי ישו הנוצרי אשר הפכו דברי אלהים חיים לרעה :
 והמסורות - מלשינים, שמוסרים ממון ישראל ביד עובדי כוכבים :
 אפיקורוס - מבזה תלמידי חכמים :
 שכפרו בתורה - האומרים אין תורה מן השמים :
 שפירשו מדרכי ציבור לא גרסינן, דהיינו כל הני דלעיל, והך מתניתין בסדר עולם, והכי גרסינן ליה התם שפירשו מדרכי הציבור, כגון המינין והמסורות כו', מדרכי ציבור - מדרכי ישראל :

מסכת אבן רבתי פרק שני
 (י) כל הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין עמו בכל דבר אחיהם וקרוביהן לובשין לבנים ומתעטפין לבנים ואוכלין ושותין ושמחים שנאבד שונאו של מקום שנא' (תהלים קלט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט (מפני מה ש) תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי :

רמב"ם יד החזקה - הלכות אבן פרק א
 (י) כל הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצות מעל צוארן ואין נכללין בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד המועדות ושיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות אלא הרי הן כבני חורין לעצמן כשאר האומות וכן האפיקורוסין והמומרים והמוסרין כל אלו אין מתאבלין עליהן אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה ועליהם הכתוב אומר הלא משנאיך ה' אשנא :

ספר שערי תשובה - שער שלישי אות קסח
 ועתה נפרש ענין עונש הפורשים מדרכי צבור, וכי הוא נכלל בענשי הכתות שהקדמנו. בהתאסף ראשי עם וקהלות הקדש לעבוד את השם יתברך, ומסכימים הסכמות להעמיד להם מצוות, הנה הם מקדישים את השם יתגדל ויתקדש, שנאמר (דברים לג, ה) : "ויהי בישראל מלך בהתאסף

ראשי עם יחד שבטי ישראל", ונאמר (תהלים מז, ל): "נדיבי עמים נאספו עם אלקי אברהם כי לאלקים מגיני ארץ מאד נעלה", נקרא ישראל "עמים", מפני שהם שנים עשר שבטים, כענין שנאמר (דברים לג, יט): "עמים הר יקראו", והם עם אחד לעבוד את השם, על כן אמר "עם אלקי אברהם", והמלכים והשרים נקראו מגנים, מלשון (ישעיה כא, ה): "משחו מגן". פירוש: נדיבי עמים נאספו לעבוד את השם יתעלה, כי מלכיהם ושריהם לאלקים, שהם עבדיו ואמוניו, כענין שנאמר (תהלים פט, יט): "כי להי מגננו ולקדוש ישראל מלכנו". "מאד נעלה" - שהקדוש ברוך הוא מתעלה ומתהלל באסיפתם ועבודתם. **והאיש הפורש מדרכי הצבור הנה הוא כמקטרג על הסכמת עבודת השם, וכיוצא מכלל המקדשים את השם, ומראה עצמו כי לא יחפוץ להיות בסודם ולהכתב בכתבם, הנה הוא מחלל את העבודה, והוא בכלל הכתות שזכרנו שהן בוזים את דבר השם ואין להם חלק לעולם הבא, והשנית - כי הן מניאים לב חלושי הדעות בפרישתם מדרכי הצבור, והנם מן המחטיאים את הרבים:**

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ע/ב

תניא יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו בדרום אמר אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו תמהני על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין גדולים ולא אמרו להן לישראל חגיגה דוחה את השבת אמר רב מאי טעמא דבן דורתאי דכתב וזבחת פסח להי אלהיך צאן ובקר והלא אין פסח אלא מן הכבשים ומן העזים אלא צאן זה פסח בקר זו חגיגה ואמר רחמנא וזבחת פסח אמר רב אשי ואנן טעמא דפרושים ניקו ונפרוש אלא קרא לכדרב נחמן הוא דאתא דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה מניין למותר הפסח שקרב שלמים שנאמר וזבחת פסח להי אלהיך צאן ובקר וכי פסח מן הבקר בא והלא אין פסח בא אלא מן הכבשים ומן העזים אלא מותר הפסח יהא לדבר הבא מן הצאן ומן הבקר ורבנן מאי טעמא לא דחי שבת הא ודאי קרבן ציבור הוא

ספר דברים פרק יד

(א) **בְּנִים אַתֶּם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם לֹא תִתְגַּדְדוּ וְלֹא תִשְׁיִמוּ קֶרֶחַהּ בֵּין עֵינֵיכֶם לְמַת: (ב) כִּי עִם קְדוֹשׁ אֶתֶּה לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ וּבָדַח בְּחַר יְהוָה לְהָיוֹת לְךָ לְעַם סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:**

ספרי פרשת ראה פיסקא מד

לא תתגודדו - לא תעשו אגודות אלא היו כולכם אגודה אחת וכן הוא אומר עמוס ט ואגודתו על ארץ יסדה. ד"א לא תתגודדו לא תתגודדו כדרך שאחר"י מתגודדין שני מ"א יח ויתגודדו בחרבו' כמשפטים:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף יג/ב

תנן התם מגילה נקראת באחד עשר ובשנים עשר ובשלושה עשר ובארבעה עשר ובחמשה עשר לא פחות ולא יותר אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן איקרי כאן לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות האי לא תתגודדו מיבעי ליה לגופיה דאמר רחמנא לא תעשו חבורה על מת אם כן לימא קרא לא תגודדו מאי תתגודדו שמע מינה להכי הוא דאתא ואימא כוליה להכי הוא דאתא אם כן לימא קרא לא תגודדו מאי לא תתגודדו שמע מינה תרתי

ריטב"א על מסכת יבמות דף יג/ב

ודקשיא להו היכי עקרי ליה ממת דכתיב גביה לא קשיא דהא שקלא וטריא דתלמוד' הוא לברורי מלת' כל היכי דאפשר טפי ועוד דדילמא ה"ק קרא בניים אתם להי אלהיכם וכיון שאתם בני אב א' ואל א' ראוי הוא לכם שלא תעשה אגודות אגודות וכאלו יש כאן שתי תורות ושתי אלהי' וראוי הוא ג"כ שלא תשימו קרחה בין עיניכם למת כיון שאתם עם קדוש להי אלהיכם:

מהר"ל גור אריה דברים יד: א

אבל נראה כי האיסור הוא מפני כי ישראל הם מציאות אמיתי, שהרי הם עלולים מן השם יתברך, ונקראים בשביל כך "בנים" למקום, שהם נמצאים מאתנו בעצם ובראשונה. ודבר זה אין כאן מקום להאריך, כי נתבאר במקום אחר. ולפיכך אמר שלא יתגודדו על מת לעשות השחתה בהם, כי השחתה [הוא] לדבר שאין לו מציאות אמיתי, אבל לישראל - שהם נקראים בנים - לא שייך זה: ועוד יש לך להבין, שהשם יתברך הוא אחד (לעיל ו, ד), ומפני שהוא אחד אין מדותיו דין גמור, שהרי יש בו רחמים ודין. ואם היה מדותיו דין גמור, היה חס ושלום השם יתברך נוטה לגמרי למדה אחת, ואינו כלול מרחמים ודין, ואם כן יש כאן שניות. וזה שמשחית נפשו על מת מפני [ש]השם עושה בו דין ועושה השחתה לגמרי, וכאילו כל מדותיו הוא דין גמור, ואין כאן רחמים, ולפיכך הוא משחית נפשו לגמרי על זה. לכך היה דרכם של בעלי עובדי עבודה זרה שהיו מתגודדים בחרבות, שהיו סבורים להוציא מחשבתם, שהיו אומרים שהעבודה זרה אין בו אחדות, והיא נוטה לדין גמור. וכאשר יתגודדו

בחרבות לעשות בהם דין גמור, אז יוציאו מחשבתם לפועל. אבל אם עשה שלא על מת פטור, שהרי לא נעשה דין בו - שיאמר שכל מעשיו דין גמור. **ומזה הטעם אסרה תורה בית דין בעיר אחת - פלג מורים בבית שמאי ופלג בבית הלל**, שהרי "המשפט לאלהים" (לעיל א, יז), **ונראה כאן חס ושלוש שניות**, ולכך צריך שיהיה הבית דין אינו מחולק. וזהו שאמר הכתוב "בנים אתם לה' אלהיכם", **ואם יהיה בכם שום שניות וחילוק, כאילו היה חס ושלוש בו, כי העלול מורה על העלה :**

ב) מהציבור

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה

פרק ג

(יא) **הפורש מדרכי צבור ואף על פי שלא עבר עבירות אלא נבדל מעדת ישראל ואינו עושה מצות בכללן ולא נכנס בצרתן ולא מתענה בתעניתן אלא הולך בדרכו כאחד מגויי הארץ וכאילו אינו מהן אין לו חלק לעולם הבא**

העושה עבירות ביד רמה כיהויקים בין שעשה קלות בין שעשה חמורות אין לו חלק לעולם הבא וזהו הנקרא מגלה פנים בתורה מפני שהעיז מצחו וגילה פניו ולא בוש מדברי תורה :

פרק ד

(ב) **ומהן חמשה דברים הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהן ואלו הן :**

(א) **הפורש מן הצבור לפי שבזמן שיעשו תשובה לא יהיה עמהן ואינו זוכה עמהן בזכות שעושין**

(ב) **והחולק על דברי חכמים לפי שמחלוקתו גורמת לו לפרוש מהן ואינו יודע דרכי התשובה**

(ג) **והמלעיג על המצות שכיון שנתבזו בעיניו אינו רודף אחריהן ולא עושן ואם לא יעשה במה יזכה**

(ד) **והמבזה רבותיו שדבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו כגחזי ובזמן שנטרד לא ימצא מלמד ומורה לו**

דרך האמת

(ה) **והשונא את התוכחות שהרי לא הניח לו דרך תשובה שהתוכחה גורמת לתשובה שבזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה כמו שכתוב בתורה זכור ואל תשכח ממרים הייתם ולא**

נתן ה' לכם לב עם נבל ולא חכם וכן ישעיהו הוכיח את ישראל ואמר הוי גוי חוטא ידע שור קונהו

מדעתי כי קשה אתה וכן צוהו האל להוכיח לחטאים שנאמר קרא בגרון אל תחשוך וכן כל הנביאים

הוכיחו לישראל עד שחזרו בתשובה לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא

שמים מנעוריו ואהוב להם שיהא מוכיח לרבים ומחזירן בתשובה וזה ששונא את התוכחות אינו בא

למוכיח ולא שומע דבריו לפיכך יעמוד בחטאתיו שהם בעיניו טובים :

ג) הזמנים שצריך להיות איתם

1) מצוה

פירוש רבינו יונה למסכת אבות פרק ב משנה ד
בשעה שהציבור עוסקין במצוה הוא כתר חי העולמים וכבוד לכל ממשלתו כי ברוב עם נאספים לקיים מצוותיו הדרת מלך הוא ואין ראוי לפרוש מהם

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ט/ב
תניא נמי הכי מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל קריאת שמע של שחרית או קריאת שמע של ערבית או שביטל תפלה של שחרית או תפלה של ערבית
וחסרון לא יוכל להימנות זה שנמנו חביריו לדבר מצוה והוא לא נמנה עמהם

2) צרה

רש"י על מסכת אבות פרק ד משנה ב
אל תפרוש מן הציבור - אלא השתתף עמם בצרותם

ספר אסתר פרק ד
(יג) וַיֹּאמֶר מָרְדֳּכָי לְהֵשִׁיב אֶל אֶסְתֵּר אֶל תְּדַמֵּי בְנֵי שָׂדֶה לְהַמְלִיט בַּיַּת הַמֶּלֶךְ מִכָּל הַיְּהוּדִים :

תלמוד בבלי מסכת תענית דף יא/א
אמר רב יהודה אמר רב כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה שנאמר ברעב פדך ממות מרעב מיבעי ליה אלא הכי קאמר בשכר שמרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה
אמר ריש לקיש אסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון שנאמר וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב תנא חסוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון
תנו רבנן בזמן שישראל שרויין בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור
תניא אידך בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלוש עלידך נפשי ואם עושה כן עליו הכתוב אומר והנה ששון ושמחה הרג בקר ושחט צאן אכל בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות מה כתיב בתריה ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון עד כאן מדת בינונים אבל במדת רשעים מה כתיב אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר מה כתיב בתריה הצדיק אבד ואין איש שם על לב כי מפני הרעה נאסף הצדיק אלא יצער אדם עם הצבור שכן מצינו במשה רבינו שציער עצמו עם הצבור שנאמר וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה וכי לא היה לו למשה כר אחת או כסת אחת לישב עליה אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער וכל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור

פירוש הגר"א על מסכת אבות
אל תפרוש - כמ"ש ויקחו אבן וישמו תחתיו

ספר שמות פרק ב
(יא) וַיְהִי בַּיָּמִים הֵהֵם וַיִּגְדַּל מֶשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֹּאֲרָא בְּסַבְלֹתָם וַיֹּאֲרָא אִישׁ מִצָּרִי מִכָּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו :
(יב) וַיִּפֶן כֹּה וַיֹּאֲרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּדֹּף אֶת הַמִּצָּרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל :

רש"י על שמות פרק ב פסוק יא
וירא בסבלותם - (ב"ר) נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם :

מדרש רבה שמות פרשה א פסקה כז
וירא בסבלותם מהו וירא שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר חבל לי עליכם מי יתן מותי עליכם שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט והיה נותן כתיפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהן ר' אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר ראה משוי גדול על קטן ומשוי קטן על גדול ומשוי איש על אשה ומשוי אשה על איש

ומשוי זקן על בחור ומשוי בחור על זקן **והיה מניח דרגון שלו והולך ומיישב להם סבלותיהם** ועושה כאלו מסייע לפרעה
 אמר הקב"ה אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל ונהגת בהן מנהג אחים **אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך** הה"ד וירא ה' כי סר לראות ראה הקב"ה במשה שסר מעסקיו לראות בסבלותם לפיכך ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה :

ספר שמות פרק ג

(א) ומִשָּׁה הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתֵנוּ פָּהֶן מִדְּיָן וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֲרֵבָה :
 (ב) וַיֵּרָא מִלְּאֵךְ יְדֹד אֱלֹו בְּלִבַּת אֵשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וְהִנֵּה הַסֵּנֶה בֹּעֵר בְּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינֶנּוּ אֹכֵל :

רש"י על שמות פרק ג פסוק ב

מתוך הסנה - ולא אילן אחר משום **עמו אנכי בצרה** :

ספר ישעיה פרק סג

(ט) **בְּכָל צָרָתָם לֹו צָר** וּמִלְּאֵךְ פָּנָיו הוֹשִׁיעֵם בְּאַהֲבָתוֹ וּבְחַמְלָתוֹ הוּא גֹאֲלָם וַיִּנְטְלֵם וַיִּנְשָׂאֵם כָּל יְמֵי עוֹלָם :

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כט/א

תניא רבי שמעון בן יוחי אומר **בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא שבכל מקום שגלו שכינה עמהן** גלו למצרים שכינה עמהן שנאמר הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים וגוי גלו לבבל שכינה עמהן שנאמר למענכם שלחתי בבלה ואף כשהן עתידין ליגאל שכינה עמהן שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד שהקדוש ברוך הוא שב עמהן מבין הגליות

ספר שמות פרק יח

(כז) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה אֶת חֹתֵנוּ וַיִּלְךְ לֹו אֶל אַרְצוֹ :

מדרש אגדה

מכאן שכל המצטער בצער ציבור זוכה וראוה בנחמת ציבור **ויתרו לא היה בצער ציבור לא זכה בנחמתן** איזו נחמה? זו מתן תורה ולכך שלח משה את חותנו

דעת חכמה ומוסר (רב ירוחם ליבוביץ)

על האדם לדעת כי הוא חלק מהכלל כמו אבר מגוף שלם ולכן תכלית הצלחתו ישתתף עם הציבור כידוע ומזה יצליח לשמוח בשמחתן אחרי כי הוא חלק מהם ושמחת הכלל גם לו שמחה וחס ושלוש אם לא ישתתף עם הציבור לא יוכל להרגיש משמחתם כי הוא אבר נפרש ומדולדל

3 תפילה**רבינו בחי**

יזהיר שלא יפרוש מן הציבור בתפילה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז/ב

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי אמר ליה לא יכילנא אמר ליה לכנפי למר עשרה וליצלי אמר ליה טריחא לי מלתא ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר אמר ליה מאי כולי האי אמר ליה דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי (דף ח/א) מאי דכתיב ואני תפלתי לך ה' עת רצון **אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין** רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא כה אמר ה' בעת רצון עניתך רבי אחא ברבי חנינא אמר מהכא הן אל כביר ולא ימאס וכתוב פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי תניא נמי הכי רבי נתן אומר מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר ולא ימאס וכתוב פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו' אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ח/א

אמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו שנאמר נשא לבבנו אל כפים [איני והא] אוקים שמואל אמורא עליה ודרש ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון וגו' לא קשיא **כאן ביחיד כאן בצבור**

רמב"ם יד החזקה - הלכות תפלה ונשיאת כפים פרק ח

(א) **תפלת הציבור נשמעת תמיד ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור נקרא שכן רע:**

מדרש רבה איכה פרשה ג פסקה ג

ר' אחא אמר כל המתפלל עם הציבור למה הוא דומה לבני אדם שעשו עטרה למלך בא עני אחד ונתן חלקו בתוכה מה המלך אומר בשביל זה עני אני מקבלה? מיד מקבל המלך ונותנה בראשו כך אם היו עשרה צדיקים עומדים בתפלה ורשע עומד ביניהם **מה הקב"ה אומר בשביל רשע זה איני מקבל תפלתם?**

(4) כללי

מסכת דרך ארץ זוטא פרק חמישי
לא יהא אדם ער בין הישיניים ולא ישן בין העירים ולא בוכה בין השוחקים ולא שוחק בין הבוכים ולא יושב בין העומדים ולא עומד בין היושבים ולא קורא בין השונים ולא שונה בין הקוראים
כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות :

ספר דרך חיים - פרק ב משנה ד
הפורש מן הצבור **פורש מן הדבר שיש לו קיום ביותר**.
ועוד **כי הכלל הוא הכל, ויש בהם כח הכל**, ולפיכך הפורש מן הצבור פורש מהכל והוא מבחוץ, ואם הוא מבחוץ להבל נחשב דבר זה שיצא מן הכלל.
ודבר זה מבואר בדברי חכמים שמנו הפורשים מדרכי הצבור בכלל מינים ואפיקורסים שכופרים בתורה ובתחיית המתים כדאיתא במסכת ראש השנה (י"ז, א') שאמר שם אבל המינים והמוסרי' והמשומדים והאפיקורסים שכפרו בתורה ובתחיית המתים ושפרשו מדרכי צבור שכל אלו הם יוצאים מן הכלל ואין להם חלק בכלל. וכן מי שפורש מן דרכי צבור הוא יוצא מן הכלל.
ואמר **כי הכלל הוא עיקר לא היחיד הפרטי שהיחיד הוא בעל שינוי ואלו הכללים עומדים כמו שהתבאר, כי כח הכללי עומד בלא שינוי**

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מו/ב
תנו רבנן וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל שאין ת"ל הערופה ומה ת"ל הערופה על מקום עריפתה של עגלה ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו וכי על לבנו עלתה שב"ד שופכין דמים **אלא לא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לוייה**

ספר חדושי אגדות חלק שני עמוד פב - מסכת סוטה
ולא פטרנוהו בלא לוייה שכל שאינו מלוה כאלו שופך דמים. פי' זה, **כי כח האדם הוא יותר כאשר הוא תוך כלל בני אדם שאז יש לו כח הרבים, וכאשר האדם הוא יחיד נפרד יש לו כח פרטי ואז פגעים פוגעים בו**, ולכך כאשר מלוין אותו כאשר נפרד מן הבריות ואין מניחין אותו לצאת עד שעור מיל, או מה שהוא הלוייה, שאי אפשר להם להיות תמיד עמו וצריכי' להיות בביתם, וזה מורה כי [אינו פרטי רק הרבים] מתחברים אליו, ואז יש לו חבור ודבוק למעלה ג"כ עד שגם העליונים גם הש"י מתלויים אליו בדרך, ואם מניחין אותו לצאת יחידו הרי נחשב יחיד וכאלו אין לו שם בכלל הבריות, ואז פגעים שולטים עליו. ולכך אמרו בסמוך שכל אשר מלוין אותו אינוניזוק, שהרי הלוייה מורה שהוא תוך הכלל, וכאשר הוא תוך הכלל אף העליונים מתלויים אליו עד שאינו ניזוק כאשר הוא תוך הכלל, אבל אם אין מלוין אותו, כאלו שופכין דמים, כי האמת הוא שהרי כל אדם תוך הכלל, וכאשר מניחין אותו לצאת ואין מלוין אותו, הרי נוטלים ממנו כחו אשר יש לו לכל אדם, ולפיכך נחשב דבר זה כאלו שופכי דמים, ולכך אמר ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו לא בא לידינו ולא פטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו ולא פטרנוהו בלא לוייה, כי כל אשר הניחוהו ולא השגינו עליו כאלו אין לו חלק בכלל, והרי מוציאין אותו מן הכלל בני אדם, ודבר זה נקרא שפיכת דמים כאשר היו מבטלים כחו ואתרע מזליה :

5) ציבור של רשעים

משנה מסכת אבות פרק א
(ז) נתאי הארבל אומר, הרחק משכון רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפרענות:

ספר תהילים פרק כו
(ה) שְׁנֵאתִי קֶהֱל מְרַעִים וְעַם רְשָׁעִים לֹא אֶשֶׁב:

ספר ירמיה פרק ט
(א) מִי יִתְנַנֵּי בַמַּדְבָּר מְלוֹן אֲרָחִים וְאֶעֱזְבָה אֶת עַמִּי וְאֶלְכָה מֵאַתָּם כִּי כָלִם מְנַאֲפִים עֲצָרֶת בְּגָדִים:

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ו
(א) **דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר ריעיו וחביריו נוהג נוהג כמנהג אנשי מדינתו לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמוד ממעשיהם ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמוד ממעשיהם הוא ששלמה אומר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע ואומר אשרי האיש וגו' וכן אם היה במדינה שמנהגותיה רעים ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה ילך למקום שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים ואם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא טובה כמו זמנינו או שאינו יכול ללכת למדינה שמנהגותיה טובים מפני הגייסות או מפני החולי ישב לבדו יחידי כענין שנאמר ישב בדד וידום ואם היו רעים וחטאים שאין מניחים אותו לישב במדינה אלא אם כן נתערב עמהן ונוהג במנהגם הרע יצא למערות ולחוחים ולמדברות ואל ינהיג עצמו בדרך חטאים כענין שנאמר מי יתנני במדבר מלון אורחים:**

אל תאמין בעצמך עד יום מותך (ב:ד)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (ד) הוא ה'יה אומר, עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך. הלל אומר, אל תפרוש מן הצבור, **ואל תאמן בעצמך עד יום מותך**, **ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו**, **ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע**. **ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה** :

א) אל תאמין בעצמך

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יב/ב
 לא יקרא לאור הנר שמא יטה אמר רבי ישמעאל בן אלישע **אני אקרא ולא אטה** פעם אחת קרא ובקש להטות אמר **כמה גדולים דברי חכמים** שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר רבי נתן אומר קרא והטה וכתב על פנקסו אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף פא/ב
 רבי חייא בר אשי הוה רגיל כל עידן דהוה נפל לאפיה הוה אמר **הרחמן יצילנו מיצר הרע** יומא חד שמעתינהו דביתהו אמרה מכדי הא כמה שני דפריש ליה מינאי מאי טעמא קאמר הכי יומא חדא הוה קא גריס בגינתיה קשטה נפשה חלפה ותנייה קמיה אמר לה מאן את אמרה אנא חרותא דהדרי מיומא תבעה אמרה ליה אייתי ניהליה להך רומנא דריש צוציתא שוור אזל אתייה ניהלה כי אתא לביתיה הוה קא שגרא דביתהו תנורא סליק וקא יתיב בגויה אמרה ליה מאי האי אמר לה הכי והכי הוה מעשה אמרה ליה אנא הואי לא אשגח בה עד דיהבה ליה סימני אמר לה אנא מיהא לאיסורא איכווני כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה עד שמת באותה מיתה

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קז/א
 אמר רב יהודה אמר רב **לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נסיון וכשל** אמר לפניו רבונו של עולם מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרים אלהי דוד אמר אינהו מינסו לי ואת לא מינסית לי אמר לפניו רבונו של עולם בחנני ונסני שנאמר בחנני ה' ונסני וגו' אמר מינסנא לך ועבידנא מילתא בהדך דלדידהו לא הודעתיהו ואילו אנא קא מודענא לך דמנסינא לך בדבר ערוה

מדרש רבה שמות פרשה ו פסקה א
 (א) הה"ד (קהלת ב) ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו הפסוק הזה נאמר על שלמה ועל משה על שלמה כיצד כשנתן הקב"ה תורה לישראל נתן בה מצות עשה ומצות לא תעשה ונתן למלך מקצת מצות שנא' (דברים יז) לא ירבה לו סוסים וכסף וזהב וגו' ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו **עמד שלמה המלך והחכים על גזירתו של הקב"ה** ואמר למה אמר הקב"ה לא ירבה לו נשים לא בשביל שלא יסור לבבו **אני ארבה ולבי לא יסור** אמרו רבותינו באותה שעה עלתה יו"ד שבירבה ונשתטח לפני הקב"ה ואמרה רבון העולמים לא כך אמרת אין אות בטלה מן התורה לעולם הרי שלמה עומד ומבטל אותי ושמא היום יבטל אחת ולמחר אחרת עד שתבטל כל התורה כולה אמר לה הקב"ה **שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטליו וקוצה ממך איני מבטל...** מה כתיב ביה (מ"א יא) **ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו**

ב) עד יום מותך

תלמוד ירושלמי מסכת שבת דף ח/א
 תמן תנינן אל תאמן בעצמך עד יום מותך. מעשה בחסיד אחד שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך עד יום **זקנותך**. **כגון אני**. אתא חדא רוחא ונסיתיה. ושרי תהי ביה (דף ח/ב) אמרה ליה לא תצוק רוח אנא אזול ואישתוי לחברך :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כט/א
 אל תאמין בעצמך עד יום מותך **שהרי** יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי

מדרש תנחומא תולדות פרק ז
 אמר רשב"י **אין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהן אלא לאחר מיתתן** שנאמר (תהלים טז)
 לקדושים אשר בארץ המה וגוי אימתי הן קדושים כשהן קבורים בארץ שכל זמן שהן חיים אין הקב"ה מייחד שמו עליהן **כל כך למה שאין הקב"ה מאמין בהן שלא יטעה אותן היצר הרע** וכיון שמתים הקב"ה מיחד שמו עליהן

ספר קהלת פרק ז
 (טו) **את הפל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו :**

מדרש רבה קהלת פרשה ז פסקה כג
 (א) ט"ו את הכל ראיתי בימי הבלי שאלו את שמואל הקטן מהו דכתיב יש צדיק אובד בצדקו אמר להם **גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהצדיק עתיד לבא לידי מייט אמר הקב"ה עד שהוא בצדקו אסלקנו** שנאמר יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לח/ב
 אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן **כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא** שנאמר רגלי חסידיו ישמר
 דבי רבי שילא אמרי **כיון שבאה לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ואינו חוטא שוב אינו חוטא** שנאמר רגלי חסידיו

אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו (ב:ד)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (ד) הוא הִיָּה אוֹמֵר, עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ כְּרְצוֹנִי, כְּדִי שְׂעִישֶׂה רְצוֹנִי כְּרְצוֹנִי. בְּטֵל רְצוֹנִי מִפְּנֵי רְצוֹנוֹ, כְּדִי שְׂבִיטֵל רְצוֹן אַחֲרַיִם מִפְּנֵי רְצוֹנִי. הִלֵּל אוֹמֵר, אַל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצְּבוּר, וְאַל תִּתְאַמֵּן בְּעֶצְמִי עַד יוֹם מוֹתִי,
ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו,
ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע.
ואל תאמר לכשאפנה אשנה, שפא לא תפנה :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צ/א
 שלשה מלכים וארבעה הדיוטות **אין להן חלק לעולם הבא** שלשה מלכים ירבעם **אחאב ומנשה**

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין דף נא/א
 ר' לוי עבד דרש הדין קרייא אשתא ירחין לגנאי רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' אתא לגבי בליליא א"ל מה חטית לך ומה סרחית קדמך. **אית לך רישיה דפסיקא ולית לך סופיה אשר היסתה אותה איזבל אשתו.** עבד דרש ליה שיתא ירחין לשבח רק לא היה כאחאב אשר איסתה אותה איזבל אשתו.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קב/ב
 רב אשי אוקי אשלשה מלכים אמר למחר נפתח בחברין אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה אמר חברך וחבירי דאבוך קרית לן מהיכא בעית למישרא המוציא אמר ליה לא ידענא אמר ליה מהיכא דבעית למישרא המוציא לא גמירת וחברך קרית לן אמר ליה אגמריה לי ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא אמר ליה מהיכא דקרים בישולא אמר ליה מאחר דחכימתו כולי האי מאי טעמא קא פלחיתו לעבודת כוכבים אמר ליה **אי הות התם הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי**

ספר התניא - חלק ראשון - פרק ל
 עוד זאת ישים אל לבו לקיים מאמר רז"ל והוי שפל רוח בפני כל האדם. והוי באמת לאמיתו בפני כל האדם ממש אפי' בפני קל שבקלים. והיינו ע"פ מארז"ל אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. כי מקומו גורם לו לחטוא להיות פרנסתו לילך בשוק כל היום ולהיות מיושבי קרנות ועיניו רואות כל התאוות והעין רואה והלב חומד ויצרו בוער כתנור בוערה מאופה כמ"ש בהושע הוא בוער כאש להבה וגו'. משא"כ מי שהולך בשוק מעט ורוב היום יושב בביתו וגם אם הולך כל היום בשוק יכול להיות שאינו מחומם כ"כ בטבעו כי אין היצר שוה בכל נפש יש שיצרו כו' כמ"ש במ"א.

מדרש רבה ויקרא פרשה יב פסקה ה
 אמר רבי חוניה פ' מיני ריקודין רקדה בת פרעה באותה הלילה והיה שלמה ישן עד ד' שעות ביום ומפתחות של בית המקדש נתונות תחת ראשו הדא הוא דתנן על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות נכנסה אמו והוכיחתי וי"א ירבעם בן נבט נכנס והוכיחו ויכול היה רבי חגי בשם רבי יצחק עמד וכנס אלף מתוך שבטו ונכנס והוכיחו הה"ד (הושע ג) כדבר אפרים רתת כדבר ירבעם ריתותו של שלמה **אמר לו הקב"ה למה אתה מוכיחו נשיא הוא בישראל חייך שאני מטעימך משררותו ואין אתה יכול לעמוד בה** כיון שנכנס למלכות מיד (שם) ויאשם בבעל וימות

מעילות הנצח (בשם ר' אברהם חיים מזלוטשוב בשם הבעש"ט)
 לעום הוי יודע שלא הראוך מן השמים מעשה חברך כדי שתדון אותו, אלא אם כן הגעת למקומות ממש. היינו שעשית גם אתה משהו בדומה לחברך, **ועכשיו כי תידננו לחברך שוב ידונו בשמים את דינך כפי שחרצת אתה במו פיך לחברך,** לכו זרזנו חז"ל, שתדין את האדם לכף זכות, כי כאשר ידונו הכל את זולתם לכף זכות, גם הם עצמם יזכו מן השמים לחנינה ולרחמים

אל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להישמע (ב:ד)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (ד) הוא הִיָּה אוֹמֵר, עֲשֵׂה רְצוֹנִי כְרְצוֹנָךְ, כְּדִי שְׂיַעֲשֶׂה רְצוֹנָךְ כְּרְצוֹנִי. בְּטֵל רְצוֹנָךְ מִפְּנֵי רְצוֹנִי, כְּדִי שְׂיִבְטֵל רְצוֹן אַחֲרָיִם מִפְּנֵי רְצוֹנָךְ. הִלֵּל אוֹמֵר, אֵל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצְּבוּר, וְאֵל תִּתְּמֵן בְּעֶצְמָךְ עַד יוֹם מוֹתְךָ, וְאֵל תִּדְּיוֹן אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתִּגִּיעַ לְמִקוּמוֹ, וְאֵל תִּאֲמַר דְּבַר שְׂאִי אֶפְשֵׁר לְשִׁמּוֹעַ שְׂסוּפוֹ לְהִשְׁמָע. וְאֵל תִּאֲמַר לְכִשְׂאֶפְנָה אֶשְׁנָה, שְׂמָא לֹא תִפְנָה:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה ד
 ודבר שאי אפשר לשמוע. הוא שיהיו פשוטי הדברים מרוחק מאד ובטל וכשיסתכל האדם בו היטב יראה שדברים נכונים, והוא מזהיר מן הדרך ההיא מן הדיבור שהוא אומר לא יהיו דבריך צריכים לפירוש רחוק והסתכלות יתירה ואז יבינם השומע:

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה ד
 ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע - כלומר לא יהיו דבריך מסופקים שא"א להבינם בתחלה ובעיון ראשון. ותסמוך שאם יעמיק השומע בהם לבסוף יבינם כי זה יביא בני אדם לטעות בדבריך שמא יטעו ויצאו למינות על ידיך. פ"א לא תגלה סודך אפילו בינך לבין עצמך ותאמר שאין כאן מי שישמעך לפי שסופו להשמע כי עוף השמים יוליד את הקול. והגירסא היא לפי פ"י זה שסופו להשמע אבל רש"י גורס ואל תאמר דבר שאפשר לשמוע שסופו להשמע ובדברי תורה מדבר אל תאמר על דבר תורה שאתה יכול לשמוע עכשיו שתשמע אותו לבסוף אלא הט אזניך ושמע מיד:

ספר קהלת פרק י
 (כ) גַם בְּמַדְעָךָ מִלֶּךְ אֵל תִּקְלָל וּבְחַדְרֵי מִשְׁכְּבְּךָ אֵל תִּקְלָל עֲשִׂיר כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיד אֶת הַקּוֹל וּבַעַל הַכְּנָפַיִם \{כְּנָפַיִם\} יִגִּיד דְּבַר:

מדרש רבה ויקרא פרשה לב פסקה ב
 (ב) (קהלת י) גם במדעך מלך אל תקלל אמר ר' אבין לא במדע שנתתי לך יתיר מן הבהמה וחיה ועוף תהא מחרף ומגדף לפני בראתי לך שני עינים ולה ב' עינים לך ב' אזנים ולה ב' אזנים דמיתוך להם שנאמר (תהלים מט) נמשל כבהמות נדמו ואין נדמה אלא שתיקה שתקתי מפני כבודך כמה טובות עשיתי עמך ואין אתה מבין שנאמר (שם) ואדם ביקר (ולא) [בל] יבין ד"א גם במדעך מלך שלפניך אל תקלל ובחדרי משכבך עשיר שלפניך אל תקלל כי עוף השמים יוליד את הקול אמר ר' ירמיה בן אלעזר זה העורב וחכמת טיארין ובעל כנפים יגיד דבר ר' לוי אמר **אזנים לדרך ואזנים לכותל**

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ג/ב
 ...קם קטלינהו לכולהו רבנן שבקיה לבבא בן בוטא למשקל עצה מניה (דף ד/א) אהדר ליה כלילא דיילי נקרינהו לעיניה יומא חד אתא ויתיב קמיה אמר חזי מר האי עבדא בישא מאי קא עביד אמר ליה מאי אעביד ליה א"ל נלטייה מר אמר ליה [כתיב] גם במדעך מלך אל תקלל אמר ליה האי לאו מלך הוא א"ל וליהוי עשיר בעלמא וכתיב ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר ולא יהא אלא נשיא ונשיא בעמך לא תאור א"ל בעושה מעשה עמך והאי לאו עושה מעשה עמך א"ל מסתפינא מיניה א"ל **ליכא איניש דאזיל דלימא ליה דאנא ואת יתיבנא א"ל כתיב כי עוף השמים יוליד את הקול ובעל כנפים יגיד דבר** א"ל אנא הוא אי הואי ידענא דזהרי רבנן כולי האי לא הוה קטילנא

פירוש רבינו יצחק ב"ר שלמה על מסכת אבות פרק ב משנה ד
 משל לנוד מלא רוח- אם הוא קשור ומהודק היטב תישאר בו הרוח, ואם יינקב, ולו גם כחוט השערה, יצא הרוח כולו. כך גם המגלה סוד- ולו רק לידידו הקרוב- גילהו לכל העולם

מגן אבות לרשב"ץ
 אמרו סודך אסירך, ואם תגלהו אתה אסירו
 עוד אמרו- אם לבך צר מלהכיל סודך, לב חברך צר יותר

אל תאמר לכשאפנה אשנה, שמא לא תפנה (ב:ד)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (ד) הוא הִיָּה אוֹמֵר, עֲשֵׂה רְצוֹנִי כְרְצוֹנֶךָ, כְּדִי שְׂיַעֲשֶׂה רְצוֹנֶךָ כְרְצוֹנִי. בְּטֵל רְצוֹנֶךָ מִפְּנֵי רְצוֹנִי, כְּדִי שְׂיִבְטֵל רְצוֹן אַחֲרָיִם מִפְּנֵי רְצוֹנֶךָ.
 הִלֵּל אוֹמֵר, אַל תִּפְרוֹשׁ מִן הַצְּבוּר,
 וְאַל תִּתְאַמֵּן בְּעֶצְמֶךָ עַד יוֹם מוֹתֶךָ,
 וְאַל תִּדְּיוֹן אֶת חֲבֵרְךָ עַד שֶׁתִּגִּיעַ לְמִקוֹמוֹ,
 וְאַל תִּאֲמַר דְּבַר שְׂאִי אֶפְשֶׁר לְשִׁמּוֹעַ שְׂסוּפוֹ לְהִשְׁמַע.
וְאַל תִּאֲמַר לְכִשְׂאִפְנָה אֲשֶׁנָּה, שְׂמָא לֹא תִפְנָה :

ספר משלי פרק כז
 (א) אַל תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר כִּי לֹא תִדַּע מָה יֵלֵךְ יוֹם :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה ד
 כשאפנה. רוצה בו כשאפנה מזה העסק וזה דומה למה שקדם ממצות שמאי חבירו עשה תורתך קבע :

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
 (ז) שמא תאמר עד שאקבץ ממון אחזור ואקרא עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא אם תעלה מחשבה זו על לבך אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולא תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה :

שו"ע אורח חיים סימן תקמה
 (ט) ואם שמע דבר חידוש מותר לכתבו כדי שלא ישכח וכן אם ראה ספר מחודש מותר להעתיקו אם לא ימצא להעתיקו לאחר המועד :

משנה ברורה סימן תקמה
 (מז) ואם שמע דבר חידוש - וה"ה דמותר לשמוע לכתחלה כדי לכותבו. גם אין חלוק בין אם שמע החדש מאחר או חידשו הוא עצמו דהרבה זימנין מצוי שאדם שוכח מה שחידש כבר ואינו יכול לחדשו אח"כ. ואפילו בלא טעם שכחה כיון שבכל עת ורגע מוטל על האדם לעמול בתורה ולחדש בה כפי יכולתו אין שייך לומר ימתין עד אחר יו"ט ואז יכתוב החידוש דאותו זמן יהיה עליו חיוב אחר דהיינו שיחדש אח"כ חידושים אחרים ואם יתעכב בכתיבת החידושים שלמד בתוך המועד יצטרך ללמוד שנית מה שלמד כבר ולהזכיר מה שחידש מכבר וזה יבטלנו מלימוד חידושים אחרים באותה שעה ואין לך דבר האבד גדול מזה (נב) והעידו על הב"ח ז"ל שכתב חיבוריו בחוה"מ [אחרונים] ומ"מ יזהר (נג) בכתיבת חידושו שיכתוב כתיבת משיט"א ואם יצטרך לכתוב איזה אות מרובע יכתוב אות שבור וכנ"ל :

אין בור ירא חטא ואין עם הארץ חסיד (ב:ה)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ה) הוא הָיָה אוֹמֵר, **אין בור ירא חטא, ולא עם הארץ חסיד**, ולא הביִישׁוֹן לְמַד, ולא הקפִּדוֹן מִלְמַד, ולא כל המְרַבֵּה בְּסוּחָרָה מְחַכִּים. ובמקום שֶׁאֵין אֲנָשִׁים, הַשְׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ:

א) קשר יראה/חסידות לדעת

המספיק לעובדי ה' (לרבינו אברהם בן הרמב"ם)
על האדם השואף לעלות במעלות התורה והיראה לקיים בתחילה בשלמות את כל החובות המפורשות והמוטלות על כלל ישראל. רק לאחר מכן יתחיל להשתלם בדרך מיוחדת בדרכי ה', שהולכים בה חסידי ישראל ובני הנביאים.
ודע כי עשר שנות צום מתוך חסידות יתקפחו לך בעוון אכילה אחת מגזל

אור החיים על ויקרא פרק כו פסוק ג
ו) עוד יתבאר על דרך אומרם (אבות פ"ב מ"ה) ולא עם הארץ חסיד, פירוש שאסור לעם הארץ להתנהג בחסידות שיעשה חומרות וגדרים כמנהג החסידים, כי לפעמים יעשה חומרא בדבר שהוא אדרבה עבריו, כי ימצא חסיד שירצה לגדור עצמו לקיים מצות עונה בימים המקודשים, ותהיה בעיניו מצוה גדולה לשמש מטתו בליל כיפור, כמו ששמענו שהיה מעשה כן כדומה, לזה ציוו חז"ל שאין לעם הארץ להתנהג במדת חסידות, והוא מאמר הכתוב כאן אם בחקתי תלכו שהוא עסק התורה, אז ואת מצותי תשמרו, פירוש תעשו לכם משמרת כדי לקיימם גדרים ושמירות ולא זולת זה:

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ב
(ב) והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו?
בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם:

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר תפילת שחרית שבת - ברכת החודש
יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. שֶׁתְּחַדֵּשׁ עֲלֵינוּ אֶת הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְטוֹבָה וְלְבִרְכָה. וְתִתֵּן לָנוּ חַיִּים אֲרוּכִים. חַיִּים שְׁלֹם. חַיִּים שֶׁל טוֹבָה. חַיִּים שֶׁל בְּרָכָה. חַיִּים שֶׁל פְּרֻנְסָה. חַיִּים שֶׁל חֲלוּץ עֲצֻמוֹת. חַיִּים שְׁיֵשׁ בָּהֶם יְרֵאת שְׁמִים וְיְרֵאת חֲטָא

ב) הגדרת בור/עם הארץ

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ב משנה ה
הבור - ריק הוא, **אין בו לא תורה ולא מצוות ולא דרך ארץ...**
כי מתוך הריקות שבו גם מן העבירות **לא ידע להישמר**

רש"י יומא דף לזא
הרי זה בור - אפילו בדרך ארץ אינו בקי:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה ה
בור. הוא שאין לו לא חכמה ולא מדות:
ועם הארץ. הוא שאין לו מעלות שכליות אבל יהיו לו קצת מעלות המדות:

משנה מסכת אבות פרק ה
(ו) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּאָדָם. הָאוֹמֵר שְׁלִי וְשִׁלְךָ שְׁלָךְ, זֶה מִדָּה בִּינוּנִית. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, זֶה מִדַּת סְדוּם.
שְׁלִי שְׁלָךְ וְשִׁלְךָ שְׁלִי, **עַם הָאָרֶץ**. שְׁלִי שְׁלָךְ וְשִׁלְךָ שְׁלָךְ, חֲסִיד. שְׁלִי שְׁלִי וְשִׁלְךָ שְׁלִי, רַ
רע"ב על מסכת אבות פרק ה משנה י
שלי שלך ושלך שלי עם הארץ - **שנהנה ומהנה בשוה. וזהו ישובה של הארץ. אבל אינו יודע קרא**
דכתיב (משלי טו) ושונא מתנות יחיה. וזהו לשון עם הארץ האמור בכ"מ שרוצה בתקונה של הארץ
אבל אין בו חכמה להבדיל בתקונין הראויין:
שלי שלך ושלך שלך - מהנה את הבריות מנכסיו והוא אינו נהנה מאחרים:
חסיד - **שעושה לפנים משורת הדין**:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ/ב
אמר רבי פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביאה לידי
נקיות נקיות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי (חסידות חסידות)
[קדושה קדושה] מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי **יראת חטא** יראת חטא מביאה לידי (קדושה
קדושה) [חסידות חסידות] מביאה לידי רוח הקודש רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים **וחסידות**
גדולה מכולן שנאמר אז דברת בחזון לחסידך

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מ/ב
דתניא **איזהו עם הארץ?** כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים כל שאינו
מעשר פירותיו כראוי והני כותאי עשורי מעשרי כדחזי דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זהירי דאמר מר
כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל תנו רבנן איזהו עם הארץ כל שאינו
קורא קריאת שמע ערבית ושחרית דברי רבי אליעזר רבי יהושע אומר כל שאינו מניח תפילין בן עזאי
אומר כל שאין לו ציצית בבגדו רבי נתן אומר כל שאין מזוזה על פתחו רבי נתן בר יוסף אומר כל שיש
לו בנים ואינו מגדלם לתלמוד תורה **אחרים אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי**
זה עם הארץ אמר רב הונא הלכה כאחרים

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כב/א
אתמר **קרא ושנה ולא שימש ת"ח** ר' אלעזר אומר הרי זה עם הארץ ר' שמואל בר נחמני אמר הרי זה
בור ר' ינאי אומר ה"ז כותי רב אחא בר יעקב אומר הרי זה מגוש אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא
כרב אחא בר יעקב דאמרי אינשי רטין מגושא ולא ידע מאי אמר תני תנא ולא ידע מאי אמר תנו רבנן
איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית בברכותיה דברי ר' מאיר וחכמים אומרים כל שאינו
מניח תפילין בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו ר' יונתן בן יוסף אמר כל שיש לו בנים ואינו מגדלן
ללמוד תורה **אחרים אומרים אפילו קורא ושנה ולא שימש ת"ח זהו ע"ה קרא ולא שנה הרי זה בור**

ספר מסילת ישרים - פרק כד - בביאור יראת חטא

אמנם צריך שנקדים כי **מיני היראה הם ב' שהם ג'**: האחד קלה מאד להשיגה אין דבר קל כמוהו, והב' קשה מן הכל, ושלימותה כמו כן שלימות גדול מאד: יש יראת העונש, וזהו המין האחד, ויש יראת הרוממות, וזהו המין הב', שיראת החטא חלק ב' ממנו, ונבאר עתה ענינם והבדליהם:

יראת העונש, כפשוטה שאדם ירא מעבור את פי ה' אלהיו מפני העונשים אשר לעבירות, אם לגוף, ואם לנפש. והנה זאת קלה ודאי כי כל אדם אוהב את עצמו, ויירא לנפשו, ואין דבר שירחיק אותו מעשות דבר אחד יותר מן היראה שלא תבואהו בו איזה רעה, ואין יראה זו ראויה אלא לעמי הארץ, ולנשים אשר דעתן קלה, איך אינה יראת החכמים ואנשי הדעת:

המין הב' הוא יראת הרוממות, והוא שהאדם ירחק מן החטאים, ולא יעשה מפני כבודו הגדול יתברך שמו, כי איך יקל, או איך יערב לבו של בשר ודם שפל ונמאס לעשות דבר נגד רצונו של הבורא יתברך ויתעלה שמו, **והנה זאת היראה אינה כל כך קלה להשיג אותה, כי לא תולד אלא מתוך ידיעה והשכלה** להתבונן על רוממותו יתברך, ועל פחיתותו של האדם, כל אלה דברים מתולדות השכל המבין ומשכיל. **והיא היראה אשר שמנוה לח"ב מא' מחלקי החסידות אשר זכרנו**, בה יבוש האדם ויחרד בעמדו לפני קונו להתפלל או לעבוד כל עבודה, היא היראה המשובחת שנסתבחו בה חסידי עולם, והוא מה שמשא מדבר ואומר (דברים כ"ח): **ליראה את השם הנכבד והנורא הזה את ה' אלהיך, זאת היראה שאנחנו בביאורה עתה דהיינו יראת החטא היא כמו חלק מיראת הרוממות שזכרנו, וכמו מין בפני עצמו, והיינו כי הנה ענינה הוא שיהיה האדם ירא ודואג תמיד על מעשיו, פן נתערב במ איזה שמץ חטא, או פן יהיה שם איזה דבר קטן או גדול שאינו לפי גודל כבודו יתברך ורוממות שמו:**

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק י

(א) אל יאמר אדם הריני עושה מצות התורה ועוסק בחכמתה כדי שאקבל כל הברכות הכתובות בה או כדי שאזכה לחיי העולם הבא **ואפרוש מן העבירות שהזהירה תורה מהן כדי שאנצל מן הקללות** הכתובות בתורה או כדי שלא אכרת מחיי העולם הבא **אין ראוי לעבוד את ה' על הדרך הזה** שהעובד על דרך זה הוא עובד מיראה ואינה מעלת הנביאים ולא מעלת החכמים ואין עובדים ה' על דרך זה אלא עמי הארץ והנשים והקטנים שמחנכין אותן לעבוד מיראה עד שתרבה דעתן ויעבדו מאהבה:

אבות דרבי נתן פרק שנים עשר

(יג) אף הוא (=הלל) אומר בלשון בבלי ד' דברים נגד שמא אבד שמיה **ודלא משמש חכימא קטלא** **חייב** ודלא מוסיף פסיד ודישתמש בתגא אבד ואזיל ליה... ודלא משמש חכימא קטלא חייב כיצד (אמרו) מעשה באדם אחד מבית רמה שהיה נוהג בעצמו מדת חסידות שלח אליו תלמיד אחד רבן יוחנן בן זכאי לבודקו הלך ומצאו שנטל שמן ונתנו על גבי כירים ונטלו מעל הכירים ונתנו לתוך של גריסין א"ל מה אתה עושה א"ל כהן גדול אני ותרומה בטהרה אני אוכל א"ל כירים זה טמא או טהור א"ל וכי יש לנו בתורה על כירים שטמא והלא לא אמרה תורה אלא על תנור שטמא שנאמר (ויקרא יא) כל אשר בתוכו יטמא א"ל כשם שאמרה תורה על תנור שטמא כך אמרה תורה על כירים שטמא שנאמר (שם) תנור וכירים יותץ טמאים הם א"ל **א"כ היית נוהג לא אכלת תרומה טהורה מימך:**

תלמוד ירושלמי מסכת נזיר דף לד/א

אמר רבי עקיבה **כך היתה תחילת תשמישי לפני חכמים** פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה וניטפלתי בו כארבעת מיל עד שהבאתיו למקום הקברות וקברתי וכשבאתי אצל ר' אליעזר ואצל ר' יהושע אמרתי להם את הדבר אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך (דף לד/ב) כאילו שפכת דמים אמרתי אם בשעה שנתכוני לזכות נתחייבתי בשעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה וכמה **באותה שעה לא זיתי מלשמש חכמים הוא היה אומר דלא שימש חכימא קטלא חייב**

לא הביישן למד (ב:ה)

משנה מסכת אבות פרק ב

(ה) הוא הָיָה אוֹמֵר, אֵין בּוֹרָא חֲטָא, וְלֹא עִם הָאָרֶץ חֲסִיד, וְלֹא הַבִּישָׁן לְמַד, וְלֹא הַקֶּפֶדוֹן מְלַמֵּד, וְלֹא כָל הַמְרַבֵּה בְּסוֹחֵרָה מְחַפֵּים. וּבְמִקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים, הַשְׁתַּדְּל לְהִיּוֹת אִישׁ:

(א) הצורך בבושה

משנה מסכת אבות פרק ה

(כ) הַיְהוּדָה בֶּן תִּימָא אוֹמֵר, הָיָה עַז פָּנִים, וְקָל פְּנֵשֶׁר, וְנָרַץ פְּצָבִי, וְגַבּוֹר פְּאָרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִיד שְׁבַשְׁמִים. הוּא הָיָה אוֹמֵר, עַז פָּנִים לְגִיּהֶנָּם, וּבִשְׁת פָּנִים לְגֹן עֵדוֹן. יְהִי רְצוֹן מִקְפָּנִיד ? אֶלְהִינֵנו שְׁתַּבְּנָה עֵירָף בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרַתְךָ:

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף כ/א

תניא בעבור תהיה יראתו על פניכם זו בושה לבלתי תחטאו מלמד **שהבושה מביאה לידי יראת חטא** מיכן אמרו **סימן יפה באדם שהוא ביישן** אחרים אומרים כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא **ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני**

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף עח/ב

ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים אל שאול שלא נספד כהלכה ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן קא תבע אל שאול שלא נספד כהלכה וקא תבע על אשר המית הגבעונים אין דאמר ריש לקיש מאי דכתיב בקשו את ה' כל ענוי ארץ אשר משפטו פעלו באשר משפטו שם פעלו אמר דוד שאול נפקא להו (דף עט/א) תריסר ירחי שתא ולא דרכיה למספדיה נתייניו ונפייסינהו ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' ויאמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו ואין לנו איש וגוי יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום לה' וגוי מיפייס ולא פייסינהו **אמר שלשה סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים** רחמנים דכתיב ונתן לך רחמים ורחמך והרבך ביישנים דכתיב בעבור תהיה יראתו על פניכם גומלי חסדים דכתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגוי כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו

(ב) הצורך בעזות

טור אורח חיים סימן א

יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצב וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים פרט ארבע דברים בעבודת הבורא יתברך **והתחיל בעז כנמר לפי שהוא כלל גדול בעבודת הבורא יתברך** לפי שפעמים אדם חפץ לעשות מצוה ונמנע מלעשותה מפני בני אדם שמלעיגין עליו ועל כן הזהיר שתעז פניך כנגד המלעיגין ואל תמנע מלעשות המצוה

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף כה/ב

אמר רבי שמעון בן לקיש **שלשה עזין הן ישראל באומות** כלב בחיות תרנגול בעופות

אבות דרבי נתן פרק ששי

מה היה תחלתו של רבי עקיבא. אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הבאר אמר מי חקק אבן זו אמרו לא המים שתדיר [נופלים] עליה בכל יום אמרו [לו] עקיבא אי אתה קורא אבנים שחקו מים. מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו מה רך פסל את הקשה דברי תורה שקשה כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם. מיד חזר ללמוד תורה. **הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות א"ל רבי למדני תורה** אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו אלף בית ולמדה. (אלף תיו ולמדה תורת כהנים ולמדה). היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ד/א

לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני לוי ורבי יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך ואידך כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי אמר רבי יהושע בריה דרב אידי מאי קרא ואדברה בעדותך נגד מלכים ולא אבוש תנא **לא מפיבשת שמו אלא איש בשת שמו ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/ב

אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה **כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא** ואם זמם יד לפה :

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ד

(ד) הרב שלמד ולא הבינו התלמידים לא יכעוס עליהם וירגז אלא חוזר ושונה הדבר אפילו כמה פעמים עד שיבינו עומק ההלכה **וכן לא יאמר התלמיד הבנתי והוא לא הבין אלא חוזר ושואל אפילו כמה פעמים ואם כעס עליו רבו ורגז יאמר לו רבי תורה היא וללמוד אני צריך ודעתי קצרה :**
(ה) **לא יהיה התלמיד בוש מחביריו** שלמדו מפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים שאם נתבייש מדבר זה נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש והוא אינו למד כלום לפיכך אמרו חכמים הראשונים **אין הביישן למד** ולא הקפדן מלמד במה דברים אמורים בזמן שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עומקו או מפני דעתן שהיא קצרה אבל אם ניכר לרב שהם מתרשלין בדברי תורה ומתרפין עליהן ולפיכך לא הבינו חייב לרגוז עליהן ולהכלימן בדברים כדי לחדדם וכענין זה אמרו חכמים זרוק מרה בתלמידים לפיכך אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש לפני התלמידים ולא לשחוק בפניהם ולא לאכול ולשתות עמם כדי שתהא אימתו עליהן וילמדו ממנו במהרה :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סב/א

תניא אמר רבי עקיבא **פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים** למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל
אמר ליה בן עזאי **עד כאן העזת פניך ברבך אמר ליה תורה היא וללמוד אני צריך**
תניא בן עזאי אומר פעם אחת נכנסתי אחר רבי עקיבא לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו רבי יהודה עד כאן העזת פניך ברבך אמר לו **תורה היא וללמוד אני צריך**

רב כהנא על גנא תותיה פורייה דרב שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו אמר ליה דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא אמר ליה כהנא הכא את פוק דלאו אורח ארעא אמר לו **תורה היא וללמוד אני צריך**

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח/א

שאל רבי את רבי יהושע בן קרחה במה הארכת ימים אמר לו **קצת בחיי** אמר לו רבי **תורה היא וללמוד אני צריך** אמר לו מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע דאמר רבי יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע שנאמר לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך

לא הקפדון מלמד (ב:ה)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ה) הוא הִיָּה אֹמֵר, אֵין בּוֹר יָרָא חֲטָא, וְלֹא עִם הָאֲרָץ חֲסִיד, וְלֹא הִבִּישׁוֹן לְמַד, וְלֹא הִקְפְּדוֹן מְלַמֵּד, וְלֹא כָּל הַמְרַבָּה בְּסַחוּרָה מְחַפֵּים. וּבְמִקוֹם שְׂאִין אֲנָשִׁים, הִשְׁתַּדֵּל לְהִיּוֹת אִישׁ:

(א) הרמה הבסיסית

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ב משנה ה
אין צריך לרב שיהא כעסן ולא רוחו קצרה, אך **רחב לב ומשיב לכל אדם ובכל דבר אשר ישאלוהו** גם כי יתקשו מלהבין תשובתו יחזירה אליהם עד ירדו לעומקו של דבר

פירוש רבינו בחיי על מסכת אבות פרק ב משנה ה
כי אם המורה יהיה קפדן הרי מרוב פחד התלמידים **לא יעזו לשאול** כאשר לא יבינו ואז יישארו עם חוסר הידיעה חוסר ההבנה ואלי הבנה שגויה ולקויה

כנסת ישראל על מסכת אבות פרק ב משנה ה
אין הקפדון מלמד- **כדי שהתלמידים לא ילמדו ממנו מדה מגונה** זו של כעס והיות ועל ידי כעס אדם **בא לכלל טעות**, לפיכך אל לו לקפדן ללמד, כדי שתלמידיו לא ילמדו ממנו את טעויותיו

ספר שמות פרק לג
(ז) **וּמִשֶׁה יָקַח אֶת הָאֱהָל וְנָטָה לּוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הִרְחִק מִן הַמַּחֲנֶה**
וְקָרָא לּוֹ אֱהָל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מִבְקֵשׁ יְדוּד יֵצֵא אֶל אֱהָל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה :
(ח) **וְהָיָה כִּצְאֵת מִשֶׁה אֶל הָאֱהָל יְקוֹמוּ כָּל הָעָם וְנִצְבּוּ אִישׁ פֶּתַח אֱהָלוֹ וְהִבִּיטוּ אַחֲרַי מִשֶׁה עַד בָּאוּ הָאֱהָלָה :**
(ט) **וְהָיָה כִּבְאֵ מִשֶׁה הָאֱהָלָה יֵרַד עִמּוֹד הָעֵנָן וְעִמָּד פֶּתַח הָאֱהָל וְדָבַר עִם מִשֶׁה :**
(י) **וְרָאָה כָּל הָעָם אֶת עִמּוֹד הָעֵנָן עֹמֵד פֶּתַח הָאֱהָל וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחוּוּ אִישׁ פֶּתַח אֱהָלוֹ :**
(יא) **וְדָבַר יְדוּד אֶל מִשֶׁה פְּנִים אֶל פְּנִים כְּאֲשֶׁר יְדָבַר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשַׁבְּרָתוֹ יְהוֹשֵׁעַ בֶּן נוּן נָעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֱהָל :**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/ב
ודבר ה' אל משה פנים אל פנים אמר רבי יצחק אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה משה אני ואתה נסביר פנים בהלכה
איכא דאמרי כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל והחזר האהל למקומו ושב אל המחנה וגו'
אמר רבי אבהו אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיד והיינו דכתיב ושב אל המחנה
אמר רבא אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל:

ב) נכונות/סבלנות/השקעה

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד/ב
 תנו רבנן כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו ושנה להן משה פירקו נסתלקו בניו אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן רבי יהודה אומר לעולם אהרן לימין משה חוזר נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקו נסתלקו זקנים נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקו נמצאו ביד אהרן ארבעה ביד בניו שלשה וביד הזקנים שנים וביד כל העם אחד נסתלק משה ושנה להן אהרן פירקו נסתלק אהרן שנו להן בניו פירקו נסתלקו בניו שנו להן זקנים פירקו נמצא ביד הכל ארבעה
מכאן אמר רבי אליעזר חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים וקל וחומר ומה אהרן שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה כך הדיוט מפי הדיוט על אחת כמה וכמה רבי עקיבא אומר מנין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו שנאמר ולמדה את בני ישראל ומנין עד שתהא סדורה בפיהם שנאמר שימה בפיהם ומניין שחייב להראות לו פנים שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם...
 רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא דהוה תני ליה ארבע מאה זימני וגמר יומא חד בעיוה למלתא דמצוה תנא ליה ולא גמר אמר ליה האידנא מאי שנא אמר ליה מדההיא שעתא דאמרו ליה למר איכא מילתא דמצוה אסחאי לדעתאי וכל שעתא אמינא השתא קאי מר השתא קאי מר אמר ליה הב דעתך ואתני לך הדר תנא ליה ארבע מאה זימני [אחריני] נפקא בת קלא ואמרה ליה ניחא לך דליספו לך ארבע מאה שני או דתיזכו את ודרך לעלמא דאתי אמר דניזכו אנא ודריי לעלמא דאתי אמר להן הקדוש ברוך הוא תנו לו זו וזו

שו"ת אגרות משה

יורה דעה חלק ג סימן עא

ואל יתחשבו המורים עם קושי העבודה כשצריכים עם תלמידים שאין מקשיבים כראוי שצריכים המורים לידע שעבודתם הוא מלאכת הקדש ואין זה כעבודת חול שהעבודה היא רק למשכירו שבביל שמשלם לו שלכן יש לו להתחשב איך היא עבודתו אם קלה אם כבדה אבל מלאכה זו היא להשי"ת שיש לו לעבוד באמונה לפי צורך התלמידים לא לפי התשלומין, וחזינן מהקרא דהשי"ת רוצה שנהיה עמלים בתורה ובמצות ואין לדמות קיום מצוה שבא בקלות כמי שנזדמן לו אתרוג וקנאו בלא טורח למי שטרח להשיג אתרוג וכדומה בכל מצוה ומצוה ולכן גם בלמוד עם התלמידים אם עמל ביותר הוא חיוב ומצוה דיליה ואף שמצד התשלומין לא היה לו לעמול כל כך אבל מצד חיוב דידיה להשי"ת אחרי שקבל עליו המשורה מחוייב הוא לעמול כפי יכולתו באמת. וידוע עובדא דר' פרידא שעמל להסביר ארבע מאות זימני לתלמיד אחד ולא חס על זמנו ועל טרחתו וקבל שכר היותר גדול שהוא גם על שלא נתייאש וזה תלוי הרבה במדת הסבלנות שכל מורה צריך להשתדל על עצמו במדה זו ביותר.

אבן העזר חלק ד סימן כו

אך הוריתי שכל ת"ח אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד מחוייב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו והבאתי ראיה מהא דר' פרידא שלימד לתלמיד קשה הבנה שהוצרך ללמד עמו ד' מאות זימני בעירובין דף נ"ד ע"ב אף שבזמן הזה היה יותר טוב אם למד לעצמו והיה לו שכר גדול חי ד' מאות שנה וכל דורו הביא בזכות זה לעוה"ב, שלכאורה היה אסור דלעצמו היה עדיף, דהוא למד עמו במקצת הזמן שמחוייב לבטל מתלמודו ולמד עם אחרים, ומסתבר לי שהוא ג"כ שיעור מעשר עשירית הזמן שיש לו ללמוד תורה ואולי יכול להוסיף עד חומש וצ"ע לענין השיעור. ולענין מצוה אם הוא וחברו צריכין לקיים מצוה וא"א אלא לאחד ודאי שאם יתן לחברו יעבור על העשה לכן לא מובן דברי החת"ס וצ"ע בכונתו. ובכלל לא ידוע ענין הקדימות לחיוב האהבה, דכיון דהוא שליכא אלא לאחד ור"ע לא סבר כבן פטורא דימותו שניהם אלא מחוייבין ליתן רק לאחד ולהציל אחד, ממילא אף שהוא והאחר ממש שוין לו באהבה ובכל החיובים דמאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי דלמא דמא דידי סומק טפי כלשון התוס' לענין שבלא מעשה אין חייב למסור עצמו בסנהדרין דף ע"ד ע"ב ד"ה והא. והלמד דלרעך לפי פשוטו הוא במקום את שברוב מקראות כתוב בכה"ג בלשון את וכן ואהבת לו כמוך דכתיב בגר הוא במקום אותו, ואף שאיכא מ"ד דדריש אתין גם הלמד ידרוש.

ג) שאלה גדולה שאלת- חנוך לנער על פי דרכו

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ל/ב

תנו רבנן לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי :

מעשה בשני בני אדם (דף לא/א) שהמרו זה את זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ארבע מאות זוז אמר אחד מהם אני אקניטנו אותו היום ערב שבת היה והלל חפף את ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה ראשיתן של בבליים סגלגלות **אמר לו בני שאלה גדולה שאלת**

מפני שאין להם חיות פקחות

הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה עיניהן של תרמודיין תרוטות **אמר לו בני שאלה גדולה שאלת** מפני שדרין בין החולות

הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו אמר לו בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול אמר לו שאל בני שאל מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות **אמר לו בני שאלה גדולה שאלת** מפני שדרין בין בצעי המים

אמר לו שאלות הרבה יש לי לשאול ומתירא אני שמא תכעוס נתעטף וישב לפניו **אמר לו כל שאלות שיש לך לשאול שאל** אמר לו אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל אמר לו הן אמר לו אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל אמר לו בני מפני מה אמר לו מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז **אמר לו הוי זהיר ברוחך כדי הוא הלל שתאבד על ידו ארבע מאות זוז וארבע מאות זוז והלל לא יקפיד :**

תנו רבנן מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו כמה תורות יש לכם אמר לו שתים תורה שבכתב ותורה שבעל פה אמר לו שבכתב אני מאמינך ושבועל פה איני מאמינך גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב גער בו והוציאו בנוזיפה **בא לפני הלל גייריה** יומא קמא אמר ליה אי"ב ג"ד למחר אפיך ליה אמר ליה והא אתמול לא אמרת לי הכי אמר לו לאו עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי : שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו **בא לפני הלל גייריה** אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור :

שוב מעשה בנכרי אחד שהיה עובר אחורי בית המדרש ושמע קול סופר שהיה אומר ואלה הבגדים אשר יעשו חושן ואפוד אמר הללו למי אמרו לו לכהן גדול אמר אותו נכרי בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישמיני כהן גדול בא לפני שמאי אמר ליה גיירני על מנת שתשימני כהן גדול דחפו באמת הבנין שבידו **בא לפני הלל גייריה** אמר לו כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות הלך וקרא כיון שהגיע והזר הקרב יומת ליה מקרא זה על מי נאמר אמר לו אפילו על דוד מלך ישראל נשא אותו גר קל וחומר בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום ומתוך אהבה שאהבם קרא להם בני בכורי ישראל כתיב עליהם והזר הקרב יומת גר הקל שבא במקלו ובתרמילו על אחת כמה וכמה בא לפני שמאי אמר לו כלום ראוי אני להיות כהן גדול והלא כתיב בתורה והזר הקרב יומת **בא לפני הלל אמר לו ענוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתי תחת כנפי השכינה לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד אמרו קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענוותנותו של הלל קרבנו תחת כנפי השכינה :**

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף יג/ב

אמר רבי אבא אמר שמואל שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו יצאה בת קול ואמרה **אלו ואלו דברי אלהים חיים הן והלכה כבית הלל** וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? **מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהן ודברי בית שמאי ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן**

ספר משלי פרק כב

(ו) חֲנוּךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דְרָכּוֹ גַם כִּי יִזְקֶינָה לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה :

ד) זרוק מרה בתלמידים

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קג/ב

תניא כשחלה רבי:

נכנס ר' חייא אצלו ומצאו שהוא בוכה אמר לו רבי מפני מה אתה בוכה והתניא מת מתוך השחוק סימן יפה לו מתוך הבכי סימן רע לו פניו למעלה סימן יפה לו פניו למטה סימן רע לו פניו כלפי העם סימן יפה לו כלפי הכותל סימן רע לו פניו ירוקין סימן רע לו פניו צהובין ואדומים סימן יפה לו מת בע"ש סימן יפה לו במו"ש סימן רע לו מת בערב יוהכ"פ סימן רע לו במוצאי יוהכ"פ סימן יפה לו מת מחולי מעיים סימן יפה לו מפני שרובם של צדיקים מיתתן בחולי מעיים אמר ליה אנא אתורה ומצות קא בכינא איבעית אימא איפוך ואיבעית אימא לעולם לא תיפוך ר' חייא עסוק במצות הוה ורבי סבר לא אפגריה והיינו דכי הוו מינצו ר' חנינא ור' חייא אמר ליה ר' חנינא לר' חייא בהדי דידי מינצת דאם חס ושלום נשתכחה תורה מישראל מהדרנא ליה מפלפולי אמר ליה ר' חייא אנא עבדי דלא משתכחה תורה מישראל דאייתנא כיתנא ושדינא ומגדלנא נישבי וציינא טביא ומאכילנא בישראל ליתמי ואריכנא מגילתא ממשכי דטביא וסליקנא למתא דלית בה מקרי דרדקי וכתיבנא חמשא חומשי לחמשא ינוקי ומתנינא שיתא סידרי לשיתא ינוקי לכל חד וחד אמרי ליה אתני סידרך לחברך והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשה חייא אמר ליה ר"ש ב"ר אפילו ממך אמר ליה אין אמר ליה רבי ישמעאל ברבי יוסי אפילו מאבא אמר ליה חס ושלום לא תהא כזאת בישראל אמר להן לבני קטן אני צריך נכנס ר' שמעון אצלו מסר לו סדרי חכמה אמר להן לבני גדול אני צריך נכנס רבן גמליאל אצלו ומסר לו סדרי נשיאות אמר לו בני נהוג נשיאותך ברמים **זרוק מרה בתלמידים** איני והא כתיב ואת יראי ה' יכבד ואמר מר זה יהושפט מלך יהודה כשהיה רואה תלמיד חכם היה עומד מכסאו ומחבקו ומנשקו וקורא לו רבי רבי מרי מרי לא קשיא הא בצינעא הא בפרהסיא

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ד

(ד) הרב שלמד ולא הבינו התלמידים לא יכעוס עליהם וירגז אלא חוזר ושואל אפילו כמה

פעמים עד שיבינו עומק ההלכה

וכן לא יאמר התלמיד הבנתי והוא לא הבין אלא חוזר ושואל אפילו כמה פעמים ואם כעס עליו רבו ורגז יאמר לו רבי תורה היא וללמוד אני צריך ודעתי קצרה:

(ה) לא יהיה התלמיד בוש מחביריו שלמדו מפעם ראשונה או שניה והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים שאם נתבייש מדבר זה נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש והוא אינו למד כלום לפיכך אמרו

חכמים הראשונים אין הביישן למד **ולא הקפדן מלמד**

במה דברים אמורים בזמן שלא הבינו התלמידים הדבר מפני עומקו או מפני דעתן שהיא קצרה **אבל אם ניכר לרב שהם מתרשלין בדברי תורה ומתרפין עליהן ולפיכך לא הבינו לרגוז עליהן ולהכלימן בדברים כדי לחדדם**

וכענין זה אמרו חכמים **זרוק מרה בתלמידים** לפיכך אין ראוי לרב לנהוג קלות ראש לפני התלמידים ולא לשחוק בפניהם ולא לאכול ולשתות עמהם כדי שתהא אימתו עליהן וילמדו ממנו במהרה:

לא כל המרבה בסחורה, מחכים (ב:ה)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ה) הוא הִיָּה אוֹמֵר, אֵין בּוֹר יָרָא חֶטָּא, וְלֹא עִם הָאֲרָץ חֲסִיד, וְלֹא הַבֵּיִשׁוֹן לְמִד, וְלֹא הַקְּפָדוֹן מִלְּמִד, וְלֹא כָּל הַמְרַבֵּה בְּסַחֲרוֹה מַחְכִּים. וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין אֲנָשִׁים, הַשְּׁתַּדֵּל לִהְיוֹת אִישׁ:

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נה/א
רבי יוחנן אמר לא בשמים היא לא תמצא בגסי רוח
ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחורנים ולא בתגרים:

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ב משנה ה
כי המתעסק בסחורה, מחשבתו מעורבת בסחורה והיא ותמיד יחשב בה מתי ימכרנה, ואם ימכרנה, ויבקש על הסוחרים, ואם ירוויח בסחורתו יאווה לקנות אחרת, ואם יפסד ידאג, ומתוך כך לא תפנה מחשבתו ללמוד

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
(ו) מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר והשכר לפי הצער:
(ז) שמה תאמר עד שאקבץ ממון אחזור ואקרא עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא אם תעלה מחשבה זו על לבך אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולא תאמר לכשאפנה אשנה שמה לא תפנה:
(ח) כתוב בתורה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא לא בשמים היא לא בגסי הרוח היא מצויה ולא במהלכי מעבר לים היא לפיכך אמרו חכמים לא כל המרבה בסחורה מחכים וצוו חכמים הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה:

ספר שמות פרק כ
(ט) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכְתֶּךָ:
(י) וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וּבַהֶמְתָּדָּה וְגִרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לה/ב
תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר: עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרעפיק חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון אמרו אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היתה וירד עליו שלג מן השמים כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמה יום המעונן הוא הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסיכוהו והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת

עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי אומרים לו **כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר** אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא אמר להן בבקשה מכם הניחוני ואלך ללמוד תורה אמרו לו חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחין אותך ומימיו לא הלך וראה אותן אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה

במקום שאין אנשים, השתדל להיות איש (ב:ה)

משנה מסכת אבות פרק ב

(ה) הוא הֵיךְ אֹמֵר, אֵין בּוֹר יֵרָא חֶטָא, וְלֹא עִם הָאֲרָץ חֲסִיד, וְלֹא הַבַּיִשׁוֹן לָמֵד, וְלֹא הַקְּפָדוֹן מִלְּמֵד, וְלֹא כָּל הַמְרַבֵּה בְּסִחוּרָה מִחֻכִּים. **וּבְמָקוֹם שֶׁאֵין אָנָשִׁים, הִשְׁתַּדַּל לִהְיוֹת אִישׁ:**

ספר שמות פרק ב

(יא) וַיְהִי בַּיָּמִים הֵהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלַתְּם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ עֲבָרִי מֵאֶחָיו:
(יב) וַיִּפֶן כֹּה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּדַּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל:

הכתב והקבלה על שמות פרק ב פסוק יב

(יב) ויפן כה וכה. חשב משה שאחד מאחיו העברים העומדים סביבו יתקומם על המצרי ויציל את אחיו המוכה מכת מות:

וירא כי אין איש. **ראה שאין ביניהם גבר בגוברין**, ואין מהם שם על לב צרת אחיו להשתדל על הצלתו; וכ"א ברבה ר"י"א וירא כי אין איש שיקנא להקב"ה ויהרגנו, מלת איש תואר לאדם חשוב כמו הלא איש אתה (ש"א כ"ו); ובזה התישב מה שהתעוררו המפרשים על יתור לשון ויפן כה וכה דמדכתיב וירא כי אין איש ידענו שפנה כה וכה, גם על השלילה לא נופל כ"כ לשון וירא ויותר היה ראוי לומר כי אין רואה:

א) ללמוד

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה ה

וענין השתדל. הרגל נפשך ומשוך אותה לקנות המעלות, ואחר שאין אנשים חכמים שילמדוך היא **אתה מלמד את עצמך**, ותרגום ויאבק איש עמו, ואשתדל גברא עמיה:

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ב משנה ה

תראה עצמך כאילו בדור חכמי התלמוד אתה, ועמהם במקום אחד. גם כי תשיג למעלתם, תחשוב כאילו אתה עומד עם הנביאים, עם משה רבינו עליו השלום, ומתי תשיג חכמתם?

ב) ללמוד

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה ה

ובמקום שאין אנשים - לישב בראש ולהורות הוראה:

ספר משלי פרק ה

(טז) **יְפוצוּ מַעֲיִנְתֶיךָ חוּצָה בְּרַחֲבוֹת פְּלִגֵּי מַיִם:**

(יז) **יִהְיוּ לְךָ לְבַדָּךְ וְאַיִן לְזָרִים אֶתְּךָ:**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/א

תניא הלל הזקן אומר **בשעת המכניסין פזר** בשעת המפזרים כנס

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סו/א

תנו רבנן הלכה זו נתעלמה מבני בתירא פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו אמרו כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו? אמרו להם אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו שלחו וקראו לו אמרו לו כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו אמר להם וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת אמרו לו מנין לך אמר להם נאמר מועדו בפסח ונאמר מועדו בתמיד מה

מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת ועוד קל וחומר הוא ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת פסח שענוש כרת אינו דין שדוחה את השבת **מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם** והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח התחיל מקנטרן בדברים אמר להן מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהיתה בכם שלא שמשם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון

ג) מנהיגות

פירוש רש"י על מסכת אבות פרק ב משנה ה
ובמקום שאין אנשים השתדל- **ותעסוק בצרכי ציבור**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/א
דרש בר קפרא זלת קבוץ קנה מינה **באתר דלית גבר תמן הוי גבר**

תוספתא מסכת שבת פרק יז
(ד) ב"ה אומרים מגביהין מעל השולחן עצמות וקליפין ב"ש אומרים מסלק את הטבלא כולה ומנערה זכריה בן אבקיילוס לא היה נוהג לא כדברי ב"ש ולא כדברי ב"ה אלא נוטל ומשליך לאחר המטה **אמר רבי יוסי ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקיילוס שרפה את ההיכל :**

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נה/ב
אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים :
דההוא גברא דרחמיה קמצא ובעל דבביה בר קמצא עבד סעודתא אמר ליה לשמעיה זיל אייתי לי קמצא אזל אייתי ליה בר קמצא אתא אשכחיה דהוה יתיב אמר ליה מכדי ההוא גברא בעל דבבא דההוא גברא הוא מאי בעית הכא קום פוק אמר ליה הואיל ואתאי שבקן ויהיבנא לך דמי מה דאכילנא ושתינא (דף נו/א) אמר ליה לא אמר ליה יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתיך אמר ליה לא אמר ליה יהיבנא לך דמי כולה סעודתיך אמר ליה לא נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה אמר הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה שמע מינה קא ניחא להו איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא אזל אמר ליה לקיסר מרדו בד' יהודאי אמר ליה מי יימר אמר ליה שדר להו קורבנא חזית אי מקרבין ליה אזל שדר בידיה עגלא תלתא בהדי דקאתי שדא ביה מומא בניב שפתים ואמרי לה בדוקין שבעין דוכתא דלדידן הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא סבור רבנן לקרוביה משום שלום מלכות אמר להו רבי זכריה בן אבקיילוס יאמרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח סבור למיקטליה דלא ליזיל ולימא אמר להו רבי זכריה יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג אמר רבי יוחנן **ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקיילוס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סד/א
אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך **אל תקרי בניך אלא בוניך** שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול יהי שלום בחילך שלום בארמנותיך למען אחי ורעי אדברה נא שלום בד' למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך ה' עוז לעמו יתן ה' יברך

על דאטפת, אטפוד וסוף מטיפייך יטופון (ב:ו)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ו) אף הוא ראה גלגלת אחת שצפה על פני המים. אמר (לה), על דאטפת, אטפוד. וסוף מטיפייך יטופון:

(א) ייחוד המשנה

רש"י על מסכת אבות פרק ב משנה ו
יש מקומות שלא נהגו לומר זאת המשנה

מגן אבות לרשב"ץ פרק ב משנה ו
זו המשנה גם כן אינה בסידורים

(ב) חומרת רצח/הריגה כעונש הכרחי

ספר בראשית פרק ט

(א) ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ: (ב) ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמש האדמה ובכל דגי הים בידכם נתנו:
(ג) כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל: (ד) אדן בשר בנפשו דמו לא תאכלו: (ה) ואף את דמכם לנפשותיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם: (ו) שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם:
(ז) ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה:

ספר במדבר פרק לה

(ל) כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח ועד אחד לא יענה בנפש למות:
(לא) ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת:
(לב) ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הלהן:
(לג) ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי הדם הוא יחניף את הארץ ולא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו:
(לד) ולא תטמא את הארץ אשר אתם ישבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ידוד שכן בתוך בני ישראל:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עט/ב

משנה רוצח שנתערב באחרים כולן פטורין רבי יהודה אומר כונסין אותן לכיפה:

מדרש רבה דברים פרשה ב פסקה כה

(כה) כך שנו חכמים- על ששה דברים נצטווה אדם הראשון על עבודת כוכבים ועל חלול השם ועל הדינים ועל שפיכות דמים ועל גילוי עריות ועל הגזל אמר רבי כלן בפסוק אחד שנאי (בראשית ב) ויצו ה' אלהים על האדם וגוי ויצו זה עבודת כוכבים שנאי (הושע ה) הואיל הלך אחרי צו ה' זה חלול השם שנאי (ויקרא כד) ונוקב שם ה' אלהים אלו הדיינים שנאי (שמות כב) עד האלהים יבא דבר שניהם על האדם זה שפיכות דמים שנאמר (בראשית ט) שופך דם האדם לאמר זה גילוי עריות שנאי (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו מכל עץ הגן אכל תאכל ולא מן הגזל מצוה אותו על ועל כלן יש שליחה חוץ משפיכות דמים שנאי (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך אי"ר לוי והרי כמה בני אדם שהרגו ומתו על מטותיהן?

השיבו אותו מהו באדם דמו ישפך כשיבאו כל בני אדם לע"ל אותה שעה דמו ישפך אמרו מעשה בשני אחים שהרג א' מהן את חבירו מה עשתה אמן נטלה כוס א' ומלאתו מדמו והניחה אותו במגדל והיתה נכנסת כל יום ויום ומצאה אותה הדם תוסס פעם אחת נכנסה והביטה אותו ומצאו ששתק אותה שעה ידעה שנהרג בנה האחר לקיים מה שנאי שופך דם האדם באדם דמו ישפך:

רמב"ם יד החזקה - הלכות רוצח ושמירת נפש פרק א

(ד) ומוזהרין בית דין שלא ליקח כופר מן הרוצח ואפילו נתן כל ממון שבעולם ואפילו רצה גואל הדם לפטרו **שאינ נפשו של זה הנהרג קנין גואל הדם אלא קנין הקב"ה** שנאמר (במדבר ל"ה ל"ג) ולא תקחו כופר לנפש רוצח **ואין לך דבר שהקפידה תורה עליו כשפיכות דמים** שנאמר ולא תחניפו את הארץ כי הדם הוא יחניף את הארץ:

ג) עונש מן השמים

ספר דברי הימים ב פרק כד
(כג) ויהי לתקופת השנה עליה עליו חיל ארם ויבאו אל יהודה וירושלם וישחיתו את כל שרי העם מעם וכל שללם שלחו למלך דרמסק:
(כד) כי במצער אנשים באו חיל ארם וידוד נתן בידם חיל לרב מאד פי עזבו את ידוד אלהי אבותיהם ואת יואש עשו שפטים:
(כה) ובלקתם ממנו כי עזבו אתו במחליים {במחליים} רבים התקשרו עליו עבדיו **בדמי בני יהודע** **הכהן ויהרגהו על מטתו וימת ויקברוהו בעיר דויד ולא קברוהו בקברות המלכים**:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צ"ב
הוא דמיה זכריה דהוה קא רתח אמרו ליה דם זבחים הוא דאישתפיך אמר להו אייתי ואנסי אי מדמו כסי ולא אידמו אמר להו גלו לי ואי לא סריקנא לכו לבשריכו במסריקא דפרזלא אמרו ליה האי כהן ונביא הוא דאינבי להו לישראל בחורבנא דירושלם וקטלוהו אמר להו אנא מפייסנא ליה אייתי רבנן קטיל עילויה ולא נח אייתי דרדקי דבי רב קטיל עילויה ולא נח אייתי פרחי כהונה קטיל עילויה ולא נח עד די קטל עילויה תשעין וארבעה ריבוא ולא נח קרב לגביה אמר זכריה זכריה טובים שבהן איבדתים ניחא לך דאיקטלינהו לכולהו מיד נח הרהר תשובה בדעתיה אמר מה הם שלא איבדו אלא נפש אחת כך ההוא גברא מה תיהוי עליה ערק שדר פורטיתא לביתיה ואיתגייר

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ל"ב
תניא אמר רבי שמעון בן שטח אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר ואמרתי לו רשע מי הרגו לזה או אני או אתה אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים יומת המת **היודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חבירו אמרו לא זזו משם עד שבא נחש והכישו ומת** והאי בר נחש הוא והאמר רב יוסף וכן תני דבי חזקיה **מיום שחרב בית המקדש אף על פי שבטלה סנהדרי ארבע מיתות לא בטלו לא בטלו והא בטלו אלא דין ארבע מיתות לא בטלו** מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או ליסטין באין עליו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרוכני

רש"י סוכה דף נ"א
שצפה על פני המים שחתכו את ראשו והטילוהו למים, **והכיר בו שהוא רוצח, ופגעו בו עכשיו לסטים** כיוצא בו:

מהרש"א חידושי אגדות מסכת סוכה דף נ"ג עמוד א
על דאטפא כו'. פרש"י והכיר בו שהיה רוצח ופגעו בו ע"ש נראה דדקדק לפרש כן שהכיר את בעל הגלגולת שהיה רוצח דאם לא כן מנא ידע דעל דאטפת אטפוך דאימא משום עבירה אחרת היה נהרג **דע"כ הראשון שנהרג משום עבירה אחרת היה** וגם מדאמר וסוף מטיפיך יטופון ע"כ דידע שזה שפגע בבעל הגלגולת היה ליסטין ורוצח דאלי"כ אימא שזה בעל הגלגולת נהרג ע"י אחר בשוגג כדאמרין פרק קמא דמכות זה שהרג בשוגג וזה שהרג במזיד הקב"ה מזמנן לפונדק אחד כו' ומיהו הלשון לא משמע כן:

תוספות סנהדרין דף ל"ב
...וא"ת והא חזינא כמה כופרים בעיקר דמתים כדרכם?
וי"ל **דזכות מילה תולה ושכר מצות שעשו משתלמין בעולם הזה** כדכתיב (דברים ז) ומשלם לשונאיו ועובדא דריש הפועלים (ב"מ דף פג:) דאפקוה לגברא וזקפוה דהוא ובנו בעלו נערה המאורסה התם נמי זכות תולה לו שלא נענש בסקילה ונידון בקלה א"נ הוא ובנו לאו דוקא אלא בנו תחלה ואחר כך הוא

דמיתתו בחנק וי"מ דנקט משחרב בית המקדש משום דבזמן בית המקדש בגדי כהונה היו מכפרין מיהו ה"מ כשעשו תשובה:

ד) התוצאה הטבעית

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה ו
 (ו) אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון - ר"ל שאתה נהרג בעבור שהרגת זולתך, ואשר הרגך עתיד ליהרג, **הכוונה בזה המאמר שפעולות הרעות ישובו בראש עושיהם כמו שאמר עונותיו ילכדונו את הרשע וגו' ואומר בור כרה ויחפרהו, ואמרו חכמים (סנהדרין צ. ק. סוטה ט.) במדה שאדם מודד בה מודדין לו.** וזה דבר הנראה לעין בכל עת ובכל זמן ובכל מקום, שכל מי שיעשה רע ויחדש מיני החמס ופחיתות שהוא עצמו יוזק מן הרעות ההם בעצמם אשר חידש מפני שהוא למד מלאכה שתעשה נזק לו ולזולתו, וכן כל המלמד מעלה שמחדש פעל טוב מן הטובות יגיעהו תועלת הפעל ההוא מפני שהוא מלמד דבר שיעשה טוב לו ולזולתו ודברי הכתוב בזה טובים מאד אמר כי פועל אדם ישלם לו:

ספר קהלת פרק ז

(טז) אֵל תְּהִי צְדִיק הַרְבֵּה וְאֵל תִּתְחַכֵּם יוֹתֵר לְמָה תִּשׁוּמִם:

(יז) אֵל תִּרְשַׁע הַרְבֵּה וְאֵל תְּהִי סָכַל לְמָה תִּמּוֹת בְּלֹא עֵתָךְ:

מרבה בשר - מרבה רימה (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב

(ז) הוא הנה אומר, **מרבה בשר מרבה רמה**. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה חקמה. מרבה עצה, מרבה תבונה. מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף יג/ב

והאמר רב יצחק **קשה רימה למת כמחט בבשר** החי שנאמר אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנב/ב

אמר רבי אבהו **כל שאומרים בפני המת יודע** עד שיסתם הגולל פליגי בה רבי חייא ורבי שמעון ברבי חד אמר עד שיסתם הגולל וחד אמר עד שיתעכל הבשר מאן דאמר עד שיתעכל הבשר **דכתיב אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל** מאן דאמר עד שיסתם הגולל דכתיב וישוב העפר על הארץ כשהיה

ספר כלבו סימן קיד

וכן ראוי שלא יתועב הגוף אחר שהנפש גרה בו, והלא תראה האדם כשיחרב ביתו, יחמול עליו ולבו יכאב אם יהיה למחראות **וכן קשה לנפש כשתראה הגוף מתבזה** ועל דרך זו אמרו קשה רמה למת כמחט בבשר חי, והדמיון הזה דמיון במציאות הקושי לא בדמותו

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ד

(טו) וכל מי שהוא יושב לבטח ואינו מתעמל או מי שמשאה נקביו או מי שמעיו קשין אפילו אכל מאכלות טובים ושומר עצמו על פי הרפואה כל ימיו יהיו מכאובים וכחו תשש **ואכילה גסה לגוף כל אדם כמו סם המות והוא עיקר לכל החלאים** ורוב החלאים שבאים על האדם אינם אלא או מפני מאכלים רעים או מפני שהוא ממלא בטנו ואוכל אכילה גסה אפילו ממאכלים טובים
הוא ששלמה אמר בחכמתו **שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו** כלומר שומר פיו מלאכול מאכל רע או מלשבוע ולשונו מלדבר אלא בצרכיו:

ספר משלי פרק כא

(כג) **שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו**:

ספר קהלת פרק ג

(יח) **אמרתני אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שיהם בהמה המה להם**:
(יט) **כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אדם להם כמות זה כן מות זה ורוח אדם לפל ומותו האדם מן הבהמה אין כי הכל הכל**:
(כ) **הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר**:

מרבה נכסים - מרבה דאגה (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (ז) הוא היה אומר, מרבה בשר מרבה רמה. **מרבה נכסים, מרבה דאגה**. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה חכמה. מרבה עצה, מרבה תבונה. מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא:

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ב משנה ז
 אל יחשוב כי על כבוד עשרו ורוב נכסיו יבלה ימיו בטוב ושנותיו בנעימים והוא דואג עליהם כל השנה כולה. שאל אותו ויגידך, עשירך ויאמרו לך

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה ז
 מרבה דאגה - שמא יגזלוהו ממנו. ושמא יבואו עליו לסטים ויהרגוהו.
וחסיד אחד היה מתפלל המקום יצילני מפזור הנפש ושאלו ממנו מה פזור הנפש. אמר להם שיהיו לו נכסים מרובים מפוזרים במקומות הרבה וצריך לפזר נפשו לחשוב לכאן ולכאן:

ספר קהלת פרק ה
 (יא) מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה לאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון:

מרבה נשים - מרבה כשפים (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (ז) הוא היה אומר, מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נקסים, מרבה דאגה. **מרבה נשים, מרבה כשפים.**
 מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה
 חקמה. מרבה עצה, מרבה תבונה. מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי
 תורה, קנה לו חיי העולם הבא:

ספר ויקרא פרק יט
 (כו) לא תאכלו על הדם **לא תנחשו ולא תעונו** :

ספר דברים פרק יח
 (י) לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונו ומנחש ומכשף :
 (יא) וחבר חקר ושאל אוב וינדעני ודרש אל המתים :

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ב משנה ז
גם הרבות נשים גורם להן שתעשינה כשפים להרבות באהבה, והשנואה תעשה פי שנים עד תטה לבו,
 וכעסתה צרתה גם כעס- **ועל צווארו יתלו הדבר**

ספר שמואל א פרק א
 (ב) **ולו שתי נשים** שם אחת חנה ושם השנית פננה ויהי לפננה ילדים ולחנה אין ילדים :

ספר תהילים פרק ז
 (יד) **ולו הכין כלי מות** חציו לדלקים יפעל :

מדרש שמואל
 ללמדך כי הנושא שתי נשים מכין לעצמו כלי מות

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף ס/ב
 יתיב רב אמי ורב אסי קמיה דרי יצחק נפחא מר א"ל לימא מר שמעתתא ומר א"ל לימא מר אגדתא
 פתח למימר אגדתא ולא שביק מר פתח למימר שמעתתא ולא שביק מר אמר להם אמשול לכם משל
 למה הדבר דומה **לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקינה ילדה מלקטת לו לבנות זקינה**
מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן

ספר דברים פרק יז
 (טו) שום תשים עליך מלך אשר יבחר ידוד אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך
 איש נכרי אשר לא אחיך הוא :
 (טז) רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וידוד אמר לכם לא תספון
 לשוב בדרך הזה עוד :
 (יז) **ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו** :

ספר החינוך - מצוה תקא
 שלא ירבה לו המלך נשים :
 שלא ירבה לו המלך נשים הרבה, ועל זה נאמר [דברים י"ז, י"ז], ולא ירבה לו נשים :
 וטעם המצוה מבואר בכתוב, כי הנשים מסירות לב בעליהן,
 כלומר **שמפתות אותם לעשות מה שאינו ראוי, בהתמדתן עליהם תחרות וריבוי דברים וחלקקות** :

מרבה תורה - מרבה חיים (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב

(ז) הוא היה אומר, מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. **מרבה תורה, מרבה חיים.** מרבה ישיבה, מרבה חכמה. מרבה עצה, מרבה תבונה. מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא:

ספר דברים

פרק ל

(יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך:
(כ) לאהבה את ידוד אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו **פי הוא חייך וארץ ימך** לשבת על האדמה אשר נשבע ידוד לאבתך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם:

פרק לב

(מה) ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל:
(מו) ויאמר אלהים שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצגים את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת:
(מז) **פי לא דבר רק הוא מכם פי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עברים** את הירדן שמה לרשתה:

ספר משלי

פרק ג

(טו) יקרה היא מפניי | {מפניינים} | וכל חפצך לא ישוו בה:
(טז) **ארץ ימים בימינה** בשמאלה עשר וכבוד:

פרק ט

(יא) **פי בי ירבו ימך ויסיפו לך שנות חיים:**

ברכות קריאת שמע של ערבית

אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת. תורה ומצוות חקים ומשפטים אותנו למדת. על כן ידוד אלהינו בשרבנו ובקומנו נשיח בחקך. ונשמח בדברי תורתך ובמצוותיך לעולם ועד:
פי הם חיינו וארץ ימינו ובהם נהגה יומם ולילה:
ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים. ברוך אתה ידוד. אוהב עמו ישראל:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח/א

תנו רבנן משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתיה מתין בני שמונה עשרה שנה באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שמא ממשפחת עלי אתם דכתיב ביה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים **לכו ועסקו בתורה וחיו הלכו ועסקו בתורה וחיו** והיו קורין אותה משפחת רבן יוחנן על שמו

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא/ב

תניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך
רבי עקיבא אומר **בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך**

תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה אמר ליה עקיבא אי אתה מתירא מפני מלכות?
אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום אמר להם מפני מה אתם בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא

שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי הוא חייך ואורך ימך כן אם אנו הולכים ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן אמר ליה אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה בת קול ואמרה אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג/ב

אמר רב יהודה אמר שמואל מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו למה נמשלו בני אדם כדגי הים לומר לך מה דגים שבים כיון שעולין ליבשה מיד מתים אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצות מיד מתים

ספר דברים פרק ד

(מא) אִזְ יִבְדִּיל מִשָּׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה שְׁמֶשׁ :
(מב) לְגִס שָׁמָּה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת רֵעֵהוּ בְּבִלְי דַּעַת וְהוּא לֹא שָׂנֵא לוֹ מִתְּמַל שְׁלֹשׁם
וְגִס אֶל אַחַת מִן הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחָי :

תלמוד בבלי מסכת מכות דף א/א

א"ר יצחק מאי קרא ונס אל אחת מן הערים האל וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא תנא תלמיד שגלה מגלין רבו עמו שנאמר וחי עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא

רמב"ם יד החזקה - הלכות רוצח ושמירת נפש פרק ז

(א) תלמיד שגלה לערי מקלט מגלין רבו עמו שנאמר (דברים י"ט ה' דברים ד' מ"ב) וחי עשה לו כדי שיחיה וחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד כמיתה חשובין וכן הרב שגלה מגלין ישיבתו עמו :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יח/א

רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קשדיא תכלתא דרבי יונתן אמר ליה רבי חייא דלייה כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו אמר ליה ומי ידעי כולי האי והא כתיב והמתים אינם יודעים מאומה אמר ליה אם קרית לא שנית אם שנית לא שלשת אם שלשת לא פירשו לך כי החיים יודעים שימותו אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג (דף יח/ב) בן איש חי אטו כולי עלמא בני מתי נינהו אלא בן איש חי שאפילו במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה וקבץ פועלים לתורה והוא הכה את שני אראל מואב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא וטבל איכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסיתוא והמתים אינם יודעים מאומה אלו רשעים שבחיהן קרויין מתים שנאמר ואתה חלל רשע נשיא ישראל ואי בעית אימא מהכא על פי שנים עדים או (על פי) שלשה עדים יומת המת חי הוא אלא המת מעיקרא :

מרבה ישיבה - מרבה חכמה (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב

(ז) הוא היה אומר, מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. **מרבה ישיבה, מרבה חכמה.** מרבה עצה, מרבה תבונה. מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא:

מגן אבות (לרשב"ץ) על מסכת אבות פרק ב משנה ז

רבינו יונה ז"ל היה גורס 'מרבה חכמה - מרבה ישיבה' והוקשה לו מה בין מרבה תורה ומרבה חכמה? מה בא התנא להוסיף לנו אחרי שאמר, מרבה תורה - מרבה חיים, הלא חכמה זו תורה? על כן הוא מעדיף את גרסת הספרים שלנו וכן היא נוסחת רבינו משה ז"ל וכן בספר צרפתי.

מרבה עצה - מרבה תבונה (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (ז) הוא היה אומר, מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה חקמה. **מרבה עצה, מרבה תבונה.** מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא:

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף יד/א
 וחכם זה תלמיד המחכים את רבותיו חרשים בשעה שפותח בדברי תורה הכל נעשין כחרשין ונבון זה המבין דבר מתוך דבר

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה ז
 מרבה עצה - מי שמרבה **ליטול** עצה:
 מרבה תבונה - מבין דבר מתוך דבר. מעצות שיועציו נותנים לו:

ספר משלי
 פרק טו
 (כא) אגלת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת:
 (כב) הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום:

פרק יא
 (יד) באין תחבולות יפל עם ותשועה ברב יועץ:

ספר איוב פרק יב
 (יא) הלא און מלין תבחן וחד אכל יטעם לו:
 (יב) ביששים חקמה וארץ ימים תבונה:
 (יג) עמו חקמה וגבורה לו עצה ותבונה:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף כו/ב
 אמר רב חנן למה נקרא שמה תושיה מפני שהיא מתשת כחו של אדם דבר אחר תושיה שניתנה בחשאי מפני השטן דבר אחר תושיה דברים של תוהו שהעולם משותת עליהם אמר עולא **מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה** שנאמר מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה אמר רבה **אם עסוקין לשמה אינה מועלת** שנאמר רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום - **עצה שיש בה דבר ה' היא תקום לעולם:**

ספר משלי פרק א
 (כח) אז יקראנני ולא אענה ישחרנני ולא ימצאנני:
 (כט) תחת כי שגאו דעת ויראת דוד לא בחרו:
 (ל) לא אבו לעצתי נאצו כל תוכחתי:

ספר תהילים פרק קז
 (ו) ישבי חשך וצלמות אסירי עני וברזל:
 (יא) כי המרו אמרי אל ועצת עליון נאצו:
 (יב) ויכנע בעמל לבם כשלו ואין עזר:

משנה מסכת אבות פרק ו
 (א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות, ומלבשתו ענוה ויראה, ומקשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה, שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה, ונותנת לו

מְלָכֹת וּמְשָׁלָה וְחִקּוֹר דִּין, וּמְגִלֵּין לוֹ רִזֵּי תוֹרָה, וְנַעֲשֶׂה כְּמַעֲנֵן הַמִּתְגַּבֵּר וּכְנִהַר שְׁאִינוּ פוֹסֵק, וְהִזֵּה צְנוּעַ
וְאַרְךְ רוּחַ, וּמוֹחַל עַל אֶלְבוֹנוֹ, וּמְגַדְלָתוֹ וּמְרוֹמְמָתוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים :

מרבה צדקה - מרבה שלום (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ז) הוא היה אומר, מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה חכמה. מרבה עצה, מרבה תבונה. **מרבה צדקה, מרבה שלום.** קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא:

ספר ישעיה פרק לב
(יז) והיה מעשה הצדקה שלום ועבדת הצדקה השקט ונבטח עד עולם:

מצודות דוד על ישעיה פרק לב פסוק יז
(יז) והיה מעשה הצדקה - בגמול הצדקה תביא שלום.

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ב משנה ז
הנותן צדקה, על ידי שנהנין ממונו, אוהבין אותו ומרבה שלום בעולם וגם כי נותן עצה לאחרים לעשות צדקה נחשב כאילו הוא עשאה ובני אדם אוהבין אותו גם על זה... והמרבה צדקה גם לארחם ליתנה, תרבה אהבתו עם הבריות

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף י"א
תניא א"ר אלעזר ב"ר יוסי כל צדקה וחסד שישראל עושין בעולם הזה שלום גדול ופרקליטין גדולין בין ישראל לאביהן שבשמים שנאמר כה אמר ה' אל תבא בית מרזח ואל תלך לספוד ואל תנוד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה [וגוי את] החסד ואת הרחמים חסד זו גמילות חסדים רחמים זו צדקה

ספר שמות פרק כג
(ג) ודל לא תהדר בריבו:

מדרש רבה ויקרא פרשה לד פסקה טו
א"ר יהודה ברבי סימון העני הזה יושב ומתועם מה אני מפלוני הוא ישן על מטתו ואני ישן כאן פלוני ישן בביתו ואני כאן ועמדת אתה ונתת לו חייך שאני מעלה עליך כאלו עשית שלום בינו לבני הה"ד (ישעיה כז) או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי (שם נח) אם תשיב משבת רגלך

אור החיים על שמות פרק כג פסוק ג
(ג) ודל לא תהדר בריבו ירמוז בתיבת בריבו, על דרך אומרם ז"ל (ויק"ר לד טז) כי העני עושה מריבה עם קונו, למה זן לכל, והוא רעב ובעירום, וכל הנותן פרוטה לעני, ומפרנסו הרי זה משבית ריב עני מעל השמים, ובזמן שאין חונן דלים, טענת עני היא טענה הנשמעת ומהודרת, ולזה יצו ה' שלא יסובבו הידור לריב העני עם קונו, אלא יחוננוהו כמשפט חונן דלים:

ספר שמות פרק כב
(כ) וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים:
(כא) כל אלמנה ויתום לא תענון:
(כב) אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו:
(כג) וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתמים:
(כד) אם פסוף תלנה את עמי את העני עמך לא תהיה לו פנשה לא תשימון עליו נשף:
(כה) אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו:
(כו) כי הוא כסותה לבדה הוא שמלתו לערו במה ישקב והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני:

ספר ישעיה פרק נח
(ז) הלא פרס לרעב לחמד ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערם וכסיתו ומבשרך לא תתעלם:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ט/א

אי"ר אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט
ובטח עד עולם
זכה הלא פרוש לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית
אמר להו רבא לבני מחווא במטותא מנייכו עושו בהדי הדדי כי היכי דליהוי לכו שלמא במלכותא

ספר איוב פרק לא

(טז) אם אָמְנַע מִחֶפֶץ דְּלִים וְעֵינֵי אֶלְמָנָה אֲכַלָּה :
(יז) וְאֲכַל פִּתֵי לֶבְדֵי וְלֹא אֲכַל יְתוֹם מִמֶּנָּה :
(יח) כִּי מִנְעוּרֵי גִדְלָנִי כָאֵב וּמִבֶּטֶן אִמִּי אֲנִחָנָה :
(יט) אִם אָרְאָה אוֹבֵד מִבְּלֵי לְבוּשׁ וְאִין כְּסוּת לְאֶבְיֹן :

ספר דברים פרק טו

(ז) כִּי יִהְיֶה בָּךְ אֶבְיֹן מֵאֲחִיד אֲחִיד בְּאֶחָד שְׁעָרֶיךָ בְּאֶרְצְךָ אֲשֶׁר יְדוֹד אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ לֹא תֵאֲמַץ אֶת לִבְּךָ
וְלֹא תִקְפֹּץ אֶת יְדֶךָ מֵאֲחִיד הָאֶבְיֹן :
(ח) כִּי פָתַח תִּפְתַּח אֶת יְדֶךָ לוֹ וְהֶעֱבַט תִּעְבִּיטֶנּוּ דֵּי מַחְסָרוֹ אֲשֶׁר יַחְסְרוֹ :

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סז/ב

תנו רבנן די מחסורו אתה מצווה עליו לפרנסו ואי אתה מצווה עליו לעשרו אשר יחסר לו אפילו סוס
לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו
אמרו עליו על הלל הזקן שלקח לעני בן טובים אחד סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו פעם אחת לא
מצא עבד לרוץ לפניו ורץ לפניו שלשה מילין :

ספר ישעיה פרק ס

(יז) תַּחַת הַנְּחֻשֶׁת אָבִיָּא זָהָב וְתַחַת הַבְּרָזָל אָבִיָּא כְּסָף וְתַחַת הָעֵצִים נְחֻשֶׁת וְתַחַת הָאֲבָנִים בְּרָזָל וְשִׁמְתִי
בְּקִדְתֶּךָ שְׁלוֹם וּנְגִשְׁיֶךָ צְדָקָה :

קנה שם טוב - קנה לעצמו (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב

(ז) הוא היה אומר, מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה חכמה. מרבה עצה, מרבה תבונה. מרבה צדקה, מרבה שלום.
קנה שם טוב, קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא:

משנה מסכת אבות פרק ד

(יג) רבי יהודה אומר, הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון.
 רבי שמעון אומר, שלשה כתררים הם, כתר תורה וכתר כהנה וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן:

ספר קהלת פרק ז

(א) טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו:
 (ב) טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנג/א

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מהספדו של אדם ניכר אם בן העולם הבא הוא אם לאו

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א

רבי יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו **וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם** ועליו אמר שלמה טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו

ספר ישעיה פרק נו

(א) כה אמר ידוד שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות:
 (ב) אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע:
 (ג) ואל יאמר בן הנקר הנלנה אל ידוד לאמר הבדל יבדילני ידוד מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש:
 (ד) כי כה אמר ידוד לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בביתתי:
 (ה) ונתתי להם גביתתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת:

קנה לו דברי תורה - קנה לו חיי עולם הבא (ב:ז)

משנה מסכת אבות פרק ב

(ז) הוא היה אומר, מרבה בשר מרבה רמה. מרבה נכסים, מרבה דאגה. מרבה נשים, מרבה כשפים. מרבה שפחות, מרבה זמה. מרבה עבדים, מרבה גזל. מרבה תורה, מרבה חיים. מרבה ישיבה, מרבה חקמה. מרבה עצה, מרבה תבונה. מרבה צדקה, מרבה שלום. קנה שם טוב, קנה לעצמו. **קנה לו דברי תורה, קנה לו חיי העולם הבא :**

משנה מסכת פאה פרק א

(א) אלו דברים שאין להם שעור. הפאה, והפכורים, והראיון, וגמילות חסדים, ותלמוד תורה. **אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא.** כבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם :

סדור תפלה - נוסח אשכנז - סדר הוצאת ספר תורה

ברוך אתה יידי אלהינו מלך העולם. אשר נתן לנו תורת אמת וחי עולם נטע בתוכנו. ברוך אתה יידי. נוטן התורה :

ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. והבדילנו מן התועים. ונתן לנו תורת אמת. וחי עולם נטע בתוכנו. הוא יפתח לבנו בתורתו. וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם. למען לא ניגע לריוק ולא גלד לבהלה :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז/א

כי הווי מפטרי רבנן מבי רבי אמי ואמרי לה מבי רבי חנינא אמרי ליה הכי עולמך תראה בחיך ואחריתך לחיי העולם הבא ותקוותך לדור דורים לבך יהגה תבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות עפעפיך יישירו נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין

ספר תהילים פרק מט

(יז) אל תירא כי יעשר איש כי ירבה כבוד ביתו :
(יח) כי לא במותו יקח הכל לא ירד אחריו כבודו :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח/ב

משנה רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נוטן הודאה על חלקי :
גמרא תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא ישלחו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם
ביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי **שמת חלקי מיושבי בית המדרש** ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר **אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת :**

רבינו יונה על הרי"ף ברכות דף יט/ב

גמי אני רץ לחיי העוה"ב והם רצים לבאר שחת וא"ת ולמה הוצרך לחזור זה והלא הוא בכלל מה שאמר תחלה אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר?
י"ל שהוא דבר בפני עצמו ור"ל כשאני רואה שעוברים הימים והזמנים **אני מרגיש בעצמי שאני רץ בכל יום ומתקרב למיתה ומפני זה אני מכין צדה לדרך כדי שאזכה לחיי העולם הבא** אבל הם אינם מרגישים במיתתם כלל עד שעת המיתה ואינם מכינים צדה לדרכם. מפי מורי הרב נר"ו :

ספר תהילים פרק א

(א) אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הִלֵּךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים וּבְדַרְךְ חַטָּאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לִצְיִים לֹא יָשָׁב :
 (ב) כִּי אִם בְּתוֹרַת יְדֹד חָפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יט/א

כי אם בתורת ה' חפצו ואמר רבא בתחילה נקראת על שמו של הקדוש ברוך הוא **ולבסוף נקראת על שמו** שנאמר בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה וילילה ואמר רבא לעולם ילמד אדם תורה ואחר כך יהגה שנאמר בתורת ה' והדר ובתורתו יהגה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לב/א

א"ר יצחק בר שילא א"ר מתנה אמר רב חסדא האב שמחל על כבודו כבודו מחול הרב שמחל על כבודו אין כבודו מחול ורב יוסף אמר אפי' הרב שמחל על כבודו כבודו מחול שנאמר וי"י הולך לפניו יומם אמר רבא הכי השתא התם הקדוש בית הלל עלמא דיליה הוא ותורה דיליה היא מחיל ליה ליקריה (דף לב/ב) הכא תורה דיליה היא הדר אמר רבא **אין תורה דיליה היא דכתיב ובתורתו יהגה יומם וליילה**

ספר רסיסי לילה אות [מג] ד"ה וענין

דידוע דשרשם בתורה **דס' רבוא אותיות נגד ס' רבוא נפשות כנודע**. והגם **דמכ"מ אין כל אות דומה לחבירו וכל א' יש לו חלק ידוע בתורה מכ"מ מצד חלקו אין לו גבול לומר שדבר זה נמנע כלל**. כי כל חלק עצמו כשמגיע לעיקר שרשו ודביקותו בכל הרי מתדמה לכל שאין לו גבול כלל ועל ידי התורה הוא התאחדות החלק בכל.

ברכות קריאת שמע של ערבית

אֶהְבֶּת עוֹלָם בֵּית יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ אֶהְבֶּת. תוֹרָה וּמִצְוֹת חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים אוֹתָנוּ לְמִדָּת. על פֶּן יִדָּד אֱלֹהֵינוּ בְּשִׁכְבְּנוּ וּבְקוֹמָנוּ נְשִׁיחַ בְּחֻקֶיךָ. וְנִשְׁמַח בְּדַבְרֵי תוֹרָתֶךָ וּבְמִצְוֹתֶיךָ לְעוֹלָם וָעֶד :
כִּי הֵם חַיֵּינוּ וְאַרְךָ יְמֵינוּ וּבָהֶם נִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה :
 וְאֶהְבֶּתְךָ אֵל תִּסִּיר מִמֶּנּוּ לְעוֹלָמִים. בְּרוּךְ אַתָּה יְדֹד. אוֹהֵב עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל :

ספר ישעיה פרק מב

(כא) הֲיִזָּה חֲפֵץ לְמַעַן צְדָקוֹ יִגְדִיל תוֹרָה וַיֵּאדָּר :

אורות התורה פרק ב' אות א'

והנה כל הלומד תורה הוא מוציא מהכח אל הפעל את מציאות חכמתה מצד נפשו **ובודאי אינו דומה האור המתחדש מצד חיבור התורה לנפש זו לאור הנוול מהתחברותה לנפש אחרת**, ואם כן הוא מגדיל התורה ממש בלמודו

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ושמאי (ב:ח)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ח) רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ושמאי.

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח/א
תנו רבנן שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן שלשים מהן ראויים שתשרה עליהן שכינה כמשה רבינו ושלשים מהן ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון עשרים בינונים גדול שבכולן יונתן בן עוזיאל קטן שבכולן רבן יוחנן בן זכאי

מסכת סופרים פרק ששה עשר
(ח) אמרו עליו על ר' יוחנן בן זכאי שלא הניח פרשה אחת מן התורה שלא למדה ולמד במקרא ותרגום מדרש הלכות ואגדות (ומשלות) הכל למד וכן אמרו עליו שאמר אם יהיו כל השמים יריעות וכל האילנות קולמוסין וכל הימים דיו אין כדי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבי ולא אצלתי מחכמת חכמים אלא כשם שזבוב הזו הטובלת בים הגדול ומשהו מחסרו:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סו/א
מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף כו/א
תניא אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שהיה יושב בצילו של היכל ודורש כל היום כולו

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לב
תנו רבנן לעולם יהא אדם ענוותן כהלל

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח/ב
וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה אמר להם אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון אף על פי כן הייתי בוכה ועכשיו שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים שאם כועס עלי כעסו כעס עולם ואם אוסרני איסורו איסור עולם ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי ולא אבכה אמרו לו רבינו ברכנו אמר להם יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו תלמידיו עד כאן אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם בשעת פטירתו אמר להם פנו כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא:

תלמוד ירושלמי מסכת נדרים דף יט/ב
גמי... שמונים זוג של תלמידים היה לו להלל הזקן גדול שבהן יונתן בן עוזיאל. והקטן שבהן רבן יוחנן בן זכאי. פעם אחת חלה ונכנסו כולן לבקרו עמד לו רבן יוחנן בן זכאי בחצר. אמר להן היכן הוא הקטן שבכם שהוא אב לחכמה ואב לדורות אין צ"ל הגדול שבכם. אמרו לו הרי הוא בחצר. אמר להן יכנס. כיון שנכנס אמר להן (משלי ח) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא

אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת (ב:ח)

משנה מסכת אבות פרק ב
(ח) רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי. הוא היה אומר, **אם למדת תורה הרבה, אל תחזיק טובה לעצמך, כי לכך נוצרת.**

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח/א
אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי מימיו לא שח שיחת חולין ולא הלך ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא קדמו אדם בבית המדרש ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא הרהר במבואות המטונפות ולא הניח אדם בבית המדרש ויצא ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם ולא אמר הגיע עת לעמוד מבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערבי יום הכפורים וכן היה רבי אליעזר תלמידו נוהג אחריו ...
אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלים וחמורים וגזרות שוות תקופות וגימטריאות שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים משלות כובסין שועלים דבר גדול ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן היות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא וכי מאחר שקטן שבכולן כך גדול שבכולן על אחת כמה וכמה אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו מיד נשרף:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צג/ב
מכדי כל מיילי דעזרא נחמיה בן חכליה אמרינהו ונחמיה בן חכליה מאי טעמא לא איקרי סיפרא על שמיה אמר רבי ירמיה בר אבא מפני שהחזיק טובה לעצמו שנאמר זכרה לי אלהי לטובה כל אשר עשיתי על העם הזה

רבינו יונה מסכת אבות פרק ב משנה ח
רבן יוחנן וכו' ועדיין אתה בתחלה ומתי תשיג עד האמצע ועד הסוף כי התורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מדי ים. ואין השגת האנוש יכולה להגיע עד הקצה האחרון וכמה כל אדם מרוחק ממנו ואין יחזיק טובה לעצמו ולא עשה תורה אחת מני אלף ממה שיש לו לעשות כי לכך נוצרת- הקדוש בריך לא המציאך יש מאין רק לעשות תורתו וגם מזה הטעם אין לך להחזיק טובה לעצמך אם עשית תורה הרבה כי לכך נבראת משל לבעל חוב שפרע את חובו וכי מחזיקין לו טובה על כך וזאת המדה גם כן היא על המצות שאם עשית מצות הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת

ספר קהלת פרק ח
(טו) וְשִׁבְחִי אֱנִי אֶת הַשְּׁמָחָה אֲשֶׁר אֵין טוֹב לְאָדָם תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּי אִם לְאָכַל וְלִשְׁתּוֹת וְלִשְׂמוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנוּ בְעֵמְלוֹ יְמֵי חַיָּיו אֲשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:

משנה מסכת אבות פרק ג
(טז) הוא היה אומר, הכל נתון בערבון, ומצודה פרוסה על כל החיים. החנויות פתוחה, והחנוני מקיף, והפנקס פתוח, והיד כותבת, וכל הרוצה ללוות יבוא וללוה, והגבאים מחזירים תדיר בכל יום, ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, ויש להם על מה שיסמוכו, והדין דין אמת, והכל מתקן לסעודה:

חסידי אבות (לחיד"א) על מסכת אבות פרק ב משנה ח
וראיתי לכתוב כאן אשר מצאתי במכתב לרמה"ר חיים סרגוסי... מפי סופרים איש מפי איש מפי הרמב"ם... אדם צדיק וחסיד ניגש אל הרמב"ם ואמר לו שאינו רוצה לקורא את סדר הוידוי של יום הכפורים כי הוא ידע בעצמו שלא עבר עבירה מכל רשימת הוידוי ואם כן אם יאמר את הוידוי יהיה דובר שקר ולמה ידבר שקרים לפניו יתברך והוא חותמו אמת? והרמב"ם השיב אלו ידעת אתה הנלבב כמה חומר עבודת ה' יתברך וכמה צריך לעבוד את האלוה הזה... היית יודע בוודאי שאין כל יום שאין אתה עושה כל האמור בוידוי ועוד נוסף כהנה וכהנה וכל אדם נידון לפי גודל חכמתו...

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/ב

אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד
איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר **לעמל**
פה נברא

ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי
אומר **לעמל תורה נברא**
והיינו דאמר רבא כולהו גופי דרופתקי נינהו טובי לדזכי דהוי דרופתקי דאורייתא

ספר בראשית פרק א

(ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד :

(לא) וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג/א

ואמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר **יום הששי** מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא
עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את תורתי מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו

ספר נפש החיים - שער א - פרק טז

וכל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק על ידי התורה הקדושה כשישראל עוסקים בה, שהיא
נהירו דכל עלמין ונשמתא וחיותא דכלהון, **ואלו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק**
והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתוהו ובוהו כמו שאמרו ז"ל בשביל התורה וכו'
כמ"ש וחיי עולם נטע בתוכנו, כי מקור שורשה העליון היא למעלה מכל העולמות, לכן בה תלוי החיות
של כולם

פירוש רבינו יונה על אבות פרק ב משנה ח

ח רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי הוא היה אומר אם עשית תורה הרבה אל תחזיק טובה וכו' -
ועדיין אתה בתחלה ומתי תשיג עד האמצע ועד הסוף כי התורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים.
ואין השגת האנוש יכולה להגיע אל הקצה האחרון. וכמה כל אדם מרוחק ממנו ואיך יחזיק טובה
לעצמו ולא עשה תורה אחת מני אלף ממה שיש לו לעשות.
כי לכך נוצרת. הקדוש ברוך הוא לא המציאך יש מאין רק לעשות תורתו **וגם מזה הטעם אין לך**
להחזיק טובה לעצמך אם עשית תורה הרבה כי לכך נבראת. משל לבעל חוב שפרע את חובו וכי
מחזיקין לו טובה על כך. וזאת המדה גם כן היא על המצות שאם עשית מצות הרבה אל תחזיק טובה
לעצמך כי לכך נוצרת:

בור סיד שאינו מאבד טיפה (ב:ח)

משנה מסכת אבות פרק ב

חמשה תלמידים היו לו לרבו יוחנן בן זכאי, ואלו הן, רבי אליעזר בן הרקנוס, ורבי יהושע בן חנניה, ורבי יוסי הכהן, ורבי שמעון בן נתנאל, ורבי אלעזר בן ערד. הוא היה מונה שבחו. רבי אליעזר בן הרקנוס, **בור סיד שאינו מאבד טפה**. רבי יהושע בן חנניה, אשרי יולדתו. רבי יוסי הכהן, חסיד. רבי שמעון בן נתנאל, ירא חטא. ורבי אלעזר בן ערד, מעין המתגבר. הוא היה אומר, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ואליעזר בן הרקנוס בכף שניה, מכריע את כלם. אבא שאול אומר משמו, אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ורבי אליעזר בן הרקנוס אף עמהם, ורבי אלעזר בן ערד בכף שניה, מכריע את כלם:

בור סיד שאינו מאבד טיה מוזכר כמעלה טובה שהייתה בו. אבל מה השבח הגדול בזיכרון טוב? הרי זה דבר טבעי שנולדים איתו?

הרב אליהו לופיאן הסביר פעם מה הגדולה בזיכרון טוב. **האדם הרי זוכר את מה שחשוב לו ויקר לו. כלל שהעניין קרוב אליו יותר, כך הוא יזכור אותו יותר.**

הרב לופיאן סיפר על עצמו שפעם בילדותו הגיע הצאר הרוסי ניקולאי לביקור בעיר הולדתו, ונערה לו קבלת פנים. האירוע נחקק בזיכרונו כילד עד כדי כך, שהוא יכול גם היום לספר מה היה צבע הכפתורים בבגד של הצאר ואיזו נוצה הייתה בכובעו.

איזו היא דרך ישרה שידבק בה האדם? (ב:ט)

משנה מסכת אבות פרק ב

(ט) אָמַר לְהֵם, צָאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹהִי דֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּדְבַק בָּהּ הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, עֵינַי טוֹבָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, חֶבֶר טוֹב. רַבִּי יוֹסֵי אָמַר, שְׁכָן טוֹב. רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר, הַרְוָאָה אֶת הַנוֹלָד. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, לֵב טוֹב. אָמַר לְהֵם, רוּאָה אֲנִי אֶת דְּבָרֵי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְוֶה מִדְּבָרֵיכֶם, שֶׁבְּכֻלָּם דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם. אָמַר לְהֵם צָאוּ וּרְאוּ אֵיזוֹהִי דֶרֶךְ רַעָה שֶׁיִּתְרַחַק מִמֶּנָּה הָאָדָם. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, עֵינַי רַעָה. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אָמַר, חֶבֶר רַע. רַבִּי יוֹסֵי אָמַר, שְׁכָן רַע. רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמַר, הַלְלוּהוּ וְאִינוּ מְשַׁלְּמִים. אַחַד הַלְלוּהוּ מִן הָאָדָם, כְּלוּמָר מִן הַמְּקוֹם בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים לו) לֵוָּה יִשְׁעֵי וְלֹא יִשְׁלַם, וְצַדִּיק חוֹנֵן וְנוֹתֵן. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אָמַר, לֵב רַע. אָמַר לְהֵם, רוּאָה אֲנִי אֶת דְּבָרֵי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְוֶה מִדְּבָרֵיכֶם, שֶׁבְּכֻלָּם דְּבָרָיו דְּבָרֵיכֶם:

א) צאו וראו

מדרש רבה ויקרא פרשה א פסקה טו

(טו) ד"א ויקרא אל משה וידבר ה' מיכן אמרו כל ת"ח שאין בו דעת נבלה טובה הימנו תדע לך שכן **צא ולמד ממשה** אבי החכמה אבי הנביאים שהוציא ישראל ממצרים ועל ידו נעשו כמה נסים במצרים ונוראות על ים סוף ועלה לשמי מרום והוריד תורה מן השמים ונתעסק במלאכת המשכן ולא נכנס לפני ולפנים עד שקרא לו שנאמר (ויקרא א) ויקרא אל משה וידבר להלן הוא אומר (שמות ג) וירא ה' כי סר לראות וגו' בסנה הפסיק אליו בין קריאה לדיבור באהל מועד אין כאן הפסקה בסנה מלה"ד למלך ב"י שכעס על עבדו וצוה לחבשו בבית האסורין כשהוא מצוה את השליח אינו מצוה אלא מבחוץ אבל באהל מועד כשהוא שמח בבניו ובני ביתו שמחים כשהוא מצוה את השליח אינו מצוה אלא מבפנים כמי שהוא מושיבו בין ברכיו וביד אדם על בנו לכך נאמר ויקרא אל משה:

מדרש רבה במדבר פרשה ח פסקה ד

א"ר אלעזר כתיב (צפניה ב) בקשו את ה' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו מהו אשר משפטו פעלו שהוא עושה משפטו ופעלו כאחת את מוצא הקב"ה תובע משפטן של גבעונים מן שאול וזוכר פעולתו של שאול לשלם לו שכר טוב באותה שעה אמר דוד וכי בשביל הגרים הללו עשה הקב"ה לעמו כן א"ל הקב"ה אם תרחיק את הרחוקים סופך לרחק את הקרובים **צא ולמד יהושע רבך** שבשעה שאמרו הגבעונים (יהושע י) עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו באותה שעה אמר יהושע וכי בשביל הגרים הללו אנו מטריחים על הצבור א"ל הקב"ה יהושע אם תרחיק את הרחוקים סופך לרחק את הקרובים **צא ולמד** מהיכן הוא מטעך לא מן הגרי' שנא' (בראש"י מו) ויולד ליוסף בארץ מצרים וגו' וכת"י למטה אפרים הושע בן נון

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ט/ב

אמר ליה בר הי הי להלל מאי דכתיב ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו אשר לא עבדו אמר ליה עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד אמר ליה ומשום חד זימנא קרי ליה לא עבדו? אמר ליה אין **צא ולמד משוק של חמורין** עשרה פרסי בזוזא חד עשר פרסי בתרי זוזי

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לא/א

בעו מיניה מרב עולא עד היכן כיבוד אב ואם?

אמר להם **צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון** ודמא בן נתינה שמו פעם אחת בקשו חכמים פרקמטיא בששים ריבוא שכר והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו אמר רב יהודה אמר שמואל שאלו את ר' אליעזר עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר ורב כהנא מתני בשמונים ריבוא והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו לשנה האחרת נתן הקדוש ברוך הוא שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכס שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא וא"ר חנינא ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה עאכו"כ דאר"ח גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה

מדרש רבה שיר השירים פרשה ד פסקה כד
 (ב) דבש וחלב תחת לשונך ר' ברכיה אמר אין משקה סורח יותר ממשקה זה שתחת הלשון ואת אומר
 דבש וחלב תחת לשונך אלא אם הלכות קהות תחת לשונך דבש וחלב הלכות המאוששות עאכ"ו אמר
 ר' לוי אף הקורא מקרא בענוגו ובניגונו עליו נאמר דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון
 כתיב (בראשית כ"ז) ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו א"ר יוחנן אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר
 משטף של עזים והוא אומר וירח את ריח בגדיו אלא כיון שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן הדא
 דאמר ליה ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' כיון שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם מה
 טעם (משלי י"א) בא זדון ויבא קלון הדא דאמר ליה מי אפוא מי נאפה בתנור זה השיבו רוח הקדש
 הוא הצד ציד שאל ר' אלעזר בר"ש את ר"ש בר' יוסי בן לקוניא חמוי אמר ליה כלי קוריוס יצאו עם
 ישראל למדבר אמר ליה לאו אמר לו מהיכן היו לובשין כל אותן מ' שנה שעשו ישראל במדבר אמר לו
 ממה שהלבישום מלאכי השרת הה"ד ואלבישך רקמה רבי סימיי אמר פורפירא תרגם עקילס
 איפליקתא אמר ליה ולא היו כלים אמר לו ולא קרית מימין (דברים ח') שמלתך לא בלתה מעליך אמר
 ליה ולא היו גדלים אמר ליה **צא ולמד מן החלזון** שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו אמר ליה ולא
 היו צריכין תכבוסת אמר ליה הענן היה שף בהם ומגהיצן אמר ליה ולא היו נשרפים אמר ליה צא ולמד
 מן אמיינטון הזה שאינו מתגהץ אלא באור אמר ליה ולא היו עושין כנמיות אמר ליה אם במיתתן לא
 עשו בחייהן עשו ולא היו עושין ריח רע מריח הזיעה של גופן אמר ליה מתגעגעין היו בעשב הבאר הה"ד
 (תהלים כ"ג) בנאות דשא ירביצני והיה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו בא שלמה ופירש וריח
 שלמותיך כריח לבנון :

(ב) עין טובה (רבי אליעזר)

(1) החשיבות

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לח/ב
 אמר רבי יהושע בן לוי **אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין**
 שנאמר טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל אל תיקרי יבורך אלא יברך

משנה מסכת אבות פרק ה
 (יט) כָּל מִי שֵׁישׁ בְּיָדוֹ שֶׁלֶשֶׁה דְּבָרִים הִלְלוּ, מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אַבְרָהָם אַבִּינוּ. וְשֶׁלֶשֶׁה דְּבָרִים אַחֲרֵיהֶם,
 מִתְלַמְּדֵי שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁע. **עֵין טוֹבָה**, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנִפְשׁ שְׂפֵלָה, **מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אַבְרָהָם אַבִּינוּ.**
עֵין רָעָה, וְרוּחַ גְּבוּהָה, וְנִפְשׁ רַחֲבָה, **מִתְלַמְּדֵי שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁע.**
 מֵה בֵּין תְּלַמְּדֵי שֶׁל אַבְרָהָם אַבִּינוּ לְתַלְמִידֵי שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁע. תְּלַמְּדֵי שֶׁל אַבְרָהָם אַבִּינוּ, אוֹכְלִין
 בְּעוֹלָם הַזֶּה וְנוֹחְלִין בְּעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ח), לִהְנוּחִיל אֶהְבִּי יֵשׁ, וְאַצְרִיתִיהֶם אֲמַלֵּא. אֲבָל תְּלַמְּדֵי
 שֶׁל בְּלָעַם הַרְשָׁע יוֹרְשִׁין גִּיהֶנֶם וְיוֹרְדִין לְבָאָר שַׁחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים נה), וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִידֶם לְבָאָר
 שַׁחַת, אֲנִשֵּׁי דְמִים וּמְרָמָה לֹא יִחַצּוּ יְמֵיהֶם, וְאַנִּי אֶבְטַח בָּךְ :

ספר בראשית פרק א
 (ד) **וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ :**

(ו) **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיְבֹשֶׁת אֶרֶץ וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב :**

(יב) **וַתּוֹצֵא הָאֶרֶץ דָּשָׁא עֵשֶׂב מְזֵרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה פְרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בוֹ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב :**
 (יג) **וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי :**

(יח) **וּלְמַשַׁל בְּיוֹם וּבְלַיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב :**

(כא) **וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֶת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרְמֹשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵיהֶם וְאֶת כָּל
 עוֹף כָּנָף לְמִינֵיהֶם וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב :**

(כב) **וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הַמַּיִם בְּיַמִּים וְהַעוֹף יִרְבַּ בְּאֶרֶץ :**

(כה) **וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאֶרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת כָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים
 כִּי טוֹב :**

(כח) **וַיְבָרֵךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וַיְכַבְּשֶׁה וַיְרַדּוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הַרְמֵשֶׁת עַל הָאָרֶץ :**

(לא) **וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי :**
פרק ב

(ג) **וַיְבָרֵךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּו שְׁבַת מְכֹל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת :**

ספר תהילים פרק לד

(יא) לְכוּ בְּנִים שְׁמְעוּ לִי יְרֵאת יְהוָה אֲלֶמְדָּכֶם :

(יג) מִי הָאִישׁ הַחֹפֵץ חַיִּים אֲהַב יָמִים לְרֵאוֹת טוֹב :

(יד) נֹצֵר לְשׁוֹנֵף מְרַע וּשְׁפָתֶיךָ מִדְּבַר מְרָמָה :

(טו) סוֹר מְרַע וְעָשָׂה טוֹב בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְּפָהוּ :

ספר תהילים פרק כז

(יא) הוֹרְנִי יְהוָה דְּרָכֶךָ וַנְּחַנֵּי בְּאֵרֶח מִישׁוֹר לְמַעַן שׁוֹרְרִי :

(יב) אֵל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרִי כִּי קָמוּ בִי עַדֵי שֶׁקֶר וַיִּפַּח חֲמָס :

(יג) לוֹלֵא הָאֲמַנְתִּי לְרֵאוֹת בְּטוֹב יְהוָה בְּאָרֶץ חַיִּים :

(יד) קוּה אֵל יְהוָה חֲזֵק וַיֶּאֱמָץ לְבָבֶךָ וְקוּה אֵל יְהוָה :

2) פירוש/יישומים

א. נדיבות

ספר משלי פרק כב

(ט) **טוֹב עֵינִי הוּא וְבָרַךְ כִּי נָתַן מִלְחָמוֹ לְדָל :**

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לח/א

אמר רבי יוסי ברבי חנינא לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר כתב לך פסל לך מה פסולתן שלך אף כתבן שלך **משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל** ועליו הכתוב אומר טוב עין הוא יבורך וגוי

ספר דברים פרק טו

(ט) **הַשְּׁמֵר לָךְ פֶּן יִהְיֶה דְבַר עִם לְבָבֶךָ בְּלִיעַל לְאֹמֶר קָרְבָה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָה וְרַעַה עֵינֶיךָ בְּאַחֶיךָ הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עֲלֶיךָ אֵל יְדוּד וְהָיָה בְּךָ חֲטָא :**

ספר משלי

פרק כג

(ו) אֵל תִּלְחַם אֶת לְחֵם רַע עֵינִי וְאֵל תִּתְּאוּ \{תִּתְּאוּ\} לְמִטְעַמְתֵּיו :

(ז) כִּי כָמוֹ שֶׁעַר בְּנֶפֶשׁוֹ כֵּן הוּא אֶכּוֹל וּשְׂתָה יֹאמֶר לָךְ וְלָבוּ בַל עֲמָד :

פרק כח

(כב) **נִבְהַל לַהוֹן אִישׁ רַע עֵינִי וְלֹא יָדַע כִּי חָסֵר יְבֹאֲנוּ :**

ב. המציאות/מעשי ה'

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כא/א

ואמאי קרו ליה נחום איש גס זו דכל מילתא דהוה סלקא ליה אמר גס זו לטובה זימנא חדא בעו לשדורי ישראל דורון לבי קיסר אמרו מאן ייזיל ייזיל נחום איש גס זו דמלומד בניסין הוא שדרו בידיה מלא סיפטא דאבנים טובות ומרגליות אזל בת בההוא דירה בליליא קמו הנך דיוראי ושקלינהו לסיפטיה ומלונהו עפרא (למחר כי חזנהו אמר גס זו לטובה) כי מטא התם [שרינהו לסיפטא חזנהו דמלו עפרא] בעא מלכא למקטלינהו לכולהו אמר קא מחייכו בי יהודאי [אמר גס זו לטובה] אתא אליהו אדמי ליה כחד מינייהו אמר ליה דלמא הא עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא דכי הוה שדי עפרא הוה סייפיה גילי הוה גירי דכתיב יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו הויא חדא מדינתא דלא מצו

למיכבשה בדקו מיניה וכבשוה עיילו לבי גנזיה ומלוהו לסיפטיה אבנים טובות ומרגליות ושדרוהו ביקרא רבה כי אתו ביתו בההוא דיורא אמרו ליה מאי אייתית בהדך דעבדי לך יקרא כולי האי אמר להו מאי דשקלי מהכא אמטי להתם סתרו לדירייהו ואמטינהו לבי מלכא אמרו ליה האי עפרא דאייתי הכא מדידן הוא בדקוה ולא אשכחוה וקטלינהו להנך דיוראי :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ס/ב

אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דרבי עקיבא **לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד** כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא מטא לההיא מתא בעא אושפיזא לא יהבי ליה אמר כל דעביד רחמנא לטב אזל ובת בדברא והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא אתא זיקא כבייה לשרגא אתא שונרא אכליה לתרנגולא אתא אריה אכליה לחמרא אמר כל דעביד רחמנא לטב ביה בליליא אתא גייסא שבייה למתא אמר להו לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא (דף סא/א) הכל לטובה :

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כד/א

וכבר היה ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי מפלטה [ברחוק] מאה ועשרים מיל והתחילו בוכין **ורבי עקיבא משחק** אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם ואתם מפני מה אתם בוכים אמרו לו הללו כושיים שמשתחווים לעצבים ומקטרים לעבודת כוכבים יושבין בטח והשקט ואנו בית הדום רגלי אלהינו שרוף (דף כד/ב) באש ולא נבכה אמר להן לכך אני מצחק **ומה לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה** שוב פעם אחת היו עולין לירושלים כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים התחילו הן בוכין **ור"ע מצחק** אמרו לו מפני מה אתה מצחק אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה אמר להן לכך אני מצחק דכתיב ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריה בן יברכיהו וכי מה ענין אוריה אצל זכריה אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה באוריה כתיב לכן בגללכם ציון שדה תחרש [וגוי] בזכריה כתיב עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה **עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת בלשון הזה אמרו לו עקיבא ניחמתנו עקיבא ניחמתנו :**

ג. אחרים

ספר בראשית פרק יח

(כג) וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע :
(כד) **אוּלַי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר הָאֵף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצְּדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְיָה :**
(כה) חֲלָלָה לָךְ מַעֲשֵׂת פְּדָבָר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהִיָּה כְּצְדִיק פְּרָשָׁע חֲלָלָה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז/א

תניא ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה וזו היא רגע ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה ויודע דעת עליון השתא דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון הוה ידע
אלא מלמד שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה

משנה מסכת אבות פרק א

(ו) יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרֻחִיָּה וְנִתְאֵי הָאֲרָבֵלִי קִבְּלוּ מֵהֶם. יְהוֹשֻׁעַ בֶּן פְּרֻחִיָּה אוֹמֵר, עָשָׂה לָךְ רַב, וְקִנְיָה לָךְ חֵבֵר, וְהָיוּ דָן אֶת כָּל הָאָדָם לְכַף זְכוּת :

לקוטי מוהר"ן קמא סי' רפב

דע כי צריך לדון את כל אדם לכף זכות, ואפילו מי שהוא רשע גמור, צריך לחפש ולמצא בו איזה מעט טוב, שבאותו המעט אינו רשע, ועל ידי זה שמוצא בו מעט טוב, ודן אותו לכף זכות, על ידי זה מעלה אותו באמת לכף זכות, ויוכל להשיבו בתשובה,

וזה בחינת (תהלים ל"ז): "ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו" היינו שהפסוק מזהיר לדון את הכל לכף זכות, ואף על פי שאתה רואה שהוא רשע גמור, אף על פי כן צריך אתה לחפש ולבקש למצא בו מעט טוב ששם אינו רשע וזהו ועוד מעט ואין רשע, שצריך אתה לבקש בו עוד מעט טוב שיש בו עדין, ששם אינו רשע, כי אף על פי שהוא רשע, איך אפשר שאין בו מעט טוב עדין, כי איך אפשר שלא עשה איזה מצוה או דבר טוב מימיו, ועל ידי זה שאתה מוצא בו עוד מעט טוב ששם אינו רשע, ואתה דן אותו לכף זכות, **על ידי זה אתה מעלה אותו באמת מכף חובה לכף זכות, עד שישב בתשובה על ידי זה**, וזהו ועוד מעט ואין רשע, על ידי שמוצא בהרשע עוד מעט טוב, ששם אינו רשע, על ידי זה והתבוננת על מקומו ואיננו, היינו כשתבונן ותסתכל על מקומו ומדרגתו, ואיננו שם על מקומו הראשון, כי על ידי שמוצאין בו עוד מעט טוב, איזה נקודה טובה, ודנין אותו לכף זכות, על ידי זה מוציאין אותו באמת מכף חובה לכף זכות. וזהו והתבוננת על מקומו ואיננו כנ"ל, והבן:

וכן צריך האדם למצא גם בעצמו, כי זה ידוע שצריך האדם לזהר מאד להיות בשמחה תמיד, ולהרחיק העצבות מאד מאד (כמבאר אצלנו כמה פעמים). ואפילו כשמתחיל להסתכל בעצמו ורואה שאין בו שום טוב, והוא מלא חטאים, ורוצה הבעל דבר להפילו על ידי זה בעצבות ומרה שחורה, חס ושלום, אף על פי כן אסור לו לפל מזה, רק צריך לחפש ולמצא בעצמו איזה מעט טוב, כי איך אפשר שלא עשה מימיו איזה מצוה או דבר טוב, ואף שכשמתחיל להסתכל באותו הדבר הטוב, הוא רואה שהוא גם כן מלא פצעים ואין בו מתם, היינו שרואה שגם המצוה והדבר שבקדושה שזכה לעשות, הוא גם כן מלא פניות ומחשבות זרות ופגמים הרבה, עם כל זה איך אפשר שלא יהיה באותה המצוה והדבר שבקדושה איזה מעט טוב, כי על כל פנים איך שהוא, על כל פנים היה איזה נקודה טובה בהמצוה והדבר טוב שעשה, כי צריך האדם לחפש ולבקש למצא בעצמו איזה מעט טוב, כדי להחיות את עצמו, ולבוא לידי שמחה כנ"ל, ועל ידי זה שמחפש ומוצא בעצמו עדין מעט טוב. **על ידי זה הוא יוצא באמת מכף חובה לכף זכות ויוכל לשב בתשובה**, בבחינות "ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו" כנ"ל, היינו כמו שצריכין לדון אחרים לכף זכות אפילו את הרשעים ולמצא בהם איזה נקודות טובות. ועל ידי זה מוציאין אותם באמת מכף חובה לכף זכות, בבחינת ועוד מעט וכו' והתבוננת וכו' כנ"ל, כמו כן הוא אצל האדם בעצמו, שצריך לדון את עצמו לכף זכות, ולמצא בעצמו איזה נקודה טובה עדין, כדי לחזק את עצמו שלא יפל לגמרי, חס ושלום, רק אדרבא יחיה את עצמו, וישמח את נפשו במעט הטוב שמוצא בעצמו, דהיינו מה שזכה לעשות מימיו איזה מצוה או איזה דבר טוב, וכמו כן צריך לחפש עוד, למצא בעצמו עוד איזה דבר טוב, ואף שגם אותו הדבר הטוב הוא גם כן מערב בפסלת הרבה, עם כל זה יוציא משם גם כן איזה נקודה טובה:

אורות הקודש ג' (עמ' שכז)

מי שחושב בעיני האלהות בטהרתם איננו יכול לשנוא ולבזות שום יצירה ושום כשרון שבעולם, כאשר בכל מתגלה הפועל האלהי ברומו ותעצמותיו, אלא שלפעמים הוא מרגיש את הזריזות הנמצאת באיזה סעיף, שנתגלם בו ביותר הצד ההעדרי, דהיינו מה שמנתק אותו מהאור והחיים הכלליים של מקור הכל.

ונמצא שהשנאה והבוז היא לא באה על מה שיש באמת בתנועה ובתרבות איזה שתהיה, אלא על מה שלא יש בה, דהיינו על מה שלא השלימה את חק הבנתה והשלמת חייה עד כדי התקשרותה ברגש ובמדע עם המהלך העליון והחודר של התוכן היסודי של המחשבה הרוממה, של האלהות המוחלטה, בגאון עמדתה.

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא סימן לד אות ח

וגם צריך כל אדם לדבר עם חברו ביראת שמים, כדי לקבל התעוררות בלבו מהנקודה שיש בחברו יותר ממנו, כמו שכתוב: "ומקבלין דין מן דין". כי בזה הבחינה שיש בחברו יותר ממנו, זאת הבחינה הוא בחינת נקודה. **ושם בהנקודה הזאת, שורה האהבה**

סדור תפלה - נוסח ספרד - סדר הנחת תפילין

וְתַצְיִלְנוּ מִקְּנָאֵת אִישׁ מִרְעָהוּ וְלֹא יַעֲלֶה קְנָאֵת אָדָם עַל לִבְנוּ וְלֹא קְנָאֲתֵנוּ עַל אַחֲרִים, אֲדַרְבֵּה, תֵּן בְּלִבְנוּ שְׂנֵאָה כָּל אֶחָד מֵעַלְת חֲבֵרֵינוּ וְלֹא חֲסִרוֹנִים, וְשִׁנְדֵּבֵר כָּל אֶחָד אֶת חֲבֵרוֹ בְּדֶרֶךְ הַיָּשָׁר וְהָרָצוּי לְפָנָי, וְאֵל יַעֲלֶה שׁוֹם שְׂנָאָה מֵאֶחָד עַל חֲבֵרוֹ חֲלִילָה:

אורות התשובה פרק ט

א. הרצון הטוב, השורה בנשמה תדיר, **מהפך הוא את כל החיים והמציאות לטובה**, ומתוך העין הטובה, שהוא מביט אז על ידה באמיתת המציאות, פועל הוא על המציאות ועל אורחות הסיבוך שבחיים שייצאו מכלל קלקולם

ג) חבר טוב (רבי יהושע)

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מט/ב

תנו רבנן משמת רבי אליעזר נגזו ס"ת משמת רבי יהושע בטלה עצה ומחשבה משמת ר"ע בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעיינות החכמה משמת רבי אלעזר בן עזריה בטלו עטרות חכמה שעטרת חכמים עשרם משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה משמת אבא יוסי בן קטונתא בטלו חסידים

ספר מלאכי פרק ב

(יד) וְאִמְרְתֶם עַל מָה עַל כִּי יִדְוֶה הַעִיד בִּינְךָ וּבִינִי אֲשֶׁת נְעוּרֶיךָ אֲשֶׁר אֲתָה בְּגִדְתָּהּ בָּהּ וְהִיא חֲבֵרְתְּךָ וְאֲשֶׁת בְּרִיתְךָ :

ספר בראשית פרק ב

(יח) וַיֹּאמֶר יְדֹד אֱלֹהִים לֹא טוֹב הִיּוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזְרָא כְּנֶגְדּוֹ :
 (יט) וַיִּצַר יְדֹד אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיֵּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרֵאוֹת מָה יִקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ :
 (כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל חַיֵּת הַשָּׂדֶה וְלָאָדָם לֹא מָצָא עֶזְרָא כְּנֶגְדּוֹ :
 (כא) וַיִּפֹּל יְדֹד אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֹתָיו וַיִּסְגֶּר בָּשָׂר תַּחְתְּנֶנָּה :
 (כב) וַיִּבֶן יְדֹד אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיָּבֵאָהּ אֶל הָאָדָם :
 (כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעַם עִצָּם מֵעַצְמִי וּבָשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת :
 (כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד :

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קט/ב

אמר רבי אלעזר לעולם **ידבק אדם בטובים**

שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן אהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פינחס

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב/ב

אמר רבי תנחום א"ר חנילאי **כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה :**

בלא שמחה דכתיב ושמחת אתה וביתך

בלא ברכה דכתיב להניח ברכה אל ביתך

בלא טובה דכתיב לא טוב היות האדם לבדו

מדרש רבה בראשית פרשה יז פסקה ז

מעשה בחסיד אחד שהיה נשוי לחסידה אחת ולא העמידו בנים זה מזה

אמרו אין אנו מועילים להקב"ה כלום

עמדו וגרשו זה את זה הלך זה ונשא רשעה אחת ועשתה אותו רשע הלכה זאת ונשאת לרשע אחד ועשתה אותו

צדיק הוי שהכל מן האשה

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה ט

חבר טוב - שמוכיחו כשרואה אותו עושה דבר שאינו הגון :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קט/ב

אמר רב **און בן פלת אשתו הצילתו** אמרה ליה מאי נפקא לך מינה אי מר רבה אנת תלמידא ואי מר רבה אנת תלמידא אמר לה מאי אעביד הואי בעצה ואשתבעי לי בהדיהו אמרה ליה ידענא דכולה כנישתא קדישתא נינהו דכתיב כי כל העדה כולם קדושים אמרה ליה תוב דאנא מצילנא לך אשקיתיה חמרא וארויתיה ואגניתיה גואי אותבה על בבא (דף קיא) וסתרתה למזיה כל דאתא חזיה הדר אדהכי והכי אבלעו להו

איתתיה דקרח אמרה ליה חזי מאי קעביד משה איהו הוה מלכא לאחווה שוויה כהנא רבא לבני אחוהי שוינהו סגני דכהנא אי אתיא תרומה אמר תיהוי לכהן אי אתו מעשר דשקילתו אתון אמר הבו חד מעשרה לכהן ועוד

דגיז ליה למזייכו ומיטלל לכו כי כופתא עינא יהב במזייכו אמר לה הא איהו נמי קא עביד אמרה ליה כיון דכולהו רבותא דידיה אמר איהו נמי תמות נפשי עם פלשתים ועוד דקאמר לכו עבדיתו תכלתא אי סלקא דעתך תכלתא חשיבא [מצוה] אפיק גלימי דתכלתא וכסינהו לכולהו מתיבתך

היינו דכתיב חכמות נשים בנתה ביתה זו אשתו של און בן פלת ואולת בידה תהרסנה זו אשתו של קרח

(ד) שכן טוב (רבי יוסי)

ספר משלי פרק כז

(י) רָעָה וְרָעָה אֶבְיָדָה אֶל תַּעֲזֹב וּבֵית אָחִיךָ אֶל תִּבּוֹא בְיוֹם אֵינֶיךָ **טוב שכן קרוב** מֵאֵח רְחוּק :

מדרש תנחומא במדבר פרק יב

אמרו **אוי לרשע ואוי לשכנו** אלו שלשת השבטים שהיו שכנים לקרח ועדתו בדרום אבדו עמו במחלקותו שנאמר (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל אשר להם ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש

משנה מסכת אבות פרק ו

(ו) אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶן קִסְמָא, פַּעַם אֶחָת הָיִיתִי מֵהַלֵּךְ בְּדֶרֶךְ וַפְגַע בִּי אָדָם אֶחָד, וְנָתַן לִי שְׁלוֹם, וְהִחֲזַרְתִּי לוֹ שְׁלוֹם, אָמַר לִי, רַבִּי מֵאֵיזָה מְקוֹם אָתָּה, אָמַרְתִּי לוֹ, מֵעִיר גְּדוֹלָה שֶׁל חֲכָמִים וְשֶׁל סוֹפְרִים אֲנִי, אָמַר לִי, רַבִּי רְצוֹנָךְ שֶׁתִּדְוֹר עִמָּנוּ בְּמִקְוֵמָנוּ וְאֲנִי אֶתֵּן לְךָ אֶלֶף אֶלְפִים דָּגָרִי זָהָב וְאַבְנֵי טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, אָמַרְתִּי לוֹ **אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה**, וְכֵן כָּתוּב בְּסֵפֶר תְּהִלִּים עַל יְדֵי דָוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֶלְפֵי זָהָב וְכֶסֶף, וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שְׁבִשְׁעַת פְּטִירְתּוֹ שֶׁל אָדָם אֵין מְלוּיִן לוֹ לְאָדָם לֹא כֶסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא אַבְנֵי טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת, אֲלֵא תוֹרָה וּמַעֲשֵׂים טוֹבִים בְּלֶבֶד, שְׁנַאֲמַר, בְּהִתְהַלֵּךְ תִּנְחָה אוֹתָךְ בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ וְהִקִּיצוֹת הִיא תִּשְׁיַחֵד, בְּהִתְהַלֵּךְ תִּנְחָה אֶתְךָ, בְּעוֹלָם הַזֶּה, בְּשִׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עֲלֶיךָ, בְּקִבְרְךָ וְהִקִּיצוֹת הִיא תִּשְׁיַחֵד, לְעוֹלָם הַבָּא, וְאוֹמַר, לִי הַכֶּסֶף וְלִי הַזָּהָב נָאִם יְדוֹד צְבָאוֹת :

(ה) הרואה את הנולד (רבי שמעון)

תלמוד בבלי מסכת תמיד דף לא/ב

עשרה דברים שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב :

אמר להן (תמיד דף לב/א) מן השמים לארץ רחוק או ממזרח למערב אמרו לו ממזרח למערב תדע שהרי חמה במזרח הכל מסתכלין בה חמה במערב הכל מסתכלין בה חמה באמצע רקיע אין הכל מסתכלין בה וחכמים אומרים זה וזה כאחד שוין שנאמר כגבוה שמים על הארץ [וגוי] כרחוק מזרח ממערב ואי חד מינייהו נפיש נכתוב תרווייהו כי ההוא דנפיש ואלא חמה באמצע רקיע מ"ט אין הכל מסתכלין בה משום דקאי להדיא ולא כסי ליה מידי

אמר להן שמים נבראו תחלה או הארץ אמרו שמים נבראו תחלה שנא' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אמר להן אור נברא תחלה או חשך אמרו לו מילתא דא אין לה פתר ונימרו ליה חשך נברא תחלה דכתיב והארץ היתה תהו ובהו וחשך והדר ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור סברי דילמא אתי לשיולי מה למעלה ומה למטה מה לפניו ומה לאחור אי הכי שמים נמי לא נימרו ליה מעיקרא סבור אקראי בעלמא הוא דקא שייל כיון דחזו דקהדר שאיל סברי לא נימא ליה דילמא אתי לשיולי מה למעלה מה למטה מה לפניו ומה לאחור

אמר להם אידין מתקרי חכים אמרו ליה איזהו חכם הרואה את הנולד

תלמוד ירושלמי מסכת סוטה דף לט/ב

אמר ר' מאיר כתיב (קהלת ב) החכם עיניו בראשו. הכסיל במה ברגליו.

אמר רבי אבא מרי החכם **עד שהוא בראשו של דבר הוא יודע מה בסופו.**

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נה/ב

אמר רבי יוחנן מאי דכתיב **אשרי אדם מפחד תמיד** ומקשה לבו יפול ברעה אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא אשקא דריספק חרוב ביתר

רש"י גיטין דף נה/ב

מפחד - **דואג לראות הנולד** שלא תארע תקלה בכך אם אעשה זאת :

ו) לב טוב

הרגשת הלב והכרת הלב

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ/א
אמר רבא רב אידי אסברא לי אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב ויש צדיק
שאינו טוב אלא **טוב לשמים ולבריות זהו צדיק טוב** טוב לשמים ורע לבריות זהו צדיק שאינו

יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך (ב:י)

משנה מסכת אבות פרק ב
(י) הם אמרו שלשה (שלשה) דברים. רבי אליעזר אומר, יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ואל תהי נוח לבעוס. ושוב יום אחד לפני מיתתו. והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והוי זהיר בגחלתו שלא תפנה, שגשיכתו נשיכת שועל, ועקיצתו עקיצת עקרב, ולחישתו לחישת שרף, וכל דבריהם כגחלי אש:

א) סור מרע

ספר משלי פרק כד
(יז) בנפל אויביך אל תשמוח ובקשלו אל יגל:

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה דף יא
א"ר יוסי בן חנינה המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מג/ב
ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו'

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח/ב
שנה רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי:
גמרא תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם
ביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת:

ב) ואהבת לרעך כמוך

ספר ויקרא פרק יט
(יז) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא:
(יח) לא תקם ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ידוד:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא/א
שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור:

ספר תהילים פרק קלג
(א) שיר המעלות לדוד הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד:
(ב) כשמן הטוב על הראש ירד על הזקן זקן אהרן שירד על פי מדותיו:
(ג) כטל חרמון שירד על הררי ציון כי שם צנה ידוד את הברכה חיים עד העולם:

מדרש רבה ויקרא פרשה ג פסקה ו

יורד על הזקן זקן אהרן וכי שני זקנים היו לאהרן ואת אמרת הזקן זקן אלא כיון שראה משה את השמן יורד על זקן אהרן הי' שמח כאלו על זקנו ירד

אל תהי נוח לכעוס (ב:י)

משנה מסכת אבות פרק ב
(י) הם אמרו שלשה (שלשה) דברים. רבי אליעזר אומר, יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ואל תהי נוח לכעוס. ושוב יום אחד לפני מיתתו. והוי מתחמם כנגד אוהו של חכמים, והוי זהיר בגחלתו שלא תפנה, שנשיכתו נשיכת שועל, ועקיפתו עקיפת עקרב, ולחישתו לחישת שרף, וכל דבריהם כגחלי אש:

ספר קהלת פרק ז
(ח) טוב אחרית דבר מראשיתו טוב ארץ רוח מגבה רוח:
(ט) אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בחיק כסילים ונוח:
(י) אל תאמר מה הנה שהקמים הראשנים היו טובים מאלה כי לא מחקמה שאלת על זה:

א החומרה

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ס/ב
אמר רבי מני בר פטיש כל שנועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו מנלן מאליאב שנאמר ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה [זה] ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את ודנדך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת וכי אזל שמואל לממשחינהו בכלהו כתיב לא בזה בחר ה' ובאליאב כתיב ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו מכלל דהוה רחים ליה עד האידנא:

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ב
(ג) ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינוניות אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר והוא גובה לב שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד ולפיכך נאמר במשה רבינו ענו מאד ולא נאמר ענו בלבד ולפיכך צוו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח ועוד אמרו שכל המגביה לבו כפר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך ועוד אמרו בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח ואפילו מקצתה
וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הציבור אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס אמרו חכמים הראשונים כל הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים ואמרו שכל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו ובעלי כעס אין חייהם חיים לפיכך צוו להתרחק מן הכעס עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו לדברים המכעיסים וזו היא הדרך הטובה ודרך הצדיקים הן עלובין ואינן עולבין שומעים חרפתם ואינם משיבין עושין מאהבה ושמחים ביסורים ועליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו:

ב מבחינה רוחנית

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כט/ב
אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטי לא תרוי ולא תחטי

ספר שערי תשובה - שער ראשון אות טז
ובעל הכעס עלול לפשעים ומופקר לנזקים, שנאמר (משלי כט, כב):
ובעל חמה רב פשע, ונאמר (שם כה, כח): עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קה/ב
חמתו אחמתו קשיא חמתו אחמתו נמי לא קשיא הא רבי יהודה הא רבי שמעון הא רבי יהודה דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה חייב עליה הא רבי שמעון דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה פטור עליה

אימר דשמעת ליה לרבי יהודה במתקן במקלקל מי שמעת ליה אמר רבי אבין **האי נמי מתקן הוא דקעביד נחת רוח ליצרו** וכהאי גוונא מי שרי והתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר משום חילפא בר אגרא שאמר משום רבי יוחנן בן נורי **המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו** והמפזר מעותיו בחמתו **יהא בעיניך כעובד עבודה זרה** שכך אומנתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עבודה זרה והולך ועובד אמר רבי אבין מאי קראה לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר **איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוא אומר זה יצר הרע לא צריכא דקא עביד למירמא אימתא אינשי ביתיה**

תלמוד בבלי מסכת נדרים

דף כב/א

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן **כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו** שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהנם שנאמר כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה ולא עוד אלא **שהתחתוניות שולטות בו** שנאמר ונתן ה' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש איזהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוא אומר אלו התחתוניות

דף כב/ב

אמר רבה בר רב הונא **כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו** שנאמר רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו רבי ירמיה מדיפתי אמר **משכח תלמודו ומוסיף טיפשות** שנאמר כי כעס בחיק כסילים ינוח וכתוב וכסיל יפרוש אולת רב נחמן בר יצחק אמר בידוע שעונותיו מרובין מזכותיו שנאמר ובעל חימה רב פשע

ג) טיפשות

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סו/ב

ריש לקיש אמר **כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו** אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממש דכתיב ויקצף משה על פקודי החיל וגו' וכתוב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה וגו' מכלל דמשה איעלם מיניה אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע דכתיב לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך וגו' וכתוב ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' וגו'

ד) נח לכעוס - האיזון

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק א

(ד) הדרך הישרה היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל הדעות שיש לו לאדם והיא הדעה שהיא רחוקה משתי הקצוות ריחוק שוה ואינה קרובה לא לזו ולא לזו לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד ומשער אותם ומכוין אותם בדרך האמצעית כדי שיהא שלם בגופו כיצד **לא יהא בעל חמה נוח לכעוס** ולא כמת שאינו מרגיש אלא בינוני **לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת** וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להן ואי אפשר להיות בזולתן כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו וכן לא יהיה עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה כענין שנאמר טוב מעט לצדיק ולא יקפוץ ידו ביותר ולא יפזר ממונו אלא נותן צדקה כפי מסת ידו ומלוה כראוי למי שצריך ולא יהא מהולל ושוחק ולא עצב ואונן אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות וכן שאר דעותיו ודרך זו היא דרך החכמים כל אדם שדעותיו דעות בינוניות בינוניות ממוצעות נקרא חכם :

לחם משנה הלכות דעות פרק א הלכה ד

ועוד קשה שהרי במדת הכעס כתב בפרק שלאחר זה שבמדה זו צריך להרחיק מאד ולא יכעוס אפילו על דבר שראוי לכעוס עליו וכו'. וכאן כתב ולא כמת וכו' ולא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו וכו'.

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה י
יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך - **ואימתי יהא זה כשלא תהי נוח לכעוס**. שאם אתה נוח לכעוס אי אפשר שלא תזלזל בכבוד חברך. הרי דבור אחד. ושוב יום אחד לפי מיתתך. הרי ב'. והג' הוי מתחמם כנגד אורן של חכמים וכו'.

שוב יום אחד לפני מיתתך (ב:י)

משנה מסכת אבות פרק ב

(י) הם אמרו שלשה (שלשה) דברים. רבי אליעזר אומר, יהי כבוד חברך חביב עליך פשולך, ואל תהי נוח לקעוס. **ושוב יום אחד לפני מיתתך.** והוי מתחמם כנגד אוירן של חכמים, והוי זהיר בגחלתן שלא תפנה, שגשיתן נשיכת שועל, ונקיפתן עקיצת עקרב, ולחישתן לחישת שרף, וכל דבריהם כגחלי אש:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג/א

אמרו לפניו רבונו של עולם תנה לנו מראש ונעשנה אמר להן הקדוש ברוך הוא שוטים שבעולם **מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל?**

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יז/א

תניא אמרו עליו על ר"א בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה הלך וישב בין שני הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים אמרו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר ונמקו כל צבא השמים אמר אין הדבר תלוי אלא בי הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו יצתה בת קול ואמרה ר"א בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא [והא הכא בעבירה הוה ומית] התם נמי כיון דאביק בה טובא כמינות דמיא **בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת** ואמר רבי לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן אלא שקורין אותן רבי

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנג/א

תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את רבי אליעזר **וכי אדם יודע איזהו יום ימות?** אמר להן **וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה** ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר לבית המלך טיפשין שבהן הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה בלא טורח **בפתאום ביקש המלך את עבדיו** פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשיים נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פיקחים וכעס לקראת טיפשיים אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו חתנו של רבי מאיר משום רבי מאיר אמר אף הן נראין כמשמשין אלא אלו ואלו יושבין הללו אוכלין **והללו רעבין הללו שותין והללו צמאים** שנאמר כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לה

ספר קהלת פרק ט

(יא) שבתתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לגבנים עשר וגם לא לידעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם:
(יב) כי גם לא ידע האדם את עתו פדגים שגאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח פהם ויקשים בגי האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאם:

ספר בראשית פרק ג

(כב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרָע וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם :

(כג) וַיִּשְׁלַחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם :

(כד) וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקֶּדֶם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת לֶהֱט הַחֲרִב הַמְתֵּהֲפֹכֶת לְשֹׁמֵר אֶת דְּרָף עֵץ הַחַיִּים :

מדרש רבה בראשית פרשה כא פסקה ו

(ו) ועתה פן ישלח ידו א"ר אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה ועתה **אין ועתה אלא תשובה** שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלהיך וגו' והוא אומר פן ואין פן אלא לאו אמר הקב"ה ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים אתמהא ואם אוכל הוא חי לעולם לפיכך וישלחו ה' אלהים מגן עדן כיון ששלחו התחיל מקונן עליו ואמר הן האדם היה כאחד ממנו :

אהבת חסד (של החפץ חיים) פרק יא

ובאמת כשנתבונן בזה, היא הסבה הגדולה שבכל הסבות המונע את האדם מעבודת השם יתברך, ועל ידה נשאר האדם ערום מתורה ומצוות ומתשובה **כי מטבע העצל לדחות כל דבר ודבר למחר וליומא אחרא**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א

אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר רגזו ואל תחטאו אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו **יזכור לו יום המיתה** שנאמר ודומו סלה

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ז

(א) הואיל ורשות כל אדם נתונה לו כמו שבארנו ישתדל אדם לעשות תשובה ולהתודות בפיו מחטאיו ולנעור כפיו מחטאיו כדי שימות והוא בעל תשובה ויזכה לחיי העולם הבא :

(ב) **לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות ושמה ימות בשעתו ונמצא עומד בחטאו**

לפיכך ישוב מחטאיו מיד ולא יאמר כשאזקין אשוב שמה ימות טרם שיזקין הוא ששלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים :

הוי מתחמם כנגד אורן... והוי זהיר בגחלתן... כגחלי אש (ב:י)

משנה מסכת אבות פרק ב
(י) הם אמרו שלשה (שלשה) דברים. רבי אליעזר אומר, יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך, ואל תהי נוח לקעוס. ושוב יום אחד לפני מיתתו. והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והוי זהיר בגחלתן שלא תפוח, שגשכתו נשיכת שועל, ועקיפתו עקיצת עקרב, ולחישתו לחישת שרף, וכל דבריהם כגחלי אש:

ספר ירמיה פרק כג
(כט) הלא כה דברי פאש נאם ידוד וכפטיש הפצץ סלע:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז/א
אמר רבה בר בר חנה למה נמשלו דברי תורה כאש שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה'!
לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף כב/ב
דתניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים

משנה מסכת אבות פרק ד
(יב) רבי אלעזר בן שמוע אומר, יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, וכבוד חברך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קיא/א
אמר רב חסדא כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנאמר בהצותם על ה' אמר רבי חמא ברבי חנינא כל העושה מריבה עם רבו כעושה עם שכינה שנאמר המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל (על) [את] ה' אמר רבי חנינא בר פפא כל המתרעם על רבו כאילו מתרעם על השכינה שנאמר לא עלינו תלוונתיכם כי (אם) על ה' אמר רבי אבהו כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה עושר שמור לבעליו לרעתו

If Tomorrow Never Comes, Garth Brooks

'Cause I've lost loved ones in my life Who never knew how much I loved them
Now I live with the regret That my true feelings for them never were revealed
So I made a promise to myself To say each day how much she means to me

And avoid that circumstance Where there's no second chance

To tell her how I feel If tomorrow never comes

Will she know how much I loved her Did I try in every way

To show her every day That she's my only one

If my time on earth were through And she must face the world without me

Is the love I gave her in the past Gonna be enough to last

If tomorrow never comes So tell that someone that you love

Just what you're thinking of If tomorrow never comes

ספר תהילים פרק לד

(יג) מִי הָאִישׁ הַחֲפִץ חַיִּים אֲהַב יָמִים לְרֵאוֹת טוֹב: (יד) נֶצַח לְשׁוֹדֵד מִרְעָה וּשְׁפָתַיִךְ מִדְבַר מִרְמָה:

לקוטי מוהר"ן מהדורא תניינא תורה ו'

על ידי זעה טובה [כגון כְּשִׁמְזִיעִין על ידי דבר שְׂבִקְדָּשָׁה] על ידי זה נעשה שמחה, בחינת: "וְשִׂמְחַת בְּחֶגְדְּךָ" בחינת שמחה של יום טוב [ולא דוקא יום טוב ממש אלא כל יום שהוא בחינת טוב, נקרא יום טוב] כי השמחה על ידי הדמים כי העצבות מן הטחול, וטחול היא עכירות הדמים וכשמתגבר, חס ושלום, עכירות הדמים של הטחול על ידי זה באין חלשות, חס ושלום כי כשהעכירות הדמים הוא במדה בטחול אזי אדרבא הוא טובה מה שהטחול מקבל העכירות הדמים כי נשארו הדמים זכים אבל כשהעכירות הדמים של הטחול מתגבר, חס ושלום נעשו חלשות, חס ושלום והרפואה היא זעה כי על ידי הזעה יוצא הארס, שיש בהדמים העכורים שהם הפילו אותו למשקב, חס ושלום ואזי נשארו הדמים זכים ואזי זוכה לשמחה כי עקר העצבות על ידי הטחול, שהוא עכירת הדמים כפי"ל ועכשו שיוצאין עכירת הדמים על ידי זעה, נעשה שמחה וכי' זיעה ראשי תבות: "זוה היום עשה י"י" הינו בחינת שמחה של יום טוב, שנעשה על ידי זעה טובה כפי"ל וזה שאנו רואין, שהחולה תכף כשמיזיע, נמשך עליו שמחה כי על ידי הזעה נעשה שמחה כפי"ל

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא סימן ערב

היום אם בקולו תשמעו (תהלים צ"ה), זה כלל גדול בעבודת השם, שלא ישים לנגד עיניו כי אם אותו היום, הן בעסק פרנסה והצטרכותו, צריך שלא יחשב מיום לחברו כמובא בספרים, וכן בעבודתו יתברך לא ישים לנגד עיניו כי אם אותו היום ואותו השעה, כי כשרוצין לکنס בעבודת ה', נדמה להאדם כאלו הוא משא כבד, ואי אפשר לו לשא משא כבד כזו. אבל כשיחשב שאין לו רק אותו היום, לא יהיה לו משא כלל, וגם שלא ידחה את עצמו מיום ליום, לאמר מחר אתחיל, מחר אתפלל בכונה ובכח כראוי, וכיוצא בזה בשאר העבודות, כי אין לאדם בעולמו כי אם אותו היום ואותו השעה שעומד בו, כי יום המחרת הוא עולם אחר לגמרי. היום אם בקולו תשמעו, 'היום' דיקא, והבן:

ספר שמות פרק טז

(ד) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הִנְנִי מְמַטֵּיר לְכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וַיִּלְקְטוּ דָבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנִסְנוּ הַיֵּלֶד בְּתוֹרָתִי אִם לֹא:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף ע"א

שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה? אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שיש לו בן אחד פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה עמד ופסק מזונותיו בכל יום והיה מקביל פני אביו כל יום אף ישראל מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים

מכילתא פרשת ויסע פרשה ב

דבר יום ביומו מי שברא יום, ברא פרנסתו. מכאן היה רבי אלעזר המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה שנאמר למען אנסנו הילך בתורתך אם לא

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לה/ב

תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרעפיק חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון אמרו אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היתה וירד עליו שלג מן השמים כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסיכוהו והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף ט"ו/ב

תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה (דף ט"ו/א) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו... תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונה אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו שכל מעשיו לשם שמים שנאמר ברוך ה' יום יום

רש"י ביצה דף ט"ו/א

לשם שמים - בוטח שתזדמן לו נאה לשבת:

ספר קהלת פרק ה
(יא) מִתּוֹקָה שְׁנוֹת הָעֶבֶד אִם מְעַט וְאִם הַרְבֵּה יֹאכַל וְהַשְּׂבֹעַ לַעֲשִׂיר אֵינָנו מְנִיחַ לוֹ לִישׁוֹן :

ב) תפילה נכונה

ספר שמות פרק יד

(י) ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יהוה: (יא) ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים: (יב) הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים לאמר חדל ממנו ונעבדך את מצרים כי טוב לנו עבד את מצרים ממתנו במדבר: (יג) ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו ויראו את ישועת יהוה אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם: (יד) יהוה ילחם לכם ואתם תחישון: (טו) ויאמר יהוה אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו:

רשיי על שמות פרק יד פסוק י

ויצעקו - (מכילתא) תפשו אומנות אבותם. באברהם הוא אומר (בראשית יט) אל המקום אשר עמד שם. ביצחק (שם כד) לשוח בשדה. ביעקב (שם כח) ויפגע במקום:

מכילתא פרשת בשלח פרשה ב

ד' כיתין נעשו עוד על הים אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדו ואחת אומרת נצווה כנגדן. זאת שאמרה ליפול אל הים נאמר להם התיצבו וראו את ישועת ה'. זו שאמרה לשוב למצרים נאמר להם כי כאשר ראיתם את מצרים. זו שאמרה נעשה מלחמה כנגדו נאמר להם ה' ילחם לכם. זו שאמרה נצווה כנגדן נאמר להם ואתם תחישון:

רשיי על שמות פרק יד פסוק טו

(טו) מה תצעק אלי - למדנו שהי משה עומד ומתפלל אמר לו הקב"ה לא עת עתה להאריך בתפלה שישאל נתונין בצרה...

רשיי על שמות פרק יד פסוק טו

דבר אל בני ישראל ויסעו - (מכילתא) אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו בי ויצאו לקרוע להם הים:

ספר נפש החיים - שער א - פרק ט

ולכן בעת קריעת ים סוף. אמר הוא ית' למשה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. ר"ל דבדידהו תליא מלתא. שאם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון ויסעו הלוך ונסוע אל הים סמוך לבם לא יירא. מעוצם בטחונם שודאי יקרע לפניהם. אז יגרמו עיי"ז התעוררות למעלה. שיעשה להם הנס ויקרע לפניהם:

ג) האיזון

ספר שיחות מוהר"ן אות - ב

טוב מאד להשליך עצמו על השם יתברך ולסמך עליו. ודרכי, כשבא היום אני מוסר כל התנועות שלי ושל בני והתלויים בי על השם יתברך שיהיה הכל כרצונו יתברך, וזה טוב מאד.
גם אזי אין צריך לדאג ולחשב כלל אם מתנהג כראוי אם לאו מאחר שסומך עליו יתברך.
ואם הוא יתברך רוצה בענין אחר, הוא מרוצה להתנהג בענין אחר כרצונו יתברך:
וכן כשמגיע שבת או יום טוב אזי אני מוסר כל ההתנהגות וכל הענינים והתנועות של אותו השבת או היום טוב להשם יתברך שיהיה הכל כרצונו יתברך. ואזי איך שמתנהג באותו השבת ויום טוב שוב אינו חושב וחושש כלל שמא לא יצא ידי חובה בהנהגת קדושת אותו היום, מאחר שכבר מסר הכל להשם יתברך וסמך עליו יתברך לבד (ג):

עין הרע (ב:יא)

משנה מסכת אבות פרק ב
(יא) רבי יהושע אומר, **עין הרע, ויצר הרע, ושנאת הבריות, מוציאים את האדם מן העולם:**

משנה מסכת אבות פרק ד
(כא) רבי אלעזר הקפרי אומר, **הקנאה והתאווה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם:**

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה יא
(יא) רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם –
אמר **שחריצות לממון ורוב התאוה ורוע הנפש**, והוא חולי המרה השחורה שיביא האדם למאוס ראות עיניו וישנאהו וייטב לו חברת החיות והתבודדות במדברות וביערות ויבחר לו מקום שאינו מיושב, וזה אצלם לא מצד פרישות רק לרוע תאותם וקנאתם בזולתם אלו ימיתו (האדם) בלא ספק כי יחלה גופו וימות טרם עתו:

ספר דברים פרק טו
(ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל דוד ויהי בד חטא:

ספר משלי
פרק כג
(ו) אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאוּ (תתאיוּ) למטעמתי:
(ז) כי כמו שער בנפשו פן הוא אכול ושתה לאמר לך ולבו בל עמך:

פרק כח
(כב) בנהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר ובאנו:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף פב/א
תנו רבנן עשרה דברים נאמרו בגרע מהלך על צידו ורוחו גסה ונתלה ויושב ועינו צרה ועינו רעה אוכל הרבה ומוציא קימעא וחשוד על העריות ועל הגזל

רש"י קידושין דף פב/א
עינו רעה - נותן עיניו בבראים שיחלו ויהיו צריכין לו:

אבות דרבי נתן פרק ששה עשר
(א) רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם.
עין הרע כיצד מלמד **שכשם שאדם רואה את ביתו של עצמו כך יהא רואה ביתו של חבירו**.
וכשם שאדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשתו ובניו כך יהא אדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשת חבירו ועל בניו של חבירו.
ד"א עין הרע כיצד שלא תהא עינו של אדם צר במשנתו של חבירו. מעשה באדם אחד שהיה עינו צרה במשנתו של חבירו נתקצרו חייו ונפטר והלך לו:

מדרש תנחומא בלק פרק ב
וירא בלק נוח לרשעים שיהו סומין **שעיניהם מביאין מארה לעולם**

מדרש רבה בראשית פרשה נג פסקה יג
(יג) וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים ויתן אל הגר ביתו של אבינו אברהם ותרניים היו שנאמר וישכם אברהם בבקר ויתן אל הגר שכן דרך עבדים שיהיו ממלאים כדים על שכמם על שכמה ואת הילד בן כ"ז שנים ואת אמרת שם על שכמה אלא מלמד **שהכניסה בו [שרה] עין רעה ונכנסה בו חמה ואכאבית** תדע לך שכן דכתיב ויכלו המים מן החמת שכן דרך החולה להיות שותה הרבה ובכל שעה ותשלך את הילד תחת אחד השחים

מדרש תנחומא כי תשא פרק לא

וגם איש אל ירא הלוחות ראשונות על שנתנו בפומבי לפיכך **שלטה בהם עין הרע ונשתברו** וכאן א"ל הקב"ה **אין לך יפה מן הצניעות** שנאמר (מיכה ו) ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת :

ספר נתיבות עולם ב - נתיב עין טוב - פרק א

ומאוד מאוד צריך האדם להזהר מעין הרע, הן הוא בעצמו כמו שאמרו במדרש (ילקוט מקץ מ"ב) שיעקב צוה את בניו שאמר להם למה תתראו שלא יהיו נכנסים כולם ביחד מפני עין הרע שלא ישלוט בהם, וגם ממון שלו ישמור מעין הרע, ובפרק מקום שנהגו (פסחים נ', ב') המשתכר בקנים ובקנקנים אין רואה סימן ברכה לעולם מאי טעמא משום דנפיש שלטא בהו עינא בישא, הרי לך כי מאוד יש לשמור ממנו מעין הרע, ולכך אמרו ז"ל יצו ה' אתך את הברכה באסמיק אין הברכה שולטת אלא בדבר הסמוי מן העין, וזה מפני כח העין, ודבר זה ענין גדול ואין להאריך בזה :

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ב/ב

אמר ר' אבא אמר רב הונא אמר רב אסור לאדם לעמוד בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותה

רש"י בבא בתרא דף ב/ב

אסור לאדם שיעמוד כו' - **שלא יזיקנו בעין רעה** :

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף ל/א

תא שמע לא ישטחנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד לצרכו אבל ישטחנה על גבי מטה ועל גבי מגוד לצרכה נזדמנו לו אורחים לא ישטחנה לא על גבי מטה ולא על גבי מגוד בין לצורכו בין לצורכה שאני התם דמקלא קלי לה אי **משום עינא** אי משום גנבי

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נ/ב

תנו רבנן ובשתכר בקנים ובקנקנים **אינו רואה סימן ברכה לעולם** מאי טעמא כיון דנפיש אפחזייהו **שלטא בהו עינא** :

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ח/ב

ואמר רבי יצחק **אין הברכה מצויה** אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיק תנא דבי רבי ישמעאל אין הברכה מצויה **אלא בדבר שאין העין שולטת בו** שנאמר יצו ה' אתך את הברכה

מדרש רבה בראשית פרשה צא פסקה ב

(ב) ויאמר יעקב לבניו למה תתראו אמר להם אל תוציאו בידכם פרוסה (נ"א פרוטות) ואל תכנסו כלכם בפתח אחת **מפני העין**

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קמא/א

דאמר רב חסדא בת תחלה סימן יפה לבנים איכא דאמרי דמרביא לאחאה ואיכא דאמרי **זלא שלטא ביה עינא**

ספר דברים פרק ז

(טו) וְהִסִּיר יְדֹדֶיךָ מִמֶּךָ **כָּל חָלִי וְכָל מַדּוּי מִצָּרִים הָרְעִים אֲשֶׁר יְדַעְתָּ לֹא יִשְׁיָמֶם בָּךְ וְיִנְתְּנֶם בְּכָל שְׂנְאֵיךְ :**

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף קז/ב

והסיר ה' ממך כל חולי אמר רב **זו עין** רב לטעמיה דרב סליק לבי קברי עבד מאי דעבד אמר **תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדרך ארץ** רש"י בבא מציעא דף קז/ב כל חלי - דבר שכל החללים תלוין בו, וזו העין, **עין רעה** :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צג/א

ורבנן להיכא (אזול) [אזול] אמר רב **בעין [הרע] מתו**

יצר הרע (ב:יא)

משנה מסכת אבות פרק ב
(יא) רבי יהושע אומר, עין הרע, ויצר הרע, וְשִׁנְאֵת הַבְּרִיּוֹת, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם :

א) ההסבר הטבעי

מדרש רבה בראשית פרשה ט פסקה ז
(ז) רבי נחמן בר שמואל בר נחמן בשם רב שמואל בר נחמן אמר הנה טוב מאד זה יצר טוב והנה טוב מאד זה יצר רע וכי יצר הרע טוב מאד אתמהא? אלא שאלולי יצר הרע לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד ולא נשא ונתן וכן שלמה אומר (קהלת ד) כי היא קנאת איש מרעהו :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נד/א
ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו' בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע

ספר בראשית פרק ג
(ו) וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמֵאֲכָל וְכִי תִאֲוָה הוּא לְעֵינַיִם וַנְּחַמְדָּה הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל וַתִּקַּח מִפִּרְיוֹ וַתֹּאכַל וַתִּתֵּן גַּם לְאִשְׁתָּהּ עִמָּה וַיֹּאכַל :

ספורנו עה"ת ספר בראשית פרק ג פסוק א
(א) והנחש. הוא שטן הוא יצר הרע רב החזק עם מעוט היותו נראה. כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסבכו ויקרא האויבים המזיקים נחשים צפעונים אשר אין להם לחש כאמרו הנני משלח בכם נחשים צפעונים וכו'.

ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצר הרע המחטיא נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מעוט הראותו. וכבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאוה המחטיא יעשה זה באמצעו הכח המדמי המוביל אליו דמיוני התענוגים החומריים המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית' כי אמנם הכח המתאו' עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצויים לכחות הגשמיו' הפועלו' ומחטיאים כונת ורצון האל ית' כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא סרסורי דחטאה אשר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם :

היה ערום מכל חית השדה. כי הכח הדמיוני המוביל תמונות התענוגים אל הכח המתאוה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו. ויאמר אל האשה. כי שכלה החלוש התעצל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב וצייר אז כחה המדמה כי אמנם אף כי אמר אלהים. שאף עפ"י שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותון מכל מקום לא יתאמת זה. ובכן אמר שכשהנחש והוא הדמיון התחיל לשום ספק בזה הנה האשה בשכלה החלוש אמר' מכל עץ הגן נאכל ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכיל' עץ שהאל ית' אמר לנו שבאכלנו ממנו נמות. אמנם הדמיון התחזק ליחס קנאה ושקר ח"ו לאל ית' וצייר שאמר אותו הפרי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יסבב מות כלל. ובכן אמר אל האשה :

שו"ע אורח חיים סימן רלא
(א) אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן : הגה וכשניעור משנתו א"צ לברך אלהי נשמה (בי"י) וי"א שיקרא קודם שיישן ויהי נועם (כל בו) ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקיימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים

וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה

וכן בתשמיש אפי' בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ו**מי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד** :

ספר בראשית פרק ח

(כא) וַיִּרַח יְדֹדְךָ אֶת רֵיחַ הַנְּיָחִיחַ וַיֹּאמֶר יְדֹדְךָ אֵל לְבוֹ לֹא אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יִצָּר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו וְלֹא אֶסֶף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי פֶּאֶשֶׁר עָשִׂיתִי :

אבות דרבי נתן פרק ששה עשר

(ב) יצר הרע כיצד אמרו שלש עשרה שנה גדול יצר הרע מיצר טוב ממעי אמו של אדם היה גדל ובא עמו והתחיל מחלל שבתות אין ממחה בידו [הורג נפשות אין ממחה בידו הולך לדבר עבירה אין ממחה בידו] **לאחר י"ג שנה נולד יצר טוב** כיון שמחלל שבתות א"ל ריקה הרי הוא אומר (שמות לא) מחלליה מות יומת. הורג נפשות א"ל ריקה הרי הוא אומר (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך. הולך לדבר עבירה אומר לו ריקה הרי הוא אומר (ויקרא כ) מות יומת הנואף והנואפת. **בזמן שאדם מחמם את עצמו והולך לדבר זימה כל אבריו נשמעין לו מפני שיצה"ר מלך הוא על מאתים וארבעים ושמונה אברים**. כשהוא הולך לדבר מצוה התחילו מתענין (לו) כל אבריו מפני שיצר הרע שבמעיו מלך הוא על מאתים וארבעים ושמונה אברים שבאדם ויצר טוב אינו דומה אלא למי שהוא חבוש בבית האסורין שנאמר (קהלת ד) [כ] מבית הסורים יצא למלוך זה יצר טוב

מדרש זוטא קהלת פרשה ד

[יג] **טוב ילד מסכן**. זה יצר טוב. [למה צווחין ליה חכם דהוא מכוין ברייתא לאורחן טבן] למה צווחין ליה מסכן כל עמא לא שמעין ליה ולמה צווחין (חכם) [ילד] דהוא מזווג לבר אינש מתלת עשר שנין ולעילא :

ממלך זקן. זה יצר הרע למה צווחין ליה מלך דהא כל איברין שמעין ליה ולמה צווחין ליה זקן דהוא מזווג לבר אינש מן טליותיה עד סיבותיה. הה"ד כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח' כ"א) משעה שניעור ממעי אמו ולמה צווחין ליה כסיל דהוא מכוין ברייתא לאורחא בישא :

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לב/ב

ואמר רמי בר אבא כתיב אברם וכתוב אברהם בתחלה המליכו הקדוש ברוך הוא על מאתים וארבעים ושלושה אברים **ולבסוף המליכו על מאתים וארבעים ושמונה אברים אלו הן שתי עינים ושתי אזנים וראש הגוייה**

ואמר רמי בר אבא מאי דכתי' עיר קטנה ואנשים וגו' עיר קטנה זה הגוף ואנשים בה מעט אלו אברים ובא אליה מלך גדול וסבב אותה זה יצר הרע ובנה עליה מצודים וחרמים אלו עונות ומצא בה איש מסכן וחכם זה יצר טוב ומלט הוא את העיר בחכמתו זו תשובה ומעשים טובים ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא דבשעת יצר הרע לית דמדכר ליה ליצר טוב החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים החכמה תעוז לחכם זו תשובה ומעשים טובים מעשרה שליטים שתי עינים ושתי אזנים ושתי ידיים ושתי רגלים וראש הגוייה ופה

משנה מסכת אבות פרק ד

איזהו גבור, הכובש את יצרו, שנגמרו (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר :

ב) האל הזר

אבות דרבי נתן פרק ששה עשר

(ג) רבי ראובן בן אצטרובלי אומר היאך מתרחק אדם מיצר הרע שבמעיו לפי שטיפה ראשונה שאדם מטיל באשה הוא יצה"ר. **ויצר הרע אינו שרוי אלא על מפתחי הלב** שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ א"ל לאדם בשעה שהתינוק מוטל בעריסה (האיש) מבקש להורגך הוא רוצה שיתלוש ממנו בשערו תינוק מוטל בעריסה הניח ידו ע"ג נחש או ע"ג עקרב ועקצתו לא גרם לו אלא יצר הרע שבמעיו הניח ידו ע"ג גחלים ונכוה לא גרם לו אלא יצה"ר שבמעיו (לפי שיצר הרע זורקתו בית ראש אבל) בא רואה בגדי או בטלה כיון שהוא רואה את הבאר הוא חוזר לאחוריו לפי שאין יצר הרע בבהמה.

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף טז/א

אמר ר"ל הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות:

הוא שטן דכתיב ויצא השטן מאת פני ה'

הוא יצר הרע כתיב התם רק רע כל היום וכתיב הכא (רק את נפשו שמור) [רק אליו אל תשלח ידך]

הוא מלאך המות דכתיב (רק) [אך] את נפשו שמור אלמא בדידיה קיימא

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קה/ב

אמר רבי אבין מאי קראה לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע

ג) קשיי המלחמה

1) כזבוב היושב בין מפתחי הלב

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא/א

אמר רב יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב שנאמר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ל/ב

תנו רבנן קשה יצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו

אמר רב יצחק יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנאמר רק רע כל היום

ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש

להמיתו ואלמלא הקדוש ברוך הוא עוזרו אין יכול לו שנאמר אלהים לא יעזבנו בידו

אור החיים על דברים פרק כא פסוק יח

(יח) כי יהיה לאיש וגו' איננו שומע צריך לדעת אומרנו איננו, שהיה לו לומר אינו שומע, ואולי שבא להעיר כי כשאדם ממליך בתוכו יצר הרע נשללה ממנו הידיעה והשמיעה מהנאמר אליו, כי היצר עומד

על מפתח הלב ומונע הדברים מהגיע אל הנפש, כי הם יחייבוהו לצאת משם

והמשלתי הדבר למלך שהיו שועריו גנבים ולסטים, והבאים לקבול לפני המלך מהם, היתכן

שהשוערים ההם יוציאו להם רשות ליכנס לחיבתם למלך, כמו כן הדבר הזה:

2) נעשית לו כהיתר

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נב/א
אמר רבי אסי יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא **ולבסוף דומה כעבותות העגלה** שנאמר הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו/ב
דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה **הותרה לו**
הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא **נעשית לו כהיתר**

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קה/ב
והתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר משום חילפא בר אגרא שאמר משום רבי יוחנן בן נורי המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה **שכך אומנתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עבודה זרה והולך ועובד**

ספר שערי תשובה - שער ראשון אות לח
העיקר השלושה עשר להיות העבירות הקלות חמורות בעיניו לארבעה פנים :
האחד - כי אין לו להביט לקטנות העברה, אבל יביט לגדולת מי שהזהיר עליה.
והשני - כי היצר שולט בעבירות הקלות, ואולי תהיה זאת סבה להתמיד בהן ואז יחשבו גם הן כחמורות בהצטרף עונש כל פעם, ומשלו על זה מחוט של משי שהוא נרפה וחלוש, וכאשר יכפלו אותו כפלים רבים יעשה עבות חזקה.
השלישי - כי בהתמדתו על העבירה נעשית לו כהיתר, ויפרוק עולה מעליו, ולא ישתמר ממנה, ויחשב עם פורקי עול וכופרים ומשומדים לדבר אחד.
והרביעי - **כי אם נצחו היצר בדבר קטן, ינצחנהו מחר בדבר גדול**, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קה:) : כל המשבר כלים בחמתו יהי בעיניך כאילו עובד עבודה זרה, שכך דרכו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו לך עבוד עבודה זרה ונאמר (בראשית ד, ז) : הלוא אם תיטיב שאת, פירוש : למה נפלו פניך, הלוא אם תיטיב מעשיך ותשוב אלי - שאת, פירוש : תשא פניך, מלשון : כי אז תשא פניך ממום (איוב יא, טו). ויש לפרשו מלשון סליחה. ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ - אם לא תשוב מאשר חטאת, לא העון אשר בידך לבדו ילין אתך, כי היצר רובץ לפתח להחטיא אותך בכל אשר תלך, ונוצח אותך תמיד אחרי אשר נצח אותך, ויקוש לך וגם נלכדת ולא שבת. ואליד תשוקתו - להדיחך, ואורב לך בכל עת. ואתה תמשל בו - אם תרצה להתגבר עליו. על כן תענש על החטא אחרי אשר נתתי לפניך היכולת לכבוש את יצרך :

ד) התרופה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לב
תנא דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה **משכהו לבית המדרש**
אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' וכפטיש יפוצץ סלע אם אבן הוא נימוח שנאמר הוי כל צמא לכו למים ואומר אבנים שחקו מים :

אבות דרבי נתן פרק ששה עשר
רבי שמעון בן אלעזר אומר אמשול לך משל למה (הדבר דומה) יצה"ר דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור **כל זמן שהוא בתוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו** אף כך יצה"ר אין לו תקנה אלא בדברי תורה ([שהוא כאש]) בלבד שנאמר (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו והי' ישלם לך אל תקרי ישלם לך אלא ישלים לך.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א
אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר רגזו ואל תחטאו אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו **יזכור לו יום המיתה** שנאמר ודומו סלה

שנאת הבריות (ב:יא)

משנה מסכת אבות פרק ב
(יא) רבי יהושע אומר, עין הרע, ונצר הרע, וּשְׂנֵאת הַבְּרִיּוֹת, מוֹצִיאִין אֶת הָאָדָם מִן הָעוֹלָם :

א) מוציאין את האדם מן העולם = מקלקלת את השורה

מדרש רבה בראשית פרשה נה פסקה ח
(ח) וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו
אר"ש בן יוחאי אהבה מקלקלת את השורה וישכם אברהם בבוקר וגוי' ולא היה לו כמה עבדים אלא אהבה
אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה (במדבר כב) ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את
אתונו ולא היה לו כמה עבדים אלא שנאה מקלקלת את השורה
אהבה מקלקלת את השורה שנאמר (בראשית מו) ויאסור יוסף מרכבתו ויעל לקראת ישראל אביו וכי
לא היה ליוסף כמה עבדים אלא אהבה מקלקלת את השורה שנאה מקלקלת את השורה דכתיב (שמות
יד) ויאסור את רכבו ולא היה לו כמה עבדים אלא שנאה מקלקלת השורה
אר"ש בן יוחאי תבא חבשה ותעמוד על חבשה תבוא חבשה שחבש אברהם אבינו לילך ולעשות רצונו
של מקום של מי שאמר והיה העולם שנאמר וישלח אברהם את ידו וגוי' ותעמוד על חבשה שחבש בלעם
לילך ולקלל את ישראל תבא אסרה שאסר יוסף לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה שהיה הולך
לרדוף את ישראל

ב) שנאת חנם

פירוש רש"י למסכת אבות פרק ב משנה יא
ושנאת הבריות - שנאת חנם :

ספר ויקרא פרק יט
(יז) לא תשנא את אחיך בלבבך הוֹכֵחַ תוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו הַטָּא :
(יח) לא תקם ולא תטר את בני עמך וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹד אֲנִי יְדוֹד :

תלמוד בבלי מסכת ערכין דף טז/ב
תנו רבנן לא תשנא את אחיך בלבבך יכול לא יכנו לא יסטרנו ולא יקלקלנו ת"ל בלבבך שנאה שבלב
הכתוב מדבר

תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט/ב
ובמקדש ראשון לא הוה ביה שנאת חנם והכתיב מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספק אל ירך ואמר רבי
(אליעזר) [אלעזר] אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם ההיא
בנשיאי ישראל הואי

תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט/ב
מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שלשה דברים שהיו בו עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים עבודה
זרה דכתיב כי קצר המצע מהשתרע מאי קצר המצע מהשתרע אמר רבי יונתן קצר מצע זה מהשתרר
עליו שני רעים כאחד והמסכה צרה כהתכנס אמר רבי שמואל בר נחמני כי מטי רבי יונתן להאי קרא
בכי אמר מאן דכתיב ביה כנס כנד מי הים נעשית לו מסכה צרה גלוי עריות דכתיב ויאמר ה' יען כי
גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלוד וטפוף תלכנה וברגליהן תעכסנה יען כי גבהו
בנות ציון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות בקומה זקופה
ומשקרות עינים דהוו מליין כוחלא עיניהן הלוד וטפוף תלכנה שהיו מהלכות עקב בצד גודל וברגליהן
תעכסנה אמר רבי יצחק שהיו מביאות מור ואפרסמון ומניחות במנעליהן וכשמגיעות אצל בחורי
ישראל בועטות ומתיזות עליהן ומכניסין בהן יצר הרע כארס בכעוס שפיכות דמים דכתיב וגם דם נקי
שפך מנשה [הרבה מאד] עד אשר מלא את ירושלים פה לפה

אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות עבודה זרה גלוי עריות ושפיכת דמים

תוספתא מסכת מנחות פרק יג

א"ר יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה? מפני בזיון קדשים שבתוכה.
ירושלים? בנין הראשון מפני מה חרבה מפני עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים שהיו בתוכה.
אבל באחרונה מכירין אנו בהן שהן עמלים בתורה וזהירין במעשרות מפני מה גלו?
מפני שאוהבין את הממון ושונאין איש את רעהו ללמדך שקשה שנאת איש את רעהו לפני המקום ושקלה הכתוב כנגד עבודת כוכבים וגלוי עריות ושפיכות דמים
אבל בבנין האחרון שעתידה לבנות בחיינו ובימינו מה נאמר בו (ישעיה ב) והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים וגו' והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב וגו' ואומר (ירמיה לא) כי יש יום קראו נוצרים בהר אפרים קומו ונעלה ציון אל ה' אלהינו:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיג/ב

שלשה הקדוש ברוך הוא שונאן המדבר אחד בפה ואחד בלב והיודע עדות בחבירו ואינו מעיד לו והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא נגדיה לזיגוד אמר ליה טוביה חטא וזיגוד מינגד אמר ליה אין דכתיב לא יקום עד אחד באיש ואת לחודך אסהדת ביה שם רע בעלמא קא מפקת ביה
אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב **מותר לשנאתו** שנאמר כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו מאי שונא אילימא שונא נכרי והא תניא שונא שאמר שונא ישראל ולא שונא נכרי אלא פשיטא שונא ישראל ומי שריא למסניה והכתיב לא תשנא את אחיך בלבבך אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כולי עלמא נמי מיסני סני ליה מאי שנא האי אלא לאו כי האי גוונא דחזיא ביה איהו דבר ערוה רב נחמן בר יצחק אמר **מצוה לשנאתו** שנאמר יראת ה' שנאת רע

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף לב/ב

תא שמע אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו

תוספות פסחים דף קיג/ב

שראה בו דבר ערוה - ואם תאמר דבאלו מצואות (ב"מ דף לב: ושם) אמרינן אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו **והשתא מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאתו?**
וי"ל כיון שהוא שונא גם מחבירו שונא אותו דכתיב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ובאין מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר:

ספר התניא - חלק ראשון - פרק לב

והנה ע"י קיום הדברי הנ"ל להיות גופו נבזה ונמאס בעיניו רק שמחתו תהיה שמחת הנפש לבדה הרי זו דרך ישרה וקלה לבא לידי קיום מצות ואהבת לרעך כמוך לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן. כי מאחר שגופו נמאס ומתועב אצלו והנפש והרוח מי יודע גדולתן ומעלתן בשרשן ומקורן באלקיי חיים. בשגם שכולן מתאימות ואב א' לכולנה ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש מצד שורש נפשם בה' אחד רק שהגופים מחולקיי. ולכן העושי גופם עיקר ונפשם טפלה אי אפשר להיות אהבה ואחווה אמיתית ביניהם אלא התלויה בדבר לבדה. וז"ש הלל הזקן על קיום מצוה זו זהו כל התורה כולה ואידך פירושה הוא כו'. כי יסוד ושורש כל התורה הוא להגביה ולהעלו' הנפש על הגוף מעלה מעלה עד עיקרא ושרשא דכל עלמין וגם להמשיך אור א"ס ב"ה בכנסת ישראל כמ"ש לקמן דהיינו במקור נשמות כל ישראל למהוי אחד באחד דוקא ולא כשיש פירוד ח"ו בנשמות דקב"ה לא שריא באתר פגים וכמ"ש ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך וכמ"ש במ"א באריכות ומ"ש בגמ' שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנאתו וגם לומר לרבו שישנאהו. היינו בחבירו בתורה ומצות וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח את עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות ואעפ"כ לא שב מחטאו כמ"ש בס' חרדים אבל מי שאינו חבירו ואינו מקורב אצלו הנה ע"ז אמר הלל הזקן הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. לומר שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו ולכן נקראי' בשם בריות בעלמא צריך למשכן בחבלי עבות' אהבה וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ה' והן לא הפסיד שכר מצות אהבת ריעים וגם המקורבים אליו והוכיחם ולא שבו מעונותיהם שמצוה לשנאותם מצוה לאהבם ג"כ ושתייהן הן אמת **שנאה מצד הרע שבהם ואהבה מצד בחי' הטוב הגנוז שבהם שהוא ניצוץ אלקות שבתוכם המחיה נפשם האלקית וגם לעורר רחמים בלבו עליהו** כי היא בבחי' גלות בתוך הרע מס"א הגובר עליה ברשעי' והרחמנות מבטלת השנאה ומעוררת האהבה כנודע ממ"ש ליעקב אשר פדה את

אברהם [ולא אמר דה"עה תכלית שנאה שנאתים וגו' אלא על המינים והאפיקורסים שאין להם חלק באלהי ישראל כדאיתא בגמרא ר"פ ט"ז דשבת]:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י/א

הנהו בריוני דהו בשבבותיה דרבי מאיר והו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו אמרה ליה ברוריא דביתהו מאי דעתך משום דכתיב יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף עה/א

והא גבי בת כהן דכתיב באש תשרף ואמר רב מתנה פתילה של אבר היו עושין לה שאני התם דאמר קרא באש תשרף לרבות כל שריפות הבאות מן האש וכל שכן אש עצמה ונקיף לה חבילי זמורות ונקלה אתיא שריפה מבני אהרן מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים ונעביד לה חמי האור משום דרב נחמן דאמר רב נחמן אמר קרא ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה

ג) שנאת הבריות

משנה מסכת אבות פרק ד

(ג) הוא (= בן עזאי) הָיָה אומֵר, אֵל תְּהִי בְּזֵ לְכָל אָדָם, וְאֵל תְּהִי מִפְּלִיג לְכָל דָּבָר, שְׂאֵין לְךָ אָדָם שְׂאֵין לוֹ שְׂעָה וְאֵין לְךָ דָּבָר שְׂאֵין לוֹ מְקוֹם:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה יא

(יא) רבי יהושע אומר עין הרע ויצה"ר ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם – אמר שחריצות לממון ורוב התאוה ורוע הנפש, והוא חולי המרה השחורה שיביא האדם למאוס ראות עיניו וישנאהו וייטב לו חברת החיות והתבודדות במדברות וביערות ויבחר לו מקום שאינו מיושב, וזה אצלם לא מצד פרישות רק לרוע תאותם וקנאתם בזולתם אלו ימיתו (האדם) בלא ספק כי יחלה גופו וימות טרם עתו:

יהי ממון חברך חביב עליך כשלך (ב:יב)

משנה מסכת אבות פרק ב
(יב) רבי יוסי אומר, יהי ממון חברך חביב עליך כשלך.
והתקן עצמך ללמוד תורה, שאינה ירשה לך. וכל מעשך יהיו לשם שמים:

אבות דרבי נתן פרק שבעה עשר
(א) רבי יוסי אומר יהי ממון חברך חביב עליך כשלך (והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך):
(ב) כיצד מלמד כשם שאדם רואה את ממונו כך יהא רואה את ממון חברו
וכמו שאדם רוצה שלא יצא שם (רע) על ממון חברו.

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כה/א
אמר רב פנחס מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו והניח שם תרנגולין ומצאתן אשתו של רבי חנינא
בן דוסא ואמר לה אל תאכלי מביציהן והרבו ביצים ותרנגולין והיו מצערין אותם ומכרן וקנה בדמיהן
עזים פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין ואמר לחבירו בכאן הנחתי התרנגולין שלי
שמע רבי חנינא אמר לו יש לך בהן סימן אמר לו הן נתן לו סימן ונטל את העזין

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף כד/א
מר זוטרא חסידא אגניב ליה כסא דכספא מאושפיזא חזיא לההוא בר בי רב דמשי ידיה ונגיב בגלימא
דחבריה אמר היינו האי דלא איכפת ליה אממונא דחבריה כפתיה ואודי

התקן עצמך ללמוד תורה כי אינה ירושה לך (ב:יב)

משנה מסכת אבות פרק ב
(יב) רבי יוסי אומר, יהי ממון חבֵרְךָ חָבִיב עֲלֶיךָ כְּשֵׁלֶךָ.
והתקן עצמך ללמוד תורה, שְׁאִינָה יְרֻשָׁה לָךְ. וְכָל מַעֲשֶׂיךָ יִהְיוּ לְשֵׁם שְׁמַיִם :

א) הצורך בהכנה

ספר דברים פרק לג
(ד) תורה צוה לנו משה מוֹרְשָׁה קִהַלְתָּ יַעֲקֹב :

רמב"ן על דברים פרק לג פסוק ד
(ד) תורה צוה לנו משה הטעם, שישא תמיד ויאמר תורה צוה לנו משה, והיא תהיה מורשה לקהלת יעקב, כי לדורות עולם כל בני יעקב יירשוה וישמרו אותה, כי לא תשכח מפי זרעו ודרשו רבותינו (מדרש תהלים א), שלא אמר מורשה בית יעקב או זרע יעקב ואמר "קהלת יעקב" לרמז שיקהלו רבים עליהם ותהיה התורה לעולם מורשה ליעקב ולכל הנקהלים עליו, הם הגרים הנלוים על ה' לשרתו ונספחו על בית יעקב, ונקראו כולם קהלתו :

אבן עזרא על דברים פרק לג פסוק ד
(ד) תורה צוה לנו משה - זהו שישא ויאמר דור לדור כך העתקנו מפי משה ירושה בידינו ויהיה למי"ד לנו מושך עצמו ואחר עמו. וכן היא מורשה לקהלת יעקב כמו והנבואה עודד הנביא ויהי מורשה מורשה קהלת יעקב :

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פה/א
אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם שנאמר ואני זאת בריתי וגוי לא ימוש מפיד ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם מאי אמר ה' אמר הקדוש ברוך הוא אני ערב לך בדבר זה מאי מעתה ועד עולם אמר רבי ירמיה מכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה

ספר שמות פרק ו
(ו) לכן אמר לבני ישראל אני ידוד והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצלת אתכם מעבדותם ונאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדלים :
(ז) ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ידוד אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים :
(ח) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מוֹרְשָׁה אֲנִי יְדוּד :

ספר יחזקאל פרק לג
(כג) ויהי דבר ידוד אלי לאמר :
(כד) בן אדם ישבי החרבות האלה על אדמת ישראל אמרים לאמר אַחַד הִיא אַבְרָהָם וַיִּירֶשׂ אֶת הָאָרֶץ וְאַנְחֵנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאָרֶץ לְמוֹרְשָׁה :
(כה) לכן אמר אליהם כה אמר אדני ידוד על הַדָּם תֹּאכְלוּ וְעַיִנְכֶם תִּשְׂאוּ אֶל גְּלוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפְּכוּ וְהָאָרֶץ תִּירָשׁוּ :
(כו) עמדתם על חרבכם עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם והארץ תירשו :
(כז) כה תאמר אליהם כה אמר אדני ידוד חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפלו ואשר על פני השדה לחיה נתתי לאכלו ואשר במצודות ובמערות בדבר ימותו :
(כח) ונתתי את הארץ שוממה ומשמה ונשבת גאון עזה ושמו הר ישראל מאין עובר :
(כט) וידעו כי אני ידוד בתתי את הארץ שוממה ומשמה על כל תועבתם אשר עשו :

רד"ק על יחזקאל פרק לג
פסוק כד
(כד) בן אדם ישבי החרבות האלה - כי במלכות צדקיהו רוב ארץ ישראל היתה חרבים :

אחד היה אברהם וירש את הארץ - אמר הנה אברהם אבינו לא היה אלא אחד וירש את הארץ כי נתנה לו האל יתברך בירושה כמו שאמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה ואמר במה אדע כי אירשנה והוא שהיה אחד ירש את הארץ ואע"פ שהיה די לו במקום אחד מן הארץ **ואנחנו שאנו רבים כל שכן שראויה לנו הארץ לירושה** ובדברי רז"ל אחד היה אברהם רבי עקיבא אומר כך אמרו ומה אברהם שלא עבד אלא אלוה אחד ירש את הארץ אנחנו שאנו עובדים אלוהות הרבה על אחת כמה וכמה שנירש את הארץ רבי שמעון בן יוחי אומר ומה אברהם שלא נצטוו אלא מצוה יחידית ירש את הארץ אנחנו שנצטוונו כמה מצות אינו דין שנירש את הארץ ומה הנביא משיבן על הדם תאכלו וגוי' והארץ תירשו :

למורשה - להיות לנו לירושה כי לא נתנה לאברהם אלא שתהיה לנו למורשה : פסוק כה

והארץ תירשו - בתמיהה ואיך תרשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינם טבע הארץ כמו שכתוב אלהי נכר הארץ והכנענים יצאו ממנה מפניכם מפני עבודת עכו"ם ושפיכות דם נקי ועשות התועבות כמו שכתוב ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם **ואיך תירשו אתם הארץ ואתם עושים התועבות שעשו אנשי הארצות האלה שהיו לפניכם :**

בעל הטורים על שמות פרק ו פסוק ח

(ח) מורשה - ב' במסורה. ונתתי אותה לכם מורשה. ואידך משה מורשה קהלת יעקב (דברים לג, ד). **שבזכות התורה ירשו הארץ** כדכתיב (תהלים קה, מד-מה) ויתן להם ארצות גוים וגוי' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. **כתיב מורשה ולא אמר ירושה רמז שמורישין ולא יורשין שלא יכנסו לארץ :**

תלמוד ירושלמי מסכת בבא בתרא דף כג/א

רבי יוחנן מתיב והבאתי אתכם אל ארץ אבותיכם וגוי' - אם מתנה למה ירושה ואם ירושה למה מתנה? אלא מאחר שנתנה להן לשום מתנה חזר ונתנה להן לשום ירושה.

א"ר הושעיה **כל מקום שנאמר מורשה לשון דיהא** התיבון והכתיב מורשה קהלת יעקב? אמר **לית דיהא סוגין מיניה. מן דו לעי היא משכח כולה :**

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף מט/ב

תנא רבי חייא כל העוסק בתורה לפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו בפניו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה **אל תקרי מורשה אלא מאורסה**

מהרש"א חידושי אגדות מסכת פסחים דף מט עמוד ב

כאלו בועל ארוסתו שנאמר תורה וגוי' **הוציאו מלת מורשה מלשון ירושה ע"פ מ"ש שאינה ירושה לך** והיא מונחת בקרן זוית כל מי שרוצה ליטול יטול וע"כ דרשוהו מלשון מאורסה כי התורה נמשלה לאשה בכמה מקומות ובתחלת נתינתה לישראל הרי היא כארוסה עד אחר שילמדה שנעשית לו כאשה וא"כ עם הארץ שאיננו לומד הרי היא נשאת לו כארוסתו ות"ח העוסק בה בפניו כו' וק"ל :

מהר"ם מרוטנברג על התורה

ספר שמות פרק ו פסוק ח

מורשה- ב', ואידך בפרשת יוזאת הברכה' 'מורשה קהילת יעקב' (דברים לג', ד') :

ספר דברים פרק לג פסוק ד

מורשה קהילת יעקב- מורשה ב' ואידך בפרשת וארא 'ונתתי אותה לכם מורשה' (שמות ו', ח')

האי דהכא כתיב גבי תורה ואידך כתיב גבי ירושה (נראה שצ"ל ארץ ישראל)

לומר שהתורה אינה ירושה לבא לאדם בנחת אלא צריך אדם לטרוח אחריה ולעסוק בה יומם ולילה ולהגות בה :

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ו/ב

ואמר רבי יצחק אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן **לא יגעתי ומצאתי אל תאמן** יגעתי ומצאתי תאמן הני מילי בדברי תורה אבל במשא ומתן סייעתא הוא

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א

תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל **וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא :**

תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו

ארץ ישראל דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה
העולם הבא דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר

ספר דרך חיים - הקדמת המחבר

וכן נראה פירוש הכתוב מדברי רבותינו ז"ל בפרק קמא דברכות (ה' ע"א) תניא רשב"י אומר שלש מתנות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולם לא נתנו על ידי יסורים ואלו הן התורה ארץ ישראל ועולם הבא, תורה מנין דכתיב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה, ארץ ישראל מנין דכתיב וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, עולם הבא מנין דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר עד כאן.

וביאור דבר זה מה שאלו שלשה דברים נתנו על ידי יסורים, **מפני שכל אלו ג' דברים הם קדושים**, כי ארץ ישראל היא הארץ הקדושה אשר הארץ הזאת היא נבדלת יש בה השכל יותר משאר ארצות, ואם לא כן שהיה לארץ ישראל מעלה זאת לא היה אוירא דארץ ישראל מחכים ביותר משאר ארצות ולא היה בארץ ישראל דוקא הנבואה ובארנו זה במקומות הרבה. והתורה שהיא חכמה אלהית אין בה דבר גופני. ויותר מזה עולם הבא שאין שם אכילה ושתייה ומסולק העולם הבא מן הגופנית לגמרי.

ומפני זה נקראו אלו ג' דברים מתנות כי המתנה היא מה שאינו שייך לאדם מצד עצמו ונתן לו מזולתו וכן האדם היא בעל גוף חמרי ואין מצדו הדברים האלו שהם דברים נבדלים אלהיים,

ולכך לא נתנו רק על ידי היסורים שהם ממעטים את החומר וגוף האדם ומסלקים את פחיתתו עד שהאדם ראוי אליו דברים האלהיים, ולכך לא נתנו אלו ג' דברים לאדם רק על ידי יסורים שהם מעוט הגוף החמרי. ואז ראוי האדם אל אלו דברים הקדושים הנבדלים.

(ב) ההכנה הנחוצה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/ב

אמר ריש לקיש מנין שאין **דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה**
שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל

משנה מסכת אבות פרק ו

(ד) כָּךּ הִיא דִּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, **פֶּת בְּמַלְחָתָא וּמִיָּסוּרִים בְּמִשְׁוֹרָה תְּשִׁתָּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיֵּי צַעַר תַּחֲיָה וּבִתְוֹרָה אֲתָה עֹמֵל אִם אֲתָה עֹשֶׂה כֵּן אֲשֶׁרִיד וְטוֹב לָךְ אֲשֶׁרִיד בְּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לָךְ לְעוֹלָם הַבָּא:**

ספר תהילים פרק קיא

(י) **רֵאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֵת יְדוּד שְׁכָל טוֹב לְכָל עֲשִׂיהֶם תְּהַלְתּוּ עֲמֻדָת לְעַד:**

ספר במדבר פרק כא

(יז) **אִזּוּ לְשִׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלֶי בְּאֵר עֲנּוּ לָהּ:**

(יח) **בְּאֵר חֲפְרוּהָ שָׁרִים כְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעַם בְּמַחֲקָק בְּמִשְׁעָנְתָם וּמִמֶּדְבַר מִתְּנָה:**

(יט) **וּמִמִּתְנָה נַחְלִיאֵל וּמִנַּחְלִיאֵל בְּמוֹת:**

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד/א

אמר רב מתנה מאי דכתיב וממדבר מתנה **אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תלמודו מתקיים בידו** ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו

רבא בריה דרב יוסף בר חמא הוה ליה מלתא לרב יוסף בהדיה כי מטא מעלי יומא דכיפורי אמר איזיל ואפייסיה אזל אשכחיה לשמעיה דקא מזיג ליה כסא אמר ליה הב לי ואימזוגיה אנא יהב ליה מזוגיה כדטעמיה אמר דמי האי מזוגא למזוגא דרבא בריה דרב יוסף בר חמא אמר ליה אנא הוא אמר ליה לא תתיב אכרעך עד דמפרשת לי הני קראי מאי דכתיב וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא אמר ליה **אם אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תורה ניתנה לו במתנה** וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות ואם מגיס לבו הקדוש ברוך הוא משפילו שנאמר ומבמות הגיא ואם חוזר בו הקדוש ברוך הוא מגביהו שנאמר כל גיא ינשא

ג) בר השגה לכולם

ספר דברים פרק לב

- (א) האֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַרְי פִּי :
 (ב) יַעֲרֹף פְּמָטֶר לִקְחֵי תִזְלַל פֶּטֶל אֲמַרְתִּי פִּשְׁעֵיכֶם עָלַי דָּשָׂא וְכַרְבִּיבִים עָלַי עֲשׂוּב :
 (ג) כִּי שָׁם יִדְוֹד אֶקְרָא הֲבוּ גִדְל לְאֵלֵהֶינוּ :

מדרש תנחומא האזינו פרק ג

ולמה נמשלה תורה למטר לומר מה מטר משחקת אבנים שנאמר (איוב ל) אבנים שחקו מים אף התורה משחקת לב האבן וזהו שארז"ל אם אבן הוא נמוח ואם ברזל הוא מתפוצץ
לכך אין טוב לאדם כי אם להמית עצמו על דברי תורה ולעסוק בה תמיד יומם ולילה
 וזהו שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה
וזהו שאמרו אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין
 ולכך נמשלה למטר מה מטר אין העולם בלא הם לפי שצריכין להצמיח כל טוב כך אין העולם מתקיים בלא תורה שנא' (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי
ומה המטר יורד מעט מעט כך התורה תחלה קורא אבג"ד כמנין קטן ולבסוף עולה למנין גדול ק' ר' ש'
 ת' כך מתחילין ואח"כ עומד על התורה ודקדוקיה

אבות דרבי נתן פרק ששי

מה היה תחלתו של רבי עקיבא? אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום. פעם אחת היה עומד על פי הברא אמר מי חקק אבן זו אמרו לא המים שתדיר [נופלים] עליה בכל יום אמרו [לו] עקיבא אי אתה קורא אבנים שחקו מים. מיד היה רבי עקיבא דן קל וחומר בעצמו מה רך פסל את הקשה דברי תורה שקשה כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם. מיד חזר ללמוד תורה.
 הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות א"ל רבי למדני תורה אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח כתב לו אלף בית ולמדה. (אלף תיו ולמדה תורת כהנים ולמדה).
 היה לומד והולך עד שלמד כל התורה כולה הלך וישב לפני רבי אליעזר ולפני ר' יהושע אמר להם רבותי פתחו לי טעם משנה כיון שאמר לו הלכה אחת הלך וישב לו בינו לבין עצמו אמר (אלף זו למה נכתבה בית זו למה נכתבה) דבר זה למה נאמר חזר ושאלו והעמידן בדברים.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף ס"א

תניא מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר וכיבש שם ששים כרכים ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה וקרא לכל חכמי ישראל אמר להם אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו והעלו מלוחים על שולחנות של זהב ואכלו והיה שם אחד איש לץ לב רע ובליעל ואלעזר בן פועירה שמו ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך ינאי המלך לבם של פרושים עליך ומה אעשה הקם להם בציץ שבין עיניך הקים להם בציץ שבין עיניו היה שם זקן אחד ויהודה בן גדידיה שמו ויאמר יהודה בן גדידיה לינאי המלך ינאי המלך רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן שהיו אומרים אמו נשבת במודיעים ויבוקש הדבר ולא נמצא ויבדלו חכמי ישראל בזעם ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך ינאי המלך הדיוט שבישראל כך הוא דינו ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינך ומה אעשה אם אתה שומע לעצתי רומסם ותורה מה תהא עליה הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד אמר רב נחמן בר יצחק מיד נזרקה בו אפיקורסות דהוה ליה למימר תינח תורה שבכתב תורה שבעל פה מאי מיד ותוצץ הרעה על ידי אלעזר בן פועירה ויהרגו כל חכמי ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג

(א) בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות כתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחרי ברית כהנת עולם כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כל מי שירצה יבא ויטול שמא תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו הא למדת שכתר תורה גדול משניהם :

וכל מעשיך יהיו לשם שמים (ב:יב)

משנה מסכת אבות פרק ב
(יב) רבי יוסי אומר, יהי קמון חכמה חביב עליך כשליך. והתקן עצמך לקמוד תורה, שאינה ירשה לך.
וכל מעשיך יהיו לשם שמים:

א) מצוות

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב/א
רבי אליעזר בר רבי צדוק אומר **עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם**
אל תעשם עטרה להתגדל בהם ואל תעשם קורדום להיות עודר בו
וקל וחומר ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו כלי חול נעקר מן העולם המשתמש
בכתרה של תורה על אחת כמה וכמה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א
מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו
ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל
עושיהם לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה
וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז/א
תניא היה רבי בנאה אומר **כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים** שנאמר עץ חיים היא
למחזיקים בה ואומר רפאות תהי לשרך ואומר כי מצאי מצא חיים
וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות שנאמר יערף כמטר לקחי ואין עריפה אלא הריגה
שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת מכות פרק ג משנה טז
(טז) רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל כו' - **מעקרי האמונה בתורה כי**
כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים
אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך הנה זכה בה לחיי העולם הבא,
ועל זה אמר רבי חנניא כי המצות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על
מתכונתה ושלמותה ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה,
וממה שיורה על העיקר הזה מה ששאל ר' חנניא בן תרדיון מה אני לחיי עוה"ב, והשיבו המשיב כלום
בא מעשה לידך, כלומר נזדמן לך לעשות מצוה כהוגן השיבו כי נזדמנה לו מצות צדקה על דרך שלמות
ככל מה שאפשר וזכה לחיי העוה"ב,
ופירוש הפסוק (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו, לצדק את ישראל, למען כי יגדיל תורה ויאדיר:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח/א
תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנניא בן תרדיון לבקרו...
אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך?
אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים
אמר לו אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי

רב מנחם מנדל מקוצק
נאמר ש'כל מעשיך יהיו לשם שמים' ומה פירוש 'כל מעשיך'!
ללמדך שאפילו המעשים הנעשים לשם שמים צריכים להיות לשם שמים

ב) עבירות

תלמוד בבלי מסכת נזיר דף כג/ב
 אמר ר"נ בר יצחק **גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה**
 והאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמן שמתוך שלא לשמן בא
 לשמן אלא אימא כמצוה שלא לשמה
 דכתיב תבורך מנשים **יעל אשת חבר הקני** מנשים באהל תבורך מאן נשים שבאהל שרה רבקה רחל
 ולאה

ספר משלי פרק ג
 (ה) **בְּטַח אֵל יִדְוֹד בְּכָל לַבָּד וְאֵל בִּינְתָד אֵל תִּשְׁעֹן :**
 (ו) **בְּכָל דְּרָכֶיךָ דַּעְהוּ וְהוּא יִישֵׁר אַרְחֹתֶיךָ :**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/א
 דרש בר קפרא איזוהי **פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה** בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך
 אמר רבא **אפילו לדבר עבירה**

משנה מסכת ברכות דף נד/א
 חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגוי'
 בכל לבבך **בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע**
 ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך
 ובכל מאדך בכל ממונך דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת ברכות פרק ט
 ומה שאמר ביצר טוב וביצר רע, רוצה לומר להשיב אל לבו אהבת האל ולהאמין בו, **ואפי' בשעת
 העברה והכעס והאף שכל זה הוא יצר רע, כמו שאמר בכל דרכיך דעהו אפי' בדבר עברה.**

ג) שאר תחומי החיים

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ב משנה יב
 וכל מעשיך יהיו לשם שמים- **אפילו דברים של רשות** כמו האכילה והשתיה והישיבה והקימה
 וההליכה והשכיבה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך **יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם
 עבודתו**
 כללן של דבר- חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו, ולשקול כל מעשיו בשכל, **וכשרואה דבר שמביא
 לידי עבודת הבורא יתברך יעשנו, ואם לאו יפרוש הימנו**

הקדמות הרמב"ם - שמנה פרקים להרמב"ם - פרק ה
**וכבר כללו חכמינו, זכרונם לברכה, זה הענין כולו בקצרה במלות מועטות, מורה על זה הענין הוראה
 שלמה מאד עד כשאתה תבחן קוצר המלות איך ספרו זה הענין הגדול והעצום כולו אשר חברו בו
 חבורים ולא השלימוהו, תדע שנאמר בכח אלהי בלא ספק, והוא אמרם בצואתיהם (אבות פרק ד')
 "וכל מעשיך יהיו לשם שמים"**

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ג
 (ב) **צריך האדם שיכוון לבו וכל מעשיו כולם לידע את השם ברוך הוא בלבד** ויהיה שבתו וקומו ודבורו
 הכל לעומת זה הדבר
 כיצד כשישא ויתן או יעשה מלאכה ליטול שכר לא יהיה בלבו לקבוץ ממון **בלבד** אלא יעשה דברים
 האלו כדי שימצא דברים שהגוף צריך להם מאכילה ושתיה וישיבת בית ונשיאת אשה
 וכן כשיאכל וישתה ויבעול לא ישים בלבו לעשות דברים האלו כדי ליהנות **בלבד** עד שנמצא שאינו
 אוכל ושותה אלא המתוק לחיך ויבעול כדי ליהנות אלא ישים על לבו שיאכל וישתה כדי להברות גופו
 ואיבריו **בלבד** לפיכך לא יאכל כל שהחיד מתאוה ככלב וחמור אלא יאכל דברים המועילים לגוף אם
 מרים אם מתוקים ולא יאכל דברים הרעים לגוף אע"פ שהן מתוקים לחיך כיצד מי שהיה בשרו חם
 לא יאכל בשר ולא דבש ולא ישתה יין כענין שאמר שלמה דרך משל אכול דבש וגוי' ושותה מי העולשין

אע"פ שהוא מר שנמצא שותה ואוכל דרך רפואה בלבד כדי שיבריא ויעמוד שלם הואיל ואי אפשר לאדם לחיות אלא באכילה ושתייה וכן כשיבעול לא יבעול אלא כדי להברות גופו וכדי לקיים את הזרע לפיכך אינו בועל כל זמן שיתאוה אלא כל עת שידע שהוא צריך להוציא שכבת זרע כמו דרך הרפואה או לקיים את הזרע: (ג) המנהיג עצמו על פי הרפואה אם שם על לבו שיהיה כל גופו ואבריו שלמים בלבד ושיהיו לו בנים עושין מלאכתו ועמלין לצורכו אין זו דרך טובה אלא ישים על לבו שיהא גופו שלם וחזק **כדי שתהיה נפשו ישרה לדעת את ה'** שאי אפשר שיבין וישתכל בחכמות והוא רעב וחולה או אחד מאיבריו כואב וישים על לבו שיהיה לו בן אולי יהיה חכם וגדול בישראל **נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו עובד את ה' תמיד** אפילו בשעה שנושא ונותן ואפילו בשעה שבוועל מפני שמחשבתו בכל כדי שימצא צרכיו עד שיהיה גופו שלם לעבוד את ה' ואפילו בשעה שהוא ישן אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולה נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא ועל ענין זה צו חכמים ואמרו **וכל מעשיך יהיו לשם שמים** והוא שאמר שלמה בחכמתו בכל דרכיך דעה והוא יישר אורחותיך:

רמב"ם פירוש המשניות - שמנה פרקים להרמב"ם - פרק ה

בהשתמש האדם בכחות הנפש לצד תכלית אחת:

צריך לאדם שישעבד כחות נפשו כולם **לפי הדעת**, כפי מה שהקדמנו בפרק שלפני זה, וישים לנגד עיניו תמיד תכלית אחת, **והיא השגת השם יתברך כפי יכולת האדם לדעת אותו**, וישים פעולותיו כולן, תנועותיו, מנוחותיו וכל דבריו, מביאים לזו התכלית, עד שלא יהיה בפעולותיו דבר מפועל ההבל, רצוני לומר, פועל שלא יביא אל זאת התכלית, והמשל בו, שישים הכונה באכילתו, בשתייתו, משגלו, שנתו, יקיצתו, תנועתו ומנוחתו בבריאות גופו לבד, והכונה בבריאות גופו, שתמצא הנפש כליה בריאים ושלמים לקנות החכמות ולקנות מעלות המדות ומעלות השכליות, עד שיגיע לתכלית ההיא, ועל זה ההיקש **לא תהיה אז כונתו אל ההנאה לבד** עד שיבחר מן המזון והמשתה הערב, וכן בשאר ההנהגות, **אבל יכון אל המועיל**, וכשיזדמן שיהיה ערב יהיה וכשיזדמן - שיהיה בלתי ערב - יהיה, או יכון אל הערב על דבר חכמת הרפואה כמי שחלשה תאותו למאכל - יעוררה במזונות המתובלים הערבים שנפש האדם מתאוה להם. וכן מי שהתעוררה עליו מרה שחורה - יסירה בשמיעת הנגונים, במיני זמר, בטיוול הגנות, בבנינים הנאים, חברת הצורות היפות וכיוצא בהם ממה שירחיב הנפש ויסיר חולי המרה השחורה ממנו. והכונה בכל זה שיבריא גופו ותכלית הכונה בבריאות גופו לקנות חכמה, וכן כשיתעסק לקנות ממון, תהיה תכלית כונתו בקבוצו שיוציאו במעלות ושימציאיהו לחושי גופו ולהמשיך מציאותו עד שישגי וידע מהשם יתברך מה שאפשר לדעתו: ועל זה ההיקש יש למלאכת הרפואות מבוא גדול מאוד במעלות השכליות והמדות בידיעת השם יתברך, ובהגיע אל ההצלחה האמתית, ויהיו למודה ובקשתה עבודה מן העבודות הגדולות. ולא תהיה אז כאריגה וכנגרות, כי בה נשער פעולותינו, ותשובנה פעולות אנושיות מביאות אל המעלות האמתיות, כי האדם שיבא ויאכל מזון ערב אל החיך טוב הריח שנפש אדם מתאוה לו והוא מזיק לו, ואפשר שיהיה סבה לחולי קשה או למיתת פתאם - זה והבהמה אצלי שוים, ואין זה פועל אדם מאשר הוא אדם בעל שכל, אמנם הוא פעל אדם מאשר הוא חי נמשל כבהמה נדמה, ואמנם יהיה פועל אנושי, כשיאכל המועיל לבד, ופעמים יניח הערב ויאכל הנמאס כפי בקשת המועיל, וזה פעל לפי הדעת, ובוזה נבדל האדם מפעולותיו מזולתו. וכן כשיבעול כשיתאוה מבלתי שישמור הנזק והתועלת, יש לו זה הפעל מאשר הוא בעל חי, לא מאשר הוא אדם. ואפשר שתהיה הנהגתו כולה לפי המועיל, כמו שזכרנו, אלא שישים תכליתו בריאות גופו ושלמותו מהחליים לבד, ואין זה חסיד, כי כמו שבחר זה הנאת הבריאות, בחר זה האחר הנאת המאכל או הנאת המשגל, וכולם אין תכלית אמתות לפעולותיהם. אבל הנכון, שישים תכלית כל מה שיתעסק בו בבריאות גופו והמשך מציאותו על השלמות, כדי שישארו כלי כחות נפשו, אשר הם איברי הגוף שלמים, ותתעסק נפשו מבלי מונע במעלות המדות ובמעלות השכליות. וכן כל מה שילמדוהו מן החכמות ומן הדעות שישגי משהו מהן - דרך לתכלית ההיא, (נ"א ואע"פ שישתדל במה שאין בו וכו') אין בו דין ודברים. ומה שאין בו תועלת בתכלית ההיא, כשאלת החשבון, ספר החרוטים, ובתחבולות, להרבות משאלות אל ההנדסה, משיכת המשקלים והרבה כיוצא באלו, תהיה כונה בהן לחדד בהן השכל ולהרגיל כח השכלי בדרכי המופת, עד שיגיע לו לאדם קנין ידיעת ההקש והמופת מזולתו יהי לו זה הדרך שיגיע בה לידיעת אמתות מציאות השם יתברך. וכן בדרכי האדם כולם אין צריך שידבר (בהם) אלא במה שתבא לנפשו בו תועלת או ירחק היזק מנפשו או מגופו, או בחכמה או במעלה, או בשבח מעלה, או מעולה, או לגנות גנות, או מגונה, כי קללת בעלי החסרונות וזכרם לגנות אם תהיה הכונה בהם לחסרם אצל בני אדם, עד שיתרחקו מהם ולא יעשו

כמעשיהם אז מחויב והוא מעלה. הלא תראה אמרו יתברך (ויקרא י"ח ג'), "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו", וספור הסדומיים, וכל מה שבא במקרא מגנות בעלי החסרונות, וזכרם לגנאי ושבח הטובים והגדלתם, אין הכוונה בהם רק מה שזכרתי לך, עד שימשכו בני אדם אחרי הדרכים הטובים האלה, ויתרחקו מדרכי הרעים ההם:

וכשישים האדם כונתו אל זה הענין, יבטל מפעולותיו ויחסר ממאמרו הרבה מאד, כי מי שיכון אל זה הענין לא יתעורר לפתח הכותל בזהב או לעשות רקום זהב בבגדיו הנאים (האלהים), אם לא יכוין בזה להרחיב נפשו כדי שתבריא וירחיק ממנה חליה, עד שתהיה בהירה וזכה לקבל החכמות, והוא אמרם, זכרונם לברכה (שבת כ"ה), "דירה נאה ואשה נאה ומטה מוצעת לתלמידי חכמים", כי הנפש תלאה ותעכור המחשבה בהתמדת עיון הדברים הכעורים, כמו שילאה הגוף בעשותו המלאכות הכבדות עד שינוח וינפש, ואז ישוב למזגו השווה - כן צריכה הנפש גם כן להתעסק במנוחת החושים בעיון לפתוחים ולענינים הנאים, עד שתסור ממנה הליאות, כמו שאמר, "כי הוי חלשי רבנן מגרסיהו הוו אמרי מילתא דבדיחותא", ויחשוב שעל זה הצד לא יהיו אלה רעות, ולא מעשה הבל, רצוני לומר, עשית הפתוחים והציורים בבנינים, בכלים ובבגדים:

ודע שזאת המדרגה היא מדרגה עליונה מאד וחמודה, לא ישיגה אלא מעט מזער ואחר הרגל גדול, וכשתזדמן מציאות האדם שזה ענינו, אני אומר שהוא למטה מן הנביאים, רצוני לומר, שימשש כחות נפשו כולם וישים תכליתם ידיעת השם יתברך לבד, ולא יעשה מעשה קטן או גדול, ולא ידבר דבר אלא שהפעל ההוא או הדבר ההוא מביא למעלה או למה שמביא אל מעלה, והוא יחשוב ויסתכל בכל פעל ותנועה, ויראה אם יביא אל התכלית ההיא או לא יביא, ואז יעשהו.

וזהו אשר בקש ממנו יתברך שכוין אליו, באמרו (דברים ו' ה'), "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" רצוני לומר, בכל חלקי נפשך, שתעשה תכלית כל חלק ממנה תכלית [אחת], והיא לאהבת השם יתברך.

וכבר הזהיר הנביא עליו השלום על זה גם כן ואמר (משלי ג' ו'), **"בכל דרכיך דעהו"**, ופירושו חכמינו, זכרונם לברכה, ואמרו (ברכות ס"ג), **"אפילו לדבר עבירה"**, רצונם לומר, שתשים לפעל ההוא תכלית, והיא האמת, אף על פי שיש בה עבירה מצד אחד:

וכבר כללו חכמינו, זכרונם לברכה, זה הענין כולו בקצרה במלות מועטות, מורה על זה הענין הוראה שלמה מאד עד כשאתה תבחן קוצר המלות איך ספרו זה הענין הגדול והעצום כולו אשר חברו בו חבורים ולא השלימוהו, תדע שנאמר בכת אלהי בלא ספק, והוא אמרם בצואתיהם (אבות פרק ד') **"וכל מעשיך יהיו לשם שמים"**:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף י/א

רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה אמר מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה והוא סבר זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד

מוסר אביך עמי ל"ט-מ'

בכל דרכיך דעהו, צריך לבקש את הקב"ה בתוך הדרכים שהוא מתנהג בהם.

כשהוא עוסק בתפלה אז יבקש את הקב"ה בהבנת ענייני תפלתו וכוונה רצויה באמונת הלב, באותם העניינים של תפלתו. ולא יבקש את הידיעה בשעה ההיא בעניינים אחרים, כי כיון שהוא עוסק בעבודה זו, הקב"ה כביכול שורה מצידו בזו העבודה דוקא, ובה ימצאנה ולא במקום אחר.

וכשהוא עוסק בתורה יידע שימצא את הקב"ה בהיותו מעמיק ומעיין להבין דבר על בוריו ולזכור ולשנן היטב, ובזה הוא יודע אותו יתברך, בתורתו ולא באופן אחר, כי בשעה זו הוא מתגלה בעבודה זו. וכן בהיותו עוסק בגמילות חסדים להיטיב לחברו, אז יבקש את הקב"ה רק בהעמקת עצה איך להיטיב לו טובה גדולה הגונה וקיימת.

וכן בכל הדברים שעושה הרי באמת אין דבר בעולם שאינו לכבודו יתברך, על כן כל מה שעושה יהיה הכל דברי מצותו ורצונו, ויבקש בהם את שמו יתברך, כשישתדל בכל שכלו וכחותיו לעשות את מה שהוא עושה בתכלית השלימות בכל צדדי השלימות, ונמצא שהוא יודע את השי"ת בכל הדרכים... כי בזה יעשה הכל כשורה ומזה ימצא כבודו של הקב"ה בתכלית, ורמזו חז"ל בדבריהם: זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד, והבן...

הוספה מכתב יד קדשו: כשאדם פועל איזה דבר של שלימות, בין במחשבה בין במעשה, **צריך לשמוח בחלקו ולא ירדוף אז אחר דבר אחר,** כי כל העולם כולו מתקפל לפניו אז דוקא בפרט זה

משנה מסכת אבות פרק א

(ב) שְׂמֵעוֹן הַצְּדִיק הֵיאָה מְשִׁירֵי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה.

הוא הָיָה אֹמֵר, עַל שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה וְעַל הָעֲבוּדָה וְעַל גְּמִילוּת חֲסָדִים:

עקידת יצחק במדבר שער עד (פרשת נשא)

הנה לשלום יאמרו ההמוניים שהוא הסכמה בין הכתות המתקוטטות תחלה כאמרם ז"ל עמון ומואב עשו שלום ביניהם (סנהדרין ק"ה א) וכדומה. **והנה באמת לא הכירו את יופיו ולא דברו בשבחו שאז יהיה השלום אצלם כענין הבושה שאמר החכם עליה שאינה מעלה לפי שאינה באה אלא אחר חטא קודם**. וכמו שאמר הכתוב כבושת גנב כי ימצא (ירמיה ב') ולכן לא שבחוה כי אם בנערים שמדרכן לחיות חיי ההפעלות וכן השלום לדבריהם יורה על קטטה ומריבה קודמת שאין סירכא בלא נקב והרי הוא מגונה.

אבל האמת שאין מתנאי השלום שיהא שם מצות או קטטה קודמת אולם ענינו הוא מה שימנעם לפי **שהשלום הוא טוב משותף הכרחי בין האישים הצריכים חבור ודבוק**. והנה הוא אצלם כחוט הכסף או הזהב וזולתם אשר בו יתחרזו הרבה מאבני האקדח וכיוצא להעמיד מצב כל החלקים ההם על תוכן החרוז ההוא הכללי ותקון צורתו וצביונו כי על כן נקרא ה' שלום שהשלום שלו (מדרש חזית פ"א) כי הוא ית' הקושר העולמות כולן ומקיימן על צורתן ומצבן בצביון ובקומתן

אורות התשובה מאמר שלום בשם

שלום, השם הנערץ והנקדש הזה, נמצאהו מושאל ברוב הפעמים רק לשלילת המחלוקת והמדנים, אבל לא זהו השלום שהוא האחד מעמודי העולם, ולא על דבר של שלילה נוכל לומר שרק הוא יהיה הכלי האחד המחזיק ברכה לישראל. אבל השלום שאנחנו חייבים להיות רודפים אחריו הוא השלום המצוי במציאות מצד עצם שלמותו, לא בעבור החסרונות הקודמים להעדרו.

השלום הוא היחס האמיתי שראוי להיות בין חלקי האומה הפרטיים... בין העוסקים בגמילות חסדים להעוסקים בעבודה ובין שניהם אל העוסקים בתורה היחש הראוי להמצא בין כל אחד מישראל לרעהו...

הוי זהיר בקריאת שמע ובתפילה (ב:יג)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (יג) רבי שמעון אומר, הוי זהיר בקריאת שמע (ובתפילה).
 וכשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא,
 שנקאמר (יואל ב) כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. ואל תהי רשע בפני עצמך:

(א) חשיבות

משנה מסכת אבות פרק ב
 (א) רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבזר לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.
והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרך של מצות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד
 שכרה, ושכר עברה כנגד הפסדה. והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עברה, דע מה למעלה
 ממך, עין רואה ואזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין:

משנה מסכת ברכות פרק א
 (ב) מאימתי קורין את שמע בשחרית. משניכר בין תכלת ללבן. רבי אליעזר אומר, בין תכלת לכרתי.
 (וגומרה) עד הגץ החמה. רבי יהושע אומר, עד שלש שעות, שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות.
 הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, **כאדם הקורא בתורה**:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י/ב
 אמר רבי מני גדול הקורא קריאת שמע בעונתה יותר מהעוסק בתורה
 מדקתני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה מכלל דקורא בעונתה עדיף:

(ב) בעונתה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כו/א
 מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות מעות לא יוכל לתקן זה שבטל קריאת שמע של ערבית
וקריאת שמע של שחרית או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו
 חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן הכא במאי עסקינן שבטל במזיד
 אמר רב אשי דיקא נמי דקתני בטל ולא קתני טעה שמע מינה:

ג) קבלת עול מלכות שמים שלמה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יג/א
 תנו רבנן והיו שלא יקרא למפרע הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה תלמוד לומר האלה עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה דברי רבי אליעזר אמר ליה רבי עקיבא הרי הוא אומר (דף יג/ב) אשר אנכי מצוך היום על לבבך **מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה** אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן הלכה כרבי עקיבא איכא דמתני לה אהא דתניא הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו רבי אחא משום רבי יהודה אומר כיון שכוון לבו בפרק ראשון שוב אינו צריך

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל/ב
 משנה אין עומדין להתפלל אלא מתוך **כובד ראש** חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין **כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים** אפילו המלך שואל בשלמו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קו/ב
 אמר רבא רבותא למבעי בעיי בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין ואנן קא מתנינן טובא בעוקצין וכי הוה מטי רב יהודה אשה שכובשת ירק בקדירה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תלת סרי מתיבתא ורב יהודה שליף מסאני ואתא מטרא ואנן צוחינן וליכא דמשגח בן **אלא הקדוש ברוך הוא ליבא בעי דכתיב וה' יראה ללבב**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יג/א
 אמר רבי יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע **כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה** ואחר כך מקבל עליו עול מצות והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד :

שו"ת הרשב"א חלק ה סימן נה
והכלל, שצריכין אנו לקבוע בנפשנו, הסכמה מוחלטת בכל עת שנקרא הק"ש = הקריאת שמע =, שאנו מסכימין למסור כל תאוותנו, וחשקי לבבנו, וכל נפשנו: מן האברים, ועד נטילת נפש; והממון, על יחוד קדושת שמו, וקבלת מלכותו.
 ושנראה בצירוף הלב, כאילו באנו לידי כך, וקיימנו. והוא אומר: כי עליך הורגנו כל היום. וכי אפשר ליהרג בכל יום, אלא שבכל יום שאנו קורין בק"ש; ובכל נפשך; ומסכימים על כך, **הרי הוא כאילו הורגנו באותה שעה עליו ית', כי כל המסכים על זה, כאילו עשאו. והוא שאמר: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך. ר"ל: יהיו מוסכמים וחוקקים על לבבך. ומדעתי, כי זה היה מדעת מ"ש בגמרא בברכות, (דף יג:): עד היכן כוונת הלב, עד על לבבך. כי בלתי גמר כוונת הלב והסכמתו, לא יתכן אמיתת הענין. ע"כ באומרנו: על לבבך; צריכין אנו להתבונן על כוונה הזאת, ושנסכים עליה.**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא/ב
 בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם **כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו** היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה בת קול ואמרה אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז/א
 אמר רבי אבהו למה תוקעין בשופר של איל אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם **ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני**

ספר החינוך - מצוה תכ

מצות קריאת שמע שחרית וערבית....

משרשי המצוה, **שרצה השם לזכות עמו שיקבלו עליהם מלכותו ויחודו בכל יום ולילה כל הימים שהם חיים**, כי בהיות האדם בעל חומר נפתה אחר הבלי העולם ונמשך לתאוותיו צריך על כל פנים זכרון תמידי במלכות שמים לשמרו מן החטא, על כן היה **מחסדו לזכותנו**, וצונו לזכרו **שני העתים האלה** בקבע ובכוונה גמורה, אחת ביום להועיל לכל מעשינו שביום, כי בהיות האדם זוכר בבקר אחדות השם ומלכותו וכי השגחתו ויכלתו על הכל, ויתן אל לבו כי עיניו פקוחות על כל דרכיו וכל צעדיו יספור לא יתעלם ממנו דבר מכל דבריו, ולא יוכל ממנו להחביא אחת מכל מחשבותיו, הלא יהיה לו למשמר מחשבתו זאת והודאת פיו בדבר הזה כל היום ההוא, ויהיה לו הודאת הלילה בזה גם כן למשמר כל הלילה.

ומפני שישוד המצוה מה שזכרנו, חייבנו זכרונם לברכה בה בכוונת הלב, ואמרו שאם לא כיוון לבו בה לא יצא ידי חובתו, שאין אדם נזכר בשום דבר אלא אם כן ישים כוונתו בו, וזהו שאמרו זכרונם לברכה בברכות פרק היה קורא [י"ג ע"ב], תנו רבנן, שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, עד כאן צריכה כוונת הלב. והצריכנו להאריך באחד, וכדנתיא התם ספקום בן יוסף אומר כל המאריך כאחד מאריכין לו ימיו ושנותיו, ואמר רב אחא בר יעקב ובדל"ת, אמר רב אשי ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. ואמרו שם, עד כמה יהיה אריכות זה, והיתה התשובה עד כדי שתמליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם, בלומר שתכוין שממשלתו בכל היא ואין כל דבר נעלם ממנו, ובחפצו קיום כל הדברים:

ספר שמואל א פרק יז

(א) וַיֹּאסְפוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת מַחְנֵיהֶם לַמִּלְחָמָה וַיֹּאסְפוּ שָׂכָה אֲשֶׁר לַיהוּדָה וַיַּחֲנוּ בֵּין שׁוֹכָה וּבֵּין עֲזֹקָה בְּאֶפְסֹס דָּמִים:

(ב) וַשָּׂאוּל וַאִישׁ יִשְׂרָאֵל נֹאסְפוּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵמֶק הָאֵלָה וַיַּעֲרְכוּ מַלְחָמָה לְקִרְאֵת פְּלִשְׁתִּים:

(ג) וּפְלִשְׁתִּים עֹמְדִים אֶל הַהָר מִזָּה וַיִּשְׂרָאֵל עֹמְדִים אֶל הַהָר מִזָּה וַהֲגִיֵּא בֵּינֵיהֶם:

(ד) וַיֹּצֵא אִישׁ הַבָּנִים מִמַּחְנוֹת פְּלִשְׁתִּים גְּלִית שָׁמוּ מִגַּת גְּבָהוּ שֵׁשׁ אַמּוֹת וְזָרַת:

(ה) וְכוּבַע נַחֲשֵׁת עַל רֵאשׁוֹ וְשָׂרִיֹן קֶשֶׁקְשִׁים הוּא לְבוּשׁ וּמִשְׁקַל הַשָּׂרִיֹן חֲמִשָּׁת אֶלְפִים שְׁקָלִים נַחֲשֵׁת: (ו) וּמִצָּחַת נַחֲשֵׁת עַל רִגְלָיו וְכִידּוֹן נַחֲשֵׁת בֵּין כְּתָפָיו:

(ז) וְחָץ אֶלְפִים חֲנִיתוֹ כַּמְנוֹר אֲרָגִים וְלַהֲבַת חֲנִיתוֹ שֵׁשׁ מֵאוֹת שְׁקָלִים בְּרִזָּל וְנִשְׂא הַצֶּנֶה הַלָּד לְפָנָיו:

(ח) וַיַּעֲמֵד וַיִּקְרָא אֶל מַעֲרַכַת יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר לָהֶם לָמָּה תִצְאוּ לַעֲרֹךְ מַלְחָמָה הַלּוֹא אֲנֹכִי הַפְּלִשְׁתִּי וְאַתֶּם עֹבְדִים לְשָׂאוּל בְּרוּ לָכֶם אִישׁ וְיָרַד אֵלַי:

(ט) אִם יוּכַל לְהַלְחֵם אֶתִּי וְהִכְנִי וְהִינּוּ לָכֶם לַעֲבָדִים וְאִם אֲנִי אוֹכַל לוֹ וְהִפְתִּיּוּ וְהִייתֶם לָנוּ לַעֲבָדִים וְעֹבְדֵתֶם אֲתָנוּ:

(י) וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֲנִי חֹרְפְתִי אֶת מַעֲרַכֹת יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה תָּנוּ לִי אִישׁ וְנִלְחַמָּה יַחַד:

(יא) וַיִּשְׁמַע שָׂאוּל וְכָל יִשְׂרָאֵל אֶת דְּבָרֵי הַפְּלִשְׁתִּי הָאֵלָה וַיַּחֲתוּ וַיִּרְאוּ מַאֲד:

(יב) וְדוֹד בֶּן אִישׁ אֶפְרַתִּי הָיָה מִבֵּית לָחֶם הַיהוּדָה וְשָׁמוּ יוֹשִׁי וְלוֹ שְׁמֹנֶה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׂאוּל זָקֵן בָּא בְּאֲנָשִׁים:

(יג) וַיִּלְכּוּ שְׁלֹשֶׁת בָּנֵי יוֹשִׁי הַגְּדֹלִים הִלְכוּ אַחֲרֵי שָׂאוּל לַמִּלְחָמָה וְשֵׁם שְׁלֹשֶׁת בָּנָיו אֲשֶׁר הִלְכוּ בַּמִּלְחָמָה אֱלִיאָב הַבְּכוֹר וּמִשְׁנֵהוּ אַבִּינָדָב וְהַשְּׁלִשִׁי שָׁמָּה:

(יד) וְדוֹד הוּא הַקָּטָן וְשְׁלֹשָׁה הַגְּדֹלִים הִלְכוּ אַחֲרֵי שָׂאוּל:

(טו) וְדוֹד הַלָּד וְשָׁב מֵעַל שָׂאוּל לְרַעוּת אֶת צֹאן אַבִּיו בֵּית לָחֶם:

(טז) וַיִּגַּשׁ הַפְּלִשְׁתִּי הַשָּׂכָם וְהָעֵרֶב וַיִּתְיַצְבּ אַרְבָּעִים יוֹם:

ילקוט שמעוני שמואל א - פרק יז - רמז קכו

ויגש הפלשתי השכם והערב. א"ר יוחנן כדי לבטלן מקריאת שמע שחרית וערבית

ד) ייחודה של תפילה

1) קבלת עומ"ש שלמה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יד/ב
ואמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה (דף טו/א) יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא קריאת שמע ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלמה
אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן דכתיב ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ט/ב
העיד רבי יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל היום כולו... אמר רבי יוחנן איזהו בן העולם הבא זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית

2) לעומת קריאת שמע

רמב"ם יד החזקה - הלכות תפלה ונשיאת כפים

פרק ד

(טו) כוונת הלב כיצד כל תפלה שאינה בכוונה אינה תפלה ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו לפיכך הבא מן הדרך והוא עיף או מיצר אסור לו להתפלל עד שתתיישב דעתו אמרו חכמים ישהה שלשה ימים עד שינוח ותתקרב דעתו ואח"כ יתפלל:

פרק ה

(א) שמונה דברים צריך המתפלל להזהר בהן ולעשותן ואם היה דחוק או נאנס או שעבר ולא עשה אותן אין מעכבין ואלו הן עמידה ונוכח המקדש ותקון הגוף ותקון המלבושים ותקון המקום והשווית הקול והכריעה והשתחויה:

(ו) תקון המקום כיצד יעמוד במקום נמוך ויחזיר פניו לכותל וצריך לפתוח חלונות או פתחים כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן שנאמר וכיין פתיחן ליה בעיליתיה וגוי' וקובע מקום לתפלתו תמיד ואין מתפלל בחורבה ולא אחורי בית הכנסת אלא אם כן החזיר פניו לבית הכנסת ואסור לישוב בצד העומד בתפלה או לעבור לפניו עד שירחיק ממנו ארבע אמות:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כד/ב

אמר רב הונא היתה טליתו חגורה לו על מתניו מותר לקרות קריאת שמע
תניא נמי הכי היתה טליתו של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו מותר לקרות קריאת שמע (דף כה/א) אבל לתפלה עד שיכסה את לבו

רש"י ברכות דף כה/א

אבל לתפלה - צריך הוא להראות את עצמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה, אבל קריאת שמע אינו מדבר לפני המלך:

רמב"ם יד החזקה - הלכות תפלה ונשיאת כפים פרק ד

(ז) כיצד היא הכוונה שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאלו הוא עומד לפני השכינה לפיכך צריך לישוב מעט קודם התפלה כדי לכיין את לבו ואחר כך יתפלל בנחת ובתחנונים ולא יעשה תפלתו כמי שהיה נושא משאוי ומשליכו והולך לו לפיכך צריך לישוב מעט אחר התפלה ואחר כך יפטר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת לאחר תפלה ומאריכין בתפלה שעה:

ספר דרך ה' - חלק ד פרק ה - [בתפלה]

ג. והנה היה מחסדו ית' לתת לאדם מקום שיתקרב לו ית', אע"פ שכפי מצבו הטבעי נמצא רחוק מן האור ומשוקע בחשך. והיינו שנתן לו רשות שיעמוד לפניו ויקרא בשמו, ואז יתעלה מן השפלות אשר לו בחוקו, לפי שעה, וימצא מקורב לפניו ומשליך עליו ית' כמ"ש. והנה זה חומר התפלה, שאסור להפסיק בה כלל, מפני היות בה האדם בקורבה גדולה אליו ית'. וכן סודר בה ההפטר בסופה והלך לאחוריו ג' פסיעות, והוא שוב האדם אל מצבו התמידי כמו שמצטרך לו בשאר כל זמנו:

טוב אורח חיים סימן קב

אני האשה הנצבת עמכה בזה מכאן שאסור לישב בתוך ד"א של תפלה ובין מלפניו בין מלאחריו בין מן הצדדין צריך להרחיק ד"א שנאמר הנצבת עמכה שהיה עומד כמותה בז"ה בגמטריא תריסר דהיינו י"ב אמות לשלשה הרוחות וכתבו הגאונים דוק' כשיושב בטל אבל אם עוסק בתפלה כגון בק"ש וברכותיה וכיוצא בו שפיר דמי ומשמע מדבריהם שאם עוסק בתורה אסור שלא הזכירו אלא ק"ש וברכותיה והכי מסתבר אף ע"ג דחמידא תורה מתפלה שהרי מי שתורתו אומנתו אינו מפסיק ממנה לתפלה בהא תפלה עדיפא **שהטעם שאסור לישב בתוך ד' אמות של תפלה מפני שנראה כאילו חבירו מקבל עליו מלכות שמים והוא אינו מקבל** וכשהוא עוסק בק"ש ובברכותיה אזל ליה האי טעמא אבל אם הוא עוסק בתורה אכתי איתא האי טעמא

תלמוד בבלי מסכת יומא דף נג/ב

אמר רבי אלכסנדר אמר רבי יהושע בן לוי המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואחר כך יתן שלום אמר ליה רב מרדכי כיון שפסע שלש פסיעות לאחוריו התם איבעיא ליה למיקם **משל לתלמיד הנפטר מרבו** אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו תניא נמי הכי המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחוריו ואחר כך יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל ומשום שמעיה אמרו שנותן שלום לימין ואחר כך לשמאל שנאמר מימינו אש דת למו ואומר יפל מצדך אלף ורבעה מימינך מאי ואומר וכי תימא אורחא דמילתא היא למיתב בימין תא שמע יפל מצדך אלף ורבעה מימינך רבא חזייה לאבבי דיהיב שלמא לימינא ברישא אמר ליה מי סברת לימין דידך לשמאל דידך קא אמינא דהוי **ימינו של הקדוש ברוך הוא**

3) עבודת ה'

ספר דברים פרק יא

(יג) וְהָיָה אִם שָׁמַעַתְּ שָׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת יְדֹד אֱלֹהֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ כָּכָל לְבַבְכֶם וּכְכָל נַפְשְׁכֶם :

ספרי דברים פיסקא מא ד"ה ולעבדו, זה

לעבדו, זה **תלמוד** אתה אומר זה תלמוד או אינו אלא עבודה הרי הוא אומר +בראשית ב טו+ ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה וכי מה עבודה לשעבר ומה שמירה לשעבר הא למדת לעבדה זה תלמוד ולשמרה אלו מצות וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תלמוד קרוי עבודה,

דבר אחר ולעבדו זו **תפלה** אתה אומר זו תפלה או אינו אלא עבודה תלמוד לומר בכל לבבכם ובכל נפשכם **וכי יש עבודה בלב הא מה תלמוד לומר ולעבדו זו תפלה** וכן דוד אומר +תהלים קמא ב+ תכון תפלתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב ואומר +דניאל ו יא+ ודניאל כדי ידע די רשים כתבא על לביתיה וגו' ואומר +שם /דניאל/ ו כא+ וכמקרביה לגבא לדניאל בקל עציב זעק ענא מלכא ואמר לדניאל דניאל עבד אלהא חייא אלהך די אנת פלח ליה בתדירא היכל לשיזבותך מן אריותא וכי יש פולחן בבבל הא מה תלמוד לומר ולעבדו זו תפלה **וכשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה**, רבי אליעזר בן יעקב אומר ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם הרי זו אזהרה לכהנים שלא יהא לבם חולק בשעת עבודה.

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ב/א

תנא מאימתי מזכירין גבורות גשמים וליתני מאימתי מזכירין על הגשמים מאי גבורות גשמים אמר רבי יוחנן מפני שזכירין בגבורה שנאמר עשה גדלות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר וכתוב הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות מאי משמע אמר רבה בר שילא אתיא חקר חקר מבריייתו של עולם כתיב הכא עשה גדלות עד אין חקר וכתוב התם הלוא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו וכתוב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה ומנא לן דבתפלה דתניא לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם **איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה** וכתוב בתריה ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש

ספר המצות להרמב"ם - מצות עשה - מצוה ה

מצוה ה - היא שצונו לעבדו וכבר נכפל צווי זה פעמים באמרו ועבדתם את ה' אלהיכם ואמרו ואותו תעבדו ואמרו ואותו תעבדו ואמרו ולעבדו

ואף על פי שזה הצווי הוא גם כן מהצוויים הכוללים כמו שביארנו בשורש ד' הנה **יש בו יחוד שהוא צוה בתפלה** ולשון ספרי ולעבדו זו תפלה ואמרו גם כן ולעבדו זה תלמוד ובמשנתו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אמרו מנין לעיקר תפלה בתוך המצות מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ואמרו ועבדוהו בתורתו ועבדוהו במקדשו כלומר ללכת שם להתפלל בו ונגדו כמו שבאר שלמה ע"ה :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כו/ב
איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום
רבי יהושע בן לוי אמר **תפלות כנגד תמידין תקנום...**
אמר לך רבי יוסי ברבי חנינא לעולם אימא לך **תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבות** דאי לא תימא הכי תפלת מוסף לרבי יוסי ברבי חנינא מאן תקנה אלא תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבות :

ספר בראשית פרק טו
(א) אחר הדברים האלה ה'יה דבר דוד אל אברהם במחזה לאמר אל תירא אברהם אנכי לך שכרך הרבה מאד :
(ב) ויאמר אברהם אדני דוד מה תתן לי ואנכי הולך עירי וכן משק ביתי הוא דמשק אליעזר :
(ג) ויאמר אברהם הן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי :
(ד) והנה דבר דוד אליו לאמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך :
(ה) ויצא אתו החוזה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך :
(ו) והאמן בידוד ויחשבה לו צדקה :
(ז) ויאמר אליו אני דוד אשר הוצאתיך מאור פשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה :
(ח) ויאמר אדני דוד **במה אדע כי אירשנה** :
(ט) ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגוזל :...

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף לא/ב
אמר רבי אמי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי וכתוב ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם שמה חס ושלוש ישראל חוטאים לפניך ואתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה אמר לו לאו אמר לפניו רבונו של עולם במה אדע אמר לו קחה לי עגלה משולשת וגוי אמר לפניו רבונו של עולם תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם אמר לו **כבר תקנתי להם סדר קרבנות כל זמן שקוראין בהן מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני קרבן ומוחל אני על כל עונותיהם :**

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות דף ו/א
א"ר אמי כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך יצא לידע מה הוא מבקש ומצאו שהפליג עוד הוא הפליג :

ה) הצורך ברחמים ותחנונים

1) תוכן/הקשר התפילה

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ט דף יג עמוד א
 רבי יודן אמר משמיה דידיה בשר ודם יש לו פטרון אם באת לו עת צרה אינו נכנס אצלו פתאום אלא
 בא ועמד לו על פתחו של פטרונו וקורא לעבדו או לבן ביתו והוא אומר איש פלוני עומד על פתח חצירך
 שמא מכניסו ושמא מניחו אבל הקב"ה אינו כן **אם באת על אדם צרה** לא יצווח לא למיכאל ולא
 לגבריאל אלא **לי יצווח ואני עונה לו מיד** הה"ד כל אשר יקרא בשם ה' ימלט

ספר חובות הלבבות - השער השמיני - שער חשבון הנפש - פרק ג:
 בהתעטף עלי נפשי, ואמר (איכה ג מא): נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים.
 וראוי לך, אחי, שתדע, **כי כוונתנו בתפילה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם
 רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו והשלת כל יהביה עליו.**
 ולפי שהיה כבוד על הנפש לזכור כל זה בלי חיבור וסדר, כתבו (סידרו) רבותינו, זכרונם לברכה, העניינים
 שצריכים להם רוב כיתות בני אדם, הנראה חסרונם בהם אל האלהים וכניעתם בעבורם, והם עניני
 התפילה על סדר ותיקון, שתקבל בה הנפש פני בוראה ולא תבוש בהתנפלה, וייראה ממנה בסדרה
 מעניני התפילה בלבה הכניעה והשפלות לאלהים.

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת תולדות סימן ט
 אברהם אשתו עקרה ויצחק אשתו עקרה, ולמה נתעקרו האמהות?
 א"ר לוי בשם רבי שילא דכפר תמרתא ורבי חלבו בשם ר' יוחנן **שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתם**, אמר
 הקב"ה עשירות הן נאות הן אם אני נותן להם בנים אינן מתפללות

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ב
 ויושע ה' ביום ההוא, ר' יהודה בשם ר' חמא דכפר תחומין, משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה
מתאוה לשמוע שיחתה מה עשה הוציא כרוז ואמר כל עמא יפקון לקמפון, כשיצאו מה עשה רמז
 לעבדיו ונפלו לה פתאום בליסטיין והתחילה צווחת **אבא אבא הצילני**, אמר לה **אילו לא עשיתי לך כך
 לא היית צווחת ואומרת אבא הצילני**, כך כשהיו ישראל במצרים היו המצריים משעבדין אותם
 והתחילו צועקין ותולין עיניהם להקב"ה, הה"ד (שם /שמות/ ב') ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך
 מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו', מיד וישמע אלהים את נאקתם שמע הקב"ה לתפלתן
 והוציאן ביד חזקה ובזרוע נטויה, **והיה הקב"ה מתאוה לשמוע קולן ולא היו רוצין**, מה עשה הקב"ה
 חיון לבו של פרעה ורדף אחריהם, הה"ד (שם /שמות/ י"ד) ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף
 וגו', וכתוב ופרעה הקריב, מהו הקריב, שהקריב את ישראל לתשובה, כיון שראו אותם תלו עיניהם
 להקב"ה ויצעקו לפניו, שנא' וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד
 ויצעקו בני ישראל אל ה' כאותה צעקה שצעקו במצרים, כיון ששמע הקב"ה אמר להם אילולי שעשיתי
 לכם כן לא שמעתי את קולכם, על אותה שעה אמר יונתי בחגוי הסלע, השמיעני את הקול אין כתיב
 כאן אלא קולך, שכבר שמעתי במצרים, **וכשצעקו בני ישראל לפני הקב"ה מיד ויושע ה' ביום ההוא**

השגות הרמב"ן לספר המצוות מצות עשה ה
 ואין הסכמה בזה. **שכבר בארו החכמים בגמרא תפלה דרבנן** כמו שאמרו בשלישי שלברכות (כא א)
 לענין בעל קרי שקורא קרית שמע ומברך על המזון לאחריו ואינו מתפלל והעלו הטעם בזה אלא ק"ש
 וברכת המזון דאורייתא תפלה דרבנן. ואמרו עוד (שם) ספק קרא ק"ש ספק לא קרא ק"ש חוזר וקורא
 ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל דק"ש דאורייתא תפלה דרבנן. ובגמר סוכה (לח
 א) אמרו גבי תפלה דתנן ואם התחילו אין מפסיקין והקשו מלולב דקתני נוטל על שולחנו אלמא
 מפסיק והשיבו בדרך תימה מאי קושיא הא דאורייתא הא דרבנן.
 וכבר אמרו (סוף ר"ה) ברב יהודה דמתלתין יומין לתלתין יומין הוה מצלי, לפי שהיה עוסק בתורה
 וסומך על מה שאמרו (שבת יא א) חברים שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה,
 שהיא דרבנן לעולם. אלא ודאי כל ענין התפלה אינו חובה כלל אבל הוא ממדות חסד הבורא ית' עלינו
 ששומע ועונה בכל קראינו אליו.

ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה **שתהיה כל עבודתינו לאל ית' בכל לבבנו** כלומר בכוונה
 רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע, לא שנעשה המצות בלא כונה או על הספק אולי יש בהם תועלת.

כענין ואהבת את יי אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך שהמצוה היא לאהוב את השם בכל לב ולב ושנסתכן באהבתו בנפשנו ובממוננו.

ומה שדרשו בספרי (עקב) ולעבדו זה התלמוד ד"א זו תפלה **אסמכתא היא** או לומר שמכלל העבודה שנלמוד תורה ושנתפלל אליו **בעת הצרות ותהיינה עינינו ולבנו אליו לבדו כעיני עבדים אל יד אדוניהם**. וזה כענין שכתוב (בהעלותך י) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני יי אלהיכם והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבא על הצבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה והוא הענין שבאר שלמה ע"ה כמו שכתוב (מ"א ח דה"ב ו) בהעצר השמים ולא יהיה מטר וכתוב רעב כי יהיה דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו אויבו בארץ שעריו כל נגע כל מחלה כל תפלה כל תחנה אשר יהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעו איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה.

(2) הקיום

תלמוד בבלי מסכת ברכות

דף כח/ב

משנה רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם שמנה עשרה רבי יהושע אומר מעין שמונה עשרה רבי עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה רבי אליעזר אומר **העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים** :

דף כט/ב

רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע וכו' : מאי קבע?

אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא **כל שתפלתו דומה עליו כמשוי** ורבנן אמרי **כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים** רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שאינו יכול לחדש בה דבר אמר רבי זירא אנא יכילנא לחדושי בה מילתא ומסתפינא דלמא מטרידנא אביי בר אבין ורבי חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו **כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה** דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה ואמר רבי זירא מאי קראה ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה מאי טעמא דלמא מיטרפא ליה שעתא :

רש"י ברכות דף כט/ב

כמשוי - והיינו לשון קבע, **חוק קבוע** הוא עלי להתפלל וצריך אני לצאת ידי חובתי :

לחדש בה דבר - בבקשתו, והיינו לשון קבע **כיום כן אתמול כן מחר** :

שאינו מתפלל עם דמדומי חמה - והיינו לשון קבע תפלתו עליו **חוק קבוע לצאת ידי חובה**, ואינו מקפיד לחזור אחר שעת מצוה ועת רצון :

ספר הכוזרי - מאמר שלישי אות א - ל

ונמצא שאין תפלת החסיד דבר שבמנהג או שבהרגל כשירת הזרזיר והתכי אלא כל מלה מחשבה עמה וכונה בה בדרך זו תהיה שעת התפלה לחסיד כגרעין הזמן ופריו ושאר השעות תהיינה לו כדרכים המוליכות אל שעה זו שלבואה הוא מצפה כי על ידה הוא מדמה אל העצמים הרוחניים ומתרחק מן הבהמיים וכשם שהיו לו שלש עתות התפלה שבכל יום פרי יומו ולילו כך יהיה לו יום השבת לפרי השבוע כי יום זה מזמן להדבקות בענין האלוהי וכל עבודת החסיד היא בשמחה לא בכניעה כמו שבארנו למעלה

והנה ערך כל אלה לנפש הוא כערך המזון לגוף שכן תפלת האדם טובה לנפשו כשם שהמזון תועלת לגופו וכן ברכת כל תפלה שורה על האדם עד שעת תפלה שאחריה כשם שכח הסעדה שסעד מתקים בו עד שישעך סעדת לילה אולם ככל אשר תתרחק שעת התפלה תלך הנפש הלוך וקדור מטרדות העולם הבאות עליה

(1) הקשר לסוף המשנה

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה יג

ואל תהי רשע בפני עצמך - כשיחשוב אדם עצמו חסר ופחות לא יגדל בעיניו חסרון שיעשהו

אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים (ב:יג)

משנה מסכת אבות פרק ב

(יג) רבי שמעון אומר, הוי זהיר בקריאת שמע (ובתפלה).

וכשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא, שגאמר (יואל ב) כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. ואל תהי רשע בפני עצמד:

ספר ליקוטי מוהר"ן - מהדורא קמא סימן קצו

וכשאתה מתפלל אל תעשה תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים וכו' (אבות פרק ב').

כי אסור לאדם לעמד עצמו על שום דבר, הינו שאסור להתעקש בתפלתו שהקדוש ברוך הוא יעשה לו דוקא את בקשתו, כי זה הוא כמו לוקח דבר בחזקה, בגזלה. רק צריך להתפלל ולהתנוג לפני השם יתברך ברחמים ותחנונים, אם יתן השם יתברך יתן ואם לאו לאו, כמוכא במקום אחר (א). וזה: 'אל תעשה תפלתך קבע', מלשון גזלה, כמו שכתוב (משלי כ"ב): "וקבע את קבעיהם נפש". הינו שכל מה שהוא מבקש, הן פרנסה או בנים או שאר צרכים, אסור להתעקש ולעמד עצמו בתפלתו, שדוקא יעשה הקדוש ברוך הוא את תפלתו, כי זה הוא תפלת קבע שלוקח הדבר בחזקה בגזלה, רק יתפלל רחמים ותחנונים כנ"ל:

אל תהי רשע בפני עצמך (ב:יג)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (יג) רבי שמעון אומר, הוי זהיר בקריאת שמע (ובתפלה).
 וכשאתה מתפלל, אל תעש תפלתך קבע, אלא רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא, שנגאמר (יואל
 ב) כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ורחמים על הרעה.
ואל תהי רשע בפני עצמך:

תלמוד בבלי מסכת נדה דף ל/ב
 תא שמע בסוד אלוה עלי אהלי וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה
 כולה שנאמר לפתח חטאת רובץ ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר כי לי תכרע כל ברך
 תשבע כל לשון כי לי תכרע כל ברך זה יום המיתה שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר תשבע כל לשון זה
 יום הלידה שנאמר נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה
 ומה היא השבועה שמשביעין אותו? תהי צדיק ואל תהי רשע ואפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק
אתה היה בעיניך כרשע

רע"ב על מסכת אבות פרק ב משנה יג
 ואל תהי רשע בפני עצמך - אל תעשה דבר שהיום ולמחר תרשיע את עצמך בו.
 ורמב"ם פירש אל תהי רשע בעיניך, כלומר לא תחזיק עצמך כרשע שמתוך כך אתה יוצא לתרבות רעה
 לגמרי.
 ואני שמעתי אל תהי רשע בדבר זה שתפרוש מן הצבור ותעמוד בפני עצמך:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה יג
 ואל תהי רשע בפני עצמך - כשיחשוב אדם עצמו חסר ופחות לא יגדל בעיניו חסרון שיעשהו

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ/א
 תנו רבנן לעולם (דף מ/ב) יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו
 שהכריע עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר וחוטא אחד
 יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שחטא אובד ממנו טובות הרבה
 ר' אלעזר ברי' שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו

הוי שקוד ללמוד תורה (ב:יד)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (יד) רבי אלעזר אומר, הוי שקוד ללמוד תורה,
 (נדע) מה שתשיב לאפיקורוס.
 ודע לפני מי אתה עמל.
 ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך:

ספר משלי פרק ח
 (לב) ועתה בנים שמעו לי ואשרי דרכי ישמרו:
 (לג) שמעו מוסר וחקמו ואל תפרעו:
 (לד) אשרי אדם שמע לי לשקוד על דלתתי יום יום לשמר מזוזות פתחי:
 (לה) כי מצאי מצאי \ {מצאי} חיים ונפק רצון מידך:

ספר ירמיה פרק א
 (יא) ויהי דבר ידך אלי לאמר מה אתה ראה ורמיהו ואמר מקל שקוד אני ראה:
 (יב) ויאמר ידך אלי היטבת לראות כי שקוד אני על דברי לעשותו:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מט/ב
 תנו רבנן משמת רבי אליעזר נגזו ס"ת משמת רבי יהושע בטלה עצה ומחשבה משמת ר"ע בטלו זרועי
 תורה ונסתתמו מעיינות החכמה משמת רבי אלעזר בן עזריה בטלו עטרות חכמה שעטרת חכמים
 עשרם משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה משמת אבא יוסי בן קטונתא בטלו חסידים ולמה
 נקרא שמו אבא יוסי בן קטונתא שהיה מקטני חסידים
משמת בן עזאי בטלו השקדנין

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סג/ב
 אמר רבי אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף שנאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני
 עשיתי תניא רבי אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים שנאמר שופך דם
 האדם באדם דמו ישפך וכתוב בתריה ואתם פרו ורבו רבי יעקב אומר כאילו ממעט הדמות שנאמר כי
 בצלם אלהים עשה את האדם וכתוב בתריה ואתם פרו וגוי' בן עזאי אומר כאילו שופך דמים וממעט
 הדמות שנאמר ואתם פרו ורבו אמרו לו לכן עזאי יש נאה דורש ונאה מקיים נאה מקיים ואין נאה
 דורש ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים אמר להן בן עזאי ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה אפשר
לעולם שיתקיים על ידי אחר

דע מה שתשיב לאפיקורוס (ב:יד)

משנה מסכת אבות פרק ב
(יד) רבי אלעזר אומר, הוי שקוד ללמוד תורה,
(ודע) מה שתשיב לאפיקורוס.
ודע לפני מי אתה עמל.
ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ל/ב
ואף ספר משלי בקשו לגנוז שהיו דבריו סותרין זה את זה ומפני מה לא גנזוהו אמרי ספר קהלת לאו
עיינין ואשכחינן טעמא הכא נמי ליעיינן ומאי דבריו סותרים זה את זה כתיב אל תען כסיל כאולתו
וכתיב ענה כסיל כאולתו לא קשיא הא בדברי תורה הא במילי דעלמא

ספר חובות הלבבות - השער הראשון - שער היחוד - פרק ב:
וכן המייחד מצד הקבלה אין בוטחין בו שלא יבוא לידי שיתוף, שאם ישמע דברי המשנים (הכופרים)
וטענותם, אפשר שתשתנה דעתו ויטעה (ויכפור) ולא יכיר.
ומפני זה אמרו רבותינו, זכרונם לברכה (אבות ב יד): הוי שקוד ללמוד תורה, ודע מה שתשיב
לאפיקורוס.

פירוש הספורנו על מסכת אבות פרק ב משנה יד
הנה בשקידת התורה בלבד, ולא בזולת זה תמצא תשובה מספקת לכופרים כאומרו 'אם תבקשנה
ככסף וכמטמונים תחפשנה' - אז 'יתבין יראת ה' ודעת אלוקים תמצא',
ובזה תהיה מעיין המתגבר על כל החלוק כמו ששיבח הרב ((פירוש- ריב"ז את ר"א))

זרוע ימין לחיד"א
בזה עורר התנא את האדם שאין צורך ללמוד בספרים חיצוניים למען דעת מה להשיב לאפיקורוס, כי
באם רק תהיה שקוד ללמוד תורה ומתבונן בה, ממנה בעצמה תדע מה להשיב לאפיקורוס כי 'תורת ה'
תמימה- הכל נמצא בה

משנה מסכת אבות פרק ה
(כב) בן בג בג אומר, תפד בה ותפד בה, דכלא בה.
ובה תפדי, וסיב ובלה בה, ומנה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צ/א
משנה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמד כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי
מעשה ידי להתפאר
ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים
ואפיקורוס רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצוניים והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר
שמתו במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו
שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה רבי
יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעולם הבא שנאמר ויתפלל אליו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים
למלכותו אמרו לו למלכותו השיבו ולא לחיי העולם הבא השיבו ארבעה הדיוטות בלעם ודואג
ואחיתופל וגחזי:

פירוש הרשב"י למסכת אבות פרק ב משנה יד
מכאן נהגנו היתר בעצמנו ללמוד החכמות ההם כדי שמדברי עצמם נשיבם, לומר להם כי אין להם
ראיות לסתור דברי תורה ונביאים

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה יד
מה שתשיב לאפיקורוס. אמר צריך שתלמד דברים שתשיב בהם לאפיקורוסים ותחלוק עליהם
ותשיבם אם יקשו לך,

ואמרו (סנהדרין שם) לא שנו אלא אפיקורס עובד כוכבים אבל אפיקורס ישראל כ"ש דפקר טפי, ר"ל שיוסיף לבזות, ומפני זה אין צריך לדבר עמו כלל שאין לו תקנה ואין לו רפואה כלל ועיקר שנאמר כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים,

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פב/ב

אין מגדלין חזירים בכל מקום תנו רבנן כשצרו בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ ובכל יום היו משלשים להם בקופה דינרין והיו מעלין להם תמידים היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית אמר להם כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם למחר שילשלו דינרין בקופה והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה ונדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה באותה שעה אמרו **אורור האיש שיגדל חזירים ואורור האדם שילמד את בנו חכמת יונית**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח/ב

תנו רבנן כשחלה **רבי אליעזר** נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם **ומנעו בניכם מן ההגיון** והושיבוים בין ברכי תלמידי חכמים וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העולם

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לח/ב

תנן התם רבי אליעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס אמר רבי יוחנן לא שנו אלא אפיקורוס (של) עובדי כוכבים **אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דפקר טפי**

ודע לפני מי אתה עמל (ב:יד)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (יד) רבי אלעזר אומר, הוי שקויד ללמוד תורה,
 (ודע) מה שתשיב לאפיקורוס.
ודע לפני מי אתה עמל.
 ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ב משנה יד
 ואמרו אף על פי שתלמד **דעות האומות** לדעת איך תשיב עליהם. השמר שלא יעלה בלבך דבר מן הדעות
 ההם, ודע שמי שתעמוד לפניו יודע צפון לבך, והוא אמרו ודע לפני מי אתה עמל. רצה לומר שיכוין לבו
 באמונת השם יתברך:

היום קצר... (ב:טו)

משנה מסכת אבות פרק ב
 (טו) רבי טרפון אומר, היום קצר והמלאכה מרובה, והפועלים עצלים, והשכר הרבה, ובעל הבית דוחק:

(א) היום קצר

משנה מסכת אבות פרק ב
 (י) הם אמרו שלשה (שלשה) דברים. רבי אליעזר אומר, יהי כבוד חברך חביב עליך כשליך, ואל תהי נוח לבעוס. **ושוב יום אחד לפני מיתתך**. והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והוי זהיר בגחלתן שלא תפנה, שנשיכתן נשיכת שועל, ועקיפתן עקיפת עקרב, ולחישתן לחישת שרף, וכל דברייהם כגחלי אש:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנ"א
 תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע איזהו יום ימות אמר להן **וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה** ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר לבית המלך טיפשין שבהן הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה בלא טורח בפתאום ביקש המלך את עבדיו פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשיים נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פיקחים וכעס לקראת טיפשים אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו חתנו של רבי מאיר משום רבי מאיר אמר אף הן נראין כמשמשין אלא אלו ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבין הללו שותין והללו צמאים שנאמר כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לה דבר אחר בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו צינית ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין: הדרך עלך שואל:

ספר קהלת פרק ט
 (יא) שבתתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לגבנים עושר וגם לא לידעים חן **כי עת ופגע יקרה את כלם**:
 (יב) כי גם לא ידע האדם את עתו **כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפורים האחוזות בפח כהם יוקשים בני האדם לעת רעה כשתפול עליהם פתאום**:

ספר תהילים פרק קמד
 (א) לְדוֹד בְּרוּךְ יְדוֹד צוּרֵי הַמְּלִמָּה יְדֵי לִקְרָב אֲצַבְעוֹתַי לַמְּלַחְמָה:
 (ב) חֲסָדֵי וּמִצְוֹדָתַי מִשְׁגָּבֵי וּמִפְּלִטֵי לִי מִגְּנִי וְבוֹ חֲסִיתִי הַרְוִיד עִמִּי תַחְתָּי:
 (ג) יְדוֹד מִה אֲדַם וְתִדְעָהוּ בֶן אֲנוּשׁ וְתַחֲשָׁבֵהוּ:
 (ד) אֲדַם לַהֲבֵל דָּמָה יָמָיו כָּצֵל עוֹבֵר:

מדרש רבה בראשית פרשה צו פסקה ב
 (ב) ויקרבו ימי ישראל למות כתיב (תהלים לט) כי גר אנכי עמד תושב וגוי' (ד"ה א כט) כי גרים אנחנו לפניך וגוי כצל ימינו על הארץ ואין מקוה **והלואי כצלו של כותל או כצלו של אילן אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף** דכתיב (תהלים קד) כצל עובר ואין מקוה ואין מי שיקוה שלא ימות הכל יודעים ואומרים בפניהם שהן מתים אברהם אמר (בראשית טו) ואנכי הולך עירי יצחק אמר (שם כז) ואברכך לפני ה' לפני מותי אף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי אימתי בשעה שנטה למות:

ב) המלאכה מרובה

ספר איוב פרק יא
(ט) אַרְכָּה מְאָרֶץ מְדָה וְרַחֲבָה מְנֵי יָם :

ג) והפועלים עצלים

ספר משלי פרק כב
(יג) אָמַר עֵצֶל אֶרֶץ בְּחוּץ בְּתוֹךְ רְחֹבוֹת אֶרֶץ :

מדרש רבה שמות פרשה מז פסקה ז
(ז) ד"א ויאמר ה' אל משה כתב לך את הדברים האלה הה"ד (תהלים קיט) טוב לי כי עניתי למען אלמד חקיך לטובתו של משה נתענה ק"כ יום שקבל את התורה ומאין היה משה אוכל מזיו השכינה שנאמר (נחמיה ט) ואתה מחיה את כולם ד"א מאין היה אוכל מן התורה שנאמר (יחזקאל ג) בן אדם את אשר אתה תמצא אוכל ואוכלה למה שהתורה מתוקה שנאמר (תהלים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים ד"א מלחמה של תורה כדכתיב (משלי ט) לכו לחמו בלחמי מנין שלא ישן ולא נתנמנם?
משל למלך שהיה אוהב לתיסומן אמר לו מדוד לך דינרי זהב משמחתו לא בקש לא לאכול ולא לשתות ביקש לישן אמר אם אישן אני מפסיד אלו כך משה מודד התורה שכח ולא אכל ולא שתי ביקש לישן אמר אם אישן אני מפסיד שלא אמר לי אלא מ' יום בלבד אמר הקב"ה נצטערת חייך אין אתה מפסיד בלוחות הראשונות לא היו אלא י' הדברות בלבד עכשיו שנצטערת אני נותן לך הלכות מדרשות ואגדות שנאמר כתב לך את הדברים האלה למה אמר הקב"ה כתב לך והכתיב (שמות לב) והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות וכתיב (שם לד) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון אלא כך אמר לו הקב"ה כתוב לך תורה נביאים וכתובים שיהיו בכתב אבל הלכות ומדרש ואגדות והתלמוד יהיו על פה כיון שידע משה התחיל אומר (תהלים קיט) טוב לי כי עניתי טוב לי תורת פיך :

ד) והשכר מרובה

ספר משלי פרק ג
(יג) אֲשֶׁרִי אָדָם מְצָא חֲכָמָה וְאָדָם יָפִיק תְּבוּנָה :
(יד) כִּי טוֹב סְחָרָה מִסְחָר כֶּסֶף וּמְחָרוֹץ תְּבוּאָה :

מדרש רבה דברים פרשה ז פסקה ט
(ט) זש"ה (משלי ב) בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך מהו אם תקח אמרי א"ר הונא בשם ר' אחא אמר הקב"ה לישראל בני לא תהא תורתך עליכם כאדם שיש לו בת בוגרת והוא מבקש לכנוס אותה אצל מי שמוצא מהו אם תקח אמרי אם יהא לכם זכות אתם מקבלים את תורתך שמלאכי השרת נתאוו לה ולא נתתי אותה להם מניין שנא' (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון ומה הוא אומר ונות בית תחלק שלל אמר לפניו רבשי"ע הניה שיש לך בעליונים אתה מחלק אותה לתחתונים הוי אם תקח אמרי אם יהא לך זכות ומהו מצותי תצפון אתך א"ר אבא בר כהנא אמר הקב"ה אתם צופנים לי תורה ומצות בעוה"ז ואני צופן לכם שכר טוב לעוה"ב שנא' (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך

מדרש תנחומא ויקרא פרק ח
ומפי השמועה למדנו למען ייטב לעולם שכולו טוב והארכת ימים לעולם שכלו ארוך ושכר הצדיקים הוא שיזכו ויחיו לטובה אשרי האיש שזכה לטובה ולענג המקום יזכנו להתענג בה עם הצדיקים וכבר הודיעונו חכמים הראשונים שטובות חיי העולם הבא אין כח באדם לדורשה ולאומרה ואין יודע גודלה ויופיה ועצמה כי אין לה ערך ולא דמיון ודמות

לא עליך המלאכה לגמור... (ב:טז)

משנה מסכת אבות פרק ב
(טז) הוא הִיָּה אֹמֵר, לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה.
אם למדת תורה הרבה, נותנים לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלאכה שישלם לך שכר פעלתך.
ודע, מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא:

א) לא עליך המלאכה לגמור

אבות דרבי נתן פרק שבעה ועשרים
(ג) ר' יוחנן בן דהבאי אומר האומר אין הלכה זאת נבראת אין לו חלק לעוה"ב. הוא היה אומר **אל תרחק עצמך ממדה שאין לה קצבה וממלאכה שאין לה גמירא.**
משל למה הדבר דומה לאחד שהיה נוטל מי הים ומטיל ליבשה ים אינו חסר ויבשה אינה מתמלאה היה מקצר בדעתו אמר לו ריקה מפני מה אתה מקצר בדעתך בכל יום טול שכרך דינר של זהב:

מדרש רבה שיר השירים פרשה ה פסקה יא
אמר רבי לוי לקרסטל נקוב ששכרו בעליו פועלים למלאותו מים אומר הטפס מה אני מועיל מכניס בזו ומוציא בזו והפקח אומר ולא שכרי אני נוטל ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל מבעל הבית כך הטפס אומר הריני לומד תורה ומשכחה מה אני מועיל והפקח אומר **ולא שכר יגיעה נותן לי הקב"ה**

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף ק"א
משנה נאמר בעולת בהמה אשה ריח ניחוח ובעולת עוף אשה ריח ניחוח ובמנחה אשה ריח ניחוח לומר לך **אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים:**

משנה מסכת אבות פרק ה
(כב) בן בג בג אומר, הקפד בה והקפד בה, דכלא בה. ובה תקחי, וסיב וכלה בה, ומנה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה. בן הא הא אומר, **לפום צערא אגרא:**

ב) ולא אתה בן חורין להבטל ממנה

משנה מסכת פאה פרק א:משנה א
אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגמ"ח = וגמילות חסדים = ותלמוד תורה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם:

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף צ"ט
שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית קרא עליו המקרא **הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית...**
תנא דבי ר' ישמעאל **דברי תורה לא יהו עליך חובה ואי אתה רשאי לפטור עצמך מהן**
אמר חזקיה מאי דכתיב ואף הסיתך מפי צר רחב לא מוצק תחתיה בוא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מסית את חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה **והקדוש ברוך הוא מסית את האדם מדרכי מיתה לדרכי חיים** שנאמר ואף הסיתך מפי צר מגיהנם שפיה צר שעשנה צבור (דף ק"א) בתוכה ושמא תאמר כשם שפיה צר כך כולה צרה תלמוד לומר העמיק הרחיב ושמא תאמר למלך לא הוכנה ת"ל גם היא למלך הוכן ושמא תאמר אין בה עצים ת"ל מדורתה אש ועצים הרבה ושמא תאמר זה הוא שכרה תלמוד לומר ונחת שולחך מלא דשן:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג'
אמר רב יהודה אמר שמואל מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו למה נמשלו בני אדם כדגי הים לומר לך מה דגים שבים כיון שעולין ליבשה מיד מתים

אף בני אדם כיון שפורשין מדברי תורה ומן המצות מיד מתים

רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה ח

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה בין עני בין עשיר בין שלם בגופו בין בעל יסורין בין בחור בין שהיה זקן גדול שתשש כחו אפילו היה עני המתפרנס מן הצדקה ומחזר על הפתחים ואפילו בעל אשה ובנים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לה/ב

תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי אומרים לו כלום עני היית יותר מהלל...
 עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר...
 רשע אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר נאה הייתי וטרוד ביצרי (היה) [הייתי] אומרים לו כלום נאה היית מיוסף...
נמצא הלל מחייב את העניים רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים יוסף מחייב את הרשעים :

ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך (ב:טז)

משנה מסכת אבות פרק ב
(טז) הוא הנה אומר, לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה, נותנים לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. ודע, מתן שכרו של צדיקים לעתיד לבוא:

ספר שמות

פרק ה

(כב) וישב משה אל ידו ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתיני: (כג) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך: פרק ו
(א) ויאמר ידו אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרושם מארצו: (ב) וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו **אני ידו**: (ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ידו לא נודעתי להם: (ד) וגם חקמתי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה: (ה) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי: (ו) לכן אומר לבני ישראל אני ידו והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים והצילתי אתכם מעבדתם וגאלתי אתכם ברוע נטויה ובשפטים גדלים: (ז) ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ידו אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: (ח) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ידו:

רש"י על שמות פרק ו פסוק ב

ויאמר אליו אני ה' - **נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני**. ולא לחנם שלחתיך כי אם לקיים דברי שדברתי לאבות הראשונים. ובלשון הזה מצינו שהוא נדרש בכמה מקומות אני ה' נאמן ליפרע כשהוא אומר אצל עונש כגון וחללת את שם אלהיך אני ה' וכשהוא אומר אצל קיום מצות כגון ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה' נאמן ליתן שכר:

ספר שמות פרק כב

(ל) ואנשי קדש תהיו לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו **לפלב תשלכון אתו**:

רש"י על שמות פרק כב פסוק ל

לכלב תשליכון אותו. (מכילתא) אף הוא ככלב או אינו אלא כלב כמשמעו ת"ל בנבלה או מכור לנכרי ק"ו לטרפה שמותרת בכל הנאות א"כ מה ת"ל לכלב **למדך הכתוב שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שני** (שמות יא) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו:

סדר תפלה -

סדר השכמת הבוקר

סדר השכמת הבקר:

יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת הבורא. ומיד כשיקיץ משנתו יתבונן בחסדי השי"ת שהחזיר לו נשמתו העייפה כשהיא רגועה וחדשה. ובעודו על מיטתו יודה לה' על כך, אם כי אין ידיו נקיות מכיון שאין בדברים אלו שם, ויאמר:

מודה אני לפניך מלך חי וקיים. שהחזרת בי נשמותי בחמלה. **רבה אמונתך**:

סדר עמידה

אתה גבור לעולם אדני. מחיה מתים אתה רב להושיע: בקיץ - מוריד הטל: בחורף - משיב הרוח ומוריד הגשם: מכלכל חיים בחסד. מחיה מתים ברחמים רבים. סומך נופלים. ורופא חולים ומתיר אסורים. ומקיים אמונתו לישגי עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך. מלך ממית ומחיה ומצמיח ישועה: בעשיית - מי כמוך אב הרחמים. זוכר יצוריו לחיים ברחמים:

ונאמן אתה להחיות מתים: ברוך אתה ידו. מחיה המתים:

ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא (ב:טז)

משנה מסכת אבות פרק ב (טז) הוא הנה אומר, לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה, נותנים לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך. **ודע, מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא:**

א) המחלוקת

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לט/ב
משנה כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין לו ימיו ואינו נוחל את הארץ:
גמרא ורמינהי אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא אלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם אמר רב יהודה הכי קאמר כל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו מטיבין לו ודומה כמי שמקיים כל התורה כולה מכלל דהנך אפילו בחדא נמי אמר רב שמעיה לומר שאם היתה שקולה מכרעת וכל העושה מצוה אחת יתירה על זכויותיו מטיבין לו ורמינהו כל שזכויותיו מרובין מעונותיו מריעין לו ודומה כמי ששרף כל התורה כולה ולא שייר ממנה אפילו אות אחת וכל שעונותיו מרובין מזכויותיו מטיבין לו ודומה כמי שקיים כל התורה כולה ולא חיסר אות אחת ממנה אמר אביי מתניתין דעבדין ליה יום טב ויום רבא אמר הא מני רבי יעקב היא דאמר **שכר מצוה בהאי עלמא ליכא** דתניא רבי יעקב אומר **אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה** בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים ובחזירתו נפל ומת היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה?
אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב ולמען יאריכון ימיך לעולם שכולו ארוך ודלמא לאו הכי הוה ר' יעקב מעשה חזא... אמר רב יוסף אילמלי דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב **בר ברתיה לא חטא** ואחר מאי הוא איכא דאמרי כי האי גוונא חזא ואיכא דאמרי לישנא דחוצפית המתורגמן חזא דהוה גריר ליה דבר אחר אמר פה שהפיק מרגליות ילחך עפר נפק חטא

סדור תפלה - נוסח אשכנז - סדר שלש עשרה עיקרים
יא - אָנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה. שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שָׁמוּ גּוֹמֵל טוֹב לְשׂוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו וּמַעֲנִישׁ לְעוֹבְרֵי מִצְוֹתָיו:
יב - אָנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה. בְּבִיאַת הַמְּשִׁיחַ. וְאֵף עַל פִּי שְׂיִתְמַהֲמַהּ. עִם כָּל זֶה אֶחְכְּהָ לוֹ בְּכָל יוֹם שְׂיִבּוֹא:
יג - אָנִי מֵאֲמִין בְּאֱמוּנָה שְׁלֵמָה. שֶׁתְּהִיָּה תְּחִילַת הַמַּתִּים בְּעַת שְׂיַעֲלֶה רְצוֹן מֵאֵת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שָׁמוּ וְיִתְעַלֶּה זְכָרוֹ לְעַד וּלְנֶצַח נְצָחִים:

משנה מסכת אבות פרק א (ג) אַנְטִיגֵנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ קִבֵּל מִשְׁמֵעוֹן הַצַּדִּיק. הוּא הֵיךְ אֹמֵר, **אֵל תְּהִיוּ כְעֹבְדֵים הַמְּשִׁמְשִׁין אֶת הָרֵב עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, אֲלֵא הוּוּ כְעֹבְדֵים הַמְּשִׁמְשִׁין אֶת הָרֵב שְׁלֵא עַל מְנַת לְקַבֵּל פָּרֶס, וְיִהִי מוֹרָא שְׁמִים עֲלֵיכֶם:**

אבות דרבי נתן פרק חמישי
(ב) אַנְטִיגֵנוֹס אִישׁ סוֹכּוֹ הָיוּ לוֹ שְׁנֵי תַלְמִידִים שֶׁהָיוּ שׁוֹנִין בַּדְּבָרֵינוּ וְהָיוּ שׁוֹנִים לְתַלְמִידִים וְתַלְמִידִים לְתַלְמִידֵיהֶם עִמְדוּ וְדַקְדְּקוּ אַחֲרֵיהֶן וְאָמְרוּ מֵהָ רָאוּ אַבּוֹתֵינוּ לֹמֵר [דְּבַר זֶה] **אִפְשֵׁר שִׁיעֵשָׂה פּוֹעַל מְלֹאכָה כָּל הַיּוֹם וְלֹא יִטּוֹל שְׂכָרוֹ עֲרִבִית** אֲלֵא אֵילוֹ הָיוּ יוֹדְעִין אַבּוֹתֵינוּ שִׁישׁ עוֹלָם [אַחַר] וַיֵּשׁ תְּחִילַת הַמַּתִּים לֹא הָיוּ אֹמְרִים כֵּךְ. **עִמְדוּ וּפִירְשׁוּ מִן הַתּוֹרָה** וּנְפָרְצוּ מֵהֶם שְׁתֵּי פְרָצוֹת צְדוּקִין וּבִיתוֹסִין צְדוּקִים עַל שׁוֹם צְדוּקָה בִּיתוֹסִין עַל שׁוֹם בִּיתוֹס. וְהָיוּ מִשְׁתַּמְשִׁין בְּכָלִי כִסֵּף וְכָלִי זָהָב כָּל יְמֵיהֶם שְׁלֵא הִיתָה דַעְתָּן גְּסָה עֲלֵיהֶם אֲלֵא צְדוּקִים אֹמְרִים מִסוֹרֵת הוּא בִיד פְּרוּשִׁים שֶׁהֵן מַצְעֵרִין עֲצָמָן בַּעוֹה"ז וּבַעוֹה"ב אֵין לֵהֶם כְּלוּם:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נד/א

כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם
משקלקלו הצדוקים ואמרו **אין עולם אלא אחד** התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם

ספר תהילים פרק קמה
(יג) מַלְכוּתְךָ מִלְכוּת כָּל עֲלָמִים וּמִשְׁלֶתְךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר :

ב) הקשר לציבור**1) עם ישראל**

ספר דברים פרק ו

(ה) ואהבת את ידוד אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך: (ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוה היום על לבבך: (ז) ושננתם לבניך ודברתם במשבת בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך:

ספר דברים פרק יא

(יג) והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ידוד אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם:

(יד) ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך: (טו) ונתתי עשב בשדה לבהמתך ואכלת ושבעת: (טז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחוויתם להם: (יז) וחרה אף ידוד בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר ידוד נתן לכם:

(יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם:

(יט) ולמדתם אתם את בניכם לדבר במשבת בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך:

(כ) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

(ח) וקשרתם לאות על ידך והיו לטוטפת בין עיניך:

(ט) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך:

(כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ידוד לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

מדרש רבה ויקרא פרשה ד פסקה ו

(ו) תני חזקיה (ירמיה נ) שה פזורה ישראל נמשלו ישראל לשה מה שה הזה לוקה על ראשו או באי מאבריו וכל אבריו מרגישין כך הן ישראל אחד מהן חוטא וכולן מרגישין (במדבר טז) האיש אחד יחטא

תני רשב"י משל לבני אדם שהיו יושבין בספינה נטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו אמרו לו חבריו מה אתה יושב ועושה אמר להם מה אכפת לכם לא תחתי אני קודח אמרו לו **שהמים עולין ומציפין עלינו את הספינה**

כך אמר איוב (איוב יט) ואף אמנם שגיתי אתי תלין משוגגתי אמרו לו חבריו (שם לד) כי יוסף על חטאתו פשע בינינו יספוק **אתה מספיק בינינו את עונותיך**

סדור תפלה - נוסח ספרד - סדר תפילת ראש השנה

ובכו תן פחדך יהוה אלהינו על כל מעשיך. ואימתך על כל מה שבראת. וייראוך כל המעשים. וישתחוו לפניך כל הברואים. ויעשו כלם אגדה אחת לעשות רצונך בלבב שלם

תלמוד ירושלמי מסכת נדרים דף ל/א

גמי כתיב לא תקום ולא תטור את בני עמך (דף ל/ב) היך עבידא הוה מקטע קופד ומחת סכינא לידוי תחזור ותמחי לידיה?

ספר נתיבות עולם א - נתיב הצדקה - פרק ו

ודע כי האדם יש לו גוף ונפש, וישראל הם עם אחד מצד הגוף, וכן מצד הנשמה נשמותיהן של ישראל דבוקים בעם אחד, ודבר זה בודאי מאחד את ישראל מצד הנשמה לגמרי, ולכך כנגד זה אמר כי אני ה' אלהיכם, וכן מצד הגוף יש לישראל אחדות גמור מצד שיהיה להם ארץ אחד לגמרי שנקרא ארץ ישראל, והגוף משכנו בארץ ולכך הם עם אחד לגמרי, ודבר זה עוד עמוק, ולכך מצווים ישראל לא לתן בנשך וגו'.

ספר מלאכי פרק ב

(י) הֲלוֹא אֵב אֶחָד לְכַלְנוּ הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאנוּ מִדּוּעַ נִבְגַּד אִישׁ בְּאֶחָיו לְחַלֵּל בְּרִית אֲבֹתֵינוּ :

ספר שמות פרק ב

(יא) וַיְהִי בְּיָמֵים הֵהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אֶחָיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצָּרִי מִכָּה אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו :
(יב) וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּפֶן אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל :

ספר שמות פרק לב

(לא) וַיֵּשֶׁב מֹשֶׁה אֶל יְהוָה וַיֹּאמֶר אֲנִי חֹטֵא הָעַם הַזֶּה חֹטְאָה גְדֹלָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם אֱלֹהֵי זָהָב :
(לב) וַעֲתָה אִם תִּשָּׂא חֹטְאָתָם וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא מִסִּפְרָךְ אֲשֶׁר כְּתַבְתָּ :

ספר אבני מילואים - הקדמת תלמיד המחבר

וכן יראה בכונת דברי אדונינו משה ע"ה באמרו ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, רצונו כאומר בין כך ובין כך מחני נא כי אם תשא חטאתם בזה טוב ונעים לי כי אהיה כפרתן של ישראל ואם אין למה לי חיים כל כך היתה נפשו קשורה בנפש כלל ישראל ומי כמוהו רועה נאמן, ופירוש זה מסכים הפשט עם העיון ואין צריך לדחוק ומפרש

אורות עמי קמו

אדם מישראל שהוא רוצה לזכות לאור חיים באמת, צריך הוא שיסכים להיות שותל עצמו בכנסת ישראל בכל לבו בכל חושיו וכחותיו הגשמיים והרוחניים

מאמרי הראי"ה חלק א' עמ' 76 ("היסוד" גליון ס', כ"ו אלול תרצ"ג)

דומה לנו שהננו מחולקים לשני מחנות תמיד רגילים לצלצל אצלנו בשני השמות המהוים את הקהל שלנו בכללו, והם 'חרדים' ו'חפשים' שמות חדשים אשר מאז לא היו רגילים להיות מתבטאים אצלנו כלל ידענו שאין בני האדם שוים במדרגותיהם, ביחוד במה שנוגע לתוכנם הרוחני, שהוא יסוד החיים, אבל שיהיה שם מוגבל ומיוחד לכך המתאר סיעות ומפלגות, מזה לא ידענו. וכדומה שבזה ודאי יש לנו לומר שהימים הראשונים היו טובים מאלה, והלואי שנוכל להשכיח מאתנו, בכלל, את אלה שני השמות העומדים לנו לשטן על דרך החיים האיתנים והטהורים הראויים להיות שבים אלינו באור ד' אשר יאיר לנו

ההבלטה של שני השמות הללו וההסכמה הדמיונית המקשרת את האישים הפרטיים שכל אחד מהם יתאמר לומר: אני הנני ממחנה זה, השני אומר גם הוא: אני הנני ממחנה זה, וכל אחד ואחד הוא מרוצה מעמדתו הרי הוא סותם את הדרך של התיקון ושל ההשתלמות משני הצדדים: "החרד", כלומר מי שהוא חושב את עצמו שהוא שייך למחנה זה שקוראים לו "חרדים", הרי הוא מביט הבטה מלמעלה למטה אל המחנה השני "החפשים". ובמה שנוגע למחשבות של תיקון, של חיפוש מעשים ושל תשובה הלא מיד הוא שולח סקירת עין אל המחנה השני העומד לפניו בכל מערומיו מתורה ומצוות והוא חושב בדעתו, שהתשובה במלוא מובנה הלא שם היא דרושה, אליהם הדברים מכוונים, להם ולא לו.

ו"החפשי", כלומר, מי שהוא עומד בזה המחנה שהוא מתאמר בשמו המודרני הזה, הרי הוא בודאי חושב, שכל הרעיון של תשובה הרי הוא נוסח "חרדי" שאינו שייך לו כלל.

ונמצא, שמכאן ומכאן הננו עומדים קרחים, ומוצא לרפואת מכאובינו הנפשיים מאין יבוא? זהו העיכוב האחד.

ועוד עיכוב שני, מה שהוא איננו קל מן הראשון, כמו קיר ברזל עומד לפנינו בין מחנה למחנה, וההארה הכללית ממקור האחדות האלקית הקדושה המוכרחת להיות שורה על ישראל הגוי כולו, הרי היא כמו מתעלמת מעינינו, והננו ממששים כעורים באפילה. אין לנו עצה אחרת, אמנם. כי אם להסיר את שמות הבעלים הללו מעל מחנותינו.

באמת, לא שני מחנות כי אם שלשה מחנות הננו מונים מאז. מסורת ישנה היא ש"צבור" הוא כולל במובנו כפי הנוטריקון שלו "צדיקים בינונים ורשעים", אבל זהו דוקא תיאור אישי, ועל כל אדם בפרט למדנו ש"אפילו כל העולם כולו אומרים עליך צדיק אתה, היה בעיניך כרשע".

וטוב מאד לאדם שיהיה שקוע לחשב חשבון עצמו, ולחטט במומיו הנפשיים ולהביט בעין יפה על אחרים שיוכל באמת להיות שיש במצפונם גם אוצר טוב הסמוי מן העין. והננו צריכים להחליט, כי כוח כמוס של הצעדה לטובה ישנו בכל המחנות ובכל אישי האומה, וביחוד בכל אלה שהערך הכללי של ישראל ותקוותו יקרים להם באיזו מדה שהיא.

נתודע איש אל אחיו בשם ישראל הכללי, לא בשם מפלגתי ומחנותי. נדע, שיש לנו בכל מחנה הרבה מה לתקן והרבה מה לקבל מהאור והטוב זה מזה, ואז תופיע עלינו האורה העליונה הכללית אשר בה נושע תשועת עולמים, ותתקיים בנו התפילה המוקדשת קודש קדשים, שהננו עתידים להביעה בכל כך המית נפש "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם".

מאמרי הראי"ה חלק ב' עמ' 365 - לשבר בת עמי
את שם קדשי אל תחללו עוד. הרפו מאף, התלמדו להביט איש על אחיו, מפלגה על מפלגה, בעיניים של אחים חומלים, הנתונים יחד בצרה גדולה, והמוכנים להתאחד למטרה קדושה אחת: עזרת הכלל כולו, כבודו ומשמרתו.

(2) כלל העולם

משנה מסכת אבות פרק א
(יד) הוא (הלל) הִזָּה אוֹמֵר, אִם אֵין אֲנִי לִי, מִי לִי. וְכִשְׁאֲנִי לְעַצְמִי, מִה אֲנִי?

שערי יושב הקדמה
והנה אם בהשקפה ראשונה רגשי אהבת עצמו ורגשי אהבת זולתו הם כצרות זו לזו, אבל עלינו להשתדל להעמיק בזה, למצוא הסגולה המאחדת אותם אחרי כי שניהם דורש ה' מאתנו. וסגולה זו היא, שיתברר ויתאמת אצל האדם איכותו של ה"אני" שלו. כי בזה יומדד מעלת כל האדם לפי מדרגתו. האיש הגס והשפל, כל 'אני' שלו מצומצם רק בחומר וגופו. **למעלה ממנו, מי שמרגיש ש"אני" שלו כולל את כל עם ישראל. שבאמת כל איש ישראל הוא רק כאבר מגוף האומה הישראלית. ועוד יש בזה מעלות של איש השלם, ראוי להשריש בנפשו, להרגיש שכל העולמות כולם הוא ה"אני" שלו, והוא בעצמו רק כאבר קטן בתוך הבריאה כולה. ואז גם רגש אהבת עצמו עוזר לו לאהוב את כל עם ישראל ואת כל הבריאה כולה.**

ולדעתי מרומז ענין זה במאמרו של הלל עליו השלום שהיה אומר אבות א יד: "אם (אין) אני לי מי לי, וכשאני לעצמי מה אני?" היינו שראוי לכל אדם להתאמץ לדאוג תמיד בעד עצמו, אבל עם זה, יתאמץ להבין שאני לעצמי מה אני. שאם יצמצם את ה"אני" שלו בחוג צר כפי מראית עין, אז "אני" זה מה הוא, הבל הוא וכאין נחשב. אבל אם תהיה הרגשתו מאומתת, שכללות הבריאה הוא האדם הגדול, והוא גם כן כאבר קטן בגוף הגדול הזה, אז רם ונישא גם ערכו הוא. שבמכונה גדולה גם מסמר היותר קטן, אם רק משמש כלום להמכונה, הוא דבר חשוב מאד. שהכלל בנוי מפרטים, ואין בכלל אלא מה שיש בפרט

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נג/א
תניא אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח בשמחת בית השואבה אמר כן **אם אני כאן הכל כאן ואם איני כאן מי כאן?**

מידות הראי"ה - אהבה אות ו'
מדת האהבה השרויה בנשמת הצדיקים היא **כוללת את כל הברואים כולם, ואינה מוציאה מן הכלל שום דבר ולא עם ולשון, ואפילו עמלק** אינו נמחה כי-אם מתחת השמים, אבל ע"י הזיכוך מתעלה הוא לשורש הטוב, אשר הוא מעל לשמים, ונכלל הכל באהבה העליונה, אלא שצריך כח גדול וטהרה עצומה ליחוד נשגב זה.

Within You Without You- The Beatles**We were talking-about the space between us all**

And the people-who hide themselves behind a wall of illusion
 Never glimpse the truth-then it's far too late-when they pass away.
 We were talking-about the love we all could share-when we find it
 To try our best to hold it there-with our love
 With our love-we could save the world-if they only knew.
 Try to realize it's all within yourself
 No-one else can make you change

And to see you're really only very small,**And life flows on within you and without you.**

We were talking-about the love that's gone so cold and the people,
 Who gain the world and lose their soul-
 They don't know-they can't see-are you one of them?
 When you've seen beyond yourself-then you may find, peace of mind,
 Is waiting there-
 And the time will come when you see
 we're all one, and life flows on within you and without you.

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ג

(ד) אע"פ שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב רמז יש בו כלומר עורו ישינים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב **וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה** שנאמר וצדיק יסוד עולם זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו ומפני ענין זה נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצות מראש השנה ועד יום הכפורים יתר מכל השנה ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין עד שיאור היום :

פרק שלישי

הסתכל בשלשה דברים (ג:א)

משנה מסכת אבות

פרק ג

(א) עקביא בן מהללאל אומר, הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה. דע, מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון. מאין באת, מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון, לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

פרק ב

(א) רבי אומר, איזוהי דרך ישראל שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והיו זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרך של מצות. והיו מחשב הפסד מצוה כפגד שפחה, ושכר עברה כפגד הפסדה. והסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה, דע מה למעלה ממך, עין רואה ואין שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין:

משנה מסכת עדיות פרק ה

(ו) עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים אמרו לו עקביא חזור בד בארבעה דברים שהיית אומר ונעשך אב בית דין לישראל אמר להן **מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום** שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו הוא היה מטמא שער הפקודה ודם הירוק וחכמים מטהרין הוא היה מתיר שער בכור בעל מום שנשר והניחו בחלון ואחר כך שחטו וחכמים אוסרים הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את שפחה המשוחררת וחכמים אומרים משקין אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת שהיתה בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון אמר להם דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו אמר רבי יהודה חס ושלום שעקביא נתנדה **שאין עזרה ננעלת בפני כל אדם מישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל** ואת מי נדו אליעזר בן חנוך שפקפק בטהרת ידים וכשמת שלחו בית דין והניחו אבן על ארונו מלמד שכל המתנדה ומת בנדויו סוקלין את ארונו:

(ז) בשעת מיתתו אמר לבנו, בני, חזור בד בארבעה דברים שהייתי אומר. אמר לו, ולמה לא חזרת בד. אמר לו, אני שמעתי מפי המרבים, והם שמעו מפי המרבים. אני עמדתי בשמועתי, והם עמדו בשמועתי. אבל אתה שמעתי מפי היחיד, ומפי המרבין. מוטב להניח דברי היחיד, ולאחוז בדברי המרבין. אמר לו, אבא, פקוד עלי לחברך. אמר לו, איני מפקיד. אמר לו, שפא עולה מצאת בי. אמר לו, לאו. **מעשיך יקרבו ומעשיך ירחקו**:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א

אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר רגזו ואל תחטאו אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף ט/ב

תניא אמר (רבי) שמעון הצדיק **מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד** פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחו עלי יצרי ובקש לטורדני מן העולם אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך **במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה** העבודה שאגלחך לשמים מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו **בני כמוך ירבו נזירי נזירות בישראל** עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'

ספר קהלת פרק א

(א) דברי קהלת בן דוד מלך בירושלם :
(ב) **הבל הבלים** אמר קהלת **הבל הבלים** הכל הבל :

פרק ג

(יח) אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלהים ולראות שהם בהמה המה להם :
(יט) כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אדם להם כמות זה כן מות זה ורוח אחד לכל ומותר האדם מן הבהמה אין כי **הכל הבל** :
(כ) **הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר** :

פרק ז

(א) טוב שם משמן טוב ויום המנות מיום הנלדו :
(ב) **טוב ללכת אל בית אכל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו** :
(ג) טוב כעס משחוק כי ברע פנים ייטב לב :
(ד) לב חכמים בבית אכל ולב פסילים בבית שמחה :

פרק יב

(ח) **הבל הבלים** אמר קהלת **הכל הבל** :

(יג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם :
(יד) **כי את כל מעשה האלהים יבא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע** :

ספר ישעיה פרק כב

(יב) ויקרא אדני ידוד צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגר שק :
(יג) והנה ששון ושמחה הרג בקור ושחט צאן אכל בשר ושתות יין **אכול ושתו כי מחר נמות** :

משנה מסכת אבות פרק ד

(כב) הוא היה אומר, הילודים למות, והמתים להחיות, והחיים לדון. לידע להודיע ולהודע שהוא אל, הוא היוצר, הוא הבורא, הוא המבין, הוא הדין, הוא עד, הוא בעל דין, והוא עתיד לדון. ברוך הוא, שאין לפניו לא עולה ולא שכה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד, שהכל שלו. ונדע שהכל לפי החשבון. ואל יבטיחך יצרך **שהשואל בית מנוס לך, שעל כרחך אתה נוצר, (ועל כרחך אתה נולד), ועל כרחך אתה חי, ועל כרחך אתה מת, ועל כרחך אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא** :

ספר קהלת פרק ח

(ה) שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם :
(ו) **כי לכל חפץ יש עת ומשפט** כי רעת האדם רבה עליו :
(ז) כי איננו ידע מה שיהיה כי פאשר יהיה מי יגיד לו :
(ח) אין אדם שליט ברוח כללוא את הרוח ואין שלטון ביום המנות ואין משלחת במלחמה ולא **ימלט רשע את בעליו** :

ספר תהילים פרק ח

(א) למנצח על הגתית מזמור לדוד :
(ב) ידוד אדנינו מה אדיר שמה בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים :
(ג) מפי עוללים וינקים יסדת עז למען צורך להשבית אויב ומתנקם :
(ד) כי אראה שמיד מעשה אצבעתיך רח וכוכבים אשר כוננתה :
(ה) **מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו** :
(ו) **ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו** :
(ז) תמשילהו במעשי ידך כל ששה תחת רגליו :
(ח) צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי :
(ט) צפור שמים ודגי הים עבר ארחות זמים :
(י) ידוד אדנינו מה אדיר שמה בכל הארץ :

סדר תפלה - נוסח ספרד - סדר תפילת נעילה

מה אנו מה חיינו מה חסדנו מה צדקותינו מה ישועתנו מה כחנו מה גבורתנו, מה נאמר לפניך ידוד אלהינו ואלהי אבותינו, הלא כל הגבורים כאין לפניך, ואנשי השם כלא היו, וחכמים כבלי מדע, ונבונים כבלי השכל, כי רוב מעשיהם תהו וימי חיייהם הבל לפניך, ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל :
אתה הבדלת אנוש מאש, ותכירהו לעמוד לפניך, כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך

הוי מתפלל בשלומה של מלכות (ג:ב)

משנה מסכת אבות פרק ג
(ב) רבי חנינא סגן הכהנים אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו...

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף יז/א
אמר רב אשי אפילו למי"ד נשיא שמחל על כבודו מחול מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול
דאמר מר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך

ספר שופטים

פרק יז

(ו) בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה :

פרק כא

(כה) בַּיָּמִים הָהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה :

פירוש הספורנו למשנה אבות פרק ג משנה ב
אף על פי שהמלך לפעמים בלתי כשר, כמו שקרה ברוב מלכי בית שני, והוא אולי גוזל וחומס, מכל מקום ראוי להתפלל בשלומו, כי אז יטיל מוראו, ולא יסכים שיגזלו העם זה את זה, ובזה משיר החמס מבין המון העם :

ספר ירמיה פרק כט

(ד) כֹּה אָמַר יְדֹנָד בְּבָאֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְכָל הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלִיתִי מִירוּשָׁלַם בְּבָבֶלָה :
(ה) בָּנוּ בָתִּים וְשָׁבוּ וְנִטְעוּ גִּנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פְּרִיָן :
(ו) קָחוּ נָשִׁים וְהוֹלִידוּ בָנִים וּבָנוֹת וּקְחוּ לְבָנֵיכֶם נָשִׁים וְאֶת בָּנוֹתֵיכֶם תִּנּוּ לְאֻנָּשִׁים וְתִלְדְּנָה בָנִים וּבָנוֹת וְרָבוּ שָׁם וְאַל תִּמְעָטוּ :
(ז) וְדַרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלִיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה וְהִתְפַּלְלוּ בְּעֵדָה אֶל יְדֹנָד כִּי בְשָׁלוֹמָה יִהְיֶה לְכֶם שְׁלוֹם :

ספר עזרא פרק ו

(י) דִּי לְהוֹן מְהַקְרְבִין יַחוּחִין לְאֱלֹהֵי שְׁמַיָא וּמְצַלִּין לְחַיֵּי מַלְכָא וּבְנוֹהֵי :

ספר תהילים פרק קכד

(א) שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד לְוִלִי יְדֹנָד שְׁהִיָה לָנוּ יִאמֶר נָא יִשְׂרָאֵל :
(ב) לְוִלִי יְדֹנָד שְׁהִיָה לָנוּ בְּקוֹם עָלִינוּ אָדָם :
(ג) אֲזִי חַיִּים בְּלַעֲוֵנוּ בְּחַרּוֹת אֶפְסָ בָנוּ :

ספר חבקוק פרק א

(יד) וַתַּעֲשֶׂה אָדָם כְּדָגֵי הַיָּם כְּרֶמֶשׂ לֹא מִשַׁל בּוֹ :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג/ב

אמר רב יהודה אמר שמואל מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו למה נמשלו בני אדם כדגי הים... (דף ד/א)
דבר אחר מה דגים שבים כל הגדול מחבירו בולע את חבירו
אף בני אדם אלמלא מוראה של מלכות כל הגדול מחבירו בולע את חבירו
והיינו דתנן רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו

שנים שישבו ויש/אין ביניהם דברי תורה (ג:ג)

משנה מסכת אבות פרק ג
 (ב) רבי חנינא סגן הכהנים אומר, הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו.
 רבי חנינא בן תרדיון אומר, שנים שיושבין ואין ביניהן דברי תורה, הרי זה מושב לצים, שנאמר (תהלים א), ובמושב לצים לא ישב.
 אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, שכינה שרויה ביניהם, שנאמר (מלאכי ג), אז נדברו ויראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע ויקתב ספר זכרון לפניו ליראי יי ולחשבי שמו.
 אין לי אלא שנים. מנין שאפלו אחד שיושב ועוסק בתורה, שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר, שנאמר (איכה ג), ישב בדרך וידם כי נטל עליו:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יז/א
 דריש ר"ע איש ואשה זכו שכינה ביניהן לא זכו אש אוכלתן

משנה מסכת קידושין דף מא/א
 וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ דור הנאה ממנו שנאמר ובמושב לצים לא ישב מושבו מושב לצים:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מב/א
 א"ר ירמיה בר אבא ארבע כיתות אין מקבלות פני שכינה כת ליצים וכת חניפים וכת שקרים וכת מספרי לשון הרע כת ליצים דכתיב משך ידו את לוצצים

שו"ע אורח חיים - סימן שטז
 (ב) צד צבי ישן או סומא, חייב; חיגר או חולה או זקן, פטור;
 הגה - המשסה כלב אחר חיה בשבת, הוי צידה (כ"ב);
 וי"א אף בחול אסור לצוד בכלבים, משום מושב לצים (תהילים א, א) (א"ז):

רמב"ם יד החזקה - הלכות טומאת צרעת פרק טז
 ועל ענין זה מזהיר בתורה ואומר השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה י"י אלהיך למרים בדרך הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגידלתו על ברכיה וסכנה בעצמה להצילו מן הים והיא לא דברה בגנותו אלא טעתה שהשותו לשאר נביאים והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה ענו מאד ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת קל וחומר לבני אדם הרשעים הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות לפיכך ראוי למי שרוצה לכונן אורחותיו להתרחק משיבתן ומלדבר עמהן כדי שלא יתפס אדם ברשת רשעים וסכלותם

זה דרך ישיבת הלצים הרשעים בתחילה מרבין בדברי הבאי כענין שנאמר וקול כסיל ברוב דברים ומתוך כך באין לספר בגנות הצדיקים כענין שנאמר תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק **ומתוך כך יהיה להן הרגל לדבר בנביאים ולתת דופי בדבריהם** כענין שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דברים ומתעתעים בנביאיו **ומתוך כך באין לדבר באלהים וכופרין בעיקר** כענין שנאמר ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על י"י אלהיהם והרי הוא אומר שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ מי גרם להם לשית בשמים פיהם לשונם שהלכה תחילה בארץ זו היא שיחת הרשעים **שגורמת להן ישיבת קרנות** וישיבת כנסיות של עמי הארץ וישיבת בתי משתאות עם שותי שכר **אבל שיחת כשרי ישראל אינה אלא בדברי תורה וחכמה** לפיכך הקדוש ברוך הוא עוזר על ידן ומזכה אותן בה שנאמר אז נדברו יראי י"י איש אל רעהו ויקשב י"י וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי י"י ולחושבי שמו **סליקו** להו הלכות טומאת צרעת:

א) חומרת ביטול תורה

פירוש רבינו יונה על אבות פרק ג משנה ב
 רבי חנניה בן תרדיון אומר שנים שהיו יושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים שנאמר
 ובמושב לצים לא ישב - **שני עיניים נקראו לצנות:**
 האחד לשון הרע המדבר רע על חברו להכלימו ולבזותו בין אנשים ולהחזיקו נבזה בעיניהם.
 וזהו מן החטאים הגדולים אשר יחטא האדם ואשם. ואין מדה זו כי אם רוע מעללים בלבד ועליו אמר
 שלמה בחכמתו ע"ה [משלי כ"א כ"ד] זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ר"ל כי שתי מדות אלו הרעות
 זדון ויהיר. שתייהן נכללו בלץ. וזד הוא המדבר על חברו ומבזה אותו בפני העולם. ויהיר הוא במחשבה.
 שאין אדם נחשב לפניו לכלום. והמוכתר בשני דברים הללו לץ שמו. ושמה תאמר איננו שומר לשונו אך
 ידיו אסורין לא יחטא בהן על זה אמר עושה בעברת זדון זה הדבר אשר לץ שמו כאשר יבא אל המעשה
 בכעס ובאכזריות יעשנו. כי הלצנות מורה עליו חטא שהוא רוע מעללים בלי ספק ושלמה ע"ה היה
 מנחם לשומעים חרפת הלצנות ואינם משיבים ואמר [משלי ג' ל"ד] אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן
 חן ר"ל המתלוצצים ממך האלהים יתלוצץ מהם ויותר יפסידו בלצנות ממך השומע ולענוים השותקין
 וסובלין אותם ואינן משיבין הקדוש ברוך הוא יתן להם חן.
 אבל הכתוב שאמר ובמושב לצים לא ישב לא דבר מן הלצנים שאמרנו כי זה או בכלל חטאים או בכלל
 רשעים האמורים בראש הפסוק הוא. אלא מושב לצים קרא הפך ממה שכתוב אחריו כי אם בתורת ה'
 חפצו ובתורתו יגהה יומם ולילה. **על העושים ישיבה של קבע על דעת לדבר בדברי הבאי ובוטלין**
מדברי תורה שפורקין עולה מעליה כי אם בשעה שאין להם עסק מלאכה.
 גם לא צריכין לדבר בעניניהם וקובעין מושב לדברים בטלים הרי זה נקרא מושב לצים ולענין בטול
 תורה נאמר הדבר הזה. כי בזה הפרק מדבר בענין בטלת התורה.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח/ב

תנו רבנן ההולך לאיצטדינין ולכרקום וראה שם את הנחשים ואת החברין בוקיין ומוקיין ומוליון
 ולוליון בלורין סלגורין **הרי זה מושב לצים** ועליהם הכתוב אומר אשרי האיש אשר לא הלך וגוי' כי אם
 בתורת ה' חפצו **הא למדת שדברים הללו מביאין את האדם לידי ביטול תורה**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א

אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה
 דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'
פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו

ספר במדבר פרק טו

(ל) וְהִנָּפֶשׂ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיַד רָמָה מִן הָאֶזְרָח וּמִן הַגֵּר אֶת יְדֻד הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקִּרְב
 עַמּוֹהּ :
 (לא) כִּי דָבָר יְדֻד בָּזָה וְאֶת מִצְוֹתוֹ הִפְרָה תִּפְרָת הַנֶּפֶשׁ הַהוּא עֹזְנָה בָּהּ :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/א

תנו רבנן כי דבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תכרת זה האומר אין תורה מן השמים
 דבר אחר כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס
 דבר אחר כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר הכרת תכרת
 הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא מכאן אמר רבי אליעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את
 המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חבירו ברבים
 אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא
 תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים
 חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל
 התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זה הוא כי דבר ה' בזה
 תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר ה' בזה
 רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה
 רבי נהוראי אומר **כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק**

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ה/ב

תנו רבנן שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהן בכל יום **על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק**
 ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק

משנה מסכת אבות פרק ו

(א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כפדאי הוא לו, נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משמח את המקום, משמח את הבריות, ומלבשתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה, שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה, ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין, ומגליון לו רזי תורה, ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, והנה צנוע וארך רוח, ומוחל על עלבונו, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים:

(ב) אמר רבי יהושע בן לוי, בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת **אוי להם לבריות מעלבוניה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף**, שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואומר והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת, אל תקרא חרות אלא חרות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה, שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות:

(ב) מושב לציםתלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח/ב

משנה רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי:

גמרא תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם ביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש **ולא שמת חלקי מיושבי קרנות** שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת:

ספר תהילים פרק א

(א) אֲשֶׁר־יֵאָמֵר אֲשֶׁר לֹא הִלֵּךְ בְּעֵצַת רַשָּׁעִים וּבְדַרְךְ חַטָּאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא יָשָׁב:

(ב) כִּי אִם בְּתוֹרַת יְדוּד חֲפָצוֹ וּבְתוֹרַתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וּלְיָלֵל:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח/ב

דרש רבי שמעון בן פזי מאי דכתיב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב וכי מאחר שלא הלך היכן עמד ומאחר שלא עמד היכן ישב ומאחר שלא ישב היכן לך? [אלא] לומר לך **שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישוב ואם ישב סופו ללון** ואם לך עליו הכתוב אומר אם חכמת חכמת לך (ואם לצת) [ולצת] לבדך תשא

(ג) שכינה שרויה ביניהםתלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח/א

אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא אמר ליה הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב **אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות** והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוה להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוה גרסי:

מדרש רבה שמות פרשה לג פסקה א
 (א) ויקחו לי תרומה הה"ד (משלי ג) כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזובו אל תעזובו את המקח שנתתי לכם- יש לך אדם שלוקח מקח יש בו זהב אין בו כסף יש בו כסף אין בו זהב אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף שנאמר (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף יש בו זהב שנאמר (שם יט) הנחמדים מזהב ומפז רב יש אדם לוקח שדות אבל לא כרמים כרמים ולא שדות אבל המקח הזה יש בו שדות ויש בו כרמים שנא' (שיר ד) שלחך פרדס רמונים יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו אבל משכר הסרסור נתודע מה לקח כך התורה אין אדם יודע מה היא אלא משכר שלקח משה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן אור פניו בדברו אתו ויש לך מקח **שמי שמכרו נמכר עמו** אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתני כביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא לפרוש ממנה איני יכול לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא **בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו** שנאמר ועשו לי מקדש :

ד) ביניהם דברי תורה

רוח חיים (לר"ח וולז'ין) (לא ציטוט)
 שיושבים השנים ואין **ביניהם** שיח תורני

תלמוד בבלי מסכת שבת דף סג/א
 אמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש **שני תלמידי חכמים המקשיבים זה לזה בהלכה** הקדוש ברוך הוא שומע לקולן שנאמר היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני ואם אין עושיין כן **גורמין לשכינה שמסתלקת מישראל** שנאמר ברח דודי ודמה וגו'

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז/א
 אמר רבה בר בר חנה למה נמשלו דברי תורה כאש שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' לומר לך מה אש אינו דולק יחידי **אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי** והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא מאי דכתיב חרב אל הבדים ונאלו חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים **שעוסקין בד בבד בתורה ולא עוד אלא שמטפשין** שנאמר ונאלו ולא עוד אלא שחוטאין כתיב הכא ונאלו וכתוב התם אשר נואלנו ואשר חטאנו ואיבעית אימא מהכא נואלו שרי צען [וגו'] התעו את מצרים

ספר ויקרא פרק י
 (א) ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא **איש מחתתו**
 ויתנו בהן אש וישמימו עליה קטרת ויקריבו לפני דוד אש זרה אֲשֶׁר לֹא צָנָה אֹתָם :

מדרש רבה ויקרא פרשה כ פסקה ח
 בר קפרא בשם ר' ירמיה בן אלעזר אמר בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן על הקריבה ועל הקרבה על אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו על אש זרה אש מבית כירים הכניסו **ועל שלא נטלו עצה זה מזה** שנאמר (שם יז) איש מחתתו איש מעצמו עשו שלא נטלו עצה

ספר מלאכי פרק ג
 (טז) **אז נדברו יראי דוד איש אל רעהו**
 ויקשב דוד וישמעו ויקתב ספר זכרון לפניו ליראי דוד ולחשבי שמו :

משנה מסכת אבות פרק ד
 (א) בן זומא אומר, **איזהו חכם, הלומד מפל אדם**, שנאמר (תהלים קיט), מפל מלמדי השפלתני כי עדותיך שיהיה לי. איזהו גבור, הכובש את יצרו, שנאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר. איזהו עשיר השמים בחלקו, שנאמר (תהלים קכח), גיע פפיד כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך, בעולם הזה. וטוב לך, לעולם הבא. איזהו מכבד, המכבד את הבריות, שנאמר (שמואל א ב), כי מכבדי אכבד ובזי יקלו :

שלשה שאכלו (ג:ד)

משנה מסכת אבות פרק ג

(ג) רבי שמעון אומר, **שלשה שאכלו על שלחן אחד** ולא אמרו עליו **דברי תורה**, כאלו אכלו מזבחי מתים, שנאמר (ישעיה כח), כי כל שלחנות מלאו קיא צאה בלי מקום. אבל **שלשה שאכלו על שלחן אחד** ואמרו עליו **דברי תורה**, כאלו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא, שנאמר (יחזקאל מא), וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'.

(ב) רבי חנניא בן תרדיון אומר, **שנים שישבין** ואין ביניהם **דברי תורה**, הרי זה מושב לצים, שנאמר (תהלים א), ובמושב לצים לא ישב.

אבל **שנים שישבין** ויש ביניהם **דברי תורה**, שכניה שרויה ביניהם, שנאמר (מלאכי ג), אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע ויקתב ספר זכרון לפניו ליראי יי ולחשבי שמו.

משנה מסכת ברכות פרק ז

(א) **שלשה שאכלו כאחד**, חביבין לזמן. אכל דמאי, ומעשר ראשון שנטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שנפדו, והשמש שאכל פזית, והכותי, מזמנין עליהם. אבל אכל טבל, ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שלא נפדו, והשמש שאכל פחות מפזית, והנכרי, אין מזמנין עליהם:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קא/א

תנו רבנן הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקדוש ברוך הוא ואומרת לפני רבונו של עולם עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו לצים

אמר לה בתי בשעה שאוכלין ושותין במה יתעסקו? אמרה לפני רבונו של עולם **אם בעלי מקרא הן יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים אם בעלי משנה הן יעסקו בהלכות ובהגדות ואם בעלי תלמוד הן יעסקו בהלכות פסח בפסח בהלכות עצרת בעצרת בהלכות חג בחג** העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר ודבר בעתו מה טוב:

(א) זבחי מתים

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה ג
זבחי מתים. יקרא תקרובת עבודת כוכבים, כמו שקראה הכתוב

ספר תהילים פרק קו

(כח) ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים:

ספר מלכים א פרק ב

(א) ויקרבו ימי דוד למות ויצו את שלמה בנו:

מדרש תנחומא וזאת הברכה פרק ז

ויקרבו ימי דוד בנביאים הן קרבו אמר רבי שמואל בר נחמני וכי ימים הם מתים?
אלא אלו הצדיקים אע"פ שהן מתין ימיהן בטלים מן העולם אבל הם עצמן קיימים שנאמר (איוב יב) אשר בידו נפש כל חי וכי נפשותיהן של חיים הן מסורין בידו והמתים אינן מסורין בידו אלא אלו הצדיקים שאפי' במיתתן קרויין חיים שנאמר (שמואל ב כג) ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל וגוי' כי כולי עלמא בני מתו הוו (כו' כדאיתא מסכת ברכות פ"ג)
אבל הרשעים אפי' בחייהם קרויים מתים שנאמר (יחזקאל כא) ואתה חלל רשע וגוי' וכן הוא אומר (דברים יז) על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת וכי יש מת שהוא חייב מיתה אחרת אלא רשע בחייו חשוב כמת מפני שרואה חמה זורחת ואינו מברך יוצר אור שוקעת אינו מברך מעריב ערבים אוכל ושותה ואינו מברך עליה אבל הצדיקים מברכין על כל דבר ודבר שאוכלין ושותין ושרואין וששומעין ולא בחייהם בלבד אלא אפי' במיתתן מברכין ומודין לפני הקב"ה שנאמר (תהלים קכח) עלו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונום וחרב פיפיות בידם סליק:

ספר דברים פרק ח

- (א) כָּל הַמְצָוָה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תַּחֲיוּן וּרְבִיתֶם וּבִאתֶם וִירְשֶׁתֶם אֶת הָאָרֶץ
אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְדֹד לְאַבְרָהָם :
- (ב) וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדְּרֹךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכָה יְדֹד אֱלֹהֶיךָ זֶה אֲרַבְעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר לְמַעַן עֲנִתָּהּ לְנִסְתָּהּ לְדַעַת אֶת
אֲשֶׁר בִּלְבָבָהּ הִתְשַׁמֵּר מִצְוֹתָיו אִם לֹא :
- (ג) וַיַּעֲנֶה וַיִּרְעַב וַיִּאֲכַלְךָ אֶת הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדָעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעָךָ כִּי לֹא עַל הַלֶּחֶם לְבַדּוֹ
יַחֲיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצָא פִי יְדֹד יַחֲיֶה הָאָדָם :

ע' ספורנו על המשנה

(ב) משלחנו של מקום**ספר יחזקאל פרק מא**

(כב) הַמְזַבַּח עַץ שְׁלוֹשׁ אַמּוֹת גְּבוּהַ וְאָרְפוֹ שְׁתַּיִם אַמּוֹת וּמְקַצְעוֹתָיו לוֹ וְאָרְפוֹ וְקִירְתָּיו עַץ
וַיִּדְבֵּר אֵלַי זֶה הַשְּׁלַחַן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְדֹד :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נה/א

כתיב המזבח עץ שלש אמות גבוה וכתוב וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' פתח במזבח וסיים בשלחן?
רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו כל זמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על ישראל
ועכשיו שלחנו של אדם מכפר

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סד/א

ואמר רבי אבין הלוי כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה **כאילו נהנה מזיו שכינה** שנאמר
ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים וכי לפני אלהים אכלו והלא לפני
משה אכלו אלא לומר לך כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה :

הנעור בלילה... והמפנה לבו לבטלה (ג:ה)

משנה מסכת אבות פרק ג
(ה) רבי חנינא בן חכינאי אומר, הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ו[ה]מפנה לבו לבטלה, הרי זה מתחייב בנפשו:

רע"ב על מסכת אבות פרק ג משנה ד
הרי זה מתחייב בנפשו - לפי שלילה הוא זמן למזיקים.
והמהלך בדרך יחידי הוא בסכנה מפני הליסטים וכמה פגעים רעים.
ואם היה מחשב בדברי תורה היה משמרתו:

המאירי על מסכת אבות פרק ג משנה ה
(ה) רבי חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה כו' [הוא] שבא להעיר האדם שאם האמיננו היות כל ענייני האדם מושגחים אם לגמול אם לעונש ראוי לאדם שלא לפשוע בעצמו ולהזהר מן המקרים שההזיק מצוי להיות בהם
והזכיר מהם הנעור בלילה ר"ל גל הלילה כי התעורר [ות] יותר מדאי תזיק מאד והשיעור המוגבל לתעורת הלילה לדברי תורה הוא בכדי שישלים בה עם היום תעורת שש עשרה שעות וישן שמונה שעות שהם שלישי היום השלם ר"ל כ"ד שעות
והמהלך בדרך יחידי יש בו סכנה גדולה ג"כ כי הדרכים בחזקת ליסטאות וכשיהלך יחידי יפגעו [הו] בנקל
והמפנה לבו לבטלה ר"ל שלא יתעסק בשום דבר בעולם יבא מזה לידי תרדמת לב והשתוממות המחשבה:

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף סה/א
אמר רב יהודה לא איברי ליליא אלא לשינתא
אמר רבי שמעון בן לקיש לא איברי סיהרא אלא לגירסא

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות דף לד/ב
רבי שמעון בר אבא בשם ר"ח כל הדרכים בחזקת סכנה

ספר בראשית פרק מב
(ד) וְאֵת בְּנֵימִין אָחִי יוֹסֵף לֹא שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת אָחִיו כִּי אָמַר פֶּן יִקְרְאוּנוּ אֲסוּן:

מדרש תנחומא ויגש פרק א
וקראהו אסון מכאן את למד שהיוצא לדרך השטן מקטרגו
א"ר יוסי בן חנינא לפי ששנינו על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתם למה בשעת לידתן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה

תלמוד ירושלמי מסכת שבת דף יט/ב
א"ר לוי בגי' מקומות השטן מצוי לקטרג. המהלך בדרך בעצמו. והישן בבית אפל לעצמו. והמפרש בים הגדול

משנה מסכת כתובות דף נט/ב
משנה ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה מצעת לו המטה ועושה בצמר
הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת שתיים אין מבשלת ואין מניקה את בנה שלש אין מצעת לו המטה ואין עושה בצמר ארבע יושבת בקתדרא
רבי אליעזר אומר אפי' הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זימה רבן שמעון בן גמליאל אומר אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה יוציא ויתן כתובה שהבטלה מביאה לידי שיעמום:

תוי"ט על מסכת אבות פרק ג משנה ד
(ד) והמפנה לבו לבטלה - ונ"א ומפנה.

אבות דרבי נתן פרק תשעה ועשרים
רבי חנניא בן יעקב אומר הניעור בלילה מתוך דברי תורה סימן יפה לו. **מתוך דברי שיחה סימן רע לו** ר' יעקב בן חנניה אומר הניעור בלילה **ואינו פותח פיו בדברי תורה** ראוי לו ומוטב לו שנהפכה לו שלייתו של אמו על פניו ולא יצא לאויר העולם ולא ראה את העולם:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צב/א
ואמר רבי אלעזר כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו **בלילה** אש אוכלתו שנאמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באהלו אין שריד אלא תלמיד חכם שנאמר ובשרידים אשר ה' קורא

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף יח/ב
ואמר רבי ירמיה בן אלעזר כל בית שנשמעין בו דברי תורה **בלילה** שוב אינו נחרב שנאמר ולא אמר איה אלוה עושי נתן זמירות בלילה

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף יב/ב
אמר **ריש לקיש כל העוסק בתורה בלילה** הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ומה טעם יומם יצוה ה' חסדו משום ובלילה שירה עמי

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף קי/א
שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות - מאי בלילות?
אמר רבי יוחנן אלו ת"ח **העוסקים בתורה בלילה** מעלה עליהן הכתוב **כאילו עוסקים בעבודה**

תלמוד בבלי מסכת תמיד דף לב/ב
תנא רבי חייא כל **העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו**
שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכח פני ה' (וגוי)

מדרש רבה שיר השירים פרשה ה פסקה י
ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש ר' יוחנן אמר **אין גרנה של תורה אלא בלילה**
מה טעם (משלי ל"א) ותקם בעוד לילה וכתוב (איכה ב') קומי רני בלילה
ר' שמעון אמר ביום ובלילה על שם שנאמר (יהושע א') והגית בו יומם ולילה
אמר ריש לקיש יפה למדני ר' יוחנן שאין גרנה של תורה אלא בלילה
ארשב"ל כד הוינא לעי באורייתא ביממא בלילה הוה מנהרא לי דכתיב והגית בו יומם ולילה:

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
(א) בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחרייו כתר מלכות עולם כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי **כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל** שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כל מי שירצה יבא ויטול שמה תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו **הא למדת שכתר תורה גדול משניהם**:

(יג) אף על פי שמצוה ללמוד ביום ובלילה **אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה**
לפיכך מי שרצה לזכות בכתר התורה **יזהר בכל לילותיו ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתייה ושיחה וכיוצא בהן** אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה
אמרו חכמים אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רוני בלילה
וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום שנאמר יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי
וכל בית שאין נשמעים בו דברי תורה בלילה אש אוכלתו שנאמר כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח כי דבר ה' בזה זה שלא השגיח על דברי תורה כל עיקר
וכן כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק או שקרא ושנה ופירש להבלי עולם והניח תלמודו וזנחו הרי זה בכלל בוזה דבר ה'
אמרו חכמים כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני
וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר
וענין זה מפורש הוא בתורה הרי הוא אומר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך ואומר למען ענותך להטיבך באחריתך:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כו/ב

אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קכא/ב

תניא רבי אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע חמשה עשר באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה אמר רב מנשה וקרו ליה יום תבר מגל
מכאן ואילך דמוסיף יוסיף שאינו מוסיף יסיף מאי יסיף תני רב יוסף תקבריה אמיה

רשב"ם בבא בתרא דף קכא/ב

מט"ו באב ואילך דמוסיף - מן הלילה על היום לשנות יוסיף ימים כדכתיב כי הוא חייך (דברים ל) וכתוב (משלי ג) כי אורך ימים ושנות חיים [ושלום] יוסיפו לך **שמתוך שהלילות מאריכין והימים מתקצרין צריך לעסוק בלימודו גם בלילה** ודלא מוסיף יסיף:

ספר תהילים פרק קיט

(צז) מָה אֶהְבֵּתִי תוֹרַתְךָ כָּל הַיּוֹם הִיא שִׁחְתִּי:

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח/א

שאלו תלמידיו את רבי זירא במה הארכת ימים? אמר להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות **ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה** ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כא/א

אמר רבא תורה בעידנא דעסיק בה **מגנא ומצלא**

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד/א

אמר רבי יהושע בן לוי **המהלך בדרך ואין עמו לוייה יעסוק בתורה** שנאמר כי לוית חן הם

המקבל עליו עול תורה (ג:ו)

משנה מסכת אבות פרק ג
(ו) רבי נחוניא בן הקנה אומר, כל המקבל עליו על תורה, מעבירין ממנו על מלכות ועל דרך ארץ.
וכן הפורק ממנו על תורה, נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ:

אבות דרבי נתן פרק עשרים
(א) רבי חנניה סגן הכהנים אומר כל הנותן ד"ת על לבו, מבטלין ממנו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות הרהורי יצר הרע הרהורי אשת איש הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם שכן כתוב בספר תלים על ידי דוד מלך ישראל שנא' (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים.

וכל שאינו נותן דברי תורה על לבו נותנין לו הרהורי חרב הרהורי רעב הרהורי שטות הרהורי זנות הרהורי יצר הרע הרהורי אשת איש הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם שכן כתוב במשנה תורה על ידי משה רבינו (דברים כח) והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויבך אשר ישלחנו יי' בך ברעב ובצמא ובעירוס ובחוסר כל.

(א) אדם לעמל יולד

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/ב
אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא

אליהו רבה פרק יג
מכאן אמרו שני בני אדם אחד עמל בדברי תורה ואחד עמל בדרך ארץ.
הרוצה לעמול בדרך ארץ, נותנים לו שיעמול בדרך ארץ...
והרוצה לעמול בדברי תורה - נותנין לו שיעמול בדברי תורה

מדרש רבה בראשית פרשה יג פסקה ז
(ז) ואדם אין לעבוד את האדמה ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה כאלהו וכחוני המעגל ואדם אין לעבוד את האדמה לא נברא אדם אלא לעמל אם זכה הוא עמל בתורה ואם לא זכה הוא עמל בארץ אשריו לאדם שהוא עמל בתורה:

(ב) כהוראה

1) עול מלכות

ספר עזרא פרק ז
(כד) ולכם מהודיעין די כל פהננא ולויא זמריא תרעיא נתינא ופליחי בית אלהא דנה מנדה בלו וקלד לא שליט למרמא עליהום:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח/א
רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן א"ל רב נחמן בר יצחק עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי אדאורייתא דכתיב אף חובב עמים כל קדושיו בידך אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם אפילו בשעה שאתה מחבב עמים כל קדושיו יהיו בידך והם תכו לרגלך
תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ישא מדברותיך לישא וליתן בדבורותיו של מקום
אדנביאי דכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים אמר עולא פסוק זה בלשון ארמית נאמר אי תנו כולהו עתה אקבצם ואם מעט מהם יחלו ממשא מלך ושרים

אדכתובי דכתיב מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך בלו זו כסף גולגלתא והלך זו ארנונא

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ו
 (י) תלמידי חכמים אינם יוצאין בעצמן לעשות עם כל הקהל בבנין וחפירה של מדינה וכיוצא בהן כדי שלא יתבזו בפני עמי הארץ
 ואין גובין מהן לבנין החומה ותיקון השערים ושכר השומרים וכיוצא בהן ולא לתשורת המלך
 ואין מחייבים אותן ליתן המס בין מס שהוא קצוב על בני העיר בין מס שהוא קצוב על כל איש ואיש שנאמר גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים וכן אם היתה סחורה לתלמיד חכם מניחים אותו למכור תחלה ואין מניחים אחד מבני השוק למכור עד שימכור הוא וכן אם היה לו דין והיה עומד בכלל בעלי דינים הרבה מקדימין אותו ומושיבין אותו :

2) עול דרך דרך ארץ

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיד/א
 אמר רבי יוחנן איזהו תלמיד חכם שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו?
 זה שמניח חפצו ועוסק בחפצי שמים והני מילי למיטרח בריפתיה

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עב/ב
 רבי יוחנן רמי כתיב ועשית לך ארון עץ וכתוב ועשן ארון עצי שטים?
מכאן לתלמיד חכם שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו

ב) כ'נבואה'**1) עול מלכות****ספר ויקרא פרק כו**

- (ג) אם בְּחַקְתִּי תִלְכוּ וְאֵת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם :
 (ד) וְנִתְּתִי גִשְׁמֵיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׂדֶה יִתֵּן פְּרִיָּו :
 (ה) וְהִשִּׁיג לָכֶם דִּישׁ אֶת בְּצִיר וּבְצִיר יִשְׁיג אֶת זֶרַע וְאֶכְלֶתֶם לַחֲמִמְכֶם לְשִׁבְעָה וְיִשְׁבַּתֶּם לְבֶטַח בְּאֶרְצְכֶם :
 (ו) וְנִתְּתִי שְׁלֹום בְּאֶרֶץ וְשִׁכְבַּתֶּם וְאִין מִחְרִיד וְהִשְׁבַּתִּי חַיָּה רָעָה מִן הָאָרֶץ וְחָרַב לֹא תֵעָבֵר בְּאֶרְצְכֶם :
 (ז) וְרִדַּפְתֶּם אֶת אֲיִבֵיכֶם וְנִפְּלוּ לַפְּנֵיכֶם לְחָרַב :
 (ח) וְרִדְפוּ מִכֶּם חֲמֹשֶׁה מְאֹה וּמְאֹה מִכֶּם רִבְבָה יִרְדְּפוּ וְנִפְּלוּ אֲיִבֵיכֶם לַפְּנֵיכֶם לְחָרַב :

- (יד) וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ לִי וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה :
 (טו) וְאִם בְּחַקְתִּי תִמְאָסוּ וְאִם אֶת מִשְׁפָּטֵי תִגְעַל נִפְשְׁכֶם לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתַי לְהַפְרֹכֶם אֶת בְּרִיתִי :
 (טז) אִף אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת לָכֶם וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵיכֶם בְּהִלָּה אֶת הַשְּׁחָפֶת וְאֶת הַקַּדְחַת מִכְּלוֹת עֵינַיִם וּמִדִּיבַת נֶפֶשׁ וְזִרְעֹתֶם לְרִיק זֶרְעֶכֶם וְאֶכְלֶהוּ אֲיִבֵיכֶם :
 (יז) וְנִתְּתִי פְנֵי בָכֶם וְנִגְפַתֶּם לַפְּנֵי אֲיִבֵיכֶם וְרִדוּ בָכֶם שְׁנֵאֵיכֶם וְנִסְתֶּם וְאִין רִדְף אֶתְכֶם :

ספר דברי הימים ב פרק יב

- (ה) וְשִׁמְעִיָה הַנְּבִיא בָּא אֶל רְחַבְעָם וְשָׂרֵי יְהוּדָה אֲשֶׁר נֶאֱסָפוּ אֶל יְרוּשָׁלַם מִפְּנֵי שִׁישָׁק וַיֹּאמֶר לָהֶם כֹּה אָמַר יְדָוָד אֲתֶם עֲזַבְתֶּם אֹתִי וְאִף אֲנִי עֲזַבְתִּי אֶתְכֶם בְּיַד שִׁישָׁק :
 (ו) וַיִּכְנְעוּ שָׂרֵי יִשְׂרָאֵל וְהַמְּלָךְ וַיֹּאמְרוּ צַדִּיק יְדָוָד :
 (ז) וּבְרֵאוֹת יְדָוָד כִּי נִכְנְעוּ הָיָה דְבַר יְדָוָד אֶל שִׁמְעִיָה לֵאמֹר נִכְנְעוּ לֹא אֲשַׁחֲיֶתֶם וְנִתְּתִי לָהֶם כַּמַּעַט לַפְּלִיטָה וְלֹא תִתְּדַף חַמְתִּי בִירוּשָׁלַם בְּיַד שִׁישָׁק :
 (ח) כִּי יְהִי לוֹ לְעַבְדִּים וַיִּדְעוּ עֲבוֹדְתִי וְעֲבוֹדַת מַמְלְכוֹת הָאֶרְצוֹת :

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף ס/ב

תנו רבנן מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכין אחריו ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה בתי מי את אמרה לו בת נקדימון בן גוריון אני אמר לה בתי ממון של בית אביך היכן הלך אמרה לו רבי לא כדון מתלין מתלא בירושלים מלח ממון חסר ואמרי לה חסד ושל בית חמיך היכן הוא אמרה לו בא זה ואיבד את זה אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה
 בכה רבן יוחנן בן זכאי ואמר אשריכם ישראל בזמן שעושיין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושיין רצונו של מקום מוסרין ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה

ספר שמות פרק יז

- (א) וַיִּסְעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי יְדָוָד וַיַּחֲנוּ בְּרִפְדִּים וְאִין מַיִם לְשִׁתֵּי הָעָם :
 (ב) וַיִּרְבַּ הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָנוּ לָנוּ מַיִם וְנִשְׁתֶּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מַה תִּרְיִבוּן עַמְדִי מַה תִּנְסוּן אֶת יְדָוָד : (ג) וַיִּצְמָא שֵׁם הָעָם לַמַּיִם וַיִּלְוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הָעֲלִיתֶנּוּ מִמִּצְרַיִם לְהַמִּית אֹתִי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בְצִמָּה :
 (ד) וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יְדָוָד לֵאמֹר מַה אֶעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה עוֹד מַעַט וּסְקִלְנִי :
 (ה) וַיֹּאמֶר יְדָוָד אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אֶתֶּף מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטָּף אֲשֶׁר הִכִּיתָ בוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ :
 (ו) הִנְנִי עֹמֵד לִפְנֵיךָ שֵׁם עַל הַצּוֹר בְּחָרַב וְהִכִּיתָ בַצּוֹר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשִׁתָּה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל :
 (ז) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמְּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתֵּם אֶת יְדָוָד לֵאמֹר הִישׁ יְדָוָד בְּקִרְבְּנוֹ אִם אִין :
 (ח) וַיְבֹא עַמְלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְדִּים :
 מְכִילְתָּא פִרְשַׁת עַמְלֵק פִּרְשָׁה א

וילחם ישראל ברפידים. א"ר חנניה דבר זה שאלתי את רבי אלעזר במתיבתא רבא רפידים מהו אמר לי כמשמעו...

אחרים אומרים אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה לכך בא שונא עליהם לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה

שנאמר ד"ה ב' י"ב ויהי במלכות ירבעם ובחזקתו וגו' מה היה ענשו של דבר מ"א י"ד עלה שישק מלך מצרים וגו'. וזה אחד משלשה דברים שחזרו למקומן גלות יהודה חזרה למקומה שנא' יהושע כ"ד בעבר הנהר ישבו אבותיכם וגו' עזרא ה' ביתא דנא סתריה וגו' כתב שמים חזר למקומו שנא' משלי כ"ג התעייף עיניך בו ואיננו :

ספר דברים פרק לג

(ג) **אף חבב עמים כל קדושי בידך** והם תפכו לרגלך ישא מדברתיך ;
(ד) **תורה צנה לנו משה מורשה קהלת יעקב :**

מדרש תנחומא וזאת הברכה פרק ה

אף חובב עמים אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע שני עולין אתה מטיל על בניך עול תורה ועול שעבוד גלויות!! א"ל הקב"ה כל קדושי בידך **כל העוסק בתורה נצול משעבוד גלויות**

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח/א

אמר רבי **אין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ**

כההוא דמי כלילא דשדו אטבריא אתו לקמיה דרבי ואמרו ליה ליתבו רבנן בהדן אמר להו לא אמרו ליה ערוקינן [א"ל] ערוקו עקרו פלגיהון דליוה פלגא אתו הנהו פלגא קמי דרבי א"ל ליתבו רבנן בהדן אמרו להו לא ערוקינן ערוקו ערקו כולהו פש ההוא כובס שדיוה אכובס ערק כובס **פקע כלילא** א"ר ראיתם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צד/ב

והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחובל עול מפני שמן (ישעיהו י: כז) אמר רבי יצחק נפחא **חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות** מה עשה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיין בהלכות טומאה וטהרה

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ה/א

לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן שנאמר למען ייטב להם ולבניהם עד עולם

2) עול דרך ארץ

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב

רבי חנינא בר פפא רמי כתיב ולקחתי דגני בעתו וגו' וכתוב ואספת דגנך וגו' לא קשיא **כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום** תנו רבנן ואספת דגנך מה תלמוד לומר לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיו יכול דברים ככתבן תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל רבי שמעון בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורע בשעת הרוח תורה מה תהא עליה **אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים** שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו' **ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן** שנאמר ואספת דגנך **ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן** שנאמר ועבדת את אויביך וגו' אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן אמר להו רבא לרבנן במטותא מינייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחוזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא :

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי **זו וזו נתקיימה בידן דורות** האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי **זו וזו לא נתקיימה בידן**

ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיות כדי לפטרן מן המעשר דאמר רבי ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר בערתי הקדש מן הבית ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו :

מחזור וטרי אבות פרק ג משנה ה
ועול דרך ארץ- שאין צריך לטרוח אחר מזונותיו, **שהרי מן השמים מזמנין לו פרנסתו**

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף פב/ב
תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא בצער והם לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני מתפרנסים שלא בצער ואני שנבראתי לשמש את קוני **אינו דין שאפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וקיפחתי את פרנסתי** שנאמר עונותיכם הטו :

ספר בראשית פרק ג
(יז) ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו **ארוה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך :**
(יח) וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה :
(יט) **בזעת אפיקך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב :**

רש"י על בראשית פרק ג פסוק יט
(יט) בזעת אפיקך - **לאחר שתטריח בו הרבה :**

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
(י) כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובוזה את התורה וכבה מאור הדת וגרס וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם ועוד צוו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות **וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון** וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לב/ב
תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית? אלא **מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת :**

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה ה
ועול דרך ארץ. טורח הזמן :
אמר כי בשכר לקחו עול התורה יצילהו השם יתברך **ויקל מעליו טורח הזמן :**
ואמרו (עירובין נד) חרות על הלוחות, חירות על הלוחות, רצה לומר החירות מתולדת הזמן ועניני המלכים למי שמקבל ועושה מה שנכתב על הלוחות :

משנה מסכת אבות פרק ו
והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת, אל תקרא חרות אלא חרות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה

עשרה שיושבין... (ג:ז)

משנה מסכת אבות פרק ג

(ו) רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניה אומר, עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהם, שנאמר (תהלים פב), אלהים נצב בעדת אל. ומנין אפלו חמשה, שנאמר (עמוס ט), ואגדתו על ארץ יסדה. ומנין אפלו שלשה, שנאמר (תהלים פב), בקרב אלהים ישפט. ומנין אפלו שנים, שנאמר (מלאכי ג), אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע וגו'. ומנין אפלו אחד, שנאמר (שמות כ), בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך:

משנה מסכת אבות פרק ג

(ג) רבי חנניא בן תרדיון אומר, שנים שיושבין ואין ביניהן דברי תורה, הרי זה מושב לצים, שנאמר (תהלים א), ובמושב לצים לא ישב. אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה, שכינה שרויה ביניהם, שנאמר (מלאכי ג), אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי ולחשבי שמו. אין לי אלא שנים. מנין שאפלו אחד שיושב ועוסק בתורה, שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר, שנאמר (איכה ג), ישב בדרך וידם כי נטל עליו:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו/א

ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וגו' מאי ולחושבי שמו אמר רב אשי חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא? תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות וכי מאחר דאפילו תרי תלתא מבעיא מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קא משמע לן דדינא נמי היינו תורה וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה מבעיא עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי:

תן לו משלו שאתה ושלך שלו (ג:ח)

משנה מסכת אבות פרק ג
(ז) רבי אלעזר איש ברתותא אומר, תן לו משלו, שאתה ושלך שלו.
וכן בְּדוּד הוּא אֹמֵר (דברי הימים א כט) כִּי מִמֶּנּוּ הִפְלִי וּמִיָּדָה נִתְּנוּ לָךְ.

א) רבי אלעזר איש ברתותא - נאה קיים

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כד/א
אלעזר איש בירתא כד הוון חזו ליה גבאי צדקה הוון טשו מיניה דכל מאי דהוה גביה יהיב להו
יומא חד הוה סליק לשוקא למיזבן נדוניא לברתיה חזיוהו גבאי צדקה טשו מיניה אזל ורהט בתרייהו
אמר להו אשבעתיכו במאי עסקיתו אמרו ליה ביתום ויתומה אמר להן העבודה שהן קודמין לבתי
שקל כל דהוה בהדיה ויהב להו פש ליה חד זוזא זבן ליה חיטי ואסיק שדייה באכלבא
אתאי דביתהו אמרה לה לברתיה מאי אייתי אבוך אמרה לה כל מה דאייתי באכלבא שדיתיה
אתיא למיפתח בבא דאכלבא חזת אכלבא דמליא חיטי וקא נפקא בצינורא דדשא ולא מיפתח בבא
מחיטי
אזלא ברתיה לבי מדרשא אמרה ליה בא וראה מה עשה לך אוהבך
אמר לה העבודה הרי הן הקדש עליך ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל

ב) שלך ששלו

ספר ויקרא פרק כה
(כג) וְהָאָרֶץ לֹא תִמְכַּר לְצַמְתָּת כִּי לִי הָאָרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשָׁבִים אַתֶּם עַמּוּדֵי :

ספר תהילים פרק קד
(כד) מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ וְדוֹד כָּלֶם בְּחַכְמָה עָשִׂיתָ מְלֶאכֶה הָאָרֶץ קִנְיָנְךָ :

ספר חגי פרק ב
(ח) לִי הַפֶּסֶף וְלִי הַזֶּהָב נָאִם יְהוָה צְבָאוֹת :

משנה מסכת אבות פרק ו
(יא) חֲמִשָּׁה קִנְיָנִים קָנָה לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, וְאֵלוֹ הֵן, תּוֹרָה קִנְיָן אֶחָד, שְׁמִים וְאָרֶץ קִנְיָן אֶחָד,
אֲבָרָהֶם קִנְיָן אֶחָד, יִשְׂרָאֵל קִנְיָן אֶחָד, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיָן אֶחָד...
שְׁמִים וְאָרֶץ מִנִּין דְּכַתִּיב כֹּה אָמַר יְיָ הַשְּׁמַיִם כְּסֵאֵי וְהָאָרֶץ הַדָּם רִגְלֵי אֵי זֶה בֵּית אֶשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵי זֶה
מְקוֹם מְנוּחָתִי, וְאֹמֵר, מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ וְדוֹד כָּלֶם בְּחַכְמָה עָשִׂיתָ מְלֶאכֶה הָאָרֶץ קִנְיָנְךָ...

ספר משלי פרק ג
(ט) כִּבֵּד אֶת יְיָ וְדוֹד מֵהוֹנֵף וּמְרֵאשִׁית כָּל תְּבוּאָתְךָ :

מדרש תנחומא ראה פרק יב
כבד את ה' מהונך ממה שחינך

ספר איוב פרק מא
(ג) מִי הַקְּדִימָנִי וְאֶשְׁלֵם תַּחַת כָּל הַשְּׁמַיִם לִי הוּא :

מדרש רבה ויקרא פרשה כז פסקה ב
(ב) ר' תנחומא פתח (איוב מא) מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא זה רווק הדר במדינה ונותן
שכר סופרים ומשנים אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו ושכרו וליתן לו בן זכר
א"ר ירמיה ב"ר אלעזר עתידה בת קול להיות מפוצצת בראש ההרים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול
שכרו הה"ד (במדבר כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל וגו'

רוה"ק אומרת מי הקדימי ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה מי מלל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית מי עשה לי סוכה עד שלא נתתי לו מקום מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גורן מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה
הה"ד שור או כשב או עז :

ג) שאתה שלו

ספר דברי הימים א פרק כט

- (י) ויברך דוד את יהוה לעיני כל הקהל ויאמר דוד :
ברוך אתה יהוה אלהי ישראל אבינו מעולם ועד עולם :
(יא) לך יהוה הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההודו כי כל בשמים ובארוץ לך יהוה הממלכה והמתנשא לכל לראש :
(יב) והעשר והקבוד מלפניך ואתה מושל בכל ובידך פח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל :
(יג) ועתה אלהינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך :
(יד) וכי מי אני ומי עמי כי נעצר פח להתנדב בזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך :
(טו) כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל מינו על הארץ ואין מקוה :
(טז) יהוה אלהינו כל הקמוץ וההמוץ וההאשר הכינו לבנות לך בית לשם קדשך מידך הוא ולך הכל :

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף פח/ב

מה שקנה עבד קנה רבו

ספר איוב

פרק א

- (ח) ויאמר ידוד אל השטן השמת לבך על עבדי איוב כי אין פמחו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע :
(ט) ויען השטן את דוד ויאמר החנם ירא איוב אלהים :
(י) הלא את \אתה\ שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ :
(יא) ואולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו אם לא על פניך יברכך :
(יב) ויאמר ידוד אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך ויצא השטן מעם פני ידוד :
(כ) ויקם איוב ויקרע את מעלו ויגז את ראשו ויפל ארצה וישתחו :
(כא) ויאמר ערם ציתי \יצאתי\ מבטן אמי וערם אשוב שמה ידוד נתן וידוד לקח יהי שם ידוד מברך :
(כב) בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלהים :

פרק ב

- (ג) ויאמר ידוד אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב כי אין פמחו בארץ איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ועדנו מחזיק בתמותו ותסיתני בו לבלעו חנם :
(ד) ויען השטן את דוד ויאמר עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו :
(ה) ואולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו אם לא על פניך יברכך :
(ו) ויאמר ידוד אל השטן הנו בידך אף את נפשו שמר :

פרק ג

(א) אחרי כן פתח איוב את פיהו ויקלל את יומו :

ספר תהילים פרק כד

- (א) לדוד מזמור לידוד הארץ ומלואה תבל וישבי בה :
(ב) כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה :

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר עמידה

ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך :

ברוך אתה יהוה אלהינו ואלהי אבותינו. אלהי אברהם. אלהי יצחק. ואלהי יעקב. האל הגדול הגבור והנורא אל עליון. גומל חסדים טובים. וקונה הכל. וזוכר חסדי אבות. ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה :

המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו... (ג:ט)

משנה מסכת אבות פרק ג
רבי שמעון אומר, המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר, מה נאם אילן זה ומה נאם ניר זה, מעלה עליו
הקתיב **כאלו מתחבב בנפשו** :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג/ב
אמר רבי לוי כל **הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה**
מאכילין לו גחלי רתמים שנאמר הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מג/ב
אמר רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן **וחזי אילני דקא מלבלבי** אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא
בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ב
(א) האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ונאמר את ה' אלהיך
תירא :
(ב) והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו **בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים** ויראה מהן
חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר
דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא
בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות כמו שאמר דוד כי אראה שמיד מעשה
אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו
פתח למבין לאהוב את השם כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם :

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כא/א
תורה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה **מגנא ומצלא**

רע"ב על מסכת אבות פרק ג משנה ז
מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה - הוא הדין לכל שיחה בטלה. אלא שדבר בהווה שדרך הולכי דרכים לדבר מה
שרואים בעיניהם
ויש אומרים דאשמעינן רבותא **דאע"ג דעל ידי כן הוא מברך ברוך שככה לו בעולמו**. אעפ"כ מעלין עליו כאילו
מתחייב בנפשו מפני שהפסיק ממשנתו :

ספר תהילים פרק יט
(א) **לְמַנצַח מְזִמּוֹר לְדָוִד :**
(ב) **הַשְּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂה יְדֵי מַגִּיד הַרְקִיעַ :**
(ג) יוֹם לְיוֹם יַבִּיעַ אִמְרָ וְלַיְלָה לְלַיְלָה יַחֲנֶה דַעַת :
(ד) אֵין אִמְרָ וְאֵין דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם :
(ה) בְּכָל הָאָרֶץ יֵצֵא קוֹנֵם וּבְקֶצֶה תִּבְלַ מְלִיחָם לְשִׁמְשׁ שָׁם אֶהֱל בְּהָם :
(ו) וְהוּא כְּחֶתֶן יֵצֵא מִחֶפְתּוֹ יִשְׁשׁ כְּגִבּוֹר לְרוּחַ אֲרָח :
(ז) מְקַצֵּה הַשְּׁמַיִם מוֹצֵאוֹ וְתַקּוּפְתּוֹ עַל קְצוֹתָם וְאֵין נִסְתָּר מִחֶמְתּוֹ :
(ח) **תּוֹרַת יְדוּד תְּמִימָה מְשִׁיבַת נְפֶשׁ עֵדוּת יְדוּד נֶאֱמָנָה מְחַכְמַת פְּתִי :**

ריש דרשת תורת ה' תמימה להרמב"ן ז"ל
כתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכמת פתי,
אחר שאמר השמים מספרים כבוד אל, חזר ופירש בשבחה של תורה, **ואמר שהיא מספרת בשבחה של הקב"ה**
יותר מן השמים ומן השמש והירח והכוכבים המוזכרים למעלה בתחלת המזמור.

מדרש רבה בראשית פרשה א פסקה א
כך היה **הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם** והתורה אמרה בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה
היאך מה דאת אמר (משלי ח) ה' קנני ראשית

השוכח דבר אחד ממשנתו (ג:י)

משנה מסכת אבות פרק ג
 (ח) רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר, כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו, שפאמר (דברים ד), רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראוי עיניך.
 יכול אפלו תקפה עליו משנתו, תלמוד לומר (שם) ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך, הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו :

תוי"ט על מסכת אבות פרק ג משנה ח
 ומ"מ צריך לחלק בין הסרה דהכא ע"י שיושב בטל לבין המפנה לבו לבטלה דלעיל [משנה ד'] לאותה גרסא דגרסי' והמפנה דהוה מלתא באפי נפשה וקתני עלה דמתחייב בנפשו. ואילו הכא לא קתני אלא מעלה עליו הכתוב כאילו וכו'
 ולפיכך אני אומר דג' חלוקות בדבר חדא שמתכוין להסיר ד"ת מלבו. ובחלוקה זו לא מיירי תנא דידן ולא ר' חנינא בן חכנאי. אבל זה בכלל כל הפרק עול תורה דר' חנינא בן דוסא.
 חלוקה שנייה שאינו מתכוין ומבקש שיסור ד"ת מלבו ושישכחם אבל אילו לא ישכחם הוה ניחא ליה רק שרוצה יותר בבטלה מבעסק התורה ומבקש וחוזר על הבטלה וזהו המפנה לבו דר' חנינא בן חכנאי וקאמר דמתחייב בנפשו. והחלוקה השלישית היא שאינו רוצה יותר בבטלה מבד"ת.
 אבל כשבא דבר בטלה לידו יושב בטל ומתירש בזה מלחזור על למודו וחלוקה זו היא דמתני' דידן שישב ויסירם מלבו דהיינו שע"י שיושב בטל הנה הדברים מוסרים ע"י כן מלבו. כנ"ל :

א) נאה לקיים

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף טו/א
 שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה מאי דכתיב לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז
 אמר לו אלו דברי תורה שקשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז ונוחין לאבדן ככלי זכוכית

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יח/ב
 אמר רבי שמעון בן אלעזר מעשה ברבי מאיר שהלך לעבר שנה בעסיה ולא היה שם מגילה וכתבה מלבו וקראה אמר רבי אבהו שאני רבי מאיר דמיקיים ביה ועפעפיך יישירו נגדך אמר ליה רמי בר חמא לרבי ירמיה מדפתי מאי ועפעפיך יישירו נגדך אמר לו אלו דברי תורה דכתיב בהו התעיף עיניך בו ואיננו ואפילו הכי מיושרין הן אצל רבי מאיר

ב) חומרת האיסור

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף צט/ב
 אמר ריש לקיש כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו שנאמ' השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים וכדר' אבין אמר ר' אילעא דאמר רבי אבין אמר ר' אילעא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה רבינא אמר השמר ופן שני לאוין נינהו רב נחמן בר יצחק אמר בשלשה לאוין שנאמר השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים
 יכול אפי' מחמת אונסו ת"ל ופן יסורו מלבבך במסירם מלבו הכתוב מדבר רבי דוסתאי בר' ינאי אמר יכול אפילו תקפה עליו משנתו ת"ל רק ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו תורה ניתנה בארבעים ונשמה נוצרה בארבעים
כל המשמר תורתו נשמתו משתמרת וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שמסר צפור דרור לעבדו
 אמר כמדומה אתה שאם אתה מאבדה שאני נוטל ממך איסר בדמיה נשמתך אני נוטל ממך :

ג) הצורך לפחד

ספר משלי פרק כח
(יד) **אֲשֶׁרִי אָדָם מִפֶּחַד תִּמְיֵד וּמִקְשָׁה לִבּוֹ פּוֹל פְּרָעָה :**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ס/א
ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון חזייה דקא מפחיד אמר ליה חטאה את דכתיב פחדו בציון חטאים אמר ליה והכתיב אשרי אדם מפחד תמיד? אמר ליה **ההוא בדברי תורה כתיב**

תוספות גיטין דף נה/ב
אשרי אדם מפחד תמיד - בפי הרואה (ברכות ס.). אמרינן חזיה לההוא גברא דהוה מפחד א"ל חטאה את דכתיב פחדו בציון חטאים ופריך מקרא דהכא ומוקי לה בדברי תורה **שדואג שלא ישכח תלמודו וחוזר על משנתו תמיד** והכא נמי מייתי ליה אהני עובדי שבטחו על רוב טובתם ושלוותם לבייש את בר קמצא ולעמוד על בת קיסר והיה להם לפחד ולדאג מן הפורענות **ולא דמי לאדם המתפחד בחנם :**

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף י/ב
יוסף בריה דר' יהושע חלש אינגיד א"ל אבוה מאי חזית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה א"ל עולם ברור ראית ואנן היכי חזיתנן [א"ל] כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם ושמעתי שהיו אומרים **אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו**

מדרש רבה שיר השירים פרשה ה פסקה יא
אמר רבי לוי לקרסטל נקוב ששכרו בעליו פועלים למלאותו מים אומר הטפש מה אני מועיל מכניס בזו ומוציא בזו והפקח אומר ולא שכרי אני נוטל ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל מבעל הבית **כך הטפש אומר הריני לומד תורה ומשכחה מה אני מועיל והפקח אומר ולא שכר יגיעה נותן לי הקב"ה**

מדרש משלי פרשה י
לא ירעיב ה' נפש צדיק. זה תלמיד חכם, שכל זמן שהוא מתעסק בתורה בחגים, אם נתעלם ממנו פרק אחד או דבר מתלמודו, **אינו נפטר מן העולם עד שבאין מלאכי השרת וסודרין לפניו בשביל שלא יהא לו בושת פנים לפני הקב"ה לעתיד לבא.** לכך נאמר, לא ירעיב ה' נפש צדיק.

קיום החכמה - התלות ביראה ובמעשים (ג:יא)

א) רבי חנינא בן דוסא - צדיק יסוד עולם

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא/ב
 אמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי גמורי או לצדיקי גמורי
 אמר רבא לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו
 אמר רב לא איברי עלמא אלא לאחאב בן עמרי ולרבי חנינא בן דוסא:
 לאחאב בן עמרי העולם הזה ולרבי חנינא בן דוסא העולם הבא

מכילתא פרשת יתרו פרשה ב
אנשי אמת כגון ר' חנינא בן דוסא וחביריו

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף יד/א
ונשוא פנים זה שנושאין פנים לדורו בעבורו למעלה כגון רבי חנינא בן דוסא

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/ב
 אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת **כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת**

משנה מסכת אבות פרק ג
 (ט) רבי חנינא בן דוסא אומר, כל שִׁירְאֵת חָטְאוּ קוֹדְמַת לְחֻכְמָתוֹ, חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָת.
 וְכָל שִׁחְמָתוֹ קוֹדְמַת לְיִרְאֵת חָטְאוּ, **אֵין חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָת.**
 הוּא הָיָה אֹמֵר, כֹּל שִׁמְעֵשׂוּ מִרְבִּין מְחֻכְמָתוֹ, חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָת.
 וְכָל שִׁחְמָתוֹ מְרַבָּה מִמְעֵשׂוֹ, אֵין חֻכְמָתוֹ מִתְקַיְמָת:

ב) יראת חטא קודמת

1) נאה קיים

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לג/א
 תנו רבנן מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לרבי חנינא בן דוסא
 אמר להם הראו לי את חורו הראוהו את חורו נתן עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת אותו ערוד
 נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש אמר להם **ראו בני אין ערוד ממית אלא החטא ממית**
 באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא

2) ככלל

ספר דברים פרק י
 (יב) וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מִה יְדֹד אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמֶּךָ כִּי אִם לִיְרָאָה אֶת יְדֹד אֱלֹהֶיךָ
 לְלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת יְדֹד אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ :

ספר ישעיה פרק לג
 (ו) וְהָיָה אֱמוּנַת עַמֶּיךָ חֶסֶן יְשׁוּעַת חֲכָמָת וְדַעַת יְרֵאת יְדֹד הִיא אוֹצְרוֹ :

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא/א
 אמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגוי' אמונת זה סדר זרעים
 עתיך זה סדר מועד חסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין חכמת זה סדר קדשים ודעת זה סדר
 טהרות **ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו**
 אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת
 בפריה ורביה צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר **ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו**
אין אי לא לא
 משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חיטין לעלייה הלך והעלה לו אמר לו עירבת לי בהן קב
 חומטון אמר לו לאו אמר לו מוטב אם לא העלית
 תנא דבי רבי ישמעאל מערב אדם קב חומטון בכור של תבואה ואינו חושש :
 אמר רבה בר רב הונא **כל אדם שיש בו תורה ואין בו (לא/ב) יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו**
מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא
ותרעא לדרתא עביד
 אמר רב יהודה **לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו**
 שנאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו
 רבי סימון ורבי אלעזר הוו יתבי חליף ואזיל רבי יעקב בר אחא אמר ליה חד לחבריה ניקו מקמיה
 דגבר דחיל חטאין הוא אמר לו אידך ניקו מקמיה דגבר בר אוריין הוא אמר ליה אמינא לך אנא דגבר
 דחיל חטאין הוא ואמרת לי את בר אוריין הוא
 תסתיים דרבי אלעזר הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא
 דאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר **אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא יראת שמים בלבד** שנאמר
 ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגוי'
 וכתוב ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגוי' שכן בלשון יוני קורין לאחת הן תסתיים :

ספר העיקרים (רב יוסף אלבו) מאמר ג' ל"א
התכלית המושג אל הנפש בהיותה בגוף מצד קיום מצוות התורה אינו אלא שתיקבע בנפש תכונת
יראת ה' יתברך, וכשיהיה בה התואר הזה ליראה את ה' הנכבד והנורא תתעלה הנפש ותוכל להשיג
 החיים הנצחיים...
 ולזה יהיה מה שנאמר בתורה (דברים ו' י"ג; י"ב) "את ה' אלוך תירא" – אף על פי שהיא מצוה
 פרטית – הנה היא **כלל כל מצוות התורה או מצוות רבות ממנה**, לפי שהיראה היא התכונה הנקנית
 באמצעות מצוות התורה והיא התכונה היותר משובחת שישגיג האדם

ספר קהלת פרק יב

(יג) סוף דְבַר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת הָאֱלֹהִים יֵרָא וְאֶת מְצֻתָיו שְׁמוֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם :

קובץ מאמרים (רב אלחנן וסרמן) עמ' לט

יראת שמים- סוף דבר הכל נשמע וגוי' כי זה כל האדם- הכוונה בזה שלא יעלה בדעתך לאמר כי יראת ה' היא מעלה באדם ומי שאין בו יראת ה' הוא גם כן אדם אלא שחסר לו מעלה הצריכה על זה בא הכתוב להשמיענו שאינו כן כי מי שאין בו יראת שמים אינו אדם כלל רק בעל חיים כי זה כל האדם וזולת זה אין לו מדרגת אדם ויחוד האדם תלויה רק במידת יראת שמים אשר בקרבו אם מעט ואם הרבה היינו אם יש בו יראת שמים במידה מרובה הוא אדם גדול ואם במידה מועטת הוא אדם קטן ואם אין בו כלום אינו אדם כלל רק בעל חיים בתמונת אדם והוא מבואר על פי הכתוב נעשה אדם ופירושו בזוהר שהקדוש ברוך הוא אמר לכל הבריאה כולה נעשה כולנו יחד אדם שכולנו נשתתף בבריאתו היינו שכל אחד יתן לאדם מטבעו ותכונתו שהשור יתן בו תכונת שור והארי יתן בו תכונת ארי והנחש תכונת נחש וכו' ונמצא כי אדם אחד הוא עולם קטן הכולל בתוכו תכונות כל הנבראים העליונים והתחתונים ואם כן כוחותים של כל החיות הרעות שבעולם נכללו באדם ואין לך חיה רעה נוראה כזו ולבד זה הלא יש לאדם כלי משחית אשר אין לשום חיה שבעולם והן הדעה והדיבור ומאחר שלחיה אחת טורפת צריך לקושרה בשלשלת של ברזל כמה שלשאות צריכות לעצור בעד חיה נוראה כאדם וכשברא הקדוש ברוך הוא את האדם ודאי ברא גם את השלשלת לקושרו שלא יחריב את העולם ומהי השלשלת הזאת זוהי יראת השם אשר רק היא לבדה בכוחה לעצור את האדם שלא יהיה כחיה טורפת וזולתה לא תועיל שום תחבולה בעולם לשמור את האדם מלהזיק ואף אם יהיה חכם ופילוסוף כאריסטו לא תעמוד לו חכמתו בעת יתקפו יצרו וזה שאמר אברהם לאבימלך רק אין יראת אלוקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי והכוונה רק שזולת יראת ה' לא היו חסרים שום מעלה בחכמה ובמידת דרך ארץ וכל זה לא יועיל אם אין בהם יראת השם

ספר בראשית פרק כ

(י) וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֵל אֲבִרְהָם מַה רְאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה :
(יא) וַיֹּאמֶר אֲבִרְהָם כִּי אֲמַרְתִּי רַק אֵין יִרְאֵת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגֹנִי עַל דָּבָר אֲשֶׁר־י :

3) כתנאי לחכמה

ספר תהילים פרק קיא

(י) יִרְאֵת חֲכָמָה יִרְאֵת יְהוָה שְׁכָל טוֹב לְכָל עֹשִׂיהֶם תִּהְלְתוּ עֲמֹדַת לְעַד :

ספר משלי

פרק א

(ז) יִרְאֵת יְהוָה רֵאשִׁית דַּעַת, חֲכָמָה וּמוֹסָר אֲוִילִים בָּזוּ :

פרק ט

(י) תִּחְלַת חֲכָמָה יִרְאֵת יְהוָה וְדַעַת קְדָשִׁים בֵּינָה :

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עב/ב

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה ואין בהן יראת שמים מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד אמר להו רבא לרבנן במטותא מינייכו לא תירתון תרתי גיהנם אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב וזאת התורה אשר שם משה זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה והיינו דאמר רבא דאומן לה סמא דחייא דלא אומן לה סמא דמותא

4) משנתינו - חכמתו מתקיימת

אבות דרבי נתן פרק שנים ועשרים

(א) רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מתקיימת שנא' (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה'. הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין וכו' שנא' נעשה ונשמע. אמרו לפני רבן יוחנן בן זכאי חכם וירא חטא מה הוא אמר להם הרי זה אומן וכלי אומנתו בידו חכם ואין ירא חטא מהו אמר להם **הרי זה אומן ואין כלי אומנתו בידו**. ירא חטא ואין חכם מהו אמר להם אין זה אומן אבל כלי אומנתו בידו.

המאירי על מסכת אבות פרק ג משנה יא

(יא) רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו כו' **שמעלות המדות שמניעת החטאים נמשכת מהם שלימות ראשון והוא שביל שלימות הנפש** ובברייתא אבות דר"נ פכ"ב קראו יראת חטא נמי אומנות אמרו שם שאלו לרבן יוחנן בן זכאי חכם וירא חטא מהו א"ל אומן וכלי אומנות בידו חכם ואינו ירא חטא אומן ואין כלי אומנות בידו ירא חטא ואינו חכם כלי אומנות בידו ואינו אומן ואמר על זה כל שנשתקע ביראה בתחלה ונשתרש במעשה היושר ומניעת כל דבר בלתי הגון חכמתו מתקיימת אחר שהשריש בידו אבל כל שלא נשתרש ביראה אין חכמתו מתקיימת **שאם אין יסוד אין בנין** ואח"כ אמר [זה] הענין בעצמו:

ספר שמות פרק כה

(י) וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים אֲמִתִּים וְחָצִי אָרְכּוֹ וְאֶמְהָ וְחָצִי רָחְבּוֹ וְאֶמְהָ וְחָצִי קִמְתּוֹ: (יא) וְצִפִּיתָ אֹתוֹ זָהָב טְהוֹר מִבֵּית וּמְחוּץ תִּצְפְּנֵהוּ וְעָשִׂיתָ עָלָיו זָרְזָהָב סָבִיב:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עב/ב

רבי יוחנן רמי כתיב זר וקרין זיר זכה נעשית לו זיר **לא זכה זרה הימנו**

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה ט

(ט) רבי חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת - הנה דבר זה מוסכם עליו מהפילוסופים ג"כ שהרגל המעלות כשיקדם לחכמה עד שיהיה קנין חזק ואחר כך ילמד החכמה אשר תזרזהו על הטובות ההם יוסיף שמחה ואהבה בחכמה ובחריצות להוסיף ממנה אחר שתעוררהו למה שהורגל, וכשיקדמו קניני הדעות ואח"כ ילמד ותהי **החכמה מונעת אותו ממה שיתאוה בהרגל תכבד עליו החכמה ויניחנה**:

ביאור הגר"א ספר משלי פרק א פסוק ז

כאן הוא התחלת הספר, וקאי על מה שכתוב לעיל, שענין הספר הוא לדעת. ואומר עכשיו, שהיראה הוא ראשית ותחילת הדעת, כענין שאמרו חז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת, והיינו, **מפני שאם אין בו יראת ה', אז הוא אויל**, שהוא הפורק עול והיפך בעל יראה, ואוילים חכמה ומוסר בזו, מפני שאם יש באדם יראת ה', ילמד לדעת, בכדי שיהא יודע ממה לשמור את עצמו. **ודרך האדם, כשרוצה את הדבר ומוצאו, חביב עליו ושומרו**. אבל אם אין בו יראת ה', ואינו מתיירא מן החטא, אף שלומד כמה פעמים לא ימצא, כי אינו לומד בכדי שיהא יודע ממה להיזהר... ולכן, אף שילמדו, החכמה והמוסר בזויה אצלם, ולא יהיו מתקיימים בהם.

5) יראת חטאו

ספר דרך חיים - פרק ג משנה ט

כל שיראת חטאו וכו'. מה שאמר יראת חטאו והלא אינו חוטא ולמה אמר חטאו והוי ליה לומר כל שיראתו מן החטא קודמת למעשיו? ואין זה קשיא כי כל אדם מוכן לחטא כדכתיב (קהלת ז') אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ואמר כל שיראת חטאו מוכן לו **היראה מן החטא שהוא מוכן אליו** קודמת למעשה. ובא לומר כי מפני שידע האדם כי אינו בלא חטא ולכך הוא ירא שלא יחטא ודבר זה קודמת למעשה וכו'.

ג) מעשים1) נאה קיים

משנה מסכת סוטה דף מט/א
משמת ר' חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה

תוספות חגיגה דף יד/א
רבי חנינא בן דוסא למעלה - שהיה בעל מעשים יותר מכל בני דורו:

2) בנוסף לתורה/חכמה

ספר תהילים פרק קיא
(ו) ראשית חכמה יראת יהוה שכל טוב לכל עשיהם תהלתו עמדת לעד:

משנה מסכת אבות פרק ו
(ו) אמר רבי יוסי בן קסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד, ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום, אמר לי, רבי מאיזה מקום אתה, אמרתי לו, מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני, אמר לי, רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דגרי זהב ואבנים טובות ומרגליות, אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה, וכן פתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, ולא עוד, אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מליון לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שנאמר, בהתהלךך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך, בהתהלךך תנחה אתך, בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך, בקבר, והקיצות היא תשיחך, לעולם הבא, ואומר, לי הכסף ולי הזהב נאם ידוד צבאות:

ספר שמואל א פרק ג
(יא) ויאמר יהוה אל שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אוניו:
(יב) ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה:
(יג) והגדתי לו כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בנאו ולא כהה בם:
(יד) ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח/א
אמר רב שמואל בר אמי ואמרי לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע שנאמר (לכן) [ולכן] נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה אמר רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה אביי אמר בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה וברגמילות חסדים רבה ואביי מדבית עלי קאתו רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין אביי דעסק בתורה וברגמילות חסדים חיה שיתין שנין

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צח/ב
תניא שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח?
יעסוק בתורה וברגמילות חסדים

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר ברית מילה
כשם שנקנס לברית. כן יקנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים:

סדר תפלה - נוסח ספרד - סדר הדלקת נרות
יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי. שתחונן אותי (ואת אישי ואת בני ואת אבי ואת אמי) ואת כל קרובי. ותתן לנו ולכל ישראל חיים טובים וארכים. ותזכרנו בזכרון טובה וברכה. ותפקדנו בפקדות ישועה ורחמים ותברכנו ברכות גדולות. ותשלים בתינו. ותשכן שכנתך בינינו. וזכני לגדל בנים ובני בנים חכמים ונבונים. אוהבי יי. יראי אלהים. אנשי אמת. זרע קדש בני. דבקים ומאירים את העולם

בַּתּוֹרָה וּבַמַּעֲשִׂים טוֹבִים וּבְכָל מְלָאכַת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אָנָּה שְׁמַע אֶת תְּחִנָּתִי בְּעַת הַזֹּאת. בְּזָכוֹת שְׁרָה וְרַבָּקָה וְרַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתַיִנִי. וְהָאֵר נִרְנֵנוּ שְׁלֵא יִכְבֶּה לְעוֹלָם וְעַד וְהָאֵר פְּנִיד וְנִשְׁעָה. אָמֵן:

מדרש רבה קהלת פרשה ז פסקה ד
 טוב אחד אומר וימת שמואל וכתוב אחד אומר (שם א' כ"ח) ושמואל מת א"ר אסי ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנא' (שם א' כ"ה) וימת שמואל וגו' ואיש במעון א"ר שמואל בר נחמן הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק וזה הרשע עושה לו מרזיחין אמר ר' יהודה **ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד כאילו כופר בעיקר** אבל דוד המלך עליו השלום מה היה עושה גומל חסד לכל אומר כן אפי' הורג או נהרג או רודף או נרדף גומל אני לו חסד כמו לצדיק הה"ד (תהלים י"ג) ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי:

3) בעיקר

משנה מסכת אבות פרק א
 (יז) שְׁמַעוֹן בֶּנִי אֹמֵר, כָּל יְמֵי גְדֻלָּתִי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מִצָּאֵתִי לְגוֹף טוֹב אֶלָּא שְׁתִּיקָה. **וְלֹא הַמְדַרְשׁ הוּא הָעֵקֶר, אֶלָּא הַמַּעֲשִׂה...**

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קט"ב
 תניא רבי יוסי אומר כל האומר אין לו תורה אין לו תורה פשיטא
 אלא כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה הא נמי פשיטא אלא דאפילו תורה אין לו
 מאי טעמא אמר רב פפא אמר קרא ולמדתם ועשיתם-
 כל שישנו בעשיה ישנו בלמידה **כל שאינו בעשיה אינו בלמידה**

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יז"ב
 תנו רבנן כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון אמר ליה רבי אלעזר בן פרטא לרבי חנינא בן תרדיון אשריך שנתפסת על דבר אחד אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים אמר ליה רבי חנינא אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול שאת עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואני לא עסקתי אלא בתורה [בלבד] וכדרב הונא דאמר רב הונא **כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה** שנאמר וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת [וגו'] מאי ללא אלהי אמת שכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה ובגמילות חסדים לא עסק והתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא יתן אדם מעותיו לארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליו תלמיד חכם כרבי חנינא בן תרדיון הימנוה הוא דהוה מהימן מיעבד לא עבד והתניא אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתיים לעניים **מיעבד עבד כדבעי ליה לא עבד...** (יח"א) תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר לו חנינא אחי (אחי) אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדיין היא קיימת ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה [ומקהיל קהלות ברבים] וספר מונח לך בחיקך אמר לו מן השמים ירחמו אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו **כלום מעשה בא לידיך** אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתיים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי...
 הביאוהו וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה אמרה לו בתו אבא אראך בכך אמר לה אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי מי שמבקש עלבונה של ספר תורה הוא יבקש עלבוני אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה אמר להן **גליון נשרפין ואותיות פורחות** אף אתה פתח פיך ותכנס [בך] האש אמר להן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העולם הבא אמר לו הן השבע לי נשבע לו מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו יצאה נשמתו במהרה אף הוא קפץ ונפל לתוך האור יצאה בת קול ואמרה **רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזמנין הן לחיי העולם הבא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת** ויש קונה עולמו בכמה שנים

4) כמטרה של הלימוד

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א
 מרגלא בפומיה דרבא **תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים**
 שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין
 שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם

משנה מסכת אבות פרק ד משנה ה
 רבי ישמעאל בנו אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד
והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות
 רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכך היה הלל אומר ודישתמש
 בתגא חלף הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם :

ספר שמות פרק יב
(כח) וַיִּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה וְאֶהְרֹן כִּן עָשׂוּ :

מכילתא פרשת בא פרשה יב
 ויעשו. וכי כבר עשו? אלא **משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו וגומי' :**

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ/ב
 וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאילה זו בפניהם תלמוד גדול או
 מעשה גדול נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול
 נענו כולם ואמרו **תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה**

אגרת הרמב"ן לבנו
 וכאשר תקום מן הספר, תחפש באשר למדת **אם יש דבר אשר תוכל לקיימו**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/א
 תניא רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה?
 לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה **יזיר עצמו מן היין**

5) משנתינו- מעשיו מרובין

אבות דרבי נתן פרק שנים ועשרים
 הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין וכו' **שנא' נעשה ונשמע.**

תלמוד בבלי מסכת שבת דף פח/א
 אמר רבי אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן **מי גילה לבני רז זה**
שמלאכי השרת משתמשין בו דכתיב ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברישא
 עשי והדר לשמע

פירוש רבינו יונה למסכת אבות פרק ג
 שבזמן שמעשיו של אדם מרובין מחכמתו,
נמצאת תאוותו לחכמה גדולה מחכמתו, ונמצא כי בכל יום ויום יוסיף חכמה על חכמתו.
 ולהיפך – כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת,
 שנמצאת תאוותו לחכמה פחותה מחכמתו, ותהיה חכמתו פחותה והולכת.

רוח הבריות (ג:יב)

משנה מסכת אבות פרק ג
(י) הוא הנה אומר, כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו.
וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו.

(א) שלשת מרכיביו של רבי חנינא בן דוסא

ספר תהילים פרק קיא
(י) ראשית חכמה יראת יהוה שכל טוב לכל עשייהם תהלתו עמדת לעד:

משנה מסכת אבות פרק א
(ב) שמעון הצדיק היה משיגי כנסת הגדולה.
הוא הנה אומר, על שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים:

(ב) חשיבות רוח הבריות

משנה מסכת אבות פרק ב
(א) רבי אומר, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.

ספר דברים פרק יב
(כח) שמר ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוה למען ייטב לך ולבניך אחרריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ידוד אלהיך:

רשיי על דברים פרק יב פסוק כח
הטוב - בעיני השמים:
הישר - בעיני אדם:

ספר במדבר פרק לב
(כ) ויאמר אליהם משה אם תעשו את הדבר הזה אם תחלצו לפני ידוד למלחמה:
(כא) ועבר לכם כל חלוץ את הידוד לפני ידוד עד הורישו את איביו מפניו:
(כב) ונכבשה הארץ לפני ידוד ואחר תשובו והייתם נקים מידוד ומישראל והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ידוד:
(כג) ואם לא תעשו כן הנה חטאתם לידוד ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם:

ספר משלי פרק ג
(ד) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

משנה מסכת שקלים פרק ג
(ב) בשלש קפות של שלש סאין תורמין את הלשכה, וכתוב בהן אל"ף בי"ת גימ"ל. רבי ישמעאל אומר, ונית כתוב בהן אלפ"א בית"א גמל"א.
אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות, ולא במנועל, ולא בסנדל, ולא בתפלין, ולא בקמיע, שמא יעני, ויאמרו מעון הלשכה יעני, או שמא יעשיר, ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר. לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך לצאת ידי המקום, שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מיי ומישראל, ואומר (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף יג/א
גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן
משום שנאמר והייתם נקים מה' ומישראל

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לח/א
 רבי יהודה אומר בכל יום עשרים וארבעה והיום ארבעים ושמונה אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד אמרו להם יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבוד עבודת כוכבים בכך ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח מעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם שלא יאמרו ממעשה לחם הפנים זה ניזונין לקיים מה שנאמר **והייתם נקים מה' ומישראל**...
 רבי יהודה אומר בכל יום עשרים וארבעה והיום ארבעים ושמונה אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד אמרו יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב אמרו שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבוד עבודת כוכבים בכך ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח מעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהן וכשנושאין אשה ממקום אחר מתניין עמה שלא תתבסס שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין לקיים מה שנאמר **והייתם נקים מה' ומישראל**

ג) התלות

ספר בראשית פרק יג
 (יג) וְאֶנְשֵׁי סְדֵם רָעִים וְחֹטְאִים לִידֹד מָאד :

ספר ויקרא פרק כב
 (לא) וְשִׁמְרֶתֶם מִצְוֹתַי וְעִשְׂיֶתֶם אֹתָם אֲנִי יְהוָה :
 (לב) וְלֹא תַחֲלְלוּ אֶת שְׁם קִדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְהוָה מְקַדְשְׁכֶם :

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו/א
 שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש אמר שלשה הן ותשובה עם כל אחד ואחד עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו שנאמר שובו בנים שובבים עבר על לא תעשה ועשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבת פשעם ובנגעים עונם **אבל מי שיש חילול השם ביזו אין לו כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת** שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתן
 היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא אי שקילנא בישראל מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר
 אמר אבבי לא שנו אלא באתרא דלא תבעי אבל באתרא דתבעי לית לן בה אמר רבינא ומתא מחסיא אתרא דתבעי הוא אבבי כדשקיל בישראל מתרי שותפי יהיב זוזא להאי וזוזא להאי והדר מקרב להו גבי הדדי ועביד חושבנא רבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין יצחק דבי רבי ינאי אמר כל שחבריו מתביישין מחמת שמועתו (היינו חילול השם) [היכי דמי] אמר רב נחמן בר יצחק כגון דקא אמרי אינשי שרא ליה מריה לפלניא
 אבבי אמר כדתניא ואהבת את ה' אלהיך **שיהא שם שמים מתאהב על ידך** שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו **אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבריות שלא למדו תורה פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו** עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו ועליו הכתוב אומר באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו

ספר שמות פרק כ
 (ז) **לא תשא את שם יְדוֹד אֱלֹהֶיךָ לְשׂוֹא כִּי לֹא יִנְקֶה יְדוֹד אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׂוֹא :**

פסיקתא רבתי פרשה כב
 [ד"א לא תשא וגו'] א"ר ביבי אם בשבועת שוא הכתוב מדבר והלא כבר נאמר לא תשבעו בשמי לשקר (ויקרא י"ט י"ב) מה תלמוד לומר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא?
 שלא תהא תפילין נושא (וטליתן) [וטליתך] עוטרך והולך ועובר עבירות
 אמר רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי. מפני מה לא החזיקו בהם בני ישראל מפני הרמאים

עובדא הוה בחדא גברא דהוה טעין ממוניה בערבות באפי רומשא על בי כנשתו אשכח גברא מצלי ותפילים על רישיא אמר ליה לית לי מפקיד הדין ממונא אלא גבי הדין דהוה עטר מצוות (שצותי דברייא) [דברייא] נשא ואפקדיה לגביה בא לאפוקי שבתא כפר ביה אמר ליה לא לך הימנית אלא להדא שמא קדישא דהוה על רישך נתעטף טליתו ועמד ונתפלל באותו מקום אמר לפניו רבונו של עולם לא הימנית אלא לשמך קדישא (דהיה) [דהוה] על (רישין) [רישיה] מקום צלי נח ודמך ליה

איתגלי אליהו זכור לטוב על ההוא גברא אמר (זול) [זיל] אמור לאיתתא דהוה גברא סימן דהוה לך (עמה) [עמיה] **אכלין בלילי פסחא חמיר ובלילי צומא רבה מן ההוא מינא** (יבולי) [הבי לי] מקמת פלן נסתה ויהבה ליה כיון דאתא שרי חביט עלה אמרה ליה מה את (חביש) [חביט] עלי סמנא דהוה ביני לביניך יהב לי ויהבת ליה אמר הואיל (ונתפרסמו) [ונתפרסמו] נחזור (לאסורינו) [לסוארינו] מכאן אמרו אל תאמין בגר עד עשרים ושתים דורות :

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מט/ב
אמר רבי חמא בר פפא כל אדם **שיש עליו חן בידוע שהוא ירא שמים** שנאמר חסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א
מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק **כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות** אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כב/א
רבי ברוקא חוואה הוה שכיח בשוקא דבי לפט הוה שכיח אליהו גביה אמר ליה **איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי** אמר ליה לא אדחכי וחכי... אתו הנך תרי אתי אמר ליה הנך נמי בני עלמא דאתי נינהו אזל לגבייהו אמר להו מאי עובדיכו אמרו ליה **אינשי בדוחי אנן מבדחינן עציבי**

שינה... מוציאין את האדם מן העולם (ג:יג)

משנה מסכת אבות פרק ג
 רבי דוסא בן הרקינס אומר, שנה של שחרית, ויין של צהרים, ושיחת הילדים, ושיבת בתי כנסיות של עמי הארץ, מוציאין את האדם מן העולם:

רמב"ם פירוש המשניות - הקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות (המשך)
 שמעון הצדיק ורבי דוסא בן הרקינס, היו בדור אחד.
 והאריך ימים ר' דוסא בן הרקינס, עד שהשיג לרבי עקיבא ואנשי דורו:

(א) מוציאין את האדם מן העולם

משנה מסכת אבות

פרק ב

(יא) רבי יהושע אומר, עין הרע, ויצר הרע, ושנאת הבריות, מוציאין את האדם מן העולם:

פרק ד

(כא) רבי אלעזר הקפ"ר אומר, הקנאה והתאנה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם:

אבות דרבי נתן פרק אחד ועשרים

(א) רבי דוסא בן הרקינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים וכו'.
 שינה של שחרית כיצד מלמד שלא יתכוון אדם לישן עד שתעבור עליו זמן ק"ש שאם ישן עד שתעבור עליו זמן ק"ש נמצא בטל מן התורה שנאמר (משלי כו) (הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו) אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות.

יין של צהרים כיצד מלמד שלא יתכוון אדם לשתות יין בצהרים שכל זמן שאדם שותה יין בצהרים נמצא בטל מכל התורה כולה שנא' (קהלת י) אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו ואומר (שם) אשריך ארץ שמלכך בן חורים (וגו'). ואיזו אותו עת הוי אומר לעתיד לבא שנאמר (ישעיה ס) אני יי בעתה אחישה. ואומר (במדבר כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל וגו' כך אמר הקב"ה לבלעם כעת ולא בעת [לא] בעת שאתה עומד בתוכה [אלא] בעת שאני עתיד לעשות להם גאולה לישראל.
 שיחת ילדים כיצד מלמד שלא יתכוון אדם בשעה שהוא שונה בביתו לשוח עם בניו ועם בנותיו שכל זמן שאדם יושב בתוך ביתו ושונה ומשיח עם בניו ובני ביתו נמצא בטל מן התורה שנא' (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפידך והגית בו יומם ולילה.

וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ כיצד מלמד שלא ישב אדם עם יושבי קרננות בשוק ונמצא בטל מן התורה שנאמר (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים [כי אם בתורת ה' חפצו]
 רבי מאיר אומר ומה תלמוד לומר ובמושב לצים (לא ישב) אלו תרטיאות של לצים (שבהן דנין דיני נפשות להמית). שנא' (שם כו) שנאתי קהל מרעים ועם רשעים לא אשב. (ואין מרעים אלא רשעים שנא' כי מרעים יכרתון ומה הוא פורענותן לעתיד לבא שנאמר) (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש. ואין זדים אלא לצים שנא' (משלי כא) זד יהיר לץ שמו:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה י

ר' דוסא בן הרקינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת ילדים ושיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם - אמר שאלו הדברים מונעין ומבטלין מעלת האדם עד שיצא מן העולם והוא אבד:

ב) שינה של שחרית

ספר משלי פרק כו
(יד) הַדִּלְתָּ תִּסּוּב עַל צִירָה וְעֵצֶל עַל מִטָּתוֹ :
(טו) טָמֵן עֵצֶל יָדוֹ בְּצַלְחַת נְלֹאָה לְהַשִּׁיבָה אֶל פִּיּוֹ :

אבן עזרא על משלי פרק כו פסוק יד
צירה - מן תרגום תרתיין צירין והם הפותות וכן הפירוש הדלת תסוב על צירה בהסג' ובהפתי' וכן עצל יסוב על מטתו מצד אל צד ולא יקום לבקש מחייתו על כן אחריו טמן, פ"א הדלת תסוב על שיפתחו הדלתות לצאת איש ואיש למלאכתו ועדיין העצל על מטתו :

רלב"ג על משלי פרק כו פסוק יד
(יד) הדלת תסוב על צירה - הנה כמו שהדלת תסוב על צירה ואינה נפרדת ממנו **כן דבק העצל אל מטתו לרוב אהבו השינה** כי עצלה תפיל תרדמה ואמר על צד ההפלה כי לעצלות העצל לא יתן ידו אל פיו להביא בו מזון כאלו טמן ידו בצלוחית קטנה שלא יוכל להוציאה משם וכאילו באר בזה כי אפילו לצורך מזונו לא יעזבוהו ידיו לרוב עצלותו :

ספר משלי פרק יט
(טו) עֵצֶלָה תִּפֹּל תִּרְדָּמָה וְנִפְּשׁ רַמְיָה תִּרְעָב :

משנה מסכת אבות פרק ה
(כ) יְהוּדָה בֶן תִּימָא אָמַר, הָוֵי עַז פְּנֵמֶר, וְקַל פְּנֵשֶׁר, וְרָץ פְּצָבִי, וְגִבּוֹר פְּאָרִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹן אֲבִידָה שְׁבִשְׁמִים. הוּא הָיָה אָמַר, עַז פְּנִים לְגִיחָנָם, וּבִשְׁת פְּנִים לְגֹן עֵדֶן. יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁתְּבַנֶּה עִירְךָ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְתֵן חֶלְקֵנוּ בְּתוֹרָתְךָ

שו"ע אורח חיים סימן א
(א) **יתגבר כארי לעמוד בבוקר** לעבודת בוראו שיהא הוא מעורר השחר :
הגה ועכ"פ לא יאחר זמן התפלה שהצבור מתפללין (טור)

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח/א
אמרו ליה לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ לא כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניה **קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חייכו**

ג) יין של צהריים

ספר תהילים פרק קד
(טו) וַיֵּין יִשְׂמַח לִבִּב אֲנוּשׁ לְהַצְהִיל פְּנִים מִשְׁמֹן וְלַחֵם לִבִּב אֲנוּשׁ יִסְעֵד :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב
חוץ מן היין וכיו' : מאי שנא יין אילימא משום **דאשתני לעלויא** אשתני לברכה והרי שמן דאשתני לעלויא ולא אשתני לברכה דאמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ אמרי התם משום דלא אפשר היכי נברך נברך בורא פרי הזית פירא גופיה זית אקרי ונברך עליה בורא פרי עץ זית אלא אמר מר זוטרא **חמרא זיין** משחא לא זיין ומשחא לא זיין והתני הנודר מן המזון מותר במים ובמלח והוינן בה מים ומלח הוא דלא אקרי מזון הא כל מילי אקרי מזון נימא תיהוי תיובתא דרב ושמואל דאמרי אין מברכין בורא מיני מזונות אלא בחמשת המינין בלבד ואמר רב הונא באומר כל הזן עלי אלמא משחא זיין אלא **חמרא סעידי** ומשחא לא סעידי וחמרא מי סעידי והא רבא הוה שתי חמרי כל מעלי יומא דפסחא כי היכי דנגרריה ללביה וניכול מצה טפי טובא גריר פורתא סעידי ומי סעידי כלל והכתיב ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד וגוי' נהמא הוא דסעידי חמרא לא סעידי אלא **חמרא אית ביה תרתי סעידי ומשמח** נהמא מסעד סעידי שמוחי לא משמח

תלמוד בבלי מסכת יומא דף ע"ב
 אמאי קרי ליה יין ואמאי קרי ליה תירוש יין שמביא יללה לעולם תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש
 רב כהנא רמי כתיב תירוש וקרינן תירוש זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש
 (והיינו דרבא דרבא) [רבא] רמי כתיב ישמח וקרינן ישמח זכה משמחו לא זכה משממו
 והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין

מדרש רבה במדבר פרשה י פסקה ב
 מה צפעון זה מפריש בין מתים לחיים כך מפריש היין את האדם מדרכי חיים לדרכי המוות

מדרש רבה ויקרא פרשה יב פסקה א
 וכצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין נח לבניו לעבדות
 הה"ד (בראשית ט) וישת מן היין וישכר ויתגל שמתוך כך אמר ארור כנען
 ד"א וכצפעוני יפריש כך הפריש היין בין לוט לבנותיו לממזרות
 הה"ד (שם יט) ותשקין את אביהן יין שמתוך כך ותהרין שתי בנות לוט מאביהן
 ד"א כצפעוני יפריש מה צפעון זה מפריש בין מיתה לחיים כך הפריש היין בין אהרן ובניו למיתה
 דתני רבי שמעון לא מתו בניו של אהרן אלא על שנכנסו שתויי יין לאהל מועד

ספר משלי פרק כג
 (לא) אֶל תִּרְא יֵין כִּי יִתְאַדָּם כִּי יִתֵּן בְּכִיסֹ \{ בְּכֹסֹ \} עֵינֹ וְיִתְהַלֵּךְ בְּמִישְׁרִים :

רש"י משלי פרק כג פסוק לא
 כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים - המרבה שכרות כל עבירות דומות לו למישור כל הדרכים ישרים
 בעיניו :

ד) שיחת הילדים

רש"י על מסכת אבות פרק ג משנה יג
 שיחת הילדים - בחורים שעוסקים בדברי ליצנות :

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף לא/ב
 ניא רבי שמעון בן אלעזר אומר אם יאמרו לך זקנים סתור וילדים בנה סתור ואל תבנה מפני שסתירת
 זקנים בנין ובנין נערים סתירה וסימן לדבר רחבעם בן שלמה

ה) ישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ

ספר תהילים פרק א
 (א) אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הֵלֵךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים וּבְדַרְךְ חָטָאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא יָשָׁב :
 (ב) כִּי אִם בְּתוֹרַת יְדוּד חֲפָצוֹ וּבְתוֹרַתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח/ב
 דרש רבי שמעון בן פזי מאי דכתיב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד
 ובמושב לצים לא ישב וכי מאחר שלא הלך היכן עמד ומאחר שלא עמד היכן ישב ומאחר שלא ישב
 היכן לץ [אלא] לומר לך שאם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב ואם ישב סופו ללוץ ואם לץ עליו
 הכתוב אומר אם חכמת חכמת לך [ואם לצת] [ולצת] לבדך תשא

משנה מסכת אבות פרק ג
 רבי חנניא בן תרדיון אומר, שְׁנַיִם שְׂיוֹשְׁבֵינוּ וְאֵין בִּינֵיהֶן דְּבָרֵי תוֹרָה, הָרִי זֶה מוֹשֵׁב לְצִים, שְׁנַיִם מְרַמְרְמִים (תהלים א), וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא יָשָׁב.

המחלל את הקדשים... אין לו חלק לעולם הבא (ג:יד)

משנה מסכת אבות פרק ג
(יא) רבי אלעזר המודעי אומר, המחלל את הקדשים, והמבזה את המועדות, והמלבין פני חברו ברבים, והמפר בריתו של אברהם אבינו עליו השלום, והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, **אין לו חלק לעולם הבא** :

משנה מסכת סנהדרין פרק י
(א) כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר (ישעיה ס) ועמד כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר.
ואלו שאין להם חלק לעולם הבא, האומר אין תחית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים, ואפיקורס

ספר במדבר פרק טו
(ל) והנפש אשר תעשה ביד רמה מן האזרח ומן הגר את ידוד הוא מגדף ונכרתה הנפש ההוא מקרב עמה :
(לא) **פי דבר ידוד בזה** ואת מצותו הפר הכרת תפירת הנפש ההוא עונה :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/א
האומר אין תורה מן השמים וכו' : תנו רבנן כי דבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תכרת זה האומר אין תורה מן השמים דבר אחר כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר הכרת תכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא **מכאן אמר רבי אליעזר המודעי** המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חברו ברבים אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא

א) המחלל את הקדשים

ב) המבזה את המועדות

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיח/א
אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המבזה את המועדות כאילו עובד עבודה זרה שנאמר אלהי מסכה לא תעשה לך וכתוב בתריה את חג המצות תשמר

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא/א
אמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגוי אמונת זה סדר זרעים **עתיך זה סדר מועד** חסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין חכמת זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו

ספר חדושי אגדות חלק רביעי עמוד ד - מסכת מכות
(כ"ג ע"א). וא"ר ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל המבזה את המועדות כאילו עובד עבודת כוכבים :
המבזה את המועדות וכו'. דבר זה מבואר, כי המועד הוקבע שיהיו חוגגין אל הש"י ועובדים עבודתו יתברך, והוא נקרא מועד מלשון ונועדתי לך. כי השנים שהם מתחברים ומתועדים יחד נקרא מועד, וכן הרגל הוא שיהיה הש"י מתוועד עם עמו ומתחבר להם. ומי שמבזה את המועדות כאלו אינו רוצה בחבור הזה ומתדבק באחר. ולכך אמרו במסכת (ב"ב) (יומא נ"ד א') כשהיו ישראל עולים לרגל היו מגביהין להם הפרוכות והיו מראים להם... כי עליותם לרגל הוא עצם החבור שנקרא מועד, ולפיכך אז היו מראים להם זה. ולכך אמר המבזה את המועדות, ולא אמר המבזה הרגלים כלישנא דקרא :

רש"י סנהדרין דף צט/א
מועדות - חולו של מועד :

ג) המלבין פני חבריו ברבים

1) מקור

מכילתא פרשת בחדש פרשה יא
 אשר לא תגלה ערותך עליו... והרי דברים ק"ו ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא לטובה
 אמר הקדוש ברוך הוא לא תנהג בהן מנהג בזיון **חבריד שהוא בדמותו של מי שאמר והי' העולם דין**
הוא שלא תנהוג בו מנהג בזיון אשר לא תגלה ערותך עליו:

ספר ויקרא פרק יט
 (יז) לא תשנא את אחיד בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך **ולא תשא עליו חטא**:

תלמוד בבלי מסכת ערכין דף טז/ב
 תנו רבנן לא תשנא את אחיד בלבבך יכול לא יכנו לא יסטרנו ולא יקלקלנו ת"ל בלבבך שנאה שבלב
 הכתוב מדבר מנין לרואה בחבירו דבר מגונה שחייב להוכיחו שנאמר הוכח תוכיח הוכיחו ולא קבל
 מנין שיחזור ויוכיחו תלמוד לומר תוכיח מכל מקום **יכול אפי' משתנים פניו ת"ל לא תשא עליו חטא**
 תניא א"ר טרפון (תמיהני) [תמה] אני אם יש בדור הזה שמקבל תוכחה אם אמר לו טול קיסם מבין
 עיניך אמר לו טול קורה מבין עיניך אמר רבי אלעזר בן עזריה תמיהני אם יש בדור הזה שיודע לה

ספר המצות להרמב"ם - מצות לא תעשה - מצוה שג
 מצוה שג - **שהזהירונו שלא לבייש קצתנו את קצתנו** וזהו העון אשר יקראו אותו **מלבין פני חבריו**
ברבים ואזהרה שבאה בזה הוא אמרו הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא ובספרא מנין אם
 הוכחתו ארבע וחמש פעמים שיחזור ויוכיח תלמוד לומר הוכח תוכיח יכול אפילו אתה מוכיחו ופניו
 משתנות תלמוד לומר ולא תשא עליו חטא אמנם הפשט מהפסוק הוא שהזהיר שלא תחשוב לו עון
 בנפשך ותזכרהו:

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ו
 (ח) המוכיח את חבריו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שנאמר ולא תשא עליו חטא כך אמרו
 חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא מכאן שאסור לאדם להכלים את
ישראל וכל שכן ברבים
 אע"פ שהמכלים את חבריו אינו לוקה עליו **עון גדול הוא** כך אמרו חכמים המלבין פני חבריו ברבים
 אין לו חלק לעולם הבא לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבריו ברבים בין קטן בין גדול ולא יקרא
 לו בשם שהוא בוש ממנו ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו במה דברים אמורים בדברים שבין אדם
 לחבירו אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחריפים
 אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל:

2) חומרת הענין

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף י/ב
 אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה
 אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי **נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני**
חבירו ברבים מנלן תמתר

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קכג/א
 אמר לה מינסבת לי אמרה ליה אין מיהו אבא רמאה הוא ולא יכלת ליה אמר לה מאי רמאותיה אמרה
 ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי ולא מנסבא לי מקמה אמר לה אחיו אני ברמאות [א"ל] ומי שרי
 להו לצדיקי לסגויי ברמאותא אין עם נבר תתבר ועם עקש תתפל מסר לה סימנין כי קא מעיילי לה
 ללאה **סברה השתא מיכספא אחתאי מסרתינהו ניהלה** והיינו דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה מכלל
 דעד השתא לאו לאה היא אלא מתוך סימנים שמסר לה יעקב לרחל ומסרתה ללאה לא הוה ידע לה עד
 ההיא שעתא

ספר בראשית פרק מה
 (א) וְלֹא יִכַּל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנְּצָבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָּל אִישׁ מֵעַלְיָ
 וְלֹא עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְנַדֵּעַ יוֹסֵף אֶל אָחָיו :

מדרש תנחומא ויגש פרק ה
 אמר רבי שמואל בר נחמן לסכנה גדולה ירד יוסף שאם הרגוהו אחיו אין בריה בעולם מכירו ולמה
 אמר הוציאו כל איש מעלי אלא כך אמר יוסף בלבו **מוטב שאהרג ולא אבייש את אחי בפני המצרים**

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נח/ב
 אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו ויראת
 מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך ורבי אלעזר אומר זה בגופו וזה בממונו רבי שמואל בר נחמני
 אמר זה ניתן להישבון וזה לא ניתן להישבון
 תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק **כל המלבין פני חבריו ברבים כאילו שופך דמים**
 אמר ליה שפיר קא אמרת **דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חוורא**
 אמר ליה אביי לרב דימי **במערבא במאי זהירי אמר ליה באחוורי אפי**
 דאמר רבי חנינא הכל יורדין לגיהנם חוץ משלשה הכל סלקא דעתך אלא אימא כל היורדין לגיהנם
 עולים חוץ **משלשה שיורדין ואין עולין** ואלו הן הבא על אשת איש **והמלבין פני חבריו ברבים** והמכנה
 שם רע לחבירו

תוספות סוטה דף י/ב
 נוח לו לאדם שיפיל את עצמו לתוך כבשן האש - כדאמר בפי' הזהב (ב"מ דף נח:) כל היורדין לגיהנם
 עולין חוץ משלשה וחד מינייהו המלבין פני חבריו ברבים
 ואומר נמי (שם נט.) נוח לו לאדם שיבעול ספק אשת איש ואל ילבין פני חבריו ברבים מנלך מדוד
ונראה האי דלא חשיב ליה (פסחים דף כה.) בהדי ג' עבירות שאין עומדים בפני פקוח נפש עבודת
כוכבים וגילו עריות ושפיכות דמים משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא
עבירות המפורשות :

ספר שערי תשובה - שער שלישי
 אות קלט
והנה אבק הרציחה - הלבנת פנים, כי פניו יחורו ונס מראה האודם, ודומה אל הרציחה. וכן אמרו
 רבותינו זכרונם לברכה (בבא מציעא נח, ב).
 והשנית, **כי צער ההלבנה מר ממות**, על כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (בבא מציעא נט, א):
 לעולם יפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבריו ברבים. ולא אמרו כן בשאר עבירות חמורות,
 אכן דמו אבק הרציחה אל הרציחה, וכמו שאמרו (סנהדרין עד, א) כי יהרג ולא ירצח. ודומה לזה
 אמרו שיפיל עצמו לכבשן האש ולא ילבין פני חבריו ברבים. ולמדו זה מענין תמר, שנאמר (בראשית
 לח, כה): "היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה וגוי", הנה כי אף על פי שהוציאוה לישרף, לא גלתה כי
 היתה הרה מיהודה, שלא להלבין פניו:
 אות קמא
 ועוד אמרו (בבא מציעא נט, א): המלבין פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא.
 ומה שלא אמרו כן על הרוצח שאין לו חלק לעולם הבא, כי **המלבין פני חבריו איננו מכיר גודל חטאו,**
ואין נפשו מרה לו על עונו כמו הרוצח, על כן הוא רחוק מן התשובה :

3) ההשלכות הלכתיות

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לב/ב
אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מפני מה תקנו תפלה בלחש **כדי שלא לבייש את עוברי עבירה שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה**

רש"י סוטה דף לב/ב
שהרי לא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעולה - לא קבע לשחיטת חטאת מקום בפני עצמו שלא יבינו שהיא חטאת ומתבייש:

משנה מסכת תענית פרק ד
(ח) אָמַר רַבִּן שְׁמַעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל כַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּאָב וְכִיוֹם הַכַּפּוּרִים, שֶׁבָּהֶן בָּנוּת יְרוּשָׁלַיִם יוֹצְאוֹת בְּכָל לַבָּן שְׂאוֹלִין, **שֶׁלֹּא לְבִישׁ אֶת מִי שְׂאִין לוֹ:**

משנה מסכת בכורים פרק ג
(ז) בְּרֵאשׁוֹנָה, כָּל מִי שֶׁיּוֹדֵעַ לְקֵרוֹת, קוֹרֵא. וְכָל מִי שֶׁאִינוֹ יוֹדֵעַ לְקֵרוֹת, מְקַרֵּן אוֹתוֹ. נִמְנָעוּ מִלְהַבִּיא, הִתְקִינוּ שֶׁיְהִי מְקַרֵּן אֶת מִי שֶׁיּוֹדֵעַ וְאֶת מִי שֶׁאִינוֹ יוֹדֵעַ:

תוספות בבא בתרא דף טו/א
שמונה פסוקים שבתורה - ה"ר משולם היה מצריך מכאן לקרות לאחד אותן ח' פסוקים שלא יקרא עמו שליח צבור ואין נראה לר"ת דהא כל התורה כולה נמי אחד קורא כדתנן במגילה (דף כא:). קראוה שנים יצאו אומר בגמ' תנא מה שאין כן בתורה ואומר ר"ת דיחיד קורא בלא הפסקה שלא יקראו שנים זה ד' פסוקים וזה ד' **ומה שנוהגים עתה לקרוא שנים [בכל התורה] אומר ר"ת כדי שלא יתבייש מי שאינו יודע לקרות בעצמו** כענין שמצינו במסכת ביכורים (פ"ג מ"ז) דתנן כל מי שיודע לקרות קורא בעצמו ושאינו יודע לקרות מקרין לפניו נמנעו מלהביא ביכורים התקינו שיהיו מקרין את מי שיודע לקרות ואת מי שאינו יודע לקרות...

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף פב/א
תנו רבנן באו לשורפו בחצרותיהן ומעצי המערכה אין שומעין להן לפני הבירה ומעצי עצמן אין שומעין להן בשלמא מעצי המערכה בחצרותיהן אין שומעין להן דילמא פיישן מינייהו ואתו בהו לידי תקלה אלא לפני הבירה מעצי עצמן מאי טעמא לא רב יוסף אמר **שלא לבייש את מי שאין לו**

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף כז/א
תנו רבנן בראשונה היו מוליכין בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה **והיו עניים מתביישים** התקינו שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה **מפני כבודן של עניים**
תנו רבנן בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה **והיו עניים מתביישיין** התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה **מפני כבודן של עניים**
בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים מפני שהיו מושחרין פניהם מפני בצורת **והיו עניים מתביישיין** התקינו שיהו מכסין פני הכל **מפני כבודן של עניים**
בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים (דף כז/ב) בכליכה **והיו עניים מתביישיין** התקינו שיהו הכל מוציאין בכליכה **מפני כבודן של עניים**
בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים **והיו חולי מעים חיים מתביישיין** התקינו שיהו מניחין תחת הכל **מפני כבודן של חולי מעים חיים**
בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות **והיו נדות חיות מתביישות** התקינו שיהו מטבילין על גבי כל הנשים **מפני כבודן של נדות חיות**
בראשונה מטבילין על גבי זבין מתים **והיו זבין חיים מתביישיין** התקינו שיהו מטבילין על גב הכל **מפני כבודן של זבין חיים**
בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן אמר רב פפא והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא בר זוזא:

ד) המפר בריתו של אברהם אבינו

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלז/ב
 תנו רבנן המל אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו על המילה
 אבי הבן אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף יט/א
 אמר ריש לקיש פושעי ישראל אין אור גיהנם שולטת בהן קל וחומר ממזבח הזהב מה מזבח הזהב
 שאין עליו אלא כעובי דינר זהב עמד כמה שנים ולא שלטה בו האור פושעי ישראל שמליאין מצות
 כרמון שנאמר כפלח הרמון רקתך ואמר רבי שמעון בן לקיש אל תיקרי רקתך אלא ריקתך שאפילו
 ריקנין שבך מליאין מצות כרמון על אחת כמה וכמה אלא הא דכתיב עברי בעמק הבכא ההוא דמחייבי
 ההיא שעתא בגיהנם ואתי אברהם אבינו ומסיק להו ומקבל להו בר מישראל שבא על בת עובד
 כוכבים דמשכה ערלתו ולא מבסקר ליה

ה) המגלה פנים בתורה שלא כהלכה

1) שלא כהלכה

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/ב
 תנו רבנן והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי
 אמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש לאליפז וילך ראובן בימי
 קציר חטים וימצא דודאים בשדה
 יצאה בת קול ואמרה לו תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה
 כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך

המאירי על מסכת אבות פרק ג משנה יד
 וכן ממין זה מגלה פנים בתורה שלא כהלכה כלומר דמראה את עצמו כאלו יודע בסתרי תורה ויגלה
 אותן שלא כהלכה והוא (בצד) [מצד] שיכחיש הנגיה ממנה לגמרי ואומר שלא היתה כונת השם לכך
 אלא שהיא משל לענין אחר והנגלה איננו כלל וזהו שורש משרשי הכפירה שהמצות כולם אף על פי
 שיש בקצתם נסתר אין ספק שעצם המצוה הוא הנגלה ממנה :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/ב
 אפיקורוס : רבי ורבי חנינא אמרי תרוייהו זה המבזה תלמיד חכם רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי
 זה המבזה חבירו בפני תלמיד חכם בשלמא למאן דאמר המבזה חבירו בפני תלמיד חכם אפיקורוס הוי
 מבזה תלמיד חכם עצמו מגלה פנים בתורה שלא כהלכה הוי

2) בתורה

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה יא
מגלה פנים בתורה. הוא מי שעובר על מצות התורה בפרהסיא והוא תכלית הכפירה כמו שאמר הש"י
 והנפש אשר תעשה ביד רמה :

תלמוד ירושלמי מסכת פאה דף ה/א
 פנים בתורה זה שהוא אומר לא נתנה תורה מן השמים ולא כבר תניתה האומר אין תורה מן השמים
 תני רב חנניה מנתוניא קומי ר' מנא שהוא עובר על ד"ת בפרהסיא כגון יהויקים מלך יהודה וחבירו

רע"ב על מסכת אבות פרק ג משנה יא
 והמגלה פנים בתורה - שמראה פנים ופירושים בתורה שלא כהלכה, כגון שמתרגם ומזרעך לא תתן
 להעביר למולך. ומזרעך לא תתן לאעברא לארמיותא. ואין זה פשוטו של מקרא. ובכלל זה הדורש
 דרשות של דופי.
 פירוש אחר מגלה פנים שמעיז פנים לעבור על דברי תורה בפרהסיא ביד רמה. ואין לו בושתי פנים :

הוי קל לראש... כל האדם בשמחה (ג:טו)

משנה מסכת אבות פרק ג
(יב) רבי ישמעאל אומר, הוי קל לראש ונוח לתשחרת, והוי מקבל את כל האדם בשמחה :

רע"ב על מסכת אבות פרק ג משנה יב
(יב) הוי קל לראש - לפני אדם גדול וזקן ויושב בראש בישיבה. הוי קל לעבודתו ולשמש לפניו :
ונוח לתשחרת - לאדם בחור ששערותיו שחורות אינך צריך להקל עצמך כל כך אלא תעמוד לפניו
בנחת ובישוב :
והוי מקבל וכו' - נגד כל אדם בין ראש בין תשחרת תעמוד בשמחה. מקבל כמו מקביל תרגום נגד
קבל.
פי' אחר הוי קל לראש בראשיתך כשאתה בחור הוי קל לעשות רצון בוראך. ובזקנותך כשהושחרו פניך
מפני הזקנה תהא נוח לו :

משנה מסכת אבות
פרק א
(טו) שמאי אומר, עשה תורתך קבע. אמור מעט ועשה הרבה,
והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות :

פרק ד
(טו) רבי מתנא בן חרש אומר, הוי מקדים בשלום כל אדם...

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א
מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם
קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על
הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח/א
אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי
סופרים קלים וחמורים וגזרות שוות תקופות וגימטריאות שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת
דקלים משלות כובסין משלות שועלים דבר גדול ודבר קטן דבר מעשה מרכבה דבר קטן הויות
דאביי ורבי לקיים מה שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא

ספר משלי פרק כז
(יט) פנים הפנים לפנים בן לב האדם לאדם :

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא סימן כז
[א] כי למשך את כל העולם לעבודתו לעבדו שכס אחד, וכולם ישליכו אלילי כספם וזהבם ויתפללו אל
השם יתברך לבד זה הדבר נעשה בכל דור ודור לפי השלום שבדור. כי על ידי השלום שיש בין בני
האדם, והם חוקרים ומסבירים זה לזה האמת, על ידי זה משליך כל איש את שקר אלילי כספו...
אות ב
[ב] ואי אפשר לבוא לבחינת שלום, אלא על ידי הארת פנים

סייגים (ג:טז)

משנה מסכת אבות פרק ג
(טז) רבי עקיבא אומר, שחוק וקלות ראש, מרגילין לערנה.
מסורת, סייג לתורה. מעשרות, סייג לעשר. נדרים, סייג לפרישות. סייג לחכמה, שתיקה:

(א) מסורת - סייג לתורה

משנה מסכת אבות פרק א
(א) משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי
קנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הווי מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סייג לתורה:

ספר ויקרא פרק יח
(ל) ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבת אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני יהוה
אלהיכם:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף כא/א
רב כהנא אמר מהכא ושמרתם את משמרת עשו משמרת למשמרת

רש"י
מסורת הגדולה סייג לתורה שעל ידי המסורת ידעין בבירור המקראות והלכותיו

ספר נחמיה פרק ח
(ה) ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כי מעל כל העם היה וכפתחו עמדו כל העם:
(ו) ויברך עזרא את ידוד האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן במעל ידיהם ויקדו וישתחוו לידוד
אפים ארצה:
(ז) וישוע ויבני ושרבגה זמין עקוב שפתי הודיה מעשיה קליטא עזרה יוזבד חנו פלאיה והלויים מבינים
את העם לתורה והעם על עמדם:
(ח) ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא:
(ט) ויאמר נחמיה הוא התרשטא ועזרא הכהן הספר והלויים המבינים את העם לכל העם היום קדש
הוא לידוד אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם פשמעם את דברי התורה:

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לו/ב
אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום
שכל ויבינו במקרא?
ויקראו בספר תורת האלהים זה מקרא, מפורש זה תרגום, ושום שכל אלו הפסוקים, ויבינו במקרא זה
פיסוק טעמים ואמרי לה אלו המסורות
אמר רבי יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים וקריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לא/א
לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה
שהיו אומרים וא"ו דגחון חציון של אותיות של ס"ת דרש דרש חציון של תיבות והתגלח של פסוקים
יכרסמנה חזיר מיער עי"ן דיער חציון של תהלים והוא רחום יכפר עון חציו דפסוקים
בעי רב יוסף וא"ו דגחון מהאי גיסא או מהאי גיסא א"ל ניתי ס"ת ואימניהו מי לא אמר רבה בר בר
חנה לא זזו משם עד שהביאו ספר תורה ומנאום א"ל אינהו בקיאי בחסירות ויתרות אנו לא בקיאינו

רע"ב על מסכת אבות פרק ג משנה יג
(יג) מסורת סייג לתורה - המסורת שמסרו לנו חכמים בחסרות ויתרות שבתורה הם גדר וחזוק לתורה
שבכתב. שעל ידיהם אנו מבינים כמה מצות איך יעשו אותם. כמו בסכות בסכת שנים חסרים
ואי מלא שממנו אנו לומדים להכשיר סוכה בג' דפנות. וכגון מועדי ה' אשר תקראו אתם שנכתב חסר
בג' מקומות. ללמד אתם אפילו שוגגים אתם אפילו מזידיים אתם אפילו מוטעים:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מ/א

אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר ויאמר אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע דבר אחר **אם שמוע בישן תשמע בחדש** ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע:

(ב) מעשרות- סייג לעושר

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף ס/ב

תנו רבנן מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכין אחריו ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה בתי מי את אמרה לו בת נקדימון בן גוריון אני אמר לה בתי ממון של בית אביך היכן הלך אמרה לו רבי לא כדין מתלין מתלא בירושלים **מלח ממון חסר** ואמרי לה חסד

רש"י כתובות דף ס/ב

מלח ממון חסר - הרוצה למלוח ממונו כלומר לגרום לו שיתקיים **יחסרנו לצדקה תמיד** וחסרונו זהו קיומו:

ספר דברים פרק יד

(כב) **עֹשֶׂר תַּעֲשֹׂר אֶת כָּל תְּבוּאֹת זֶרְעֶךָ הַיְצֵא הַשְּׂדֵה שְׁנָה שְׁנָה :**

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיט/א

בעא מיניה רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכין? אמר לו בשביל שמעשרין שנאמר עשר תעשר **עשר בשביל שתתעשר**

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ח/ב

אמר רבי יוחנן מאי דכתיב (דף ט/א) עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש אמר ליה אימא לי פסוקיך אמר ליה עשר תעשר אמר ליה ומאי עשר תעשר אמר ליה עשר בשביל שתתעשר אמר ליה מנא לך אמר ליה זיל נסי אמר ליה **ומי שרי לנסוייה להקדוש ברוך הוא** והכתיב לא תנסו את ה' אמר ליה הכי אמר רבי הושעיא **חוץ מזו** שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחונני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די מאי עד בלי די אמר רמי בר חמא אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די אמר ליה אי הות מטי התם להאי פסוקא לא הוית צריכנא לך

ג) נדרים - סייג לפרישות

תלמוד בבלי מסכת תענית דף יא/א
 אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא
 סבר כי האי תנא דתניא רבי אלעזר הקפר ברבי אומר מה תלמוד לומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש
 וכי באיזה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין והלא דברים קל וחומר ומה זה שלא ציער עצמו
אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה
 רבי אלעזר אומר נקרא קדוש שנאמר קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו ומה זה שלא ציער עצמו אלא
 מדבר אחד נקרא קדוש המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה
 ולשמואל הא איקרי קדוש ההוא אגידול פרע קאי ולרבי אלעזר הא נקרא חוטא ההוא דסאיב נפשיה
ומי אמר רבי אלעזר הכי והאמר רבי אלעזר לעולם ימוד אדם עצמו (דף יא/ב) כאילו קדוש שרוי בתוך
 מעיו שנאמר בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר
לא קשיא הא דמצי לצעורי נפשיה הא דלא מצי לצעורי נפשיה

תלמוד ירושלמי מסכת קדושין דף מח/ב
 רבי חזקיה ר' כהן בשם רב עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראת עינו ולא אכל

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ג
 (א) שמא יאמר אדם הואיל והקנאה והתאוה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן ומוציאין את האדם מן
 העולם אפרוש מהן ביותר ואתרחק לצד האחרון עד שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ישא אשה ולא
 ישב בדירה נאה ולא ילבש מלבוש נאה אלא השק והצמר הקשה וכיוצא בהן כגון כהני העובדי כוכבים
גם זה דרך רעה היא ואסור לילך בה המהלך בדרך זו נקרא חוטא שהרי הוא אומר בנזיר וכפר עליו
מאשר חטא על הנפש אמרו חכמים ומה אם נזיר שלא פירש אלא מן היין צריך כפרה המונע עצמו
 מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה לפיכך צוו חכמים שלא ימנע אדם עצמו אלא מדברים שמנעתו
 התורה בלבד ולא יהא אוסר עצמו בנדרים ובשבועות על דברים המותרים כך אמרו חכמים לא דיך
 מה שאסרה תורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים ובכלל הזה אלו שמתענין תמיד אינן בדרך
 טובה ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן צוה שלמה
 ואמר אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם :

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף קט/ב
 תניא רבי נתן אומר הנודר כאילו בנה במה והמקיימו כאילו הקריב עליה קרבן

רמב"ם יד החזקה - הלכות נדרים פרק יג
 (כד) ואע"פ שהן עבודה (לשם) לא ירבה אדם בנדרי איסור ולא ירגיל עצמו בהם אלא יפרוש מדברים
שראו לפרוש מהן בלא נדר :
 (כה) אמרו חכמים כל הנודר כאילו בנה במה ואם עבר ונדר מצוה להשאל על נדרו כדי שלא יהא
 מכשול לפניו במה דברים אמורים בנדרי איסור אבל נדרי הקדש מצוה לקיימן ולא ישאל עליהן אלא
 מדוחק שנאמר נדרי לה' אשלם סליקו להו הלכות נדרים בס"ד :

ספרא פרשת קדושים פרשת א
קדושים תהיו פרושים היו.

רש"י על ויקרא פרק יט פסוק ב
קדושים תהיו - הוּו פרושים מן העריות ומן העבירה (ויקרא רבה) שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה (ויקרא כא) אשה זונה וחללה וגו' אני ה' מקדשכם.

רמב"ן על ויקרא פרק יט פסוק ב
קדושים תהיו - ... והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזמת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הוזכר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה:
לפיכך בא הכתוב, אחרי שפרט האיסורים שאסר אותם לגמרי, וצוה בדבר כללי שנהיה פרושים מן המותרות ימנע במשגל, כענין שאמרו (ברכות כב) שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין, ולא ישמש אלא כפי הצריך בקיום המצוה ממנו ויקדש עצמו מן היין במיעוטו, כמו שקרא הכתוב (במדבר ו ה) הנזיר קדוש, ויזכור הרעות הנזכרות ממנו בתורה בנח ובלוט וכן יפריש עצמו מן הטומאה, אע"פ שלא הוזכרו ממנה בתורה, כענין שהזכירו (חגיגה יח): בגדי עם הארץ מדרס לפרושים, וכמו שנקרא הנזיר קדוש (במדבר ו ח) בשמרו מטומאת המת גם כן וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדבור הנמאס, כענין שהזכיר הכתוב (ישעיה ט טז) וכל פה דובר נבלה, ויקדש עצמו בזה עד שיגיע לפרישות, כמה שאמרו על רבי חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו:

באלו ובכיוצא בהן באה המצוה הזאת הכללית, אחרי שפרט כל העבירות שהן אסורות לגמרי, עד שיכנס בכלל זאת הצוואה הנקיית בידי וגופו, כמו שאמרו (ברכות נג): והתקדשתם אלו מים ראשונים, והייתם קדושים אלו מים אחרונים, כי קדוש זה שמן ערב כי אע"פ שאלו מצות מדבריהם, עיקר הכתוב בכיוצא בזה יזהיר, שנהיה נקיים וטהורים ופרושים מהמון בני אדם שהם מלכלכים עצמם במותרות ובכיעורים...

ספר מסילת ישרים פרק יג - בביאור מדת הפרישות

אך הפרישות הרע הוא כדרך הסכלים אשר לא די שאינם לוקחים מן העולם מה שאין להם הכרח בו, אלא שכבר ימנעו מעצמם גם את המוכרח וייסרו גופם ביסורין ודברים זרים אשר לא חפץ בהם ה' כלל, אלא אדרבא חכמים אמרו (תענית כב): אסור לאדם שישגף עצמו, ובענין הצדקה אמרו (ירושלמי סוף פאה): כל מי שצריך לטול ואינו נוטל, הרי זה שופך דמים. וכן אמרו (תענית כב): "לנפש חיה", נשמה שנתתי בך החיה אותה, ואמרו (שם יא): כל היושב בתענית נקרא חוטא, והעמידוהו בדלא מצי מצער נפשה. והלל היה אומר (משלי יא): "גומל נפשו איש חסד" על אכילת הבוקר והיה רוחץ פניו וידיו לכבוד קונו, קל וחומר מדיוקנאות המלכים (ויקרא רבה לד).

הרי לך הכלל האמיתי: שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העולם הזה ראוי לו שיפוש מהם, וכל מה שהוא מוכרח לו מאיזה טעם שיהיה כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו הרי זה חוטא. הנה זה כלל נאמן, אך משפט הפרטים על פי הכלל הזה אינו מסור אלא אל שקול הדעת ולפי שכלו יהולל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו:

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף ט/ב

תניא אמר (רבי) שמעון הצדיק הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי ובקש לטורדני מן העולם אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה העבודה שאגלחך לשמים מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו בני כמוך ירבו נזירי בישראל עלך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה:

רמב"ם יד החזקה - הלכות נדרים פרק יג

(כג) מי שנדר נדרים כדי לכונן דעותיו ולתקן מעשיו הרי זה זריז ומשובח כיצד כגון מי שהיה זולל ואסר עליו הבשר שנה או שתיים או מי שהיה שוגה בין ואסר היין על עצמו זמן מרובה או אסר השכרות לעולם וכן מי שהיה רודף שלמונים ונבהל להון ואסר על עצמו המתנות או הניית אנשי מדינה זו וכן מי שהיה מתגאה ביופיו ונדר בנזיר וכיוצא בנדרים אלו כולן דרך עבודה לשם הם ובנדרים אלו וכיוצא בהן אמרו חכמים נדרים סייג לפרישות:

ד) סייג לחכמה - שתיקה

משנה מסכת אבות פרק א
(יז) שְׁמַעוֹן בֶּנוֹ אוֹמֵר, כֹּל יָמַי גִּדַּלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מִצָּאתִי לְגוֹף טוֹב אֲלֵא שְׁתִּיקָה.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף יח/א
כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא מלה בסלע **משתוקא בתרין**

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף צט/א
מכאן אמרו חכמים **יפה שתיקה לחכמים** קל וחומר לטפשים שנאמר אויל מחריש חכם יחשב:

רע"ב על מסכת אבות פרק ג משנה יג
סייג לחכמה שתיקה - **במה אנו קיימין**- אי בשתיקה מדברי תורה הרי כבר כתיב והגית בו וגו' אי בשתיקה מרכילות ולשון הרע וקללה דאורייתא נינהו.
הא אינו מדבר אלא בשתיקה מדברי הרשות שבין אדם לחבירו שיש לו לאדם למעט הדבור בהם כל מה שאפשר. ועליהם אמר שלמה (משלי יז) גם אויל מחריש חכם יחשב:

רבינו יונה
סייג לחכמה שתיקה- זה סייג בין לחכמה עצמה בין למידותיה
כיצד? שאינו נכנס לתוך דברי חבירו ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי

משנה מסכת אבות פרק ה
(ז) שְׁבַע דְּבָרִים בְּגִלְם וְשִׁבְעָה בְּחִכְס. חֲכָם אִינוֹ מְדַבֵּר בְּפִי מִי שֶׁהוּא גְדוֹל מִפְּנֵי בְּחִכְמָה וּבְמִנְיָן, וְאִינוֹ נִכְנָס לְתוֹךְ דְּבָרֵי חֲבֵרוֹ, וְאִינוֹ נִבְהַל לְהַשִּׁיב, שׁוֹאֵל פְּעֻנְיָן וּמְשִׁיב פְּהִלְכָה, וְאוֹמֵר עַל רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, וְעַל מָה שֶׁלֹּא שָׁמַע, אוֹמֵר לֹא שָׁמַעְתִּי, וּמוֹדֶה עַל הָאֲמֵת. וְחַלּוּפֵיהֶן בְּגִלְם:

משנה מסכת אבות פרק ד
(א) בֵּן זֹמָא אוֹמֵר, אֵיזָהוּ חֲכָם, הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט), מִכָּל מְלַמְדֵי הִשְׁפַּלְתִּי כִּי עֲדוֹתֶיךָ שִׁיחָה לִּי. אֵיזָהוּ גְבוּר, הַכּוֹבֵשׁ אֶת יָצְרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי טז), טוֹב אֶרֶךְ אַפִּים מִגְּבוּר וּמְשַׁל בְּרוּחוֹ מִלֵּכָד עִיר. אֵיזָהוּ עֲשִׂיר הַשְּׂמִחַ בְּחֻלְקוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קכח), יְגִיעַ פִּפְיֶךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ. אֲשֶׁרֶיךָ, בְּעוֹלָם הָיָה. וְטוֹב לָךְ, לְעוֹלָם הָבָא. אֵיזָהוּ מְכַבֵּד, הַמְכַבֵּד אֶת הַבְּרִיּוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר (שמואל א ב), כִּי מְכַבְּדֵי אֲכַבֵּד וּבְזֵי יִקְלָו:

אורות הקודש ג' עמ' רעד
השתיקה נתבעת בעומק הנשמה, מכל אשר הגיגים עליונים, שבעצמם עומדים הם ממעל לחוג המבטא של האדם, הנם קבועים בתוכיותו.

כשבעל המחשבה הדוממת עוסק בדממתו הנשגבה, עולמות רבים הולכים ונבנים, שירות נשגבות מתנשאות בשיא קדשן, וגבורה עליונה בעדן קודש מתרוממת על כל ספירותיו הרוחניות...
כאשר יתן להדומיה את כבודה בעת הופעתה, אז תנהיג היא את משטרה, תכוונן את אולמיה, תחדור בעמקיה ותבא עד נבכי תהומיה, ומתוכה תוציא פארות וענפים נאדרים בכח צומח גדול ורענן, השיחים ימלאו כח, ויבא ניב שפתים.
אז תחל העת לדבר, בהדר כבודה, ורוח הדומיה יהיה המיטטרון, הפועל על שיטפת הדיבור, אשר יזל כנחלים ברוב עושר וכל חמדה, בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ד' ורפאתיו. והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה, להתיר פה אלמים.

חביב אדם/חביבין ישראל (משנה ג: יז)

משנה מסכת אבות פרק ג
 (יז) הוא היה אומר, חביב אדם שנקרא בצלם. חבה יתרה נודעת לו שנקרא בצלם, שנאמר (בראשית ט), כי בצלם אלהים עשה את האדם. חביבין ישראל שנקראו בניים למקום. חבה יתרה נודעת להם שנקראו בניים למקום, שנאמר (דברים יד), בניים אתם לה' אלהיכם. חביבין ישראל, שנתנו להם כלי חמדה. חבה יתרה נודעת להם שנתנו להם כלי חמדה שבו נברא העולם, שנאמר (משלי ד), כי לקח טוב נתתי לכם, תורתי אל תעזבו:

א) חביב אדם שנברא בצלם

1) מקור

ספר בראשית פרק א
 (כ) ויאמר אלהים: שרצו המים שרץ נפש חיה ועוף ועוף על הארץ על פני רקיע השמים: (כא) ויברא אלהים את התנינים הגדלים ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למיניהם ואת כל עוף כנף למיניהו ויברא אלהים כי טוב: (כב) ויברך אתם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ: (כג) ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי: (כד) ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחייתו ארץ למינה ויהי כן: (כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו ויברא אלהים כי טוב:

(כו) ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: (כח) ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ: (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה: (ל) ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רמש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן:

סדור תפלה - נוסח אשכנז - סדר ברכות אירוסין ונשואין
 ברוך אתה יידי אלהינו מלך העולם. אשר יצר את האדם בצלמו. בצלם דמות תבניתו, והתקין לו ממנו בגן עדי עד. ברוך אתה יידי יוצר האדם:

ספר דברים פרק כא
 (כב) וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת ותלית אתו על עץ: (כג) לא תליו נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי ולא תטמא את אדמתך אשר יהיה אלהיך נתן לך נחלה:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף מו/ב
 תנאי אומר רבי מאיר משלו משל למה הדבר דומה לשני אחים תאומים בעיר אחת אחד מינוהו מלך ואחד יצא לליסטיות צוה המלך ותלאוהו כל הרואה אותו אומר המלך תלוי צוה המלך והורידוהו

2) הגדרה

רש"י על מסכת אבות
 חבה יתירה נודעת לו- כלומר חבה יתירה חבבו שבראו בצלם עצמו שנאמר וכו'
וכל המפספט ודורשו לצד אחר כי בצלם וכו' נזרקה בו אפיקורסות

ספר בראשית פרק ב
 (ז) ויִצָּר יְדוּד אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאָפָיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה :

רש"י על בראשית פרק ב פסוק ז
 לנפש חיה - אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן שנתוסף בו דעה ודבור :

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ד
 (ח) נפש כל בשר היא צורתו שנתן לו האל והדעת היתרה המצויה בנפשו של אדם היא צורת האדם השלם
 בדעתו ועל צורה זו נאמר בתורה נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כלומר שתהיה לו צורה היודעת ומשגת הדעות
 שאין להם גולם כמו המלאכים שהם צורה בלא גולם עד שידמה להן ואינו אומר על צורה זו הניכרת לעינים
 שהיא הפה והחוטם והלסתות ושאר רושם הגוף שזו תואר שמה ואינה הנפש המצויה לכל נפש חיה שבה אוכל
 ושותה ומוליד ומרגיש ומהרהר אלא הדעה שהיא צורת הנפש ובצורת הנפש הכתוב מדבר בצלמנו כדמותנו
 ופעמים רבות תקרא זאת הצורה נפש ורוח ולפיכך צריך להזהר בשמותן שלא יטעה אדם בהן וכל שם ושם ילמד
 מענינו :

3) משמעות

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לז/א
לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל
 המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא

ספר שמות פרק כ
 (כג) וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלַת עַל מִזְבְּחִי אֲשֶׁר לֹא תִגְלֶה עֲרוֹתָךְ עָלָיו :

מכילתא פרשת בחדש פרשה יא
 אשר לא תגלה ערותך עליו... והרי דברים ק"ו ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא לטובה אמר הקדוש
 ברוך הוא לא תנהג בהן מנהג בזיון חבריך שהוא בדמותו של מי שאמר והי' העולם דין הוא שלא תנהג בו
 מנהג בזיון אשר לא תגלה ערותך עליו :

מדרש רבה ויקרא פרשה לד פסקה ג
 (ג) ד"א וכי ימוך הה"ד (שם יא) גומל נפשו איש חסד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך
 והולך עמם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה אמרו לו וכי מה מצוה זו אמר להן
 לרחוץ בבית המרחץ אמרו לו וכי זו מצוה היא אמר להם הן מה אם איקונין של מלכים שמעמידים אותו בבתי
 טרטיאות ובבתי קרקסיות מי שנתמנה עליהם הוא מורקן ושוטפן והן מעלין לו מזונות ולא עוד אלא שהוא
 מתגדל עם גדולי מלכות אני שנבראתי בצלם ובדמות דכתיב (בראשית ב) כי בצלם אלהים עשה את האדם
 עאכ"ו

4) השבת לה'

ספר תהילים פרק ח
 (א) לִמְנַצֵּחַ עַל הַגִּתִּית מִזְמוֹר לְדָוִד :
 (ב) יְהוָה אֲדַנִּינוּ מִה אֲדִיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּנְה הוֹדֵךְ עַל הַשָּׁמַיִם :
 (ג) מִפִּי עוֹלָלִים וְיִלְדָּיִם יִסְדָּתָ עוֹ לְמַעַן צוֹרְרִיךָ לְהַשְׁבִּית אוֹיֵב וּמִתְנַסֵּם : (ד) כִּי אֶרְאֶה שְׁמִיךָ מַעֲשֵׂה אֲצַבְעֶיךָ יָרַח
 וְכֹכָבִים אֲשֶׁר כּוֹנְנֹתָה :
 (ה) מָה אֲנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ וּבֶן אָדָם כִּי תִפְקְדֵנוּ : (ו) וּתְחַסְּרֵנוּ מַעֲט מַאֲלֵהִים וּכְבוֹד וְהָדָר תַּעֲטָרְנוּ :
 (ז) תִּמְשִׁילָהוּ בְּמַעֲשֵׂי יָדֶיךָ כָּל שֵׁתָה תַחַת רַגְלָיו : (ח) צַנְה וְאֶלְפִים כָּלָם וְגַם בְּהֵמוֹת שָׂדֵי :
 (ט) צְפוֹר שָׁמַיִם וְדַגֵּי הַיָּם עֲבַר אֲרָחוֹת יַמִּים :
 (י) יְהוָה אֲדַנִּינוּ מִה אֲדִיר שִׁמְךָ בְּכָל הָאָרֶץ :

5) הסכנה/צורך באיזון

ספר דברים פרק ח

(יז) וַיֹּאמְרֵךְ בַּלְבָּבְךָ כַּחַי וְעַצְמֶךָ יְדִי עֲשֵׂה לִי אֶת הַחִיל הַזֶּה :
 (יח) וְזָכַרְתָּ אֶת יְדֹד אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הִזְתֵּנוּ לָךְ כַּח לַעֲשׂוֹת חֵיל לְמַעַן הִקִּים אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם
 כִּיֹּם הַזֶּה :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לח/א

תנו רבנן אדם נברא בערב שבת- ומפני מה? שלא יהו צדוקים אומרים שותף היה לו להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית דבר אחר **שאם תזוח דעתו עליו אומר לו יתוש קדמך במעשה בראשית**

ספר בראשית פרק ג

(ד) וַיֹּאמֶר הַנָּחַשׁ אֶל הָאִשָּׁה לֹא מוֹת תָּמָתוֹן :
 (ה) כִּי יִדַע אֱלֹהִים כִּי בְיוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקָחוּ עֵינֵיכֶם וְהִייתֶם כַּאֱלֹהִים יֹדְעֵי טוֹב וָרָע :

(כב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הִזָּה כָּאָחַד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וַחֵי לְעַלְמִים :

(כג) וַיִּשְׁלַחְהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מַגֵּן עֲדוֹן לְעַבְדֵי אֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם :
 (כד) וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקְדָּם לְגֵן עֲדוֹן אֶת הַכַּרְבִּים וְאֶת לַהֲט הַחֲרָב הַמַּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת דְּרָךְ עַץ הַחַיִּים :

ספר קהלת פרק ג

(יח) אֲמַרְתִּי אֲנִי בְלָבִי עַל דְּבַרְתִּי בְּגֵי הָאָדָם לְבָרֵךְ הָאֱלֹהִים וְלִרְאוֹת שֶׁהֵם בְּהִמָּה הַמָּה לָהֶם :
 (יט) כִּי מִקְרָה בְּגֵי הָאָדָם וּמִקְרָה הַבְּהִמָּה וּמִקְרָה אֶחָד לָהֶם כְּמוֹת זֶה פֶּן מוֹת זֶה וְרוּחַ אֶחָד לְכָל וּמוֹתָר הָאָדָם מִן הַבְּהִמָּה אֵין כִּי הַכֹּל הַבָּל :

סדור תפלה - נוסח אשכנז - ברכות השחר/תפילת נעילה

רבוך כָּל הַעוֹלָמִים לֹא עַל צְדָקוֹתֵינוּ אֲנַחְנוּ מִפִּילִים תַּחֲנוּנֵינוּ לְפָנֶיךָ כִּי עַל רַחֲמֶיךָ הַרְבִּים . מָה אֲנַחְנוּ מָה חִיֵּינוּ מָה חִסְדֵנוּ מָה צְדָקָנוּ מָה יִשְׁעֵנוּ מָה כַּחֲנוּ מָה גְבוּרָתֵנוּ . מָה נֹאמֵר לְפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ וְאֵלֵהֵי אֲבוֹתֵינוּ הַלֵּא כָּל הַגְּבוּרִים כָּאֵין לְפָנֶיךָ וְאֲנִשֵׁי הַשָּׁם כָּלֵא הֵיוּ וְחַכְמִים כְּבָלִי מִדַּע וְנְבוֹנִים כְּבָלִי הַשְּׂכָל כִּי רַב מַעֲשֵׂיהֶם תִּהְיוּ וְיָמֵי חַיֵּיהֶם הַבָּל לְפָנֶיךָ . וּמוֹתָר הָאָדָם מִן הַבְּהִמָּה אֵין כִּי הַכֹּל הַבָּל :

ספר תהילים פרק קלט

(ה) אַחֲוֹר וְקָדָם צַרְתָּנִי וְתַשֵּׁת עָלַי כַּפָּכָה :

מדרש רבה בראשית פרשה ח פסקה א

(א) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֵׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ רַבִּי יוֹחָנָן פֶּתַח (תהלים קלט) אַחֲוֹר וְקָדָם צַרְתָּנִי וְגו' אִיר יוֹחָנָן : **אם זכה אדם אוכל שני עולמות** שְׁנֵאמַר אַחֲוֹר וְקָדָם צַרְתָּנִי **ואם לאו הוא בא ליתן דין וחשבון** שְׁנֵאמַר (שם) וְתַשֵּׁת עָלַי כַּפָּכָה

ספר ישעיה פרק מה

(יח) כִּי כַה אָמַר יְהוָה בּוֹרְאֵי הַשָּׁמַיִם הוּא הָאֱלֹהִים יִצְרָר הָאָרֶץ וְעֲשֵׂה הוּא כּוֹנֵנָה לֹא תִהְיֶה בְרָאָה לְשִׁבְתָּ יִצְרָה אֲנִי יְהוָה וְאֵין עוֹד :

ב) חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם

ספר בראשית פרק ט

- (א) וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ :
 (ב) וּמִוֹרְאֵכֶם וְחַתְּכֶם יְהִי עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאָדָמָה וּבְכֹל דְּגֵי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ :
 (ג) כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יְהִי לְאֻכְלָהּ כִּי־רַק עֶשֶׂב נִתְּתִי לָכֶם אֶת כָּל :
 (ד) אֲדָ בָשָׂר בְּגַפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ :
 (ה) וְאֲדָ אֶת דְּמִמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנֶנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם :
 (ו) שִׁפְדָּ דָם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּד **כִּי בְּצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם** :
 (ז) וְאִתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׂרְצוּ בְּאָרֶץ וּרְבוּ בָּהּ :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה יד

- (יד) הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר בצלם אלהים עשה את האדם, חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם. חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנאמר כי לקח טוב נתתי לך תורתִי אל תעזובו - הוא היה אומר **שההודעה מה שהטיבו לו שיעור הטובה היא הטובה אחרת** כי פעמים שיגמול אדם טובה לאיש מבני אדם על דרך רחמנות ולא יודיעהו שיעור מה שעשה עמו מפני שהוא נבזה בעיניו :

ג) חביבין ישראל שנקראו בניס למקום

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כה/ב
מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה ירד רבי עקיבא אחריו
ואמר **אבינו** מלכנו אין לנו מלך אלא אתה **אבינו** מלכנו למענך רחם עלינו וירדו גשמים

1) מקור/היקף

ספר שמות פרק ד
(כא) ויאמר יהוה אל משה בלקחך לשוב מצרימה ראה כל המפתים אשר שמתי בך ועשיתם לפני
פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם :
(כב) ואמרתי אל פרעה כה אמר יהוה בני בכרי ישראל :
(כג) ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך :
(כד) ויהי בדרך במלון ויפגשהו וידדו ויבקש המיתו :
(כה) ויתקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי :
(כו) וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולת :

ספר דברים פרק יד

(א) **בנים אתם לידוד אלהיכם** לא תתגדדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת :
(ב) כי עם קדוש אתה לידוד אלהיך ובה בחר ידוד להיות לו לעם סגלה מכל העמים אשר על פני
האדמה :

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף לו/א

כדתניא בניס אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בניס אתם קרוים בניס אין אתם נוהגים
מנהג בניס אין אתם קרוים בניס דברי ר' יהודה
רבי מאיר אומר **בין כך ובין כך אתם קרוים בניס** שנאמר בניס סכלים המה ואומר בניס לא אמון בס
ואומר זרע מרעים בניס משחיתים ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני
אל חי מאי ואומר וכי תימא סכלי הוא דמקרי בני כי לית בהו הימנותייהו לא מיקרו בני תא שמע
ואומר בניס לא אמון בס וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמיקרו בניס כי פלחו לעבודת כוכבים
לא מיקרו בניס תא שמע ואומר זרע מרעים בניס משחיתים וכ"ת בניס משחיתים הוא דמיקרו בני
מעלייא לא מיקרו תא שמע ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי :

2) אם כבנים אם בעבדים

ספר ויקרא פרק כה

(נה) **כי לי בני ישראל עבדים** עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ידוד אלהיכם :

סדר תפלה - נוסח ספרד - סדר תפלת מוסף לראש השנה

היום הרת עולם, היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, **אם כבנים אם בעבדים**, אם כבנים רחמנו
כרחם אב על בנים, ואם בעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא כאור משפטנו איום קדוש :

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף א/א

וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו
מפרנסם

אייל כדי שניצול אנו בהן מדינה של גיהנם

אייל [אדרבה] זו שמחייבתן לגיהנם אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על עבדו
וחבשו בבית האסורין וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו

כששמע המלך לא כועס עליו **ואתם קרוין עבדים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים**

אמר לו ר"ע אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וחבשו בבית האסורין וצוה
עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילו והשקהו כששמע המלך לא דורון משגר

לו **ואנן קרוין בניס דכתיב בניס אתם לה' אלהיכם**

אמר לו אתם קרוים בניס וקרוין עבדים בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בניס ובזמן
שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים ועכשיו אין אתם עושין רצונו של מקום

אמר לו הרי הוא אומר הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית אימתי עניים מרודים תביא בית האידנא וקאמר הלא פרוס לרעב לחמך :

מבוסס בזוהר פרשת יתרו

כד יתבון ישראל ועסקין בשמחת התורה, קודשא בריך הוא אומר לפמליא דיליה **חזו בני חביבי** דמשתתפין בצערא דלהון ועסקין בחדוותא דילי

רעיא מהימנא ספר ויקרא פרשת בהר דף קיא/ב

אקרון ישראל לקב"ה עבדים דכתיב עבדי הם ואקרון בניים דכתיב בניים אתם ליי אלקיכם. בזמנא דידע ליה ב"נ לקב"ה בארח כלל כדן אקרי עבד דעביד פקודא דמארי ולית ליה רשו לחפשא בגניזוי וברון דביתיה. בזמנא דידע ליה ב"נ בארח פרט כדן אקרי בן רחימא דיליה כבן **דחפיש בגניזו בכל רזין דביתיה ואע"ג דאקרי בן ברא בוכרא לקב"ה כד"א בני בכורי ישראל לא יפוק גרמיה מכללא דעבד למפלח לאבוי בכל פולחנין דאינון יקרא דאבוי**. והכי אצטריך לכל ב"נ למהוי לגבי אבוי בן לחפשא בגניזוי ולמנדע רזין דביתיה ולאשתדלא אבתרייהו. ולמהוי לגבי אבוי עבד. ורזא דמלה תרין דרגין אינון לעילא דאצטריך ב"נ לאתעטרא בהו ואינון רזא דמהימנותא ואינון חד. חד רזא דעבד. וחד רזא דבן. והאי עבד אקרי אדון כל הארץ. בן כמה דאוקימנא בני בכורי ישראל. וכלא רזא חדא דמהימנותא. ואצטריך ב"נ לאתעטרא באלין דרגין לאתכללא ברזא דמהימנותא. עבד למפלח בכל זיני פולחנא בצלותא דאקרי עבודה כהאי עבד דאיהו רזא עלאה דלא שכיך לעלמין תדיר. וקא משבחא ומנגנא תדיר. והא אתמר בפולחנין אחרנין דכל פולחנין ומלין דעלמין כלהו איהו עביד ופלח ובג"ד אקרי אדון בגין דאיהו עבד למפלח אקרי אדון כל הארץ. בר נש דאתעטר ברזא (דף קיב/א) דא למיהוי עבד למפלח פולחניה דמאריה איהו סליק ואתעטר למהוי בדרגא דא ואקרי אוף הכי אדון דהא איהו בריך בכל אינון פולחנין להאי עלמא וקיים ליה. וע"ד אקרי אדון (ס"א אדוני הארץ) זכאה חולקיה דהאי בן דזכי לאשתדלא למנדע בגניזי דאבוי ובכל רזין דביתיה כברא יחידאי דאשלתיה אבוי בכל גניזי ודא איהו יקרא דשליט על כלא. מאן דישתדל באורייתא למנדע ליה לקב"ה ובאינון גניזין דיליה אקרי בן לקב"ה כל חילי שמיא לית מאן דימחי בידיה בכל שעתא דאצטריך למיעל לגבי אבוי זכאה חולקיה בעלמין כלהו. ובג"ד כד אשתדל למנדע ליה בארח פרט ברזא דחכמתא כדן אקרי בן. בפולחנא דב"נ פלח ליה לקב"ה אית פולחנא דאצטריך ב"נ לאתכללא בתרוייהו למהוי עבד ובן לאתעטרא ביה בקב"ה. ומה איהו. דא פולחנא דצלותא דאצטריך למהוי בה עבד ובן לאתכללא בדרגין עלאין אלן. למפלח ולאיתקנא צלותא ברזא דעבד למפלח פולחנא דתקונא דעלמין ולאיתדבקה רעותיה ברזין דחכמתא לאיתדבקה במאריה בגניזין עלאין כדקא חזי. בן אתדבק תדיר באבוי בלא פרודא כלל לית מאן דימחי בידיה. עבד עביד פולחניה דמאריה ואתקין תקוני עלמא מאן דהוי תרוייהו בכללא חד בחבורא חדא. דא איהו ב"נ דאתקין רזא דכל מהימנותא בכללא חדא בלא פרודא כלל ומחבר כלא כחדא. דא איהו ב"נ דקב"ה אכריז עלוי בכל אלן חילין ומשריין דכל עלמין ובכל אינון רקיעין אזדהרו בפלניא מהימנא דבי מלכא דכל גניזי דמאריה בידיה. זכאה איהו בהאי עלמא וזכאה איהו בעלמא דאתי. מההוא יומא ולהלאה אשתמודע ב"נ ואתרשים בעלמין כלהו בשעתא דאצטריך כל חילין ומשריין כלהו אזדהרן למהוי גביה וקב"ה לא בעי אלא איהו בלחודוי וקלא אתער יאות הוא ליחיד למהוי גביה דיחיד ולאיתעסקא יחיד ביחיד ורזא דתרין דרגין אלן אשכחנא בחד קרא דכתיב ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ויאמר לי עבדי אתה הא עבד. ישראל הא בן. דכד אינון כללא חדא כדן כתיב אשר בך אתפאר. ברוך יי לעולם אמן ואמן ימלוך ה' לעולם אמן :

ספר מלאכי פרק ג

(יז) וְהָיוּ לִי אֱמֶרֶת יְהוָה צְבָאוֹת לַיּוֹם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סִגְלָה וְחִמְלָתִי עֲלֵיהֶם כַּאֲשֶׁר יַחְמַל אִישׁ עַל בְּנוֹ הָעֶבֶד אֲתוֹ :

ג) חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה

1) חביבין ישראל

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צ/א

משנה כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים ואפיקורוס רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים והלוחש על המכה ואומר כל המחלה אשר שמת במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להן חלק לעולם הבא שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה רבי יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעולם הבא שנאמר ויתפלל אליו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו אמרו לו למלכותו השיבו ולא לחיי העולם הבא השיבו ארבעה הדיוטות בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי :

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כג/ב

ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

2) כלי חמדה

ספר תהילים פרק יט

(ח) תִּזְכֹּר יְיָ דָוִד תְּמַיְמָה מְשִׁיבַת נְפֹשׁ עֲדוֹת יְדָוֶד נֶאֱמָנָה מְחַפֵּימַת פְּתִי :
 (ט) פִּקּוּדֵי יְדָוֶד יִשְׁרִים מְשַׁמְחֵי לֵב מִצּוֹת יְדָוֶד בְּרָה מְאִירַת עֵינַיִם :
 (י) יִרְאֵת יְדָוֶד טְהוֹרָה עוֹמְדַת לְעַד מְשַׁפְּטֵי יְדָוֶד אֲמַת צְדָקוֹ יַחְדּוֹ :
 (יא) הַנְּחַמְדִּים מְזַהֵב וּמְפֹז רַב וּמְתוֹקִים מְדַבֵּשׁ וְנִפְתַּת צוֹפִים :

תלמוד בבלי מסכת שבת דף פח/ב

אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם מה לילוד אשה בינינו אמר להן לקבל תורה בא אמרו לפניו **חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם** מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדנינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה החזיר להן תשובה אמר לפניו רבוננו של עולם מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם אמר לו אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה שנאמר מאחז פני כסא פרשז עליו עננו ואמר רבי נחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו אמר לפניו רבוננו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים אמר להן למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלהים אחרים...

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד/א

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מאי דכתיב נוצר תאנה יאכל פריה למה נמשלו דברי תורה כתאנה מה תאנה זו (דף נד/ב) כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים אף **דברי תורה כל זמן**

שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם

אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב אילת אהבים ויעלת חן וגוי' למה נמשלו דברי תורה לאילת לומר לך מה אילה רחמה צר וחביבה על בועלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה
 דדיה ירוך בכל עת למה נמשלו דברי תורה כדד מה דד זה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א

אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח שנאמר **כי לקח טוב נתתי לכם** תורתו אל תעזובו

מדרש רבה שמות פרשה לג פסקה א

(א) ויקחו לי תרומה הה"ד (משלי ג) כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזובו אל תעזובו את המקח שנתתי לכם יש לך אדם שלוקח מקח יש בו זהב אין בו כסף יש בו כסף אין בו זהב אבל המקח שנתתי לכם יש בו כסף שנאמר (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף יש בו זהב שנאמר (שם יט) הנחמדים מזהב ומפז רב יש אדם לוקח שדות אבל לא כרמים כרמים ולא שדות אבל המקח הזה יש בו שדות ויש בו כרמים שנאי' (שיר ד) שלחיד פרדס רמונים

יש לך אדם לוקח מקח ובני אדם אינן יודעין מהו אבל משכר הסרסור נתודע מה לקח כך התורה אין אדם יודע מה היא אלא משכר שלקח משה שנאמר (שמות לד) ומשה לא ידע כי קרן אור פניו בדברו אתו

ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו **אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתני כביכול נמכרתי עמה** שנאמר ויקחו לי תרומה משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא לפרוש ממנה איני יכול לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש :

3) שבו נברא העולם

מדרש רבה בראשית פרשה א פסקה א

(א) רבי הושעיה רבה פתח (משלי ח) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום וגו'... ד"א אמון אומן התורה אומרת אני הייתי **כלי אומנתו של הקב"ה** בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו לדעת היאך הוא עושה חדרים היאך הוא עושה פשפשין כך היה **הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם** והתורה אמרה בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא תורה היאך מה דאת אמר (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו :

ספר תהילים פרק מ

(ה) אֲשֶׁרִי הִגֵּבֶר אֲשֶׁר שָׁם דָּוָד מִבְּטָחוֹ וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים וְשָׁטִי כָזָב :
(ו) רְבוֹת עֲשִׂיתְ אֶתָּה יְדָוֶד אֱלֹהֵי נְפֻלָּאֵתֶיךָ וּמַחְשְׁבֹתֶיךָ אֵלֵינוּ אֵין עֲרָךְ אֵלֶיךָ אֲגִידָה וְאֲדַבְּרָה עֲצָמוֹ מִסִּפֶּר :

תלמוד ירושלמי מסכת ראש השנה דף ז/ב

אמר ר' סימון כתיב רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו- לשעבר רבות עשית מיכן והילך **נפלאותיך ומחשבותיך אלינו**.
א"ר לוי למלך שהיה לו אירלוגין כיון שעמד בנו מסרה לו.
אמר רבי יוסה בר חנינה למלך שהיה לו שומרה כיון שעמד בנו מסרה לו
אמר רבי אחא למלך שהיה לו טבעת כיון שעמד בנו מסרה לו
אמר רבי חייה בר בא לנגר שהיו לו כלי נגרות כיון שעמד בנו מסרה לו
אמר ר' יצחק למלך שהיו לו אוצרות כיון שעמד בנו מסרם לו
ורבנן אמרי לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות כיון שעמד בנו מסרה לו :

הכל צפוי והרשות נתונה... (ג:יח)

משנה מסכת אבות פרק ג
(יח) הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה:

(א) הכל צפוי

1) בהווה

ספר זכריה פרק ד
(י) כי מי בזה ליום קטנותו ושמוחו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה
עיני ידוד המה משוטטים בכל הארץ:

ספר משלי פרק טו
(ג) בכל מקום עיני ידוד צפות רעים וטובים:

ספר ירמיה פרק כג
(כד) אם יסתיר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ידוד
הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ידוד:

ספר דניאל פרק ב
(כב) הוא גלא עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא ונהירא \ ונהורא \ עמה שרא:

אבן עזרא על תהילים פרק קלט פסוק א
(א) למנצח לדוד מזמור ה' חקרתני - זה המזמור נכבד מאוד בדרכי השם ואין באלה החמשה ספרים
מזמור כמוהו וכפי בינת אדם בדרכי השם ודרכי הנשמה יתבונן בטעמיו ועתה אפרשנו בדרך קצרה
בע"ה:

ספר תהילים פרק קלט
(א) למנצח לדוד מזמור חקרתני ותדע:
(ב) אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי מרחוק:
(ג) ארחי ורבעי זריתי וכל דרכי הסכנתה:
(ד) כי אין מלה בלשוני הן ידוד ידעת כלה:
(ה) אחור וקדם צרתני ותשת עלי פפכה:
(ו) פלאיה \ {פליאה} דעת ממני נשגבה לא אוכל לה:
(ז) אנה אלך מרוחק ואנה מפניך אברח:
(ח) אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנד:
(ט) אשא כנפי שחר אשכנה באחרית ים:
(י) גם שם ידוד תנחני ותאחזני מינד:
(יא) ואמר אף חשך שופני ולילה אור בעדני:
(יב) גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום נאיר כחשיכה כאורה:
(יג) כי אתה קניית כליתי תסכני בבטן אמי:

משנה מסכת אבות פרק ב
 (א) רבי אומר... והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עברה,
דע מה למעלה ממך, עין רואה ואזן שומעת, וכל מעשיך בספר נכתבין:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת סנהדרין פרק י משנה א
 היסוד העשירי:

כי הוא הש"י יודע מעשיהם של בני אדם ואינו מעלים עינו מהם,
 לא כדעת מי שאמר עזב ה' את הארץ אלא כמו שנאמר (ירמיה לב) גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך
 פקוחות על כל דרכי בני אדם וגו', וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו' (בראשית ו) ונאמר זעקת
 סדום ועמורה כי רבה (שם יח) זהו מורה על היסוד העשירי הזה:

(2) בעתיד

ספר ישעיה פרק מו
 (ט) זכרו ראשונות מעולם כי אנכי אל ואין עוד אלהים ואפס כמוני:
 (י) מגיד מראשית אחרית ומקדם אחר לא נעשו אמר עצתי תקום וכל חפצי אעשה:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צ/ב
 שאלו רומיים את רבי יהושע בן חנניה מניין שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות
 אמר להו תרווייהו מן המקרא הזה שנאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה...

מדרש רבה ויקרא פרשה כו פסקה ז
 א"ר יהושע דסכנין בשם ר' לוי מלמד שהראהו הקב"ה למשה דור דור ושופטיו דור דור ומלכיו דור
 דור וחכמיו דור דור ומנהיגיו דור דור ומשניו דור דור ושוטריו דור דור ופרנסיו דור דור וחומסיו דור
 דור וגזלניו דור דור ונביאיו והראהו שאול ובניו נופלים בחרב
 אמר לפניו מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב אמר לו הקב"ה ולי אתה אומר אמור אל הכהנים
 שהרג שהם מקטרגים אותו שנאמר ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה טו
 (טו) הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נידון והכל לפי רוב המעשה - זה המאמר כולל דברים
 גדולים מאד וראוי היה זה המאמר שיהא לר' עקיבא וזהו פירושו בקצרה, ועל תנאי שתדע כל מה
 שקדם בפרקים הקודמים אמר כל מה שבעולם ידוע אצלו יתברך והוא משיג אותו והוא אמרו הכל
 צפוי, ואח"כ אמר לא תחשוב שבהיותו יודע המעשים יתחייב ההכרח, כלומר שיהיה האדם מוכרח
 במעשיו על מעשה מן המעשים אין הענין כן אבל הרשות ביד האדם במה שיעשה, והוא אמרו הרשות
 נתונה, ר"ל כל אדם רשות נתונה לו כמו שביארנו בפרק השמיני

ב) והרשות נתונה

1) מקור ומשמעות

ספר דברים פרק ל
(טו) **וְיֵאמֶר יְהוָה לְפָנָיִךְ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמְּנוּת וְאֶת הָרַע :**

(יט) העדתי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמוות נתתי לפניך הברכה והקללה
ובחרת בחיים למען ותחיה אתה וזרעך :

מדרש הגדול דברים ל: טו
ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע- מגיד הכתוב שרשותו של אדם בידו
ויש לו להטות את עצמו לאיזה צד שירצה אם לדרך החיים אם לדרך המוות

ספר דברים פרק ה
(כה) וַיִּשְׁמַע יְהוָה אֶת קוֹל דְּבָרֶיכֶם בְּדַבְּרְכֶם אֵלַי וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי שְׁמַעְתִּי אֶת קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר
דָּבְרוּ אֵלַיךְ הִיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דָּבְרוּ :
(כו) **מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבַבְכֶם זֶה לָהֶם לְיִרְאָה אֹתִי וְלִשְׁמֹר אֶת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יִיטֵב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם
לְעַלְמִם :**

ספר בראשית פרק ד
(ו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל קַיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ :
(ז) **הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לְפִתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תִּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ :**

ספר בראשית פרק א
(כו) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדְמוּתֵנוּ וְיִרְדּוּ בְדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְבִהֵמָה וּבְכָל הָאָרֶץ
וּבְכָל הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ :

ספורנו עה"ת ספר בראשית פרק א פסוק כו
כדמותנו. בענין המעשיות שידמה במ קצת לפמליא של מעלה בצד מה שהם פועלים בידיעה ובהכרה.
אמנם פעולתם היא בלתי בחיריית ובזה לא ידמה להם האדם. **ובקצת ידמה האדם לאל ית' הפועל
בבחירה.**

משך חכמה על בראשית פרק א פסוק כו
(כו) נעשה אדם בצלמנו - **הצלם האלקי הוא הבחירה החפשית בלי טבע מכריח רק מרצון ושכל
חפשי,** והנה ידיעתו יתברך אינה מכרעת הבחירה כי אין ידיעתו באה נוספת כידיעה של בשר ודם
הבאה מהחושים רק היא עצמותיתתברך וכמו שכתב הרמב"ם, (ה' תשובה ספ"ה) והנה אם כי אין
ביכולת בנו להבין איך היא כי אילו ידעתיו הייתיו רק זאת אנו יודעים שלהבחירה החפשית הוא
מצמצום האלקות שהשי"ת מניח מקום לברואיו לעשות כפי מה שיבחרו ושלל ממפעליהם הגזירה
וההחלטה בפרטיות, ולכן אמר אל לבו (בראשית רבה ח-ג) נעשה אדם בצלמנו. פירוש, שהתורה
מדברת בלשון בני אדם שאמר נניח מקום לבחירת האדם שלא יהא מוכרח במפעליו ומחויב
במחשבותיו ויהיה בחירי חפשי לעשות טוב או רע כאשר יחפוץ נפשו ויוכל לעשות דברים נגד מזגי
טבעו ונגד הישר בעיני ד', ולכן מדבר בלשון רבים כאשר בכ"מ לשון אלדות לשון רבים וכמו אשר לו
אלקים קרובים אליו (דברים ד, ז) וכן כל לשון מרות כמו שפירש"י פ' וירא (כ, יג) על קרא דכאשר
התעו אותי אלקים כו' יעו"ש, ועיין ירושלמי סוף פ' הרואה.
וזה כוונת רבותינו במדרש (בראשית רבה ח-ג) ר' אמי אמר בלבו נמלך משל למלך שבנה פלטרין ע"י
אדריכל ראה אותה ולא ערבה לו על מי יש להתרעם לא על אדריכל הוי ויתעצב אל לבו, כי בבחירת
האדם החפשית הוסיפו לעשות רע לכן ניחם ד' על האדם הבחירי אשר עשה ובמשל האדריכל לפי
דרכנו הוא כח האלקי המצמצם לתת מקום לבריותיו להיות חפשים ולבחור כאשר ירצו, והמקובלים
ומהם הרמב"ן (כאן ב, ז) דברו בזה נשגבות ויובנו לפי דברינו ודו"ק.

ספר אמונות ודעות - מאמר רביעי - אות ד

ואחרי ענין זה אומר עוד, **כי הבורא יתרומם ברוממותו אינו משפיע על מעשה בני אדם כלל**, ואינו מכריחם לא על משמעת ולא על מרי ויש לי על כך ראיות מדרך המוחש, ומדרך המושכל, וממה שבכתובים ובמסורת: **מן המוחש, מצאתי שהאדם מרגיש בעצמו שהוא יכול לדבר ויכול לשתוק**, ויכול לתפוש ויכול לעזוב, ואינו מרגיש שום כח אחר המעכבו מלעשות רצונו כלל, והדבר מסור בידו שינהיג את טבעו כפי הכרעת דעתו, אם עשה כן הרי הוא פקח ואם לאו הרי הוא סכל. אבל **מן המושכל**, כבר הוכח במה שקדם כי בטל הוא שתהא פעולה אחת משני פועלים, ומי שחשב שהבורא יתרומם ויתהדר מכריח את האדם על איזה דבר הרי עשה הפעולה האחת לשניהם יחד. **ועוד אלו היה מכריחו לא היה מקום שיצוהו ויזהירו**. ועוד אלו הכריחו על פעולה מסויימת **לא יתכן שיעניש אותו עליה**. ועוד אלו היו בני אדם מוכרחין כי אז היו זכאים לשכר המאמין והכופר, כי כל אחד מהם עשה מה שהופעל עליונה

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ה

(א) **רשות לכל אדם נתונה** אם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע וכיון שכן הוא פן ישלח ידו: (ב) אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע אין הדבר כן אלא **כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם** או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה הוא שירמיהו אמר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כלומר אין הבורא גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע וכיון שכן הוא נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה הוא שכתוב אחריו מה יתאוונן אדם חי וגוי וחזר ואמר הואיל ורשותנו בידינו ומדעתנו עשינו כל הרעות ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזוב רשענו שהרשות עתה בידינו הוא שכתוב אחריו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה וגוי': (ג) **ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה** שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים וכתוב ראה אנכי נתן לפניכם היום כלומר שהרשות בידכם וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים ומפני זה הענין נאמר מי יתן והיה לבבם זה להם כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם: (ד) אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים או למדע מן המדעות או לדעה מן הדעות או למעשה מן המעשים כמו שבזדים מלבם הטפשים הוברי שמים **היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך** הטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו ומה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק השופט כל הארץ לא יעשה משפט ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ ויהיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו והכתוב אומר כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ **דע שהכל כחפצו יעשה ואף על פי שמעשינו מסורין לנו** כיצד כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעיגול וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו האל עושה כל שהאדם יכול לעשות לפיכך דנין אותו לפי מעשין אם עשה טובה מטיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו הוא שהנביא אומר מידכם היתה זאת לכם גם המה בחרו בדרכיהם ובענין זה אמר שלמה שמח בחר בילדותך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט כלומר דע שיש בידך כח לעשות ועתיד אתה ליתן את הדין:

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יז/א

אמרו עליו על ר"א בן דורדיא שלא הניח זונה אחת בעולם שלא בא עליה פעם אחת שמע שיש זונה אחת בכרכי הים והיתה נוטלת כיס דינרין בשכרה נטל כיס דינרין והלך ועבר עליה שבעה נהרות בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה

הלך וישב בין שני הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה אמר שמים וארץ בקשו עלי רחמים אמרו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה אמר חמה ולבנה בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה אמר כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שאנו מבקשים עליך נבקש על עצמנו שנאמר ונמקו כל צבא השמים

אמר אין הדבר תלוי אלא בי הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו יצתה בת קול ואמרה ר"א בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא [והא הכא בעבירה הוה ומית] התם נמי כיון דאביק בה טובא כמינות דמייא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת ואמר רבי לא דיין לבעלי תשובה שמקבלין אותן אלא שקורין אותן רבי

אורות התשובה טז: א:

אחד מהיסודות של התשובה, במחשבתו של האדם, הוא הכרת האחריות של האדם על מעשיו, שבא מתוך אמונת הבחירה החפשית של האדם.

וזהו גם כן תוכן הוידוי המחובר עם מצות התשובה שמודה האדם שאין שום ענין אחד, שיש להאשימו על החטא ותוצאותיו, כי-אם אותו בעצמו. ובה הוא מברר לעצמו את חופש רצונו ועוצם יכולתו על סדרי חייו ומעשיו, ומתוך כך הוא מפנה לפניו את הדרך לשוב אל ד', לחדש את חייו בסדר הטוב. אשר יכיר שהוא מוצלח בעדו כאשר ישאב ממקור הדעת, המתחבר אל קדושת אור התורה, המשיבת נפש.

'We have to be free; we have no choice'- Isaac Bashevis Singer

2) היחס להכל צפוי

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ה

(ה) שמא תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו? דע שתשובת אלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר כבר בארנו בפי שני מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים

אבל נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו.

[השגת הראב"ד - וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים ומעשה ידיהם א"א לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה ואע"פ שאין תשובה נצחת על זה טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר אם היו צדקת האדם ורשעתו תלויים בגזירת הבורא ית' היינו אומרים שידיעתו היא גזירתו והיתה לנו השאלה קשה מאד ועכשיו שהבורא הסיר זו הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו אין ידיעתו גזירה אבל היא כידיעת האצטגנינים שיודעים מכח אחר מה יהיו דרכיו של זה והדבר ידוע שכל מקרה האדם קטן וגדול מסרו הבורא בכח המזלות אלא שנתן בו השכל להיותו מחזיקו לצאת מתחת המזל והוא הכח הנתון באדם

להיותו טוב או רע והבורא יודע כח המזל ורגעיו אם יש כח בשכל להוציאו לזה מידו אם לא וזו הידיעה אינה גזירה **וכל זה איננו שוה**]:

אורות התשובה טז: א (המשך)

ואחרי הידיעה הבהירה, שהשאלה על-דבר שני הפכים בנושא אחד היא רק תכונה יחסית לנו, לגבי שכלנו המוגבל, ואינה שייכת כלל בחק בורא כל, אדון כל החקים, וסבת כל הסבות, מקור החכמה ובונה התבונה, ברוך הוא, הננו נכונים להבין שיש מקום גם להשקפה של בחירתו של האדם וחופשו וגם לאי-בחירתו ואי-חופשו, והדברים נמשכים מכל הזרמים שבהויה.

אך כל זמן שלא שב האדם מחטאו, לא סידר לו את ארחות תשובתו, הרי הוא מונח תחת הסבל של בחירתו והאשמה של כל מעשיו, וכל תוצאותיהם הרעות מוטלות עליו.

אמנם אחרי הארת התשובה מיד נמסרים למפרע כל המגרעות שבחיינו, וכל המעשים, שלגבי ערכו של האדם אינם טובים, ותוצאותיהן הן מרות לו, לרשות הגבוה, וכולם נערכים מחוץ ליסוד חופשו

ובחירתו, ומצטרפים הם לרשות ההנהגה העליונה, רשות הגבוה, אשר כל מעשינו פעלת.

וכל זה הוא ביחש להצד הרע שבמעשיו, מה שאין כן הצד הטוב כולו הוא קשור עם חופשתו של האדם, וכפי אותה המדה שתוכן התשובה מתגבר, והצד הרע שבמעשיו הולך וניתק מרשות הבחירה החפשית שלו, ונמסר לרשות העליון, ששם כולו הוא טוב, ולא יגורך רע, ככה מתקשר יותר הצד הטוב שבמעשיו וכל תוכן חייו לרשות בחירתו וחופשו, להגדיל אורו ועשרו לשעה ולנצח, והאדם וכל עולמו ובמדה ידועה כל העולמים מתעלים בזה, ומתבהרים בהכרה העליונה של הטוב העליון, שהמדה הטובה היא היסודית הכוללת, והראשית וגם האחרית של כל ההויה, "טוב ד' לכל ורחמיו על כל מעשיו."

תוי"ט על מסכת אבות פרק ג משנה טו

ובמדרש שמואל כתב **דמעיקרא לאו קושיא לפי שידיעת הש"י היא כצופה ומביט העשייה שעושה האדם והרי אין ראיית האדם למעשה זולתו. מכרחת העשייה ההיא. כך צפיית הש"י מעשה האדם. אינו מכרחתו.**

ואין שייך לומר שיודע מה שעתיד יעשה האדם. וא"כ מוכרח שיעשה. כי לפניו יתברך אין קדימה ואיחור שאינו בחוק הזמן.

וכתב שהר"ם אלמושנינו כתב שזהו דעת הרמב"ם עצמו בהבדילו ידיעתו מידיעתנו שהוא בזה הצד בעצמו שידיעתו היא תמיד בהווה ואין עתיד לפניו יתברך. אבל הכל הווה וכמו שבערכינו ידיעת ההווה אינה מכרחת. כן ידיעתו תמידי בהווה ואינה מכרחת. אבל הספק שביד הבריות בזה לפי שאין אנו יכולים לצייר איך תהיה ידיעתו תמיד בהווה אף מה שהוא עתיד בערכינו. ולכן השריש הרמב"ם שאין ידיעתו כידיעתנו. ושלא נשתבש בזה.

והיינו נמי דתנן הכל צפוי בלשון עבר כי הכל גלוי לפניו. לא מביט בעתיד עכ"ד [ודע שזה שאמר המד"ש שידיעת הש"י היא כצופה ומביט העשייה שעושה האדם וכו' הן הנה מסקנת דברי הראב"ד [שם] שאומר שידיעת הש"י כידיעת האצטגנינים וכו'. אך מסיים וכל זה איננו שוה. עוד דע שאף להראב"ד הקדימו בסברא זו הגאון רב סעדיה בספר האמונות במאמר הרביעי ממנו. כי שם כתב קרוב לזה הענין. ואין להאריך עוד]. ובדרך חיים כתב דלהכי תנן צפוי ולא צופה לפי שידיעת הרעות שאינו רוצה בהם ג"כ צפוי. וצופה היה משמע שמבקש לראות ובראות הרי כתיב והבט אל עמל לא תוכל [חבוקק אי"ג] ע"כ:

ג) ובטוב העולם נדון**ספר בראשית**

פרק א

(א) בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ :

פרק ב

(ד) אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהַבְרָאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְדוּד אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמַיִם :

רש"י על בראשית פרק א פסוק א

ברא אלהים - ולא אמר ברא ה' שבתחלה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין. והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים :

ספר שמות פרק כ(ה) לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם כִּי אֲנֹכִי יְדוּד אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֶקֶד עֲוֹן אָבֹת עַל בְּנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים לְשָׁנָיִם :
(ו) וְעוֹשֶׂה חֶסֶד לְאֲלֹפִים לְאֵהָבֵי וּלְשֹׂמְרֵי מִצְוֹתָי :

רש"י על שמות פרק כ פסוק ו

(ו) ועושה חסד - שאדם עושה לשלם שכר עד לאלפים דור נמצאת מדה טובה יתירה על מדת פורעניות אחת על חמש מאות שזו לארבעה דורות וזו לאלפים (סוטה יא) :

ספר יחזקאל פרק לג(י) וְאַתָּה בֶן אָדָם אָמַר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אָמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פִשְׁעֵינוּ וְחַטָּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נִמְקִים וְאַיֶּךָ נַחֲמָה :
(יא) אָמַר אֲלֵיהֶם חִי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְדוּד אִם אַחֲפָץ בְּמוֹת הַרְשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רְשָׁע מִדַּרְכּוֹ וְחָיָה שׁוּבוֹ שׁוּבוּ מִדַּרְכֵיכֶם הַרְעִים וְלָמָּה תִּמְוֹתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל :**ספר תהילים פרק כה**(ז) חַטָּאוֹת נְעוּרַי וּפְשָׁעַי אֶל תִּזְכֹּר כְּחֶסֶדְךָ זָכַר לִי אֲתָה לְמַעַן טוֹבֶךָ יְדוּד :
(ח) טוֹב וַיִּשָּׁר יְדוּד עַל כֵּן יוֹרָה חַטָּאִים בְּדָרְךָ :**ספר בראשית פרק כא**

(יז) וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנְּעָר וַיִּקְרָא מִלֶּאדָּא אֱלֹהִים אֶל הַגֵּר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הַגֵּר אֵל תִּירָאִי כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנְּעָר בְּאֶשֶׁר הוּא שֵׁם :

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף טז/ב

ואמר רבי יצחק אין דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותה שעה
שנאמר כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם**ספר דברים פרק ב**

(ט) וַיֹּאמֶר יְדוּד אֵלֵי אֵל תִּצַר אֶת מוֹאָב וְאֵל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא אֶתְּנוּ לָךְ מֵאֶרֶץ יִרְשָׁה כִּי לִבְנֵי לוֹט נִתְּתִי אֶת עַר יִרְשָׁה :

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף לח/א

ויאמר ה' (אל משה) [אלוי] אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם (דף לח/ב) מואבים עצמן לא כל שכן אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית

והלא דברים ק"ו ומה בשביל שתי פרידות טובות חס הקדוש ברוך הוא על ב' אומות גדולות ולא החריבן בתו של רבי אם כשרה היא וראויה היא לצאת ממנה דבר טוב על אחת כמה וכמה דהוה חיה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ז/א

אמר רבי אלעזר אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' מלמד שכל אותן הימים לא זעם **וכמה זעמו רגע** וכמה רגע אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה ומנא לן דרגע רתח שנאמר כי רגע באפו חיים ברצונו ואי בעית אימא מהכא חבי כמעט רגע עד יעבור

מדרש תנחומא כי תצא פרק ב

אמר הכתוב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהלים צד)
אמר רבי אלעזר בן יעקב צריך אדם להחזיק טובה להקב"ה בזמן שהיסורין באין עליו למה **שהיסורין מושכין את האדם להקב"ה** שנא' (משלי ג) כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה

מדרש רבה בראשית פרשה ט פסקה ח

(ח) אמר רב הונא הנה טוב מאד זו מדת הטוב והנה טוב מאד זו מדת יסורין
וכי מדת יסורין טובה מאד אתמהא? אלא **שעל ידיה הבריות באים לחיי העולם הבא**
וכן שלמה אומר (משלי ו) ודרך חיים תוכחת מוסר אמרת צא וראה איזהו דרך מביאה את האדם לחיי העולם הבא הוי אומר זו מדת יסורין:

תלמוד בבלי מסכת ברכות

דף נד/א

משנה... חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה

דף ס/ב

חייב אדם לברך כו':... אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דרבי עקיבא **לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד**

כי הא דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא מטא לההיא מתא בעא אושפיזא לא יהבי ליה אמר כל דעביד רחמנא לטב אזל ובת בדברא והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא אתא זיקא כבייה לשרגא אתא שונרא אכליה לתרנגולא אתא אריה אכליה לחמרא אמר כל דעביד רחמנא לטב ביה בליליא אתא גייסא שבייה למתא אמר להו לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא (סא/א) הכל לטובה:

ד) והכל לפי רוב המעשה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ/א
 תנו רבנן לעולם (דף מ/ב) יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו
 שהכריע עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר וחוטא אחד
 יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שחטא אובד ממנו טובות הרבה
 ר' אלעזר בר' שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת
 אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל
 העולם לכף חובה שנאמר וחוטא אחד כו' בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו ומכל העולם טובה
 הרבה

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ג
 (א) כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות מי שזכיותיו יתירות על עונותיו צדיק ומי שעונותיו
 יתירות על זכיותיו רשע מחצה למחצה בינוני
 וכן המדינה אם היו זכיות כל יושביה מרובות על עונותיהן הרי זו צדקת ואם היו עונותיהם מרובין
 הרי זו רשעה
 וכן כל העולם כולו:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה טו
 ואחר כך אמר שהמעלות לא יגיעו לאדם לפי רוב גודל המעשה, אבל לפי רוב מספר המעשים,
 והוא שהמעלות אמנם יגיעו בכפול המעשים הטובים פעמים רבות ועם זה יגיע קנין חזק לא כשיעשה
 אדם פעל אחד גדול מפעולות הטובות כי בזה לבדו לא יגיע לו קנין חזק,
 והמשל בו כשיתן האדם למי שראוי אלף זהובים בבת אחת לאיש אחד ולאיש אחד לא יתן כלום לא
 יעלה בידו מדת הנדיבות בזה המעשה האחד הגדול כמו שמגיע למי שהתנדב אלף זהובים באלף פעמים
 ונתן כל זהוב מהם על צד הנדיבות, מפני שזה כפל מעשה הנדיבות אלף פעמים והגיע לו קנין חזק, וזה
 פעם אחת לבד התעוררה נפשו התעוררות גדולה לפעל טוב ואח"כ פסקה ממנו. וכן בתורה אין שכר מי
 שפדה אסור במאה דינרים או עשה צדקה לעני במאה דינרים שהוא די מחסורו כמו שפדה עשרה
 איסורים או השלים חסרון עשרה עניים כל אחד בעשרה דינרים ואל זה ההקש, וזה ענין אמרו לפי רוב
 המעשה אבל לא לפי גודל המעשה:

ספר אסתר פרק ה
 (יא) וַיִּסְפַּר לָהֶם הָמוֹן אֶת כְּבוֹד עֲשָׂרוֹ וְרֹב בְּנָיו וְאֵת כָּל אֲשֶׁר גָּדְלוֹ הַמֶּלֶךְ וְאֵת אֲשֶׁר נִשְׂאוֹ עַל הַשָּׂרִים
 וְעַבְדֵי הַמֶּלֶךְ:

הכל נתון בערבון... (ג:יט)

משנה מסכת אבות פרק ג
(יט) הוא הִיָּה אֹמֵר, הַכֹּל נָתוּן בְּעֶרְבוֹן, וּמִצּוּדָה פְּרוּסָה עַל כָּל הַחַיִּים.
הַחֲנוּת פְּתוּחָה, וְהַחֲנוּנִי מְקִיף, וְהַפְּנִקָּס פְּתוּחַ, וְהַיָּד פּוֹתֶבֶת, וְכָל הַרוּצָה לְלוֹת יָבֹא וְיִלְוֶה,
וְהַגְּבָאִים מְחֻזְרִים תְּדִיר בְּכָל יוֹם, וְנִפְרָעוּ מִן הָאָדָם מִדְּעֵתוֹ וְשֵׁלָא מִדְּעֵתוֹ, וְיֵשׁ לָהֶם עַל מַה שֵּׁיִסְמוּכוּ,
וְהִדְיוּ דִין אֲמָתִי, וְהַכֹּל מִתְקַן לְסַעֲיָדָה:

(א) היחס למשנה הקודמת

אבות דרבי נתן נוסח ב' פרק מד
הכל צפוי וגלוי ותלוי במעשה ומצודה פרוסה על כל החיים והדין דין אמת החנות פתוחה והשולחן...

(ב) הכל נתון בערבון

ספר איוב פרק מא
(ג) מִי הַקְּדִימָנִי וְאַשְׁלֵם תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם לִי הוּא :

מדרש רבה ויקרא פרשה כז פסקה ב
(ב) ר' תנחומא פתח (איוב מא) מי הקדימני ואשלם תחת כל השמים לי הוא
זה רווק הדר במדינה ונותן שכר סופרים ומשנים אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו ושכרו וליתן לו בן זכר
א"ר ירמיה ב"ר אלעזר עתידה בת קול להיות מפוצצת בראש ההרים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא
ויטול שכרו הה"ד (במדבר כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל וגו'
רוה"ק אומרת מי הקדימני ואשלם מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה מי מלל לשמי עד שלא נתתי
לו בן זכר מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית מי עשה לי
סוכה עד שלא נתתי לו מקום מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי
לו טלית מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גורן מי
הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עיסה מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה הה"ד שור או
כשב או עז :

(ג) ומצודה פרוסה על כל החיים

ספר קהלת פרק ט
(יא) שִׁבְתִּי וְרָאָה תַּחַת הַשָּׁמַיִם כִּי לֹא לַקְּלִים הַמְרוּץ וְלֹא לַגְּבוּרִים הַמְלַחֲמָה וְגַם לֹא לַחֲכָמִים לָחֵם וְגַם
לֹא לַגְּבָנִים עֶשֶׂר וְגַם לֹא לַיִדְעִים חֵן כִּי עֵת וְפָגַע יִקְרָה אֶת כָּלֵם :
(יב) כִּי גַם לֹא יָדַע הָאָדָם אֶת עֵתוֹ כִּדְגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בְּמִצּוּדָה רָעָה וְכַצְּפָרִים הָאֲחֻזוֹת בְּפֶחַ כְּהֵם יוֹקְשִׁים
בְּנֵי הָאָדָם לַעֲת רָעָה כְּשֶׁתְּפוּל עֲלֵיהֶם פְּתָאֵם :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף פא/ב
אמר ריש לקיש מאי דכתיב כי [גם] לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה
מאי מצודה רעה אמר ריש לקיש **חכה** :

רש"י סנהדרין דף פא/ב
מאי מצודה רעה חכה - אמ"ו בלעז, שהוא רע וחלש וקטן ואוחז בו דגים גדולים פתאום ואינו רואה,
ואינו דומה לנאחז ברשתות על ידי מארב ותחבולות :

ד) החנות פתוחה...

ספר קהלת פרק ח

(טו) וְשִׁבְחֹתַי אֲנִי אֶת הַשְּׁמִיחָה אֲשֶׁר אֵין טוֹב לְאָדָם תַּחַת הַשָּׁמַשׁ כִּי אִם לְאָכַל וְלְשִׁתּוֹת וְלְשִׂמּוֹחַ וְהוּא יִלְוֶנּוּ בְעֵמְלוֹ? מִי חָזָיו אֲשֶׁר נָתַן לוֹ הָאֱלֹהִים תַּחַת הַשָּׁמַשׁ:

ספרי פרשת ברכה פיסקא שמט

(ח) וללוי אמר, למה נאמר לפי ששמעון ולוי שניהם שתו בכוס אחד שנאמר + בראשית מט ז + ארור אפס כי עז ועברתם כי קשתה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל משל לב' שלוו מן המלך אחד פרע למלך וחזר והלוה את המלך ואחד לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה **כך שמעון ולוי שניהם לוו בשכם** כענין שנאמר + בראשית לד כה + ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבואו על העיר בטח ויהרגו כל זכר **לוי פרע מה שלוה במדבר** שנאמר + שמות לב כו + ויעמד משה בשער המחנה ויאמר כה אמר ה' שימו איש חרבו על יריכו ויעשו בני לוי כדבר ה' **וחזר והלוה את המקום** בשטים שנאמר + במדבר כה יא + פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתו מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי **שמעון לא דיו שלא פרע אלא חזר ולוה** שנאמר + שם / במדבר כה / יד + ושם איש ישראל המוכה אשר הכה את המדינית זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני לכך נאמר וללוי אמר.

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף נ/א

אמר ר' חנינא **כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרו הוא יותרו חייו** שנאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט

תלמוד בבלי מסכת תענית דף יא/א

צדיק וישר הוא (אמרו בשעת) [מלמד שבשעת] פטירתו של אדם לבית עולמו כל מעשיו (נפטרין) [נפטרין] לפניו ואומרים לו כך וכך עשית במקום פלוני ביום פלוני והוא אומר (הין) [הן] **ואומרים לו חתום וחותם** שנאמר ביד כל אדם יחתום ולא עוד אלא שמצדיק עליו את הדין ואומר להם יפה דנתוני לקיים מה שנאמר למען תצדק בדברך

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ד/א

אמשול לכם משל למה"ד לאדם שנושה משני בני"א אחד אוהבו ואחד שונאו **אוהבו נפרע ממנו מעט מעט** שונאו נפרע ממנו בבת אחת

רש"י על דברים פרק לב פסוק ד

(ד) הצור תמים פעלו - אע"פ שהוא חזק כשמביא פורענות על עוברי רצונו לא בשטף הוא מביא כי אם בדין כי תמים פעלו:

ה) והגבאין מחזירין...

תלמוד בבלי מסכת ערכין דף טז/ב

עד היכן תכלית יסורין?

אמר רבי אלעזר כל שארגו לו בגד ללבוש ואין מתקבל עליו מתקיף לה רבא זעירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני גדולה מזו אמרו אפילו נתכוונו למזוג בחמין ומזגו לו בצונן ומזגו לו בחמין ואת אמרת כולי האי מר בריה דרבינא אמר אפילו נהפך לו חלוקו רבא ואיתימא רב חסדא ואיתימא רבי יצחק ואמרי לה במתניתא תנא אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתים דווקא שלש ועלו בידו שתים אבל שתים ועלו בידו שלש לא דליכא טירחא למישדייהו

וכל כך למה דתניא דבי רבי ישמעאל **כל שעברו עליו ארבעים יום בלא יסורין קיבל עולמו** במערבא אמרי (דף יז/א) **פורענות מזדמנת לו**

רע"ב על מסכת אבות פרק ג משנה טז

והגבאים - יסורים ופגעים רעים:

מדעתו - פעמים שזוכר את חובו ואומר יפה דנתני:

ושלא מדעתו - פעמים ששכח וקורא תגר כנגד דינו של מקום ברוך הוא:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א

אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר וה' חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלם מאהבה תלמוד לומר אם תשים אשם נפשו **מה אשם לדעת אף יסורין לדעת** ואם קבלם מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנאמר וחפץ ה' בידו יצלח

ספר איוב פרק לג

(יג) מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה:

(יד) כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה:

(טו) בחלום חזיון לילה בנפל תרדמה על אנשים בתנומות עלי משקב: (טז) אז יגלה און אנשים ובמסרם יחתם: (יז) להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה: (יח) יחשף נפשו מני שחת וחתו מעבר בשלח:

(יט) והוכח במכאוב על משכבו וריב\ ורוב\ עצמיו אתן: (כ) וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאנה:

(כא) יכל בשרו מראי ושפי\ ונפשו\ עצמתיו לא ראו: (כב) ותקרב לשחת נפשו וחתו לממתים:

(כג) אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו: (כד) ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי לפר: (כה) רטפש בשרו מנער ישוב לימי עלומיו: (כו) יעתר אל אלוה וינצחו וינא פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו: (כז) ישר על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שנה לי: (כח) פדה נפשי\ ונפשו\ מעבר בשחת וחתיו\ וחתו\ באור תראה:

(כט) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלוש עם גבר: (ל) להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים:

(ו) והכל מתוקן לסעודה

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק ח

(ב) **העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להן בעולם הזה ולא יארע דבר בו מן הדברים שמארעין לגופות בעולם הזה כגון ישיבה ועמידה ושינה ומיתה ועצב ושחוק וכיוצא בהן כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה ולא תשמיש אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה הרי נתברר לך שאין שם גוף לפי שאין שם אכילה ושתייה ...**

(ד) וכמה שמות נקראו לה דרך משל הר ה' ומקום קדשו ודרך הקדש וחצרות ה' ונועם ה' ואהל ה' והיכל ה' ובית ה' ושער ה' **וחכמים קראו לה דרך משל לטובה זו המזומנת לצדיקים סעודה וקורין לה בכל מקום העולם הבא :**

רש"י על מסכת אבות פרק ג

ואעפ"כ הכל מתוקן לסעודה- **אחד צדיקים ואחד רשעים** יש להם חלק לעוה"ב לכירה הגדולה

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנ"ג א

תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע איזהו יום ימות אמר להן וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה ואף שלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פיקחין שבהן קישטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר לבית המלך טיפשין שבהן הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה בלא טורח בפתאום ביקש המלך את עבדיו פיקחין שבהן נכנסו לפניו כשהן מקושטין והטיפשיים נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פיקחים וכעס לקראת טיפשיים אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו חתנו של רבי מאיר משום רבי מאיר אמר אף הן נראין כמשמשין אלא אלו ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבין הללו שותין והללו צמאים שנאמר כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לה

אם אין תורה, אין דרך ארץ; אם אין דרך ארץ, אין תורה (ג:כ)

משנה מסכת אבות פרק ג

(כ) רבי אלעזר בן עזריה אומר, אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה. אם אין חכמה, אין יראתה. אם אין יראתה, אין חכמה. אם אין בינה, אין דעת. אם אין דעת, אין בינה. אם אין קמח, אין תורה. אם אין תורה, אין קמח.

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה יז

(יז) ר' אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה אם אין בינה אין דעת אם אין דעת אין בינה אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח - רוצה לומר בזה שכל שנים מאלו כל אחד משניהם מועיל במציאות האחר ומשלים זולתו...

סדר תפלה - נוסח ספרד - הגדה של פסח

וַיִּרְא אֶת עַנְיָנוּ - זו פְּרִישוֹת דְּרֶךְ אֶרֶץ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים:

א) צורת התנהגות

1) תלות תורה בדרך ארץ

מדרש רבה ויקרא פרשה ט פסקה ג

א"ר ישמעאל בר רב נחמן עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה הה"ד (בראשית ג) לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ ואח"כ עץ החיים זו תורה אראנו בישע אלקים

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ג

רצונו לומר, שצריך תחילה לתקן את עצמו במידות ובוה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו/א

תניא ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבריות שלא למדו תורה פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו ועליו הכתוב אומר באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו

2) תלות דרך ארץ בתורה

ספר מלכים א פרק ח
 (לו) ואתה תשמע השמים וסלחת לחטאת עבדי ועמך ישראל
 כי תורם את הדרך הטובה אשר ילכו בה ונתתה מטר על ארצך אשר נתתה לעמך לנחלה:

רבינו יונה
 רוב המידות הטובות שיש בדרכי העולם, בתורה הם

ספר בראשית פרק יח
 (יז) וינדוד אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה:
 (יח) ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ:
 (יט) כי ידעתיו למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אחריו ושמו דרך ידוד לעשות צדקה ומשפט למען
 הביא ידוד על אברהם את אשר דבר עליו:

ספר בראשית פרק כ
 (א) ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר: (ב) ויאמר אברהם אל שרה
 אשתו אחתי הוא וישלח אבימלך מלך גרר ויחט את שרה:
 (ג) ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנדמת על האשה אשר לקחת והוא בעלת בעל:
 (ד) ואבימלך לא קרב אליה ויאמר אדני הגוי גם צדיק תהרג:
 (ה) הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקלן כפי עשיתי זאת:
 (ו) ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך מחטו
 לי על כן לא נתתיך לנגע אליה:
 (ז) ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחייה ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל
 אשר לך:
 (ח) וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים
 מאד:
 (ט) ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה
 גדלה מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי:
 (י) ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה:
 (יא) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי:
 (יב) וגם אמנה אחתי בת אבי הוא אך לא בת אמי ותהי לי לאשה:
 (יג) ויהי כאשר התעו אתי אלהים מבית אבי ואמר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אל כל המקום אשר
 נבוא שמה אמרי לי אחי הוא:

העמק דבר על בראשית פרק כ
 (י) ויאמר אבימלך אל אברהם. באמירה בפ"ע ובלא נשיאת חטא ואשם כ"א בדברי פיוס ושאלה:
 מה ראית כי עשית וגו'. מסתמא יראת ממני אמור לי מהראית לירא מממני.
 והלא באמת פלשתים בכלל היו בעלי ד"א ולא גזלו מעולם אשה:
 (יא) ויאמר אברהם. על דברי פיוס השיב דברים נכוחים. כי אמרתי אין יראת אלהים במקום הזה. הן
 אמת שיש כאן ד"א אבל אין זה מצד יראת אלהים אלא מחמת שכל אנושי והרגוני על דבר אשתי. דמי
 שאין בו יראת אלהים אינו יכול להתגבר על יצרו המכריע את דעת האדם.

הגרי"ז הלוי על בראשית פרק כ פסוק י
 [י] ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה, ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין
 יראת אלקים במקום הזה, והרגוני על דבר אשתי. ביאור פסוקים אלו פירשו יפה ה"עמק דבר"
 ו"מלבי"ם" דאבימלך שאלו, מילא במצרים פחד דהם שטופי זימה. אבל בגרר מה ראה כי עשה זאת,
 וענהו אברהם, הלא זה מה שאינם שטופי זימה הוא מטעם השכל האנושי. ולא מצד יראת אלקים,
 ואם הזהירות אינה מצד יראת אלקים יכול להיות הכל. ונראה באופן אחר, דהנה באמת למה פחד
 אברהם שיהרגוהו, הלא יכולים לקחתה בע"כ להשאירו בחיים ואלא משום שאם ישאירוהו בחיים
 הלא יהא עליה איסור אשת איש, ולזאת יהרגוהו בכדי שתהא פנויה. אכן מדוע יבחרו לעבור על איסור
 הריגה, ולא לעבור על איסור עריות, זהו דהנה ממעשה שכם כתיב "וכן לא יעשה" (ל"ד ז') ופירש"י
 שהאומות גדרו עצמן מן העריות על ידי המבול, עכ"ל. דעל עריות גדרו עצמן שלא יעברו. וזהו שאמר

אברהם "רק אין יראת אלקים במקום הזה", ואין נזהרין מלעבור על ז' מצות שלהם, ורק שיש להם גדר שלא יעברו על העריות, ולכן "והרגני על דבר אשתי":

מוסר הקודש עמ' ב' (אורות הקודש חלק ג' עמ' ב')
 המוסר של חול איננו עמוק, ואינו נכנס בפנימיות הנשמה.
 ואף על פי שהאדם נמשך אחריו לטובה על ידי שמכיר את היושר שיש בדברי הגיון-
אין להדרכה זו תפיסה עומדת בפני ההסתערות של תאוות שונות, כשהן מתעוררות בחזקה.
 וקל וחומר שאין ביד מוסר רפוי כזה להדריך את הכללות, את הצבור האנושי בעמקו והיקף גדול,
 לחדור אל עומק הנשמה, ולהפוך אל האדם הכללי והפרטי לב בשר תחת לב אבן. לא יש (אין) עצה
 אחרת כי אם שיהיה מודרך על פי המוסר האלוקי.

ספר קהלת פרק יב
 (יג) סוף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמַע אֶת הָאֱלֹהִים יָרָא וְאֶת מְצֻדָּתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם :

קובץ מאמרים (רב אלחנן וסרמן) עמ' לט
 יראת שמים- סוף דבר הכל נשמע וגוי' כי זה כל האדם- הכוונה בזה שלא יעלה בדעתך לאמר כי יראת
 ה' היא מעלה באדם ומי שאין בו יראת ה' הוא גם כן אדם אלא שחסר לו מעלה הצריכה
 על זה בא הכתוב להשמיענו שאינו כן כי **מי שאין בו יראת שמים אינו אדם כלל רק בעל חיים** כי זה
 כל האדם וזולת זה אין לו מדרגת אדם ויחוד האדם תלויה רק במידת יראת שמים אשר בקרבו אם
 מעט ואם הרבה היינו אם יש בו יראת שמים במידה מרובה הוא אדם גדול ואם במידה מועטת הוא
 אדם קטן ואם אין בו כלום אינו אדם כלל רק בעל חיים בתמונת אדם
 והוא מבואר על פי הכתוב נעשה אדם ופירושו בזוהר שהקדוש ברוך הוא אמר לכל הבריאה כולה
 נעשה כולנו יחד אדם שכולנו נשתתף בבריאתו היינו שכל אחד יתן לאדם מטבעו ותכונתו שהשור יתן
 בו תכונת שור והארי יתן בו תכונת ארי והנחש תכונת נחש וכי' ונמצא כי אדם אחד הוא עולם קטן
 הכולל בתוכו תכונות כל הנבראים העליונים והתחתונים ואם כן כוחותים של כל החיות הרעות
 שבעולם נכללו באדם ואין לך חיה רעה נוראה כזו ולבד זה הלא יש לאדם כלי משחית אשר אין לשום
 חיה שבעולם והן הדעה והדיבור
 ומאחר שלחיה אחת טורפת צריך לקושרה בשלשלת של ברזל כמה שלשלאות צריכות לעצור בעד חיה
 נוראה כאדם וכשברא הקדוש ברוך הוא את האדם ודאי ברא גם את השלשלת לקושרו שלא יחריב את
 העולם ומהי השלשלת הזאת זוהי יראת השם אשר רק היא לבדה בכוחה לעצור את האדם שלא יהיה
 כחיה טורפת וזולתה לא תועיל שום תחבולה בעולם לשמור את האדם מלהזיק
 ואף אם יהיה חכם ופילוסוף כאריסטו לא תעמוד לו חכמתו בעת יתקפו יצרו
 וזה שאמר אברהם לאבימלך רק אין יראת אלוקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי
 והכוונה **רק שזולת יראת ה' לא היו חסרים שום מעלה בחכמה ובמידת דרך ארץ וכל זה לא יועיל אם
 אין בהם יראת השם**

ב) מלאכה

משנה מסכת אבות פרק ב

(ב) רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר, יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משפחת עון. וכל תורה שאין עמה מלאכה, סופה בטלה וגוררת עון.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב

תנו רבנן ואספת דגנך מה תלמוד לומר לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיו יכול דברים ככתבן **תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ** דברי רבי ישמעאל

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג

(י) כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרס וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם ועוד צוו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון **וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות:**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן דורות האחרונים **שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן**

מוסר הקודש עמ' קפ

כל מחשבה שהיא מפקרת את תיקון העולם וסדרי המדינות ופורחת באויר רוחני לבדה, ומתפארת בתיקון נשמות והצלחתן, הרי מיוסדת בשקר שאין לו רגלים. וכל מחשבה שדבר אין לה עם הרוממות הנצחית ומתעסקת רק עם סדרי החיים החומריים ותיקוניהם אפילו אם יהיו בה תכנים מוסריים ואורחות צדק ומישרים, סופה להתעכר מפני קטנותה ומפני הזוהמה והסירחון שהחיים החומריים לקויים בהם בטבעם, כשהם מנותקים מיסוד חיים נצחיים ותשוקתם

אם אין תורה, אין דרך ארץ; אם אין דרך ארץ, אין תורה (ג:כ)

אם אין חכמה, אין יראה. אם אין יראה, אין חכמה (ג:כ)

משנה מסכת אבות פרק ג

(כ) רבי אלעזר בן עזריה אומר, אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה. **אם אין חכמה, אין יראה. אם אין יראה, אין חכמה.**

(א) אם אין יראה, אין חכמה

משנה מסכת אבות פרק ג

(ט) רבי חנינא בן דוסא אומר, **כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת.** וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו, אין חכמתו מתקיימת:

ספר תהילים פרק קיא

(י) **ראשית חכמה יראת יהוה** שכל טוב לכל עשיהם תהלתו עמדת לעד:

ספר משלי

פרק א

(ז) **יראת יהוה ראשית דעת**, חכמה ומוסר אילים בזה:

פרק ט

(י) **תחלת חכמה יראת יהוה** ודעת קדשים בינה:

ביאור הגר"א ספר משלי פרק א פסוק ז

כאן הוא התחלת הספר, וקאי על מה שכתוב לעיל, שענין הספר הוא לדעת.

ואומר עכשיו, שהיראה הוא ראשית ותחילת הדעת, כענין שאמרו חז"ל כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו, חכמתו מתקיימת, והיינו, **מפני שאם אין בו יראת ה', אז הוא אויל**, שהוא הפורק עול והיפך בעל יראה, ואילים חכמה ומוסר בזה, מפני שאם יש באדם יראת ה', ילמד לדעת, בכדי שיהא יודע ממה לשמור את עצמו. **ודרך האדם, כשרוצה את הדבר ומוצאו, חביב עליו ושומרו.** אבל אם אין בו יראת ה', ואינו מתיירא מן החטא, אף שלומד כמה פעמים לא ימצא, כי אינו לומד בכדי שיהא יודע ממה להיזהר... ולכן, אף שילמדו, החכמה והמוסר בזויה אצלם, ולא יהיו מתקיימים בהם.

ספר העיקרים (רב יוסף אלבו) מאמר ג' ל"א

התכלית המושג אל הנפש בהיותה בגוף מצד קיום מצוות התורה אינו אלא שתיקבע בנפש תכונת יראת ה' יתברך, וכשיהיה בה התואר הזה ליראה את ה' הנכבד והנורא תתעלה הנפש ותוכל להשיג החיים הנצחיים...

ולזה יהיה מה שנאמר בתורה (דברים ו' י"ג; י"ב) **"את ה' אלוקיך תירא"** – אף על פי שהיא מצוה פרטית – הנה היא **כלל כל מצוות התורה או מצוות רבות ממנה**, לפי שהיראה היא התכונה הנקנית באמצעות מצוות התורה והיא התכונה היותר משובחת ששיג האדם

ספר קהלת פרק יב

(יג) סוף דבר הכל נשמע **את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם**:

קובץ מאמרים (רב אלחנן וסרמן) עמ' לט

יראת שמים- סוף דבר הכל נשמע וגוי' כי זה כל האדם- הכוונה בזה שלא יעלה בדעתך לאמר כי יראת ה' היא מעלה באדם ומי שאין בו יראת ה' הוא גם כן אדם אלא שחסר לו מעלה הצריכה על זה בא הכתוב להשמיענו שאינו כן כי **מי שאין בו יראת שמים אינו אדם כלל רק בעל חיים** כי זה כל האדם וזולת זה אין לו מדרגת אדם ויחוד האדם תלויה רק במידת יראת שמים אשר בקרבו אם מעט ואם הרבה היינו אם יש בו יראת שמים במידה מרובה הוא אדם גדול ואם במידה מועטת הוא אדם קטן ואם אין בו כלום אינו אדם כלל רק בעל חיים בתמונת אדם

ב) אם אין חכמה, אין יראה

ספר משלי פרק ב

- (ג) **כִּי אִם לִבְיָנָה תִּקְרָא לְתַבּוּנָה תִּתֵּן קוֹלְךָ :**
 (ד) **אִם תִּבְקֹשֶׁנָּה כַּכֶּסֶף וְכַמְטָמוֹנִים תַּחֲפֹשֶׁנָּה :**
 (ה) **אִז תִּבְיִן יִרְאֵת יְהוָה וְדַעַת אֱלֹהִים תִּמְצָא :**

משנה מסכת אבות פרק ב

(ה) הוא (ר'בן גמליאל בנו של ר'בן יהודה הנשיא) ה'יה אומר, **אין בור ירא חטא**, ולא עם הארץ חסיד, ולא הפישן למד, ולא הקפדן מלמד, ולא כל המרבה בסחורה מחכים. ובמקום שאין אנשים, השתדל להיות איש:

ג) שני הצדדים בגמרא בשבת

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא/א

אמר ריש לקיש מאי דכתיב והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו' אמונת זה סדר זרעים עתיך זה סדר מועד חסן זה סדר נשים ישועות זה סדר נזיקין חכמת זה סדר קדשים ודעת זה סדר טהרות **ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו**

אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה עסקת בפריה ורביה צפית לישועה פלפלת בחכמה הבנת דבר מתוך דבר **ואפילו הכי אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חיטין לעלייה הלך והעלה לו אמר לו עירבת לי בהן קב חומטון אמר לו לאו אמר לו מוטב אם לא העלית תנא דבי רבי ישמעאל מערב אדם קב חומטון בכור של תבואה ואינו חושש:**

אמר רבה בר רב הונא **כל אדם שיש בו תורה ואין בו (לא/ב) יראת שמים דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו** בהי עייל מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא **ותרעא לדרתא עביד**

אמר רב יהודה **לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא כדי שייראו מלפניו** שנאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו רבי סימון ורבי אלעזר הוו יתבי חליף ואזיל רבי יעקב בר אחא אמר ליה חד לחבריה ניקו מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא אמר לו אידך ניקו מקמיה דגבר בר אוריין הוא אמר ליה אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את בר אוריין הוא

תסתיים דרבי אלעזר הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא דאמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר **אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא יראת שמים בלבד** שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו' וכתב ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וגו' שכן בלשון יוני קורין לאחת הן תסתיים:

רש"י מסכת יומא דף עב עמוד ב

ותרעא לדרתיה עביד - **שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים**
 לכך צריך שתקדים לו יראת שמים

ד) הסבר - שתי רמות של יראה

ספר בראשית פרק כב

- (א) ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני :
 (ב) ויאמר קח נא את בנדך את? חידדך אשר אהבת את? יצחק ולדך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד הקרים אשר אמר אליך :
 (ג) וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו ויקח את שני נערו ואת יצחק בנו ויבקע עצי עלה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים :
 (ד) ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק :
 (ה) ויאמר אברהם אל נערו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד פה ונשתחוה ונשויבה אליכם :
 (ו) ויקח אברהם את עצי העלה וישם על יצחק בנו ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדו :
 (ז) ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנח האש והעצים ואיה השח לעלה :
 (ח) ויאמר אברהם אלהים יראה לו השח לעלה בני וילכו שניהם יחדו :
 (ט) ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערף את העצים ויעקד את יצחק בנו וישם אתו על המזבח ממעל לעצים :
 (י) וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחט את בנו :
 (יא) ויקרא אליו מלאך ידוד מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הנני :
 (יב) ויאמר אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנדך את? חידדך ממני :

ספר תהילים פרק קכח

- (א) שיר המעלות אשרי כל ירא ידוד ההלך בדרךיו :
 (ב) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך :
 (ג) אשתך כגפן פריה בירכתני ביתך בנדה כשתלי זיתים סביב לשלחך :
 (ד) הנח כי כן יברך גבר ירא ידוד :
 (ה) יברכך ידוד מציון ויראה בטוב רשולם כל ימי חייך :
 (ו) ויראה בנים לבניך שלום על ישראל :

ספר המצות להרמב"ם - מצות עשה - מצוה ד

מצוה ד - היא שצונו להאמין ביראתו יתעלה ולהפחד ממנו ולא נהיה ככופרים ההולכים בקרי אבל נירא ביאת ענשו בכל עת וזהו אמרו את ה' אלהיך תירא

אברבנאל ספר דברים פרק י פסוק יב

הנה, היראה, כפי מה שכתבו הרב המורה (בחלק ג פרק נב), והר"ן שהרחיב בה הדיבור מאד, והנמשכים אחריהם, תיאמר על שני פנים :

האחד - על נסיגת הנפש לאחריה והתקבץ כוחותיה כשתרגיש איזה דבר מחריד, וזהו עניין הפחד והמגור אשר יהיה לאדם מהמזיק, כאילו תאמר פחד האדם מאויבו כשיבוא עליו וחרב שלופה בידו, או מדוב השכול כי יפגע בו. וזה הוא כולו היפעלות מהנפש החיונית, כי ימצא גם כן זה בבעלי חיים, כמו שיירא הכבש מהזאב או מהאריה, וכמו שאמר עמוס (עמוס ג ח) : "אריה שאג - מי לא יירא?". ומזה המין אמר יעקב אבינו בתפלתו (בראשית לב יב) : "הצילני נא מיד אחי מיד עשו, כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכניני", (בראשית כו ז) : "כי ירא לאמור אשתי פן יהרגוני", ודומיהן.

והמין השני הוא מפועל השכל, והיא היראה הנמשכת מפני הכרת מעלת הדבר הנורא. אמר : (במדבר יב ב) : "ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה?", (אבות פרק ד) : "ומורא רבך כמורא שמים". ומזה המין אמרו (בראשית כח יז) : "ויירא ויאמר ימה נורא המקום הזה! אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים!", כי מפני הכרתו זאת נתחדשו בו יראת המקום ההוא...

שני אלה מיני היראה נמצאו בנו בערך אלהינו יתברך, כי הנה :

האנשים החסרים יפחדו ממגור הרעות הגדולות המשולחות מפניו יתברך, ועל זה אמר (תהלים לג ח) : "ייראו מה' כל הארץ, ממנו יגורו כל ישרי תבל", ואמר : (ירמיהו ה כב) : "האותי לא תיראו, נאם ה'! אם מפני לא תחילו; אשר שמת חול גבול לים...", רוצה לומר, שהיה בידו לשלחו על פני תבל, וכאמרו (תהלים סח ג) : "כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים".

אמנם, השלמים לא יפחדו מזה המין, אבל יש להם היראה השכלית לרוממותו, כי בהתבונן האדם רוממותו יתברך בפעולותיו במציאות, ופחיתות האדם וקטנו במציאות, יחרד ויבוש מעשות דבר שלא

כרצונו, כמו שייבוש האדם מלעשות דבר בלתי הגון בפני אדם גדול, ואף כי לא ישיגהו נזק בזה. וזה המין מהיראה הוא המשובח, כי טבע השכל יכסוף אליה. והיראה מזה המין היא עצם האהבה, ועליו נאמר (תהלים לד ז): "יראו את ה' קדשיו", (תהלים קמז יא): "רוצה ה' את יראיו".

פירוש הגר"א לספר משלי פרק טז פסוק לג
יראת ה' מוסר חכמה - יראת העונש מביאה לידי חכמה, וחכמה מביאה לידי יראת הרוממות

ספר התניא - חלק ראשון - פרק מג

והנה על יראה תתאה זו שהיא לקיום מצותיו ית' בבחי' סור מרע ועשה טוב אמרו אם אין יראה אין חכמה ויש בה בחי' קטנות ובחי' גדלות דהיינו כשנמשכת בחי' יראה זו מההתבוננות בגדולת ה' דאיהו ממלא כל עלמין ומהארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה וכו' ובין רקיע לרקיע כו' רגלי החיות כנגד כולן וכו' וכן השתלשלות כל העולמות למעלה מעלה עד רום המעלות אעפ"כ נקרא יראה זו יראה חיצונית ותתאה מאחר שנמשכת מהעולמות שהם לבושים של המלך הקב"ה אשר מסתתר ומתעלם ומתלבש בהם להחיותם ולקיימם להיות יש מאין וכו' רק שהיא השער והפתח לקיום התורה והמצות. **אך היראה עילאה ירא בשת ויראה פנימיות שהיא נמשכת מפנימית האלהות שבתוך העולמות עליה אמרו אם אין חכמה אין יראה** דחכמה היא כ"ח מ"ה והחכמה מאין תמצא ואיזהו חכם הרואה את הנולד פ"י שרואה כל דבר איך נולד ונתהוה מאין ליש בדבר ה' ורוח פיו ית' כמ"ש וברוח פיו כל צבאם ואי לזאת הרי השמים והארץ וכל צבאם בטלים במציאות ממש בדבר ה' ורוח פיו וכלא ממש חשיבי ואין ואפס ממש כביטול אור וזיו השמש בגוף השמש עצמה ואל יוציא אדם עצמו מהכלל שגם גופו ונפשו ורוחו ונשמתו בטלים במציאות בדבר ה' ודברו ית' מיוחד במחשבתו כו'

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ב

(ב) והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו?

בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי **וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות** כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם:

חכמה יראה ומעשים (ג:יז)

משנה מסכת אבות פרק ג

(יז) רבי אלעזר בן עזריה אומר, אם אין תורה, אין דרך ארץ. אם אין דרך ארץ, אין תורה. אם אין חכמה, אין יראה. אם אין יראה, אין חכמה. אם אין בינה, אין דעת. אם אין דעת, אין בינה. אם אין קמח, אין תורה. אם אין תורה, אין קמח.
 הוא הנה אומר, כל שחכמתו מרבה ממשעשיו, למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרבין ושרשיו מעטין, והרויח בזה ועוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר (ירמיה יז), והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תישב.
 אבל כל שמעשיו מרבין מחכמתו, למה הוא דומה, לאילן שענפיו מעטין ושרשיו מרבין, שאפלו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו, שנאמר (שם), והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חם, והיה עלהו רענו, ובשנת בצורת לא ידאג, ולא ימיש מעשות פרי:

היית חושב שהחכמה היא השורש למעשים שהם הענפים. לכן מחדש המשנה שהמעשים הם השורש לאילן מבוסס וחזק.

פרק רביעי

איזהו מכובד? - אבות פרק ד'

(א) ראשי פרקים

משנה מסכת אבות

פרק ד

(א) בן זומא אומר:

איזהו חכם? הלומד מפל אדם, שנאמר (תהלים קיט), מפל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי.
איזהו גבור? הכובש את יצרו, שנאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר.
איזהו עשיר? השמח בחלקו, שנאמר (תהלים קכח), יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך,
בעולם הזה. וטוב לך, לעולם הבא.

איזהו מכובד? המכבד את הבריות, שנאמר (שמואל א ב), כי מכבדי אכבד ובזי יקלו:

פרק א

(א) משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי
כנסת הגדולה. הם אמרו שלשה דברים, הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סג לתורה:

פרק ב

(א) רבי אומר, איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.

פרק ג

(א) עקבא בן מהללאל אומר, הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה. דע, מאין באת, ולאן
אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון. מאין באת, מטפה סרוחה, ולאן אתה הולך, למקום
עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון, לפני מלך המלכים הקדוש ברוך הוא:

פרק ה

(א) בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר, והלא במאמר אחד יכול להבראות, אלא להפריע
מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, ולתן שכר טוב לצדיקים שמקימין את
העולם שנברא בעשרה מאמרות:

פרק ו

(א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם פלו
כדאי הוא לו...

ספר דרך חיים - פרק ב משנה א

ועוד לגודל המוסר שזכר בדברי רבי שאמר איזה דרך שיבחר לו האדם, ודבר זה כולל כל מעשה
האדם אשר יעשה, כמו שאמר איזה דרך שיבחר האדם, כלומר בכל דבריו ובכל מעשיו אשר יעשה
יבחר לו דרך זה שהיא תפארת לו, ומכיון שהמוסר הזה כולל כל מעשה האדם קבעו ראש והתחלה.
וכך דברי עקביא בן מהללאל בשביל טעם זה עצמו שם דבריו ראש בפרק,
וכן דברי בן זומא ג"כ כמו שיתבאר בעז"ה

ב) כבוד כמוקד הפרק

(א) בן זומא אומר :
איזהו חכם? הלומד מכל אדם שנאמר (תהלים קי"ט) מכל מלמדי השכלתי
איזהו גבור? הכובש את יצרו שנאמר (משלי טו /טז) טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר
איזהו עשיר? השמח בחלקו שנאמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם
הזה וטוב לך לעולם הבא
איזהו מכובד? המכבד את הבריות שנאמר (שמואל א' ב') כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו :

(ב) בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה
שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה **ששכר מצוה מצוה** ושכר עבירה עבירה :

(ג) הוא היה אומר אל תהי בז **לכל** אדם ואל תהי מפליג **לכל** דבר
שאיין לך אדם שאיין לו שעה ואיין לך דבר שאיין לו מקום :

(ד) רבי לויטס איש יבנה אומר **מאד מאד הוי שפל רוח** שתקות אנוש רמה
רבי יוחנן בן ברוקא אומר כל המחלל שם שמים בסתר
נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם :

(ה) רבי ישמעאל בנו אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד
והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות
רבי צדוק אומר אל תעשם **עטרה להתגדל בהם** ולא קרדום לחפור בהם
וכך היה הלל אומר **ודישתמש בתגא חלף** הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם :

(ו) רבי יוסי אומר כל **המכבד** את התורה **גופו מכובד** על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על
הבריות :

(ז) רבי ישמעאל בנו אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבעת שוא **והגס לבו** בהוראה
שוטה רשע **וגס רוח** :

(ח) הוא היה אומר אל תהי דן יחידי שאיין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאיין ולא
אתה :

(ט) רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר
סופו לבטלה מעוני :

(י) רבי מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה **והוי שפל רוח בפני כל אדם**
ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך :

(יא) רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד
והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד תשובה ומעשים טובים כתרס בפני הפורענות
רבי יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה
להתקיים :

(יב) רבי אלעזר בן שמוע אומר יהי **כבוד** תלמידך חביב עליך כשלך **וכבוד** חבריך כמורא רבך ומורא
רבך כמורא שמים :

(יג) רבי יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון
רבי שמעון אומר שלשה כתרס הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על
גביהן :
(יד) רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחריך שחביריך יקיימוה בידך
ואל בינתך אל תשען :

(טו) רבי ינאי אומר אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים
 רבי מתיא בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם **והוי זנב לאריות** ואל תהי ראש לשועלים :

(טז) רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא
 התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין :

(יז) הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא
 ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה :

(יח) רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חבירך בשעת כעסו
 ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו
 ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו :

(יט) שמואל הקטן אומר (משלי כד) בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו
 והשיב מעליו אפו :

(כ) אלישע בן אבויה אומר הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש
 והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק
 רבי יוסי ברבי יהודה איש כפר הבבלי אומר הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות
 ושותה יין מגתו
 והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן
 רבי אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו :

(כא) רבי אליעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה **והכבוד** מוציאים את האדם מן העולם :

(כב) הוא היה אומר הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון ולהודיע ולהודע שהוא אל הוא
 היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין הוא עד הוא בעל דין והוא עתיד לדון ברוך הוא שאין לפניו
 לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו
 ודע שהכל לפי החשבון ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה
 נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי
 המלכים הקדוש ברוך הוא :

ג) חכמה, גבורה, ועושר

ספר ירמיה פרק ט

(כב) פֶּה אָמַר יְהוָה אֵל יִתְהַלֵּל חָכֵם בְּחָכְמָתוֹ וְאֵל יִתְהַלֵּל הַגִּבּוֹר בְּגִבּוֹרָתוֹ אֵל יִתְהַלֵּל עֹשֶׂי רַב בְּעֹשָׂיו :
(כג) כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשָּׁפֵּל וַיִּדְעַע אוֹתֵי כִי אֲנִי יְהוָה עֹשֶׂה חֶסֶד מְשֹׁפֵט וְצַדִּיקָה בְּאֶרֶץ כִּי
בְּאֵלֶּה חִפְצָתִי נְאֻם יְהוָה :

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף לח/א

אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו אלא על **גבור ועשיר וחכם** וענין וכולן ממש

מדרש רבה במדבר פרשה כב פסקה ו

(ז) ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד הלכה ג' מתנות נבראו בעולם זכה באחת מהן נטל חמדת כל העולם זכה בחכמה זכה בכל זכה בגבורה זכה בכל זכה בעושר זכה בכל אימתי בזמן שהן מתנות שמים ובאות בכח התורה אבל גבורתו ועשירו של ב"ו אינו כלום שכן שלמה אומר (קהלת ט) שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן כי עת ופגע יקרה את כולם וכן ירמיה אומר (ירמיה ט) כה אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל וגו'

ומתנות אלו בזמן שאינן באין מן הקב"ה סופן להפסק ממנו

שנו רבותינו שני חכמים עמדו בעולם אחד מישראל ואחד מעובדי כוכבים אחיתופל מישראל ובלעם מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם וכן שני גבורים עמדו בעולם אחד מישראל ואחד מאומות העולם שמשון מישראל וגלית מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם וכן שני עשירים עמדו בעולם אחד מישראל ואחד מאומות העולם קרח מישראל והמן מאומות העולם ושניהם נאבדו מן העולם למה שלא היה מתנתן מן הקב"ה אלא חוטפין אותה להם וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים והיה להם מקנה גדול וחיבבו את ממונם וישבו להם חוץ מארץ ישראל לפיכך גלו תחלה מכל השבטים שנא' (ד"ה א ה) ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ומי גרם להם על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קנינם מנין ממה שכתוב בתורה ומקנה רב היה לבני ראובן וגו' :

ד) איזהו חכם?

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נז/ב
שלשה תלמידי חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות בן זומא יצפה לחכמה

א) בתוך עולם התורה

ספר תהילים פרק א

- (א) אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הֵלֵךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים וּבְדַרְךְ חָטָאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לְצִים לֹא יָשָׁב :
(ב) כִּי אִם בְּתוֹרַת יְדוּד חֲפָצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה :
(ג) וְהָיָה כְּעֵץ שְׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יט/א

והיה כעץ שתול על פלגי מים אמרי דבי רבי ינאי כעץ שתול ולא כעץ נטוע
כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם
אמר להו רב חסדא לרבנן בעינא דאימא לכו מלתא ומסתפינא דשבקיתו לי ואזליתו כל הלומד תורה
מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם שבקוהו ואזול קמיה דרבא אמר להו הני מילי סברא אבל
גמרא מרב אחד עדיף כי (דף יט/ב) היכי דלא ליפלוג לישני

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/ב

אמר רבי יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב חרב (על) [אל] הבדים ונואלו?
חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטפשים
כתיב הכא ונאלו וכתביב התם אשר נואלנו ולא עוד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו

ספר ויקרא פרק י

- (א) וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתוֹ
וַיִּתְּנוּ בְּהֵן אֵשׁ וַיִּשְׂמְעוּ עֲלֶיהָ קִטְרֶת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְדֹד אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם :

מדרש רבה ויקרא פרשה כ פסקה ח

בר קפרא בשם ר' ירמיה בן אלעזר אמר בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן על הקריבה ועל הקרבה
על אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה
על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים
ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו
על אש זרה אש מבית כירים הכניסו
ועל שלא נטלו עצה זה מזה שנאמר (שם יז) איש מחתתו איש מעצמו עשו שלא נטלו עצה

ספר מלאכי פרק ג

- (טז) אַז נִדְּבָרוּ יִרְאֵי יְדֹד אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ
וַיִּקְשָׁב יְדֹד וַיִּשְׂמַע וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זִכְרוֹן לְפָנָיו לִירְאֵי יְדֹד וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ :

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז/א

אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה כעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה?
לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים
והיינו דאמר רבי חנינא הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי ומתלמידי יותר מכולן

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פד/א

נח נפשיה דרבי שמעון בן לקיש והוה קא מצטער רבי יוחנן בתריה טובא אמרו רבנן מאן ליזיל ליתביה
לדעתיה ניזיל רבי אלעזר בן פדת דמחדיין שמעתתיה אזל יתיב קמיה כל מילתא דהוה אמר רבי יוחנן
אמר ליה תניא דמסייעא לך אמר את כבר לקישא בר לקישא כי הוה אמינא מילתא הוה מקשי לי
עשרין וארבע קושייתא ומפריקנא ליה עשרין וארבעה פרוקי וממילא רווחא שמעתא ואת אמרת
תניא דמסייע לך אטו לא ידענא דשפיר קאמינא הוה קא אזיל וקרע מאניה וקא בכי ואמר היכא את
בר לקישא היכא את בר לקישא והוה קא צוח עד דשף דעתיה [מיניה] בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה

הגדה של פסח

עֲבָדִים הָיִינוּ לַפְּרָעָה בְּמִצְרָיִם. וַיּוֹצִיאֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ מִמִּצְרָיִם, בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרוּעַ נְטוּי-הַ, וְאֵלֵינוּ לֹא הוֹצִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת-אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרָיִם, הָרִי אָנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ, מִשְׁעַבְדֵי הָיִינוּ לַפְּרָעָה בְּמִצְרָיִם.

וְאֵפִילוּ כְּלָנוּ חֲכָמִים, כְּלָנוּ נְבוֹנִים, כְּלָנוּ יוֹדְעִים אֶת-הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בְּיִצְיָאֵת מִצְרָיִם. וְכָל הַמְרַבֵּה לְסַפֵּר בְּיִצְיָאֵת מִצְרָיִם, הָרִי זֶה מְשַׁבַּח...
אֲמַרְבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. הָרִי אֲנִי כְּבוֹ שְׁבַעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי, שֶׁתֹּאמַר יִצְיָאֵת מִצְרָיִם בְּלִילוֹת. עַד שֶׁדָּרְשָׁה בֶן זֹמָא. שְׁנָאֵמַר: לְמַעַן תִּזְכֹּר, אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. לְמֵי חַיֶּיךָ הַקָּמִים. כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת.

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת ברכות פרק א משנה ה

מה שאמר ר"א בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא אמר בן שבעים שנה, כי לא היה בן שבעים אלא צעיר לימים היה, והיה מרבה לשנות וללמוד ולקרות יום ולילה עד אשר תשש כחו, ונזרקה בו שיבה וחזר כזקן בן שבעים שנה, והיה התחלת השיבה ברצונו כמו שנתבאר בגמרא, ואמר בענין תמיהה הרי אני, אע"פ שהשתדלתי והתחברתי עם אנשי החכמה, לא זכיתי לדעת הרמז שנרמז בכתוב בחיוב קריאת פרשת ציצית בלילה, עד שדרשה בן זומא

תוספות רי"ד מסכת עירובין דף יג עמוד א

ושונין דבריהן ודברי ב"ש פ"י היו שונין הטענות והתשובות שה"י אומר להן ב"ש ומדקדקין בהן ומתוך שמדקדקין בראיותיהן ובראיות של ב"ש עומדין על בורי' של דבר ומכוונין אליבא דהילכתא אבל ב"ש לא ה"י משגיחין בדברי ב"ה לדקדק בהן ומתוך כך לא עמדו על בורי' של דבר שלא ה"י נראין להן אלא דבריהן:

ספר איוב פרק כח

(יב) וְהַחֲכָמָה מֵאִין תִּמְצָא וְאִי זֶה מְקוֹם בֵּינָה:

מדרש תנחומא כי תבא פרק ג

ומה המים אין מתקיימים לא בגרגיות של כסף ולא בגרגיות של זהב אלא בשל חרס כד אין התורה מתקיימת בגסי הרוח אלא במי שדעתו נמוכה עליו ואמר רבי אחא והחכמה מאין תמצא (איוב כח) מהו מאין מאותן שעושיין עצמן כאין

ב) מעבר לעולם התורה

ספר איכה פרק ב

(ט) טָבְעוּ בְּאֶרֶץ שְׁעָרֶיהָ אֲבָד וְשֹׁבֵר בְּרִיחֶיהָ מְלָכָה וְשָׁרִיָּה בְּגוֹיִם אֵין תּוֹרָה גַּם נְבִיאֶיהָ לֹא מָצְאוּ חֲזוֹן מִיָּה-וָה :

מדרש רבה איכה פרשה ב פסקה יג

(יג) טבעו בארץ שעריה ר' הונא בשם ר' יוסי אמר שערים חלקו כבוד לארון לפיכך לא שלט בהם אויב הה"ד (תהלים כ"ד) שאו שערים ראשיכם לפיכך טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה אם יאמר לך אדם :

יש חכמה בגוים תאמן הדא הוא דכתיב (עובדיה א') והאבדתי חכמים מאדום ותבונה מהר עשו יש **תורה בגוים אל תאמן** דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה נביאיה אלו נביאי שקר גם נביאיה אלו נביאי אמת אלו ואלו לא מצאו חזון מה' :

אור החיים על שמות פרק יח פסוק כא

וראיתי לתת לב, איך זכה יתרו, שתכתב על ידו פרשה זו, והן אמת כי הוא כיבד משה עבד ה', והנה שכרו שכבדו ה', אלא היה ה' יכול עשות לו דרך כבוד אחר לא בדרך זה שיראה חס ושלום כפחות ידיעה בעם ה', עד שבא כהן מדין והשכילם :

ונראה כי טעם הדבר הוא **להראות ה' את בני ישראל הדור ההוא וכל דור ודור, כי יש באומות גדולים בהבנה ובהשכלה**, וצא ולמד מהשכלת יתרו בעצתו ואופן סדר בני אדם אשר בחר, כי יש באומות מכירים דברים המאושרים, והכוונה בזה, כי לא באה הבחירה בישראל, לצד שיש בהם השכלה והכרה יותר מכל האומות, וזה לך האות השכלת יתרו, הא למדת כי לא מרוב חכמת ישראל והשכלתם בחר ה' בהם, אלא לחסד עליון ולאהבת האבות, ויותר יערב לחיך טעם זה למאן דאמר יתרו קודם מתן תורה בא (ילק"ש רמז רסח), כי נתחכם ה' על זה קודם מתן תורה לומר שהגם שיש באומות יותר חכמים מישראל אף על פי כן אותנו הביא ה' אליו ובחר בנו, ועל זה בפרט עלינו לשבח לאשר בחר בנו מצד חסדיו, גם למאן דאמר (שם) אחר מתן תורה [בא], יש טעם במה שסדר ביאתו קודם, להראות הכוונה הנזכרת, שזולת זה אין הכוונה הנזכרת נגלית, והבן :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נח/א

תנו רבנן הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו
חכמי עובדי כוכבים אומר **ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו** [לבשר ודם]

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח/ב

תניא אמר רבי עקיבא **בשלשה דברים אוהב אני את המדיים** כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא על גבי השולחן כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה

ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף ח/ב

שם בשלשה דברים אוהב אני את המדיים, ק' והא כתיב לא תחנם, ודרשו רבותינו ז"ל בגמרא דע"ז דף ד' לא תתן להם חן, ופירש רש"י שלא יאמר כמה נאה נכרי זה? ונראה לי בס"ד **דכאן רוצה להלהיב את לבות ההמון יותר ע"י דברים אלו שיקחו ישראל קל וחומר**, ומה המדיים נזהרים בזה כל שכן ישראל שהם עם חכם ונבון.

טוב ראי (לראי"ה קוק) על ברכות דף ח עמוד ב

בשלשה דברים אוהב אני את המדיים קשיא לי הא איכא משום לא תחנם? ...
ויותר נראה **שכמו שמותר להודות לד'** ...

הכי נמי **מותר לספר בשבחן אם הכונה היא כדי שיהיה לנו מקום לימוד ומוסר**.

אורות הקודש א' יג (עמ' 17)

כל המחשבות הגיוניות הן, ובקשר סיסטמתי הן נקשרות. גם אותן שאין אנו מכירים בהן כ"א בצבוח רעיוני לבד, כשנחתור יפה אחרי שרשן נמצא איך שהן משתלשלות ממקור ההגיון. כי כך היא תכונת המחשבה.

וממילא יודעים אנו שאין שום מחשבה בטלה בעולם כלל, אין לך דבר שאין לו מקום, כי כולן ממקור החכמה הן יוצאות. ואם ישנן מחשבות של דופי או של ריקניות, זה הדופי והריקניות הוא רק בסגנון החיצון, אבל כשירדדים עד פנימיותן מוצאים אנו בהן יסודי חיים, כי חכמה מקור חיים. **וכל אדם מלאים הם אוצרות מחשבותיו המון חיים עליונים**, שעתידים להיות מזדקקים ועומדים חיים וקיימים בפאר מעלה, ליום אשר יבא העולם לתיקונו. **וכל מה שיתעלה האדם יותר**, כל מה ששייכותו היא יותר גדולה לתוכן הפנימי של ההויה והחיים, **הרי הוא לוקח מכל מחשבה** בין שהיא שלו, בין שהיא של אחרים, את גרעינה הנצחי, ההגיוני, הטוב, הנובע ממקור החכמה, והולך ומתעלה על ידו, והן מתעלות בו. **איזהו חכם הלומד מכל אדם, בלא שיוור כלל.**

ספר ויקרא פרק כו

(לו) וְהִנְשֹׂאֲרִים בְּכֶם וְהִבְאֵתִי מִרְדְּךָ בְּלִבְכֶם בְּאַרְצֹת אֲיִבֵיכֶם וְרִדְף אֹתָם קוֹל עֲלֵה נְדָף וְנָסוּ מִנִּסְתַּח חֶרֶב וְנִפְּלוּ וְאִין רִדְף:

(לז) וְכִשְׁלוּ אִישׁ בְּאַחִיו כְּמִפְּנֵי חֶרֶב וְרִדְף אִין וְלֹא תִהְיֶה לְכֶם תִּקְוָמָה לִפְנֵי אֲיִבֵיכֶם:

(לח) וְאֲבִדְתֶם בְּגוֹיִם וְאֶכְלָה אֶתְכֶם אַרְצָ אֲיִבֵיכֶם:

מאמרי הראי"ה עמ' 504

מארת אלקים היותר נוראה של הגלות היא מורך הלב. והנשארים בכם והבאתי מרד בלבכם בארצות איביתם. מורך לב זה מתפשט על חוג החיים הרוחניים לא פחות ממה שהוא מתפשט על כל החוג של החיים החומריים. והוא מזיק לראשון לא פחות, ובפנים ידועים עוד יותר ממה שהוא מזיק את האחרון.

הפחד מכל 'כפתור נחושת' גידל לנו נפשות דלולות, רצוצות ושורות שאינן יכולות לקבל אור, וחיים מעשיים גם של גאולה וישועה, גם לכשתבוא.

והפחד מכל ספר העומד מחוץ לתחום הצר של מושג הקדושה, שהגלות יכולה לסמנו, מדלדל את חיינו הרוחניים ובורא לנו נשמות חלושות, שאינן יכולות לקבל את האומץ של האור הרוחני, העתיד להאיר עלינו בברקים מאירים וחודרים בדרך תחייתנו בארץ האבות...

אורות הקודש ג' (עמ' שכז)

מי שחושב בעיני האלהות בטהרתם איננו יכול לשנוא ולבזות שום יצירה ושום כשרון שבעולם, כאשר בכל מתגלה הפועל האלהי ברומו ותעצומותיו, אלא שלפעמים הוא מרגיש את הזריזות הנמצאת באיזה סעיף, שנתגלם בו ביותר הצד ההעדרי, דהיינו מה שמנתק אותנו מהאור והחיים הכלליים של מקור הכל.

ונמצא שהשנאה והבוז היא לא באה על מה שיש באמת בתנועה ובתרבות איזה שתהיה, אלא על מה שלא יש בה, דהיינו על מה שלא השלימה את חק הבנתה והשלמת חייה עד כדי התקשרותה ברגש ובמדע עם המהלך העליון והחודר של התוכן היסודי של המחשבה הרוממה, של האלהות המוחלטה, בגאון עמדתה.

מאמרי הראי"ה חלק א' עמ' 76 ("היסוד" גליון ס', כ"ו אלול תרצ"ג)

דומה לנו שהננו מחולקים לשני מחנות תמיד רגילים לצלצל אצלנו בשני השמות המהוים את הקהל שלנו בכללו, והם 'חרדים' ו'חפשים' שמות חדשים אשר מאז לא היו רגילים להיות מתבטאים אצלנו כלל ידענו שאין בני האדם שוים במדרגותיהם, ביחוד במה שנוגע לתוכנם הרוחני, שהוא יסוד החיים, אבל שיהיה שם מוגבל ומיוחד לכך המתאר סיעות ומפלגות, מזה לא ידענו...

וטוב מאד לאדם שיהיה שקוע לחשב חשבון עצמו, ולחטט במומו הנפשיים ולהביט בעין יפה על אחרים שיוכל באמת להיות שיש במצפונם גם אוצר טוב הסמוי מן העין. והננו צריכים להחליט, כי כוח כמוס של הצעדה לטובה ישנו בכל המחנות ובכל אישי האומה, וביחוד בכל אלה שהערך הכללי של ישראל ותקותו יקרים להם באיזו מדה שהיא.

נתודע איש אל אחיו בשם ישראל הכללי, לא בשם מפלגתי ומחנתי. נדע, שיש לנו בכל מחנה הרבה מה לתקן והרבה מה לקבל מהאור והטוב זה מזה, ואז תופיע עלינו האורה העליונה הכללית אשר בה נושע תשועת עולמים, ותתקיים בנו התפילה המוקדשת קודש קדשים, שהננו עתידים להביעה בכל כך המית נפש "ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם".

אורות התחיה אות יח

שלשה כחות מתאבקים כעת במחנינו, המלחמה ביניהם נכרת היא ביותר בארץ ישראל, אבל פעולתם היא פעולה נמשכת מחיי האומה בכלל, ושרשיהם קבועים הם בתוך ההכרה החודרת במרחבי רוח האדם.

אומללים נהיה אם את שלשת הכחות הללו, - שהם מוכרחים להאחד אצלנו, לסייע כ"א את חברו ולשכללו, שיבצר כל אחד מהם את הקצוניות שחברו יוכל להביא בצורה מקולקלת, כשלא יסויג דרכו, - נניח בפזורם, במרידתם זה על זה, ובהחלקם כל אחד למחנה מיוחד, העומדת כצר למחנה השניה, הקודש, האומה, האנושיות, - אלה הם שלשת התביעות העקריות, שהחיים כולם, שלנו ושל כל אדם, באיזו צורה שהיא, מורכבים מהם. איך שהן מניותיה של ההרכבה הזאת, אם חלק אחד מאלה תופס מקום פחות או יותר עקרי, אצל איזה יחיד או אצל איזה צבור, אבל לא נמצא ולא נוכל למצוא שום צורה קבועה של חיים אנושיים, שלא תהיה מורכבת משלשתם.

ההתמזגות הדרושה של שלשה התביעות הגדולות הללו מוכרחת היא לבא בכל קבוצה, שיש לה תקוה של חיים עתידים, וכשאנו סוקרים בחיינו ורואים אנו, שהכחות הללו, למרות תעודת התמזגותם, הולכים הם ונפרדים, הננו נקראים לבוא להצלה. יסודתנו של הפירוד היא בצדדים השליליים שכל כח רואה בחברו, והצדדים השליליים מצד עצמם באמת אינם ראויים לשמם זה, כי בכל כח בודד, ביחוד נפשי, מוכרחים להיות צדדים שליליים, בפרט בהתפשטותו היתרה על חשבונם של כחות אחרים. בזה אין להפליא בין הקודש ובין החול: הכל נכנס תחת קו המדה והכל צריך משקל, "אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים אינה שורה אלא במשקל". אבל הפירוד במקום שצריכים לאחד מביא לזה, שמעט מעט מתרוקן הרוח, ההכרה החיובית, במעמד הכח המיוחד, לפחות, לאותה האישיות או הקבוצה,

הולכת ומתחסרת, מפני הצימוק ההולך ומתגבר באותו הכח המיוחד, הבודד בזרוע נגד טבע הרוח להיות מתאחד עם עוד יסודות המשלימים אותו, ותחתיה באה רק הכרה שלילית לפרנס את החיים, וכל בעל כח מיוחד מלא הוא רק מרץ של אש ביחס לשלילתו של הכח האחר או האחרים שאינו חפץ להכירם. ובאופן חיים כאלה המצב נורא, הרוח מתבוקק, עמדת האמת, הכרתה הפנימית יחד עם אהבתה, מתמוטטת והיא הולכת ונעדרת, ע"י מה שנעשית עדרים עדרים.

שלושת הסייעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורתודוכסית, כמו שרגילים לקראתה, הנושאת את דגל הקודש, טוענת באמץ, בקנאה ובמרירות, בעד התורה והמצוה, האמונה וכל קודש בישראל: השניה היא הלאומית החדשה, הלוחמת בעד כל דבר שהנטיה הלאומית שואפת אליו, שכוללת בקרבה הרבה מהטבעיות הטהורה של נטית אומה, החפצה לחדש את חייה הלאומיים, אחרי שהיו זמן רב עלומים בקרבה מתגרת ידה של הגלות המרה, והרבה ממה שהיא חפצה להכיר לטובה את אשר קלטה מרושם רוחם של עמים אחרים, באותה המדה שהיא מכרת שהיא טובה ונאותה גם לה; השלישית היא הליברלית, שהיתה נושאת את דגל ההשכלה בעבר לא רחוק ועדיין ידה תקיפה בחוגים רחבים, היא אינה מתכנסת בחטיבה הלאומית ודורשת את התוכן האנושי הכללי של ההשכלה, התרבות והמוסר ועוד.

הדבר מובן, שבמצב בריא יש צורך בשלושת הכחות האלה גם יחד, ותמיד צריכים אנו לשאוף לבוא לידי המצב הבריא הזה, אשר שלושת הכחות הללו יחד יהיו שולטים בנו בכל מלואם וטובם, במצב הרמוני מתוקן שאין בו לא חסר ולא יתר, כי הקודש, האומה והאדם, יתדבקו יחד באהבה אצילית ומעשית, ויחד יתועדו היחידים וגם הסייעות, שכל אחד מהם מוצא את כשרונותיו יותר מסוגלים לחלק אחד משלושת החלקים הללו, בידידות הראויה, להכיר בעין יפה כל אחד את התפקיד החיובי של חברו. אז תהיה ההכרה הזאת הולכת ומשתלמת, עד שלא די שיכיר כל אחד את הצד החיובי, יש בכל כח, לדבר הגון ומקובל וראוי להשתמש בו, גם להטבה הכללית של מזוג הרוח וגם להטבה הפרטית של בסוסו של הכח המיוחד ההוא, שהוא מוצא את עצמו שרוי תחת דגלו, אלא שעוד הלאה ילך, עד שאת התוכן החיובי אשר בצד השלילי של כל כח וכח, ע"פ המדה הנכונה, גם כן יכיר לטוב, וידע שלטובתו של הכח המיוחד, שהוא יותר נוטה אליו, צריך הוא להיות מושפע באיזו מדה גם מהצד השולל, שהכח האחר שולל את הכח הזה החביב שלו הוא, מפני שבשלילתו הוא מעמידו על מדתו הראויה לו ומצילו מהגרעון המסוכן של התוספת וההפרזה, וזוהי העבודה המיוחדת מעבודות הקשות שבמקדש, הקמיצה, "שלא יחסר ושלא יותר".

וכן כשנסתכל בשכל טוב בתסיסות, שאנו סובלים מהן כ"כ בדורנו, נדע שאך דרך אחד יש לפנינו: שכל אחד, בין יחיד ובין קבוץ, ישים אל לבו את המוסר הזה, ויחד עם ההגנה, שכל אחד קרוא להגין, על אותו הכח המיוחד שהוא מקושר אליו, ע"פ טבע נפשו וע"פ הרגלו וחוכו, ידע איך להשתמש בכחות שהם מוצאים להם מקלטם באנשים אחרים ובסייעות אחרות, למען ישלים את עצמו ואת סיעתו, בין בצד החיובי של הכחות האחרים ובין בחלק הטוב של הצדדים השליליים שלהם, שהם יהיו מאמצים באמת את כחו המיוחד במה שישמרו אותו מקלקלת ההפרזה, הגורמת חלישות כח וטשטוש צורה, באופן זה נוכל לקוות להגיע למצב של חיים הראויים לגוי אחד בארץ.

מובן הדבר, כי מה שהכנסנו את הקודש בשדרת שלושת הכחות, שכל אחד צריך לצמצם את עצמו לפעמים כדי להניח מקום לחברו, איננו מובן כי אם בצד הטכני והמעשי של הקודש ובצדדים המחשביים וההרגשיים המתיחסים לזה. אמנם עצם הקודש העליון הרי הוא הנושא הכללי, שהצמצום הזה עצמו אף הוא מכלל עבודתו כמו כל העבודות הבאות לשכלול העולם והחיים בכל המובנים, שכולם הלא את ברכתם מקודש הם נושאים. על כן המחשבה האידיאלית הרוממה, המחשבה האלהית, היא בעצמה באמת חפשית היא מכל צמצומים, והקרבה האלהית היא ממולאה תמיד הרחבה עליונה למעלה מכל גבולים, "לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד". ובהתהלך האדם והגוי בנתיבות הצדק המעשיים והמחשביים, הממודדים בגבולם, יבושר שלום לעלות גם כן אל האצילות הרחבה, "מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה".

ג) התקדים

סדור תפלה - נוסח אשכנז - סדר עמידה קדושה בחזרת הש"ץ :
קדוש את שמך בעולם. כָּשֶׁם שֶׁמְקַדְּשִׁים אוֹתוֹ בְּשָׁמַי מְרוֹם. כְּכַתוּב עַל יַד נְבִיאָךְ :
וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר :

ספר ישעיה פרק ו
 (א) בְּשָׁנֹת מוֹת הַמֶּלֶךְ עָזְיָהוּ וְאָרָאָה אֶת אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשְׂא וְשׁוּלְיוֹ מְלֵאִים אֶת הַהִיכָל :
 (ב) שָׂרְפִים עֹמְדִים מִמַּעַל לוֹ שֵׁשׁ כְּנָפִים שֵׁשׁ כְּנָפִים לְאֶחָד בְּשֵׁתִים יְכַסֶּה פָּנָיו וּבְשֵׁתִים יְכַסֶּה רַגְלָיו
 וּבְשֵׁתִים יַעֲוֹפֶף :
 (ג) **וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר** קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת מְלֵא כָּל כְּבוֹדוֹ :

תרגום יונתן על ישעיה פרק ו פסוק ג
 (ג) **ומקבלין דין מן דין** ואמרין קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכנתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה
 קדיש לעלם ולעלמי עלמאי יי צבאות מליא כל ארעא זיו יקריה :

סדור תפלה - נוסח אשכנז - סדר הוצאת ספר תורה
ובא לציון גואל וּלְשָׁבִי פִשְׁעֵי בְּיַעֲקֹב. נֶאֱמַר יְהוָה :
 וְאֲנִי זֹאת בְּרִיתִי. אוֹתָם אָמַר יְהוָה. רוּחִי אֲשֶׁר עָלֶיךָ וּדְבָרֵי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּפִיךָ. לֹא יִמּוּשׁוּ מִפִּיךָ וּמִפִּי זֶרְעֶךָ
 וּמִפִּי זָרַע זֶרְעֶךָ. אָמַר יְהוָה. מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם :
 וְאַתָּה קְדוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל. וְקָרָא זֶה אֵל זֶה וְאָמַר :
 קְדוֹשׁ. קְדוֹשׁ. קְדוֹשׁ יְהוָה צְבָאוֹת. מְלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ :
ומקבלין דין מן דין. וְאָמְרִין קְדִישׁ בְּשָׁמַי מְרוֹמָא עֲלֵאָה בֵּית שְׁכִינְתָּהּ. קְדִישׁ עַל אֲרֵעָא עוֹבֵד גְּבוּרְתָּהּ.
 קְדִישׁ לְעֵלָם וּלְעֵלְמֵי עֲלַמְיָא. יְהוָה צְבָאוֹת. מְלֵא כָּל אֲרֵעָא זִיו יְקָרָה :

ליקוטי מוהר"ן מהדורא קמא
 סימן לד אות ח

וגם צריך כל אדם לדבר עם חברו ביראת שמים, כדי לקבל התעוררות בלבו מהנקודה שיש בחברו
יותר ממנו, כמו שכתוב: "ומקבלין דין מן דין". כי בזה הבחינה שיש בחברו יותר ממנו, זאת הבחינה
 הוא בחינת נקודה. **ושם בהנקודה הזאת, שורה האהבה**
 סימן כז
 [א] כי **למשך את כל העולם לעבודתו לעבדו שכם אחד**, וכולם ישליכו אלילי כספם וזהבם ויתפללו אל
 השם יתברך לבד זה **הדבר נעשה בכל דור ודור לפי השלום שבדור**. כי על ידי השלום שיש בין בני
 האדם, **והם חוקרים ומסבירים זה לזה האמת**, על ידי זה משליך כל איש את שקר אלילי כספו...
 [ב] **ואי אפשר לבוא לבחינת שלום, אלא על ידי הארת פנים**

סדור תפלה - נוסח ספרד - סדר הנחת תפילין
אדרבה, תן בלבנו שגורא כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם, וְשִׁנְדְּבֵר כָּל אֶחָד אֶת חֲבֵרוֹ בְּדֶרֶךְ הַיֶּשֶׁר
 וְהַרְצוּי לְפָנֶיךָ, וְאֵל יַעֲלֶה שׁוֹם שְׁנֵאָה מֵאֶחָד עַל חֲבֵרוֹ חֲלִילָה :

ה) איזהו גיבור?Sincerity and Authenticity, Lionel Trilling

Not all cultures develop the idea of the heroic. I once had occasion to observe in connection with Wordsworth that **in the rabbinical literature there is no touch of the heroic idea**. The rabbis, in speaking of virtue, never mention the virtue of courage, which Aristotle regarded as basic to the heroic character.

The indifference of the rabbis to the idea of courage is the more remarkable in that they knew that many of their number would die for their faith. What is especially to our point is that, as ethical beings, the rabbis never see themselves -- it is as if the commandment which forbade the making of images extended to their way of conceiving the personal moral existence as well.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף סט/ב

אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה אתא משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא אתא דניאל אמר נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור אתו אינהו ואמרו **אדרבה זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצרו** שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקדוש ברוך הוא היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות

ספר תהילים פרק קג

(כ) בָּרְכוּ יְדוּד מְלֹאכֵי גְבוּרֵי כַח עוֹשֵׂי דְבָרוֹ לְשִׁמְעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ :

מדרש רבה ויקרא פרשה א פסקה א

(א) ויקרא אל משה רבי תנחום בר חנילאי פתח (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו' במה הכתוב מדבר אם בעליונים הכתוב מדבר והלא כבר נאמר ברכו ה' כל צבאיו **הא אינו מדבר אלא בתחתונים** עליונים ע"י שהן יכולין לעמוד בתפקידיו של הקדוש ב"ה נאמרו ברכו ה' כל צבאיו אבל תחתונים ע"י שאינן יכולין לעמוד בתפקידיו של הקדוש ברוך הוא לכך נאמר ברכו ה' מלאכיו ולא כל מלאכיו

מדרש תנחומא ויקרא פרק א

(א) ויקרא אל משה זש"ה ברכו ה' מלאכיו **גבורי כח עושי דברו** לשמוע בקול דברו (תהלים ק"ג) ברכו ה' מלאכיו אלו משה ואהרן שנקראו מלאכים שני (במדבר כ) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים וכן הוא אומר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים (ד"ה ב לו) רב הונא תני בשם רבי אחא אומר אלו ישראל שהוא אומר גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו שהקדימו עשיה לשמיעה רבי יצחק נפחא אומר **אלו שומרי שביעית ולמה נקרא שמם גבורי כח רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מפורצים ורואה פירותיו נאכלים וכובש את יצרו ואינו מדבר** ושנו רבותינו איזהו גבור הכובש את יצרו

תפארת ישראל על מסכת אבות פרק ג אות קלא

ברוך הגבר- הגיבור הכובש את יצרו אשר בענייני המצוות יבטח בה' שוודאי לטובת האדם ציווה אותם, **ולפיכך יקיימם אף שלא יבין הטעם**

אבות דרבי נתן פרק שלשה ועשרים

וכל הכובש את יצרו מעלין עליו כאילו כבש עיר מלאה גבורים שנאמר (שם כא) עיר גבורים עלה חכם **ואין גבורים אלא גבורי תורה** שנא' (תהלים קג) גבורי כח עושי דברו. וי"א מלאכי השרת שנאמר (שם) ברכו ה' מלאכיו [גבורי כח וגו'] ויש אומרים **מי שעושה שונא אוהבו:**

ו) איזהו עשיר?

תלמוד בבלי מסכת תמיד דף לב/א
 מטא להווא מחווא דכוליה נשי בעי למיעבד קרבא בהדייהו
 אמרו ליה אי קטלת לן יאמרו נשי קטל אי קטילנא לך יאמרו מלכא דקטלוהו נשי
 אמר להן אייתו לי נהמא אייתו ליה נהמא דדהבא אפתורא דדהבא (דף לב/ב)
 אמר להו מי אכלי אינשי נהמא דדהבא
אמרו ליה אלא אי נהמא בעית לא הוה לך באתרך נהמא למיכל דשקלית ואתית להכא
 כי נפיק ואתי כתב אבבא דמחוזא אנא אלכסנדרוס מוקדון הויתי שטייא
 עד דאתיתי למדינת אפריקי דנשיא ויליפת עצה מן נשיא

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כה/ב
 תנו רבנן איזה עשיר כל שיש לו **נחת רוח בעשרו** דברי רבי מאיר סימן מ"ט ק"ס רבי טרפון אומר כל
 שיש לו מאה כרמים ומאה שדות ומאה עבדים שעובדין בהן רבי עקיבא אומר כל שיש לו אשה נאה
 במעשים רבי יוסי אומר כל שיש לו בית הכסא סמוך לשולחנו

ז) איזהו מכובד?

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב/ב
אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד
מפני שלא נהגו כבוד זה לזה

ספר ליקוטי מוהר"ן - מהדורא קמא סימן ו
[א] כי צריך כל אדם למעט בכבוד עצמו ולהרבות בכבוד המקום. כי מי שרודף אחר הכבוד, אינו זוכה
לכבוד אלקים, אלא לכבוד של מלכים, שנאמר בו (משלי כ"ה) "כבוד מלכים חקר דבר", והכל חוקרים
אחריו ושואלים: מי הוא זה ואיזהו, שחולקים לו כבוד הזה, וחולקים עליו, שאומרים שאינו ראוי
לכבוד הזה:
אבל מי שבורח מן הכבוד, שממעט בכבוד עצמו ומרבה בכבוד המקום, אזי הוא זוכה לכבוד אלהים,
ואז אין בני - אדם חוקרים על כבודו אם הוא ראוי אם לאו, ועליו נאמר (שם): "כבוד אלהים הסתר
דבר", כי אסור לחקר על הכבוד הזה:
[ב] ואי אפשר לזכות לכבוד הזה, אלא על - ידי תשובה. ועקר התשובה כשישמע בזיונו, ידם וישתק, כי
לית כבוד בלא כ"ף (ב), והכ"ף הוא פתח (ג), בחינת אהיה, בחינת תשובה:
כי אהיה דא אנא זמין למהוי. הינו קדם התשובה, עדין אין לו הוייה, פאילו עדיין לא נתנהו בעולם, כי
טוב לו שלא נברא משנברא, וכשבא לטהר את עצמו ולעשות תשובה, אז הוא בבחינת אהיה, הינו
שיהיה לו הוייה בעולם, הינו אנא זמין למהוי:
וזה בחינת פתח, כי פתח לשון המתנה, בחינת תשובה, כמו שאמרו חכמינו, זכרונם לברכה (יומא לח:
לט.): 'הבא לטהר מסייעין לו משל לאחד, שבא לקנות אפרסמון. אומרים לו:
המתן וכי, וזה בחינת פתח, כמו שפתוב (איוב ל"ו): "פתח לי זעיר ואחונד". אבל קדם התשובה אזי
בחינת אהיה בהסתרת פנים ממנו, כי עדין לא הכין את עצמו למהוי בעולם, והסתרת פני אהיה
גימטריא דם, הינו שפיכות דמים ובזיונות, על שם (שמואל - א ב): "ובזי יקלו", כי עדין הדם שבחלל
השמאלי שבלב, ששם מדור היצר הרע, כמו שפתוב (קהלת ו): "ולב כסיל לשמאלו", עדין הוא בתקוף
ועז. ובשביל זה באין עליו בזיונות ושפיכות דמים, כי זה בחינת הסתרת והחזרת פני אקיי"ה, גימטריא
דם:

איזהו חכם - האוהב את החכמה

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ד משנה א
 אמרו חכמי האומות כי היודע כל החכמות אם אינו אוהב החכמה אינו חכם אלא טפש הוא, אחר
 שאינו אוהב, כי היא הדעת.
 אך האוהב אותה ומתאוה אלי' אע"פ שאינו יודע כלום הרי"ז נקרא חכם, שעכ"פ תשיג אל החכמה
 האמיתית ודעת אלקים תמצא.

פילוסוף = פילו (=אוהב) סוף (=חכמה)

הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה (ד:ב)

משנה מסכת אבות פרק ד

(ב) בן עזאי אומר, הוי רץ למצוה קלה (כבחמורה), ובורח מן העבירה. שמצוה גוררת מצוה, ועבירה גוררת עברה. ששכר מצוה, ומצוה. ושכר עברה, עברה: (ג) הוא היה אומר, אל תהי בן לך לאדם, ואל תהי מפליג לך דבר, שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום:

(א) ריצה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו/ב

אמר רבי חלבו אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה
אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנאמר נרדפה לדעת את ה'
אמר רבי זירא מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחליין רבנן שבתא כיון
דשמענא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת שנאמר אחרי ה'
ילכו כאריה ישאג וגו' אנא נמי רהיטנא:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ד/א

זריזין מקדימין למצות נבדוק מצפרא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו
ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר

ספר בראשית פרק יח

(א) וירא אליו וידד באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום:
(ב) וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחוו ארצה:
(ג) ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדך:
(ד) יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת הקף:
(ה) ויאקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעברו כי על כן עברתם על עבדכם ויאמרו כן תעשה פאשר דברת:
(ו) וימהר אברהם האהלה אל שרה ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת לוישי ועשי עגות:
(ז) ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו:

רמב"ן על בראשית פרק יח פסוק ז

(ז) וטעם ואל הבקר רץ אברהם להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלוש
מאות איש שולף חרב והוא זקן ומאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם,
ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו, ולא עשה כל זה על יד אחד
ממשרתיו העומדים לפניו:

משנה מסכת אבות פרק ב

(ד) הוא (בן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא) היה אומר, עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל
רצונך מפני רצונו, כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך.

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ד משנה ב

(ב) בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה
ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה - כבר ביארנו פירוש זה המאמר בפרק י' מסנהדרין, וכבר העידו חכמים
ע"ה על חדוש נפלא בתורה יש בו זרוז על מעשה המצות, והוא אמרו אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן וגו'
וידוע שאינן מועילות שלא יהיה בהן דין ערי מקלט עד שיובדלו השלש האחרות שבארץ ישראל אמרו (מכות י)
יודע היה משה רבינו עליו השלום שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות עד שיובדלו השלש שבא"י שנאמר שש
ערי מקלט תהיינה. ואמנם הבדיל אלו מפני שאמר הואיל ובאה מצוה לידי אקיימנה
ואם כיוצא בזה במשה רבינו ע"ה משיג האמתות שלם שבשלמים נכסף להוסיף חצי מצות עשה על כל מעלתו
ושלמותו אין צריך לומר שיעשו מי שנצטרעה נפשם והוחזק צרעתם וקדמה:

רש"י על בראשית פרק יח פסוק א

פתח האהל - לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו:
כחום היום - (ב"מ פו) הוציא הקב"ה חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים
ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים:

Rav Frand

I recently read a story of a young Yeshiva student who was learning in Radin (in Poland). One Thursday night, he made a Mishmar [late night study session] and was on his way home from the Beis Medrash [study hall]. The city of Radin is cold in the winter. It was a snowy cold night. The young man was walking home late at night and saw another man walking up and down the street. At first, he was afraid – who is this person? When he came a little closer, he noticed that the person was the Chofetz Chaim (Rav Yisrael Meir Kagan). The Chofetz Chaim asked him "What are you doing up so late at night? It is cold. Go to sleep!" The boy returned to the host where he was staying, which happened to be the house of the sister of the Chofetz Chaim.

The Yeshiva student woke up Friday morning and told his host – "You know, last night I saw an amazing sight. It was two o'clock in the morning and your brother was running back and forth in the street. What was he doing there?" The sister told the young man, "This is already the third night in a row he is doing this. He has been trying to say the Blessing over the New Moon (Kiddush Levana) for the last three nights. There was not a clear night during those days of the Polish winter to enable him to see the moon."

The Chofetz Chaim was walking the streets at two o'clock in the morning on a cold snowy night. He told the student, "Do not be crazy. Go home already." but he kept walking the streets trying to catch a glimpse of the new moon. Our attitude – in the winter months – is "Nu, this month we will not be able to say Kiddush Levana. There is always next month." It is not our fault. It does not bother us in the slightest. The Chofetz Chaim's attitude was that of the Temei Mes who complained to Moshe. Why should we miss out?

ב) מצוה קלה כבחמורה

משנה מסכת אבות פרק ב

(א) רבי אומר... והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרו של מצוות. והוי מחשב הפסד מצוה פנגד שקרה, ושכר עברה פנגד הפסדה.

רש"י מסכת אבות פרק ד משנה ב

למצוה קלה- הנראית בעיניך קלה

משנה מסכת אבות פרק ה

(כ) יהודה בן תימא אומר, הוי עז פנמר, וקל פנשר, ורץ פצבי, וגבור פארי לעשות רצון אביך שבשמים:

ג) שמצוה/עבירה גוררת מצוה/עבירה

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף כז/ב

אמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך! אלא אימא נעשית לו כהיתר

מדרש רבה דברים פרשה ו פסקה ד

(ד) ד"א בן עזאי אומר מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה

כיצד כתיב למעלה כי תצא למלחמה וגוי וראית בשביה וגוי אמר הקדוש ב"ה אף על פי שהתרת אותה לך אמרת לך וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה כדי שלא תמצא חן בעיניך ותשלח אותה ואם לא עשית כן מה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה מתוך כך כי יהיה באיש חטא משפט מות הוי עבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת

מצוה מנין תחלה כי יקרא קן צפור מתוך כך כי תבנה בית חדש מתוך כך לא תזרע כרמך כלאים מתוך כך לא תחרוש בשור ובחמור יחדו מתוך כך גדילים תעשה לך הרי מצוה גוררת מצוה:

מדרש תנחומא כי תצא פרק א

(א) כי תצא למלחמה שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה וראית בשביה וגוי וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה כדי שלא תמצא חן בעיניך מה כתיב בתריה כי תהיין לאיש שתי נשים וגוי שתיים בבית

מריבה בבית ולא עוד אחת אהובה ואחת שנואה או שתיהן שנואות מה כתיב אחריו כי יהיה לאיש בן סורר ומורה כל מאן דנסיב יפת תאר נפיק מנייהו בן סורר ומורה שכן כתב בדוד על שחמד מעכה בת תלמי מלך גשור בצאתו למלחמה יצא ממנו אבשלום שבקש להרגו ושכב עם עשר פלגשיו לעיני כל ישראל ולעיני השמש ועל ידו נהרגו מישאל כמה רבבות ועשה מחלוקת בישראל ונהרג שמעי בן גרא ושבע בן בכרי ואחיתופל ולמפיבשת ולאיש בשת הרג והשליט ציבא על כל בית שאול ותניא ר' יוסי אומר וכי מפני שאכל בן סורר ומורה חצי ליטרא בשר ושתה חצי לוג יין חי אמרה תורה יצא לבית דין ויסקל אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסופו לגמר נכסי אביו עם הסריקין שאכל ושתה עמהן ומבקש למודו ואינו מוצא ויצא לפרשת דרכים והורג ומלסטם את הבריות ואמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב שמיתתן של רשעים הנאה להם והנאה לעולם בן סורר ומורה כתיב אחריו כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת אם ניצל מזו לא ניצל מזו למדנו שעבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת

מצוה מנין דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך שלח תשלח וגוי למען ייטב לך והארכת ימים אחריו מה כתיב כי תבנה בית חדש תזכה לבנות בית חדש ולעשות מעקה מה כתיב אחריו לא תזרע כרמך כלאים תזכה לכרם ולזרוע שדה מה כתיב אחריו לא תחרוש בשור ובחמור תזכה לשורים וחמורים מה כתיב אחריו לא תלבש שעטנז תזכה לבגדים נאים מן צמר ולבגדים נאים מפשתים מה כתיב אחריו גדלים תעשה לך תזכה למצות ציצית מה כתיב אחריו כי יקח איש אשה תזכה לאשה ולבנים הרי למדנו שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה לפיכך נסמכו פרשיות אלו זו לזו :

רבינו יונה על מסכת אבות פרק ד

כי בעשות האדם מצוה קטנה פעם אחת, הוא מתקרב את השם ומרגיל את רוחו לעבודתו, ונקלה בעיניו לעשות מצוה אחרת שיש בו טורח כנגד הראשונה או יותר מעט, מפני שכבר הורגל טבעו למלאכת המצוה... והעבירה גוררת עבירה, גם זה מן הטבע, אחר שעשה עבירה אחת ונתרחק מעבודת השם יתברך, כי תבוא לידיו עבירה אחרת אף כי אין היצר מתאוה אליה כבראשונה, יעשנה כי רוחו עלול אל היצר ותוקף עליו...

ד) שכר מצוה מצוה

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לח/ב
אמר ריש לקיש מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן
בא לטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין לו

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ט/ב
אמר רבי יצחק מאי דכתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד משום דרודף צדקה ימצא
צדקה אלא לומר לך **כל הרודף אחר צדקה הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה**

אל תהי בז... (ד:ג)

משנה מסכת אבות פרק ד
 (ב) בן עזאי אומר, הוי רץ למצוה קלה (כפחמורה), ובזרמ מן העברה. שְׁמִצְוָה גוֹרְרֵת מִצְוָה, וְעֵבֶרָה גוֹרְרֵת עֵבֶרָה. שְׁשָׁכַר מִצְוָה, מִצְוָה. וְשָׁכַר עֵבֶרָה, עֵבֶרָה :
 (ג) הוא הִזָּה אומר, אֵל תְּהִי בֹז לְכָל אָדָם, וְאֵל תְּהִי מִפְּלִיג לְכָל דָּבָר, שְׂאִין לָךְ אָדָם שְׂאִין לוֹ שְׁעָה וְאִין לָךְ דָּבָר שְׂאִין לוֹ מְקוֹם :

ספר משלי פרק יג
 (יג) **בֹּז לְדָבָר יַחְבֵּל לוֹ וַיִּרְא מִצְוָה הוּא יִשְׁלָם :**

ספר קהלת פרק ג
 (א) **לְכָל זְמַן וְעֵת לְכָל חֶפֶץ תַּחַת הַשָּׁמַיִם :**
 (ב) **עֵת לְלָדָת וְעֵת לָמוּת עֵת לְטַעַת וְעֵת לְעִקּוֹר נְטוּעַ :**

(יא) **אֵת הַכֹּל עֲשֵׂה יִפֶּה בְּעֵתוֹ גַּם אֵת הַעֲלָם נִתֵּן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמְצָא הָאָדָם אֵת הַמַּעֲשֵׂה אֲשֶׁר עֲשֵׂה הָאֱלֹהִים מֵרֵאשִׁית וְעַד סוֹף :**

מדרש רבה בראשית פרשה כד פסקה ז
 ר"ע אומר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה
שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי
 א"ר תנחומא אם עשית כן דע למי אתה מבזה בדמות אלהים עשה אותו:

רע"ב על מסכת אבות פרק ד משנה ג
 (ג) אל תהי בז לכל אדם - **לומר מה יוכל פלוני להזיק לי :**
 ואל תהי מפליג - מרחיק לכל דבר שיש לחוש עליו. אל תאמר רחוק הוא שיהיה ואין לדאוג ממנו :

מדרש רבה בראשית פרשה סג פסקה ח
 אמר להון בגין דאתון ידעין דאלהיכון עביד לכון נסין אתון מקילין למלכא אמרין לי לדיקליטיינוס
 רעי חזירין אקילינן ברם לדיקליטיינוס מלכא אנן משועבדים אמר להון **אפילו כן לא תבזון לא ברומי זעיר ולא בגולייר זעיר**

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נה/ב
 אמר רבי יוחנן מאי דכתיב **אשרי אדם מפחד תמיד** ומקשה לבו יפול ברעה אקמצא ובר קמצא חרוב
 ירושלים אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא אשקא דריספק חרוב ביתר

רש"י גיטין דף נה/ב
מפחד - דואג לראות הנולד שלא תארע תקלה בכך אם אעשה זאת :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח/א
 אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העולם הבא אמר לו הן השבע לי נשבע לו מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו יצאה נשמתו במהרה אף הוא קפץ ונפל לתוך האור יצאה בת קול ואמרה רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא בכה רבי ואמר **יש קונה עולמו בשעה אחת** ויש קונה עולמו בכמה שעות

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף סב/ב
 ר"ע רעיא דבן כלבא שבוע הוה חזיתיה ברתייה דהוה צניע ומעלי אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב אמר לה אין איקדשא ליה בצניעה ושדרתייה שמע אבוה אפקה מביתיה אדרה הנאה מנכסיה אזיל יתיב תרי סרי שנין בבי רב כי אתא אייתי בהדיה תרי סרי אלפי תלמידי שמעיה להווא סבא דקאמר לה עד כמה (דף סג/א) קא מדברת אלמנות חיים אמרה ליה אי לדידי ציית יתיב תרי סרי שני אחריני אמר ברשות קא עבידנא הדר אזיל ויתיב תרי סרי שני אחריני בבי רב כי אתא אייתי בהדיה עשרין

וארבעה אלפי תלמידי שמעה דביתהו הות קא נפקא לאפיה אמרו לה שיבבתא שאילי מאני לבוש ואיכסאי אמרה להו יודע צדיק נפש בהמתו כי מטיא לגביה נפלה על אפה קא מנשקא ליה לכרעיה הו קא מדחפי לה שמעיה אמר להו שבקוה שלי ושלכם שלה הוא שמע אבוה דאתא גברא רבה למתא אמר איזיל לגביה אפשר דמפר נדראי אתא לגביה אמר ליה אדעתא דגברא רבה מי נדרת אמר ליה אפילו פרק אחד ואפ"י הלכה אחת אמר ליה אנא הוא נפל על אפיה ונשקיה על כרעיה ויהיב ליה פלגא ממוניה

ספר בראשית פרק לו

(יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הִנֵּה בָעַל הַחֲלָמוֹת הַלְזָה בָּא :

(כ) וַעֲתָה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶמְד הַבְּרוֹת וְאָמְרֵנוּ חֲזָה רָעָה אֶכְלָתְהוּ וְנִרְאָה מֶה יִהְיוּ חֲלָמוֹתָיו :

מדרש רבה בראשית פרשה לג פסקה ה

(ה) ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח הדא מסייעא להווא דא"ר אבא בר כהנא חלוך וישלח את העורב הה"ד (תהלים קה) שלח חשך ויחשיך ויצא ושוב ר' יודן בשם ר' יודה ב"ר סימון התחיל משיבו תשובות א"ל מכל בהמה חיה ועוף שיש כאן אין אתה משלח אלא לי א"ל מה צורך לעולם בך לא לאכילה לא לקרבן רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא אמר אמר לו הקב"ה קבלו שעתיד העולם להצטרך לו אמר לו אימתי אמר לו עד יבשת המים מעל הארץ עתיד צדיק אחד לעמוד ולייבש את העולם ואני מצריכו לו הה"ד (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב

ילקוט שמעוני שמואל א - פרק כא - רמז קלא

ויקם דוד ויברח ביום ההוא מפני שאול. זה שאמר הכתוב את הכל עשה יפה בעתו כל מה שעשה הקב"ה בעולמו יפה, אמר לפני הקב"ה רבש"ע כל מה שעשית בעולמך יפה, חכמה יפה מן הכל **חוץ מן השטות, מה הנאה בשוטה הזה** אדם מהלך בשוק וקורע בגדיו והתינוקות משחקין בו ורצין אחריו והעם משחקין עליו, זה נאה לפניך, אמר לו הקב"ה לדוד דוד על שטות אתה קורא תגר **חייך שתצטרך לו**, וכן שלמה אומר **בז** לדבר יחבל לו ממושכן עליו כמד"א אם חבול תחבול שלמת רעך.

אמר לו הקב"ה תצטער ותתפלל עליה עד שאתן לך ממנה, לא עשה דוד אלא הלך אצל פלשתים ויקם דוד ויברח ביום ההוא מפני שאול ויבא אל אכיש, אמר לו הקב"ה דוד אצל אכיש אתה הולך אתמול הרגת את גלית והלכת ביום אצל אחיו וחרבו בידך ואחיו שומרי ראשו של אכיש הרי עדין לא נסתפגה דמו של גלית, כיון שבא אליו באו אצל אכיש וא"ל נהרוג למי שהרג את אחינו, א"ל אכיש לא מלחמה היתה ואילו הרג אחיכם אותו לא במלחמה היה הורגו ועכשיו שהרג זה כך התנה לו אחיכם אם יוכל להלחם אתי והכני, א"ל אם כן עמוד מכסאך שהמלכות לדוד. וכה"א הלא זה דוד מלך הארץ ואנחנו עבדים לו, באותה שעה נתירא דוד התחיל אומר יום אירא אני אליך אבטח, התחיל דוד להתפלל ואומר רבון העולמים ענני בזו השעה, אמר לו הקב"ה דוד מה אתה מבקש אמר לו (לט) **תן לי מעט מאותו דבר, אמר לו ולא אמרתי לך בז לדבר יחבל לו** והשטות אתה מבקש, עשה עצמו כשוטה הזה כותב על הדלתות אכיש מלך גת מחוייב לי מאה רבוא ואשתו חמשים ובתו של אכיש היתה שוטה והיתה צועקת ומשתטה בפנים ודוד צועק ומשתטה מבחוץ, אמר להם אכיש יודעים אתם שחסר שוטים אני שנאמר חסר משוגעים אני, באותה שעה שמח דוד שמחה גדולה כשיצא לו השטות מתו השמחה, הדא הוא דכתיב אברכה את ה' בכל עת :

אוצר המדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא דבן סירא עמוד 47

(ט) פעם אחת היה דוד מלך ישראל ע"ה יושב בגנו וראה צירעה אוכלת עכביש ובא שוטה ובידו עץ והיה מגרשם, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מה הנאה באלו שבראת בעולמך צירעה אוכלת דבש ומשחתת ואין בה הנאה, עכביש יארוג כל השנה ולא ילבשנו, שוטה חסר דעה מזיק את הבריות ואינו יודע יחודך וגבורתך ואין בו הנאה לעולם.

אמר לו הקב"ה דוד! מלעיג אתה על הבריות תבא שעה ותצטרך להם ותדע למה נבראו.

וכשנחבא במערה מפני שאול המלך שלח הקב"ה עכביש וארגה על פי המערה וסגרה אותו, בא שאול וראה ארוג אמר בודאי לא נכנס אדם הנה שאם נכנס היה קורע הארוג לקרעים והלך ולא נכנס לשם, וכשיצא דוד וראה העכביש נשקה ואמר לה ברוך בוראך וברוכה את, רבש"ע מי יעשה כמעשיך וכגבורתיך שכל מעשיך נאים.

ולפני אכיש עשה עצמו שוטה לפני אנשיו והיתה בת אכיש שוטה ומשוגעת, כיון שהביאוהו אליו אמר להם מלעיגים אתם אותי בשביל בתי שהיא שוטה הבאתם זה אלי, או שמא חסר משוגעים אני. מיד הניחוהו וברח והודה לאל על מעשיו, שכל מה שברא בעולם יש בו הנאה.

ובזמן שמצא דוד לשאול שוכב בצהרים והיה אבנר שוכב בפתח ראשו בפתח אחר ורגליו זקופות בא ונכנס מבין רגליו ונטל צפחת המים, וכשבא לצאת מבין רגליו פשט אבנר רגליו וכסהו בס והיו עליו כשני עמודים גדולים ובקש רחמים מיי"י ואמר אלי אלי למה עזבתני, באותה שעה עשה לו נס ושלח לו צירעה ונשכה רגלי אבנר וזקפן ויצא דוד ושבח להקב"ה, ולא ראוי לבן אדם להלעיג במעשה האל. (י"א) אמר נבוכדנצר לבן סירא השור מפני מה אין לו שער בחוטמו: אמר לו כשהיו ישראל ויהושע סובבין ליריחו

אורות הקודש א': יג (עמ' 17)

כל המחשבות הגיוניות הן, ובקשר סיסטמתי הן נקשרות. גם אותן שאין אנו מכירים בהן כ"א בצבוץ רעיוני לבד, כשנחתור יפה אחרי שרשן נמצא איך שהן משתלשלות ממקור ההגיון. כי כך היא תכונת המחשבה.

וממילא יודעים אנו שאין שום מחשבה בטלה בעולם כלל, **אין לך דבר שאין לו מקום**, כי כולן ממקור החכמה הן יוצאות. ואם ישנן מחשבות של דופי או של ריקניות, זה הדופי והריקניות הוא רק בסגנון החיצון, אבל כשירדדים עד פנימיותן מוצאים אנו בהן יסודי חיים, כי חכמה מקור חיים. וכל אדם מלאים הם אוצרות מחשבותיו המון חיים עליונים, שעתידים להיות מזדקקים ועומדים חיים וקיימים בפאר מעלה, ליום אשר יבא העולם לתיקונו. וכל מה שיתעלה האדם יותר, כל מה ששייכותו היא יותר גדולה לתוכן הפנימי של ההויה והחיים, הרי הוא לוקח מכל מחשבה בין שהיא שלו, בין שהיא של אחרים, את גרעינה הנצחי, ההגיוני, הטוב, הנובע ממקור החכמה, והולך ומתעלה על ידן, והן מתעלות בו. איזהו חכם הלומד מכל אדם, בלא שיור כלל.

מאד מאד הוי שפל רוח (ד:ד)

משנה מסכת אבות פרק ד
(ד) רבי לויטס איש יבנה אומר, מאד מאד הוי שפל רוח, שתקנות אנוש רמה:

(א) גאווה

ספר משלי פרק טז
(ד) כל פעל ידוד למענהו וגם רשע ליום רעה:
(ה) תועבת ידוד כל גבה לב יד ליד לא ינקה:

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף ד/ב
אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחי כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים כתי' הכא תועבת ה' כל גבה לב וכתיב התם ולא תביא תועבה אל ביתך ורבי יוחנן דידיה אמר כאילו כפר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגוי ר' חמא בר חנינא אמר כאילו בא על כל העריות כתי' הכא תועבת ה' כל גבה לב וכתי' התם כי את כל התועבות האל וגוי עולא אמר כאילו בנה במה שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תיקרי במה אלא במה מאי יד ליד לא ינקה...

דף ה/א
אזהרה לגסי הרוח מנין?
אמר רבא אמר זעירי שמעו והאזינו אל תגבהו
רב נחמן בר יצחק אמר מהכא ורם לבבך ושכחת וכתיב השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וכדרכי אבין אמר רבי אילעא דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא בלא תעשה
דרש רב עזירא זמנין אמר לה משמיה דרב אסי זמנין אמר לה משמיה דרב אמי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט שנאמר רומו מעט ושמה תאמר ישנו בעולם ת"ל ואיננו ואם חוזר בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו שנאמר והומכו ככל יקפצון כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל ואם לאו וכראש שבולת ימלו מאי וכראש שבולת רב הונא ורב חסדא חד אמר כי סאסא דשיבלתא וחד אמר כשיבולת עצמה בשלמא למאן דאמר כי סאסא דשיבלתא היינו דכתיב וכראש שבולת אלא למאן דאמר כי שובלתא עצמה מאי וכראש שבולת אמר רב אסי וכן תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שנכנס לתוך שדהו גבוהה גבוהה הוא מלקט:

ואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקדוש ברוך הוא הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה

א"ר יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הקדוש ברוך הוא הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני (והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה)

א"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשירה כתיב הכא ורמי הקומה גדועים וכתיב התם ואשיריהם תגדעון

וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנא' הקיצו ורננו שכני עפר שכבי בעפר לא נאמר אלא שכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו

ואמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מיללת עליו שנאמר וגבוה ממרחק יידע דרש רב עזירא ואיתימא רבי אלעזר בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל אבל מדת הקדוש ברוך הוא אינו כן הוא גבוה ורואה את השפל שנא' כי רם ה' ושפל יראה

אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקדוש ברוך הוא אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנא' מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אותו לא אוכל...

א"ר אלכסנדרני כל אדם שיש בו גסות הרוח **אפילו רוח קימעא עוכרתו** שנאמר והרשעים כים נגרש ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעא עוכרתו אדם שאין בו אלא רביעית אחת עאכ"ו

א"ר חייא בר אשי אמר רב ת"ח צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית
א"ר הונא בריה דרב יהושע ומעטרא ליה כי סאסא לשבולתא
אמר רבא בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה
א"ר נחמן בר יצחק לא מינה ולא מקצתה מי זוטא דכתיב ביה תועבת ה' כל גבה לב

ספר דברים פרק ח

(ז) כי ידוד אלהיך מביאך אל ארץ טובה ארץ נחלי מים עינת ותהמת יצאים בבקעה ובהר :
(ח) ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש : (ט) ארץ אשר לא במספנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומחרריה תחצב נחשת : (י) ואכלת ושבעת וברכת את ידוד אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך :
(יא) השמר לך פן תשכח את ידוד אלהיך לבלתי שמר מצותיו ומשפטיו וחקתיו אשר אנכי מצוה היום :
(יב) פן תאכל ושבעת ובתים טבים תבנה וישבת : (יג) וברך וצאנך ורבינו וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה : (יד) ורם לבבך ושכחת את ידוד אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים :
(טו) המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש : (טז) המאכלך מן המדבר אשר לא ידעון אבותיך למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחרייתך :
(יז) ואמרת בלבבך פחי ולצם ידי עשה לי את החיל הזה :
(יח) וזכרת את ידוד אלהיך כי הוא הנתן לך פח לעשות חיל למען הקים את בריתו אשר נשבע לאבותיך כיום הזה : (יט) והיה אם שכח תשכח את ידוד אלהיך והלכת אחרי אלהים אחרים ועבדתם והשתחית להם העדתי ככם היום כי אבד תאבדון :
(כ) כגוים אשר ידוד מאביד מפניכם פן תאבדון עקב לא תשמעון בקול ידוד אלהיכם :

סמ"ג - חלק לא תעשה - מצוה סד

השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך (דברים ח, יא). **לאו זה נאמר אלי במראה לכותבו ויסדתיו אזהרה לגסי הרוח**, ואחרי כן מצאתיו ובמסכת סוטה (ד, ב) :

ספר דברים פרק יז

(יח) והיה כשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הפהנים הלויים :
(יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ידוד אלהיו לשמור את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם :
(כ) לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ויבניו בקרב ישראל :

רמב"ן על דברים פרק יז פסוק כ

(כ) לבלתי רום לבבו מאחיו **נרמז בכאן בתורה איסור הגאות**, כי הכתוב ימנע את המלך מגאות ורוממות הלב, וכל שכן האחרים שאינן ראויים לכך, כי בראוי להתרומם ולהתגדל יזהירו להיות לבבו שפל ככל אחיו הקטנים ממנו כי הגאווה מדה מגונה ונמאסת אצל האלהים אפילו במלך, כי לה' לבדו הגדולה והרוממות, ולו לבדו התהלה ובו יתהלל האדם כענין המבואר על יד המלך שלמה (משלי טז ה) תועבת השם כל גבה לב, וכתוב (ירמיה ט כג) כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי וגו' :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לד/א

תנו רבנן אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה
אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו (דף לד/ב) **כהן גדול בסוף כל ברכה וברכה והמלך תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה** אמר רבי יצחק בר נחמני לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יהושע בן לוי הדיוט כמו שאמרנו כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף שנאמר ויהי ככלות שלמה להתפלל וגו' קם מלפני מזבח ה' מכרע על ברכיו :

שערי תשובה שער ג אות לד

לבלתי רום לבבו מאחיו (דברים יז, כ). הוזהרנו בזה להסיר מנפשנו מדת הגאווה, **ושלא יתגאה הגדול על הקטן**, ואפילו המלך לא ירום לבבו מאחיו, וכי ישתרר עליהם גם השתרר בהנהגותיו, אך היה יהיה שפל רוח.

והגאווה מן העברות החמורות המאבדות ומכלות הנפש, שנאמר (משלי טז, ה): "תועבת ה' כל גבה לבי". ומה יועיל קנין כספו ורוב עשרו וגנזי מרומיו. והנה אחרי כי נתעב ונאלח, גבהי תפארת גדולתו עמוקים משאול. ואל יתהלל חכם זולתי בעבודת השם יתברך וביראתו, והבטחון בו ובאהבתו, והדבקות בו, שנאמר (דברים י, כא): "הוא תהלתך והוא אלקיך", ונאמר (ירמיה ט, כב-כג): "אל יתהלל חכם בחכמתו וגו', כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי":

ב) ענווה

ספר במדבר פרק יב

(ג) וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף כ/ב

אמר רבי יהושע בן לוי **ענוה גדולה מכולן** שנאמר רוח ה' אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים חסידים לא נאמר אלא ענוים הא למדת שענוה גדולה מכולן:

ג) שפל רוח

משנה מסכת אבות פרק ה

(יט) כָּל מִי שֵׁיֵשׁ בְּיָדוֹ שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים הִלְלוּ, מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אַבְרָהָם אַבְיָנוּ. וְשְׁלֵשָׁה דְּבָרִים אַחֲרֵיהֶם, מִתְלַמְּדֵי שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע. עַיִן טוֹבָה, וְרוּחַ נְמוּכָה, וְנִפְשׁ שְׁפֵלָה, מִתְלַמְּדֵי שֶׁל אַבְרָהָם אַבְיָנוּ. עַיִן רָעָה, וְרוּחַ גְּבוּהָה, וְנִפְשׁ רְחֵבָה, מִתְלַמְּדֵי שֶׁל בְּלָעַם הָרָשָׁע.

אותיות דרבי עקיבא

כל מי שיש לו **ענווה ושפלות**, הקב"ה מנחילו חיי העולם הבא- שאין לך מידה טובה בעולם **כענווה** :

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף ה/א

ואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ומסתברא כמ"ד אני את דכא **שהרי הקדוש ברוך הוא הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני** ולא גבה הר סיני למעלה

א"ר יוסף לעולם **ילמד אדם מדעת קונו** שהרי הקדוש ברוך הוא הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני (והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה)...

דף ה/ב

א"ר יהושע בן לוי **בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקדוש ברוך הוא** שבשעה שביית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל **מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולם** שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה ולא עוד אלא שאין תפילתו נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה

תפארת ישראל מסכת אבות פרק ג

עניו הוא המכיר גדלות ערכו ואפילו אינו מתייחר, אלא מנמיך עת עצמו בחסד, אבל שפל רוח הוא שלבו נשבר בקרבו בידעו כל חסרונותיו ומציירם לפניו תמיד, אף שנעלמו מעיני הבריות

משנה מסכת אבות פרק ד

(י) רַבִּי מְאִיר אֹמֵר, הָיוּ מִמַּעַט בְּעֶסֶק, וְעָסוּק בְּתוֹרָה. וְהָיוּ שְׁפֵל רֹחַ בְּפָנָי כָּל אָדָם.

ד) מאד מאד

ספר במדבר פרק יד

(ז) וַיֹּאמְרוּ אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאֶרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתָּה טוֹבָה הָאֶרֶץ **מָאד מָאד** :

שו"ע אבן העזר סימן כא

(א) צריך אדם להתרחק מהנשים **מאד מאד** ואסור לקרוץ בידי או ברגליו ולרמוז בעיניו לאחד מהעריות ואסור לשחוק עמה להקל ראשה כנגדה או להביט ביופיה ואפילו להריח בבשמים שעליה אסור ואסור להסתכל בנשים שעומדות על הכביסה ואסור להסתכל בבגדי צבעונים של אשה שהוא מכירה אפילו אינם עליה שמא יבא להרהר בה. פגע אשה בשוק אסור להלך אחריה אלא רץ ומסלקה לצדדין או לאחרי ולא יעבור בפתח אשה זונה אפילו ברחוק ד' אמות והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכוין ליהנות ממנה כאלו נסתכל בבית התורף (פי' ערוה) שלה ואסור לשמוע קול ערוה או לראות שערה והמתכוין לאחד מאלו הדברים מכין אותו מכת מרדות ואלו הדברים אסורים בחייבי לאוין:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ד משנה ד

(ד) ר' לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוא שפל רוח שתקות אנוש רימה -

כבר ביארנו וזכרנו בפרקים הקודמים **שהענוה** היא ממעלות המדות והיא **מוצועת בין הגאווה ושפלות** הרוח ואין לה שם אחר רק ענוה, ולגאווה יש שמות רבים בלשון עברי גבה לב, עינים רמות, וגאה, ורם, ומשמות החכמים ז"ל רוח גבוה וגסות הרוח ומתגאה. וכנגדן שפלות הרוח, וכבר ביארנו בפרק הרביעי שאדם צריך לו שיטה מעט לאחד מן הקצוות עד שיעמוד באמצע המעשים על צד הסייג **אבל במדה הזאת לבדה בין שאר המדות ר"ל בגאווה לגודל חסרון זאת המדה אצל החסידים ודעתם בנזקה רחוק ממנה עד הקצה האחרון ונטו אל השפלות הרוח לגמרי עד שלא ישאירו בנפשם מקום לגאווה כלל,**

והנה ראיתי בספר מספרי המדות שנשאל לאחד מן החשובים החסידים ונאמר לו איזה יום הוא ששמחת בו יותר מכל ימך, אמר יום שהייתי הולך בספינה והיה מקומי בפחות שבמקום הספינה בין חבילות הבגדים, והיו בספינה סוחרים ובעלי ממון, ואני הייתי שוכב במקומי ואחד מאנשי הספינה קם להשתין ואהי נקל בעיניו ונבזה שהייתי שפל בעיניו מאד עד שגלה ערותו והשתין עלי ותמהתי מהתחזק תכונת העזות בנפשו וחי השם לא כאבה נפשי למעשהו כלל ולא התעורר ממני כחי ושמחתי שמחה גדולה כשהגעתי לגבול שלא יכאיבני ביזוי החסר ההוא ולא הרגישה נפשי אליו, ואין ספק שזאת תכלית שפלות הרוח עד שיתרחק מן הגאווה:

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ב

(ג) ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן **בבינונית אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר והוא גובה לב שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד אלא שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד ולפיכך נאמר במשה רבינו ענו מאד ולא נאמר ענו בלבד ולפיכך צוו חכמים מאד מאד הוא שפל רוח**

ועוד אמרו שכל המגביה לבו כפר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך ועוד אמרו בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח ואפילו מקצתה...

ה) תקות אנוש רמה

משנה מסכת אבות פרק ג

(א) עֲקֹבְיָא בֶן מִהֶלְלָאֵל אוֹמֵר, הִסְתַּכַּל בְּשִׁלְשָׁה דְבָרִים וְאֵין אֶתָּה בָּא לִיְדֵי עֲבָרָה. דַּע, מֵאֵין בָּאתָ, וְלֵאן אֶתָּה הוֹלֵךְ, וְלִפְנֵי מִי אֶתָּה עֹתִיד לֵתֵן דִּין וְחֹשְׁבוֹן. מֵאֵין בָּאתָ, מִטַּפָּה סְרוּחָה, וְלֵאן אֶתָּה הוֹלֵךְ, לְמָקוֹם עֹפֵר רָמָה וְתוֹלְעָה. וְלִפְנֵי מִי אֶתָּה עֹתִיד לֵתֵן דִּין וְחֹשְׁבוֹן, לִפְנֵי מְלָךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא :

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף ט/ב

תניא אמר (רב) שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו בני מה ראית להשחית את שערך זה הנאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי למלאות מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי ופחו עלי יצרי ובקש לטורדני מן העולם אמרתי לו רשע למה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך **במי שהוא עתיד להיות רמה ותולעה** העבודה שאגלחך לשמים מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו אמרתי לו בני כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל עליך הכתוב אומר איש כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה'

תוי"ט על מסכת אבות פרק ד משנה ד

(ד) שתקות אנוש רמה - פירש הרמב"ם יחשוב אחריתו הוא שובו רמה. ומצאתי כיוצא בזה לרש"י במשלי י"א [כ"ג] בפסוק תאות צדיקים אך טוב תקות רשעים עברה שפירש בטוחים ומקוים לגיהנם ע"כ. ש"מ שכיון שהוא בטוח שיהיה כך יתכן שיאמר עליו תקוה. וכתב בד"ח דהיינו טעמא דלא תנן שתקותך לפי שאין אדם מקוה שיהיה רמה אלא ה"ק שכל אנוש מעותד ומוכן לשיהיה רמה ואמר שאנוש במספר אדם איש שמצד חבר אדמה ואישות ר"ל כחותיו נעשה בשר שסופו רמה ע"כ...

ואני אומר שאע"פ שודאי כל אדם מקוה ומצפה לקבורת אדם עם כל זה אין תקותו ותוחלתו על הרמה. ואילו יקבר ולא תשלוט בו רמה אז טוב לו. ומכ"ש שכן מצינו כמה שהעידו עליהם ז"ל (ב"ב י"ז.) שלא שלטה בהם רמה. ומעשה רב הא דר"א בר שמעון בפרק השוכר את הפועלים (דף פ"ג.) לכך אני אומר שמה שהביא לכל המפרשים ז"ל שנתלבטו בפירוש המלה הזאת לפי שחשבו שרשו קוה. ואינו כן. אבל **שרשו קו מלשון קו לקו צו לצו** (ישעיה כ"ח.) ואין תי"ו השנייה תמורת ה"א אבל לתוספת בלבד כמו תפארת תלבשת וכן אתה מוצא (יהושע ב') תקות חוט השני ומזה נפרש קו לקו מלשון חוט המשיחה דהיינו מדה במדה בקו המדה ומזה עצמו נפרש תקות רשעים עברה. שנדונים בקו מדתם לעברה זעם וצרה. ומזה הוא שאמר תנא דידן שתקות אנוש רמה. כי קו מדתו הוא הרמה כך נראה לי [ושוב ראיתי במדרש רבה פרשת בראשית יקו המים. יעשה מדה למים היאך כמה דאת אמר (זכריה י"ב) וקו ינטה על ירושלים]:

ספר יהושע פרק ב

(יח) הִנֵּה אֲנַחְנוּ בָּאִים בְּאֶרֶץ אֶת תְּקוֹת חוּט הַשְּׁנִי הַזֶּה תִּקְשְׁרֵי בְּחִלּוֹן אֲשֶׁר הוֹרְדִתֵּנוּ בּוֹ וְאֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ וְאֶת אֲחִיךָ וְאֶת כָּל בֵּית אֲבִיךָ תִּאֲסֹפֵי אֶלְיָךְ הַבְּיָתָה :

רש"י יהושע פרק ב פסוק יח
(יח) את תקות - לשון קו וחבל:

חילול השם (ד:ה)

משנה מסכת אבות פרק ד
(ה) רבי יוחנן בן ברוקא אומר, כל המחלל שם שמים בסתר, נפרעין ממנו בגלוי.
אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם:

א) חומרנו

ספר יחזקאל פרק כ
(לט) ואתם בית ישראל כה אמר אדני ידוד איש גלוליו לכו עבדו ואחר אם אינכם שמעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו עוד במתנותיכם ובגלוליתכם:

תלמוד ירושלמי מסכת נדרים דף יב/ב
בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שהשבת שקולה כנגד כל המצוות בתורה. בתורה דכתיב (שם טז) עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי. וכתיב (שם) ראו כי יי נתן לכם את השבת. בנביאים דכתיב (יחזקאל כ) וימרו בי הבנים בחוקותי לא הלכו וגוי. וכתיב (שם) ואת שבתותי חיללו מאד. בכתובים דכתיב (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת וכתוב ואת שבת קדשך הודעת להם וגוי.
אמר ר' אלעזר בי ר' אבינה מצוות שבת מליא להודיעך שהיא שקולה כנגד כל מצוותיה של תורה והמילה דוחה אותה. משל לשני מטרניות שהיו באות זו על גב זו ואין את יודע אי זו גדולה מחבירתה זו שהיא יורדת מפני חבירתה את יודע שחבירתה גדולה ממנו.
ע"ז קשה מכולם (במדבר טו) וכי תשגו ולא תעשו את כל המצוות האלה.
א"ר יודה בר פזי חילול השם קשה מכולן הדא הוא דכתיב (יחזקאל כ) ואתם בית ישראל כה אמר יי אלהי ישראל איש גלוליו לכו עבדו ואת שם קדשי לא תחללו וגוי.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קז עמוד א
ואמר רב יהודה אמר רב: בקש דוד לעבוד עבודה זרה שנאמר +שמואל ב' ט"ו+ ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים. ואין ראש אלא עבודה זרה, שנאמר +דניאל ב' + והוא צלמא רישיה די דהב טב +שמואל ב' ט"ו+ והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו,
אמר לו לדוד: יאמרו מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה! –
אמר לו: מלך שכמותי יהרגו בנו? מוטב יעבוד עבודה זרה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יט עמוד ב
אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא +משלי כ"א+ - אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' - כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו עמוד א
שאל רבי מתיא בן חרש את רבי אלעזר בן עזריה ברומי: שמעת ארבעה חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש? אמר: שלשה הן, ותשובה עם כל אחד ואחד.
עבר על עשה ושב - אינו זו משם עד שמוחלין לו, שנאמר +ירמיהו ג+ שובו בנים שובבים.
עבר על לא תעשה ועשה תשובה - תשובה תולה, ויום הכפורים מכפר שנאמר +ויקרא טז+ כי ביום הזה יכפר עליכם מכל חטאתיכם.
עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה - תשובה ויום הכפורים תולין, ויסורין ממרקין, שנאמר +תהלים פט+ ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם,
אבל מי שיש חילול השם בידו - אין לו כח בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים לכפר, ולא ביסורין למרק. אלא כולן תולין, ומיתה ממרקת, שנאמר +ישעיהו כב+ ונגלה באזני ה' צבאות אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון.

ספר החינוך מצוה רצו

שורש מצוה זו ידוע, כי האדם לא נברא רק לעבוד בוראו, ומי שאינו מוסר גופו על עבודת אדוניו איננו עבד טוב. והרי בני אדם ימסרו נפשותם על אדוניהם, קל וחומר על מצות מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא.

ספר שערי תשובה - שער שלישי אות קנח

והנה עיקר כל העונשים הנזכרים במדרגה הזאת - מפני חלול התורה.

ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (נדרים ירושלמי פרק ג, הלכה ט): כי עון חלול גדול מכל העבירות, ולא יתכן להתכפר בתשובה ויסורים, כאשר יתבאר בשער חלוקי הכפרה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (קדושין מ, א): אין מאריכים בפורענות לעונש חלול השם אחד שוגג ואחד מזיד.

ועתה עמוד והתבונן גדול חיובנו לקדש את השם, כי עיקר מה שקדשנו השם יתברך בתורתו ובמצותיו והבדילנו להיות לו לעם - כדי לקדשו וליראה ממנו, ראוי שיהיו מקדישיו קדושים, בשגם הכלים שעובדים בהם לפני השם יתברך צריכים להיות קודש, כמו שנאמר (ויקרא כב, לב): "ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ה' מקדשכם". שים לבך להבין, כי הענין שאמרנו מפורש במקרא הזה. ונאמר (תהלים קיא, ט): "צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו", פירוש: בעבור כי קדוש ונורא שמו צוה לעולם בריתו וקדשנו במצותיו כדי ליראה ממנו, על כן כתוב אחריו (שם פסוק ל): "ראשית חכמה יראת ה' וגו'". ועל ידי קדושת המצות נחשב בהקדישנו את השם יתברך עם הקדושים העליונים שמקדישים ומעריצים אותו, כמו שנאמר (שם פט, ח): "אל נערץ בסוד קדושים רבה וגו'":

(ב) היקף1) סוג הפעולותספר ויקרא

פרק יט

(ז) וְאִם הָאֵל לֹא יִרְצֶה:

(ח) וְאִכְלִי עֹנֵו יִשָּׂא כִּי אֶת קֹדֶשׁ יְדֹד חָלַל וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמִּיהָ:

פרק כב

(ב) דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל

ולא יחללו את שם קדשי אשר הם מקדשים לי אני ידוד:

ספר מלאכי פרק א

(יא) כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר ידוד צבאות:

(יב) ואתם מחללים אותם באמרכם שלחן אדני מגאל הוא וניבו נבזה אכלו:

ספר ויקרא

פרק יח פסוק כא

ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלהיך אני ידוד:

פרק כ

(ג) ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אתו מקרב עמו כי מזרעו נתן למלך למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי:

פרק יט

(יב) ולא תשבעו בשמי לשקר וּחִלַּלְתָּ אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְדוּד:

אבן עזרא ויקרא פרק יט

וטעם וחללת - שהנשבע לשקר מכחש השם, כאשר פירשתיו:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עד עמוד א

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק: נימנו וגמרו בעלית בית נתזה בלוד: כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג - יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. ועבודה זרה לא? והא תניא, אמר רבי ישמעאל: מנין שאם אמרו לו לאדם עבוד עבודה זרה ואל תהרג מנין שיעבוד ואל יהרג - תלמוד לומר +ויקרא כ"ב/י"ח/+ וחי בהם - ולא שימות בהם. **יכול אפילו בפרהסיא - תלמוד לומר +ויקרא כ"ב+ ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי...** כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: לא שנו אלא שלא בשעת השמד, אבל בשעת השמד - **אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור**. כי אתא רבין אמר רבי יוחנן: אפילו שלא בשעת השמד, לא אמרו אלא בצינעא, אבל בפרהסיא - אפילו מצוה קלה יהרג ואל יעבור. - מאי מצוה קלה? - אמר רבא בר יצחק אמר רב (עמוד ב') אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא. וכמה פרהסיא? - אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם. פשיטא, ישראלים בעינן, דכתיב +ויקרא כ"ב+ ונקדשתי בתוך בני ישראל.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו עמוד א

היכי דמי חילול השם? אמר רב: **כגון אנא אי שקילנא בישראל מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר**. אמר אביי: לא שנו אלא באתרא דלא תבעי, אבל באתרא דתבעי - לית לן בה. אמר רבינא: ומתא מחסיא אתרא דתבעי הוא. אביי כדשקיל בישראל מתרי שותפי יהיב זוזא להאי וזוזא להאי, והדר מקרב להו גבי הדדי, ועביד חושבנא. רבי יוחנן אמר: **כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין**. יצחק דבי רבי ינאי אמר: **כל שחביריו מתביישין מחמת שמועתו**. אמר רב נחמן בר יצחק: כגון דקא אמרי אינשי שרא ליה מריה לפלניא. אביי אמר: כדתניא, +דברים ו+ ואהבת את ה' אלהיך - **שיהא שם שמים מתאהב על ידך**, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה אוי להם לבריות שלא למדו תורה פלוני שלמדו תורה ראו כמה נאים דרכיו כמה מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרות עליו אוי לו לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה פלוני שלמד תורה ראו כמה מקולקלן מעשיו וכמה מכוערין דרכיו ועליו הכתוב אומר באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ה

(א) **כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי** כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וחי בהם ולא שימות בהם ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו: (ב) במה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג ואל יעבור במה דברים אמורים בזמן שהעובד כוכבים מתכוין להנאת עצמו כגון שאנסו לבנות לו ביתו בשבת או לבשל לו תבשילו או אנס אשה לבועלה וכיוצא בזה אבל אם נתכוין להעבירו על המצות בלבד אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל יעבור ואל יהרג ואם אנסו להעבירו בעשרה מישראל יהרג ואל יעבור ואפילו לא נתכוין להעבירו אלא על מצוה משאר מצות בלבד: (ג) וכל הדברים האלו שלא בשעת הגזרה אבל בשעת הגזרה והוא שיעמוד מלך רשע כנבוכדנצר וחביריו ויגזור גזרה על ישראל לבטל דתם או מצוה מן המצות יהרג ואל יעבור אפילו על אחת משאר מצות בין נאנס בתוך עשרה בין נאנס בינו לבין עובדי כוכבים:

(יא) **ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילול את השם** כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן או שירבה בשחוק או באכילה ושתייה אצל עמי הארץ וביניהן או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס וכיוצא בדברים האלו הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם מכבד להן ואפילו

למקילין לו ונושא ונותן באמונה ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפני משורת הדין והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את ה' ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ד משנה ד
 ר' יוחנן בן ברוקא אומר כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם - אתה יודע מן הכתוב שהשוגג יש לו חטא ומפני זה צריך כפרה בקרבן והשם יתברך אמר בו ונסלח לו מחטאתו אשר חטא.
 אבל אינו כמזיד חלילה ליושר דרכו הי"ת להשוות המזיד והשוגג בדבר מן הדברים
אבל כוונתו הנה שחלול השם אם יהיה במזיד או בשוגג נפרעין ממנו בגלוי, אם היה מזיד עונש מזיד ואם היה שוגג עונש שוגג, אבל שני העונשים בגלוי:

2) בפרהסיא/בסתר

ספר ויקרא פרק כב פסוק לב
 ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל אני ידוד מקדשכם:

ספרא אמור פרשה ח
 (ד) ולא תחללו שומע אני ממשמע שנאמר ולא תחלל אמור קדש וכשהוא אומר ונקדשתי מסור את עצמך וקדש שמי, יכול ביחידי תלמוד לומר **בתוך בני ישראל המרובים**.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ עמוד א
 אמר רבי אבהו משום רבי חנינא: **נוח לו לאדם שיעבור עבירה בסתר ואל יחלל שם שמים בפרהסיא**, שנאמר: + יחזקאל כ+ ואתם בית ישראל כה אמר ה' איש גילוליו לכו עבדו [ואחר] אם אינכם שומעים אלי ואת שם קדשי לא תחללו
 אמר רבי אלעאי הזקן: אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו, ילך למקום שאין מכירין אותו, וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה כמו שלבו חפץ, ואל יחלל שם שמים בפרהסיא.

רש"י מסכת קידושין דף מ עמוד א
 ואת שם קדשי לא תחללו - היינו פרהסיא שהרואה מזלזל בכבוד המקום.

רש"י יומא דף פו/א
 חילול השם - חוטא ומחטיא אחרים:

משנה מסכת אבות פרק ה
 (ט) חִיָּה רָעָה בְּאֵה לְעוֹלָם עַל שְׂבוּעַת שְׁוֹא, וְעַל חִלּוּל הַשֵּׁם.

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ה
 (י) **כל העובר מדעתו בלא אונס על אחת מכל מצות האמורות בתורה בשאט בנפש להכעיס הרי זה מחלל את השם ולפיכך נאמר בשבועת שקר וחללת את שם אלהיך אני ה'**
 ואם עבר בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם **ברבים**
 וכן כל הפורש מעבירה או עשה מצוה לא מפני דבר בעולם לא פחד ולא יראה ולא לבקש כבוד אלא מפני הבורא ברוך הוא כמניעת יוסף הצדיק עצמו מאשת רבו הרי זה מקדש את השם:

תלמוד בבלי מסכת חגיגה

דף יא/ב

משנה אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו כל המסתכל בארבעה דברים רתוי לו כאילו לא בא לעולם מה למעלה מה למטה מה לפניו ומה לאחור **וכל שלא חס על כבוד קונו רתוי לו שלא בא לעולם:**

דף טז/א

גמרא... כל שלא חס על כבוד קונו רתוי לו שלא בא לעולם: מאי היא?

רבי אבא אמר זה המסתכל בקשת

רב יוסף אמר זה **העובר עבירה בסתר**... כדרבי יצחק דאמר רבי יצחק כל העובר עבירה בסתר **כאילו דוחק רגלי שכינה** שנאמר כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי איני והאמר רבי אלעא הזקן אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורין ויתעטף שחורין ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא? לא קשיא **הא דמצי כייף ליה ליצריה הא דלא מצי כייף ליצריה**

ספר ירמיה פרק כג

(כד) **אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ידוד**
הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ידוד:

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף עט/ב

שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן?

אמר להן זה השוה כבוד עבד לכבוד קונו **וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה עין של מטה כאילו אינה רואה ואוזן של מטה כאילו אינה שומעת** שנאמר הוי המעמיקים מהי לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם וגוי וכתוב ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב וכתוב כי [אמר] עזב ה' את הארץ ואין ה' רואה

(תניא) אמר ר' מאיר משלו משל משום רבן גמליאל למה הדבר דומה לשני בני אדם שהיו בעיר ועשו משתה אחד זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך ואחד לא זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך איזה מהן עונשו מרובה הוי אומר זה שזימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך

תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו/ב

מפרסמין את החנפין מפני חילול השם שנאמר ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו

רש"י יומא דף פו/ב

מפרסמין את החנפין - שהן רשעים ומראין עצמן כצדיקים, אם יש מכיר במעשיו מצוה לפרסמו מפני חילול השם, שבני אדם למידין ממעשיו, שסבורין עליו שהוא צדיק, ועוד, כשבא עליו פורענות בני אדם אומרים מה הועיל לו זכותו:

ספר שערי תשובה - שער רביעי אות ה

וגם לחלי הזה, אף על פי שאין לו מרפא על דרך שאר העונות, ימצא לו מרפא, **אם יעזרהו השם יתברך לקדש תורתו נגד בני אדם, ולהודיע לבני אדם גבורת השם וכבוד הדר מלכותו, וסר עונו ברוב גודל כשרון המעשה שהוא בהפך מן המעשה אשר נואל ואשר חטא בו.** כמאמר הרופאים על חלי הגוף, כי ירפא בהפכו והעלה ארוכתו בתמורתו. ואמר שלמה המלך עליו השלום (משלי טז, ו): "בחסד ואמת יכופר עון", ובארנוהו בשער הראשון מן התשובה, וענין אמת שהזכיר - באורו שיכין החוטא לבו לחזק ידי האמת, ולעזור למבקשי אמונה, ולהסיר השקר והעול, כי הודעת אמת והשיבו לבצרה - כבוד אלקים, כענין שנאמר (ירמיה כב, טז): "דן דין עני ואביון אז טוב הלא היא הדעת אותי", ונאמר על רודפי השקר (ירמיה ט, ה): "במרמה מאנו דעת אותי". ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (בבא בתרא ד, א): בענין הורדוס שהרג את החכמים ושאל עצה לבבא בן בוטא אם יוכל לרפוא לו ולגהות ממנו מזור, ויאמר אליו: אתה כבית נרו של עולם! לך ועסוק באורו של עולם והשתדל בבנין בית המקדש!:

מטרות לימוד תורה (ד:ו)

משנה מסכת אבות פרק ד
 (ו) רבי ישמעאל (בנו) אומר, הלומד תורה על מנת ללמד, מספיקין בידו ללמוד וללמד.
 והלומד על מנת לעשות, מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות.
 רבי צדוק אומר, אל תעשים עטרה להתגדל בהם, ולא קרדס לחפור בהם.
 וכך היה הלל אומר, ודאשתמש בתגא, חלף. הא למדת, כל הנהנה מדברי תורה, נוטל חייו מן העולם:

(א) הצורך בלשמה

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב עמוד א
 תניא: +דברים + לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו - שלא יאמר אדם: אקרא שיקראוני חכם, אשנה שיקראוני רבי, אשנן שאהיה זקן ואשב בישיבה, **אלא למד מאהבה וסוף הכבוד לבא**, שנאמר: +משלי ז+ קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך, ואומר: +משלי ג+ דרכיה דרכי נועם, ואומר: +משלי ג+ עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר.
 רבי אליעזר בר ר' צדוק אומר: **עשה דברים לשם פעלם, ודבר בהם לשמם, אל תעשים עטרה להתגדל בהם, ואל תעשים קורדום להיות עודר בו**, וקל וחומר: ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו כלי חול - נעקר מן העולם, המשתמש בכתרה של תורה - על אחת כמה וכמה.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עב/ב
 אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב וזאת התורה אשר שם משה -
 זכה נעשית לו סם חיים; **לא זכה נעשית לו סם מיתה**

רש"י יומא דף עב/ב
 זכה - ללמוד לשמה ולקיימה:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז עמוד א
 מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים; שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר: +תהלים קי"א+ ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם. לעושים לא נאמר אלא לעושיהם - **לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה**. וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.

(ב) על מנת ללמד

(1) חשיבות

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מט/ב
 ואמר רבי אלעזר מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד איכא דאמרי תורה ללמדה זו היא תורה של חסד **שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד**

ספר בראשית פרק יב
 (ה) וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן אָחִיו וְאֶת כָּל רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ וְאֶת הַנַּפֶּשׁ אֲשֶׁר עָשׂוּ בְּחָרָן וַיָּצֵאוּ לְלֶקֶת אַרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/ב
 אתה אמר ריש לקיש כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן

משנה מסכת בבא מציעא פרק ב

(יא) אַבְדָתוֹ וְאַבְדַת אָביו, אַבְדָתוֹ קוֹדְמָת. אַבְדָתוֹ וְאַבְדַת רַבּוֹ, שְׁלוֹ קוֹדְמָת. אַבְדַת אָביו וְאַבְדַת רַבּוֹ, שְׁלֵ רַבּוֹ קוֹדְמָת, שְׁאָביו הֵבִיאוֹ לְעוֹלָם הַזֶּה. וְרַבּוֹ שְׁלֵמְדוֹ חֲכָמָה מְבִיאוֹ לְחַיֵי הָעוֹלָם הַבָּא. וְאִם אָביו חֲכָם (שְׁקוֹל כְּנֶגֶד רַבּוֹ) שְׁלֵ אָביו קוֹדְמָת. הִיָּה אָביו וְרַבּוֹ נוֹשְׂאִין מִשְׁאֵוִי. מִנִּיחַ אֶת שְׁלֵ רַבּוֹ. וְאַחַר כֶּן מִנִּיחַ אֶת שְׁלֵ אָביו. הִיָּה אָביו וְרַבּוֹ בְּבֵית הַשֶּׁבִי. פּוֹדָה אֶת רַבּוֹ. וְאַחַר כֶּן פּוֹדָה אֶת אָביו. וְאִם הִיָּה אָביו חֲכָם. פּוֹדָה אֶת אָביו, וְאַחַר כֶּן פּוֹדָה אֶת רַבּוֹ:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צב/א

אמר רב ששת כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה לעולם הבא שנאמר ומרוה גם הוא יורה

משנה מסכת פאה פרק א

(א) אֵלו דְּבָרִים שְׂאִין לָהֶם שְׁעוֹר. הַפָּאָה, וְהַבְּפוּרִים, וְהַרְאִיוֹן, וְגַמְלוֹת חֲסָדִים, וְתַלְמוּד תּוֹרָה. אֵלו דְּבָרִים שְׂאָדָם אוֹכַל פְּרוּתֵיהֶן בְּעוֹלָם הַזֶּה וְהַקָּרוֹן קִיָּמַת לוֹ לְעוֹלָם הַבָּא. כְּבוֹד אָב וְאִם, וְגַמְלוֹת חֲסָדִים, וְהַבְּאָת שְׁלוֹם בֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כּוֹלָם:

ספר דברים פרק ו

(ז) וְשִׁנְנֶתֶם לְבַבְיָךְ וְדַבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדַרְךָ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ:

ספר דברים פרק יא

(יט) וְלִמְדֶתֶם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלֶכְתְּךָ בְּדַרְךָ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ:

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק א

(א) נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה

אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בס ואין האשה חייבת ללמד את בנה שכל החייב ללמוד חייב ללמד:

(ב) כשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך ולא בנו ובן בנו בלבד אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו שנאמר ושננתם לבניך מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידיך שהתלמידים קרויין בנים שנאמר ויצאו בני הנביאים אם כן למה נצטוו על בנו ועל בן בנו להקדים בנו לבן בנו ובן לבן חבירו:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו/ב

אמר רבי זירא אגרא דפרקא רהטא

רש"י ברכות דף ו/ב

אגרא דפרקא - עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם היא שכר המרוצה, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד:

ספר במדבר פרק טו

(ל) וְהִנְפֹשׂ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיַד רָמָה מִן הָאֲזָרָח וּמִן הַגֵּר אֶת יְדוּד הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנְּפֹשׂ הַהוּא מִקִּרְבַּ עַמּוֹה:

(לא) כִּי דָבָר יְדוּד בָּזָה וְאֶת מִצְוֹתוֹ הִפְרָה הַפְּרָת תִּפְרָת הַנְּפֹשׂ הַהוּא עֹנָה בָּה:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/א

תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו זהו כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זה הוא כי דבר ה' בזה תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר ה' בזה

שו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן כט

אמנם העומד לנגדי שו"ת חוות יאיר שהחמיר לענין שבועה בכתב דהוי שבועה ממש, וראיתו מהא דפסקינן בא"ח (סי' מ"ז) הכותב בדברי תורה צריך לברך, ודאי בנ"ד אין ראוי לחזור לספור בברכה בשגם כבר תמהו המגינים מג"א ומגן דוד על הש"ס גופא דאמאי מברכים על הכתיבה כיון דכתיבה הוי רק הרהור,

וכבר יישב בשו"ת שב יעקב הנ"ל, ותורף דבריו משום דמ"ע של ת"ת נפקא מקרא דושננתם לבניך
ולמדתם את בניכם מש"ה ממעטים הרהור, דבהרהור לא שייך ללמד את בניו, משא"כ בכתובה עדיף
בזה מהרהור, דע"י כתיבה יכול ללמד לאחרים והוא בכלל ושננתם לבניך עיין שם

(2) הסבר

רא"ש מסכת נדרים דף סב עמוד א
עשה דברים לשם פעלם - לשמו של הקב"ה שפעל הכל למענהו
ודבר בהן לשמן - כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיה **לשם התורה** כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח
ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה עמוד ב
רבי חנינא בר פפא רמי: כתיב +הושע ב' + ולקחתי דגני בעתו וגו', וכתוב: +דברים י"א + ואספת דגנך
וגו'! - לא קשיא: כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של
מקום. תנו רבנן: ואספת דגנך, - מה תלמוד לומר - לפי שנאמר: +הושע א' + **לא ימוש ספר התורה**
הזה מפיד, יכול דברים ככתבן? תלמוד לומר: ואספת דגנך - הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי
ישמעאל; רבי שמעון בן יוחי אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה, וזורע בשעת זריעה, וקוצר
בשעת קצירה, ודש בשעת דישה, וזורה בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה? אלא: בזמן שישראל
עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר: +ישעיהו ס"א + ועמדו זרים ורעו
צאנכם וגו'. ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום - מלאכתן נעשית על ידי עצמן, שנאמר:
+דברים י"א + ואספת דגנך; ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר: +דברים כ"ח +
ועבדת את אויבך וגו'. אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל - ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי - ולא
עלתה בידן. אמר להו רבא לרבנן: במטותא מינייכו, ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי, כי היכי
דלא תטרדו במזונייכו כולא שתא.

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף צט/ב
גמרא תניא רבי יוסי אומר אפי' סילק את הישנה שחרית וסידר את החדשה ערבית אין בכך כלום אלא
מה אני מקיים לפני תמיד שלא ילין שלחן בלא לחם
א"ר אמי מדבריו של ר' יוסי נלמוד אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים
מצות לא ימוש (את) ספר התורה הזה מפיד
אמר רבי יוחנן משום ר"ש **בן יוחי אפי' לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש**
ודבר זה אסור לאומרו בפני עמי הארץ ורבא אמר מצוה לאומרו בפני עמי הארץ

תוספות הרא"ש (ריה"ח) על מסכת ברכות דף לה/ב
ר' שמעון אומר אפשר אדם חורש וכו' - **לאו משום דסבר ר' שמעון שהוא [חובה] דהא איהו אמר בפי**
שתי הלחם במנחות דאפילו לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש ספר התורה הזה
מפיד (אלא מצוה בעלמא הוא דקאמר מפני ביטול תורה):

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב
אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי -
בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים:
דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי **זו וזו נתקיימה בידן**
דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי **זו וזו לא נתקיימה בידן**

ג) על מנת לעשות

דברים פרק ה פסוק א
ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אלהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דבר
באזניכם היום **ולמדתם אתם ושמרתם לעשותם** :

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ/ב
וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין בעלית בית נתזה בלוד
נשאלה שאילה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול?
נענה רבי טרפון ואמר מעשה גדול נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול
נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה

רש"י מסכת ברכות דף יז עמוד א
העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - פירוש: **שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר**, דבפרק מקום
שנהגו (דף נ', ב') אמרינן: רבא רמי, כתיב עד שמים חסדך וכתיב מעל השמים, כאן - בעוסק שלא
לשמה כו', והתם איירי במקיים כדי שיכבדוהו, וכן משמע בירושלמי דפירקין.

ויקרא רבה פרשה לה אות ז
הלומד שלא לעשות, **נוח לו שלא נברא**.
רבי יוחנן אומר הלומד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם

רש"י על מסכת אבות
הלומד תורה על מנת ללמד - לקרותו רבי ולכבדו - ה"ג **אין מספיקין בגדו ללמוד וללמד**.

ספר דברים פרק יא
(כא) **למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע יהוה לאבותיכם לתת להם כימי השמים על
הארץ**;
(כב) **כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה לאהבה את יהוה
אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו** :

ספרי דברים פיסקא מח ד"ה אשר אנכי
אשר אנכי מצוה אתכם לעשותה, למה נאמר לפי שנאמר כי אם שמר תשמרון שומע אני כיון ששומר
אדם דברי תורה ישב לו ולא יעשה תלמוד לומר לעשותה תשובתה לעשותה,
למד אדם תורה הרי בידו מצוה אחת למד ושמר הרי בידו שתי מצות **למד ושמר ועשה אין למעלה
הימנו**.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יז/ב
תנו רבנן כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון
אמר ליה רבי אלעזר בן פרטא לרבי חנינא בן תרדיון אשריך שנתפסת על דבר אחד אוי לי שנתפסתי על
חמשה דברים
אמר ליה רבי חנינא אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני
ניצול שאת עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואני לא עסקתי אלא בתורה [בלבד]
וכדרב הונא דאמר רב הונא **כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה** שנאמר וימים רבים
לישראל ללא אלהי אמת [וגו'] מאי ללא אלהי אמת שכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה
ובגמילות חסדים לא עסק והתניא רבי אלעזר בן יעקב אומר לא יתן אדם מעותיו לארנקי של צדקה
אלא אם כן ממונה עליו תלמיד חכם כרבי חנינא בן תרדיון הימנוה הוא דהוה מהימן מיעבד לא עבד
והתניא אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים **מיעבד עבד כדבעי ליה
לא עבד...**

(יח/א) תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר לו חנינא אחי (אחי)
אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו
ואבדה את טוביו ועדיין היא קיימת ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה [ומקהיל קהלות
ברבים] וספר מונח לך בחיקך אמר לו מן השמים ירחמו אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה
אומר לי מן השמים ירחמו תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש

אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו **כלום מעשה בא לידך** אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי... הביאוהו וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה אמרה לו בתו אבא אראך בכך אמר לה אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי מי שמבקש עלבונה של ספר תורה הוא יבקש עלבוני אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה אמר להן גליון נשרפין ואותיות פורחות אף אתה פתח פיך ותכנס [בך] האש אמר להן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו אמר לו קלצטוני רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העולם הבא אמר לו הן השבע לי נשבע לו מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו יצאה נשמתו במהרה אף הוא קפץ ונפל לתוך האור יצאה בת קול ואמרה **רבי חנינא בן תרדיון וקלצטוני רבי מזומנין הן לחיי העולם הבא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת** ויש קונה עולמו בכמה שנים

משנה מסכת אבות פרק ו

(ו) אמר רבי יוסי בן קסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד, ונתן לי שלום, והחזרתי לו שלום, אמר לי, רבי מאיזה מקום אתה, אמרתי לו, מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני, אמר לי, רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דגרי זהב ואבנים טובות ומרגליות, אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה, וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף, ולא עוד, אלא שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות, אלא תורה ומעשים טובים בלבד, שאמר, בהתהלךך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך, בהתהלךך תנחה אתך, בעולם הזה, בשכבך תשמור עליך, בקבר, והקיצות היא תשיחך, לעולם הבא, ואומר, לי הכסף ולי הזהב נאם ידוד צבאות:

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר ברית מילה

פֶּשֶׁם שְׁנֵכְנֵס לְבָרִית. כֵּן יִכְנֵס לְתוֹרָה וְלַחֲפָה וּלְמַעֲשֵׂים טוֹבִים :

סדר תפלה - נוסח ספרד - סדר הדלקת נרות

יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבותי. שתחונן אותי (ואת אישי ואת בני ואת אבי ואת אמלי) ואת כל קרובי. ותתן לנו ולכל ישראל חיים טובים וארפים. ותזכרנו בזכרון טובה וברכה. ותפקדנו בפקדת ישועה ורחמים ותברכנו ברכות גדולות. ותשלים בתינו. ותשפן שכנתך בינינו. וזפני לגדל בנינו ובני בנים חכמים ויבונים. אוהבי יי. יראי אלהים. אנשי אמת. זרע קדש ביי. דבקים ומאירים את העולם בתורה ובמעשים טובים ובכל מלאכת עבודת הבורא. אנא שמע את תחנותי בעת הזאת. בזכות שרה ורבקה ורחל ולאה אמותינו. והאר נרנו שלא יכבה לעולם ועד והאר פניך ונושעה. אמן:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צח/ב

תניא שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח?
יעסוק בתורה ובגמילות חסדים

ספר שמואל א פרק ג

(יא) ויאמר יהוה אל שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אָזְנוֹ :
(יב) ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה :
(יג) והגדתי לו כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם :
(יד) ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם :

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח/א

אמר רב שמואל בר אמי ואמרי לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע שנאמר (לכן) [ולכן] נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה אמר רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה אביי אמר בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה רבה ואביי מדבית עלי קאתו רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין **אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שיתין שנין**

מדרש רבה קהלת פרשה ז פסקה ד

תוב אחד אומר וימת שמואל וכתוב אחד אומר (שם א' כ"ח) ושמואל מת א"ר אסי ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנאי (שם א' כ"ה) וימת שמואל וגוי ואיש במעון א"ר שמואל בר נחמן הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק וזה הרשע עושה לו מרזיחין אמר ר' יהודה **ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד כאילו כופר בעיקר** אבל דוד המלך עליו השלום מה היה עושה גומל חסד לכל אומר כן אפי' הורג או נהרג או רודף או נרדף גומל אני לו חסד כמו לצדיק הה"ד (תהלים י"ג) ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי:

עקידת יצחק במדבר שער עד (פרשת נשא)

הנה לשלום יאמרו ההמוניים שהוא הסכמה בין הכתות המתקוטטות תחלה כאמרם ז"ל עמון ומואב עשו שלום ביניהם (סנהדרין ק"ה א) וכדומה. **והנה באמת לא הכירו את יופיו ולא דברו בשבחו שאז יהיה השלום אצלם כענין הבושה שאמר החכם עליה שאינה מעלה לפי שאינה באה אלא אחר חטא קודם**. וכמו שאמר הכתוב כבושת גנב כי ימצא (ירמיה ב') ולכן לא שבחיה כי אם בנערים שמדרכן לחיות חיי ההפעלות וכן השלום לדבריהם יורה על קטטה ומריבה קודמת שאין סירכא בלא נקב והרי הוא מגונה.

אבל האמת שאין מתנאי השלום שיהא שם מצות או קטטה קודמת אולם ענינו הוא מה שימנעם לפי **שהשלום הוא טוב משותף הכרחי בין האישים הצריכים חבור ודבוק**. והנה הוא אצלם כחוט הכסף או זהב וזולתם אשר בו יתחרזו הרבה מאבני האקדח וכיוצא להעמיד מצב כל החלקים ההם על תוכן החרוז ההוא הכללי ותקון צורתו וצביונו כי על כן נקרא ה' שלום שהשלום שלו (מדרש חזית פ"א) כי הוא ית' הקושר העולמות כולן ומקיימן על צורתן ומצבן בצביון ובקומתן

אורות התשובה מאמר שלום בשם

שלום, השם הנערץ והנקדש הזה, נמצאהו מושאל ברוב הפעמים רק לשלילת המחלוקת והמדנים, אבל לא זהו השלום שהוא האחד מעמודי העולם, ולא על דבר של שלילה נוכל לומר שרק הוא יהיה הכלי האחד המחזיק ברכה לישראל. אבל השלום שאנחנו חייבים להיות רודפים אחריו הוא השלום המצוי במציאות מצד עצם שלמותו, לא בעבור החסרונות הקודמים להעדרו. **השלום הוא היחס האמיתי שראוי להיות בין חלקי האומה הפרטיים... בין העוסקים בגמילות חסדים להעוסקים בעבודה ובין שניהם אל העוסקים בתורה היחש הראוי להמצא בין כל אחד מישראל לרעהו...**

משנה מסכת אבות פרק א

(יז) שְׁמַעוֹן בֶּנִי אֹמֵר, כָּל יָמַי גִּדַּלְתִּי בֵּין הַחֲכָמִים, וְלֹא מִצָּאֵתִי לְגוֹף טוֹב אֶלָּא שְׁתִּיקָה. וְלֹא הַמְדַרְשׁ הוּא הָעֵקֶר, אֶלָּא הַמַּעֲשֵׂה:

פירוש רבינו יונה למסכת אבות פרק ד

והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות- ר"ל שדעתו לפלפל בלימוד כדי לדעת אמיתת הדברים ורצונו כמה ימים ושנם להשיג דבר קטן ולנהוג עצמו על פי האמת הרי זה למד על מנת לעשות שכל עיקר מחשבתו אין כי אם אל המעשה להיות אמיתי ולפיכך מספיקין בידו ללמוד וללמוד ולעשות שהכל בגלל המעשה

תפארת ישראל- הצורך ללמוד קודם את התחומים שהם הלכה למעשה

ד) עטרה להתגדל בהם/קרדום לחפור בהם

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נו/א
רבי צדוק יתיב ארבעין שנין בתעניתא דלא ליחרב ירושלים כי הוה אכיל מידי הוה מיתחזי מאבראי
 וכי הוה בריא מיייתי ליה גרוגרות מייץ מייחו ושדי להו

מדרש רבה איכה פרשה א פסקה לא
 שלח לרי' אליעזר ולרי' יהושע לאפוקי לרי' צדוק אזלין ואשכחוינה בבבא דמדינה מן דאתא קם מן
 קומוי רבן יוחנן אמר ליה אספסיאנוס מן קדם הדין סבא צותרא את קאים אמר לך **חייך אי הוה חד**
דכוותיה והוה עמך אוכלוסין בכיפלא לא הוית יכיל כביש אמר לו מה חייליה א"ל דאכיל חד גמזוז
 ופשיט עלוהי מאה פרקין

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף סב/א
 אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן **כל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם**
קל וחומר ומה בלשצר שנשתמש בכלי קודש שנעשו כלי חול שנאמר ובאו בה פריצים וחיללוהו כיון
 שפרצום נעשו חול נעקר מן העולם דכתיב בה בליליא קטיל בלשצר המשתמש בכתרה של תורה שהוא
 חי וקיים לעולם על אחת כמה וכמה...
 תניא לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו **שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם אשנה**
שיקראוני רבי אשנן שאהיה זקן ואשב בישיבה אלא למד מאהבה וסוף הכבוד לבא שנאמר קשרם על
 אצבעותיך כתבם על לוח לבך ואומר דרכיה דרכי נועם ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה
 מאושר
 רבי אליעזר בר רבי צדוק **אומר עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם אל תעשם עטרה להתגדל**
בהם ואל תעשם קורדום להיות עודר בו וקל וחומר ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קדש שנעשו
 כלי חול נעקר מן העולם המשתמש בכתרה של תורה על אחת כמה וכמה

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
 (ו) **מי שנשא לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים**
 ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים
 במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן
 חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר והשכר לפי הצער :

(י) **כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם**
ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא לפי שאסור ליהנות
 מדברי תורה בעולם הזה אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם
 ועוד צו ואמרו אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן
 ועוד צו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה
וגורת עון וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ד משנה ה
 (ה) **אחרי אשר הסכמתי שלא אדבר בזאת הצוואה מפני שהיא מבוארת, ולדעתי ג"כ שדברי בה לא**
יאותו לרוב חכמי התורה הגדולים ואפשר לכולן,
חזרתי מהסכמתי ואדבר בה מבלתי שאשגיח לקודמים או לנמצאים.
 דע שזה שאמר שלא תעשה התורה קרדום לחפור בו, כלומר לא תחשבהו כלי לחיות בו וביאר ואמר כי
 כל מי שיהנה בעולם הזה בכבוד התורה נוטל חייו מן העולם פירוש **מחיי העולם הבא** והתעוותו בני
 האדם בזה הלשון הנגלה והשליכוהו אחרי גיוס ונתלו בפשטי הדברים שלא יבינום ואני אפרשם וקבעו
 להם חוקים על יחידים ועל קהלות והביאו בני אדם לחשוב בסכלות גמורה שזה מחוייב וראוי שיעזרו
 חכמים והתלמידים והאנשים המתעסקים בתורה ותורתן אומנותן,
וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל
שאנחנו כשנעיין בדברי רז"ל לא נמצא אצלם שהיו מבקשים ממון מבני אדם ולא היו מקבצים ממון
לישיבות הנכבדות והיקרות ולא לראשי גליות לא לדייניהם ולא למרביצי התורה ולא לאחד
מהגדולים ולא לשאר בני אדם מן העם אבל נמצא בכל דור ודור בכל קהלותיהם שהיה בהן עני
 בתכלית עניות ועשיר גדול בתכלית העושר, וחלילה לי לחשוך הדורות ההם שהם לא היו גומלי חסד
 ונותני צדקה, כי אמנם העני ההוא אילו פשט ידו לקחת היו ממלאים ביתו זהב ופנינים אלא שלא היה

רוצה אבל היה מסתפק במלאכתו שהיה מתפרנס בה אם בריוח אם בדוחק, והיה בז למה שבידי אדם כי התורה מנעתו מזה, וכבר ידעת (יומא לה:) שהלל הזקן היה חוטב עצים והיה לומד לפני שמעיה ואבטליון והיה עני בתכלית העניות, ומעלתו היתה כאשר ידעת מתלמידיו אשר נמשלו כמשה ואהרן ויהושע והקטן שבתלמידיו (ב"ב קלד. סוכה כא.) רבן יוחנן בן זכאי, ואין ספק למשכיל שאילו היה מורה לאנשי דורו ליהנות מהן לא היו מניחין אותו לחטוב עצים. ור' חנינא בן דוסא (ברכות יז:) תענית כד:/ חולין פו.) שיצאה בת קול ואמרה כן העולם אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש ולא היה מבקש מבני אדם, (כתובות קה. וע"ש דרב הונא היה אומר כך) וקרנא היה דיין בא"י והוא הוה דלי דולא וכשהיו באין בעלי הדין לפניו היה אומר תנו לי מי שידלה במקומי או תנו לי כדי בטיילתי ואדון לכם ולא היו ישראל שבדורם לא אכזרים ולא בלתי גומלי חסדים ולא מצאנו חכם מן החכמים עניים שהיה מגנה אנשי דורו על שלא היו מעשירים אותם חלילה לשם, אבל הם בעצמם היו חסידים מאמינים האמת לעצמם והיו מאמינים בהשי"ת ובתורת משה אשר בה יזכה האדם לחיי העוה"ב, ולא היו מתירים לעצמם לבקש ממון מבני אדם והיו רואים שלקיחתן היה חילול השם בעיני ההמון מפני שיחשבו שהתורה מלאכה מהמלאכות אשר יחיה בהם אדם ותתבזה בעיניהם ויהיה מי שעושה זה דבר השם בזה, ואמנם התעו אלה המתגברין לחלוק על האמת ועל הפסוקים הפשוטים והנגלים בלקיחת ממון בני אדם ברצונם או על כרחם מהמעשים אשר ימצאו בגמ' מאנשי בעלי מומין בגופותיהם או זקנים באו בימים עד שא"א להם לעשות מלאכה שאין תחבולה להם אלא לקחת ממון מאחרים ואם לא מה יעשו הימותו זה לא צותה התורה

ספר דרך חיים - פרק א משנה י

ודבר זה גורם בעונותינו בטול כבוד התורה, שאם לא היו הלומדים מתפרנסים מהם היתה התורה מתעלה מעלה מעלה,

גם היו מוכיחים את הצבור כי אשמת הצבור בראשם ולא היו נושאים פנים, אך עתה כיון שצריכים להם כל רב קנה אדון לעצמו.

ולכך אמר שמעיה אהוב את המלאכה, ושנא את הרבנות שהוא המרחיק את המלאכה. ואל יחשוב כי המלאכה אינה כבודו, אדרבא המלאכה נותנת לאדם כבוד

שו"ת אבקת רובל סימן ב

והנני משיב ואומר כי זה שלשי' שנה כשכתבתי ביאור להרמב"ם ז"ל כשהגעתי להלכות ת"ת פ"ג כתבתי על דברי הרמב"ם שם ובפ"י המשנה שהאריך למעניתו נגד האומרים שראו שיעזרו לחכמים ולתלמידים שתורתם אומנותם ועם היות כי רוב חכמי התורה היו נוהגים כן כמו שמבואר בדבריו סתר ראיותיהם והביא ראיות לדבריו ואני טענתי בעד מנהג חכמי התורה ותירצתי כל מה שהק' עליהם והבאתי כמה ראיות לדבריהם כיד ה' הטובה עלי והעולה מכלל דברי שם כי מי שילמד לש"ש ואח"כ אי אפשר לו אם לא יטול שכר מותר וזה נחלק לג' חלקים אם שיטול שכר מאבי הבן ללמוד בנו או ללמדו ואם שיושב ולומד וכל הבא לקורבה אל המלאכה יקרבהו לתורה ולמצות ואם שיושב ודן דין אמת לאמתו וכל אלו החלקים למדנו התרם מפי' שני דייני גזרות כו' ע"כ לשוני

כסף משנה הלכות תלמוד תורה פרק ג

הכלל העולה שכל שאין לו ממה להתפרנס מותר ליטול שכר ללמד בין מהתלמידים עצמן בין מן הצבור. וכן מותר לו ליטול שכר מהצבור לדון או מהבעלי דינין אחר שמירת התנאים הנזכרים בהלכות סנהדרין. ואחרי הודיע ה' אותנו כל זאת אפשר לומר שכוונת רבינו כאן היא שאין לאדם לפרוק עול מלאכה מעליו כדי להתפרנס מן הבריות כדי ללמוד אבל שילמוד מלאכה המפרנסת אותו ואם תספיקנו מוטב ואם לא תספיקנו יטול הספקתו מהצבור ואין בכך כלום. וזהו שכתב כל המשים על לבו וכו'. והביא כמה משניות מורות על שראוי ללמוד מלאכה ואפילו נאמר שאין כן דעת רבינו אלא כנראה מדבריו בפירוש המשנה קי"ל כל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג. וראינו כל חכמי ישראל קודם זמן רבינו ואחריו נוהגים ליטול שכרם מן הצבור וגם כי נודה שהלכה כדברי רבינו בפירוש המשנה אפשר שהסכימו כן כל חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך שאילו לא היתה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולים לטרוח בתורה כראוי והיתה התורה משתכחת ח"ו ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר:

טור יורה דעה סימן רמו

מקום שנהגו ללמוד תורה שבכתב בשכר מותר ללמוד בשכר **אבל תורה שבע"פ אסור ללמד בשכר** לא מצא מי שילמדנו בחנם ילמד בשכר ואע"פ שהוצרך ללמד בשכר לא יאמר כשם שלמדתי בשכר כך אלמד בשכר אלא ילמדה לאחרים בחנם וכתב א"א הרא"ש ז"ל **שנהגו האידנא ללמד הכל בשכר אם אין לו במה להתפרנס שרי ואפי' יש לו אם הוא שכר בטלה דמוכח שמניח כל עסקיו ומשאן ומתנו שרי וללמוד לקטנים שרי משום שכר שימור ושכר פיסוק טעמים ע"כ**
וכל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מהצדקה ה"ז חילל את השם וביזה את התורה וכבה מאור הדת וגרם רעה לעצמו ונוטל חייו מן העולם לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעה"ז אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם ועוד צוו ואמרו לא תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לאכול מהם ועוד צוו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון וסוף אדם זה מלסטם את הבריות. מעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו ומדת חסידים הראשונים היא ובה זוכה לכל כבוד וטובה בעוה"ז ובעוה"ב שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך בעה"ב שכולו טוב

שו"ע

אורח חיים סימן קנו

(א) **אח"כ ילך לעסקיו דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון**

כי העוני יעבירו ע"ד קונו ומ"מ לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע וזה וזה יתקיים בידו

יורה דעה סימן רמו

(כא) אין דברי התורה מתקיימים במי שמתרפה עצמו עליהם ולא בלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתייה אלא במי שממית עצמו עליה ומצער גופו תמיד ולא יתן שנה לעיניו ותנופה לעפעפיו:

הגה ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל וגוי כל המשים על לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה הרי זה מחלל השם ומבזה התורה שאסור ליהנות מדברי תורה וכל תורה שאין עמה מלאכה גוררת עון וסופו ללסטם הבריות (לשון הטור)
 (1) וכל זה בבריא ויכול לעסוק במלאכתו או בדרך ארץ קצת ולהחיות עצמו (רבינו יונה ורבינו ירוחם נתיב ב' וכ"כ הרמ"ה) אבל **זקן או חולה מותר ליהנות מתורתו ושיספקו לו (לכ"ע)**
 (2) **ויש אומרים דאפילו בבריא מותר** (בית יוסף בשם תשובת רשב"ץ) **ולכן נהגו בכל מקומות ישראל שהרב של עיר יש לו הכנסה וספוק מאנשי העיר** כדי שלא יצטרך לעסוק במלאכה בפני הבריות ויתבזה התורה בפני ההמון (אברבנאל בפירוש מסכת אבות) ודוקא חכם הצריך לזה אבל עשיר אסור
 (3) **ויש מקילין עוד לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה מדת חסידות הוא ומתת אלהים היא אך אין זה מדת כל אדם** שא"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו (גם זה בתשובה הנזכרת) וכל זה דשרי היינו שנוטל פרס מן הצבור או הספקה קבועה אבל אין לו לקבל דורות מן הבריות והא דאמרי' כל המביא דורות לחכם כאלו מקריב בכורים היינו בדורות קטנים שכן דרך בני אדם להביא דורות קטן לאדם חשוב אפי' הוא עם הארץ (רבינו ירוחם בשם רבינו יונה) ושרי לתלמיד חכם למטעם מידי מהוראתו כדי לברר הוראתו אבל ליקח מתנה דבר חשוב ממה שהתיר אסור (הגהות אשרי"י פ"ק דעבודת כוכבים) ודאשתמש בתגא חלף (הג"מ וסמ"ג) וי"א דזהו המשתמש בשמות (שם בשם אבות דר' נתן) ומותר לצורבא מרבנן לאודועי נפשיה באתרא דלא ידעי ליה (בנדרים דף ס"ב וסמ"ג והג"מ שם ות' רשב"א ס"י פ"ד) אם צריך הוא לכך:

שו"ת אגרות משה חלק יו"ד ב סימן קטז

בענין קבלת פרס לפרנסתם מהכוללים כדי שיוכלו להתגדל בתורה ט"ז אלול **תשכ"ד**. מע"כ ידידי מר אהרן יהושע דאראבנער שליט"א.

הנה בדבר ת"ח הרוצים להתעסק בתורה ולהחכים בה בידיעת התורה בכמותה ואיכותה ונהנים לפרנסתם ממה שנוטלים פרס בכוללים וכן הרבנים הנוטלים פרס והמלמדים עם תלמידים וראשי הישיבות הנוטלים פרס לפרנסתם אם שפיר עבדי או שיש מה להרהר אחר זה ויהיה מדת חסידות שלא להתפרנס מזה אלא ממעשה ידיו?

הנה ודאי שפיר עבדי דכן איפסק ברמ"א יו"ד סימן רמ"ו סעיף כ"א שאפילו בריא מותר ומותר לחכם ולתלמידיו לקבל הספקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שע"ז יכולין לעסוק בתורה בריוח.

והש"ך סק"כ הביא אף מהכ"מ שפסק כן אפילו אם נימא שאין כן דעת הרמב"ם משום שכל חכמי ישראל קודם זמן רבנו ואחריו נוהגין ליטול שכרם מהצבור, ואף אם לדינא הלכה כרמב"ם **הסכימו כן חכמי הדורות משום עת לעשות לה' הפרו תורתך** שאילו לא היה פרנסת הלומדים והמלמדים מצויה לא היו יכולין לטרוח בתורה כראוי **והיתה התורה משתכחת מישראל** ובהיותה מצויה יוכלו לעסוק ויגדיל תורה ויאדיר והוא לשון הכ"מ בפ"ג מת"ת ה"י בסופו.

וכן הביא ממהרש"ל שכתב ואמת שאם לא כן כבר היתה בטלה תורה מישראל כי א"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה וגם להתפרנס ממעשה ידיו, ומסיק יותר **דעון הוא בידו אם לא יקבל מאחרים אפילו יודע חכמה ומלאכה שיוכל ליגע בה ולהרויח כדי לפרנס את ביתו בוז יבוזו לו באהבת התורה ולומדיה כי א"א שיבטל מלמודו עיי"ש** ולכן הוא דין ברור ופשוט שנתקבל בכל הדורות אם מדינא אם מתקנה דעת לעשות לה' הפרו תורתך שמוותר לעסוק בתורה ולהתפרנס מקבלת פרס או ממה שהוא מלמד תורה לאחרים או שהוא רב ומורה הוראה, ואין להמנע מזה אפילו ממדת חסידות.

ואני אומר כי אלו המתחסדים מצד שיטת הרמב"ם הוא בעצת היצה"ר כדי שיפסיק מללמוד ויעסוק **במלאכה ובמסחר וכדומה עד שלבסוף הם שוכחים אף המקצת שכבר למדו** ואינו מניחם אף לקבוע זמן קצר לת"ת, כי אם הראשונים כמלאכים אמרו שא"א לעסוק בתורה ולהחכים בה כשיעשה מלאכה להתפרנס ממעשה ידיו, כ"ש בדורנו דור יתמא דיתמי וגם אין לנו הנשים צדקניות שירצו לסבול עוני ודחקות כבדורותם, שודאי א"א לשום אדם להתגאות ולומר שהוא יכול לעשות מלאכה ולהחכים בתורה. לכן לא יעלה על מחשבתך עצת היצה"ר שיש בקבלת פרס דלומדים בכוללים ופרס דרבנים ומלמדים וראשי ישיבה איזה חטא וחסרון מדת חסידות, שהוא רק להסית לפרוש מן התורה.

ומי יתן והיו נמצאים אנשים מתנדבים לפרנס הרבה ת"ח היו מתרבים בני תורה גדולי ישראל ובעלי הוראה כרצון השי"ת שאין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. ידידו מברכו בכוחי"ט, משה פיינשטיין

המכבד את התורה (ד:ז)

משנה מסכת אבות פרק ד
(ו) רבי יוסי אומר, כל המכבד את התורה, גופו מכבד על הבריות.
וכל המחלל את התורה, גופו מחלל על הבריות:

משנה מסכת אבות פרק ו
(ג) הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת, צריך לנהג בו כבוד, שכן מצינו בדרך מלך ישראל, שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומידעו, שנאמר ואתה אנוש פערכי אלופי ומידעי, והלא דברים קל וחומר, ומה דוד מלך ישראל למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומידעו, הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת על אחת כמה שצריך לנהג בו כבוד, ואין כבוד אלא תורה, שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב, ואין טוב אלא תורה שנאמר פי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ד משנה ו
(ו) רבי יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות - כבוד התורה, הוא: (1) בהוראות הזריות בעשייתה, (2) וכבוד החכמים המעמידים אותה (3) והספרים אשר חברו בה
וכן חלול התורה הפך הגי':

א) דברי התורה

רש"י על מסכת אבות פרק ד
כל המכבד את התורה- אינו מניחה אלא במקום קדש ולא על ספסל שיושבים בו בני"א גם לא תורה על גבי תורה
ויש אומרים הנוטה אוזן אל ספר תורה ואינו מספר בעוד שקורא החזן בו
ויש אומרים שאינו מניחו כשהוא פתוח ויוצא
נוסח אחר- וכל המכבד את התורה שאינו מלמדה לתלמיד שאינו הגון
שנאמר יפוצו מעינותיך חוצה לתלמיד הגון ואין לזרים אתך לתלמיד שאינו הגון:

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף כט/ב
אמר רב יהודה אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות
אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך
אמר לו אדם אחד יש שעתידי להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתידי לדרוש על כל קוץ
וקוץ תילין תילין של הלכות

סדור תפלה - נוסח אשכנז - סדר הוצאת ספר תורה
פרוץ הוא אלהינו שפראנו לכבודו. והבדילנו מן התועים. ונתן לנו תורת אמת. וחי עולם נטע בתוכנו...

ב) ספריה

שו"ע יורה דעה סימן רפב
(א) חייב אדם לנהוג כבוד גדול בס"ת ומצוה לייחד לו מקום ולכבד המקום שהוא ולהדרו ביותר
ולא ירוק כנגד ספר תורה ולא יגלה ערותו כנגדו ולא יפשוט רגלו כנגדו ולא יניחנו על ראשו כמשוי
ולא יחזור אחוריו אלא אם כן גבוה ממנו עשרה טפחים
אלא ישב לפניו בכובד ראש וביראה ופחד שהוא העד הנאמן על כל באי עולם שנאמר והיה שם בך לעד
ויכבדנו כפי כחו:
(ב) הרואה ס"ת כשהוא מהלך חייב לעמוד לפניו ויהיו הכל עומדים עד שיעמוד זה שמוליכו ויגיענו
למקומו או עד שיתכסה מעיניהם: הגה אבל לפני חומשים שלנו אין צריכים לעמוד (ב"י בשם

הרמב"ם) ויש מחמירים (שב"א סי' קמ"ד) השומע קול הנושא ספר תורה אף על פי שאינו רואה אותו חייב לעמוד (ב"י בשם הרב רבינו מנוח):

(ג) היה הולך ממקום למקום וס"ת עמו **לא יניחנו בשק ויניחנו על גבי חמור וירכב עליו** אלא מניחו בחיקו כנגד לבו והוא רוכב על החמור ואם היה מפחד מפני הגנבים מותר:

(ד) לא יאחוז אדם ס"ת ויכנס בו לבית הכסא או לבית המרחץ או לבית הקברות אע"פ שכרוך במטפחת ונתון בתיק שלו ולא יקרא בו עד שירחיק ד' אמות מהמת או מבית הקברות או מבית הכסא ולא יאחוז ספר תורה בלא מטפחות:

(ה) **אין זורקין כתבי הקדש** ואפילו הלכות ואגדות (ואסור להפוך אותו על פניהם וכשמצאו כך צריך להפכו) (מהרי"ל):

(ו) הקמיעין אם היו מכוסין עור מותר ליכנס בהם לבית הכסא ואם לאו אסור:

(ז) **אסור לישב על המטה שספר תורה עליה**: הגה וכל שכן שאסור להניחה ע"ג קרקע והוא הדין שאר ספרים (ב"י בשם הר"ר מנוח ובשם א"ח וכל בו) ואפילו על המדרגות שעושין לפני ארון הקדש אסור להניח ספרים (הגמ"י) ולא יניח אדם ס"ת על ברכיו ובי' אצילי ידיו עליו (מהרי"ל) ונ"ל דהוא הדין שאר ספרים:

(ח) **בית שיש בו ס"ת לא ישמש בו מטתו** עד שיוציאו ואם אין לו מקום להוציאו יעשה לפניו מחיצה גבוהה י' טפחים אבל ע"י הנחת כלי בתוך כלי שאינו מיוחד אינו מותר אלא בתפילין ושאר כתבי הקדש וחומשים אבל לא בס"ת והרמב"ם מתיר אף בס"ת ואם פירש טליתו על הארגו שמונח בו חשוב ככלי בתוך כלי:

ספר שמות פרק טו

(א) אָז יִשְׁרַע אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְיַדְדֹּ וַיֹּאמְרוּ יֹאמֶר אֲשִׁירָה לְיַדְדֹּ כִּי גָאָה גָאָה סוּס וְרָכְבוּ רָמָה בָּיָם:

(ב) עֲזִי וְזַמְרָתָהּ יְהִי לִי לְשִׁוְעָה זֶה אֵלֵי וְאֵנֹהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וְאַרְמְמָנְהוּ:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלג/ב

תניא זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות: עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה **ספר תורה נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן וכורכו בשיראין נאין**

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קב/ב

אמר רבי יוחנן מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה?

מפני שכידב את התורה שניתנה בעשרים ושתים אותיות

שנאמר וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה ויאמר לו כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדוני המלך כל אשר שלחת [אל עבדך] בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות מאי מחמד עיניך לאו **ספר תורה**

(ג) תלמידי חכמים

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף כב/ב

תניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידי רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים

משנה מסכת אבות פרק ד

(יב) רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שְׁמוּעַל אָמַר, יְהִי כְבוֹד תְּלַמְיָדְךָ חָבִיב עֲלֶיךָ כְּשֵׁלְךָ, וְכְבוֹד חֲבֵרְךָ כְּמוֹרָא רַבָּךְ, וּמוֹרָא רַבָּךְ כְּמוֹרָא שְׁמַיָם:

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כב/ב

מ"ט אי כתיב ארבעים במספר הוה אמינא ארבעים במניינא השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא סוכם את הארבעים אמר רבא כמה טפשי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בס"ת כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיד/א
 אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן **גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים לשוק**
 והא רבי אחא בר חנינא נפיק אמר רבי אחא בריה דרב נחמן בטלאי על גב טלאי
 ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן **כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה**
 שנאמר כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משניאי

ד) גופו מכובד

רבינו יונה על מסכת אבות
 גופו מכובד על הבריות- **מן השמים מסייעין שיכבדהו הבריות אחרי שהוא מכבד את התורה**

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף כה/א
 תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע
 למה זה דומה **לספר תורה** שנשרף שחייב לקרוע

דין והוראה (ד:ח)

משנה מסכת אבות פרק ד
 (ח) רבי ישמעאל בנו אומר, החושד עצמו מן הדין, פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שווא.
 והגס לבו בהוראה, שוטה רשע וגס רוח:
 הוא הנה אומר, אל תהי דן יחידי, שאין דן יחידי אלא אחד.
 ואל תאמר קבלי דעתי, שהן רשאים ולא אתה:

א) חושד עצמו מן הדין

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף יד/א
רבי זירא הוה מיטמר למיסמכיה דאמר רבי אלעזר לעולם הוי קבל וקיים כיון דשמעה להא דאמר רבי אלעזר אין אדם עולה לגדולה אלא אם כן מוחלין לו על כל עונותיו אמצי ליה אנפשיה

תלמוד בבלי מסכת הוריות דף י/א
 ר' גמליאל ורבי יהושע הוו אזלי בספינתא בהדי דר' גמליאל הוה פיתא בהדי רבי יהושע הוה פיתא וסולתא שלים פיתיה דר' גמליאל סמך אסולתיה דרבי יהושע אמר ליה מי הוה ידעת דהוה לן עכובא כולי האי דאיתית סולתא אמר ליה כוכב אחד לשבעים שנה עולה ומתעה את (הספינות) [הספינים] ואמרתי שמא יעלה ויתעה [אותנו] אמר ליה כל כך בידך ואתה עולה בספינה א"ל עד שאתה תמה עלי תמה על שני תלמידים שיש לך בלבשה רבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגדא שיודעין לשער כמה טפות יש בים ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש **נתן דעתו להושיבם בראש כשעלה שלח להם ולא באו** חזר ושלח ובאו אמר כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם (דף י/ב) עבדות אני נותן לכם שנאמר וידברו אליו לאמר אם היום תהיה עבד לעם הזה:

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין דף א/ב
 ר' יוסי בר חלפתא אתון תרין בר נש מידון קומוי א"ל על מנת שתדיננו דין תורה.
 אמר לון **אני איני יודע דין תורה** אלא היודע מחשבות יפרע מאותן
 אמר **ר"ש בן יוחי בריך רחמנא דליכא חכים מידון**

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ז/ב
 אמר רבי יהושע בן לוי עשרה שיושבין בדין **קולר תלוי בצואר כולן** פשיטא לא צריכא אלא לתלמיד היושב לפני רבו רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה מיכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב אמר **כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא**

רמב"ם יד החזקה - הלכות סנהדרין פרק ג
 (ח) כל דיין שבא לפניו דין והתחיל לדמותו בדין פסוק שכבר ידע אותו ויש במדינה גדול ממנו בחכמה ואינו הולך ונמלך בו הרי זה בכלל הרשעים שלבם גס בהוראה
 ואמרו חכמים רעה על רעה תבא לו שכל הדברים וכיוצא בהן מגסות הרוח הן המביאות לידי עוות הדין כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה ועצומים כל הרוגיה זה שהגיע להוראה ואינו מורה והוא שיהיה הדור צריך לו
אבל אם ידע שיש לשם ראוי להוראה ומנע עצמו מן ההוראה הרי זה משובח וכל המונע עצמו מן הדין מונע ממנו איבה וגזל ושבועת שוא והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח:

רמב"ם יד החזקה - הלכות סנהדרין פרק ג
 (י) **כך היה דרך חכמים הראשונים בורחין מלהתמנות ודוחקין עצמן הרבה שלא ישבו בדין עד שידעו שאין שם ראוי כמותם ושאים ימנעו מן הדין תקלקל השורה אעפ"כ לא היו יושבין בדין אלא עד שמכבידין עליהם את העם והזקנים ופוצרים בהן:**

רש"י על מסכת אבות
 החושד עצמו מן הדין- שאינו רוצה לישוב בדין אא"כ מתפשרין זה עם זה

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף ו/ב
 רבי יהושע בן קרחה אומר **מצוה לבצוע** שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם והלא במקום שיש משפט אין שלום ובמקום שיש שלום אין משפט אלא **איזהו משפט שיש בו שלום הוא אומר זה ביצוע** וכן בדוד הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה והלא כל מקום שיש משפט אין צדקה וצדקה אין משפט אלא **איזהו משפט שיש בו צדקה הוא אומר זה ביצוע**

(ב) אחריות הדיינים

רש"י על מסכת אבות
 והדיין שהטילה עליו, שהיה לו לעיין בדבר, נענש יותר על כולן

מדרש רבה רות פרשה א פסקה ב
 תני ר' חייא (ויקרא י"ט) לא תעשו עול במשפט מלמד שהדיין שמקלקל הדין קרוי חמשה שמות עול שנוי משוקץ חרם תועבה והקב"ה קורא עליו חמשה רע מנאץ מפר ברית מכעיס וממרה וגורם חמשה דברים לעולם מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל ישראל בחרב ומגלם מארצם אוי לדור שמקולקל במדה זו

(ג) עון שבועת שוא/שקר

ספר שמות פרק כ
 (ז) לא תשא את שם יְדוֹד אֱלֹהֶיךָ לְשׁוּא כִּי לֹא יִנְקֶה יְדוֹד אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוּא :

תלמוד בבלי מסכת שבעות דף לח/ב
 בתפלין תנו רבנן שבעות הדיינין אף היא בלשונה נאמרה אומרים לו הוי יודע (דף לט/א) שכל העולם כולו נזדעזע בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא בסיני לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא
וכל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה וכאן נאמר לא ינקה
וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו וממשפחתו שנאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואין בשרו אלא קרובו שנאמר ומבשרך לא תתעלם
וכל עבירות שבתורה נפרעין ממנו וכאן ממנו ומכל העולם כולו שנאמר אלה וכחש ואימא עד דעביד להו לכולהו לא ס"ד דכתיב מפני אלה אבלה הארץ וכתוב על כן תאבל הארץ ואומלל כל יושב בה
וכל עבירות שבתורה אם יש לו זכות תולין לו שנים ושלושה דורות וכאן נפרעין ממנו לאלתר
 שנאמר הוצאתיה נאם ה' צבאות ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו ואת עציו ואת אבניו הוצאתיה לאלתר

(ד) גס לבו בהוראה

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף כב/א
 א"ר אבהו אמר רב הונא אמר רב מאי דכתיב כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה?
 כי רבים חללים הפילה זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה
 ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד חכם שהגיע להוראה ואינו מורה

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ה
 (ד) **וכל תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה הרי זה רשע שוטה וגס הרוח ועליו נאמר כי רבים חללים הפילה וגו'** וכן חכם שהגיע להוראה ואינו מורה הרי זה מונע תורה ונותן מכשולות לפני העורים ועליו נאמר ועצומים כל הרוגיה **אלו התלמידים הקטנים שלא הרבו תורה כראוי והם מבקשים להתגדל בפני עמי הארץ ובין אנשי עירם וקופצין ויושבין בראש לדין ולהורות בישראל הם המרבים המחלוקת והם המחריבים את העולם והמכביין נרה של תורה והמחבלים כרם ה' צבאות עליהם אמר שלמה בחכמתו אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים :**

(ה) דן יחידי

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין דף א/ב
א"ר יהודה בן פזי אף הקב"ה אינו דן יחידי

שנאמר וכל צבא השמי' עומדי' עליו מימינו ומשמאלו אילו מטין לכף זכות ואילו מטין לכף חובה

ספר בראשית פרק א

(כו) ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ויירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על האדמה :

רש"י על בראשית פרק א פסוק כו

(כו) נעשה אדם - ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם הוא בדמות המלאכים ויתקנאו בו לפיכך נמלך בהן

וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו שכן מצינו באחאב שאמר לו מיכה (מלכים א' כב) ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו וכי יש ימין ושמאל לפניו אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה וכן (דניאל ד) בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא אף כאן בפמליא שלו נטל רשות א"ל יש בעליונים כדמותי אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית :

נעשה אדם - אע"פ שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת עונה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן ואם כתב אעשה אדם לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו אלא עם עצמו. ותשובתו כתובה בצדו ויברא את האדם ולא כתיב ויבראו :

ספר איוב פרק כט

(א) ויסף איוב שאת משלו ויאמר :

(ב) מי יתנני כירחי קדם כימי אלוה ישמרני :

(ג) בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך :

(ד) פאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלוה עלי אהלי :

(ה) בעוד שדי עמדי סביבותי נערי :

(ו) ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן :

(ז) בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי :

(ח) ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו :

(ט) שרים עצרו במלים וכף ישימו לפיהם :

(י) קול נגידים נחבאו ולשונם לחכם דבקה :

(יא) כי און שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני :

(יב) כי אמלט עני משוע ויתום ולא עזר לו :

(יג) ברפת אבד עלי תבא ולב אלמנה ארנן :

(יד) צדק לבשתי וילבשני כמעיל וצניף משפטי :

(טו) עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני :

(טז) אב אנכי לאביונים ורב לא ידעתי אחקרהו :

(יז) ואשברה מתלעות עגל ומשניו אשליך טרף :

(יח) ואמר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים :

(יט) שרשי פתוח אלי מים וטל יליו בקצירי :

(כ) כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף :

(כא) לי שמעו ויחלו וידמו למו עצתי :

(כב) אחר דיברי לא ישנו ועלימו תטף מלתי :

(כג) ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש :

(כד) אשחק אלהם לא יאמינו ואור פני לא יפילון :

(כה) אבחר דרךם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד פאשר אבליים ינחם :

המקיים/מבטל את התורה מעוני/מעושר (ד:ט)

משנה מסכת אבות פרק ד

(ט) רבי יונתן אומר, כל המקיים את התורה מעני, סופו לקיימה מעושר. וכל המבטל את התורה מעושר, סופו לבטלה מעני:

אבות דרבי נתן (נוסח ב') פרק שלשים וחמש

(א) רבי יונתן בן רבי יוסי אומר כל ה**לומד** דברי תורה מדוחק, סופו לעשותה מריוח מעוני וכל ה**לומד** ד"ת מעוני סופה לקיימה מעושר.

ספר משלי פרק ל

(ח) שָׁוֹא וְדָבַר כְּזָב הַרְחֵק מִמֶּנִּי **רֵאשׁ וְעֵשֶׂר אֶל תִּתֵּן לִי** הַטְרִיפֵנִי לְחֵם חֶקְיִי:
(ט) פֶּן אֶשְׁבַּע וְכַחֲשֵׁיתִי וְאֶמְרֵתִי מִי יְדוּד וּפֶן אֶגְרֹשׁ וְנִגְבַּתִּי וְתַפְשֵׁיתִי שֵׁם אֱלֹהֵי:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף לה/ב

תנו רבנן **עני ועשיר ורשע באין לדין:**

לעני אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה?

אם אומר עני הייתי וטרוד במזונותי, אומרים לו **כלום עני היית יותר מהלל?**

אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרעפיק חציו היה נותן לשומר בית המדרש וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו פעם אחת לא מצא להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון אמרו אותו היום ערב שבת היה ותקופת טבת היתה וירד עליו שלג מן השמים כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון אבטליון אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום המעונן הוא הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסיכוהו והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת עשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה?

אם אומר עשיר הייתי וטרוד הייתי בנכסי אומרים לו **כלום עשיר היית יותר מרבי אלעזר?**

אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתיפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא אמר להן בבקשה מכס הניחוני ואלך ללמוד תורה אמרו לו חיי רבי אלעזר בן חרסום שאין מניחין אותך ומימיו לא הלך וראה אותך אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה...

נמצא הלל מחייב את העניים רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים יוסף מחייב את הרשעים:

משנה מסכת אבות פרק ו

(ד) כִּדְּרָפָה שֶׁל תּוֹרַת, פֶּת בְּמַלַח תֹּאכַל יָמִים בְּמִשְׁוֹרָה תִּשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיִּי צַעַר תַּחֲהֶה וּבִתְוֹרָה אֶתָּה עֹמֵל אִם אֶתָּה עֹשֶׂה פֶן אֶשְׁרִיף וְטוֹב לֶךָ אֶשְׁרִיף בְּעוֹלָם הִזָּה וְטוֹב לֶךָ לְעוֹלָם הַבָּא:

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ט/ב

אמר ליה אליהו לבר הי ואמרי לה לרבי אלעזר מאי דכתיב הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עוני מלמד **שחזר הקדוש ברוך הוא על כל מדות טובות ליתן לישראל ולא מצא אלא עניות**

אמר שמואל ואיתימא רב יוסף היינו דאמרי אינשי **יאה עניותא ליהודאי** כי ברזא סומקא לסוסיא חיורא:

ילקוט שמעוני קהלת - פרק ב - רמז תתקסח

אמר רבי חנינא בר פפא **תורה שלמדתי באף נתקיימה לי,**

אמר ר' אחא על תורה שלמדתי באף נתקיימה לי...

רמב"ם **יד החזקה** - הלכות תלמוד תורה פרק ג

(ג)... וכן כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק או שקרא ושנה ופירש להבלי עולם והניח תלמודו וזנחו הרי זה בכלל בוזא דבר ה'

אמרו חכמים כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני וכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וענין זה מפורש הוא בתורה הרי הוא אומר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך ואומר למען ענותך להטיבך באחריתך:

הו ממעט בעסק ועסוק בתורה (ד:י)

משנה מסכת אבות פרק ד
(י) רבי מאיר אומר, הוי ממעט בעסק, ועסוק בתורה.
 והוי שפל רוח בפני כל אדם.
 ואם בטלת מן התורה, יש לך בטלים הרבה פנגדך.
 ואם עמלת בתורה, יש לך שגור הרבה לתן לך:

א) הו ממעט בעסק ועסוק בתורה

משנה מסכת קידושין פרק ד
רבי מאיר אומר, לעולם ילמד אדם את בנו אמנות נקייה (וקלה),
יתפלל למי שהעשר והנכסים שלו, שאין אמנות שאין בה עניות ועשירות, שלא עניות מן האמנות ולא
עשירות מן האמנות, אלא הכל לפי זכותו.

משנה מסכת אבות פרק ג
(ה) רבי נחוניא בן הקנה אומר, כל המקבל עליו על תורה, מעבירין ממנו על מלכות ועל דרך ארץ.
 וכל הפורק ממנו על תורה, נוטנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב
 תנו רבנן ואספת דגנך מה תלמוד לומר לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפידך יכול דברים ככתבן
 תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל
 רבי שמעון בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש
 בשעת דישה וזורע בשעת הרוח תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום
 מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם וגוי' ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של
 מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ואספת דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן
 שנאמר ועבדת את אויביך וגוי'

אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן
 אמר להו רבא לרבנן במטותא מיניכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו
 במזונייכו כולא שתא:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי
 בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים:

דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן
דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן

משנה מסכת אבות פרק א
(טו) שמאי אומר, עשה תורתך קבע.
 אמור מעט ועשה הרבה, והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק א משנה טו
אמר עשה תלמוד תורה השרש והעיקר וכל שאר עסקיך נמשכים אחריו אם נזדמן נזדמן ואם לא
הזדמן לא הזדמן ואין נזק בהבצרו:

ב) הוי שפל רוח בפני כל אדם

תלמוד ירושלמי מסכת סוטה דף ה/א
 רבי זבדיה חתניה דרבי לוי הוה משתעי הדין עובדא ר' מאיר הוה יליף דריש בכנישתא דחמתא כל לילי שובא והוה תמה חדא איתתא יליפה שמעה קלי. חד זמן עני דריש אזלת בעית מיעול לבייתה ואשכחת בוצינא מיטפי אמר לה בעלה הן הויית'. אמרה ליה מישמעא קליה דדרושא. אמר לה (דף ה/ב) מכך וכך דלית ההיא איתתא עללה להכא לבייתה עד זמן דהיא אזלה ורקקה גו אפוי דדרושא. צפה ר"מ ברוח הקודש ועבד גרמיה חשש בעייניה. אמר כל איתתא דידעה מילחוש לעיינה תיתי תילחושי. אמרין לה מגירתא הא ענייתך תיעלין לביתך עבדי גרמיך לחשה ליה ואת רקקה גו עייניה. אתת לגביה אמר לה חכמה את מילחוש לעיינא. מאימתיה עליה אמרה ליה לא. אמר לה ורוקקין בגויה שבע זימנין והוא טב ליה. מן דרקקת אמר לה אזלין אמרין לבעליך חד זמן אמרת ליה והיא רקקה שבעה זימנין. אמרו לו תלמידיו רבי כך מבזין את התורה. אילו אמרת לן לא הוינן מייתי ליה ומלקין ליה ספסליה ומרצין ומרציה ליה לאיתתיה. אמר לון **ולא יהא כבוד מאיר ככבוד קונו**. ומה אם שם הקודש שנכתב בקדושה אמר הכתוב שיימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו. וכבוד מאיר לא כל שכן :

משנה מסכת אבות פרק ד
 (ד) רַבִּי לְוִיטָס אִישׁ יִבְנֶה אוֹמֵר, מֵאֵד מֵאֵד הָיִי שֶׁפֶל רוּחַ, שֶׁתִּקְוֶת אָנוּשׁ רַמָּה :

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ד
 והוי שפל רוח בפני כל אדם - **גם זה הדבר מענין התורה הוא** ועל כן נאמר בתוך דבריו דברי תורה ולא קדמו ולא אחרו ור"ל **גם כי תצליח בתורה** שהיא המעלה האמתית ולא תתגאה ואין צריך לומר כי מפני המעלות האחרות נכריות גשמיות שאין ראוי להתגאות

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לד/א
 תנו רבנן אלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה אמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו (דף לד/ב) **כהן גדול בסוף כל ברכה וברכה והמלך תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה** אמר רבי יצחק בר נחמני לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יהושע בן לוי הדיוט כמו שאמרנו כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף שנאמר ויהי ככלות שלמה להתפלל וגו' קם מלפני מזבח ה' מכרע על ברכיו :

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נה/א
 רבא אמר לא בשמים היא **לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים** ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים רבי יוחנן אמר לא בשמים היא **לא תמצא בגסי רוח** ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים :

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מט/ב
 אמר מר **סימן לגסות עניות** ועניות בבבל הוא דאיכא מאי עניות עניות דתורה דכתיב אחות לנו קטנה ושדים אין לה

רש"י קידושין דף מט/ב
 עניות דתורה - דאינה נוחה על גסי הרוח דמתוך גסותו אין משמש כל צרכו ואין מחזר על שמועתו :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/ב
 אמר רבי יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב חרב (על) [אל] הבדים ונואלו?
חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטפשים כתיב הכא ונאלו וכתוב התם אשר נואלנו ולא עוד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו

ספר ויקרא פרק י
 (א) וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ בָּהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמִימוּ עָלֶיהָ קִטְרֹת וַיִּקְרִיבוּ לָפָנַי יְדֹד אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם :

מדרש רבה ויקרא פרשה כ פסקה ח
 בר קפרא בשם ר' ירמיה בן אלעזר אמר בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן על הקריבה ועל הקרבה
 על אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה
 על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים
 ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו
 על אש זרה אש מבית כירים הכניסו
ועל שלא נטלו עצה זה מזה שנאמר (שם יז) איש מחתתו איש מעצמו עשו שלא נטלו עצה

ספר מלאכי פרק ג

(טז) **אִזְ נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְדֹדָי אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ**
 וַיִּקְשֹׁב יְדֹדָי וַיִּשְׁמַע וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זִכְרוֹן לְפָנָיו לִירְאֵי יְדֹדָי וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ :

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז/א

אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה כעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה
 לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים והיינו דאמר
 רבי חנינא הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי **ומתלמידי יותר מכולן**

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף פד/א

נח נפשיה דרבי שמעון בן לקיש והוה קא מצטער רבי יוחנן בתריה טובא אמרו רבנן מאן ליזיל ליתביה
 לדעתיה ניזיל רבי אלעזר בן פדת דמחדדין שמעתתיה אזל יתיב קמיה כל מילתא דהוה אמר רבי יוחנן
 אמר ליה תניא דמסייעא לך אמר את כבר לקישא בר לקישא כי הוה אמינא מילתא **הוה מקשי לי**
עשרין וארבע קושייתא ומפריקנא ליה עשרין וארבעה פרוקי וממילא רווחא שמעתא ואת אמרת
 תניא דמסייע לך אטו לא ידענא דשפיר קאמינא הוה קא אזיל וקרע מאניה וקא בכי ואמר היכא את
 בר לקישא היכא את בר לקישא והוה קא צוח עד דשף דעתיה [מיניה] בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה

משנה מסכת אבות פרק ד

(א) **בְּן זֹמָא אוֹמֵר, אֵיזְהוּ חֲכָם, הַלּוֹמֵד מִכָּל אָדָם, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים קיט), מִכָּל מְלַמְדֵי הַשֶּׁפְּלֵתִי כִי**
עֲדוֹתֶיךָ שְׂיַחֲה לִי.

ג) בטלים הרבה

אבות דרבי נתן פרק תשעה ועשרים

(ב) הוא היה אומר כל השוקד עצמו על דברי תורה מוסרין לו שקדנין כנגדו.
 וכל הבוטל מדברי תורה מוסרין לו בטלנין כנגדו כגון- ארי וזאב ונמר וברדלס ונחש והגייסות
 והליסטין באין ומקיפין אותו ונפרעין ממנו שנאי' (תהלים נח) אך יש אלהים שופטים בארץ :

מדרש רבה בראשית פרשה ג פסקה ו

ויקרא אלהים לאור יום א"ר אלעזר **לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה**
 ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ולחושך קרא

המאירי על מסכת אבות פרק ד משנה יב

אמר אחר כך ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך כלומר (האם) [ואם] בטלת מן התורה
 להתעסק במלאכה אחרת או באמונות **לא תעלה מזה על מדרגת זולתך** כי אם תעשה סוחר כמה מבני
 אדם סוחרים כמותך וכן בכל המלאכות והאומניות
 וקראם כולם בטלים כי הכל אפס ותוהו בערך אל התורה
אבל כשתשתדל במעלת התורה תעלה בה על מעלת זולתך כי מעטים תמצא לחברתך
 ואמרו חכמי המוסר **האמת כבד על כן נושאי מועטים**

ורבותינו אמרו בב"ר פ' צ"א י"א והחכמה מאין תמצא וגו' ד' דברים הם יסודו של עולם וכולם אם
 אבדו יש להם תמורה כנגד כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב [ייקו] ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה
אבל ת"ח שמת מי מביא לנו תמורתו הה"ד וחכמה מאין תמצא :

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סח/ב

תניא רבי אליעזר אומר אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה

רבי יהושע אומר חלקהו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש
ואמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב אחד אומר עצרת לה' אלהיך וכתוב אחד אומר עצרת
תהיה לכם רבי אליעזר סבר או כולו לה' או כולו לכם ורבי יהושע סבר חלקהו חציו לה' וחציו לכם:
(עב"ם סימן) אמר רבי אלעזר **הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם** מאי טעמא יום שניתנה בו תורה
הוא...

רב יוסף ביומא דעצרתא אמר עבדי לי עגלא תלתא
אמר **אי לא האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא**

ד) ואם עמלת

ספר ויקרא פרק כו

(ג) אם בחקתי תלכו וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעִשִּׂיתֶם אֹתָם :

רש"י על ויקרא פרק כו פסוק ג

(ג) אם בחקתי תלכו - יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו הרי קיום המצות אמור
הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו **שתהיו עמלים בתורה** :

משנה מסכת אבות פרק ה

בן הוא הא אומר, לפי **צַעֲרָא אַגְרָא** :תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח/במשנה רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה
מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן
הודאה על חלקי :גמרא תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל
בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה
ואשמח בהםביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי
מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים**אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר**

אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת :

העושה מצוה/עבירה אחת (ד:יא)

משנה מסכת אבות פרק ד
(יא) רבי אליעזר בן יעקב אומר, העושה מצוה אחת, קונה לו פרקליט אחד.
והעובר עברה אחת, קונה לו קטיגור אחד.
תשובה ומעשים טובים, פתריס בפיני הפרענות.

א) מצוה/עבירה אחת קונה לו פרקליט/קטיגור

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף ג/ב
א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל העושה מצוה אחת בעוה"ז מקדמתו והולכת לפניו לעוה"ב
שנאמר והלך לפניך צדקך
וכל העובר עבירה אחת בעוה"ז מלפפתו והולכת לפניו ליום הדין שנאמר ילפתו ארחות דרכם יעלו
בתוהו ויאבדו ר"א אומר קשורה בו ככלב שנאמר ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה לשכב
אצלה בעולם הזה להיות עמה לעולם הבא

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ב/א
אמר רבי יהושע בן לוי כל מצות שישאל עושיין בעולם הזה באות ומעידות להם לעוה"ב
שנאמר יתנו עידיהם ויצדקו אלו ישראל ישמעו ויאמרו אמת אלו עובדי כוכבים

תלמוד בבלי מסכת קדושין דף מ/א
תנו רבנן לעולם (דף מ/ב) יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו
שהכריע עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר וחוטא אחד
יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שחטא אובד ממנו טובות הרבה
ר' אלעזר ב"ר שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו
שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם
לכף חובה שנאמר וחוטא אחד כו' בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לב/א
תנו רבנן מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין אדם יוצא לשוק יהי דומה
בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט חש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שנתנוהו בקולר עלה למטה ונפל יהי
דומה בעיניו כמו שהעלוהו לגרדום לידון שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול
ואם לאו אינו ניצול ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעשים טובים ואפילו תשע מאות ותשעים
ותשעה מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות ניצול שנאמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני
אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת וגו':
רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באותו מלאך לחובה
ואחד לזכות ניצול שנאמר מליץ אחד מני אלף:

משנה מסכת מכות פרק ג
(טז) רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה
ומצוות, שנאמר (ישעיה מב) יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת מכות פרק ג משנה טז
(טז) רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל כו' - מעקרי האמונה בתורה כי
כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצוות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים
אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך הנה זכה בה לחיי העולם הבא,
ועל זה אמר רבי חנניא כי המצוות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על
מתכונתה ושלמותה ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה,
וממה שזורה על העיקר הזה מה ששאל ר' חנניא בן תרדיון מה אני לחיי עוה"ב, והשיבו המשיב כלום
בא מעשה לידך, כלומר נזדמן לך לעשות מצוה כהוגן השיבו כי נזדמנה לו מצות צדקה על דרך שלמות

ככל מה שאפשר וזכה לחיי העוה"ב, ופירוש הפסוק (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו, לצדק את ישראל, למען כי יגדיל תורה ויאדיר:

ב) תשובה ומעשים טובים כתריס מהפורענות

ספר יונה פרק ג

(א) ויהי דבר דוד אל יונה שנית לאמר:

(ב) קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דבר אליך:

(ג) ויקום יונה וילך אל נינוה כדבר דוד ונינוה הייתה עיר גדולה לאלהים מהלך שלשת ימים:

(ד) ויחל יונה לבוא בעיר מהלך יום אחד ויקרא ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה תהפכת:

(ה) ויאמינו אנשי נינוה באלהים ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם:

(ו) ויגע הדבר אל מלך נינוה ויקום מפסאו ויעבר אדרתו מעליו ויכס שק וישב על האפר:

(ז) ויזעק ויאמר בנינוה מטעם המלך ויגדלו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל טעמו מאומה אל רעו ומים אל ישתו:

(ח) ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם:

(ט) מי יודע ישוב ונחם האלהים ושב מחרון אפו ולא נאבד:

(י) וקרא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה:

כנסיה לשם/שלא לשם שמים (ד:יב)

משנה מסכת אבות פרק ד
 (יב) רבי יוחנן הסנדלר אומר, כל כנסיה שהיא לשם שמים, סופה להתקיים.
 ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים:

רבינו יונה על מסכת אבות
 לשם שמים - לתורה ולמעשים טובים:
 ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים - כשמתקבצין להשתרר זה על זה ומתכבדין כל אחד על
 חבירו:

אבות דרבי נתן פרק ארבעים
 כל כנסיה שהיא לשם מצוה כו' כל כנסיה שהיתה לשם מצוה זו כנסת אנשי הגדולה
 ושלא לשם מצוה זו כנסת אנשי דור הפלגה:

ספר בראשית פרק יא
 (א) ויהי כל הארץ שפה אחת ודבָרִים אֶחָדִים:
 (ב) ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שֶׁנֶּעַר וישבו שם:
 (ג) ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה ונתחי להם הלבנה לאבן והחמר יהיה להם
 לחמר: (ד) ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוצ על פני כל הארץ:
 (ה) וירד ידוד לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם: (ו) ויאמר ידוד הן עם אחד ושפה אחת
 לכולם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות:
 (ז) הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו:
 (ח) ויפץ ידוד אתם משם על פני כל הארץ ויחזלו לבנת העיר:
 (ט) על פן קרא שמה בבבל כי שם בלל ידוד שפת כל הארץ ומשם הפיצם ידוד על פני כל הארץ:

ספר שמות פרק יט
 (א) בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני:
 (ב) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחננו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר:

רש"י על שמות פרק יט פסוק ב
 ויחן שם ישראל - כאיש אחד בלב אחד אבל שאר כל החנויות בתרעומות ובמחלוקת (מכילתא):

ספר דברים פרק א

(כב) ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישבו אתנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן :

ספר דברים פרק ה

(כ) ויהי כשמעכם את הקול מתוך החושך וההר בער באש ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם :
 (כא) ותאמרו הן הראנו ידוד אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קלו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי :
 (כב) ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדלה הזאת אם יספים אנחנו לשמע את קול ידוד אלהינו עוד ומתנו :
 (כג) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמנו וחי :
 (כד) קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ידוד אלהינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ידוד אלהינו אליך ושמענו ונעשינו :

ספרי פרשת פינחס פיסקא ה

ויאמר ה' אליו זאת הארץ. ר' עקיבא אומר מגיד הכתוב שהראהו המקום למשה את כל חדרו ארץ ישראל כשלחן ערוך שנא' ויראהו ה' את הארץ. ר' אליעזר אומר נתן כח בעיניו של משה ורא' מסוף העולם ועד סופו. וכן אתה מוצא בצדיקים שרואים מסוף העולם ועד סופו שנאמר ישעיה לג מלך ביפויו תחזינה עיניך
 ונמצאת אתה אומר ב' ראיות הם אחת ראייה של נחת ואחת ראייה של צער. באברהם הוא אומר בראשית יג שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם זו היא ראייה של נחת. במשה הוא אומר עלה אל הר העברים עלה ראש הפסגה זו היא ראייה של צער
 נמצאת אתה אומר שתי קריבות הם אחת קריבה שהיא לשום שמים ואחת קריבה (ואחת) שאינה לשום שמים דברים ד ותקרבון ותעמדון תחת ההר זו קריבה לשום שמים שם א ותקרבון אלי כלכם זו קריבה שאינה לשום שמים :

גרי"א על המשנה

כמו שנאמר, ותקרבון אלי כולכם- בערבוביה ולהלן הוא אומר 'ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם'- ילדים מכבדים את הזקנים- קריבה לשם שמים :

ספר דברים פרק לג

(ה) ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל :

ספר משלי פרק יח

(א) לתאוה יבקש נפרד בכל תושפה ותגלע :

שדרוג כבודם של אחרים (ד:יג)

משנה מסכת אבות פרק ד

(יב) רבי אלעזר בן שמוע אומר, יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך, וכבוד חברך כמורא רבך, ומורא רבך כמורא שמים:

משנה מסכת אבות פרק ד

(א) בן זומא אומר, איזהו חכם, הלומד מפל אדם, שפאמר (תהלים קיט), מפל מלמדי השפלתני פי עדותיך שיחה לי. איזהו גבור, הכובש את יצרו, שפאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר. איזהו עשיר השמח בחלקו, שפאמר (תהלים קכח), יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך, בעולם הזה. וטוב לך, לעולם הבא. איזהו מכבד, המכבד את הבריות, שפאמר (שמואל א ב), כי מכבדי אכבד ובזי יקלו:

(א) כבוד תלמידך

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כז/ב

שאלו תלמידיו את רבי אלעזר בן שמוע במה הארכת ימים אמר להם מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת ולא פסעתי על ראשי עם קדוש ולא נשאתי כפי בלא ברכה

אבות דרבי נתן פרק שבעה ועשרים

(ד) ר"א בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים.

מלמד שיהא כבוד תלמידו חביב עליו ככבוד חברו?

ילמדו כל אדם ממשה רבינו שאמר ליהושע (שמות יז) בחר לנו אנשים בחר לי לא נאמר אלא בחר לנו מלמד שעשאהו כמותו אע"פ שהוא רבו ויהושע תלמידו.

ומניין שכבוד חברו יהא חביב עליו כרב?

שנא' (במדבר יב) ויאמר אהרן אל משה בי אדוני והלא אחיו קטן ממנו היה אלא עשאו רבו

ומניין שכבוד רבו [יהא] חביב עליו ככבוד שמים?

שנא' (שם יא) ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדוני משה כלאם. שוקלו כנגד שכינה

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כא/א

ואמר רבי אבהו מנין לרב שלא ישב על גבי מטה וישנה לתלמידו על גבי קרקע שנאמר **ואתה פה עמד עמדי**

רש"י מגילה דף כא/א

שלא ישב על גבי המטה - אלא או שניהם על גבי המטה או שניהם על גבי קרקע:

תלמוד בבלי מסכת תענית דף ז/א

אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה כעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים והיינו דאמר רבי חנינא הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי ומתלמידי יותר מכולן

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ה

(יב) כשם שהתלמידים חייבין בכבוד הרב כך הרב צריך לכבד את תלמידיו ולקרבן

כך אמרו חכמים יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשליך

וצריך אדם להזהר בתלמידיו ולא להבט שהם הבנים המהנים לעולם הזה ולעולם הבא:

ב) כבוד חברך

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב/ב
 ר"ע אומר למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים
 בזקנותו שנאמר בבקר זרע את זרעך וגו'
 אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד
מפני שלא נהגו כבוד זה לזה
 והיה העולם שמם עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון
 ורבי אלעזר בן שמוע והם הם העמידו תורה

מדרש רבה בראשית פרשה סא פסקה ג
 י"ב אלף תלמידים היו לר"ע מעכו ועד אנטיפרס וכולם בפרק אחד מתו למה שהיתה עיניהם צרה אלו
 באלו ובסוף העמיד שבעה רבי מאיר ורבי יהודה רבי יוסי ור' שמעון ורבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן
 הסנדלר ור' אליעזר בן יעקב ואית דאמרי ר' יהודה ור' נחמיה ורבי מאיר רבי יוסי ורשב"י ור' חנינא בן
 חכאי ורבי יוחנן הסנדלר
א"ל בניי הראשונים לא מתו אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם
 עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה

1) סור מרע

ספר משלי פרק כד
 (יז) בְּנִפְל אוֹיְבֶיךָ אֶל תִּשְׁמַח וּבְכַשְׁלוֹ אֶל יָגַל :

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה דף י"א
 א"ר יוסי בן חנינה **המתכבד בקלון חברו** אין לו חלק לעולם הבא

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מג/ב
 ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי
 לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי **נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני**
חברו ברבים מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו'

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כח/ב
 שנה רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה
 מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן
 הודאה על חלקי :
 גמרא תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל
 בדבר הלכה **וישמחו בי חברי** ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר
הלכה ואשמח בהם
 ביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי
 מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים
 אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ
 לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת :

2) ואהבת לרעך כמוך

ספר ויקרא פרק יט
 (יז) לֹא תִשְׁנֵא אֶת אָחִיךָ בְּלִבְבְּךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא :
 (יח) לֹא תִקַּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ וְאֶהְבֶּתָ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ אֲנִי יְדוּד :

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא/א

שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גייריה אמר לו **דעלך סני לחברך לא תעביד** זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור:

ספר תהילים פרק קלג

- (א) שִׁיר הַמַּעֲלוֹת לְדָוִד הַנָּה מֵה טוֹב וּמֵה נָעִים **שֶׁבַת אַחִים גַּם יַחַד** :
 (ב) כְּשֶׁמֶן הַטוֹב עַל הָרֹאשׁ **יָרֵד עַל הַזָּקֵן זָקֵן אַהֲרֹן שְׁיָרֵד עַל פִּי מִדְּוֹתָיו** :
 (ג) כְּטַל חֲרָמוֹן שְׁיָרֵד עַל הַרְרֵי צִיּוֹן כִּי שֶׁם צָוָה יְדָוִד אֶת הַבְּרָכָה חַיִּים עַד הָעוֹלָם :

מדרש רבה ויקרא פרשה ג פסקה ו

יורד על הזקן זקן אהרן וכי שני זקנים היו לאהרן ואת אמרת הזקן זקן אלא **כיון שראה משה את השמן יורד על זקן אהרן הי' שמח כאלו על זקנו יורד**

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ו

(ג) מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו **ורוצה בכבוד עצמו** והמתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא:

(3) כמורא רבך

משנה מסכת אבות פרק ב

(י) הם אמרו שלשה (שלשה) דברים. רבי אליעזר אומר, **יהי כבוד חברך חביב עליך כשליך**, ואל תהי נוח לכעוס. ושוב יום אחד לפני מיתתו. והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והוי זהיר בגחלתו שלא תפנה, שגששיתו נשיכת שועל, ועקיפתו עקיצת עקרב, ולחישתו לחישת שרף, וכל דבריהם כגחלי אש:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף לג/א

אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל **עומדין זה מפני זה וקורעין זה על זה**

רש"י בבא מציעא דף לג/א

עומדין זה מפני זה - כדין תלמיד לרב, לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשין ומפרקין, **וכולם למדים זה מזה** :

משנה מסכת אבות פרק ו

(ג) **הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת, צריך לנהוג בו כבוד**, שכן מצינו בדוד מלך ישראל, שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומידעו, שנאמר ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי, והלא דברים קל וחומר, ומה דוד מלך ישראל למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומידעו, הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד, ואין כבוד אלא תורה, שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב, ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזבו:

משנה מסכת אבות פרק ד

(א) בן זומא אומר, **איזהו חכם, הלומד מפל אדם**, שנאמר (תהלים קיט), מפל מלמדי השפלתני כי עדותיך שיתח לי. איזהו גבור, הכובש את יצרו, שנאמר (משלי טז), טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר. איזהו עשיר השמח בחלקו, שנאמר (תהלים קכח), יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך, בעולם הזה. וטוב לך, לעולם הבא. איזהו מכבד, המכבד את הבריות, שנאמר (שמואל א ב), כי מכבדי אכבד ובזי יקלו:

ג) מורא רבך

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קיא
 אמר רב חסדא כל החולק על רבו **כחולק על השכינה** שנאמר בהצותם על ה'
 אמר רבי חמא ברבי חנינא כל העושה מריבה עם רבו **כעושה עם שכינה**
 שנאמר חמה מי מריבה אשר רבו בני ישראל (על) [את] ה'
 אמר רבי חנינא בר פפא כל המתרעם על רבו **כאילו מתרעם על השכינה**
 שנאמר לא עלינו תלונותיכם כי (אם) על ה'
 אמר רבי אבהו כל המהרהר אחר רבו **כאילו מהרהר אחר שכינה**
 שנאמר וידבר העם באלהים ובמשה עושר שמור לבעליו לרעתו

1) תלמיד חכם

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף כב/ב
 תניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה
 כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתים שדרשת מה תהא עליהן
 אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה
 עד שבא רבי עקיבא ודרש את ה' אלהיך תירא **לרבות תלמידי חכמים**

תלמוד בבלי מסכת מכות דף כב/ב
 מ"ט אי כתיב ארבעים במספר הוה אמינא ארבעים במניינא השתא דכתיב במספר ארבעים מנין שהוא
 סוכם את הארבעים אמר רבא **כמה טפשי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי**
גברא רבה דאילו בס"ת כתיב ארבעים ואתו רבן בצרו חדא:

2) רבך

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף לג/א
 משנה אבדתו ואבדת אביו אבדתו קודמת אבדתו ואבדת רבו שלו קודם אבדת אביו ואבדת רבו של
 רבו קודמת שאביו הביאו לעולם הזה **ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא** ואם אביו חכם של
 אביו קודמת היה אביו ורבו נושאים משאין מניח את של רבו ואחר כך מניח את של אביו היה אביו
 ורבו בבית השבי פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו ואם אביו חכם פודה את אביו ואחר כך פודה
 את רבו:

רבינו יונה על מסכת אבות
מורא רבך כמורא שמים - כי מורא הרב יסוד מורא שמים הוא

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ה
 (ו) וכן לא יחלוץ תפיליו לפני רבו ולא יסב אלא יושב כיושב לפני המלך ולא יתפלל לא לפני רבו ולא
 לאחר רבו ולא בצד רבו ואין צריך לומר שאסור לו להלך בצידו אלא יתרחק לאחר רבו ולא יהא מכוון
 כנגד אחריו ואח"כ יתפלל ולא יכנס עם רבו במרחץ ולא ישב במקום רבו ולא יכריע דבריו בפניו ולא
 יסתור את דבריו ולא ישב לפניו עד שיאמר לו שב ולא יעמוד מלפניו עד שיאמר לו עמוד או עד שיטול
 רשות לעמוד וכשיפטר מרבו לא יחזור לו לאחריו אלא נרתע לאחוריו ופניו כנגד פניו:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קא
 אמר רבי יוחנן מפני מה נענש גיחזי **מפני שקרא לרבו בשמו**
 שנאמר ויאמר גחזי אדני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע

שלשה כתרים - כתר תורה (יג)

משנה מסכת אבות פרק ד
 (יג) רבי יהודה אומר, הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון.
 רבי שמעון אומר, שלשה כתרים הם, פתור תורה ופתור כהונה ופתור מלכות, ופתור שם טוב עולה על גביהן:

אבות דרבי נתן פרק אחד וארבעים
 (א) רבי שמעון אומר ג' כתרים הם אלו הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על גביהן.
 כתר כהונה כיצד אפילו נותן (לו) כל כסף וזהב שבעולם אין נותנין לו כתר כהונה שנא' (במדבר כה) והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם.
 כתר מלכות אפילו נותן כל כסף וזהב שבעולם אין נותנין לו כתר מלכות שנאמר (יחזקאל לו) ודוד עבדי נשיא להם לעולם
אבל כתר תורה אינו כן עמלה של תורה כל הרוצה ליטול יבוא ויטול שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים הוי עמל בדברי תורה ואל תתעסק בדברי בטילה.

משנה מסכת הוריות פרק ג
 (ח) כהן קודם ללווי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משחרר. אימתי, בזמן שכלן שוין. אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ:

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
 (א) בשלשה כתרים נכתרו ישראל כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות כתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי **כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל** שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כל מי שירצה יבא ויטול
 שמא תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו **הא למדת שכתר תורה גדול משניהם** :
 (ב) אמרו חכמים ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ שנאמר יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים :
 (ג) אין לך מצוה בכל המצות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה אלא תלמוד תורה כנגד כל המצות כולן שהתלמוד מביא לידי מעשה לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום :

הוי מקדים בשלום כל אדם (ד: טו)

משנה מסכת אבות

פרק א

(טו) שְׁמַאי אָמַר... וְהוּי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּסֶבֶר פְּנִים יְפוֹת:

פרק ג

(יב) רַבִּי שְׁמַעְיָאל אָמַר, הָיִי קָל לְרֹאשׁ וְנוֹחַ לְתַשְׁחָרֵת, וְהוּי מְקַבֵּל אֶת כָּל הָאָדָם בְּשִׂמְחָה:

פרק ד

(טו) רַבִּי מִתְיָא בֶן חֲרֶשׁ אָמַר, הָיִי מְקַדֵּם בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם...

א) חשיבות הקדמת שלום

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז/א

מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף כח/א

תנו רבנן שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן שלשים מהן ראויים שתשרה עליהן שכינה כמשה רבינו ושלשים מהן ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע בן נון עשרים בינונים גדול שבכולן יונתן בן עוזיאל קטן שבכולן רבן יוחנן בן זכאי אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלים וחמורים וגזרות שוות תקופות וגימטריאות שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים משלות כובסין משלות שועלים דבר גדול ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא

יהודי שעבד במעבדה בבניין משרדים ענק בארה"ב. יום אחד בשעת ערב מאוחרת הוא נתקע בתוך אחד המקררים שבמעבדה ולא הצליח לצאת. לאחר שצעק וצעק הוא הבין שכולם כבר הלכו והיה משוכנע שימצאו את גופתו הקפואה רק בבוקר למחרת. לאחר שעשה וידוי ואמר "שמע ישראל! פתאום הגיע השומר של הבניין ופתח את הדלת מבחוץ. אחרי שאותו יהודי נרגע הוא שאל "איך ידעת שאני פה?" אמר לו השומר "לא ידעתי שאתה פה. חיפשתי אותך" "חיפשתי אותי?" "ענה היהודי בתדהמה. השומר השיב: "אתה היחיד מבין אלפי עובדי הבניין שאומר לי שלום בכל בוקר והיחיד שבחמש בערב מברך אותי ערב טוב. אף אחד חוץ ממך לא רואה אותי. אני מחכה לשעה חמש כדי לשמוע ממך ברכת שלום היום כשהגיע השעה ולא יצאת - החלטתי לבוא ולראות מה קרה לך. עליתי למעבדה, שמעתי אותך צועק ופתחתי את הדלת

ב) דרך ארץ קדמה לתורה

ספר בראשית פרק ג

(כד) וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁפֹּן מִקֶּדֶם לְגֹן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת לֶחֶט הַחֲרִב הַמִּתְהַפֶּכֶת לְשֹׁמֵר אֶת דְּרֹךְ עֵץ הַחַיִּים:

מדרש רבה ויקרא פרשה ט פסקה ג

א"ר ישמעאל בר רב נחמן עשרים ושישה דורות קדמה דרך ארץ את התורה הה"ד (בראשית ג) לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ ואח"כ עץ החיים זו תורה אראנו בישע אלקים

משנה מסכת אבות

פרק ב

(ב) רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר, יפה תלמוד תורה עם דרדך ארץ, שגייעת שניהם משפחת עון

פרק ג

(יז) רבי אלעזר בן עזריה אומר, אם אין תורה, אין דרדך ארץ. אם אין דרדך ארץ, אין תורה:

פירוש רבינו יונה על מסכת אבות פרק ג

רצונו לומר, שצריך תחילה לתקן את עצמו במידות ובה תשכון התורה עליו, שאיננה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות

משנה מסכת אבות פרק ג משנה י

הוא (רבי חנינא בן דוסא) היה אומר, כל שרוח הבריות נוחה הימנו, רוח המקום נוחה הימנו. וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו, אין רוח המקום נוחה הימנו:

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה פרק ה

(יא) ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילל את השם כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן או שירבה בשחוק או באכילה ושתייה אצל עמי הארץ וביניהן או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס וכיוצא בדברים האלו הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפנים משורת הדין וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם מכבד להן ואפילו למקילין לו ונושא ונותן באמונה ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפנים משורת הדין והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את ה' ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר:

ג) לא טוב היות האדם לבדו

ספר בראשית פרק א

(כ) ויאמר אלהים: שרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים: (כא) ויברא אלהים את התנינים הגדלים ואת כל נפש החיה הרמשות אשר שרצו המים למיניהם ואת כל עוף כנף למיניהם ויברא אלהים כי טוב:

(כו) ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ויירדו בדת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ: (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אתו זכר ונקבה ברא אתם: (כח) ויברא אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ירדו בדת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשות על הארץ: (כט) ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה: (ל) ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רמש על הארץ אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן: (לא) ויברא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי:

פרק ו

(ה) ויברא יהוה כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבת לבו רע כל היום: (ו) וינחם יהוה כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו:

פרק ח

(כא) וירח יהוה את ריח הניחח ויאמר יהוה אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להפכות את כל חי באשר עשיתי:

פרק ב

(יח) ויאמר יהוה אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו:

ג) יעשו לפני כסדר הזה

ספר שמות פרק לד

(ה) וַיִּרְדּוּ יְהוָה בְּעָנָן וַיִּתְנַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה :

(ו) וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֶל רְחוּם וַחֲנוּן אֶרְךְּ אַפַּיִם וְרַב חַסֵּד וְאֱמֶת :

(ז) נִצַּר חֶסֶד לְאֲלֹפִים נְשִׂיא עֶז וְנִפְשָׁע וְחִטָּאָה וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֶז וְאֲבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל בְּנֵי בְנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים :

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יז/ב

ויעבור ה' על פניו ויקרא אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו **כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם**

ספר ראשית חכמה - שער הענוה - פרק ראשון

ושמעתי משם הגאונים כי על כוונה זו אמרו במסכת ראש השנה על (שמות לד, ו) ויעבור ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראהו למשה ואמר לו כל זמן שישראל יעשו לפני כסדר הזה אני מוחל להם, עד כאן לשונו.

והדבר קשה שהרי אנו רואים שכמה פעמים אנו מזכירין י"ג מדות ואינם נענים?

אלא אומרים הגאונים כי **כוונת יעשו לפני כסדר הזה אין הכוונה לבד על עטיפת טלית, אלא שיעשו סדר המדות שלמד הקדוש ברוך הוא למשה שהוא אל רחום וחנון, דהיינו מהו רחום אף אתה תהיה**

רחום וכו' וכן לכל י"ג מדות. וכתב מורי ע"ה כי מלבד בחינת י"ג מדות של רחמים שהיא בחינת י"ג תיקונים דיקנא שפ"י שהם מורים על הענוה, גם כל שאר תקוני אריך אנפין המתכנין בשם ראש מצח עין חוטם פה וכו' כולם מורים על ענותנותו הגדולה עם הנבראים, ממדת הראש היא הענוה שכך אמר שפל ברך וקל לראש, והיינו שאדם משפיל ראשו כנגד מי שגדול ממנו, כך מדת הכתר משפיל עצמו נגד עלת על כל, והוא נקרא אין להיותו מחשיב עצמו לאין נגד המאציל והוא משפיל ראשו להשגיח ולהשפיע בתחתונים שכולם פונים לינק ממנו.

העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא (ד:טז)

מסכת אבות פרק ד
(טז) רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא
התקן עצמך בפרוודור כדי שתכנס לטרקלין:

ספר האמונות והדעות מאמר י
והאדם הצדיק לא יאהב חיי העולם הזה, כי אם בעבור שהיא מדרגה יגיע בה ויעלה ממנה אל העולם הבא, לא בעבור עצמה. ולא נתנה אהבתה בלב האדם כי אם שלא ימית את עצמו כשתבא עליו צרה, כמ"ש (בראשית ט"ה) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש:

שו"ת רדב"ז חלק ג סימן תקנה (תתקפה)
(תתקפה) שאלה. על אחד מגדולי הדור שמת לו בן ולא הוריד עליו דמעה אחת אם זו מדה טובה או לא:

תשובה זו מדה רעה מורה על קושי הלב ועל רוע תכונת הנפש והיא מדת אכזריות
והוא דרך הפילוסופים האומרים כי זה העולם הכל הוא מעשה תעותעים והמה מהבל ימעטו וזכרונם
משלי אפר תועבה יבחר בהם ולכן אל יפתוך חטאת שלהם ומשליהם כי כולם בנויים על ההקדמה הזו
אבל אנחנו מקבלי התורה יש לנו להאמין ולדעת כי **העולם הזה ענין נכבד מאוד למסתפקים ממנו**
כראוי ולמתנהגים בו כשורה ובו ישיג האדם חיי העוה"ב והשארות הנפש כי הוא נקרא עולם
המעשה ולכן אין ראוי לההביל ענייניו ולתלות צרותיו ברוע הנהגתו ולהתאונן על הזמן כאשר עשו רוב
המשוררים הראשונים. אלא ראוי להתאונן ולהתאבל ולקונן על מעשיו דכתיב מה יתאונן אדם חי גבר
על חטאיו והבוכה ומתאבל ומוריד דמעות על קרובים וכ"ש על אדם כשר מדת חסידים ונביאים ואנשי
מעשה היא ומורה על טהרת נפשו והכנעת לבו לפני קונו ויתאונן על חטאיו ויתאבל על עוונותיו אשר
היו לזה סבה ולא לחנם ארז"ל שלשה לבכי ז' להספד שלשים לגיהוץ ותספורת ואם היה הדבר בלתי
נאות לא היו מתקנין לו ג' ימים וכן אברהם אבינו ע"ה כתיב ביה לספוד לשרה ולבכותה וכן יעקב וכן
דוד המלך ורבים כאלה אין מספר ועיין בהקדמת ספר תורת האדם להרמב"ן ז"ל ותמצא מה שיש בו
די לשאלה זו. ומ"מ אין ראוי להתקשות על המת יותר מדאי והכי איתא בהדיא בגמ'. והנראה לע"ד
כתבתי:

יפה שעה אחת... (ד:יז)

משנה מסכת אבות פרק ד
(יז) הוא היה אומר, יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא.
ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא, מכל חיי העולם הזה:

מדרש שמואל (עי' במקור)
הי'מי' בימכלי שבשורה השנייה היא במובן של יוצא מ- זאת אומרת שהקורת רוח בעולם הבא יוצאת מכל העבודה שבעולם הזה

פרק חמישי

בעשרה מאמרות נברא העולם... לתן שכר טוב לצדיקים (ה:א)

משנה מסכת אבות פרק ה

(א) **בְּעֶשְׂרֵה מְאֻמְרוֹת נִבְרָא הָעוֹלָם**. וּמָה תִּלְמוּד לֹמֵר, וְהֵלֵא בְּמֵאֵמֶר אֶחָד יָכוֹל לְהַבְרִאות? אֶלָּא לְהַפְרֵעַ מִן הַרְשָׁעִים שֶׁמֵּאֲבָדִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בְּעֶשְׂרֵה מְאֻמְרוֹת, וְלִתֵּן שָׂכָר טוֹב לְצַדִּיקִים שֶׁמְקַיְמִין אֶת הָעוֹלָם שֶׁנִּבְרָא בְּעֶשְׂרֵה מְאֻמְרוֹת:

(א) חשיבות מעשינו

רש"י על מסכת אבות פרק ה משנה א

ומה ת"ל... **לכך טרח** כדי ליתן פרעון גדול לרשעים שמאבדן את העולם שטרח הקב"ה כל כך לבוראו בעשרה מאמרות וכדי ליתן שכר טוב ומרובה לצדיקים...

מדרש רבה קהלת פרשה ז פסקה יט

(א) י"ג ראה את מעשה האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן וכל מה שבראתי בשבילך בראתי **תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי שאם קלקלת אין מי שיתקן אחריך** ולא עוד שאת גורם מיתה לאותו צדיק משל משה רבינו למה"ד לאשה עוברה שהיתה חבושה בבית האסורים ילדה שם בן גדלה שם ומתה שם לימים עבר המלך על פתח האסורים כשהמלך עובר התחיל אותו הבן צווח ואומר אדני המלך כאן נולדתי כאן גדלתי באיזה חטא אני נתון כאן איני יודע אמר לו בחטא של אמך כך במשה כמו שכתוב הן האדם היה כאחד כתיב הן קרבו ימיד למות:

אבות דרבי נתן פרק אחד ושלישים

(ב) בעשרה מאמרות נברא העולם וכי מה צורך לבאי עולם בכך?

אלא ללמדך שכל העושה מצוה אחת וכל המשמר שבת אחד וכל המקיים נפש אחת [מעלה עליו הכתוב] כאילו קיים עולם מלא שנברא בעשרה מאמרות.

וכל העובר עבירה אחת וכל המחלל שבת אחד וכל המאבד נפש אחת מעלין עליו כאילו איבד עולם מלא שנברא בעשרה מאמרות

שכן מצינו בקין שהרג את הבל אחיו שנאי' (בראשית ד) קול דמי אחיך דם אחד שפך דמים רבים נאמר אלא מלמד שדם בניו ובני בניו וכל תולדותיו עד סוף כל הדורות שעתידין לצאת ממנו כולם היו עומדין וצועקין לפני הקב"ה (הא למדת שאדם אחד שקול כנגד מעשה בראשית כולו):

(ג) רבי נחמיה אומר מנין **שאדם אחד שקול כנגד כל מעשה בראשית** שנאי' (שם ה) זה ספר תולדות אדם ולהלן הוא אומר (שם ב) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם מה להלן בריאה ועשיה אף כאן בריאה ועשיה מלמד שהראהו הקב"ה כל הדורות שעתידין לצאת ממנו כאילו הם עומדין (ומשחקין) לפניו.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לז/א

משנה כיצד מאיימין את העדים על עידי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן שמא תאמרו מאומד ומשמועה עד מפי עד ומפי אדם נאמן שמא אי אתם יודעין שסופנו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה הווי יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלויין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנאמר דמי אחיך צועקים אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך **דמו ודם זרעותיו** דבר אחר דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים

לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא

רע"ב על מסכת אבות פרק ה משנה א
 שמאבדין את העולם - שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו אבד עולם מלא. והרשעים שבעונם
 מאבדים את **נפשם** כאילו מאבדים את העולם. כך מצאתי.
 ולי נראה שמאבדין את העולם ממש. **שמכריעים את כל העולם כולו** לכף חובה. ונמצא העולם אבד
 בשבילם:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ/א
 תנו רבנן לעולם (דף מ/ב) יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו
 שהכריע עצמו לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה שנאמר וחוטא אחד
 יאבד טובה הרבה בשביל חטא יחידי שחטא אובד ממנו טובות הרבה
 ר' אלעזר ברי' שמעון אומר לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו
 שהכריע את עצמו **ואת כל העולם** לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו **ואת כל העולם**
 לכף חובה שנאמר וחוטא אחד כו' בשביל חטא יחידי שעשה זה אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה

ב) עשרה מאמרות - משמעות תהליך שלבי

ספר שמות פרק יב

(יא) וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֶם חֲגָרִים וְעֲלִיכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמִקְלָכֶם בְּיַדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפִזּוֹן פֶּסַח הוּא לִידוֹד :

ספר דברים פרק טז

(א) שְׁמֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעֲשִׂיתָ פֶּסַח לִידוֹד אֱלֹהֶיךָ כִּי בַחֲדָשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאָךְ יְדוֹד אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לְיָלֵךְ :
 (ב) וְזָבַחְתָּ פֶּסַח לִידוֹד אֱלֹהֶיךָ צֹאן וּבָקָר בְּמִקְוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְדוֹד לְשִׁכּוֹן שְׁמוֹ שָׁם :
 (ג) לֹא תֹאכַל עִלְיוֹ חֲמִץ שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עִלְיוֹ מִצּוֹת לָחֶם עֲנִי כִּי בַחֲפִזּוֹן יֵצְאתָ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכָּר אֶת יוֹם יְצִאתְךָ מִצְרַיִם מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ :
 (ד) וְלֹא יִרְאֶה לְךָ שְׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ שְׁבַעַת יָמִים וְלֹא יָלִין מִן הַבָּשָׂר אֲשֶׁר תִּזְבַּח בְּעֶרְבַּ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לַבֹּקֶר :

ספר ישעיה פרק נב

(יא) סוּרוּ סוּרוּ יָצְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אֶל תִּגְעוּ יָצְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבְרִי נְשָׂאֵי כְּלֵי יְהוָה :
 (יב) **כִּי לֹא בַחֲפִזּוֹן תֵּצְאוּ** וּבְכִנּוּסָה לֹא תֵלְכוּן כִּי הִלַּךְ לַפְּנִיכֶם יְהוָה וּמֵאֲסֻפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל :

תלמוד ירושלמי מסכת יומא דף יד/א

ר' חייא רובה ור"ש בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתא ראו אילת השחר שבקע אורה א"ר חייא רובה לר"ש בן חלפתא בר ר' כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קימעא קימעא כל שהיא הולכת היא הולכת ומאיר מאי טעמא כי אשב בחשך ה' אור לי כך בתחילה ומרדכי יושב שער המלך ואח"כ יושב מרדכי אל שער המלך ואח"כ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו' ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות ואח"כ ליהודים היתה אורה ושמחה.

הגדה של פסח

קָרַב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה. רַם הוֹדַע כִּי לֶךְ הַיּוֹם אֵף לֶךְ הַלַּיְלָה. שׁוֹמְרִים הַפְּקֹד לְעִירְךָ כָּל הַיּוֹם וְכָל הַלַּיְלָה. תֵּאִיר פְּאוֹר יוֹם חֲשֻׁכַת לַיְלָה. וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה :

ספר זכריה פרק יד

(ו) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אֹר יְקָרוֹת יְקָפְאוֹן \ (וְקָפְאוֹן) :
 (ז) וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יִנְדַע לִיהוָה לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה וְהָיָה לַעַת עֶרֶב יִהְיֶה אֹר :
 (ח) וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מִיַּם חַיִּים מִירוּשָׁלַם חֲצִיִם אֶל הַיָּם הַקָּדְמוֹנִי וְחֲצִיִם אֶל הַיָּם הָאַחֲרוֹן בְּקִיץ וּבַחֲרֹף יִהְיֶה :
 (ט) וְהָיָה יְהוָה לְמִלְחָה עַל כָּל הָאָרֶץ בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה אֶחָד וְשְׁמוֹ אֶחָד :

רש"י זכריה פרק יד פסוק ז

לא יום ולא לילה - לא אור נוגה באור של עולם הבא שנאי (ישעיה ל) ואור החמה יהיה שבעתים כאור וגומר ולא לילה ולא עת צרה כצרת שיעבוד גליות שמקודם שימי משיחנו יהיו ואין בהם שיעבוד. והיה לעת ערב - קודם שיגמרו אלף שנה יהיה אור הנוגה וכל הטוב האמור על ישראל וכן ת"י לא כנהור יומא ולא כקבל ליליא :

מאמרי הראי"ה עמ' 164

בשעות הגדולות של ליל התקדש חג חירותנו, באותן השעות, אשר רבבות אלפי ישראל יושבין מסובין על הסדר ופניהם מקרינין מזיו גדולה של יציאת מצרים, של אותה חירות עולמים אשר הפליא ה' להופיע בה על אבותינו ועלינו, שמידה קרני הוד לאותה חרות העליונה שכל נשמה טהורה בכל היצור כולו שואפת אליה, מיד מתנוצץ בנו הרעיון איך לקשר את העבר אל העתיד על ידי רתוקותיו של ההוה. וכשאנו רוצים לבנות את הגשר הזה אשר על ידו יתחבר העבר אל העתיד ביחש לגאולה, מיד **אנו נזקקים להבין את היסוד המאחד והמחבר את שתי הגאולות, דווקא על ידי האופי המבדיל שביניהם.**

האופי של פסח מצרים הלא היה בחפזון, חפזון השכינה, חפזון דישראל וחפזון דמצרים, הכל נעשה במהירות בשטף, כזורק חץ מקשת. הנה קבוצת עבדי עולם, אשר כמעט שכחו לגמרי את גאון נפשם הפנימית ששכן בקרבם מכח מורשת אבות נשיאי אלוקים בתבל, הנה קמה בדחיפת יד עושה פלא, ונהיתה לעם גדול מלא עצמה, גבורת חיל ואצילות נפשית, אשר לא ראה העולם דוגמתם. **והפלא הזה נעשה כדי להבדיל את העם הזה מכל המהומה החשיכה של כל עמי האליל אשר מלאו את הארץ,**

מכל עברי הישוב אז.

לעומת זה, הננו מתכוננים לגאולת העתיד, לגאולה אשר על דגלה חקוק אומר סלה: "כי לא בחפזון תצאו". בצעדים אטיים הננו הולכים אל מערכת הגאולה, ומטרתה איננה כעת אותה הבריחה מכל העולם כולו, כי במשך הזמן כבר הספקנו להאיר הרבה אופקים שהיו מלאי מחשך, הספיקה השפעתנו לזכך את העולם בהרבה מדריגות, ורשמי אור נשמתנו אשר הובלטה בקדושת תורתנו ובאופי חיינו, אשר החזקנו אותו בכל מסירות נפש משך דורות רבים, נהיו ככוכבי אורה לעמים רבים. **ועתה הנה הגאולה לעתיד הולכת היא ובאה בשביל שתי מגמות אדירות.** המגמה האחת לגמור את המפעל של אורנו הנפלא במלא התבל, להציג אותה האורה בצורתה היסודית הטהורה, מנוקה מכל הסיג והתפל אשר נצברו עליה על ידי הזיקה (אשר) 'לעמים רבים, שסוף כל סוף החלאה האלילית לא תמה מהם לגמרי והמגמה השנית, להסיר מאתנו בעצמנו את כל אותן הנטיות הזרות, אשר עלו בנו מתוך ההתערבות בין הגויים בכל משך הזמן הארוך של הגלות ותוצאותיה. כי אז, דוקא אז, כאשר עוד הפעם כיום צאתינו ממצרים נעמוד על רגלי עצמנו בעצמה הנשמית, להיות דורכים על במתי ארץ בגאון ד' צור ישראל, אז יראו כל העמים צדקנו, ומשפט חירותינו יגלה ויראה על פני כל מלא עולם. בשביל תוכן גאולה זו, גאולת העתיד היונקת מלשדה של גאולת העבר על ידי הרתוקות של ההוה, דרושה לנו עכשיו דוקא אותה המדה של "לא בחפזון" כדי שנוכל לשאוב כח מהמעין הגדול של יציאת החפזון של גאולת העבר. ומי יתן ויקשיבו זאת כל בנינו העומדים כעת על סף גאולת העתיד, וידעו את המגמה האדירה של הגאולה בכיוון עתידה, וממנה יכירו גם כן את האמצעים אשר הם דרושים לנו כדי שנוכל להחזיק את הרתוק האיתן, את קשר הגאולה רחוקת העבר עם הגאולה של העתיד, על ידי מפעלינו ומשאת נפשינו בהוה. כי לא להעשות עם בעל נייר מחוקשכל רשמי הודו ותפארת קדושתו אשר רשם על עצמו ועל העולם בתפארת חיוו ואדרת קדושת שיבתו הנפלאה יהיו מטושטשים מפני הזנחה ואי הכרה בערכם, בכבודם, ובשיא גבהם הנוראלא לשם כך הננו קרואים אל הגאולה האיטית מנוגדת החפזון שלנו, כי אם, למען נעמוד לפני כל העולם במעמד מלוטש, במצב של נשמה צרופה, שכל סיגיה כבר יצאו ממנה, והרי היא עומדת במלא הדרה להופיע על במת התבל, להיות לאור עולם לכל העמים תחת כל השמים, להגלות בתור העם הפלאי היחיד שאין דומה לו בקניינו הנאצלים ובסגולת חיוו, אשר כל כלי יוצר עליו לא יצלח. זאת היא התכונה המחברת לנו את פסח מצרים עם פסח לעתיד.

אורות התשובה יז/א

תחית האומה היא היסוד של בנין התשובה הגדולה,
תשובת ישראל העליונה ותשובת העולם כולו שתבוא אחריה

עשרה דורות להודיע ארץ אפיו של ה' (ה:ב)

משנה מסכת אבות פרק ה
 (ב) עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מֵאָדָם וְעַד נֹחַ, לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶץ אֲפִים לְפָנָיו, שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מְכַעֲסִין וּבָאִין עַד שֶׁהִבִּיא עֲלֵיהֶם אֶת מִי הַמַּבּוּל.
 עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת מִנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶץ אֲפִים לְפָנָיו, שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הָיוּ מְכַעֲסִין וּבָאִין, עַד שֶׁבָּא אַבְרָהָם וְקִבֵּל (עָלָיו) שְׂכָר כָּלָם :

רבינו יונה על מסכת אבות פרק חמישי משנה ב
 ובא ללמדנו כי כאשר אתה רואה בדורות שבין אדם הראשון לנח שכולם הכעיסוהו במשעה ידיהם ברע להם והאריך אפם כל אותם הדורות ולסוף הביא עליהם מי המבול כי לא לעולם מאריך אפו כן תחשוב לגלותינו על ידי הרומיים ובל תאמר כמה ימים ושנים כי השיב חמתו מעל מלכות רומי ואנחנו בגלות הלעולם יאריך להם אפו כי ארץ אפים הוא ידוע תדע כי לסוף ישלם להם כפעלם וכמעשה ידיהם ויגאלנו ויושיענו כי ארץ אפים גדול הוא, אך באחרית הימים פוקד עונות ראשונים ומהר יקדמנו רחמיק כי דלוננו מאד :

א) ארץ אפים

ספר שמות פרק לד
 (ו) וַיַּעֲבֹר יְדֹדָד עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא יְדֹדָד אֶל רַחוּם וַחֲנוּן אֶרֶץ אֲפִים וְרַב חֶסֶד וְנֶאֱמַת :

ספר יחזקאל פרק לג
 (י) וְאֵתָה בֶן אָדָם אָמַר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֹּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פִשְׁעֵינוּ וַחֲטֵאתֵינוּ עָלֵינוּ וְכִּי אֲנַחְנוּ נִמְקִים וְנֶאֱמַר נְחִיָּה :
 (יא) אָמַר אֲלֵיהֶם חִי אֲנִי נְאֻם אֲדֹנָי יְדֹדָד אִם אֲחַפֵּץ בְּמוֹת הַרְשָׁע כִּי אִם בְּשׁוּב רְשָׁע מִדְּרָכָו וְנִחִיָּה שׁוּבוּ שׁוּבוּ מִדְּרָכֵיכֶם הַרְעִים וְלָמָּה תִּמְוֹתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל :
 (יב) וְאֵתָה בֶן אָדָם אָמַר אֶל בְּנֵי עַמִּי צְדָקָת הַצְּדִיק לֹא תִצְלָנוּ בְּיוֹם פִּשְׁעוֹ וְרְשָׁעַת הַרְשָׁע לֹא יִפְשֵׁל בָּהּ בְּיוֹם שׁוּבוֹ מִרְשָׁעוֹ וְצְדִיק לֹא יוֹכֵל לְחַיֹּת בָּהּ בְּיוֹם חֲטֵאתוֹ :

מתזור ספרד לראש השנה - תפלה לשליח צבור בקול
 בְּרֵאשֵׁי הַשָּׁנָה יִפְתְּבוּן. וּבְיוֹם צוֹם כְּפֹר יִחַתְמוּן. כְּמָה יַעֲבֹרוּן. וְכִמָּה יִבְרָאוּן. מִי יִחִיָּה. וּמִי יָמוּת. מִי בְּקִצּוֹ. וּמִי לֹא בְּקִצּוֹ. מִי בְּמִים. וּמִי בְּאֵשׁ. מִי בְּחָרָב. וּמִי בְּרָעַב. וּמִי בְּצָמָא. מִי בְּרַעַשׁ. וּמִי בְּמַגְפָּה. מִי בְּחִנּוּקָה וּמִי בְּסָקִילָה. מִי נִוּחַ. וּמִי נֹנֵעַ. מִי יִשְׁקֹט וּמִי יִטְרַף. מִי יִשְׁלֹו. וּמִי יִתְיַסֵּר. מִי יַעֲנֶי. וּמִי יַעֲשֶׂר. מִי יִשְׁפֹל. וּמִי יָרוּם :
 וְתִשְׁבֶּה וְתִפְלֶה וְצְדָקָה מֵעֲבִירִין אֵת רַע הַגְּזֵרָה כִּי כְּשִׁמְךָ כֹּן תִּהְלָתְךָ. קִשָּׁה לְכַעַס וְנוֹחַ לְרַצוֹת. **כִּי לֹא תַחַפֵּץ בְּמוֹת הַמֵּת. כִּי אִם בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָו וְנִחִיָּה. וְעַד יוֹם מוֹתוֹ תַחֲכֶה לוֹ. אִם יָשׁוּב מִיַּד תִּקְבְּלוּ אֶמֶת כִּי אֵתָה הוּא יוֹצֵרָם. וְאֵתָה יוֹדֵעַ יִצְרָם. כִּי הֵם בְּשָׂר וְדָם :**

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יא
 הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלמותו אמרה ליה ברוריא דביתו מאי דעתך משום דכתיב יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם אלא **בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה :**

ספר בראשית פרק ו
 (יג) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קַח כָּךְ כָּל בְּשָׂר בָּא לְפָנָי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חַמְסַם מִפְּנִיָּהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתֶם אֶת הָאָרֶץ :
 (יד) עֲשֵׂה לָךְ תֵּבַת עֲצֵי גִפְרִית קַנִּים תַּעֲשֶׂהָ אֵת הַתֵּבָה וְכַפְרֶתָ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר :

רש"י על בראשית פרק ו פסוק יד
 (יד) עשה לך תבת - הרבה ריוח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין זה?
 כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה ושואלין אותו מה זאת לך והוא אומר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם **אולי ישונו :**

ב) עשרה דורות

אבות דרבי נתן פרק שנים ושלישים
 (א) עשרה דורות מאדם ועד נח וכי מה הוצרך לבאי עולם לכך אלא ללמדך שכל הדורות היו מכעיסין ובאין ולא הביא הקב"ה עליהם את מי המבול **בשביל צדיקים וחסידיים שהיו בהם**.
 וי"א כל זמן שהיה מתושלח חי לא ירד מבול לעולם וכשמת מתושלח עוד נתלה להם שבעת ימים לאחר מיתתו שנא' (בראשית ז) ויהי לשבעת הימים מה טיבן של שבעת הימים הללו אלו ימי אבולו של צדיק שעיקב את הפורענות. לפיכך נאמר ויהי לשבעת הימים.
 ד"א ויהי לשבעת הימים מלמד שקבע הקב"ה להם זמן לאחר ק"כ שנה שמא יעשו תשובה ולא עשו ולכך נאמר ויהי לשבעת הימים.

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה ג'
 מצינו באגדה שלכן שלכן נתנסה אברהם אבינו בעשר נסיונות **כנגד עשרה** מאמרות ללמדך שבזכותו העולם עומד
 וכן אתה מוצא בעשרה דורות שתלה הקב"ה מאדם ועד נח שמא יעשו תשובה **כנגד עשרה מאמרות** שבהם נברא העולם והאריך להם אפו ואח"כ הביא עליהם את מי המבול
 ואף נח לא היה בו כח להציל אלא את אשתו ובניו עמו בלבד אבל אברהם הציל כל העולם כולו לאחר שהמתין להם הקב"ה עשרה דורות **לפי שהדריכן בתושבה ונתן לו שכר גדול על שנתקיים העולם בשבילו** לפי שהקב"ה חפץ בתשובתן של רשעים ואינו חפץ במיתתן וכן הוא אומר ואת הנפש אשר עשו בחרן:

ספר דרך חיים - פרק ה משנה ב
 ויש להקשות למה היה ארך אפים בדורו של נח ושל אברהם עד עשרה דורות דוקא לא פחות ולא יותר?
 כבר בארנו למעלה כי אין מספר שעולה יותר מן עשרה שמזה תדע כי כל אחד ממספר עשרה יש לו בחינה וחלוק בפני עצמו כמו שהתבאר למעלה באר היטב,
 ולפיכך הש"י האריך אף עד עשרה דורות כי **עד עשרה דורות יש לומר כי באולי דור זה שהוא דור בפני עצמו יהיה דור צדיק** וכן על כל דור ודור מן עשרה דורות, ולכך נתן הש"י ארך אפים עד עשרה דורות באולי דור זה יהיה צדיק.
 וכבר אמרנו כי אחר המספר של עשרה חוזר כבראשונה לגמרי ואין כאן השתנות, ולפיכך לא נתן הקב"ה עוד ארך אפים לדורות כי מאחר שהיו רשעים עד מספר עשרה שעד שם מגיע המספר שהוא מחולק, כי שנים מספר מחולק מן א' וכן ג' וכן ד' עד עשרה ולא יותר, שהרי אחר עשרה חוזר למנות כמו בראשונה אחד עשר

ג) החידוש בנח עד אברהם

תוי"ט על מסכת אבות פרק ה משנה ב
להודיע כמה ארך אפים וכו' - ומודיע בזה **דבר גדול יותר מן הקודם** שהקב"ה מאריך אף ולא גבי
דיליה בהשחתה וכליון גמור כמו בדור המבול.
ונראה לי דהיינו דכתיב ארך אפים ולא ארך אף דתרי אף הוו. חדא שיוצא לפועל ולבסוף משחית הכל.
ואחד. שאינו יוצא לפועל לכליון חרוץ שוטף כי צדיק מושל ביראת אלהים :

ספר דרך חיים - פרק ה משנה ב
ויש לשאול מה שאמר עשרה דורות מנח ועד אברהם וכו', הרי כבר יש ללמוד זה מעשרה דורות שהיו
מן אדם עד נח ולמה צריך יותר, ועוד קשיא שאמר עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כולם מנין שקבל
שכר כולם ולמה היה מקבל אברהם שכר כולם?
אבל פירוש דבר זה, כי **ארך אפים של הקדוש ברוך הוא נחלק לשני חלקים** :
האחד שהוא מאריך אף שלא לעשות השחתה כמו שהיה בדור המבול שהיה משחית הכל,
והב' שמאריך אף בשביל הצדיק כמו שהיה בעשרה דורות מנח עד אברהם שהיה מאריך אף בשביל
אברהם שיהיה נולד. ומעתה שני ארך אפים הן, כי אין דומה ארך אפים מאדם עד נח שלא להשחית
את הכל, ואלו מנח עד אברהם נתן להם ארך אפים שיהיה נולד אברהם שמקבל שכר כולם ובשביל זה
נתן ארך אפים ולא הביא עליהם שוב פורעניות.

ספר ישעיה פרק סה
(ח) כֹּה אָמַר יְדֹן פֶּאֶשֶׁר יִמְצָא הַתִּירוֹשׁ בְּאֶשְׁכּוֹל וְאָמַר אֵל תִּשְׁחִיתֵהוּ כִּי בִרְכָה בּוֹ
כִּן אֶעֱשֶׂה לְמַעַן עֲבֹדִי לְבַלְתִּי הַשְּׁחִית הַכֹּל :

ספר דברים פרק ב
(ח) וַיַּעֲבֹר מֵאֵת אַחִינוּ בְּנֵי עֵשׂוֹ הַיִּשְׁבִּים בְּשַׁעִיר מִדְרָךְ הַעֲרָבָה מֵאֵילַת וּמֵעֲצֵין גִּבֹר וַיִּנְפְּוּ וַיַּעֲבֹר דְרָךְ מִדְּבַר
מוֹאָב :
(ט) וַיֹּאמֶר יְדֹן אֵלִי אֵל תִּצַּר אֶת מוֹאָב וְאֵל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא אֶתְנוּ לָךְ מֵאֲרָצוֹ יִרְשָׁה כִּי לְבְנֵי לוֹט
נִתְּתִי אֶת עַר יִרְשָׁה :

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף לח/א
ויאמר ה' (אל משה) [אלוי] אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה
וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות
אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את
המדינים והכיתם אותם (דף לח/ב) מואבים עצמן לא כל שכן
אמר לו הקדוש ברוך הוא לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתך
שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן רות המואביה ונעמה העמונית והלא דברים ק"ו

ד) קיבל שכר כולם

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה ב
שכר כלם - לפי שעד עתה לא היה צדיק בעולם כל כך שניחל חלקו וחלקם בעוה"ב
נ"א השכר שהיה ראוי לכולם אילו חזרו בתשובה קבל אברהם אבינו על עצמו
ובנח לא נאמר עד שבא נח וקבל עליו שכר כלם
לפי שלא היה צדיק כל כך שנאמר בו צדיק תמים היה בדורותיו ולא בדורות אחרות

רבינו יונה על מסכת אבות משנה ג'
כי אברהם אבינו מילא כל החסרונות ועשה טובה כנגד כל רעתם והצילם מן הפורענות
אך נח לא יוכל להצילם כי לא היה צדיק כל כך למלא החסרונות
ונטל שכר כלם ואע"פ שלכל האדם יש להם חלק בגן עדן וחלק בגיהנם, אם יזכה יטל חלקו בגן עדן
אם נתחייב בדינו יטלנו בגיהנם, אבל מאחר שכלם נצטוו לעשות טובה וזה אינו עושה וחברו מקיים
צווי וצווי עצמו מדת הדין נותנת שיטול חלקו וחלקו חבירו בגן עדן ועל זה נטל אברהם אבינו שכר
כלם וזהו שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך אם ראית דור שמתרשל מן התורה, עסוק בה:

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף טו/א
שאל אחר את רבי מאיר לאחר שיצא לתרבות רעה
אמר ליה מאי דכתיב גם את זה לעומת זה עשה האלהים
אמר לו כל מה שברא הקדוש ברוך הוא ברא כנגדו ברא הרים ברא גבעות ברא ימים ברא נהרות
אמר לו רבי עקיבא רבך לא אמר כך אלא ברא צדיקים ברא רשעים ברא גן עדן ברא גיהנם כל אחד
ואחד יש לו שני חלקים אחד בגן עדן ואחד בגיהנם זכה צדיק נטל חלקו וחלקו חבירו בגן עדן נתחייב
רשע נטל חלקו וחלקו חבירו

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מז/ב
ואמר רבי יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים
שאפילו מאה באים אחריו קבל עליו שכר כולם
שכר כולם סלקא דעתך אלא אימא נותנין לו שכר כנגד כולם

רע"ב על מסכת אבות פרק ה משנה ב
וקבל שכר כולם - עשה מעשים טובים כנגד מה שהיה ראוי שיעשו כולם. לפיכך נצולו כולם בזכותו.
וכמו שנטל עליו עול מצות בעוה"ב כנגד כולם כך קבל בעוה"ב שכר כנגד כולם.
שכל אדם יש לו שני חלקים אחד בגן עדן ואחד בגיהנם זכה נטל חלקו וחלקו חבירו בג"ע. נתחייב נטל
חלקו וחלקו חבירו בגיהנם:

מחזור ויטרי סימן תכח
עד שבא אברהם אבינו וסיגל מעשים טובים. וניסוהו הק' בי נסיונות. ועמד בכולן.
והיה מדריך כל העולם בדרך ישרה. והציל את כולם. ונתן הק' שכר לו על שהחיה את כולם.
לפי שאין הק' חפץ במיתתן של רשעים והוא הורה אותם דרך תשובה. שנאמר ואת הנפש אשר עשו
בחרן. כתרגו'.
ויש לומר. שכר כנגד מה שהיה ראוי לכולן. כאותה שמצינו בתלמוד. לעולם יקדים אדם לבית הכנסת
כדי שימנה עם עשרה ראשונים. שאפי' הם מאה נטל שכר כולם. שכר כולם ס"ד. אלא שכר כנגד כולם.
הכא נמי נטל כנגד הצדיקים שהיו באותם הדורות. שם. ארפכשד. שלח. עבר. יקטן. לפי שהוא סיגל
מעשים טובים הרבה יותר מכולן.

מדרש רבה בראשית פרשה ל פסקה ח
(ח) תמים היה בדורותיו בר חטיא אמר כל מי שנאמר בו תמים השלים שניו למדת שבוע
היה אמר רבי יוחנן כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק התיבון ליה והכתיב אחד היה
אברהם וירש את הארץ מעתה הוא תחלתו והוא סופו אמר להון אף היא לא תברא
דהא רבי לוי בשם ריש לקיש אמר בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו וכו'
ר' חנינא ור' יוחנן תרוויהון אמרין בן ארבעים וח' שנה הכיר אברהם את בוראו
ומה אני מקיים היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה

עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם (ה:ג)

משנה מסכת אבות פרק ה
(ג) עֲשֶׂרָה נְסִיוֹנוֹת נִתְּנָסָה אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם וְעָמַד בְּכֻלָּם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה חֲבָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם :

(א) יחס לרצף המשניות

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה ג'
מצינו באגדה שלכך נתנסה אברהם אבינו בעשר נסיונות כנגד עשרה מאמרות ללמדך שבזכותו העולם עומד...

וכנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן כנגדו עשה לישראל הקב"ה במצרים עשרה נסים ועשרה על הים והביא עשר מכות על המצריים במצרים ועשרה על הים וכנגדן נתן לבניו עשר דברות ובשעה שעשו את העגל ונשתברו הלוחות שהיו כתובין בהן עשר דברות עמדו להם העשרה נסיונות שלא כלם הקב"ה וכן הוא אומר זכור לאברהם וגו' שכנגד עשרת הדברות שאבדו מהן הולך עשר נסיונות שנתנסה אברהם אביהם...

פרקי דרבי אליעזר סימן כו
עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן וצפוי היה לפניו שעתידין בניו לנסות להקב"ה עשרה נסיונות, והקדים רפואה למכתם וניסוהו בעשרה נסיונות

ספר בראשית פרק כב
(ו) וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֵצִי הָעֵלֶה וַיִּשָּׂם עַל יֶצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכֶלֶת וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו :

רש"י על בראשית פרק כב פסוק ו
(ו) המאכלת - סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא (דברים לב) וחרבי תאכל בשר ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת מאכלת על שם שישראל אוכלים מתן שכרה :

(ב) נסיון העקידה

ספר בראשית פרק כב
(א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲנִנִּי :
(ב) וַיֹּאמֶר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המריה והעלהו שם לעלה על אחד ההרים אשר אמר אליך :

רש"י על בראשית פרק כב פסוק א
(א) אחר הדברים האלה - יש מרבותינו אומרים (סנהדרין פט) אחר דבריו של שטן שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד אמר לו כלום עשה אלא שבביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב
פסוק ב
(ב) קח נא - אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לה היה בהן ממש (סנהדרין פט) :

ספר בראשית פרק יב
(א) וַיֹּאמֶר יְדֹדְךָ אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אָרָאךָ :
(ב) וְאַעֲשֶׂה לְגוֹי גָדוֹל וְאַבְרָכְךָ וְאַגְדֹּלְךָ שְׁמֹךְ וְהִיָּה בְרָכָה :
(ג) וְאַבְרָכָה מִבְּרַכְיָךָ וּמִקְלָלְךָ אֶאֱרָ וְנִבְרַכְוּ בְּךָ כָּל מְשֻׁפָּחֹת הָאֲדָמָה :
(ג) שאר הנסיונות

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה ג'
 עשרה נסיונות נתנסה אברהם- מפורשים בפרקי דר"א וכולם יסדם רבי שמעון הגדול בקרוב"ץ אמרת
 ה' צרופה- (1) תחלה בקש נמרוד להרגו ונחבא בקרקע י"ג שנה, (2) שוב השליכו באור כשדים (3) והגלהו
 מארץ מולדו, (4) והביא הקב"ה רעב בימיו, (5) ונלקחה שרה בבית פרעה, (6) ובאו המלכים והגלו את
 לוט בן אחיו, (7) והראה לו בין הבתרים שעבוד ארבע מלכיות שימשלו בבניו, (8) וצוה למול את עצמו
 ואת בנו, (9) ואמר לו לגרש ישמעאל בנו עם אמו, (10) וצוה לשחוט את יצחק בנו הרי עשרה
 ולא הרהר אחר מדותיו יתברך מרוב אהבתו

פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק כו
 עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן :
הנס הראשון כשנולד אברהם בקשו כל גדולי מלכות והקוסמים להרגו ונחבא בבית הרן שלש עשרה
 שנה, השמש ולא הירח, ולאחר שלש עשרה שנה יצא מבית הרן מדבר בלשון הקדש ומאס באלילים
 ומשקף את הפסילים, **ובטח בשם יוצרו ואמר אשרי אדם בוטח בך**,
הנס השני נחשב בבית האסורים עשרה שנים שלשה בכותי ושלושה בבי דרי, ולאחר עשר שנים שלחו
 והביאו אותו אצלו והשליכוהו לתוך כבשן האש ומלך הכבוד פשט יד ימינו והצילו מכבשן האש, שני
 ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים,
הנס השלישי, טלטולו מבית אביו ומארץ מולדתו והביאו לחרן ושם מת תרח אביו ועתדיי אמו,
והטלטול קשה לאדם יותר מכל, ומניין טלטולו, שני ויאמר ה' אל אברם לך לך,
הנס הרביעי מיום שנבראו שמים וארץ לא הביא הב"ה /הקב"ה/ רעב בעולם אלא בימי אברהם, **ולא**
בכל הארצות אלא בארץ כנען, לנסותו ולהורידו למצרים, שני ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה
הנס החמישי נלקח שרה אשתו לפרעה לאשה, **וכי יש אדם שרואה את אשתו נלקחה לאיש אחר ואינו**
קורע את בגדיו, אלא שלא קרב אליה...
הנס השישי באו עליו כל המלכים להרגו ואמרו נתחיל ראשון בן אחיו ואחר כך נתחיל לו ובשביל לוט
 לקחו את כל רכוש סדום ועמורה, שני ויקחו את לוט ורכושו...
הנס השביעי אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר...
 ר' אליעזר אומ' הראה הב"ה לאברהם אבינו בין הבתרים ארבע מלכיות מושלך ואבדן..
הנס השמיני ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה, אמ' לו הב"ה עד עכשו לא היתה תמים אלא מול את
 בשר ערלתך מעליך ותהלך לפני והיה תמים שהערלה טמאה היא מכל הטמאות...
הנס התשיעי נולד ישמעאל בקשת ונתרבה בקשת, שני ויהי אלהים את הנער ויגדל ונטל קשת וחצים
 והיה יורה אחר הפנות וראה את יצחק יושב לבדו וירה חץ להרגו וראה זה הדבר שרה והגיד לאברהם
 ואמר לו כזה וכזה עשה ישמעאל ליצחק אלא עמוד וכתוב ליצחק כל מה שנשבע הב"ה /הקב"ה/ לך
 ולזרעך שאין בן האמה יורש עם בני עם יצחק, שני ותאמר לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי
 לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק...
הנס העשירי ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ר"ל היה מנסה בכל פעם ופעם לידע
 את לבו אם יכול לעמוד ולשמור המצות של תורה ואם לאו, ועוד שנתנה התורה שישמור אברהם
 מצותיה, שני עקב אשר שמע אברהם בקולי...

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה ג
 (ג) עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו –
 העשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו **כולם דבר הכתוב**.
 הראשון הגרות באמרו יתברך לך מארצך וגו'.
 השני, הרעב אשר נמצא בארץ כנען בבואו שם והוא יעדו ואעשך לגוי גדול וזה נסיון גדול והוא אמרו
 ויהי רעב בארץ.
 והשלישי, חמס המצריים עליו בהלקח שרה לפרעה.
 והרביעי, הלחמו בד' מלכים.
 החמישי, **לקחו הגר לאשה אחר שנואש מהוליד משרה**.
 השישי, הוא המילה אשר צוה בה בימי הזקנה.
 השביעי, חמס מלך גרר עליו בלקחו שרה גם כן. השמיני, גרש הגר אחרי הבנות ממנה.
 התשיעי, הרחקת בנו ישמעאל והוא אמרו יתברך אל ירע בעיניך על הנער וגו', וכבר העיר הכתוב איך
 היה קשה בעיניו הדבר הזה באמרו וירע הדבר מאד בעיני אברהם אלא שמר מצות הש"י וגרשם.
 העשירי, עקידת יצחק :
אבות דרבי נתן פרק שלשה ושלשים
 (ב) עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקב"ה וכולן נמצא שלם ואלו הן

שנים בלך לך ב' **בשתי בניו** ב' **בשתי נשיו** אחד עם המלכים ואחד בין הבתרים אחד באור כשדים ואחד בברית מילה

רבינו יונה על מסכת אבות פרק חמישי משנה ג
העשירי קבורת שרה שנאמר לו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה **וכשמתה אשתו לא מצא מקום לקברה עד שקנאה ולא הרהר**

ד) להודיע כמה חבתו- מטרת הנסיונות

המאירי על מסכת אבות פרק ה משנה ד
(ד) עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן להודיע כו' אמר שעשרה פעמים נתנסה אברהם אבינו כו' כלומר שלא הרהר אחר מדותיו יתברך באחד מהם וכולם הוזכרו בכתוב **להודיע כמה חיבתו לפני המקום** עד שילמדו ממנו הדורות כמה ראוי האדם וכמה הוא מחויב לעשות או לסבול או לטרוח לכבוד יוצרו

רבינו יונה על מסכת אבות פרק חמישי משנה ג
להודיע חיבתו של אברהם אבינו- **היה מנסהו לגלות לבריות** כי ירא אלוקים ושלם במידות :

ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק כד
ואמנם ענין אברהם אבינו ע"ה ב'עקדה' כלל שני ענינים גדולים, הם מפנינות התורה :
הענין האחד הוא - **להודיע אותנו גבול 'אהבת' האלוה ית' ו'יראתו', עד היכן היא מגעת.**
וצוה בזה הענין אשר לא ידמה לו לא נתינת ממון ולא נתינת נפש, אבל הוא מופלג מכל מה שאפשר שיבוא במציאות, ממה שלא ידומה שטבע בני אדם יטה עליו.
והוא, שיהיה איש עקר, בתכלית הכוסף לילד ובעל עושר גדול, ואיש נכבד, ובוחר שתשאר מזרעו אומה; ונולד לו בן אחר היאוש, איך יהיה חשקו בו ואהבתו אותו, אבל ליראתו האלוה ית' ולאהבתו לקיים מצותו בז לולד האהוב ההוא, והניח כל מה שקוה בו והסכים לשחוט אותו **אחר מהלך ימים, כי אילו היה רוצה לעשותו לשעתו בבוא המצוה אליו, היה פעולת בהלה בבלתי הסתכלות**; ואמנם עשותו זה אחר ימים מעת בא המצוה אליו היה מעשה במחשבה ובהסתכלות אמיתי ובחינת חק מצותו ית' ואהבתו ויראתו. ואין צריך להשיג בענין אחר ולא לעורר הפעלות כלל, כי 'אברהם אבינו' לא מיהר לשחוט יצחק לפחדו מהאלוה שיהרגו או ירוששו, אבל כדי שיתפרסם לבני אדם מה ראוי לעשותו בשביל אהבת האלוה ית' ויראתו, לא לתקות גמול ולא לפחד עונש - כמו שבארנו במקומות רבים. ואמר המלאך לו, "כי עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה" - רצונו לומר, שבזה המעשה אשר בו תקרא 'ירא אלוהים' גמור, ידעו כל בני אדם גבול יראת יי מה הוא :
ודע שכבר חיזק זה הענין ב'תורה' ובארו, וזכר שתכלית ה'תורה' כולה, בכל מה שכללה אותו ממצות עשה וממצות לא תעשה ומיעודים וסיפורים, אמנם הוא דבר אחד, והוא - יראת האלוה ית'; והוא אמרו, "אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא הזה וגו'". זה - אחד משני הענינים המכוונים ב'עקדה' :

והענין השני - להודיע אותנו איך יאמינו הנביאים באמת מה שיבואם מאת האלוה בנבואה. שלא יחשוב החושב, בעבור שהוא 'בחלום ובמראה' (כמו שבארנו) ובאמצעות הכח המדמה, שפעמים לא יהיה מה שישמעוהו או מה שיומשל להם אמת, או יתערב בו קצת ספק; ורצה להודיענו שכל מה שיראה הנביא ב'מראה הנבואה' הוא אמת יציב אצל הנביא, לא יסופק בדבר ממנו אצלו כלל, ודינו אצלו כדן הענינים הנמצאים כולם, המושגים בחושים או בשכל. והראיה על זה הסכם אברהם לשחוט "בנו יחידו אשר אהב" כמו שצווה - ואף על פי שהיתה המצוה היא 'בחלום' או 'במראה'; ולו היו הנביאים מסופקים בחלום של נבואה או היה אצלם ספק במה ששיגוהו 'במראה הנבואה' לא היו מסכימים לעשות מה שימאנהו הטבע, ולא היה הוא מוצא בנפשו לעשות זה המעשה הגדול 'מספק' :

ספר ישעיה פרק מא
(ח) וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עֲבָדֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זָרַע אַבְרָהָם אֱהָבִי :

ספר דברי הימים ב פרק כ
(ז) הֲלֹא אַתָּה אֱלֹהֵינוּ הוֹרֵשֶׁת אֶת יִשְׂבֵי הָאָרֶץ הַזֹּאת מִלְּפָנֵי עֲמֹד יִשְׂרָאֵל וְתִתְּנָה לְזָרַע אַבְרָהָם אֱהָבֵךָ לְעוֹלָם :

מכילתא פרשת בחדש פרשה ו
לאוהבי ולשומרי מצותי. **לאוהבי זה אברהם אבינו**

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק י
(ב) העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד ואין כל חכם זוכה לה **והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה** והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצות מאהבה :

רמב"ן על בראשית פרק כב פסוק א
(א) והאלהים נסה את אברהם **ענין הנסיון הוא לדעתי**, בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו, אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה, יקרא "נסיון" מצד המנוסה, אבל המנוסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל, **להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד** ודע כי השם צדיק יבחן (תהלים יא ה), כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון, ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה :

ספורנו עה"ת ספר בראשית פרק כב פסוק א
(א) נסה את אברהם **כיון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח ובוזה ידמה יותר לבוראו** שהוא טוב לעולם בפועל כי אמנם הכונה במציאת האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו :

דרשות הר"ן - הדרוש הששי
אין ספק שהנסיון לא יהי אלא לאחד משני דרכים, או לתועלת המנוסה, או לתועלת הכלל :
לתועלת המנוסה, כי בהיות מחשבת הצדיק טובה ועינינו חזק ביראת הש"י. מביאו לידי נסיון למען תצטרף מחשבתו הטובה לידי מעשה, ולכן לא ינוסה רק הצדיק העומד בנסיונו, והוא אומרו :
ה' צדיק יבחן ואמרו במדרש- היוצר הזה אינו בודק בקנקנים רעועים שאין מספיק להקיש עליהם עד שהוא משברן.
והשני לתועלת הכלל, שיראו כלל האנשים אהבת הש"י בלב אוהביו עד היכן היא מגעת, ויקחו מזה משל ודוגמה. זהו ענין הנסיון לא זולתו, כי אין ספק שלא ינסה הש"י לידע אם יעמוד בנסיונו, כי הש"י צופה ומביט כל הענינים ואין אצל ספק כלל :

(ה) אבינו

תוי"ט על מסכת אבות פרק ה משנה ג
(ג) אברהם אבינו - **שאנו זוכים ומקבלים טובה בזכותו זה** שעמד בכל נסיונותיו לפיכך קראו התנא בכאן אבינו. נראה לי :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קז/א
אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נסיון ונכשל
אמר לפניו רבונו של עולם מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרים אלהי דוד? אמר **אינהו מינסו לי** ואת לא מינסית לי
אמר לפניו רבונו של עולם בחנני ונסני שנאמר בחנני ה' ונסני וגו'

עשרה נסים/מכות/נסיונות (ה:ד)

משנה מסכת אבות פרק ה
 (ד) עֲשֶׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְעֲשָׂרָה עַל הַיָּם.
 עֲשֶׂר מִכּוֹת הֵבִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִים בְּמִצְרַיִם וְעֲשָׂר עַל הַיָּם :
 עֲשָׂרָה נְסִיוֹנוֹת נִסּוּ אֲבוֹתֵינוּ אֶת הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא בְּמִדְבָּר, שְׁנַאֲמַר (במדבר יד), וַיִּנְסוּ אֶתִּי זֶה עֲשָׂר
 פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי :

א) נסים/מכות

אבות דרבי נתן פרק שלשה ושלשים
 כנגד עשר נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ובכולן נמצא שלם
וכנגדן עשה הקב"ה י' נסים לבניו במצרים
 כנגדן הביא עשר מכות
 כנגדן נעשו לישראל עשרה נסים על הים
 כנגדן הביא עשר מכות על המצריים בים.

מכילתא פרשת בשלח פרשה ג
 ר' אומר **כדי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים** שנא' וישבו ויחנו וגו'.
 ר' אלעזר בן עזריה אומר **בזכות אברהם אביהם אני קורע להם את הים** שנא' תהלים ק"ה כי זכר את
 דבר קדשו וגו' וכתוב שם ויוציא עמו בששון וגו'.
 ר' אליעזר בן יהודה איש ברתותא אומר בזכות השבטים אני קורע להם את הים שנאמר חבקוק ג'
 נקבת במטיו ראש פרזיו וגו' מהו אומר תהלים קל"ו לגוזר ים סוף לגזרים.
 שמעיה אומר **כדי היא האמנה שהאמינו בי אברהם אביהם** שאקרע להם את הים שנא' שמות ד' ויאמן
 העם וישמעו וגו'.

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה ד
 עֲשָׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם וְעֲשָׂרָה עַל הַיָּם - **לא נתפרשו לנו :**

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה ד
 (ד) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים עשרה נסיונות נסו אבותינו את המקום במדבר
 שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי - **אבל הי' נסים שנעשו לאבותינו במצרים, הוא**
הנצלם מן הי' מכות, והיות כל מכה ומכה מיוחדת במצרים ולא בישראל ואלו הם נסים בלא ספק,
ולשון התורה בכל מכה ומכה מהם שהביא הקב"ה על המצרים מלבד מכת הכנים שלא ביאר זה אלא
 שהוא ידוע שלא ענש ישראל אבל היו נמצאים אצלם ולא היו מצערים אותם, וכן ביארו החכמים,
 אבל בשאר המכות התבאר בהם הענין,
 אמר בדם ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור ראייה שהנזק היה משיג אותם לבדם
 ואמר בצפרדעים ובאו בביתך ובחדר משכבך וגו'
 ואמר בערוב, והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן וגו'.
 ואמר בדבר, וממקנה בני ישראל לא מת אחד.
 ואמר בשחין, כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים.
 ואמר בברד, רק בארץ גושן אשר שם בני ישראל לא היה ברד.
 ואמר בארבה, ויעל הארבה על כל ארץ מצרים.
 ואמר בחושך, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם.
אבל הי' נסים שהיו על הים הם קבלה :
 הראשון הבקעות המים כפשוטו של פסוק ויבקעו המים.
 השני שאחר שבקעו נעשה כקובה עד ששב כדמות גג ולא מקורה ולא משופע והיה הדרך כאילו היה
 נקב במים והמים מימין ומשמאל וממעל, הוא מאמר חבקוק נקבת במטיו ראש פרזיו.
 השלישי שארצו נתקשה ונקפא להם כאמרו הלכו ביבשה ולא נשאר בקרקעיתו שום חומר וטיט
 כבשאר נהרות.
 הרביעי שדרכי מצריים היו בחומר מדובק, והוא אמרו חומר מים רבים.

והחמישי שנבקעו לדרכים רבים כמספר השבטים כעין קשת עגול על זאת הצורה [עין בערכין הצורה], והוא אמרו לגזור ים סוף לגזרים. והששי שנקפאו המים ונתקשו כאבנים ועל זה אמר שברת ראשי תנינים על המים. ר"ל שנתקשו המים עד ששבו בענין שישבור הראשים עליהם. והשביעי שלא נקפאו כקפיאת שאר המים הנקפאים ר"ל חתיכה אחת אבל היו חתיכות רבות כאילו הם אבנים וסדרו קצתם על קצתם, והוא אמרו אתה פוררת בעזך ים. והשמיני שנקפה כזכוכית או כשהם ר"ל בהיר עד שיראו קצתם אל קצתם בעברם בו והוא אמרו חשכת מים עבי שחקים. ר"ל שקבוץ המים היה כעצם השמים לטוהר שהוא בהיר. והתשיעי שהיו נוזלים ממנו מים מתוקים והיו שותים אותם. והעשירי שהיו נקפים בעת שהיו נוזלים אחר שלקחו מהם מה ששתו עד שלא היו יורדין לארץ, והוא אמרו נצבו כמו נד נוזלים, ר"ל הדבר הנוזל היה נקפה בלב ים, ומצאנו בקבלה ג"כ שהמצריים באו עליהם מכות על הים יותר ממכות מצרים, אבל **כולם היו מעשרה המינים הם אשר ירדו במצרים** ונחלקו למינים רבים על הים ועל זה רמז באמרו אלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר ר"ל במדבר ים סוף.

אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק לו
עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים **להודיע חבתן של ישראל** :

ב) נסיונות

תלמוד בבלי מסכת ערכין דף טו/א
תניא אמר ר' יהודה עשר נסיונות ניסו אבותינו להקדוש ברוך הוא :
שנים בים ושנים במים שנים במן שנים בשליו אחת בעגל ואחת במדבר פארן
שנים בים אחת בירידה ואחת בעלייה בירידה דכתיב המבלי אין קברים במצרים בעלייה כדרב הונא דא"ר הונא ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו כדרבה בר מרי דאמר רבה בר מרי מאי דכתיב וימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמו מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה ואומרים כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר...
שנים במים במרה וברפידיים במרה דכתיב ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות וכתוב וילך העם על משה ברפידיים דכתיב ויחנו ברפידיים ואין מים לשתות וכתוב וירב העם עם משה
שנים במן דכתיב (טו/ב) אל תצאו ויצאו אל תותירו ויותירו
שנים בשליו ראשון ובשליו שני בשליו ראשון בשבתכם על סיר הבשר בשליו שני והאספסוף אשר בקרבו
בעגל כדאיתיה במדבר פארן כדאיתיה

ספר שמות פרק יז

(א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעייהם על פי דוד ויחנו ברפידיים ואין מים לשתות העם :
(ב) וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את דוד :
(ג) ויצמא שם העם למים וילך העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא :
(ד) ויצעק משה אל דוד לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלני :
(ה) ויאמר דוד אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטף אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת :
(ו) הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש פן משה לעיני זקני ישראל :
(ז) ויקרא שם המקום משה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את דוד לאמר היש דוד בקרבנו אם אין :

(ח) ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידיים :

(ט) ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בדי :

(י) ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה :

(יא) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק :

(יב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה בְּבָדִים וַיִּקְחוּ אָבוֹן וַיְשִׁימוּ תַחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וַאֲהֲרֹן וְחֹר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוֹנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ :
 (יג) וַיַּחְלֹשׁ יְהוֹשֻׁעַ אֶת עַמְלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרֵב :
 (יד) וַיֹּאמֶר יְדֹד אֶל מֹשֶׁה כָּתֹב זֶאת זְכָרוֹן בְּסֵפֶר וְשִׁים בְּאָזְנִי יְהוֹשֻׁעַ כִּי מָחָה אֶמְחֶה אֶת זְכָר עַמְלֵק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם :
 (טו) וַיִּבֶן מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יְדֹד נָסִי :
 (טז) וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כָּס יֵה מִלְחָמָה לִידֹד בְּעַמְלֵק מִדֹּר דָּר :

ספר דברים פרק ו

(טז) **לֹא תִנְסֹו** אֶת יְדֹד אֱלֹהֵיכֶם **כְּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמִסָּה :**

משנה מסכת ראש השנה פרק ג

(ח) וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וַגִּבֵּר יִשְׂרָאֵל וּגְוִי, (שמות יז) וְכִי יָדָיו שָׁל מֹשֶׁה עוֹשׂוֹת מִלְחָמָה אוֹ שׁוֹבְרוֹת מִלְחָמָה. אֲלֵא לומר לָךְ, **כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִסְתַּכְּלִים כָּל־פִּי מַעֲלָה וּמְשַׁעֲבָדִין אֶת לְבָם לְאֲבֵיהֶם שֶׁבְּשָׁמַיִם הָיוּ מִתְגַּבְּרִים. וְאִם לֹא, הָיוּ נוֹפְלִין.**

פרקי דרבי אליעזר סימן כו

עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן וצפוי היה לפניו שעתידין בניו לנסות להקב"ה עשרה נסיונות, **והקדים רפואה למכתם** וניסוהו בעשרה נסיונות

עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש (ה:ה)

משנה מסכת אבות פרק ה

(ה) עֲשָׂרָה נְסִים נַעֲשׂוּ לְאַבוֹתֵינוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ.

לא הפילה אֵשׁה מִרִיחַ בְּשַׁר הַקֹּדֶשׁ, וְלֹא הִסְרִיחַ בְּשַׁר הַקֹּדֶשׁ מְעוֹלָם,
וְלֹא נִרְאָה זָבוּב בְּבֵית הַמִּטְבָּחִים, וְלֹא אָרַע קָרִי לְכַהֵן גְּדוֹל בַּיּוֹם הַכַּפּוּרִים,
וְלֹא כָבוּ גְשָׁמִים אֶשׁ שָׁל עֲצֵי הַמַּעֲרָכָה, וְלֹא נִצְחָה הַרוּחַ אֶת עֲמוּד הָעֶשֶׂן,
וְלֹא נִמְצָא פְסוּל בְּעֹמֶר וּבְשֵׁתֵי הַלֶּחֶם וּבְלֶחֶם הַפְּנִים, עוֹמְדִים צְפוּפִים וּמְשִׁתְּחוּיִם רְוָחִים,
וְלֹא הִזִּיק נֶחֶשׁ וְעֶקְרָב בִּירוּשָׁלַם מְעוֹלָם, וְלֹא אָמַר אָדָם לְחַבְרוֹ צַר לִי הַמָּקוֹם שְׁאֵלִין בִּירוּשָׁלַם:

ספר דרך חיים - פרק ה משנה ה

עשרה נסים נעשו בבית המקדש וכו'. יש לשאול למה מנה התנא אלו עשרה נסים וכן עשרה דברים נבראו בין השמשות, מפרש מה הם אלו עשרה דברים שנבראו בין השמשות, ולא מפרש הנסים שנעשו לאבותינו על הים ולא מפרש הנסיונות שנסו אבותינו למקום?

אבל מה שהוצרך למנות עשרה דברים שנבראו בין השמשות, היינו משום שיש מוסיפים עליהם ולכך הוצרך לפרש. ומה שלא אמר ויש אומרים שלשה עשר ויש אומרים ארבעה עשר משום שרצה לפרש במה הם חולקים. אבל במשנה זאת שמפרש הנסים שנעשו במקדש קשה למה הוצרך לפרש?
ויש לתרץ **דאיתם שלא מנה אותם היינו שמבוארים בכתוב**, כי העשרה נסים שנעשו על הים לפירוש רש"י ז"ל אשר אמרנו למעלה וכן לפירוש הרמז"ל ז"ל נרמזו בכתוב, ואפילו אם לא נרמזו כלם נרמזו מקצתן וסוף סוף נרמזו בכתוב, אבל אלו לא נרמזו אף אחד בכתוב ולכך הוצרך לפרש כי לא ידענו אותם, וכיון שנרמזו בכתוב לא חש לפרש אותם אבל הנסים שבמקדש ועשרה דברים שנבראו בין השמשות לא נזכרו אף אחד בכתוב הוצרך לפרש אותם בפירוש:

תלמוד בבלי מסכת יומא דף כא/א

פתח במקדש וסיים בירושלים איכא תרתי אחרנייתא במקדש דתניא מעולם לא כבו גשמים אש של עצי המערכה ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם באות ומנשבות בו אין מזיזות אותו ממקומו

ספר שמות פרק לד

(כג) שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה יִרְאָה כָּל זָכוֹרֶף אֶת פְּנֵי הָאָדָם יְדוֹד אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

(כד) כִּי אֹרִישׁ גּוֹיִם מִפְּנֵיךָ וְהִרְחַבְתִּי אֶת גְּבֻלְךָ וְלֹא יִחַמַּד אִישׁ אֶת אֶרְצְךָ בְּעֵלְתֶּךָ לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי יְדוֹד אֱלֹהֶיךָ שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּשָׁנָה:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ח/ב

תניא איסי בן יהודה אומר כלפי שאמרה תורה ולא יחמד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה והלא דברים קל וחומר ומה אלו שדרכן לזוק אינן ניוזקין בני אדם שאין דרכן לזוק על אחת כמה וכמה אין לי אלא בהליכה בחזרה מנין תלמוד לומר ופנית בבקר והלכת לאהליך **מלמד שתלך ותמצא אהלך בשלום**

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כב/ב

מחוץ לפרוכת העדות יערוך וכי לאורה הוא צריך והלא כל ארבעים שנה שהלכו בני ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא **עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל** מאי עדות אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים

מדרש שמואל - דוקא כשהתחוו היה ברווח

שו"ת תשב"ץ חלק ג סימן רא

ויש סמך וראיה שקדושי המקדש והעיר היא קיימת שעדיין הם עולים לרגל ממצרים ושאר ארצות ויש בזה רמז במדרש קניות ובמדרש שיר השירים במדרש פסוק אני חומי ובפסוק אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבור בסך אדם עד בית אלהי בקול רנה ותודה המון חוגג **ואמרו כי עדיין נשאר מהנסים שהיו בירושלים שלא אמר אדם לחבירו צר לי המקום** כי בבית הכנסת שבירושלים הם צריכים לאנשי המקום כל השנה ומתמלאת פה על פה בעת התקבץ שם בחג השבועות החוגגים יותר מג' מאות איש כלם הם נכנסים שם ויושבים רווחים כי עדיין היא בקדושתה **וזה סימן גאולה שלישית:**

עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות (ה:ו)

משנה מסכת אבות פרק ה

(ו) עֶשְׂרֵה דְבָרִים נִבְרְאוּ בְעֶרֶב שַׁבָּת בֵּין הַשְּׁמֹשׁוֹת, וְאֵלוֹ הֵן, פִּי הָאָרֶץ, וְפִי הַבְּאֵר, וְפִי הָאֵתוֹן, וְהַמָּטָה, וְהַמְּטִיר, וְהַקֶּתֶב, וְהַמְּכַתֵּב, וְהַלּוּחוֹת. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אִף הַמְּזִיקִין, וְקִבּוּרְתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, וְאֵילוֹ שֶׁל אֲבִרְהָם אֲבִינוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אִף צֶבֶת בְּצֶבֶת עֲשׂוּיָה:

א) אין חדש תחת השמש/תנאי התנה

ספר קהלת פרק א

(ט) מִה שֶׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמִה שֶׁנִּעְשָׂה הוּא שֶׁיִּעָשֶׂה וְאֵין כָּל חֵדֶשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה ו

(ו) עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן, פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות וי"א אף המזיקין וקבורתו של משה ואילו של אברהם אבינו ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה - אף צבת בצבת עשויה.

קמייטא מאן עבדה כבר זכרנו לך בפרק הח' שהם לא יאמינו בחידוש הרצון בכל עת, אבל בתחילת עשיית הדברים שם בטבע שיעשה בהם כל מה שיעשה הן יהיה הדבר שיעשה תמיד. והוא הדבר הטבעי. או יהיה חדוש לעתים רחוקים והוא המופת הכל בשוה על כל אמרו שביום השישי שם בטבע הארץ שתשתקע קרח ועדתו, ולבאר שיוציא המים, ולאתון שידבר, וכן השאר. וכתב הוא התורה הכתובה לפניו יתברך כמו שאמר ולא נודע איך הוא, והוא אמרו ואתנה לך את לוחות האבן, והמכתב הוא הכתיבה שעל הלוחות כמו שאמר והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות. ואולי תאמר אחרי שכל הנפלאות כולם הושמו בטבעי הדברים ההם מששת ימי בראשית למה ייחד אלו העשרה, דע שלא ייחדם לומר שאין שום מופת שהושם בטבעי הדברים רק אלו אבל אמר שאלו נעשו בין השמשות לבד ושאר הנפלאות והמופתיים הושמו בטבעי הדברים אשר נעשו בו בעת העשותם תחילה, ואמרו על דרך משל שיום שני בהחלק המים הושם בטבע שיחלק ים סוף למשה והירדן ליהושע וכן לאלישע, ויום רביעי כשנברא השמש הושם בטבעו שיעמוד בזמן פלוני בדבר יהושע אלו, וכן שאר הנפלאות מלבד אלו העשרה שהושמו בטבעי הדברים ההם בין השמשות:

ספר מורה נבוכים - חלק ב פרק כט

והענין אשר נלך סביבו כבר התבאר, והוא, שהפסד זה העולם והשתנותו ממה שהוא או השתנות דבר מטבעו והמשכו לפי השינוי ההוא - הוא דבר שלא בא אלינו בזה דבר נביא ולא דבר 'חכמים' עוד. כי אמרם, "שיתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב" - אינו העדר המציאות לגמרי, לאמרו, 'וחד חרובי' - הורה על השאר הזמן. וזה עוד - מאמר 'יחיד', והוא על צורה אחת; ואשר תמצא לכל היחכמים תמיד, והוא - יסוד יעשה ממנו ראייה כל אחד מ'יחכמי המשנה' ו'יחכמי התלמוד', הוא - אמרו, "אין כל חדש תחת השמש", ושאין שם התחדשות בשום פנים ולא בשום סיבה; עד שמי שלקח 'שמים חדשים' וארץ חדשה לפי מה שיחשב אמר, "אף שמים וארץ שעתידין להבראות - כבר הן ברויין ועומדין, שנאמר, 'עומדים לפני' - 'יעמדו' ולא נאמר, אלא, 'עומדין'", והביא ראייה באמרו, 'אין כל חדש תחת השמש'. ולא תחשוב, שזה סותר למה שבארתי; אבל אפשר שהוא רוצה, שהענינים ההם היעודים, הטבע המחייב אותם אז - מ'ששת ימי בראשית' הוא נברא - וזה אמת:

ואמנם אמרתי, שלא ישתנה דבר מטבעו וימשך על השינוי ההוא - להשמר מן הנפלאות; כי אף על פי שנהפך המטה לנחש, ונהפכו המים לדם, והיד הטהורה הנכבדת - לבנה, מבלתי סיבה טבעית מחיבת אותם - הענינים ההם והדומה להם לא ימשכו ולא שבו טבע אחר, אבל כמו שאמרו 'ז"ל', "עולם כמנהגו הולך". וזהו דעתי, והוא שצריך שיאמן - אף על פי שה'יחכמים' ז"ל' כבר אמרו בנפלאות דברים זרים מאד, תמצאם כתובים ב'בראשית רבה' ו'במדרש קוהלת'. והענין ההוא הוא, שהם רואים, שהנפלאות הם ממה שבטבע גם כן על צד אחד - וזה, שהם אמרו, כי כשברא האלוהים את העולם והטביע על אלו הטבעים, שם בטבעים ההם - שיתחדש בהם כל מה שנתחדש מהנפלאות בעת חידושם, ואות הנביא - שהודיעהו האלוהים בעת אשר יאמר בו מה שיאמר ויפעל הדבר ההוא כמו שהושם בטבעו בשורש מה שהוטבע. וזה - אם הוא כמו שתראהו - הוא מורה על מעלת האומר והיות קשה בעיניו מאד, שישתנה טבע אחר 'מעשה בראשית' או יתחדש רצון אחר אחר שהונחו כן; וכאלו

הוא יראה, על דרך משל, שהושם בטבע המים שידבקו ויגרו ממעלה למטה תמיד, רק בעת ההיא שטבעו בו המצרים, והמים ההם לבד הם שיחלקו:
 וכבר העירותיך על עיקר זה המאמר, ושזה כולו - בריחה מהתחדשות דבר. שם נאמר, "אמר רבי יונתן, תנאים התנה הקב"ה עם הים, שיהא נקרע לפני ישראל - הדא היא, "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו"; אמר רבי ירמיה בן אלעזר, לא עם הים בלבד התנה הקב"ה, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית - הדא היא, "אני, ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי", צויתי את הים שיקרע, את האור - שלא תזיק לחנניה, מישאל ועזריה, את האריות - שלא יזיקו לדניאל, את הדג - שיקיא את יונה". והוא ההקש בשאר:

הנה כבר התבאר לך הענין ונגלה הדעת, והוא, שאנחנו נאות לאריסטו בחצי מדעתו, ונאמין שזה המציאות לעולם נצחי על זה הטבע אשר רצהו ית', לא ישתנה ממנו דבר בשום פנים, אלא בפרטיו על צד המופת - אף על פי שיש לו ית' היכולת לשנותו כולו, או להעדירו, או להעדיר אי זה טבע שירצה מטבעיו; אבל היה לו פתח ותחילה, ולא היה שם דבר נמצא כלל, אלא האלוה; וחכמתו גזרה, שימציא היצור בעת שהמציאו, ושלא יעדר זה אשר המציא ולא ישתנה לו טבע, אלא במה שרצה מן הפרטים - ממה שכבר ידעוהו, וממה שלא נדעהו - מאשר יבוא:

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וירא סימן כג
 [כג] ויסע משם אברהם ארצה הנגב (בראשית כ א). זשי"ה ואולם הר נופל יבול (איוב יד יח), זו סדום וחברותיה, שנאמר השמש יצא על הארץ וגו' וה' המטיר (שם /איוב/ כג כד), אמר ר' שמואל בר נחמני אוי להם לרשעים שהם גורמים למקום של רחמים, ליעשות מקום של פורענות, שהרי דוד מקלס הללויה הללו את ה' מן השמים (תהלים קמח א), ואין שם לא אש ולא ברד ולא גפריית.

אמר ר' אריסטי חברינו הוד והדר לפנינו (שם /תהלים/ צו ו), היכן הוא מקום של פורענות, מן הארץ, שנאמר הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות (שם /תהלים/ קמח ז), הרי מן הארץ, והיאך כתיב וה' המטיר וגו' מן השמים, אלא ללמדך מתחלה שנבראו גזר עליהם הקב"ה ואמר להם לפי מה שתהיו רואים את הבריות כך היו נעשים להם, משל למה הדבר דומה למולייר של זהב, בקש מים חמין הוא מוצא מתוכו, בקש צונן מוציא מתוכו, בקש גחלים מוציא מתוכו, כך אמר הקב"ה לשמים לפי מה שאתם רואים עשו, לסדומים ולבני עשו גפריית ואש, לישראל טל, שנאמר והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל (מיכה ה ו).

מדרש רבה שמות פרשה כא פסקה ו
 (ו) ואתה הרם את מטך אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי שאקרע את הים ואעשה את הים יבשה והכתיב (ירמיה ה) אשר שמתני חול גבול לים והרי נשבעת שאין אתה קורעו לעולם?
 א"ר אלעזר הקפר אמר לו משה לא כך אמרת שאין הים נעשית יבשה שנאמר אשר שמתני חול גבול לים וכתיב (איוב לח) ויסך בדלתים ים
 אמר לו הקב"ה לא קראת מתחלת התורה מה כתיב (בראשית א) ויאמר אלהים יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו כך התניתי מתחלה שאני קורעו שנאמר וישב הים לפנות בוקר לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו מתחלה

מדרש רבה בראשית פרשה ה פסקה ה
 (ה) אמר ר' יוחנן תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב (שמות יד) וישב הים לאיתנו לתנאו שהתנה עמו
 אמר רבי ירמיה בן אלעזר לא עם הים בלבד התנה הקדוש ברוך הוא אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הה"ד (ישעיה מה) אני ידי נטו שמים וכל צבאם
 צויתי מידי נטו שמים וכל צבאם צויתי את הים שיהיה נקרע לפני ישראל
 צויתי את השמים ואת הארץ שישתקו לפני משה שנאמר האזינו השמים וגו'
 צויתי את השמש ואת הירח שיעמדו לפני יהושע שנאמר (יהושע ו) שמש בגבעון דום
 צויתי את העורבים שיכלכלו את אליהו שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו וגו'
 צויתי את האור שלא תזיק לחנניה מישאל ועזריה
 צויתי את האריות שלא יזיקו את דניאל
 צויתי את השמים שיפתחו לקול יחזקאל שנאמר (יחזקאל א) נפתחו השמים וגו'
 צויתי את הדג שיקיא את יונה שנא' (יונה ב) ויאמר ה' לדג ויקא את יונה:

רבנו בחיי על שמות פרק יד פסוק כז

המדרש הזה מוכיח שכל הנסים והנפלאות שעשה ה' יתברך בכל הדורות על ידי הנביאים כבר הושמו בששת ימי בראשית בטבעי הדברים שנבראו, כגון שתאמר ביום שני שנבדל הים הושם בטבע המים שיקרע לפני משה הים ולפני יהושע הירדן וכן לאליהו הנביא ולאלישע, וכן ביום רביעי שנברא השמש הושם בטבעו שיעמוד ליהושע, ולפי זה לא היה שינוי הטבע בבריאה חדשה בשום דבר מששת ימי בראשית ואילך כי כל הנסים והאותות והמופתים שנעשו אחרי כן הכל הושמו בטבע כבר והמנהג שנשתנה לעיני הרואים לא היתה בריאה חדשה מן הטבע:

ועוד דרשו חז"ל (אבות ה, ו) עשרה דברים נבראו בין השמשות ואלו הם, פתיחת פי הארץ, פי הבאר, פי האתון, הקשת, המן, המטה, השמיר, הכתב, המכתב, והלוחות. **וראוי להתעורר במה שייחד עשרה דברים אלו לבין השמשות ושאר הנסים כולן הושמו בטבעי הדברים שנעשו בששת ימים הקודמים:** והעולה לנו מזה כי מששת ימי בראשית ואילך אין שום שינוי טבע מחדש כי בעת שנברא אותו הדבר הושם בטבעו שיהיה כך וכך בחפץ ה' יתברך, **וזהו לשון נבראו שהזכירו החכמים כי הטבע היוצא מן החפץ הקדמון יקראוהו בריאה ותנאי,** והוא אצל החפץ הקדמון טבע ולעיני הרואים שינוי טבע, וכאשר הגיע זמן השתנות הטבע לעיני הרואים לא יהיה בזה שינוי רצון מאת ה' יתברך שירצה בו עתה מה שלא רצהו תחילה כי כן היה ברצונו הקדום שישתנה הטבע בזמנו לעיני הרואים על ידי הצדיקים שבדורות:

ספר הכוזרי - מאמר שלישי אות סא - עד

דומה לזה מאמר חז"ל עשרה דברים נבראו בין השמשות פי הארץ ופי הבאר ופי האתון וגוי מאמר הנראה אף הוא לפי פשוטו כנמנע

אך הוא מעיד על ההסכמה בין התורה לבין חכמת הטבע כי חכמת הטבע מאמינה בנהג והתורה מעידה על שנוי מנהג זה וההתאמה ביניהן היא בזה שגם שנויי הנהג מקורם בטבע כי כך התנה עליהם ברצון הקדמון וכך הסכם עליהם מששת ימי בראשית

ב) ייחוד עשרה דברים אלו

מהר"ם חלאווה על פסחים - דף נד/א
 עשרה דברים נבראו [בע"ש] בין השמשות. משוי' דלא נמצא בהן בריא' בששת ימי בראשית וכתוב אין כל חדש תחת השמש אית לן למימר הכי.
 והא דלא חשיב נמי קריעת ים סוף וגפרית ואש של סדום ושאר מופתים **משום דקריע' ים סוף אינה הוי אלא הפסד ונא בה לשון תנאי אבל לא לשון בריאה**. ודומה למות שלא היתה בששת ימי בראשית וכבר נכלל במה שאמרו תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה וכו' ותנועת החלק בכלל. וגפרית ואש ושאר המופתים כולם כבר נמצא עיקרן במציאות.
 עוד יש בזה באותות מצרים שנעשו במצות השם המיוחד ית' הבורא והמחד':

המאירי על מסכת אבות פרק ה משנה ח
 ויש לתמוה מפני מה לא מנה הים שניקרע והחמה שיעמוד ליהושע והירדן שיחלק ליהושע ולאליהו ולאלישע
 אלא שקצת חכמים תירצו שכך היה אבל אלו הושמו כל אחת ביומו קריעת הים והירדן על המים ביום השני והעמידת השמש ביום הד' וכן [שאר] הנפלאות אבל אלו שהוזכרו כאן ייחס עליהם בין השמשות שהרי פתיחת פי האתון אף הבהמות ביום הששי נבראו
ועדיין אני תמה א"כ היה לו לייחס פי הארץ ופי הבאר לעת שנברא הארץ?
ואפשר שפי הבאר ופי הארץ עיקר מציאותם להעניש ולגמול בני אדם שנבראו בששי וכן שאר הדברים וכוונת המאמר לקבוע בלבבות אמונת גמול ועונש אפילו ע"י שינוי הטבעים באין התחדשות רצון התחדשות הבריאה שכן הונח מתחילה בטבעי הדברים לשנות את תפקידם ברצון האומר והגוזר ומ"מ אף באחרים ראוי לומר כן:
 ועדיין ראוי לתמוה מה ענין לזאת הכונה הרבה דברים שהוזכרו כאן שאין בהם מופת ודבר יוצא מדרך הטבעי כגון הקשת ואילו של אברהם וקברו של משה רבנו וכן השמיר אחר שהיה בטבעו או בסגולתו שיחצוב האבן ואיו לפרש שלא נזכר כאן רק הדברים שהם טבעיים מצד עצמן והמופת שבהם הוא המצאם לעת הצורך והרי הוזכרו כאן פי האתון והמן והמטה?
 אלא שיראה לי שעם היות הדברים אמתיים מצד עצמן משנה זאת לא כיוונה לעניינים אלו אבל ענין המשנה לדעתי הוא שכבר ידעת שכל דבר שבו קיום והצלחה לאומה [ה]נכבדת יתייחס הענין שהמציאות כלו יתחזק וישמח לקיומו אמר ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה ואמר חסדי ה' אזכיר כו' כי נשכחו הצרות כו' כי הנני בורא שמים חדשים כו' וגלתי בירושלם כו':
ועל דרך זה הזכיר כאן הדברים שהם היו קיום האומה ותכלית ההצלחה קצתם מצד האמונה וקצתם מצד הטבע ומתוך כך ייחס בהם שהם נבראו בין השמשות כלומר שאומר דרך הפלגה שאלולא הדברים לא היה קיום לזאת האמונה שבה וכדומה לה תכלית השלימות שהוא בלי ספק תכלית כוונת זה המציאות ונמצאו אלו הדברים שהעמידו כוונת הבריאה על מכונה וענין בין השמשות הוא כלומר שתיכף לבריאה התחייבו מצד הקבלה להאמין כן והזכיר פתיחת פי הארץ להאמין בעונש הרעים ופי הבאר להאמין בגמול הטובים שהן פנות גדולות בדת
 ורמז בפי האתון כל ענין בלעם **שאלולא השגחתו יתברך אבדו מכל וכל מצד המזל** כאומרו (הושע) ע"ה עמי זכר נא מה יעץ בלק כו' למען דעת צדקות ה' כלומר ואז תכיר צדקות ה' עם ישראל וכאומרם ז"ל ברכות ז' אי שלא כעס באותם הימים שאם היה כועס ח"ו לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט
והקשת שהיה לאות שהיה הכל נמחה כדור המבול לולא השגחתו יתברך
והמן שאין ספק שלא היה להם בזולתו יתברך מזון נאות בהתמדה גמורה
והמטה יראה לי שהוא כלל על מופתי מצרים שאלולא הם לא יצאו ממצרים לעולם והיו נטמעים ומשוקעים באמונתם
והשמיר יראה לי שהוא רמז ג"כ על כלל בנין בית המקדש שהוא הראש לענין הדת ומצב החכמות
כתב והמכתב ר"ל הלשון ששניהם קיום (מוציא) [מציאות] ההנהגה (כולם) [כולה] ובזולתם אין נודד כנף פוצה פה ומצפצף
והלוחות ועניינם על מתן תורה שהיא כלל הכוונה

שבעה דברים בגלם/חכם (ה:ז)

משנה מסכת אבות פרק ה

(ז) שבעה דברים בגלם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע, אומר לא שמעתי, ומודה על האמת. וחלופיהו בגלם:

א) גולם וחכם

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה ז

בגולם - כמו שנאמר גלמי ראו עיניך. כלי עץ שלא נגמרה מלאכתו, כך זה אין בו דעת כלום - אדם שאין בו בינה קרי ליה גולם על שם שלא נגמרה צורתו כשאר בני אדם כמו גולמי כלי עץ:

ספר תהילים פרק קלט

(יד) אודך על כי נוראות נפילתי נפלאים מעשיך ונפשי ידעת מאד:
(טו) לא נכחד עצמי ממדך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחיתות ארץ:
(טז) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו ימים יצרו ולא {ולו} אַחַד בָּהֶם:

תלמוד בבלי מסכת חולין דף כה/א

תנו רבנן גולמי כלי עץ טמאין פשוטיהן טהורין גולמי כלי מתכות טהורין פשוטיהן טמאין נמצא טהור בכלי עץ טמא בכלי מתכות טהור בכלי מתכות טמא בכלי עץ ואלו הן גולמי כלי עץ כל שעתיד לשוף לשבץ לגרר לכרכב להטיח בטונס מחוסר כן או אוגן או אוזן טמא מחוסר חטיטה טהור

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה ז

(ז) שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין ואינו נכנס לתוך דברי חברו ואינו נבהל להשיב, שואל כענין ומשיב כהלכה ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת, וחלופיהם בגולם - הנני מפרש תחילה אלו המדות שנכפלות הרבה בדברי חכמים, והוא בור, עם הארץ, וגולם, וחכם, וחסיד: אמנם בור הוא איש אשר אין לו לא מעלות שכליות ולא מעלות המדות ר"ל לא חכמה ולא מוסר ואין לו ג"כ קנין הדעות כאילו הוא ערום מן הטוב ומן הרע והוא הנקרא בור, לדמותו כארץ לא יזרע בה דבר מן הדברים והיא הנקראת שדה בור כמו שנתבאר בזרעים:

ועם הארץ הוא איש שיש לו מעלות המדות אבל אין לו מעלות שכליות רצונו לומר שיש לו דרך ארץ ואין בידו תורה והוא הנקרא ע"ה. ר"ל שהוא טוב לשוב הארץ ולקבוצי המדינות מפני שיש לו מעלות המדות שתיטב בהם חברתו עם זולתו כמו שביארנו בתחילת חבורינו:

וגולם. הוא איש שיש לו מעלות שכליות ומעלות המדות אמנם אינם שלמות ולא הולכות על סדר כראוי אבל יש בהם ערבוביא ובלבולים והתערב בהם חסרון ומפני זה נקרא גולם. להדמותו לכלי אשר יעשהו האומן ותהיה בו הצורה המלאכית שיחסרוהו ההשלמה והתקון, כסכין והסייף כשיעשה הנפח גולמים והגיע להם צורתם קודם שישחזם ויחדדם וימרטם ויפתח בהם מה שדרכו לפתח וישלים תקונם, והם הנקראים לפני זה גולמי כלי מתכות, כמו שהתבאר בכלים, והיא מלה עברית גלמי ראו עיניך. ר"ל חומר שלי קודם הגיע צורת האדם בה, וכאשר לא הגיע לזאת הצורה שלמותה קראוהו גולם, לדמותו כחומר הנמצא מוכן לקבל צורה אחרת ישוב בה יותר שלם:

וחכם. הוא האיש שהגיעו לו שני המינים מן המעלות על השלמות כמו שצריך: וחסיד. הוא האיש החכם כשיוסיף במעלה ר"ל במעלות המדות עד שיטה אל הקצה האחד מעט כמו שביארנו בפרק הד' ויהיו מעשיו מרובין מחכמתו

ב) מבנה המשנה

מסכת כלה פרק רביעי

[גמ']תנן התם שבעה דברים בגולם מאי אריא בגולם ברישא וליתני חכם ועוד אמר חכם אידי דקא בעי למיתני חכם אינו וליתני מדבר **תנא שבחי דחכימי קא מסדר** אבל לטפשי איפכא

תוי"ט על מסכת אבות פרק ה משנה ז

ושבעה בחכם חכם אינו מדבר וכו' - **לפי שהגולם קודם בזמן לפיכך הקדים לשנות שבעה דברים בגולם.** ומ"מ ביאר המדות שבחכם שכן **נאה להעלות על שפתים ישק מדות החכם** וידיעת ההפכים אחת. על כן אמר וחלופיהן בגולם :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה ז

ואמר הנה שהחכם יהיו לו אלו הז' מעלות והם עקרים גדולים, ומפני זה יכוין אליהם שבהם אפשר הגמרא והלמוד והמעשה.

הארבעה מהם הם מעלות המדות, והוא שאינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה, ואינו נכנס בתוך דברי חבירו אבל ינוח עד שישלים דבריו, ולא יתפאר במה שלא ידע, והוא אמרו על מה שלא שמע אומר לא שמעתי, ולא יתעקש אבל כשישמע האמת יודהו ואפילו במה שאפשר לו לדחות ולחלוק ולהטעות לא ירצה לעשותו, וזהו אמרו ומודה על האמת.

הג' מעלות שכליות הם כשיטעוהו מטעה במלאכת המטעה **לא יבהל וישאר מסופק באמת אבל יריגש מהרה למקום הטעותו ויבארהו** והוא אמרו ואינו נבהל להשיב, וזה אמנם יהיה בקלות ההבנה וטוב ההתבוננות למאמר המטעה להבין הפרש הדברים,

והמעלה הב' שישאל מה שצריך לשאול בדבר ההוא ולא יבקש מופת למודי בחכמת הטבע ולא טענה טבעית בחכמות הלמודיות וכיוצא בזה, ואם יהיה הוא הנשאל ג"כ יענה מענין השאלה אם ישאל בעניינים שבטבעם מופת יענה מענין השואל במופת, ואם ישאל במה שלמטה מזה יענה לפי מה שבדעתו וטבעו ועוד לא ישאל ממנו סיבה חמרית או ישאל סיבה צוריית ויתן סיבה חמרית אלא ישיב מצד התכלית, וזהו אמרו שואל כענין ומשיב כהלכה, וזה לא יהיה אלא אחר חכמה יתירה.

והמעלה הג' **שיסדר תלמודו ויקדים מה שראוי להקדימו ויאחר מה שראוי לאחרו, שזה הדרך מועיל בלמוד מאד**, והוא אומרו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ואלו כולם הם בגולם בהיפך מפני שהוא בלתי שלם כמו שביארנו ולא הגיע לזאת המעלה :

ג) אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין

ספר שמות פרק ד

(כח) וַיִּגְדַּם מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן אֶת כָּל דְּבָרֵי יְדֹד אֲשֶׁר שָׁלְחוּ וְאֵת כָּל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר צָוָהוּ :

(כט) וַיִּלְדָּם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאסְפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל :

(ל) וַיְדַבֵּר אֶהֱרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר יְדֹד אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֹתוֹת לְעֵינֵי הָעָם :

(לא) וַיֵּאמְרוּ הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקֵד יְדֹד אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָנִים וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ :

אבות דרבי נתן פרק שבעה ושלשים

(יב) חכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין

זה משה שנא' (שמות ד) וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעשה אותו לעיני העם וכי מי ראוי לדבר משה או אהרן הוי אומר משה שמשה שמע מפי הגבורה ואהרן שמע מפי משה אלא כך אמר משה **אפשר שאדבר במקום שאחי גדול ממני עומד שם** לפיכך אמר לו לאהרן דבר שנא' (שמות ד) וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה.

ספר ויקרא פרק י

(טז) וְאֵת שְׁעֵיר הַחֲטָאת דָּרַשׁ דָּרַשׁ מֹשֶׁה וְהִנֵּה שָׂרָף וַיִּקְצַף עַל אֲלֻעָזָר וְעַל אִיתָמָר בְּנֵי אֶהֱרֹן הַנוֹתָרִם לְאֹמֶר :

(יז) מִדּוּעַ לֹא אָכַלְתֶּם אֶת הַחֲטָאת בְּמִקּוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הוּא וְאַתֶּם נָתַן לְכֶם לְשֹׂאת אֶת עֹון הָעֵדָה לְכַפֵּר עֲלֵיהֶם לִפְנֵי יְדֹד :

(יח) הן לא הובא את דָּמָה אֶל הַקֹּדֶשׁ פְּנִימָה אֶכּוֹל תֹּאכְלוּ אֹתָהּ בַּקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי :

(יט) וַיְדַבֵּר אֶהָרֹן אֶל מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת חַטָּאתְכֶם וְאֶת עֹלֹתְכֶם לִפְנֵי יְדֹד וַתִּקְרָאנָה אֹתִי כְּאֵלֶּה וְאֶכְלֹתִי חַטָּאת הַיּוֹם הַזֶּה וְיִשְׁמַע מֹשֶׁה וְיִיטֹב בְּעֵינַי יְדֹד :
(כ) וְיִשְׁמַע מֹשֶׁה וְיִיטֹב בְּעֵינָיו :

ספרי זוטא פרק לא

כא. לפי שנאמר ויקצוף על אלעזר ועל איתמר (ויקרא י טז) [אפשר משה קצף על אלעזר ועל איתמר] ואהרן מדבר הא ידעת שלא היתה זו אלא מדת כבוד אמרו **אינו בדין שיהא אבינו יושב ואנו מדברין לפניו** אינו בדין שיהא משה יושב ואנו משיבין אותו שאין שבחו של אדם שתלמידו משיבו יכול מפני שלא היה כח באלעזר להשיב אמרת ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הא כשרצה דבר לפני משה ולפני הנשיאים וקבלו לו :

ד) אינו נכנס לתוך דברי חבירו

אבות דרבי נתן פרק שבעה ושלשים

ואינו נכנס לתוך דברי חבירו זה אהרן [שנא'] (ויקרא י) וידבר אהרן וגוי הן היום הקריבו את חטאתם ואת עולתם וגוי' [אלא] ששתק עד שסיים משה את דברו. **ולא אמר לו קצר דבריך** ואחר כך אמר אל משה הן היום הקריבו [וגוי'] ואוננים אנחנו...

ספר במדבר פרק לב

(ו) ויאמר משה לבני גד ולבני ראובן האחיקם לבאו למלחמה ואתם תשובו פה :
(ז) ולמה תנואון \{תניאון\} את לב בני ישראל מעבר אל הארץ אשר נתן להם ידוד :
(ח) כה עשו אבותיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ :
(ט) ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל לבלתי בא אל הארץ אשר נתן להם ידוד :
(י) ויחר אף ידוד ביום ההוא וישבע לאמר :
(יא) אם יראו האנשים העלים ממצרים מן עשרים שנה ומעלה את האדמה אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחרי :
(יב) בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון כי מלאו אחרי ידוד :
(יג) ויחר אף ידוד בישראל וינגעם במדבר ארבעים שנה עד תם כל הדור העשה הרע בעיני ידוד :
(יד) והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים לספות עוד על חרון אף ידוד אל ישראל :
(טו) כי תשובו מאחרי ויסף עוד להניחו במדבר ושחתם לכל העם הזה :
(טז) ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו :
(יז) ואנחנו נחלץ חשים לפני בני ישראל עד אשר אם הביאנם אל מקומם וישב טפנו בערי המבצר מפני ישיבי הארץ :
(יח) לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו :
(יט) כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה :

ה) אינו נבהל להשיב

המאירי על מסכת אבות פרק ה משנה ט

וכן שאינו נבהל להשיב עד שיטעים דברי חברו לעצמו ויתבונן מה שראוי להשיב עליהם

ו) שואל כענין ומשיב כהלכה

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ג/ג

אמר ליה רבי חייא לרב בר פחתי לא אמינא לך כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחרייתי דילמא לאו אדעתיה דאי לאו דרבי גברא רבה הוא כספתיה דמשני לך שינויא דלאו שינויא הוא השתא מיהת שפיר משני לך

ז) אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה ז
ואם שאלו על שני דברים או ג', משיב כהלכה ואינו מקדים המאוחר שזהו ילדות:

רע"ב על מסכת אבות פרק ה משנה ז
 ואומר על ראשון ראשון - **וכן מצינו בהקב"ה** שאמר לו משה (שמות ג) מי אנכי כי אלך אל פרעה היא הראשונה. וכי אוציא את בני ישראל הרי שניה. והשיבו הקב"ה על הראשונה כי אהיה עמך. ועל השניה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים:

ספר שמות פרק ג
 (יא) ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים:
 (יב) ויאמר כי אהיה עמך
 וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על הקר הנה:

ח) על מה שלא שמע אומר לא שמעתי

ספר ויקרא פרק י
(יט) וַיְדַבֵּר אֱהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה הֵן הַיּוֹם הִקְרִיבוּ אֶת חַטָּאתְכֶם וְאֶת עֲלֹתְכֶם לִפְנֵי יְדֹד וַתִּקְרָאנָה אֹתִי כְּאֵלֶּה וְאֶכְלֹתִי חַטָּאת הַיּוֹם הַזֶּה וְיִיטֵב בְּעֵינַי יְדֹד :
(כ) וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּיטֵב בְּעֵינָיו :

רש"י על ויקרא פרק י פסוק כ
(כ) וייטב בעיניו - (ת"כ) הודה ולא בוש לומר לא שמעתי :

תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה דף ז/א
ר' חזקיה ר' דוסתי ר' אבא בר זמינא ומטו בה משמיה דר' דוסי סבא הכין כתב ליה הרי שילחנו לכם אדם גדול ומה הוא גדולתו שאינו בוש לומר לא שמעתי

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כז/ב
תניא רבי אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו והחולק על שיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ה
(ט) ראה רבו עובר על דברי תורה אומר לו לימדתנו רבינו כך וכך וכל זמן שמזכיר שמועה בפניו אומר לו כך לימדתנו רבינו
ואל יאמר דבר שלא שמע מרבו עד שיזכיר שם אומרו וכשימות רבו קורע כל בגדיו עד שהוא מגלה את לבו ואינו מאחה לעולם במה דברים אמורים ברבו מובהק שלמד ממנו רוב חכמתו אבל אם לא למד ממנו רוב חכמתו הרי זה תלמיד חבר ואינו חייב בכבודו בכל אלו הדברים אבל עומד מלפניו וקורע עליו כשם שהוא קורע על כל המתים שהוא מתאבל עליהם אפילו לא למד ממנו אלא דבר אחד בין קטן בין גדול עומד מלפניו וקורע עליו :

שו"ע יורה דעה - סימן רמב
(כד) לא יאמר דבר שלא שמע מרבו, עד שיזכיר שם אומרו :

ש"ך יורה דעה סימן רמב ס"ק מג
מג לא יאמר כו' - שסתם מה שהתלמיד אומר סוברים השומעים שמפי רבו שמע ואם לא שמעו מפיו צריך להודיעו מפיו מי שמע אבל שמועה ששמע מרבו רשאי לאומרו בסתם וכתב הב"ח מיהו נראה דוקא שבדוע שלא למד לפני רב אחר אבל אם למד לפני שנים צריך להזכיר שם אומרו מיהו עכשיו סתם מה שהאדם אומר סוברים העולם שהוא מפיו עצמו והלכך הדין משתנה ומ"מ ודאי דאסור לומר בסתם וכ"ש משם עצמו דבר ששמע מאחרים דהוי מתעטף בטלית שאינו שלו :

ט) מודה על האמת

אבות דרבי נתן פרק שבעה ושלשים
מודה על האמת זה משה שנא' (דברים ה) ויאמר ה' אלי [וגו'] הטיבו (את) [כל] אשר דברו.
וכן הקב"ה הודה על האמת שנא' (במדבר כז) כן בנות צלפחד דוברות :

ספר בראשית פרק לח
(כד) וַיְהִי כְּמִשְׁלַשׁ חֳדָשִׁים וַיִּגְדַּל לַיהוָה לְאֹמֶר זָנַתָּה תִּמְרָר כְּלַתְּךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לְזִנְוִנִים וַיֹּאמֶר יְהוָה הוֹצִיאֹה וְתִשְׂרָף :
(כה) הוּא מוֹצֵאת וְהִיא שְׁלָחָה אֶל חַמִּיָּה לְאֹמֶר לְאִישׁ אֲשֶׁר אָלַהּ לוֹ אֲנֹכִי הָרָה וְתֹאמַר הֲכֵר נָא לְמִי הַחֲתָמָה וְהַפְתִּילִים וְהַמְטָה הָאֵלֶּה :
(כו) וַיִּכְרַר יְהוָה וַיֹּאמֶר צְדָקָה מִמֶּנִּי כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְתִּיחָה לְשָׁלַח בְּנֵי וְלֹא יִסַּף עוֹד לְדַעְתָּה :

שבעה מיני פורעניות על שבעה גופי עבירות (ה:ח-ט)

משנה מסכת אבות פרק ה

(ח) שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עברה :
מקצתו מעשריו ומקצתו אינו מעשריו, רעב של בצרת באה, מקצתו רעבים ומקצתו שבעים.
גמרו: שלא לעשר, רעב של מהומה ושל בצרת באה.
ושלא לטול את החלה, רעב של כליה באה.

דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין, ועל פרות שביעית.
הרב באה לעולם על עוני הדין, ועל עונות הדין, ועל המורים בתורה שלא כהלכה :
(ט) חיה רעה באה לעולם על שביעת שוא, ועל חלול השם.
גלות באה לעולם על עובדי עבודה זרה, ועל גלוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל השמטת הארץ.

בארבעה פרקים הדבר מתרבה. ברביעית, ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה :
ברביעית, מפני מעשר עני שבשלישית; בשביעית, מפני מעשר עני שבששית; ובמוצאי שביעית, מפני
פרות שביעית; ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה, מפני גזל מתנות עניים :

(א) המסר

ספר שמות פרק יח

(י) ויאמר יתרו ברודף ידוד אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד
מצרים :
(יא) עתה ידעתי כי גדול ידוד מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם :

רש"י על שמות פרק יח פסוק יא

אשר זדו - אשר הרשיעו.

ורבותינו דרשוהו (סוטה יא) לשון (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו :

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף ח/ב

תניא היה רבי אומר מנין שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה

המאירי על מסכת אבות פרק ה משנה י

(י) שבעה מיני פורעניות באים לעולם על שבעה מיני עבירות כו'

כונת המאמר להיות האדם מפשפש במעשיו ויתבונן על כל צרה שלא תבא לאדם
אמנם היה מצד העונש וייעד פרטי העבירות לפרטי הצרות מצד מדה כנגד מדה

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א

אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו
שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אל ה'

ספר נפש החיים - שער ב - פרק ח

וזהו מאמרם ז"ל (ב"ק נ" ע"א) כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרון חיוהי. אשר לכאורה נפלאה.
וכבר נתבאר קצת למעלה בשער א' פרק י"ב. ולדברינו כאן הענין יותר מבואר בטוב טעם שאינו ע"ד
המקימה ח"ו. אלא שכמו שמטבע האדם שאם יאכל מאכל שבטבעו הוא מקלקל ומזיק לגופו. יזיק לו
אותו המאכל. או גם יחלה ממנו. ואם סם המות הוא ימות ממנו. ובעצמו נתחייב בנפשו. כן הוא
בענין העונות של הנפש החוטאת ח"ו. כיון שכן קבע הוא ית' ברצונו טבע סידור מצבם ועניניהם של
העולמות. שמעשי האדם הטובים או רעים ח"ו הם כענין מאכל ומזון להם. אין שייך ותרנות בזה.
והוא מוכרח להריק לכלוך הטומאה שהגביר בעונו בהעולמות ע"י אי מבי התקונים הנ"ל :

ב) שבעה מיני פרועניות

ספר ויקרא פרק כו

(יד) ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצוות האלה :

(טו) ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי :

(טז) אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבת נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלהו איביכם :

(יז) ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם :

(יח) ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם **שבע** על חטאתיכם :

(יט) ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמייכם כברזל ואת ארצכם כנחש :

(כ) ותם לריק כחכם ולא תתן ארצכם את זבולה ועץ הארץ לא יתן פריו :

(כא) ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמע לי ויספתי עליכם **מכה שבע** כחטאתיכם :

(כב) והשלחתי בכם את חית השדה ושפלה אתכם והכריתיה את בהמתכם והמעיתה אתכם ונשמו דרכיכם :

המאירי על מסכת אבות פרק ה משנה י

ושמא אמר והרי אתה מונה ז' מיני פורעניות וז' עבירות והרי בהם שתי עבירות לפורענות אחת: תדע שלא כיון בעל המשנה לפרוט עבירה אחת לפורענות אחת **אלא שכשיכלה חשבון הפורעניות והעבירות יהי ז' לז'**

ג) גלות

תלמוד בבלי מסכת יומא דף ט/ב

מקדש ראשון מפני מה חרב מפני **שלושה דברים שהיו בו** עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים

תלמוד בבלי מסכת שבועות דף ז עמוד ב

ת"ר: + וויקרא ט"ז + וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל וגו'. יש לי בענין זה להביא שלש טומאות: טומאת ע"ז, וטומאת גילוי עריות, וטומאת שפיכות דמים, בע"ז הוא אומר: + וויקרא כ" + למען טמא את מקדשי, בגילוי עריות הוא אומר: + וויקרא י"ח + ושמרתם את משמרת לבלתי עשות מחקות התועבות וגו' ולא תטמאו בהם, בשפיכות דמים הוא אומר: + במדבר ל"ה + ולא תטמא את הארץ

ספר ויקרא פרק יח

(כד) אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם :

(כה) ותטמא הארץ ואפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה :

(כו) ושמרתם אתם את חקתי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבת האלה האזרח והגר הגר בתוכם :

(כז) כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ :

(כח) ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם :

ספר ויקרא פרק כו

(לב) והשמתי אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה :

(לג) ואתכם אזור בגוים והריקתי אחריכם הרב והיתנה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה :

(לד) אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה :

(לה) כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתים בשבתתים עליה :

ארבע מדות באדם (ה:י)

משנה מסכת אבות פרק ה
(י) ארבע מדות באדם. האומר שלי שלי ושלי שלי ושלי שלי, זו מדה בינונית. ויש אומרים, זו מדת סדום. שלי שלי ושלי שלי, עם הארץ. שלי שלי ושלי שלי, חסיד. שלי שלי ושלי שלי, רשע:

ספר דרך חיים - פרק ה משנה י
ארבע מדות באדם וכו'. אפשר לומר כי **סמך המשנה לכאן**, כי אמר למעלה כי הדבר בא לעולם מפני גזל מתנות עניים, ומדה זאת היא באה כאשר הוא אומר שלי ולכך הוא גוזל עניים כאשר אין מדקדק על ממון חבירו והוא רשע. ויש לומר גם כן שבעל מדה זאת שאינו רוצה לתת מתנות עניים, יאמר גם כן כשם שאין אני רוצה בממון אחר כך לא אתן משלי ולכך סמך אחריו ארבע מדות וכו'.

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף סה/ב
אמר רבי אילעאי בשלשה דברים **אדם ניכר בכוסו ובכיסו ובכעסו**

(א) שלי שלך ושלי שלי

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה י
שלי שלך ושלי שלי עם הארץ - **שאין בו תרבות**
נ"א דהיינו **מדת הגורגנים** שממלאים בית בליעתם מבית אחרים ואין בושים:

(ב) שלי שלי ושלי שלך

ספר משלי פרק טו
(כז) **לכר ביתו בוצע בוצע ושוניא מתנת יחיה** :

רש"י על מסכת אבות פרק חמישי משנה י
שלי שלי ושלי שלך שאינו רוצה שתהנה ממני ולא שאהנה ממך
זו מדה בינונית - **שכן מצינו בשמואל הרמתי** שנאמר בו ותשובתו הרמתה כי שם ביתו :
וי"א זו מדת סדום - ששמואל הרמתי אע"פ שאינו נהנה מאחרים, אחרים נהנים ממנו אבל אנשי סדום לא היו אחרים נהנים משלהן

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י/ב
אמר אביי ואיתימא רבי יצחק הרוצה להנות יהנה כאלישע
ושאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל הרמתי
שנאמר ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ואמר רבי יוחנן שכל מקום שהלך שם ביתו

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף יב/ב
הוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה כי קא פלגו אי"ל פליגו לי אמצראי אמר רבה **כגון זה כופין על מדת סדום** מתקיף לה רב יוסף אמרי ליה אחי מעלינן ליה עלויא כי נכסי דבי בר מריון והלכתא כרב יוסף תרי ארעתא אתרי נגרי אמר רבה **כגון זה כופין על מדת סדום** מתקיף לה רב יוסף זמנין דהאי מדויל והאי לא מדויל והלכתא כרב יוסף תרתי אחד נגרא אי"ר יוסף **כגון זה כופין על מדת סדום**

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף מט/א
ואמר רבה בר רב הונא אמר שמואל אם עירבה רגילה לעצמו וזה שאינה רגילה בו לא עירב והיא עצמה לא עירבה דוחין אותה אצל שאינה רגילה בו **וכגון זה כופין על מדת סדום**

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף קג/א

ההוא גברא דאוגר ליה ריחיא לחבריה לטחינה לסוף איעתר זבין ריחיא וחמרא אמר ליה עד האידנא הוה טחיננא גבך השתא הב לי אגרא אמר ליה מיטחן טחיננא לך סבר רבינא למימר היינו מתניתין לא יאמרו שניהם הרי אנו זנין אותה כאחד אלא אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות אמר ליה רב עזרא מי דמי התם חד כריסא אית לה תרתי כריסתא לית לה הכא מצי אמר ליה טחון וזבין טחון ואותיב ולא אמרן אלא דלית ליה טחינא לריחיא אבל אית ליה טחינא לריחיא כגון זו כופין אותו על מדת סדום

רש"י כתובות דף קג/א

מדת סדום - זה נהנה וזה לא חסר לא היו עושין טוב :

המאירי על מסכת אבות פרק ה משנה יב
מ"מ מדה בינונית היא שאין עינו צרה בשלו יותר משל אחרים ויש אומרים בו שהוא מדת סדום ושתיהן אמת והוא שאם במה שאינו רוצה שיהנו אחרים ממנו הוא דבר שאלו היה מהנה אותם בכך לא היה אצלו או אצל ממונו שום חסרון זו היא מידת סדום שכל מעכב הנאת חברו במה שנהנה ממנו והוא אינו חסר כלום מדת סדום היא
אבל הראשונה היא שאלו מהנהו יש אצלו או אצל ממונו קצת חסרון אלא שאף חברו מזמן לו כיוצא בה ועכבה זו הואיל ויש בה חסרון אינה מדת סדום שאינו רוצה לחסר בשל אחרים ולא להתחסר ע"י אחרים (אלה הן) [אלא היא] מדה בינונית

רע"ב על מסכת אבות פרק ה משנה י

ויש אומרים זו מדת סדום - קרוב הדבר לבא לידי מדת סדום שמתוך שהוא רגיל בכך אפילו בדבר (4) תלמוד בבלי מסכת עירובין דף מט/א
ואמר רבה בר רב הונא אמר שמואל אם עירבה רגילה לעצמו וזה שאינה רגילה בו לא עירב והיא עצמה לא עירבה דוחין אותה אצל שאינה רגילה בו וכגון זה כופין על מדת סדום שחבירו נהנה והוא אינו חסר לא ירצה לההנות את חברו.
וזו היתה מדת סדום שהיו מתכוננים לכלות הרגל מביניהם אע"פ שהיתה הארץ רחבת ידיים לפניהם ולא היו חסרים כלום :

ספר יחזקאל פרק טז

(מח) חי אני נאם אדני ידוד אם עשיתה סדום אחותך היא וּבְנוֹתֶיהָ כְּאִשֶּׁר עָשִׂיתָ אֶתְּ וּבְנוֹתֶיהָ :
(מט) הנה זה ה'ה' עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט ה'ה' לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא הִחַזְקָה :
(נ) וּתְגַבְהֶינָה וּתַעֲשֶׂינָה תוֹעֵבָה לְפָנַי וְאָסִיר אֶתְהֶן כְּאִשֶּׁר רָאִיתִי :

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קט/א

תנו רבנן אנשי סדום אין להן חלק לעולם הבא שנאמר ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד רעים בעולם הזה וחטאים לעולם הבא אמר רב יהודה רעים בגופן וחטאים בממונם רעים בגופן דכתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים וחטאים בממונם דכתיב והיה בך חטא לה' זו ברכת השם מאד שמתכוונים וחוטאים במתניתא תנא רעים בממונם וחטאים בגופן רעים בממונם דכתיב ורעה עינך באחיך האביון וחטאים בגופן דכתיב וחטאתי לאלהים לה' זו ברכת השם מאד זו שפיכות דמים שנאמר גם דם נקי שפך מנשה (בירושלים) הרבה מאד [וגו']
תנו רבנן אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא ומה כתיב בהם ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה לא הדריכוהו בני שחף לא עדה עליו שחל
אמרו וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם ועפרות זהב לו למה לנו עוברי דרכים שאין באים אלינו אלא לחסרינו [מממוננו] בואו ונשכח תורת רגל מארצנו שנאמר פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו

ספר משלי פרק יח
 (טז) מתן אדם ירחיב לו ולפני גדלים ינחנו :

ספר דברים פרק טו
 (ז) כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ידוד אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך מאחיק האביון :
 (ח) כי פתח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו :
 (ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיק האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ידוד והיה בך חטא :
 (י) נתון נתון לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ידוד אלהיך בכל מעשך ובכל משלך ידך :
 (יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על פן אנכי מצוה לאמר פתח תפתח את ידך לאחיק לעניך ולאביוןך בארצך :

רש"י על דברים פרק טו פסוק י
 (י) נתון נתון לו - אפילו מאה פעמים :

משנה מסכת אבות פרק ג
 (טו) הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה טו
ואחר כך אמר שהמעלות לא יגיעו לאדם לפי רוב גודל המעשה, אבל לפי רוב מספר המעשים,
 והוא שהמעלות אמנם יגיעו בכפול המעשים הטובים פעמים רבות ועם זה יגיע קנין חזק לא כשיעשה אדם פעל אחד גדול מפעולות הטובות כי בזה לבדו לא יגיע לו קנין חזק,
 והמשל בו כשיתן האדם למי שראוי אלף זהובים בבת אחת לאיש אחד ולאיש אחד לא יתן כלום לא יעלה בידו מדת הנדיבות בזה המעשה האחד הגדול כמו שמגיע למי שהתנדב אלף זהובים באלף פעמים ונתן כל זהוב מהם על צד הנדיבות, מפני שזה כפל מעשה הנדיבות אלף פעמים והגיע לו קנין חזק, וזה פעם אחת לבד התעוררה נפשו התעוררות גדולה לפעל טוב ואח"כ פסקה ממנו.
 וכן בתורה אין שכר מי שפדה אסור במאה דינרים או עשה צדקה לעני במאה דינרים שהוא די מחסורו כמו שפדה עשרה איסורים או השלים חסרון עשרה עניים כל אחד בעשרה דינרים ואל זה ההקש, וזה ענין אמרו לפי רוב המעשה אבל לא לפי גודל המעשה :

ארבע מדות בדעות (ה:יא)

משנה מסכת אבות פרק ב
(י) הם אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה (שְׁלֹשָׁה) דְּבָרִים. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, יְהִי כְבוֹד חֲבֵרָךְ חָבִיב עֲלֶיךָ כְּשֶׁלְּךָ, וְאַל תְּהִי נוֹחַ לְכַעֵס. וְשׁוֹב יוֹם אֶחָד לְפָנֶי מִיִּתְתֶךָ...

משנה מסכת אבות פרק ה
(יא) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּדַעוֹת. נוֹחַ לְכַעֵס וְנוֹחַ לְרָצוֹת, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהִפְסָדוֹ, קֹשֶׁה לְכַעֵס וְקֹשֶׁה לְרָצוֹת, יֵצֵא הִפְסָדוֹ בְּשִׂכְרוֹ קֹשֶׁה לְכַעֵס וְנוֹחַ לְרָצוֹת חָסִיד. נוֹחַ לְכַעֵס וְקֹשֶׁה לְרָצוֹת רָשָׁע:

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק א
(א) דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם וזו משונה מזו ורחוקה ממנו ביותר יש אדם שהוא בעל חמה כועס תמיד ויש אדם שדעתו מיושבת עליו ואינו כועס כלל ואם יכעס יכעס מעט בכמה שנים

א) החטא - רשע

משנה מסכת אבות פרק ה
(יב) אַרְבַּע מִדּוֹת בְּתַלְמִידִים. מְהֵר לְשִׁמוּעַ וּמְהֵר לְאַבֵּד, יֵצֵא שְׂכָרוֹ בְּהִפְסָדוֹ. קֹשֶׁה לְשִׁמוּעַ וְקֹשֶׁה לְאַבֵּד, יֵצֵא הִפְסָדוֹ בְּשִׂכְרוֹ. מְהֵר לְשִׁמוּעַ וְקֹשֶׁה לְאַבֵּד, חָכָם. קֹשֶׁה לְשִׁמוּעַ וּמְהֵר לְאַבֵּד, זֶה חֶלֶק רָע:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה יב
(יב) ארבע מדות בתלמידים, מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהר לשמוע וקשה לאבד חכם, קשה לשמוע ומהר לאבד זו חלק רע – הסתכל איך לא קרא הנבון הזכרון חסיד מפני שהיא מעלה שכלית וקראו חכם, ולא קרא הקשה להבין הענינים ורב השכחה רשע, מפני שאינו בידו ואינם מן המעלות אשר אפשר לקנותם כמו שביארנו בפרק השני:

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף כב/ב
אמר רבה בר רב הונא כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו שנאמר רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו רבי ירמיה מדיפתי אמר משכח תלמודו ומוסיף טיפשות שנאמר כי כעס בחיק כסילים ינוח וכתוב וכסיל יפרוש אולת רב נחמן בר יצחק אמר בידוע שעונותיו מרובין מזכותיו שנאמר ובעל חימה רב פשע

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף כט/ב
אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטי לא תרוי ולא תחטי וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא

רש"י ברכות דף כט/ב
לא תרתח ולא תחטי - לא תכעוס, שמתוך הכעס, אתה בא לידי חטא:

אגרת הרמב"ן
תתנהג תמיד לדבר כל דבריך בנחת לכל אדם ובכל עת ובוזה תינצל מן הכעס שהיא מידה רעה להחטיא בני אדם

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קה/ב
תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר משום חילפא בר אגרא שאמר משום רבי יוחנן בן נורי המקרע בגדיו בחמתו והמשבר כליו בחמתו והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה שכך אומנתו של יצר הרע היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עבודה זרה והולך ועובד אמר רבי אבין מאי קראה לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר איזהו אל זר שיש בגופו של אדם הוא אומר זה יצר הרע

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף צו/ב
 כך היה המעשה בבית הכנסת של טבריא בנגר שיש בראשו גלוסטרא שנחלקו בו רבי אלעזר ורבי יוסי עד שקרעו ספר תורה בחמתן קרעו ס"ד אלא אימא שנקרע ס"ת בחמתן והיה שם רבי יוסי בן קיסמא אמר תמיה אני אם לא יהיה בית הכנסת זו עבודת כוכבים וכן הוה

רמב"ם יד החזקה - הלכות דעות פרק ב
 (ג) ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינוניות אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר והוא גובה לב שאין דרך הטובה שיהיה אדם עניו בלבד ולפיכך צוו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח ולפיכך נאמר במשה רבינו ענו מאד ולא נאמר ענו בלבד ולפיכך צוו חכמים מאד מאד הוי שפל רוח ועוד אמרו שכל המגביה לבו כפר בעיקר שנאמר ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך ועוד אמרו בשמתא מאן דאית ביה גסות הרוח ואפילו מקצתה
וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו ואם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו או על הציבור אם היה פרנס ורצה לכעוס עליהן כדי שיחזרו למוטב יראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו והוא אינו כועס אמרו חכמים הראשונים **כל הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים** ואמרו שכל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו ובעלי כעס אין חייהם חיים לפיכך צוו להתרחק מן הכעס עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפילו לדברים המכעיסים וזו היא הדרך הטובה ודרך הצדיקים הן עלובין ואינן עולבין שומעים חרפתם ואינם משיבין עושיין מאהבה ושמחים ביסורים ועליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו :

(ב) חוסר הכדאיות - משנתינו

ספר קהלת פרק ז
 (ח) טוב אחרית דבר מראשיתו טוב ארך רוח מגובה רוח :
 (ט) אל תבהל ברוחך לכעוס כי כעס בְּחִיק פְּסִילִים יָנוּח :

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סו/ב
 ריש לקיש אמר **כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו** אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממשה דכתיב ויקצף משה על פקודי החיל וגוי' וכתיב ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה וגוי' מכלל דמשה איעלם מיניה
 אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע דכתיב לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נשא אם אביט אליך ואם אראך וגוי' וכתיב ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' וגוי'
 אמר רבי מני בר פטיש כל שכועס **אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו** מנלן מאליאב שנאמר ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה [זה] ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדנדך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת וכי אזל שמואל לממשחינהו בכלהו כתיב לא בזה בחר ה' ובאליאב כתיב ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו מכלל דהוה רחים ליה עד האידינא :

רע"ב על מסכת אבות פרק ה משנה יא
 נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו – אדם שכועס מהר על כל דבר. אף על פי שהוא חוזר ומתרצה מהרה. הפסדו מרובה משכרו. **שרוב מעשיו מקולקלים מאחר שהוא נוח לכעוס על כל דבר ודבר.**

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קיג/ב
 תנו רבנן שלשה חייהן אינם חיים הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף כב/א

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואין רעה אלא גיהנם שנאמר כל פעל הי' למענהו וגם רשע ליום רעה **ולא עוד אלא שהתחתוניות שולטות בו** שנאמר ונתן הי' לך שם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש איזהו דבר שמכלה את העינים ומדאיב את הנפש הוי אומר אלו התחתוניות

ג) השליטה ברגשות

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה יא
הסתכל איך קרא הסבלן שסבלנותו יתירה **עז שיקרב להעדר ההרגשה** בדבר הכעס חסיד

ספר משלי פרק יט
(יא) **שָׁכַל אָדָם הָאָרִיז אָפוּ וְתַפְאֲרָתוֹ עָבַר עַל פְּשָׁע:**

שמירת הלשון שער התבונה פרק יג
ומי שיש לו **מוח בקדקדו** צריך לברוח ממידת הכעס **כבורח מן האש**

ארבע מדות בתלמידים (ה:יב)

משנה מסכת אבות פרק ה
(יב) ארבע מדות בתלמידים. מהר לשמוע ומהר לאבד, יצא שכרו בהפסדו. קשה לשמוע וקשה לאבד, יצא הפסדו בשכרו. מהר לשמוע וקשה לאבד, חכם. קשה לשמוע ומהר לאבד, זה חלק רע:

א) היחס למשנה הקודמת

אברבנאל על מסכת אבות
כמו שזכר ארבע מדות בעניין הכעס, שהם שני קצוות ושני אמצעים ביניהם,
כך זכר כנגדם ארבע מידות אחרות בתלמידים, שהם שני קצוות ושני אמצעים

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה יב
(יב) ארבע מדות בתלמידים, מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהר לשמוע וקשה לאבד חכם, קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע –
הסתכל איך לא קרא הנבון הזכרון חסיד מפני שהיא מעלה שכלית וקראו חכם,
ולא קרא הקשה להבין העניינים ורב השכחה רשע, מפני שאינו בידו ואינם מן המעלות אשר אפשר לקנותם כמו שביארנו בפרק השני:

ב) המסר

רבינו יונה על מסכת אבות פרק חמישי משנה יב
ושניהם לא יניחו עצמם מלימוד התורה כי יש להם שכר טוב בעמלם
ולמדנו מזאת המשנה להקדים הזכרון לשוכח אם אין להם כדי לפרנס שניהם, יפרנסו הזכרון

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד/ב
רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא דהוה תני ליה ארבע מאה זימני וגמר
יומא חד בעיוה למלתא דמצוה תנא ליה ולא גמר אמר ליה האידנא מאי שנא אמר ליה מדההיא
שעתא דאמרו ליה למר איכא מילתא דמצוה אסחאי לדעתאי וכל שעתא אמינא השתא קאי מר השתא
קאי מר אמר ליה הב דעתך ואתני לך הדר תנא ליה ארבע מאה זימני [אחריני]
נפקא בת קלא ואמרה ליה ניחא לך דליספו לך ארבע מאה שני או דתיזכו את ודרך לעלמא דאתי אמר
דניזכו אנא ודריי לעלמא דאתי אמר להן הקדוש ברוך הוא תנו לו זו וזו

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ו/ב
ואמר רבי יצחק אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן לא יגעתי ומצאתי אל תאמן
יגעתי ומצאתי תאמן

המאירי על מסכת מגילה דף ו/ב
לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה ולא יפטור עצמו בטענה שאינו מוצא עצמו מוכן לכך
שהדבר ידוע שאם ירדוף ישיג כלל גדול אמרו אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן לא
יגעתי ומצאתי אל תאמן יגעתי ומצאתי תאמן

תלמוד בבלי מסכת נדה דף ע/ב
מה יעשה אדם ויחכם? אמר להן ירבה בישיבה וימעט בסחורה אמרו הרבה עשו כן ולא הועיל להם?
אלא יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו שנאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה

ארבע מדות בנותני צדקה (ה:יג)

משנה מסכת אבות פרק ה
 (יג) ארבע מדות בנותני צדקה. הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים, עינו רעה בשל אחרים. יתנו אחרים והוא לא יתן, עינו רעה בשלו. יתן ויתנו אחרים, חסיד. לא יתן ולא יתנו אחרים, רשע:

רבינו יונה על מסכת אבות פרק חמישי משנה יג
 רוצה שיתן ולא יתנו אחרים- **רוצה כל הטובה והשבח לעצמו** ואין רצונו בתועלת הבריות

המאירי על מסכת אבות פרק ה משנה טו
 (טו) ארבע מדות בנותני צדקה הרוצה שיתן משלו ושלא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים כלומר שהוא שונאם ונוח לו שלא יעשו צדקה כדי שיצא עליהם שם רע **דיתכבד הוא בקלונם** או שימעטו נכסיהם בעון קפיצת ידיהם מהצדקה

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ט/א
 א"ר אלעזר **גדול המעשה יותר מן העושה** שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם זכה הלא פרוש לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית

ארבע מדות בהולכי בית המדרש (ה:יד)

משנה מסכת אבות פרק ה
(יד) ארבע מדות בהולכי לבית המדרש. הולך ואינו עושה, שֶׁכֶר הַלִּיכָה בְּיָדוֹ. עוֹשֶׂה וְאִינוֹ הוֹלֵךְ, שֶׁכֶר מַעֲשֶׂה בְּיָדוֹ. הוֹלֵךְ וְעוֹשֶׂה, חֲסִיד. לֹא הוֹלֵךְ וְלֹא עוֹשֶׂה, רָשָׁע:

(א) הולך ואינו עושה, שכר הליכה בידו

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ו/ב
אמר רבי זירא אגרא דפרקא רהטא

רש"י ברכות דף ו/ב
אגרא דפרקא - עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם היא **שכר המרוצה**, שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד:

מדרש רבה דברים פרשה ז

פסקה א

אמר רבי"ל כל מי **שנכנס** לבתי כנסיות ולבתי מדרשות בעוה"ז זוכה ליכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות לעתיד לבא מנין שנאמר (תהלים פד) אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה

פסקה ג

אמר ר' יהושע א"ר נחמן כל מי **שבא** לבית הכנסת ושומע דברי תורה זוכה לישוב בין החכמים לע"ל שנא' (משלי טו) אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין:

שו"ע אורח חיים - סימן קנה לילך מבהכ"י לבית המדרש:

(א) אחר שיצא מבהכ"י, ילך לבה"מ; ויקבע עת ללמוד, וצריך שאותו עת יהיה קבוע שלא יעבירו אף אם הוא סבור להרויח הרבה:

הגה - ואף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבה"מ ושכר הליכה בידו, או יקבע לו מקום וילמוד מעט במה שיודע ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים (הר"י פ"ק דברכות):

(ב) עושה ואינו הולך, שכר עשייה בידו

ספר דברים פרק כז

(ט) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִסְכַּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נְהַיֵּיתָ לְעַם לַיְדוּד אֶלְהֵיךָ:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סג/ב

הסכת עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה כדרכי יוסי ברבי חנינא דאמר רבי יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב חרב (על) [אל] הבדים ונאלו חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמתפשים כתיב הכא ונאלו וכתוב התם אשר נואלנו ולא עוד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו איבעית אימא מהכא נואלו שרי צוען

ספר ויקרא פרק י

(א) וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נָדָב וַאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ

וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמִימוּ עָלֶיהָ קִטְרֹת וַיִּקְרִיבוּ לִפְנֵי יְדוּד אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֹתָם:

מדרש רבה ויקרא פרשה כ פסקה ח

בר קפרא בשם ר' ירמיה בן אלעזר אמר בשביל ד' דברים מתו בניו של אהרן על הקריבה ועל הקרבה על אש זרה ועל שלא נטלו עצה זה מזה על הקריבה שנכנסו לפני ולפנים

ועל ההקרבה שהקריבו קרבן שלא נצטוו
 על אש זרה אש מבית כירים הכניסו
ועל שלא נטלו עצה זה מזה שנאמר (שם יז) איש מחתתו איש מעצמו עשו שלא נטלו עצה

ספר מלאכי פרק ג

(טז) **אִזְ נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְדֹדַי אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ**
 וַיִּקְשֹׁב יְדֹדַי וַיִּשְׁמַע וַיִּכְתֹּב סֵפֶר זָכְרוֹן לְפָנָיו לִירְאֵי יְדֹדַי וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ :

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ג/ב

עלי אסופות אלו תלמידי חכמים **שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה** הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין שמא יאמר אדם היאך אני למד תורה מעתה תלמוד לומר כולם נתנו מרועה אחד אל אחד נתן פרנס אחד אמרן מפי אדון כל המעשים ברוך הוא דכתיב וידבר אלהים את כל הדברים האלה אף אתה עשה אזניך כאפרכסת וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים את דברי אוסרין ואת דברי מתירין את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין

רע כטוב או רע (ה:טז)

משנה מסכת אבות פרק ה

(טז) **כָּל אֶהְבֵּה שֶׁהִיא תְלוּיָה בְּדָבָר, בְּטֵל דָּבָר, בְּטֵלָה אֶהְבֵּה.**
 וְשִׂיאֵינָה תְלוּיָה בְּדָבָר, אֵינָה בְּטֵלָה לְעוֹלָם.
 אִיזוֹ הִיא אֶהְבֵּה הַתְלוּיָה בְּדָבָר, זֶה אֶהְבֵּת אֲמִנּוֹן וְתִמְרָה. וְשִׂיאֵינָה תְלוּיָה בְּדָבָר, זֶה אֶהְבֵּת דָּוִד וְיִהוֹנָתָן :

ספר שמואל א פרק יח

(א) וַיְהִי כִכְלֹתוֹ לַדָּבָר אֶל שָׂאוּל וַנִּפְשׁ יְהוֹנָתָן נִקְשְׂרָה בְּנִפְשׁ דָּוִד וַיֹּאמְרוּ לוֹ {וַיֹּאמְרוּ לוֹ} יְהוֹנָתָן כִּנְפֹשׁוֹ :
 (ב) וַיִּקְחֵהוּ שָׂאוּל בַּיּוֹם הַהוּא וְלֹא נָתַנוּ לְשׁוּב בֵּית אָבִיו :
 (ג) וַיִּכְרֹת יְהוֹנָתָן וְדָוִד בְּרִית בְּאֶהְבֵּתוֹ אֹתוֹ כִּנְפֹשׁוֹ :

ספר ויקרא פרק יט

(יז) לֹא תִשָּׂא אֶת אַחִיד בְּלִבְבְּךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא :
 (יח) לֹא תִקַּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמְּךָ וְאֶהְבֵּת לְרֵעֶךָ כְּמוֹד אֲנִי יְהוָה וְה :

ספר תהילים פרק לה

(יד) **כָּרַע כַּפָּאֵלִי הַתְהַלֵּכְתִּי כַּאֲבֵל אִם קִדְר שְׁחוֹתַי :**

ספר ירמיה פרק ט

(א) מִי יִתְנַנֵּי בַמִּדְבָר מְלוֹן אֲרָחִים וְאֶעֱזָבָה אֶת עַמִּי וְאֶלְכָה מֵאַתֶּם כִּי כָלִם מְנַאֲפִים עֲצַרְת בְּגָדִים :
 (ב) וַיִּדְרְכוּ אֶת לְשׁוֹנֵם קִשְׁתָּם שִׁקָּר וְלֹא לְאַמוּנָה גָּבְרוּ בְּאֶרֶץ כִּי מִרְעָה אֶל רְעָה נִצְאוּ וְאֵתִי לֹא יָדְעוּ נֶאֱמַר יְהוָה :
 (ג) אִישׁ מִרְעָהוּ הִשְׁמֵרוּ וְעַל כָּל אֶח אֶל תִּבְטְחוּ כִּי כָל אֶח עֲקוּב יַעֲקֹב וְכָל רֵעַ רֵכִיל יִהְיֶה :
 (ד) וְאִישׁ בְּרַעְהוּ יִהְיֶה וְאֶמֶת לֹא יִדְבְּרוּ לְמַדּוֹ לְשׁוֹנֵם דָּבָר שִׁקָּר הַעֲוָה נִלְאוּ :

ספר מיכה פרק ז

(ה) **אֵל תִּאֲמִינוּ בְרַע** אֶל תִּבְטְחוּ בְּאֵלוֹף מִשְׁכָּבְתַי חִיקָד שְׁמֵר פְּתַחֵי פִיד :

מחלוקות (ה: יז)

משנה מסכת אבות פרק ה
(יז) כל מחלוקת שהיא לשם שמים, סופה להתקיים. ושאינה לשם שמים, אין סופה להתקיים.
 איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים, זו מחלוקת הלל ושמואי. ושאינה לשם שמים, זו מחלוקת קרח וכל עדתו:

שיחות מוהר"ן אות עז

כל העולם מלא מחלוקות. הן בין אומות העולם וכן בכל עיר ועיר. **וכן בכל בית ובית** בין השכנים ובין כל אחד עם אשתו ובני ביתו ומשרתיו ובניו. **ואין מי שישים על לבו התכלית** שבכל יום ויום האדם מת כי היום שעבר לא יהיה עוד ובכל יום הוא מתקרב למיתה:

ודע שהכל אחד. שהמחלקת שבפרטיות בין איש וביתו וכיוצא כנ"ל הוא גם כן ממש המחלקת שבין המלכים והאומות. כי כל אחד מאנשי ביתו הוא בחינת אומה מיוחדת והם מתגרין זה עם זה כמו שיש מלחמות בין האומות. וגם אפשר להכיר כל אחד מאיזה בחינה של אומה הוא כי ידוע מדות האומות, שזה כעסן ורוצח וכיוצא. וכמו כן יכולין למצא בפרטיות בבני הבית. ואפלו אם אחד אינו רוצה לריב ורוצה לישב בהשקט ושלוה עם כל זה הוא מוכרח להיות גם כן בתוך המחלקת והמלחמות. כמו שנמצא בין המלחמות שבין המלכים והאומות שנמצא לפעמים איזה אומה שרוצה לישב בשלוה ואין רוצה שום מלחמה, אדרבא היתה מרוצה להשתחוות לחברו כמה פעמים. עם כל זה חוטפין אותה גם כן על כרחה בתוך המלחמה שזה אומר שיהיה מצדו וזה להפך עד שנלחמין עמו גם כן:

כמו כן ממש נמצא בפרטיות במלחמות הבית הנ"ל. כי האדם בעצמו הוא עולם קטן (קנז) ונכלל בו כל העולם ומלואו, מכל שכן האדם וביתו שנכללין בהם כל האומות ונלחמין ומתגרין זה בזה כנ"ל. **ועל כן לפעמים כשאחד יושב לבדו ביער יכול להיות שיהיה נעשה משוגע.** וזה נעשה מחמת שהוא לבדו ונכללין בו לבד כל האומות, והם מתגרין זה בזה והוא מוכרח להשתנות בכל פעם לבחינת אומה אחרת כפי התגברות אומה על אומה שהם כולם נכללין בו לבדו. ומחמת זה יכול להשתגע לגמרי מחמת התהפכות הדעות שבו על ידי התגרות האומות שנכללין בו לבדו כנ"ל. אבל כשהוא בישב בין אנשים יש מקום להמלחמה להתפשט בכל אחד מהבני בית או בין השכנים כנ"ל. המחלקת שבבית הצדיק הוא גם כן בחינת מלחמות האומות כנ"ל. גם נכללין שם בחינת מלחמות השבטים שהיו נלחמין זה על זה; אפרים על יהודה וכיוצא (קנה).

פירוש רבנו יונה על אבות - פרק חמישי משנה יח

כל מחלוקת שהיא לשום שמים סופה להתקיים ושאינה לשום שמים אין סופה להתקיים.
 איזו היא מחלוקת שהיא לשום שמים זו מחלוקת הלל ושמואי.
 ואע"פ שב"ש במקום ב"ה אינה משנה (ברכות לו, ב), סיעתא דשמיא היא, שלא נחלקו, לגודל מעלתן, אלא להוציא דבר לאמתו ולהעמיד הדברים על בורין, שנמצאו שניהם מתכוונין לדבר אחד לעבודתו של מקום. ושאינה לשום שמים זו מחלוקת קרח ועדתו:

יערות דבש חלק ב' דרשה א

בזאת יוודע אי המחולקים ובעלי ריבות הם זולת הדבר שנחלקו בו ומנגדים זה לזה הם אוהבים גמורים בלב ונפש זהו אות שמחלוקתם לשם שמיים
אבל אם הם אויבים ונטורים שנאה זה לזה ע"י מחלוקת זהו שלא לשם שמיים ויתייצב השטן בתוכם

לפום צערא אגרא (ה:כב)

משנה מסכת אבות פרק ה
בן הא הא אומר, לפום צערא אגרא :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ה משנה כג
(כג) בן הא הא אומר לפום צערא אגרא - אמרו על התורה שיהפוך בה ויהגה בה מפני שהכל בה :

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג
(ו) מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר והשכר לפי הצער :

הקדמות הרמב"ם - שמנה פרקים להרמב"ם - פרק ו
פרק ששי, בהפרש אשר בין החסיד המעולה ובין הכובש את יצרו והמושל בנפשו אמרו הפילוסופים, שהמושל בנפשו, אף על פי שעושה המעשים הטובים והחשובים, הוא עושה אותם והוא מתאוה אל הפעולות הרעות, ונכסף אליהן, ויכבוש את יצרו, ויחלוק עליו בפעולותיו אל מה שיעוררוהו אליו כחותיו ותאותו ותכונת נפשו, ויעשה הטובות והוא מצטער בעשיתן ונזוק, אבל החסיד הוא נמשך בפעולותיו אחר מה שתעוררוהו תאותו ותכונתו, ויעשה הטובות, והוא מתאוה ונכסף אליהן. ובהסכמה מן הפילוסופים, שהחסיד יותר חשוב ויותר שלם מן המושל בנפשו, אבל אמרו, שהמושל בנפשו כחסיד בעינינו רבים ומעלתו למטה ממנו בהכרח להיותו מתאוה לפעל הרע, ואף על פי שאינו עושה אותו, מפני שתשוקתו לרע היא תכונה רעה בנפש.

וכבר אמר שלמה המלך עליו השלום כיוצא בזה (משלי כ"א י') "נפש רשע אותה רע" ואמר בשמחת החסיד במעשה הטוב והצטער מי שאינו צדיק בעשיתו זה המאמר (משלי כ"א ט"ו) "שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפועלי און". זהו הנראה מדברי הנביאים נאות למה שזכרוהו הפילוסופים, וכאשר חקרנו דברי חכמים בזה הענין, נמצא להם שהמתאוה לעבירות ונכסף אליהן הוא יותר חשוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה אליהן ולא יצטער בהנחתן, עד שאמרו, שכל אשר יהיה האדם יותר חשוב ויותר שלם תהיה תשוקתו להעבירות והצטערו בהנחתן יותר גדולות. והביאו בזה הדברים ואמרו (סוכה נ"ב) "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו", ולא דים זה, עד שאמרו, ששכר המושל בנפשו גדול לפי רוב צערו במשלו בנפשו, ואמרו (אבות פרק ב') "לפום צערא אגרא". ויותר מזה, שהם צוו להיות האדם מתאוה לעבירות, עד שהזהירו מלומר, שאני בטבעי לא אתאוה לזאת העבירה, ואף על פי שלא אסרה התורה, והוא אמרם (ספרא קדושים), "רבי שמעון בן גמליאל אומר, לא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר בחלב, אי אפשי ללבוש שעטנז, אי אפשי לבא על הערוה, אלא אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי".

ולפי המובן מפורטי שני המאמרים בתחלת המחשבה הם סותרים זה את זה, ואין הענין כן, אבל שניהם אמת ואין מחלוקת ביניהם כלל, והוא שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות, אשר אמרו, שמי שלא יתאוה אליהן יותר חשוב מן המתאוה אליהן ויכבוש את יצרו מהן, הם הענינים המפורסמים אצל כל בני אדם שהם רעים כשפרכת דמים, כגנבה וגזלה, ואונאה, ולהזיק למי שלא הרע לו, ולגמול רע למטיב לו, ולבזות אב ואם וכיוצא באלו, והן המצוות שאמרו עליהן חכמים זכרונם לברכה, (יומא ס"ז) שאילו לא נכתבו ראיות הן ליכתב, ויקראו אותן קצת חכמינו האחרונים, אשר חלו חלי. המדברים מצוות השכליות. ואין ספק שהנפש אשר תכסף לדבר מהן ותשתוקק אליו, שהיא חסרה ושהנפש החשובה לא תתאוה לאחת מאלו הרעות כלל, ולא תצטער בהמנעה מהן.

אבל הדברים שאמרו עליהם החכמים, שהכובש את יצרו מהם הוא יותר חשוב, וגמולו יותר גדול, הן התורות השמעיית, וזה אמת, שאלמלא התורה לא היו רעות כלל, ומפני זה אמרו, שצריך האדם שיניח נפשו אוהבת אותן ולא יהיה מונע מהן, אלא התורה, ובחון חכמתם, עליהם השלום, במה שהמשילו, שהם לא אמרו "אל יאמר אדם אי אפשי להרוג הנפש, אי אפשי לגנוב, אי אפשי לכזב אלא אפשי ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי", אבל הביאו דברים שמעיים כולם, בשר בחלב, לבישת שעטנז, עריות, ואלו המצוות וכיוצא בהן הן אשר קראן השם יתברך "חקות". ואמרו רבנן, זכרונם לברכה (יומא ס"ז ע"ב) "חקים שחקקתי לך אין לך רשות להרהר בהם", ועובדי עבודה זרה משיבים עליהם, והשטן מקטרג בהם, כגון פרה אדומה ושעיר המשתלח. ואשר קראו אותן האחרונים שכליות תקראנה מצוות, כפי מה שבארו החכמים,

והנה התבאר לך מכל מה שאמרנו, איזו מן העבירות יהיה מי שלא ישתוקק אליהן יותר חשוב מן המשתוקק אליהן וכובש יצרו מהן, ואיזו מהן יהיה הענין בהפוך. וזה חדוש נפלא בהעמיד שני המאמרים ולשונם מורה על אמתות מה שבארנו. וכבר נשלמו כונות זה הפרק:

ספר התניא - חלק ראשון - פרק כז

ואם העצבות אינה מדאגת עונות אלא מהרהורים רעים ותאוות רעות שנופלות במחשבתו. הנה אם נופלות לו שלא בשעת העבודה אלא בעת עסקו בעסקיו ודרך ארץ וכהאי גוונא אדרבה **יש לו לשמוח בחלקו שאף שנופלות לו במחשבתו הוא מסיח דעתו מהן לקיים מה שנאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם.** ואין הכתוב מדבר בצדיקי' לקראם זונים ח"ו אלא בבינונים כיוצא בו שנופלים לו הרהורי ניאוף במחשבתו בין בהיתר כו' וכשמסיח דעתו מקיים לאו זה ואמר רז"ל ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה ועל כן צריך לשמוח בקיום הלאו כמו בקיום מצות עשה מממש ואדרבה העצבות היא מגסות הרוח שאינו מכיר מקומו ועל כן ירע לבבו על שאינו במדרגת צדיק שלצדיקים בודאי אין נופלים להם הרהורי שטות כאלו כי אילו היה מכיר מקומו שהוא רחוק מאד ממדרגת צדיק והלואי היה בינוני ולא רשע כל ימיו אפי' עשה אחת הרי זאת היא מדת הבינונים ועבודתם לכבוש היצר וההרהור העולה מהלב למוח ולהסיח דעתו לגמרי ממנו ולדחותו בשתי ידיים כנ"ל ובכל דחיה ודחיה שמדחהו ממשחבתו אתכפיא ס"א לתתא ובאתערותא דלתתא אתערותא דלעילא ואתכפיא ס"א דלעילא המגביה עצמה כנשר לקיים מ"ש אם תגביה כנשר וגו' משם אורידיך נאם ה' וכמו שהפליג בזהר פ' תרומה [דף קכח] בגודל נחת רוח לפניו ית' כד אתכפיא ס"א לתתא דאסתלק יקרא דקב"ה לעילא על כולא יתיר משבח' אחרא ואסתלקות' דא יתיר מכולא וכו'.

ולכן אל יפול לב אדם עליו ולא ירע לבבו מאד גם אם יהיה כן כל ימיו במלחמה זו כי אולי לכך נברא וזאת עבודתו לאכפיא לס"א תמיד. ועל זה אמר איוב בראת רשעים ולא שיהיו רשעים באמת ח"ו אלא שיגיע אליהם כמעשה הרשעים במחשבתם והרהורם לבד והם יהיו נלחמים תמיד להסיח דעתם מהם כדי לאכפי' לס"א ולא יוכלו לבטלה מכל וכל כי זה נעשה ע"י צדיקים. ושני מיני נחת רוח לפניו ית' למעלה. א' מביטול הס"א לגמרי ואתהפכא ממרירו למתקא ומחשוכא לנהורא ע"י הצדיקים. והשנית כד אתכפיא הס"א בעודה בתקפה וגבורתה ומגביה עצמה כנשר ומשם מורידה ה' באתערותא דלתתא ע"י הבינונים...

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ה/א

תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר **שלוש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין** אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ארץ ישראל דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך וכתוב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר

חובת התלמידים עמ' כב-כג

כל עבודה לפי ערך הדבר הנקנה נמדדת, דברים זולים ושטותים כמעט בלי עבודה נקנים, **ודברים יקרים מהם ביותר עבודה קונים אותם**, וללמוד תורה ולחסות בצל קדשו רק בעבודה קשה יכולים להגיע. לא בעבודה שהיא קשה וגדולה מן יכולת האדם, כי ה' יתברך לא נתן לנו עבודה למעלה מכוחותינו ויכלתינו, רק שצריכים להתאמץ ולהתחזק בה, לא לעבוד בלבנו בשעה שבאה עבודה לידו, רק להיות איש עובד בעצם ולא מתרפה.

What Does Avodah Mean to You, Rabbi Jonathan Sacks

Throughout a century of reflection on how to sustain Jewish identity in an open, secular society, the case has often been made that we need to make Judaism easier. Why make the barriers so high, the demands so steep, the laws so rigorous and demanding? So, one by one, the demands were lowered. Shabbat, kashrut and conversion were all made easier. As for the laws of *tehorat ha-mishpacha*, in many circles outside orthodoxy they fell into abeyance altogether. The assumption was that the less demanding Judaism is to keep, the more Jews will stay Jewish.

To show that this is a fallacy, I once asked a mixed group of observant and non-observant Jews to list the festivals in order of difficulty. Everyone agreed that Pesach was the

hardest, Shavuot the easiest, and Sukkot somewhere in between. I then asked, which festivals are kept by the greatest number of Jews. Again, everyone agreed: Pesach was kept by most, Shavuot by the least, with Sukkot in between. There was a pause as the group slowly realised what it had just said. It was counterintuitive but undeniable: *the harder a festival is, the more people will keep it*. The proof is Yom Kippur, by far the most demanding day of all, and by far the best attended in synagogue.

Backbone- A Sermon on the Anatomy of the Spirit, Rabbi Norman Lamm

Without labor and struggle, without exertion of the intellect and long hours of patient plodding, one can neither master the intricacies of any profession, nor can achieve great and satisfying success in any business.

It is true about children- if we over- protect them, if we train them to accept easy triumphs, the shortcuts to success, then they will grow up without backbones, nurtured on the infantile conception that a wishbone is enough.

Such people can never fly, they can only flutter.

Their vision never soars, their dreams remain myopic, their conceptions petty...

To be a Jew means never to look only for the easy way.

It means never to sacrifice conviction for convenience, although convenience in and of itself is no sin. It means always to search for the road of the greatest meaning and duty.

Rabbi Israel Salanter, the great founder of the Musar, put it this way: 'I have never asked myself if I can do something, only if I ought to. And if I ought to, then I always knew that I would be able to.'

פרק ששי
(קנין תורה)

שנו חכמים בלשון המשנה - ברוך שבחר בהם ובמשנתם - הפתיחה לפרק ו'

(א) ברוך שבחר בהם ובמשנתם (ו:א)

סדור תפלה - נוסח אשכנז - סדר הוצאת ספר תורה
ברוך אתה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים. וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ.
ברוך אתה יְיָ. נוֹתֵן הַתּוֹרָה :

סדור תפלה - נוסח אשכנז - סדר תפילת שחרית שבת - ברכות התורה
ברוך אתה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר בָּחַר בְּנַבְיָאִים טוֹבִים. וְרָצָה בְּדַבְרֵיהֶם הַנְּאֻמִּים בְּאֵמֶת.
ברוך אתה יְיָ. הַבּוֹחֵר בַּתּוֹרָה וּבַמִּשְׁנָה עַבְדּוֹ. וּבַיִּשְׂרָאֵל עַמּוֹ. וּבַנְּבִיאֵי הָאֵמֶת וְהַצְדִּיק :

משנה מסכת אבות פרק ג
(יד) הוא הָיָה אוֹמֵר, חַבִּיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצַלְם. חֶבֶה יִתְּרָה נוֹדַעַת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּצַלְם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ט),
כִּי בְּצַלְם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם.
חַבִּיבֵינוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בְּנִים לְמָקוֹם. חֶבֶה יִתְּרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בְּנִים לְמָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים
יד), בְּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם.
חַבִּיבֵינוּ יִשְׂרָאֵל, שֶׁנָּתַן לָהֶם כָּלִי חֲמֻדָּה. חֶבֶה יִתְּרָה נוֹדַעַת לָהֶם שֶׁנָּתַן לָהֶם כָּלִי חֲמֻדָּה שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם,
שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ד), כִּי לִקְחַת טוֹב נָתַתִּי לָכֶם, תּוֹרָתִי אֶל תַּעֲזָבוּ :

(ב) 'קנינו' תורה (ו:א)

משנה מסכת אבות פרק ו
(ו) גְּדוּלָּה תּוֹרָה יוֹתֵר מִן הַכְּהוּנָה וּמִן הַמַּלְכוּת, שֶׁהַמַּלְכוּת נִקְנִית בְּשִׁלְשִׁים מַעֲלוֹת, וְהַכְּהוּנָה בְּעֶשְׂרִים
וְאַרְבַּע, וְהַתּוֹרָה נִקְנִית בְּאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה דְּבָרִים, וְאֵלּוּ הֵן, בְּתַלְמוּד, בְּשִׁמְיעַת הָאָזָן, בְּעָרִיכַת שְׁפָתַיִם,
בְּבִינַת הַלֵּב, בְּאִימָה, בְּיִרְאָה...

(יא) חֲמִשָּׁה קְנִינִים קָנָה לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ, וְאֵלּוּ הֵן, תּוֹרָה קְנִינוֹ אֶחָד, שְׁמִים וְאָרֶץ קְנִינוֹ אֶחָד,
אֲבָרָהֶם קְנִינוֹ אֶחָד, יִשְׂרָאֵל קְנִינוֹ אֶחָד, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קְנִינוֹ אֶחָד. תּוֹרָה מִנִּין, דְּכִתִּיב, יְדוּד קְנִי רֵאשִׁית
דְּרַפּוֹ קָדָם מִפְּעֻלּוֹ מֵאָז, שְׁמִים וְאָרֶץ מִנִּין דְּכִתִּיב כֹּה אָמַר יְדוּד הַשְּׁמַיִם כִּסְאֵי וְהָאָרֶץ הָדָם רִגְלֵי אֵי זֶה
בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנֶנּוּ לִי וְאֵי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי, וְאוֹמֵר, מֶה רַבּוּ מַעֲשֵׂיֶיךָ יְדוּד כָּלֵם בְּחֻכְמָה עֲשִׂיתָ מְלֵאָה הָאָרֶץ
קְנִינֶךָ. אֲבָרָהֶם מִנִּין, דְּכִתִּיב וַיִּבְרָכְהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אֲבָרָם לְאֵל עֲלִיוֹן קוֹנֵה שְׁמַיִם וְאָרֶץ. יִשְׂרָאֵל מִנִּין,
דְּכִתִּיב, עַד יַעֲבֹר עִמָּךְ יְדוּד עַד יַעֲבֹר עִם זֶה קְנִינִי, וְאוֹמֵר לְקְדוּשִׁים אֲשֶׁר בְּאָרֶץ הַמָּה וְאֲדִירִי כָּל חֲפָצֵי
בָּם, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מִנִּין, דְּכִתִּיב, מְכוּן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת יְדוּד מִקְדָּשׁ אֲדִנִּי כוֹנֵנוּ יְדִיד, וְאוֹמֵר וַיְבִיא גְבוּל
קְדָשׁוֹ הָרַזָּה קְנִינָה מִיָּנוּ :

תורה לשמה זוכה לדברים הרבה (ו:א)

משנה מסכת אבות פרק ו
 (א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם פלו פדאי הוא לו,
 (1) נקרא רע, אהוב, אוהב את המקום, אוהב את הבריות, משלם את המקום, משלם את הבריות,
 (2) ומלבשתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן, ומרחקתו מן החטא, ומקרבתו לידי זכות, ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה, שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה,
 (3) ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין, ומגליו לו רזי תורה, ונעשה כמעון המתגבר וינקה שאינו פוסק, והנה צנוע וארך רוח, ומוחל על עלבונו,
 (4) ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים:

(א) כוונה - לשמה

(1) הידיעה

א. כדי לקיים

משנה מסכת אבות פרק ד משנה ה
 רבי ישמעאל בנו אומר הלומד על מנת ללמוד מספיקין בידו ללמוד וללמד
והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות
 רבי צדוק אומר אל תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם וכך היה הלל אומר ודישתמש בתגא חלף הא למדת כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יז עמוד א
 מרגלא בפומיה דרבא: תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים;
 שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין,
 שנאמר: +תהלים קי"א+ ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם.
 לעושים לא נאמר אלא לעושיהם - **לעושים לשמה, ולא לעושים שלא לשמה.**
 וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.

רש"י מסכת ברכות דף יז עמוד א
 העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - פירוש: שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר,
 דבפרק מקום שנהגו (דף נ', ב') אמרינן: רבא רמי, כתיב עד שמים חסדך וכתוב מעל השמים,
 כאן - בעוסק שלא לשמה כו', והתם איירי במקיים כדי שיכבדוהו, וכן משמע בירושלמי דפירקין.

ספר ויקרא פרק כו
 (ג) אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם:

רש"י על ויקרא פרק כו פסוק ג
 (ג) אם בחקתי תלכו - יכול זה קיום המצות כשהוא אומר ואת מצותי תשמרו הרי קיום המצות אמור הא מה אני מקיים אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה:
 ואת מצותי תשמרו - הוו עמלים בתורה על מנת לשמור ולקיים כמו שנאמר (דברים ה) ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם:

כסף משנה הלכות תלמוד תורה פרק ג
 ופירוש המשניות שם באבות כך הם לדעתי ר' ישמעאל אומר הלומד על מנת ללמד כלומר שאין כוונת למידתו לשמה רק להתכבד בהיותו ראש ישיבה כמו שאמרו בפי קונס [ס"ב]. לאהבה את ה' שלא תאמר אקרא כדי שיקראוני חכם אשנה כדי שיקראוני רבי או שאהיה זקן ויושב בישיבה, או שכוונתו ע"מ ללמד וליטול שכר כמי שלומד איזה אומנות מספיקים בידו ללמוד וללמד כפי כוונתו ולא יותר אבל הלומד ע"מ לעשות הוא לומד לשמה ומספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות כי כל אלה בכלל כוונתו כי לימוד התלמידים גם השמור ממצות ל"ת ועשותו מצות עשה מעשה יאמר לו.
ספר השלי"ה הקדוש - מסכת שבועות - פרק נר מצוה (לה)

וענין לשמה, הכוונה שיעסוק בתורה לקיים מה שצונו הש"י ולמדתם אותם. ויחשוב שהתורה היא כמו כתב המלך שכותב לעבדיו מה יעשו ומה ימנעו שלא לעשות, כן נתן הקב"ה התורה לעמו ישראל עבדיו הנאמנים. על כן כשקורא בתורה נביאים כתובים או במשנה ותלמוד ופוסקים, יעשה מוסכם, כל מה שאמצא שם מה לעשות ומה שלא לעשות, הנני אקיים כעבד נאמן. ומה שלא יהיה סיפק בידי לקיים מאיזה מניעה ואוכל לגרום שיקיימו אחרים, כן אעשה בזריזות. וזהו שאנו אומרים בברכת אהבה רבה, ותן בלבינו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים. ואלו הדברים אשר דברתי כוללים הן הדינים שלומד, דהיינו מצות עשה ולא תעשה איסור והיתר טומאה וטהרה זכות וחובה. אבל אם ילמוד איזה דרכי מוסר והנהגת מדות ישרות, ילמדם על מנת לקיים. ודברי תורה שהם מענייני חקירות וידיעות והשגות, ילמדם בשביל שידע שמו יתברך וגדולתו ומסתרי מצותיו, ואז יתלהב לבבו ליראה אותו ולאהבה אותו. וזהו שסיים בברכת אהבה רבה, והאר עינינו בתורתך ודבק לבינו במצותיך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך. ומה טוב הוא **כשפותח הספר יאמר, הנני רוצה ללמוד כדי שיביאני התלמוד לידי מעשה, ולידי מדות ישרות,** ולידי ידיעת התורה, והריני עושה לשם יחוד קב"ה ושכינתיה. זהו הנקרא תורה לשמה:

ג. כמטרה עצמאית

רא"ש מסכת נדרים דף סב עמוד א
עשה דברים לשם פעלם - לשמו של הקב"ה שפעל הכל למענהו
ודבר בהן לשמן - כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיה **לשם התורה**
כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות

ספר נפש החיים - שער ד - פרק ג
אבל האמת, כי **ענין לשמה פירוש לשם התורה,** והענין כמו שפירש הרא"ש ז"ל על מאמר ר"א בר' צדוק (נדרים נ"א א), עשה דברים לשם פעלך ודבר בהן לשמן, ז"ל עשה דברים לשם פעלך - לשמו של הקב"ה שפעל הכל למענהו. ודבר בהן לשמן - כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה, כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול ולא לקנטר ולהתגאות עכ"ל.
דקדק לבאר שינוי לשונו דר"א ב"צ, שבעשיה אמר לשם פעלך, ובדבור אמר לשמן, לכן בענין העשיה פירש לשמו של הקב"ה שפעל הכל למענהו, ובענין הלמוד פירש לשם התורה כו', וכוונתו ז"ל מבואר היינו, **כי עשיית המצוה ודאי שצריכה להיות למצוה מן המובחר בדביקות ומחשבה טהורה שבטהורות כפי שכלו והשגתו,** כדי שיתקלס עילאה לגרום תיקוני העולמות וכחות וסדרים העליונים, זהו לשם פעלך כי כל פעל ה' למענהו וארז"ל לקילוסו, ואם כי ודאי שגם במצות העיקר בהם לעכובא הוא העשיה בפועל, והכוונה היתירה וטהרה המחשבה אינה מעכבת כלל כמו שנתבאר לעיל (סוף שער א) על נכון בעז"ה, עם כל זה מצטרף קדושת וטהרה מחשבתו לעיקר העשיה בפועל לעורר ולפעול תקונים יותר גדולים בהעולמות - משאם היתה המצוה נעשית בלא דביקות וקדושת המחשבה:
אבל על הנהגת האדם בשעת עסק התורה בדיני המצות והלכותיהן אמר ודבר בהן רצה לומר, הדבור בעניני המצות והלכותיהן, יהיה לשמן, פי' לשם הדברי תורה, היינו לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, (וורש"י ז"ל ג"י אחרת היתה לו שם ודבר בהן לשם שמים, לכן פירש שתהא כל כונתך לשמים, אמנם ענין ופירוש לשמה שארז"ל בכ"מ ודאי שגם רש"י ז"ל יפרש כפי' הרא"ש ז"ל כאן לפי גרסתו, וגם רש"י ז"ל כאן אין כונתו דביקות, אלא דאתי לאפוקי שלא יהא לימודו לשם קינטור וגיאות כמו שכתב הרא"ש ז"ל, כדמוכח מסיום דברי ראב"צ אל תעשם עטרה להתגדל בהם כו'),
וזהו שמסיים הש"ס גבי ריב"ז? שלא הניח כו' לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש כו', שמבואר הענין שם בכל אותה הפרשה שהוא מאמר התורה הקדושה עצמה אשר בחוץ תרונה, שיש לאל ידה להנחיל וליתן שכר טוב לכל ההוגה ועוסק בה **מחמת אהבתה עצמה ממש,** היינו להוסיף בה לקח ופלפול, וזהו אוהבי:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קלד/א
אמרו עליי על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וקלין וחמורין וגזרות שוות ותקופות וגמטריאות ומשלות כובסים ומשלות שועלים שיחת שדים ושיחת דקלים ושיחת מלאכי השרת ודבר גדול ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן היות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא

2) עצם העיסוק

א. קיום רצון ה'

ר"ן מסכת נדרים דף סב עמוד א
לפעלם- לשם הקב"ה שפעלם וצוה עליהם :

רש"י מסכת נדרים דף סב עמוד א
לפעלם- לשם שמים :
ודבר בהן לשם שמים- שתהא כל כוונתך לשמים :

רש"י מסכת תענית דף ז עמוד א
לשמה - משום כאשר צוני ה' אלהי ולא כדי להקרות רבי.

רמב"ם הלכות תשובה פרק י הלכה ה
כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה,
וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה
לשמה, ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה...

ספרי פרשת עקב פסקא יב
לאהבה את ה' אלהיכם. נדרים סב שמא תאמר הריני אלמד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב
בישיבה בשביל שאאריך ימים לעולם הבא ת"ל לאהבה את ה' אלהיכם למוד מכל מקום וסוף הכבוד
לבוא. וכן הוא אומר משלי ד כי חיים הם למוצאייהם ולכל בשרו מרפא ואוי' שם ג עץ חיים היא
למחזיקי' בה ותומכיה מאושר ואומר תתן לראשך לזית חן. לזית חן בעולם הזה. עטרת תפארת תמגן
לעולם הבא. ואומ' שם אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד בעולם הזה.

ג. כדי להידבק בשכינה

בית חדש אורח חיים שימן מז
ואיכא לתמוה טובא- למה יצא כזאת מלפניו להענישם בעונש גדול ורם כזה על שלא ברכו בתורה
תחלה שהוא לכאורה עבירה קלה?
ונראה דכוונתו יתברך מעולם היתה שנהיה עסוקים בתורה כדי שתתעצם נשמתינו בעצמות ורוחניות
וקדושת מקור מוצא התורה ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשתכח מאתנו כדי
שתתדבק נשמתנו וגופינו ברמ"ח איברים ושס"ה גידין ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה שבתורה
ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך שתהיה השכינה
ממש בקרבם כי היכל ה' המה ובקרבם ממש היתה השכינה קובעת דירתה והארץ כולה היתה מאירה
מכבודו ובה יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה והיה המשכן אחד אבל עתה שעברו
חוק זה שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם ליזע הדינים לצורך משא ומתן
גם להתגאות להראות חכמתם ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה ולהמשיך
השכינה למטה בארץ כדי שתעלה נשמתם למדרגה גדולה אחרי מיתתם הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה
השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה וזה היה גורם חורבנה
ואבידתה

3) אלו ואלו- שני דינים

שו"ע אורח חיים סימן צח
(א) המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש המלות שמוציא בשפתיו ויחשוב כאלו שכינה כנגדו ויסיר כל המחשבות
הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה
מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל ק"ו לפני ממ"ה הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות

משנה ברורה סימן צח
ועיין בפני יהושע ר"פ א"ע שכתב דאלו הכוונות המבוארים כאן בשו"ע א"א לכוין בשעת התפלה רק קודם
ובתפלה צריך לכוין פירוש המלות עיי"ש :

ב) זוכה לדברים הרבה

ספרי פרשת עקב פיסקא יב
 לאהבה את ה' אלהיכם. נדרים סב שמא תאמר הריני אלמד תורה בשביל שאקרא חכם בשביל שאשב בשיבה בשביל שאאריך ימים לעולם הבא ת"ל לאהבה את ה' אלהיכם **למוד מכל מקום וסוף הכבוד לבוא**. וכן הוא אומר משלי ד כי חיים הם למוצאייהם ולכל בשרו מרפא ואוי' שם ג עץ חיים היא למחזיקי' בה ותומכיה מאושר ואומר תתן לראשך לוית חן. לוית חן בעולם הזה. עטרת תפארת תמגנך לעולם הבא. ואומ' שם אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד בעולם הזה.

רמב"ם יד החזקה - הלכות תשובה פרק י
 (ב) העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצוות והולך בנתיבות החכמה לא מפני דבר בעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש הטובה **אלא עושה האמת מפני שהוא אמת וסוף הטובה לבא בגללה ומעלה זו היא מעלה גדולה מאד** ואין כל חכם זוכה לה והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקב"ה אוהבו לפי שלא עבד אלא מאהבה והיא המעלה שצונו בה הקב"ה על ידי משה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ובזמן שיאהוב אדם את ה' אהבה הראויה מיד יעשה כל המצוות מאהבה :

ג) כל העולם כולו כדאי הוא לו

תלמוד בבלי מסכת שבת דף ל/ב
 סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם מאי כי זה כל האדם אמר רבי (אליעזר) [אלעזר] **כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה** רבי אבא בר כהנא אמר **שקול זה כנגד כל העולם כולו** שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה שמעון בן זומא אומר **לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה**

ספר בראשית פרק א
 (ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד :

(לא) וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וַהֲגִה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי :

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ג/א
 ואמר רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר **יום הששי** מלמד שהתנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית ואמר אם ישראל מקבלין את תורתני מוטב ואם לאו אני אחזיר אתכם לתוהו ובוהו

ספר נפש החיים - שער א - פרק טז
 וכל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק על ידי התורה הקדושה כשישראל עוסקים בה, שהיא נהירו דכל עלמין ונשמתא וחיותא דכלהון, **ואלו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתוהו ובהו כמו שאמרו ז"ל בשביל התורה וכו' כמ"ש וחיי עולם נטע בתוכנו, כי מקור שורשה העליון היא למעלה מכל העולמות, לכן בה תלוי החיות של כולם**

ד) מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר תפלת שלש רגלים
 אֲתָהּ בְּחֵרְתָּנוּ מִכָּל הָעַמִּים אֲהַבְתָּ אוֹתָנוּ וְרָצִיתָ בָּנוּ וּרְוַמְתָּנוּ מִכָּל הַלְשׁוֹנוֹת וְקִדְשָׁתָנוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ
 וְקִרְבָּתָנוּ מִלְכָּנוּ לְעִבּוֹדְתֶךָ וְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ עָלֵינוּ קְרֵאתָ

ספר מסילת ישרים - פרק א - בבאור כלל חובת האדם בעולמו
 ואם תעמיק עוד בענין תראה כי **העולם נברא לשימוש האדם**.
 אמנם הנה הוא עומד בשיקול גדול. כי אם האדם נמשך אחר העולם ומתרחק מבוראו, הנה הוא מתקלקל, ומקלקל העולם עמו. ואם הוא שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, **הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו**.
 כי הנה עילוי גדול הוא לבריות כולם בהיותם משמשי האדם השלם המקודש בקדושתו יתברך

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף טז/ב

אמר רב יוסף **גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות** דמעי קרא חשיב ליה למרדכי בתר ארבעה ולבסוף בתר חמשה מעיקרא כתיב אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן ולבסוף כתיב הבאים עם זרובבל ישוע נחמיה עזריה רעמיה נחמני מרדכי בלשן אמר רב ואיתימא רב שמואל בר מרתא **גדול תלמוד תורה יותר מבנין בית המקדש** שכל זמן שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה אמר רבה אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא **גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם** שכל אותן שנים שהיה יעקב אבינו בבית עבר לא נענש

ספר דברים פרק טז

(ו) וְעִשִׂיתָ חֵג שִׁבְעוֹת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ מִסֹּת נְדִבְתָּ יְדָךְ אֲשֶׁר תִּתֶּן כַּאֲשֶׁר יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ :
 (יא) וְשִׁמַּחְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶתְּךָ וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהַיְתוּם וְהָאֲלֻמְנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשָׁכֵן שְׁמוֹ שָׁם :

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף סח/ב

תניא רבי אליעזר אומר אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה רבי יהושע אומר חלקהו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש ואמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב אחד אומר עצרת לה' אלהיך וכתוב אחד אומר עצרת תהיה לכם רבי אליעזר סבר או כולו לה' או כולו לכם ורבי יהושע סבר חלקהו חציו לה' וחציו לכם :

אמר רבי אלעזר הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם מאי טעמא **יום שניתנה בו תורה הוא** אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם מאי טעמא וקראת לשבת ענג אמר רב יוסף הכל מודים בפורים דבעינן נמי לכם מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתיב ביה מר בריה דרבינא כולה שתא הוה יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופוריא ומעלי יומא דכיפורי עצרת יום שניתנה בו תורה פוריא ימי משתה ושמחה כתיב מעלי יומא דכיפורי דתני חייא בר רב מדפתי ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וכי בתשעה (הם) מתענין והלא בעשירי מתענין אלא לומר לך כל האוכל ושותה בתשעה בו מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי

רב יוסף ביומא דעצרתא אמר עבדי לי עגלא תלתא אמר **אי לא האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא**

רש"י פסחים דף סח/ב

דבעינן נמי לכם - שישמח בו במאכל ומשתה, **להראות שנוח ומקובל יום זה לישראל שנתנה תורה בו** :
 אי לאו האי יומא - **שלמדתי תורה ונתרוממתי** הרי אנשים הרבה בשוק ששמן יוסף, ומה ביני לבינים :

(ה) אוהב את המקום - אוהב את הבריות (ו:א)

משנה מסכת אבות פרק ו

(ו) גדולה תורה יותר מן הנהוניה ומן המלכות, ומהמלכות נקנית בשלשים מעלות, והנהנה בעשרים וארבע, והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן, בתלמוד, בשמיעת האזן, בעריכת שפתיים, בבנית הלב, באימה, ביראה, בענוה, בשמחה, בטהרה, בשמוש חכמים, בדקדוק חברים, בפלפול התלמידים, בישוב, במקרא, במשנה, במעוט סחורה, במעוט דרך ארץ, במעוט תענוג, במעוט שנה, במעוט שיחה, במעוט שחוק, בארץ אפים, בלב טוב, באמונת חכמים, בקבלת היסורין, המכיר את מקומו, והשם בחלקו, והעושה סג לדרך, ואינו מחזיק טובה לעצמו, אהוב, **אוהב את המקום**, **אוהב את הבריות**, אוהב את הצדקות, אוהב את המישורים, אוהב את התוכחות, ומתרחק מן הכבוד, ולא מגיס לבו בתלמודו, ואינו שמח בהוראה, נושא בעל עם חברו, ומכריעו לכף זכות, ומעמידו על האמת, ומעמידו על השלום, ומתישב לבו בתלמודו, שואל ומשיב שומע ומוסיף, הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות, המחכים את רבו, והמכונן את שמועתו, והאומר דבר בשם אומרו, הא למדת כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

שיחות רב צבי יהודה קוק

אהבת ה' אמיתית כוללת בחובה אף את אהבת הבריות, כמו שנאמר 'אוהב את המקום - אוהב את הבריות...' (אדם שה) אהבת ישראל שלו איתנה יש לו גם אהבת הבריות, בכללן אהבת האנושות כולה ואהבת כל היקום כולו, ומתוך אהבה זו מזדקרת אהבת ישראל הגבוהה בקומתה לאין שיעור

רמב"ם יד החזקה - הלכות יסודי התורה

פרק א

(א) יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו:

פרק ב

(א) האל הנכבד והנורא הזה מצוה לאהבו וליראה אותו שנאמר ואהבת את ה' אלהיך ונאמר את ה' אלהיך תירא:

(ב) **והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו?**

בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד צמאה נפשי לאלהים לאל חי וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות כמו שאמר דוד כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים ממעשה רבון העולמים כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם:

אורות הקודש ג' (עמ' שכו)

מי שחושב בעיני האלהות בטהרתם איננו יכול לשנוא ולבזות שום יצירה ושום כשרון שבעולם,

כאשר בכל מתגלה הפועל האלהי ברומו ותעצמותיו, אלא שלפעמים הוא מרגיש את הזריזות הנמצאת באיזה סעיף, שנתגלם בו ביותר הצד ההעדר, דהיינו מה שמנתק אותו מהאור והחיים הכלליים של מקור הכל.

ונמצא שהשנאה והבוז היא לא באה על מה שיש באמת בתנועה ובתרבות איזה שתהיה, אלא על מה שלא יש בה, דהיינו על מה שלא השלימה את חק הבנתה והשלמת חייה עד כדי התקשרותה ברגש ובמדע עם המהלך העליון והחודר של התוכן היסודי של המחשבה הרוממה, של האלהות המוחלטה, בגאון עמדתה.

בכל יום ויום בת קול יוצאת (ו:ב)

משנה מסכת אבות פרק ו
 (ב) אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי, בְּכָל יוֹם וַיּוֹסֶת בֵּית קוֹל יוֹצֵאת מִהַר חוֹרֵב וּמִכַּרְזַיִת וְאוֹמֶרֶת
 אוֹי לָהֶם לְבָרִיּוֹת מַעֲלָבוֹנָה שֶׁל תּוֹרָה שֶׁכָּל מִי שֶׁאִינוֹ עוֹסֵק בְּתוֹרָה נִקְרָא גְזוּף,
 שְׁנַאֲמַר נָזִים זָהָב בְּאֵף חֲזִיר אִשָּׁה לְפָה וְסָרַת טַעַם,

ואומר והלחת מעשה אלהים הקמה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת,
 אל תקרא חרות אלא חרות, שאין לדך בו חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה,

וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה, שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות:

(א) אוי להם לבריות מעלבונה של תורה

ספר במדבר פרק טו
 (ל) וְהִנֵּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְּיַד רָמָה מִן הָאֲזָרָח וּמִן הַגֵּר אֵת יְדֹד הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב
 עַמִּיה׃
 (לא) כִּי דָבָר יְדֹד בָּזָה וְאֵת מִצְוֹתוֹ הִפְרָה תִּפְרָת הַנֶּפֶשׁ הַהוּא עֹנֶה בָּה׃

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צט/א
 תנו רבנן כי דבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תכרת זה האומר אין תורה מן השמים
 דבר אחר כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס
 דבר אחר כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר הכרת תכרת
 הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא מכאן אמר רבי אליעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את
 המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חבירו ברבים
 אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא
 תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים
 ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי
 עצמו זהו כי דבר ה' בזה
 ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגזרה שוה זו זה הוא כי דבר
 ה' בזה
 תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זה הוא דבר ה' בזה
 רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה
 רבי נהוראי אומר כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ה/ב
 תנו רבנן שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהן בכל יום על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק
 ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק

ב) אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה

ספר שמות פרק לב
(טז) וְהִלַּחֲתָ מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הַמָּה וְהַמְּכַתֵּב מִכְּתָב אֱלֹהִים הוּא חֲרוֹת עַל הַלְּחֹת :

ספר ירמיה פרק כז
(יט) כִּי כֹה אָמַר יְדֹד צְבָאוֹת אֱלֹהֵי עֲמֻדָּים וְעַל הַיָּם וְעַל הַמְּלָנוֹת וְעַל יְתֵר הַפְּלִים הַנּוֹתְרִים בְּעִיר הַזֹּאת :
(כ) אֲשֶׁר לֹא לָקַחְס נְבוּכַדְנֶאֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל בְּגִלְתּוֹ אֶת יְכוּנְיָהּ \{ יְכַנְיָהּ \} בֶּן יְהוֹיָקִים מֶלֶךְ יְהוּדָה מִירוּשָׁלַם
בְּבִלְיָה וְאֵת כָּל חַרֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלַים :

ספר גבורות השם - פרק לו
ועוד פרשנו כי המצה פשוטה שהרי אין בה שאור, וכל דבר שהוא פשוט מבלי שמצטרף אליו דבר הוא ענין החירות, שהרי המשועבד יש בו צירוף שהוא מצטרף אל אשר הוא אדון לו משעבד בו, ומי שהוא בן חורין עומד בעצמו אין לו צירוף כלל רק עומד בעצמו, ולפיכך ראוי מי שיצא אל החירות אל המצה שהיא פשוטה מבלי צירוף שאור, וזה בעצמו לשון מצה שבא על דבר שהוא פשוט. ואסר החמץ שיש בו צירוף שאור ודברים אלו בארנו למעלה גם כן, והם דברים ברורים אמתיים באין ספק ועוד יתבאר בעזרת השם יתברך :

מדרש רבה שמות פרשה מא פסקה ז
חרות על הלוחות- מהו חרות? ר' יהודה ור' ירמיה ורבנן :
ר' יהודה אומר אל תקרי חרות אלא חירות מן גליות
ר' נחמיה אומר חירות ממלאך המות
ורבותינו אומרים חירות מן היסורין
א"ר אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אם יבא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה על חנם בראתני בעולם הוא אומר על כל אומה שבעולם השלטתי אותך חוץ מאומה זו שנתתי לה חירות הוי חרות על הלוחות

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נד/א
אמר רבי (אליעזר) [אלעזר] מאי דכתיב חרות על הלוחות אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל רב אחא בר יעקב אמר אין כל אומה ולשון שולטת בהן שנאמר חרות אל תיקרי חרות אלא חירות

פירוש רבנו יונה על אבות - פרק שישי משנה ב
ושאין לך בן חורין וכו'. שנינו בבראשית רבה (שמו"ר מא, ט) מהו, "חרות" (שמות לב, טז), ר' יהודה אומר, חרות מן המלכיות. ור' נחמיה אומר, חרות ממלאך המות. ורבנן אמרו, חרות מן היסורים. אמר ר' אלעזר, אם יבוא מלאך המות ויאמר לפני הקב"ה, רבשי"ע על חנם בראתני בעולם, [הוא אומר] על כל אומה ואומה שבעולם השלטתיך חוץ מן האומה הזאת שנתתי להם חרות.
מדרך האמת כך היא כי כל תלמיד חכם פטור הוא מהמס שעל הקהל, ומכל מה שיבקש המלך. או לבנות שורות העיר. או לצרכי הקהל (עיי' ב"ב ח, א). וכבר שנינו במסכת אבות (לעיל פ"ג, ו), כל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ. וכן כתבו ר' יוסי ו' מיגש ור' מאיר הלוי ז"ל :

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ח/א
רב נחמן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן א"ל רב נחמן בר יצחק עברת אדאורייתא ואדנביאי ואדכתובי אדאורייתא דכתיב אף חובב עמים כל קדושיו יהיו בידך והם תכו לרגלך תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים בשעה שאתה מחבב עמים כל קדושיו יהיו בידך תורה ישא מדברותיך לישא וליתן בדבורותיו של מקום אדנביאי דכתיב גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים אמר עולא פסוק זה בלשון ארמית נאמר אי תנו כולהו עתה אקבצם ואם מעט מהם יחלו ממשא מלך ושרים אדכתובי דכתיב מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך בלו זו כסף גולגלתא והלך זו ארנונא

משנה מסכת אבות פרק ג

(ה) רבי נחוניא בן הקנה אומר, כל המקבל עליו על תורה, מעבירין ממנו על מלכות ועל דרך ארץ. וכל הפורק ממנו על תורה, נותנין עליו על מלכות ועל דרך ארץ:

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ג משנה ה
ועול דרך ארץ. טורח הזמן:

אמר כי בשכר לקחו עול התורה יצילהו השם יתברך ויקל מעליו טורח הזמן:
ואמרו (עירובין נד) חרות על הלוחות, חירות על הלוחות, רצה לומר החירות מתולדת הזמן ועניני המלכים למי שמקבל ועושה מה שנכתב על הלוחות:

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לה/ב

רבי חנינא בר פפא רמי כתיב ולקחתי דגני בעתו וגוי' וכתיב ואספת דגנך וגוי'
לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום
תנו רבנן ואספת דגנך מה תלמוד לומר לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן
תלמוד לומר ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי רבי ישמעאל
רבי שמעון בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש
בשעת דישה וזורע בשעת הרוח תורה מה תהא עליה
אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר ועמדו זרים ורעו
צאנכם וגוי' ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ואספת
דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנאמר ועבדת את אויביך וגוי'
אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן אמר להו רבא
לרבנן במטותא מינייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולא
שתא:

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים
דורות האחרונים דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן דורות
האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן
ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים
דורות האחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות
האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר דאמר רבי
ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר בערתי הקדש מן הבית ורבי יוחנן אמר
אפילו חצר קובעת שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו:

מתזור וטרי אבות פרק ג משנה ה

ועול דרך ארץ- שאין צריך לטרוח אחר מזונותיו, שהרי מן השמים מזמנין לו פרנסתו

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג

(י) כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה הרי זה חלל את השם
ובזה את התורה וכבה מאור הדת וגרס וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא לפי שאסור ליהנות
מדברי תורה בעולם הזה אמרו חכמים כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם ועוד צו ואמרו אל
תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן ועוד צו ואמרו אהוב את המלאכה ושנא את
הרבנות וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון וסוף אדם זה שיהא מלסטם את
הבריות:

משנה מסכת קידושין פרק ד

רבי נהוראי אומר, מניח אני כל אפניות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף פב/ב

תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר מימי לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל ושועל חנוני והם מתפרנסים שלא
בצער והם לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני
מתפרנסים שלא בצער ואני שנבראתי לשמש את קוני אינו דין שאפרנס שלא בצער אלא שהרעותי את
מעשי וקיפחתי את פרנסתי שנאמר עונותיכם הטו:

ספר בראשית פרק ג

(יז) וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אֲשֶׁרְךָ וְתֹאכַל מִן הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בְּעֵבוֹרְךָ בְּעֵצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ :
 (יח) וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לְךָ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה :
 (יט) בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֹאכַל לֶחֶם עַד שׁוֹבֶךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי עָפָר אֲתָה וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב :

רש"י על בראשית פרק ג פסוק יט

(יט) בזעת אפיך - לאחר שתטריח בו הרבה :

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף לב/ב

תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית? אלא מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת :

רש"י על מסכת אבות פרק ו משנה ב

שבני אדם מכבדין ומשמשין לפניו, וזה שאינו עוסק בה- מתרחקין ממנו אלמא כמנודא הוא :

רמב"ם פירוש המשניות - מסכת אבות פרק ו משנה ב

(ב) אי"ר יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף שנאי נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם, ואומר והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות, אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה, שכל מי שעוסק בתורה הי"ז מתעלה, שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות - מעלבונה של תורה. מעלבון (שעלבון) שעולבים את התורה שהיא עלובה על שאין לה עוסקים. נזוף מנודה כמו ויגער בו אביו דתרגומו ונזף ביה אבוהי : שאין לך בן חורין לפי שבני אדם משמשים לפניו :

מאירי על מסכת אבות פרק ו משנה ב

שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה מפני שנפשו אינה משעובדת לתאוות הגופניות וזוהי החירות האמיתית :

ספר קהלת פרק י

(טז) אֵי לָךְ אֲרָץ שְׁמֶלְכָךְ נְעַר וְשָׂרִיף בְּבִקְרָא יֹאכְלוּ :

(יז) אֲשֶׁרִיף אֲרָץ שְׁמֶלְכָךְ בֶּן חוֹרִים וְשָׂרִיף בְּעַת יֹאכְלוּ בְּגִבּוֹרָה וְלֹא בְּשָׂתִי :

מעגלי שנה (לרש"י הירש) חלק ג' עמ' מ' ומ"ה

כשאתם עוקרים מלב האדם את מושג האלוקים, הנכם עוקרים ממנו את חירותו, הוא ישתעבד בתוך לבו לרודן העריץ ביותר, וכל כולו ירותק בכבלים בלתי נראים, והוא יהיה עבד נרצע ליצריו ותאוותיו :

Me and Bobby McGee, Janis Joplin

...Freedom's just another word for nothing left to loose...

דרך חיים מסכת אבות פרק ו משנה ג

ומה שאמר אל תקרי חרות וכו', לפי הנראה הוא דרש רחוק מאוד כי מה ענין זה למה שאמר הכתוב והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות שירמזו במקום הזה מה שהעוסק בתורה הוא בן חורין? אבל הדבר הזה כמו שאר דברי חכמים שנראים רחוקים מאוד למי שהוא חסר דעת ורמזו בכאן דבר מופלג מאוד. וזה כי השכל הוא ציור המציאות וכן התורה כולה הוא ציור המציאות וכן הוא הכתב שהוא צורה וציור הכתיבה, וכל חקיקה של כתב נקרא בלשון חרות כי הכתב יש לו צורה וזה ענין הכתב אע"ג שהוא צורה גשמית מ"מ שם צורה יש עליו. וכל דבר שהוא צורה ראוי שיהיה נקרא בלשון חירות,

ודבר זה בארנו פעמים הרבה כי השעבוד הוא מצד החומר כי מצד הצורה אין שעבוד, ודבר זה רמזו ז"ל (יבמות ס"ב ע"א) על עבד כנעני שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור כי מצד השעבוד שבו הוא דומה לחומר כי המשועבד מתפעל מאחר, ודבר זה ענין החומר שהוא מתפעל אבל בצורה כיון שאין בצורה התפעלות כלל לא שייך לומר על הצורה שעבוד רק חירות ודבר זה מבואר. ומפני שדברי תורה מופשטים מסולקין מן החמרי לגמרי, ולכך רמז לך הכתוב בצורת אותיות הלוחות

אשר הם מורים על ציור השכלי שבתורה המופשט לגמרי והוא שכל בלא שום צירוף חמרי, בלשון חרות ולא בלשון חקיקה, לומר לך כי התורה היא חירות וחורין לגמרי שהצורה היא חירות כמו שהתבאר, ומכ"ש ציור התורה שהוא ציור שכלי מופשט לגמרי. ולפיכך כתב הלוחות נראה משני עבריהם שתהיה החקיקה הזאת חקיקה גמורה והיא צורה לגמרי, לא כמו שאר חקיקות שהם על הלוח אע"ג שהם חקוקים אינם חקוקים מעבר לעבר, ואין זה צורה גמורה שהרי עדיין נשאר הנושא שהצורה עליו והוא דומה לצורה שהיא בחומר, אבל צורת כתב הלוחות שמורה צורת הכתיבה על ציור השכלי של תורה והוא ציור גמור שלא בנושא כלל, וכך היה כתב הלוחות חקוק משני עבריהם עד שהיתה צורת האותיות צורה גמורה. ובודאי דבר זה היא חירות גמור שאין כאן חמרי לגמרי שבו השעבוד.

State of the Union Address January 6, 1941 Franklin D. Roosevelt

In the future days, which we seek to make secure, we look forward to a world founded upon **four essential human freedoms**.

The first is freedom of speech and expression—everywhere in the world.

The second is freedom of every person to worship God in his own way—everywhere in the world.

The third is freedom **from** want—which, translated into world terms, means economic understandings which will secure to every nation a healthy peacetime life for its inhabitants—everywhere in the world.

The fourth is freedom **from** fear—which, translated into world terms, means a world-wide reduction of armaments to such a point and in such a thorough fashion that no nation will be in a position to commit an act of physical aggression against any neighbor—anywhere in the world. That is no vision of a distant millennium. It is a definite basis for a kind of world attainable in our own time and generation. That kind of world is the very antithesis of the so-called new order of tyranny which the dictators seek to create with the crash of a bomb.—

עקידת יצחק על דברים פרק כו פסוק א
החירות והחופש דבר נכסף ונאות לכל בעל שכל, אך ההשתעבדות וההכנע אל אשר יחוייב, הם חירות
כי החירות והחפשיית האמיתיים הם ההשתעבדות למי שראוי לו

ספר הכוזרי - מאמר חמישי אות א - כח
(כד) אמר הכוזרי: **עד הנה ראיתך אוהב חרות ושבתי וראיתי אותך כעת מבקש להוסיף על עבודתך מצד החובות שתתחייב בהן** כשתדור בארץ ישראל מצוות שאין אתה חייב בהן במקומנו פה:
(כה) אמר החבר: אין אני מבקש כי אם את החרות מן השעבוד לרבים אשר איני רוצה כלל ללמצא כן בעיניהם ואלו השתדלתי בזה כל ימי חיי לא הייתי מגיע לכך ואלו הגעתי לכך לא היה הדבר מביא לי תועלת כונתי לשעבוד לבני אדם ולבקשה למצא חן בעיניהם דבר המועיל בעולם הזה ובעולם הבא כונתי למציאת חן בעיני האלוה ית' **כי השעבוד לו הוא החרות והכניעה לו היא הכבוד האמתי:**

מאמרי הראי"ה עמ' 157

החירות שאנו מתרשמים בה ביותר בליל התקדש חג של זמן חירותנו, בעת אשר גם בעצם ימי הגלות והשעבוד לא חדלנו מלהביע את התגעגעותנו אליה באמרנו "השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין", היא מוכרחת להיות הולכת ומתפתחת בקרבנו פנימה מדריגה אחר מדריגה, עד אשר יבא היום אשר ינוסו הצללים וחירותנו המוחלטת תאיר עלינו באורה המלא כעצם השמים לטוהר.

אבל להתלמד אנו צריכים איך לסגל לנו את אותו הרוח הגדול של החירות אשר זרח עלינו אמנם בתקופות המאירות שלנו, ואשר יצא כברק נוצץ בהופעתה של הגאולה הראשונה, גאולת מצרים, אשר נגלה עלינו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, בכבודו הגדול, **וקרבנו לעבודתו שהיא חירותנו הגמורה**, והרים אותנו משפלותה של העבדות הנכריה אשר שוא היא עבודתה. כיצד אנחנו צריכים להבין את אותה החירות המיוחדת שלנו וכיצד יהיה אפשר לנו להסתגל אליה במציאות החיים, וביחוד, כיצד נתאים את מדת החירות הזאת למצעדי חיינו החדשים שברקי חירות לאומית מתחילים להאיר עלינו בזהרם, בחסדי צור ישראל גואלנו מעולם ברוך הוא.

ההבדל שבין העבד ובן החורין, איננו רק הבדל מעמדי, מה שבמקרה זה הוא משועבד לאחר, וזה הוא בלתי משועבד. אנו יכולים למצא עבד משכיל שרוחו הוא מלא חירות, ולהיפוך, בן חורין שרוחו הוא רוח של עבד. **החירות הצביונית היא אותה הרוח הנשאה, שהאדם וכן העם בכללו מתרומם על ידה, להיות נאמן להעצמיות הפנימית שלו, להתכונה הנפשית של צלם אלקים אשר בקרבנו, ובתכונה כזאת אפשר לו להרגיש את חיינו בתור חיים מגמתיים שהם שוים את ערכם.** מה שאין כן בבעל הרוח של העבדות, שלעולם אין תוכן חיינו והרגשתו מעורים בתכונתו הנפשית העצמית כי אם במה שהוא יפה וטוב אצל האחר השולט עליו איזה שליטה שהיא, בין שהיא רשמית בין שהיא מוסרית, - במה שאותו האחר מוצא שהוא יפה ושהוא טוב.

ואנחנו כבושי הגלות, שכל כך הרבה מאות בשנים היינו משועבדים בידי אדונים קשים, לולא פנימיות נשמתנו העליונה הספוגה רוח של חירות, רוח של הכרה עצמית פנימית "חרות על הלוחות, אל תקרי חרות אלא חירות", לולא זאת המתנה הנפלאה שלנו שנתנה לנו מאז, בעת צאתנו לחירות עולם מיד פרעה מלך מצרים, לולא זאת, היתה הגלות יכולה להפך רוחנו בקרבנו לרוח של עבדים. אבל הננו מפגינים בזה ברוח לב, בחג זמן חירותנו, כי באמת הננו חשים את עצמנו בני חורין בעצם מהותנו, והשאיפה הנאצלת שלנו אל הטוב ואל הנשגב היא אצלנו השאיפה העצמית שלנו, שאנו חשים ברוחנו פנימה מה הוא הטוב ומה הוא הנעלה. ולאור החירות הזה, החירות הפנימית ההולכת ומתגלה בקרבנו כעת במצעדי תחיתנו הלאומית על כל פנים בשיעורים מוגבלים לפי הערך של תוכני הגאולה המתגלים לנו, רק קמעה קמעה, נטף אחר נטף, לאורה הפנימי של החירות העצמית הזאת נסע ונלך להבליט יותר ויותר את עצמאותנו הרעננה הפנימית, אותה שקנינו על ידי גילוי שכונה, אותה החירות שקנינו על ידי הפלא הגדול היחיד בעולם, שנעשה עמנו בעת אשר גאלנו השם יתברך, וגאל את אבותינו ממצרים לחירות עולם.

אלה השנים המסמנים לנו את חג הגאולה, חג הפסח, זמן חירותנו. ולדורות מה אנחנו למדים מאלה שני הנושאים הללו התלויים זה בזה?

התשובה הנצחית היא, שתנאי הגאולה שנים המה: החירות העצמית, חירות הגוף מכל שיעבוד זר, **מכל שיעבוד הכופה את צלם אלקים אשר באדם להיות משועבד לכל כח אשר הוא מוריד את ערכו, את תפארת גדולתו והדרת קדשו, והחירות הזאת אינה נקנית כי אם על ידי חירותה של הנשמה, חירות הרוח מכל מה שהוא מטה אותו ממסילתה הישרה והאיתנה היצוקה במהותו העצמית.** אבל אלה שני סוגי החירות אינם באים, ואין האדם בתור אישיות פרטית ולא העם בתור קיבוץ שלם בעל רוח מיוחד זוכה להם, כי אם על ידי הביעור מכל גבולות כל דבר המעכב את חירותו, שזה חמצו השאור שבעיסה שהיזקו מצוי ביותר בעת אשר אור של גאולה מתנוצץ עליו.

שו"ת ממעמקים חלק ג סימן ו עמ' נו (הרב אפרים אשרי בגטו קובנה) רקע - בתפילת שחרית, כשהגיע שליח הצבור ר' אברהם יוסף הי"ד לברכת שלא עשני עבד, קרא בקול מר לאדון האדונים, "איך אוכל לומר ברכה זו בשעה שנמצאים אנחנו בעוצר ושבי, וחנם נמכרנו ולא בכסף, איך יוכל עבד לברך ברכת בן חורין בשעה שמוט עבדות נתון על צוארו ומוסרי שביה נתונים על גופו... איך יכול עבד כזה לברך ליוצרו ולומר 'שלא עשני עבד', הלא לצחוק ולעג יהיה... והרי כלל גדול בידינו הוא, שיש לכוון בתפלה וברכה, ושפיו ולבו יהיו שוין, ואיך אוכל לומר ברכה כזאת ולבי בל עמי". רבים מן המתפללים הצטרפו לשאלתו

שאלה- האם מותר להמנע מלאמר את ברכת שלא עשני עבד, או שאין לשנות סדר ונוסח תפילה וברכות שנקבעו על ידי חכמינו ז"ל.

תשובה- הרב פסק שאין לבטל את הברכה, מאחר שברכה זאת תוקנה לא על עבדות הגוף, כי אם על עבדות הנפש, מכאן שבעצם אמירת הברכה, יש הכרזה על חירות היהודי מבחינה רוחנית, על אף היותו בגטו מבודד וכלוא מבחינה פיזית.

ואדרבה דווקא כעת חובה עלינו לברך ברכה זו, למען יכירו אויבינו ומנדינו, שלמרות שאנו נתונים בידם לעשות בנו כרצונם הרע, בכל זאת רואים אנו את עצמינו כבני חורין הנתונים במצור ובשביה וקרובה ישועתינו לבוא.

עולת ראיה בא"י אמ"ה שלא עשני עבד.

כשם שגדולה היא ההודאה, על אשר לא נתתני להיות יוצא מחוץ לאותו החוג הקדוש, של אור ישראל ותפארת הדרת קדשו במעמקי נשמת, ככה גדולה היא ההודאה **על אשר נתת לי נשמה עצמית, נשמה תכליתית שחפצה החפשי נתון בידה, שהיא עצמה יש לה מטרה בחיים ובמצואות, שהיא נשמת החופש והחירות המפעמת בי בקדושתה, ולא נשפלת להיות נוצר בתכונה של עבדות, שאין לה חיים עצמיים ורצון מקורי, ולא נוצרה כי אם להיות לכלי שמוש להכשיר על ידה את הרצון העצמי הקדוש והנשגב שבנשמת החפש הטהורה. וע"כ רבה תהלתי לאלהי חסדי: שלא עשני עבד.**

רבינו בחיי

והיה לו לומר 'חקוק על הלוחות', אלא בא להורות שנוכל לדרוש שגם כוונתו לשון בן חורין כי לכן ציוה לנקד ספר תורה אלא הנקודים מן התורה שבעל פה הם להודיע שהתורה כולה כוללת כל ענין וענין, וכוונת השם ליתן תורה לעמו היה להוציא את ישראל מתחת השטן ומשיעבוד מלכויות הנשרשין בו, ויהיו קדושים ודבקים בו, ויהיו בני חורין, וכן אז"ל חירות ממלאך המות ומיצר הרע ומעבוד מלכויות ולכן כשחטאו בע"ז חרב בית המקדש וענותינו ביד השטן ובשיעבוד מלכויות

ג) מתעלה

ספר במדבר פרק כא

(יז) אִזּוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בְּאֵר עֲנֵנִי לָהּ :

(יח) בְּאֵר חֲפְרוּהָ שְׁרִים כְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעַם בְּמַחֲקָק בְּמִשְׁעָנְתֶם וּמִמְדַּבֵּר מִתְּנָה :

(יט) וּמִמִּתְּנָה נַחְלִיאֵל וּמִנַּחְלִיאֵל בְּמוֹת :

(כ) וּמִבְּמוֹת הַגִּיא אֲשֶׁר בְּשֶׁדָה מוֹאָב רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְנִשְׁקָפָה עַל פְּנֵי הַיַּשִּׁימֹן :

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף נה/א

שמע רבא ואתא לקמיה במעלי יומא דכפורי אשכחיה לשמעיה דהוה קא מזיג קמיה כסא דחמרא אמר ליה הב לי דאמזיג ליה אנא יהב ליה וקא מזיג איהו כסא דחמרא כי קא שתי אמר הדין מיזגא דמי למיזגא דרבא בריה דרב יוסף בר חמא אמר ליה הוא ניהו אמר ליה לא תיתיב אכרעך עד דאמרת לי פירושא דהדין מילתא מאי דכתיב וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות אמר ליה כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל תורה ניתנה לו במתנה שנאמר וממדבר מתנה

וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל שנאמר וממתנה נחליאל

וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות

ואם הגביה עצמו הקדוש ברוך הוא משפילו שנאמר ומבמות הגיא ולא עוד אלא ששוקעין אותו

בקרקע שנאמר ונשקפה על פני הישימון

ואם חוזר בו הקדוש ברוך הוא מגביהו (דף נה/ב) שנאמר כל גיא ינשא

צריך לנהוג בו כבוד (ו:ג)

משנה מסכת אבות פרק ו
 (ג) הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת, צריך לנהג בו כבוד, שכן מצינו בְּדוֹד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד, קראו רבו אלופו ומידעו, שנאמר ואתה אנוש פֶּעֶרְכִי אֵלּוּפִי וּמִידְעִי, והלא דברים קל וְחֹמֶר, ומה דוד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומידעו, הלומד מחברו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהג בו כבוד, ואין כבוד אלא תורה, שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב, ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו:

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף לג/א

משנה אבדתו ואבדת אביו אבדתו קודמת אבדתו רבו שלו קודם אבדת אביו ואבדת רבו של רבו קודמת **שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא** ואם אביו חכם של אביו קודמת היה אביו ורבו נושאים משאוי מניח את של רבו ואחר כך מניח את של אביו היה אביו ורבו בבית השבי פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו ואם אביו חכם פודה את אביו ואחר כך פודה את רבו:

כתר תורה ודרך השגתה (ו:ד'-ו')

משנה מסכת אבות פרק ו
 (ד) כִּדְּ הַיָּא דְרַבָּה שֶׁל תּוֹרָה, פֶּת בְּמִלַּח תֹּאכַל וּמַיִם בְּמִשׁוּרָה תִשְׁתֶּה וְעַל הָאָרֶץ תִּישָׁן וְחַיֵּי צַעַר תִּחְיֶה וּבִתּוֹרָה אֶתְּהָ עֵמֶל אִם אֶתְּהָ עֵשָׂה כִּן אֲשֶׁרִיד וְטוֹב לִי אֲשֶׁרִיד בְּעוֹלָם הַזֶּה וְטוֹב לִי לֵאמֹר לְעוֹלָם הַבָּא:
 (ה) אֵל תִּבְקֹשׁ גְּדֻלָּה לְעֶצְמְךָ, וְאֵל תִּחְמוֹד כְּבוֹד, יוֹתֵר מִלְּמוֹדֶךָ עֲשֵׂה, וְאֵל תִּתְאַוֶּה לְשִׁלְחָנְךָ שֶׁל שָׂרִים, שְׁשִׁלְחָנְךָ גְּדוֹל מִשִּׁלְחָנְךָ וְכִתְרְךָ גְּדוֹל מִכִּתְרְךָ, וְנֶאֱמָן הוּא בְּעַל מְלֹאכְתְּךָ שִׁישְׁלֶם לִי שְׂכָר פְּעֻלָּתְךָ:

רמב"ם יד החזקה - הלכות תלמוד תורה פרק ג

(א) **בשלשה כתרים נכתרו ישראל** כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות כתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחרי ברית כהנת עולם כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב כל מי שירצה יבא ויטול שמא תאמר שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו **הא למדת שכתר תורה גדול משניהם**:
 (ב) אמרו חכמים ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ שנאמר יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים:

(ג) אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן שהתלמוד מביא לידי מעשה לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום:

(ו) מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה לא יסיח דעתו לדברים אחרים ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת
 כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר והשכר לפי הצער:

(ז) שמא תאמר עד שאקבץ ממון אחזור ואקרא עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא אם תעלה מחשבה זו על לבך אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולא תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה:

אמונת חכמים (ו:ו)

א) פשטות- בתורה

למלא כאן תפארת ישראל ושרידי אש

ב) כללי- אימון

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כא/ב

אבא אומנא הוה אתי ליה שלמא ממתבתא דרקינא כל יומא ולאביי כל מעלי יומא דשבתא לרבא כל מעלי יומא דכיפורי הוה קא חלשא דעתיה דאביי משום דאבא אומנא אמרו ליה לא מצית למיעבד כעובדיה

ומאי הוה עובדיה דאבא אומנא דכי הוה עביד מילתא הוה מחית גברי לחוד ונשי לחוד ואית ליה לבושא דאית ביה קרנא דהוות בזיעא כי כוסילתא כי הוות אתיא ליה איתתא הוה מלביש לה כי היכי דלא ניסתכל בה ואית ליה דוכתא דצניעא דשדי ביה פשיטי דשקיל דאית ליה שדי ביה דלית ליה לא מיכסיף כי הוה אתרמי ליה צורבא מרבנן אגרא מיניה לא שקיל ובתר דקאי יהיב ליה פשיטי ואמר ליה זיל בריא נפשך יומא חד

שדר אביי זוגא דרבנן למיבדקיה אותביניהו ואכליניהו ואשקיניהו ומך להו ביסתרקי בליליא (דף כב/א) לצפרא כרכיניהו ושקליניהו וקמו ונפקו להו לשוקא ואשכחיניהו אמרו ליה לשיימיה מר היכי שוו אמר להו הכי והכי אמרו ליה ודלמא שוו טפי אמר להו בהכי שקליניהו אמרו ליה דידך ניהו ושקליניהו מינך אמרו ליה **במטותא מינך במאי חשדתינן**

נושא בעול עם חברו (ו:ה)

משנה מסכת אבות פרק ו

(ו) גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות, שהמלכות נקנית בשלשים מעלות, והכהונה בעשרים וארבע, והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים, ואלו הן:
 בתלמוד, בשמיעת האזן, בעריכת שפתיים, בבינת הלב, באימה, ביראה, בענוה, בשמחה, בטהרה, בשמוש חכמים, בדקדוק חברים, בקפול התלמידים, בשוב, במקרא, במשנה, במעוט סחורה, במעוט דרך ארץ, במעוט תענוג, במעוט שנה, במעוט שיחה, במעוט שחוק, בארץ אפים, בלב טוב, באמונת חכמים, בקבלת היסורין, המפיר את מקומו, והשם בחלקו, והעושה סג לדרךיו, ואינו מחזיק טובה לעצמו, אהב את המקום, אהב את הבריות, אהב את הצדקות, אהב את המישרים, אהב את התוכחות, ומתרחק מן הכבוד, ולא מגיס לבו בתלמודו, ואינו שם בהוראה, נושא בעל עם חברו...

ספר שמות פרק ב

(יא) ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו:
 (יב) ויפן פה וכה וירא כי אין איש ויד את המצרי ויטמנהו בחול:

רש"י על שמות פרק ב פסוק יא

וירא בסבלותם - (ב"ר) נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם:

מדרש רבה שמות פרשה א פסקה כז

וירא בסבלותם מהו וירא שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר חבל לי עליכם מי יתן מותי עליכם שאין לך מלאכה קשה ממלאכת הטיט והיה נותן כתיפיו ומסייע לכל אחד ואחד

תורה ומעשים טובים (ט')

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יז/ב
 תנו רבנן כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון אמר ליה רבי אלעזר בן פרטא לרבי חנינא בן תרדיון אשריך שנתפסת על דבר אחד אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים אמר ליה רבי חנינא אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול שאת עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואני לא עסקתי אלא בתורה [בלבד] וכדרב הונא
 דאמר רב הונא **כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה** שנאמר וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת [וגו'] מאי ללא אלהי אמת שכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה ובגמילות חסדים לא עסק והתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא יתן אדם מעותיו לארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליו תלמיד חכם כרבי חנינא בן תרדיון הימנוה הוא דהוה מהימן מיעבד לא עבד והתניא אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים **מיעבד עבד כדבעי ליה לא עבד...** (יח/א) תנו רבנן כשחלה רבי יוסי בן קיסמא הלך רבי חנינא בן תרדיון לבקרו אמר לו חנינא אחי (אחי) אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכה שהחריבה את ביתו ושרפה את היכלו והרגה את חסידיו ואבדה את טוביו ועדיין היא קיימת ואני שמעתי עליך שאתה יושב ועוסק בתורה [ומקהיל קהלות ברבים] וספר מונח לך בחיקך אמר לו מן השמים ירחמו אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים ירחמו תמה אני אם לא ישרפו אותך ואת ספר תורה באש אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו **כלום מעשה בא לידך** אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי...

מדרש רבה קהלת פרשה ז פסקה ד
 כתוב אחד אומר וימת שמואל וכתוב אחד אומר (שם א' כ"ח) ושמואל מת א"ר אסי ושמואל מת מיתה ודאי וימת שמואל אין הדברים אמורים אלא לענין נבל שנא' (שם א' כ"ה) וימת שמואל וגו' ואיש במעון א"ר שמואל בר נחמן הכל סופדין וטופחין על מיתת הצדיק וזה הרשע עושה לו מרזיחין אמר ר' יהודה **ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד כאילו כופר בעיקר** אבל דוד המלך עליו השלום מה היה עושה גומל חסד לכל אומר כן אפי' הורג או נהרג או רודף או נרדף גומל אני לו חסד כמו לצדיק הה"ד (תהלים י"ג) ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי:

ספר שמואל א פרק ג
 (יא) ויאמר יהוה אל שמואל הנה אנכי עשה דבר בישראל אשר כל שמעו תצלינה שתי אֲזַנְיוֹ :
 (יב) ביום ההוא אקים אל עלי את כל אשר דברתי אל ביתו החל וכלה :
 (יג) והגדתי לו כי שפט אני את ביתו עד עולם בעון אשר גִּדַע כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בְּנָיו וְלֹא כָהָה בָּם :
 (יד) וְלָכֵן נִשְׁפָּעֵתִי לְבֵית עֲלִי אִם יִתְכַפֵּר עֹן בֵּית עֲלִי בְּזִבְח וּבְמִנְחָה עַד עוֹלָם :

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף יח/א
 אמר רב שמואל בר אמי ואמרי לה אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו נקרע שנאמר (לכן) [ולכן] נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה אמר רבא בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה
אביי אמר בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים
 רבה ואביי מדבית עלי קאתו רבה דעסק בתורה חיה ארבעין שנין
אביי דעסק בתורה ובגמילות חסדים חיה שיתין שנין

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צח/ב
 תניא שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח?
יעסוק בתורה ובגמילות חסדים

סדר תפלה - נוסח אשכנז - סדר ברית מילה
 כְּשֶׁם שְׁכָנְס לְבָרִית. כֵּן יִכְנֵס לְתוֹרָה וּלְחֶפְהָ וּלְמַעֲשֵׂים טוֹבִים :

סדור תפלה - נוסח ספרד - סדר הדלקת נרות

יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְהוָה אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי. שֶׁתְּחַוֶּנְנֵנִי אוֹתִי (וְאֶת אִישִׁי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת אֲבִי וְאֶת אִמִּי) וְאֶת כָּל קְרוֹבֵי. וְתִתֵּן לָנוּ וּלְכָל יִשְׂרָאֵל חַיִּים טוֹבִים וְאַרְכֵּים. וְתִזְכְּרֵנוּ בְּזִכְרוֹן טוֹבָה וּבִרְכָה. וְתִפְקְדֵנוּ בְּפִקְדוֹת יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים וְתִבְרַכְנוּ בְּרִכּוֹת גְּדוּלוֹת. וְתִשְׁלִים בְּתֵינוּ. וְתִשְׁכַּחַן שְׂכִינְתְּךָ בֵּינוּ. וְזַכְּנֵי לְגִדּוֹל בָּנִים וּבָנֵי בָנִים חַכְמִים וְנְבוֹנִים. אוֹהֲבֵי יי. יִרְאֵי אֱלֹהִים. אֲנָשֵׁי אֱמֶת. זֶרַע קֹדֶשׁ בְּיָדֵי. דְּבָקִים וּמְאִירִים אֶת הָעוֹלָם **בְּתוֹרָה וּבְמַעֲשֵׂים טוֹבִים** וּבְכָל מְלַאכְת עֲבוֹדַת הַבּוֹרָא. אָנָּה שָׁמַע אֶת תְּחִנָּתִי בְּעֵת הַזֹּאת. בְּזִכּוֹת שָׂרָה וְרַבְקָה וְרַחֵל וְלֵאָה אֲמוֹתֵינוּ. וְהָאֵר גְּרַנוּ שְׁלֵא יִכְבֶּה לְעוֹלָם וְעַד וְהָאֵר פְּנִיד וְנִשְׁעָה. אָמֵן:

תורה קנין אחד (י')

לפיכך הרבה להם תורה ומצוות (יב)

משנה מסכת קידושין פרק א

(י) **כל העושה מצוה אחת, מטיבין לו ומאריכין לו** וימיו ונוחל את הארץ. וכל שאינו עושה מצוה אחת, אין מטיבין לו ואין מאריכין לו וימיו ואינו נוחל את הארץ. כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ, לא במהרה הוא חוטא, שנאמר (קהלת ד) והחוט המשלש לא במהרה ינתק. וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, אינו מן הישוב:

תלמוד ירושלמי מסכת קדושין דף כב/ב

גמי הא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה ואת אמרת אכן אלא כן אנן קיימין במחוצה עשה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין את ימיו ונוחל את הארץ והעובר עבירה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין ימיו ואינו נוחל את הארץ
תמן תנינן הא כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה
אמר רבי זעירה מי שבאת לידו ספק עבירה ולא עשאה
אמר רבי יוסי בי רבי בון **מי שייחד לו מצוה ולא עבר עליה מימיו**